

๑ เตทักขณกัธธรรม

เตกกิจฉกธรรม

คำบรรยายอบรมภิกษุณีสถมหาวิทยาลัยมหิตล

ณ หินโค้ง สวนโมกขพลาราม ไชยา

พ.ศ. ๒๕๑๔

ของ

พุทธทาสภิกขุ

ธรรมทานมูลนิธิ

จัดพิมพ์ด้วยดอกผลทุน "ธรรมทานปริวรรตน์"

เป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๒ ของหนังสือธรรมโฆษณ์ หมวดที่ ๒ ชุดปกรณ์พิเศษ

หมายเลข ๑๗.ง บนพื้นแถบสีแดง จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

พุทธศักราช ๒๕๔๖

ฉบับที่ระลึกครบ ๑๐๐ ปี พุทธทาส

[ลิขสิทธิ์ไม่สงวนสำหรับการพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน, สงวนเฉพาะการพิมพ์จำหน่าย.]

ธรรมทานมูลนิธิ สอนโมกข์ ไชยา
จัดพิมพ์

พิมพ์ครั้งแรก	๓๐ ตุลาคม	พ.ศ. ๒๕๑๙	จำนวน ๑,๕๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๒	๑๒ สิงหาคม	พ.ศ. ๒๕๔๖	จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

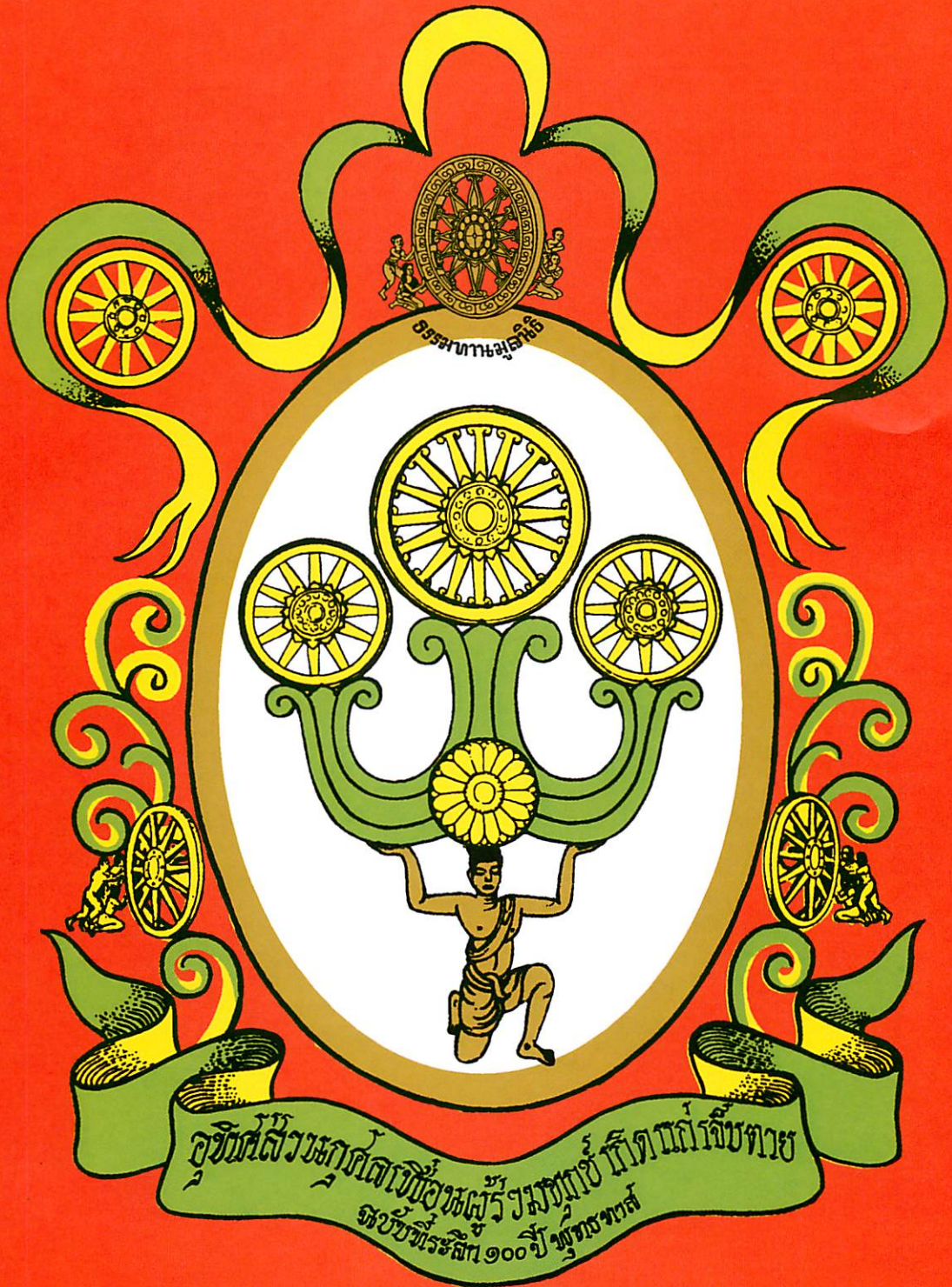

พุทธทาสจักอยู่ไปไม่มีตาย
แม้ร่างกายจะดับไปไม่ฟังเสียง
ร่างกายเป็นร่างกายไปไม่ลำเอียง
นั่นเป็นเพียงสิ่งเปลี่ยนไปในเวลา
พุทธทาสคงอยู่ไปไม่มีตาย
ถึงดีร้ายก็จะอยู่คู่ศาสนา
สมกับมอบกายใจรับใช้มา
ตามบัญญัติของคัมภีร์พุทธไม่หยุดเลย

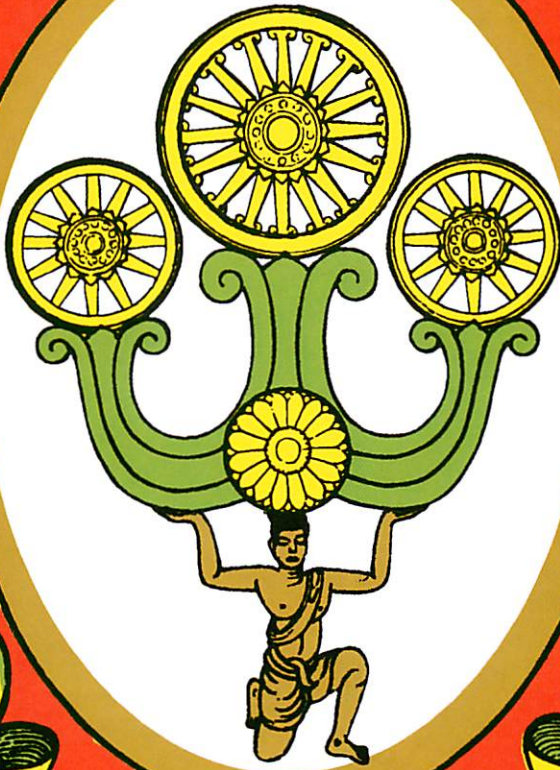
พุทธทาสยังอยู่ไปไม่มีตาย
อยู่รับใช้เพื่อนมนุษย์ไม่หยุดเฉย
ด้วยธรรมโฆษณตามที่วางไว้อย่างเคย
ไอ้เพื่อนเอ๋ยมองเห็นไหมอะไรตาย
แม้ฉันตายกายลับไปหมดแล้ว
แต่เสียงสั่งยังแจ้วแว่วหูสหาย
ว่าเคยพลอดกัณอย่างไรไม่เสื่อมคลาย
ก็เหมือนฉันไม่ตายกายธรรมยัง

ทำกับฉันอย่างกะฉันนั้นไม่ตาย
ยังอยู่กับท่านทั้งหลายอย่างหนหลัง
มีอะไรมาเสียใค้ให้กันฟัง
เหมือนฉันนั่งร่วมด้วยช่วยชี้แจง
ทำกับฉันอย่างกะฉันไม่ตายเกิด
ย่อมจะเกิดผลสนองหลายแขนง
ทุกวันนัดสนทนาอย่าเลิกแล้ง
ทำให้แจ้งที่สุดได้เลิกตายกัน.

พุทธทาส อินทปญฺโญ

กรมการช่างศิลป์

ดูด้วยดีว่าพวกใดที่ใจซื่อสัตย์
ใจซื่อสัตย์ ๑๐๐ ปี ช่างศิลป์

อนุไพทาท

การที่ผ่านพ้นมาได้ดี ได้อำนาจโดยความสำนึก
แก่การจิตใหม่กับหนังสือธรรมใหม่แล้วแล้วนั้น
มาในครั้งนี้นั้น มาจากอนุไพทาท ทั้งโดย
ส่วนตัว และในนามของพวกขงขี้ขี้กับเหล่า,
ในขณะที่เป็นครูช่วยใจให้ใหม่: แพร่ขยายไปใน
โลกมนุษย์ 4 ทิศมาที่โลกนี้ คือ ทั่วทุกธรรมะ
เป็นอันจบ ยี่๖.

อดีตโลก ยังไม่สามารถตั้งอยู่ในฐานะที่
พิกัดที่สัมพันธ์ภาพของโลกได้ แต่กลายเป็นโลกที่
ยึดแย้งหนักน้อย เสาความดีได้เปรียบแก่กันและกันเสีย
มากกว่า. ถ้าศาสนาเหลืออยู่เป็นที่ยัง ตำนานสุดท้าย
ที่จะเป็นความดี หรือที่พึ่งของโลก, แต่ก็มีอยู่
ไม่เป็นที่เข้าใจกัน อย่างเพียงพอพอ; ยังละทิ้งข้อ
ความเข้าใจกัน และประสาธนาชกกัน ลึกมาก. กิจ-
กรรมธรรมใหม่จะมีความมุ่งหมายส่วนลึก เพื่อ
แก้ปัญหานี้.

ทุกศาสนา ล้วนแต่มีธรรมะเป็นแก่นใจ ซึ่ง
ที่สามารรถออกมาใช้ได้ ก็ดัดแก้ไขโลกทุกยุคของ
โลกได้. ครูทำให้โลกมีศาสนา เป็นสิ่งจำเป็น
อย่างยิ่ง แห่งยุคปัจจุบัน. ศาสนิกของแต่ละศาสน-
า ละทิ้งแต่เพียงแก่นแท้ แห่งศาสนาของตน

มีกตมาเห็นตรงกัน ในข้อนี้; สิ่งเป็นกลาง ที่
เจริญจะมากดทั้ง ให้หันไปบูชาธรรมะ แทนบูชา
บูชา เหนือพระ ที่มีไว้เพื่อ ทนทาน! สิ่งที่แห่งกมา
กตมา กตมา กตมา กตมา กตมา กตมา กตมา
เหนือ แห่งกตมา และวิธีกรรมวิธีใดกตมา-
กรรม อย่างวิธีปฏิบัติธรรมะที่ไม่เคยมีมาก่อน;
กตมา ธรรมะใหม่เช่น สิ่งใดอยู่ในโลกนี้: เหมือน
กตมา กตมา กตมา กตมา กตมา กตมา กตมา
โลกนี้เดียว, แต่พวกเรา ก็ยังขาดข้อธรรมะอื่น
ที่ไม่ได้ อยู่กัน เอง.

สิ่งที่ให้กตมาพร้อมกัน แก่กตมาที่ มากน้อย
เพียงใด ก็ย่อมตั้งอยู่ในฐานะ เป็นผู้ดีพระคุณ
แก่พวกเรา อย่างในสิ่งเหล่านี้ อยู่กัน เอง. กตมา
กตมา กตมา กตมา กตมา กตมา กตมา กตมา
และ กตมา กตมา กตมา กตมา กตมา กตมา กตมา
และ กตมา กตมา กตมา กตมา กตมา กตมา กตมา
แห่งกตมา ธรรมะใหม่เช่น นี้ ทุกอันนั้น.

สิ่งที่ให้กตมาพร้อมกัน แก่กตมาที่ มากน้อย
เพียงใด ก็ย่อมตั้งอยู่ในฐานะ เป็นผู้ดีพระคุณ
แก่พวกเรา อย่างในสิ่งเหล่านี้ อยู่กัน เอง. กตมา
กตมา กตมา กตมา กตมา กตมา กตมา กตมา
และ กตมา กตมา กตมา กตมา กตมา กตมา กตมา
และ กตมา กตมา กตมา กตมา กตมา กตมา กตมา
แห่งกตมา ธรรมะใหม่เช่น นี้ ทุกอันนั้น.

มีกตมาเห็นตรงกัน

มีกตมาเห็นตรงกัน

อุสมิตทท.*

ข้าพเจ้า ขออุสมิตททในกรณีนี้หนึ่ง หรือเรื่องหนึ่ง ได้รับทราบ
 จิตพิณพจน์นั้นมา ดัดยบท "ไม่ประเดี๋ยว" เป็นที่ระลึกแก่คุณหญิง
 ไม่ประเดี๋ยว ผู้สนใจในทรรพพิณพจน์ด้วยนตฤตา เพื่อขำขัน
 วิชาคุณมณีขำใจ ของภิกษุสามเณรในสวนไมตรีสาราน, และ
 บัดนี้ ทูมนั้นก็ยังมีมณีและแจกลายธรรมไมตรี เพื่ออุสมิตททวิชา
 ทรรพพิณพจน์ ดัดยบทจิตพิณพจน์เรื่อง "เทวดาภิรมย์" นี้ ข้าพเจ้าต้อง
 ล้อเล่นหนึ่ง เป็นของคู่กันในการขำขันวิชาวิชา ครอบครองด้วย
 ทั้งทศกฤต และ ทศกวี.

พระพุทธรูปดี ทรงเป็นนายแพทย์ ขำขันวิชาทรรพพิณพจน์
 ของวิชาคุณมณีขำใจ ดัดยบทจิตพิณพจน์ในชื่อคุณมณีขำใจ
 แล้ว. ความไม่ประเดี๋ยววิชาทรรพพิณพจน์นั้น ข้าพเจ้ามีใจรักและขำ
 ขันวิชาวิชาทรรพพิณพจน์ ได้เป็นนตฤตาอีกส่วนหนึ่งด้วย. ขำ
 ขันจะกล่าวให้เต็มตามความมุ่งหมาย ของเรื่องหนึ่งแล้ว ก็กล่าว
 ได้ว่า ข้าพเจ้าดีใจที่แม้ได้เกิดมาแต่ความตายได้ทั้งนตฤตา
 ดัดยบท, ก็จะไม่ทำให้อุสมิตทท ดัดยบทเป็นทรรพ เพราะขำขันวิชาทรรพ
 ขำขันได้โปรดด้วยคุณ เกิด-แก่-วิญ-ยาบ. อันจะมีสิ่งที่ไม่ได้
 หลีกเสียได้ หันรอบ, มีขำขันเป็นทรรพโดยความขำขัน ขำ
 ขันจะขำขันขำได้ ดัดยบท.

วิชาทรรพพิณพจน์ ขำขันวิชาทรรพ ขำขันได้แก่ขำขันขำขัน
 ขำขันขำขันขำขัน : ขำขันขำขันขำขัน "ขำขัน-ขำขัน-ขำขัน"
 ขำขันขำขัน ขำขันวิชาทรรพพิณพจน์ ขำขันขำขันขำขัน

* เมื่อพิมพ์ครั้งแรก

แท้จริง แท้หากไม่รู้จักใช้ธรรมไม่สละของพระอโศก ในกรรมข้อที่
 และตามแก้ไข. แม้ในกรณี ก็ยังไม่มีโรคทางกายเลย ก็ยัง
 ปรากฏว่า มีโรคทางจิตวิญญาณ ได้มีไปหมด ในคราวเดียว กับ
 ตั้งมาหลายโรค ก็ยังมี. แต่เมื่อสอบถามเราไม่รู้จักเรื่อง จิต
จิต สัมผัสกับความเป็นกัน อย่างที่ใครจะกำหนดก็ได้ ไม่มียอมเชื่อ
 มี, เพราะถ้าโรคนี้ มีโรคนั้นนอกเวลาไว้เป็น ยี่สิบสี่
 ทั่วโรค เช่นตามโรคเป็นต้น ตามธรรมชาติ.

โรคทางจิตวิญญาณ ของมนุษย์นั้นแหละ ซึ่งได้ก่อให้เกิด
 สัตว์รวม หรือสมมติสัตว์รวม ทั้งโรคและความเป็น สิ้นในโลกอยู่
 เสมอ ในประวัติของสัตว์รวมของโลกนี้แล้วมา และจักมีอีกต่อไป
 ไปข้างหน้าไม่มีสิ้นสุด, คนกว่ามนุษย์ ละปลดปล่อยโรคทาง
 จิตวิญญาณ. ยึดที่เรารู้สึกแต่เพียงว่า แท้จริงโรค ของนี้
 มีคุณประโยชน์จากโรคนี้ แม้แต่คนสักจำนวนหนึ่ง ก็ยัง
 ว่าเป็นคุณแก่โลก อย่างนี้จะประมาทไม่ได้ อยู่แล้ว. แต่ผู้ทำ
ทุกข์เมื่อ ของแต่ละประเภท จักไม่เป็นโรคทางจิตวิญญาณที่
 แล้วไซ้ โรคนี้ ก็จักก่อให้เกิดโรคสัตว์รวม และวิฤตฤตย ทั้ง
 ทุลาถอื่น โดยประการทั้งปวง, โดยไม่ช้ามีโรคที่ร้ายกว่า
 ระหว่งกันโดย ก็ยังได้.

จิตนั้น ท่านเล่าของคนไม่มากเป็นอันหนึ่ง ในกรรมข้อที่
 นั้นคือเรื่อง จิต นี้มีมา ในยุคที่เรารู้จัก ของมนุษย์นี้เรา.

พุทฺธมฺม อิมํ พฺยายํ.

โยเกศมหาราม โยธา
 ๒ กันยายน ๑๙

คำปรารภพิมพ์ ของธรรมทานมูลนิธิ

[ในการพิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๔๖.]

ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส พิมพ์มาแต่ต้นจนบัดนี้ มีจำนวน ๗๓ เล่ม หรือ ๗๓ เรื่อง, เล่มที่ขาดคราวพิมพ์มีอยู่หลายเล่ม; ได้มีผู้ประสงค์สั่งซื้อไปยังธรรมทานมูลนิธิ เนื่องๆ แต่ก็ไม่อาจส่งให้ได้ สำหรับเล่มที่ขาดคราวพิมพ์ เพราะหมดแล้วบ้างหมดไปนานแล้วบ้าง, หลายท่านหลายหน่วยงานประสงค์จะมีไว้ให้ครบชุดทั้ง ๗๓ เล่ม ก็ไม่อาจส่งให้ครบชุดตามประสงค์ เพราะยังไม่มีโอกาสนำมาพิมพ์ใหม่ให้มีครบทุกเล่มด้วยเหตุผลหลายประการ. (เล่มที่หมด คือเล่มที่ทิ้งวางไว้ ไม่มีพิมพ์บอกว่า [พิมพ์มาถึงครั้งที่...] ในบันทึกท้ายเล่มที่ซื้อหนังสือนั้นๆ ในระหว่างลำดับพิมพ์ออกเล่ม (๑) ถึง (๖๓); ส่วนเล่มที่เหลือนอกจากนั้น มีครบหมด).

วันที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๕ เป็นปีที่ครบ ๑๐๐ ปี แห่งการเกิดมาทางชีวิตร่างกายของท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุ, ในการนี้ ธรรมทานมูลนิธิขอถือเอาเป็นโครงการหนึ่งในโครงการทั้งหลายเกี่ยวกับฉลอง ๑๐๐ ปีพุทธทาส คือจะพิมพ์ “ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส” เล่มเดิมๆ ที่ขาดคราวพิมพ์ให้ครบ (ประมาณ ๓๐ เล่ม) เพื่อเป็นอนุสรณ์, โดยจะทยอยพิมพ์ออกมาเรื่อยๆ ในเล่มที่ขาดนั้นๆ ตั้งแต่ต้น; ท่านผู้ใดประสงค์จะมีหนังสือธรรมโฆษณ์เล่มที่ขาดไว้ให้ครบ โปรดทยอยติดต่อสั่งซื้อได้ที่ธรรมทานมูลนิธิ หรือที่สวนโมกขพลาราม, ซึ่งมีรายละเอียดที่อยู่และหมายเลขโทรศัพท์อยู่ในหนังสือพิมพ์ “พุทธศาสนา” รายตรีมาส ของคณะธรรมทาน, หรือตอนท้ายเล่มแห่งหนังสือธรรมโฆษณ์นี้. (ที่รัชชประทานรังสฤษฎ์, ธรรมสภา, ธรรมบูชา ฯลฯ ก็มิว่างจำหน่าย.)

อนึ่ง ท่านผู้ใดมีศรัทธาประสงค์จะขอรับเป็นเจ้าของภาพพิมพ์หนังสือ “ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส” เล่มที่ขาดคราว หรือรับเป็นเจ้าของภาพพิมพ์ “ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส” เล่มที่จะออกใหม่ ซึ่งคณะผู้จัดพิมพ์หนังสือตั้งปณิธานทำต้นฉบับธรรมโฆษณ์อีก ๒๐ กว่าเล่ม ให้ได้พิมพ์เป็นหนังสือธรรมโฆษณ์ครบ ๑๐๐ เล่ม เพื่อเป็นอนุสรณ์ และเป็นธรรมทานมัยกุศลฉลอง ๑๐๐ ปีพุทธทาสด้วย โปรดติดต่อรับเป็นเจ้าของภาพพิมพ์ได้ที่สวนโมกขพลาราม หรือที่ธรรมทานมูลนิธิ ตามที่อยู่ดังกล่าวแล้ว.

สำหรับหนังสือธรรมโฆษณ์เล่ม “เตกัจฉกธรรม” นี้ เป็นเล่มที่ ๘ ที่ขาดคราวพิมพ์ นำมาพิมพ์อีกเป็นครั้งที่ ๒ “ฉบับที่ระลึกครบ ๑๐๐ ปีพุทธทาส”, พิมพ์ขึ้นด้วยทุน “ธรรมทานปริวรรตน์”.

คำปรารภ*

กรรมการมูลนิธิ ขอถือโอกาสนี้ ปรารภต่อท่านทั้งหลาย ผู้ได้รับประโยชน์ จากหนังสือชุดธรรมโฆษณ โดยทั่วกันว่า:-

หนังสือเล่มนี้จัดพิมพ์ขึ้นมาได้ ด้วยดอกผลจากเงินทุน “พริ้ง ไม้ประดิวร์” ซึ่งนายจรัส ไม้ประดิวร์ บ้านเลขที่ ๗ ซอยบ้านดอกไม้ ๒ ถนนวรจักร เขตป้อมปราบ กรุงเทพฯ ได้ตั้งไว้ในกรรมการมูลนิธิ เพื่อใช้ดอกผล เมื่อ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๑๓. มูลนิธิได้ใช้ดอกผลของทุนนี้ใช้จ่ายเกี่ยวกับภิกษุอาพาธ ในสวนโมกขพลาราม ตามวัตถุประสงค์ของผู้บริจาค มาโดยลำดับ.

บัดนี้ได้พิจารณาเห็นว่า การเยียวยารักษาความอาพาธทางจิตทางวิญญาณ ยังมีความต้องการอยู่มาก เห็นสมควรใช้ดอกผลของเงินทุน “พริ้ง ไม้ประดิวร์” มาจัดพิมพ์หนังสือ ธรรมโฆษณ ซึ่งเป็นคำบรรยายของ “พุทธศาสนิกชน” มีจุดมุ่งหมายให้เป็น **ธรรมโอสธ บำบัดโรคทางจิต ทางวิญญาณ แก่เพื่อนมนุษย์ ผู้ร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตายบ้าง** เพื่อให้ทุนนี้ให้ได้มีประโยชน์กว้างขวางยิ่งขึ้นไปกว่า การบำบัดโรคทางกาย อีกด้วย ก็จะเป็นการสมประสงค์ของผู้บริจาคทรัพย์จัดตั้งทุน และเหมาะสมแก่การอุทิศถึงท่าน ผู้มีนามเป็นชื่อทุนนี้ ผู้ล่วงลับไปนานแล้วนั้นด้วย จึงได้เลือกจัดพิมพ์หนังสือ ธรรมโฆษณ ชุดที่มีชื่อว่า “**เทกิจจกธรรม**” เป็นอันดับ ๑ ของทุนนี้.

เทกิจจกธรรม เป็น ธรรมโฆษณอันดับที่ ๑๗ ง. บนพื้นแถบสีแดง หมวดปกประดับพิเศษ ใจความของเรื่องซึ่งบรรยาย ๑๖ ครั้ง สรุปความได้ว่า : พระพุทธเจ้า ทรงเป็นแพทย์ของโลก, ทรงสอนให้เรารู้เหตุที่เกิดของโลก, รู้ผลของความไม่มีโรค, รู้วิธีการรักษา และนำมาใช้รักษา ให้เป็นประโยชน์แก่โลกได้. ตามแนวของคำบรรยายดังกล่าวนี้ ผู้สนใจอาจประพฤติปฏิบัติ เพื่อถึงความพ้นโรคได้ตามควรแก่อัธภาพ.

กรรมการมูลนิธิ

๒๗๘ ต. ตลาดไชยา อ. ไชยา (จ. สุราษฎร์ธานี)

* เมื่อพิมพ์ครั้งแรก

สารบาญ

คำบรรยายเตกัจจนกรรม

		หน้า
ลำดับ	๑. พระพุทธเจ้าเป็นแพทย์ของโลกทั้งปวง	๑
„	๒. สัตว์โลกที่เป็นคนไข้ของอวิชา	๒๗
„	๓. อาการโรคของสัตว์โลกผู้เป็นคนไข้ของอวิชา	๕๕
„	๔. อาการของโรคทางวิญญาน	๗๙
„	๕. การเข้ามารับรักษาโรคโดยวิธีการรับนับถือพุทธศาสนา	๑๐๗
„	๖. สภาพปกติทางมรรยาทในฐานะเป็นเครื่องมือบำบัดโรคทางวิญญาน	๑๓๓
„	๗. สภาพจิตที่เหมาะสมในการงานในทุกกรณี ในฐานะเป็นเครื่องมือบำบัด โรคทางวิญญาน	๑๕๗
„	๘. ทางเดินของชีวิต	๑๘๑
„	๙. เครื่องมือพิเศษสำหรับทุกคน	๒๐๗
„	๑๐. หลักตัดสินปัญหาชีวิต	๒๓๕
„	๑๑. วงล้อของชีวิตในชีวิตประจำวัน	๒๖๓
„	๑๒. อภิธรรมของชีวิต	๒๘๙
„	๑๓. อภิธรรมของชีวิต (ต่อ)	๓๑๗
„	๑๔. ภาวะความไม่มีโรคแห่งชีวิต	๓๔๓
„	๑๕. โอวาทาสึกขา	๓๖๕
„	๑๖. สิ่งที่จะเป็นเหมือนวัคซีนป้องกันโรคทางวิญญาน	๓๙๑

โปรดดูสารบาญละเอียดในหน้าต่อไป

สารบัญละเอียด

๑. พระพุทธเจ้าเป็นแพทย์ของโลกทั้งปวง

	หน้า
เนื่องจากผู้ฟังเป็นนักศึกษาวิชาการแพทย์ จึงพูดเรื่องนี้	๑
พระพุทธเจ้าเป็นแพทย์ มีที่มา ในพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย	๒
ใจความสำคัญคือ ทรงเป็นแพทย์ผู้เยียวยารักษาโรคของสัตว์โลกทั้งปวง	๓
ทรงเป็น “สัพพัญญู” คือ รู้ทุกประการในแง่ของการดับทุกข์	๔
ทรงเป็น “สัพพทัสสวี่” คือ มีปกติเห็นสิ่งทั้งปวงด้วยธรรมจักษุ	๕
เห็นสิ่งทั้งปวง คือ รู้ส่วนที่ควรรู้; เห็นในส่วนที่ควรเห็นอย่างประจักษ์	๖
ทรงเป็น “ชินโน” หมายถึงชนะมาร คือ ชนะกิเลสและอื่น ๆ ทั้งหมด	๗
ทรงเป็น “สัตถา” คือ เป็นพระศาสดาผู้รู้และชี้ทางประโยชน์แก่ผู้อื่น	๘
เมื่อผู้อื่นหลบอยู่ด้วยวิชา พระศาสดาทรงปลุกให้ตื่น	๙
ทรงเป็น “มหาการุณิก” คือ มีกรุณาใหญ่หลวง ไม่มีเห็นแก่ตัว	๑๐
พื้นฐานในจิตของพระองค์เต็มด้วย สุทธิ, ปัญญา, เมตตา, ขันติ	๑๑
สัพพโลกตักกิจโก นี้คือ เป็นแพทย์ผู้แก้ไขของโลกทั้งปวง, ไม่ใช่หมอมั่วไป	๑๒
ผู้จะเป็นแพทย์ในอนาคต ฟังทำตามอย่างพระพุทธเจ้า	๑๓
การแก้ไขรักษา จึงต้องรักษาโรคทั้งปวงของสัตว์โลกทั้งปวง	๑๔
พระพุทธเจ้าทรงเป็นแพทย์ทางวิญญาณโปรคเวไนยสัตว์	๑๕
โรคทั้งปวง ล้วนขึ้นอยู่กับโรคทางวิญญาณ; ควรศึกษาให้เข้าใจ	๑๖
โรคทางวิญญาณ เป็นโรคของความคิดเห็น หรือสติปัญญา	๑๗
โรคทางจิตตามภาษาบาลี ก็คือโรคกิเลส หรือโรคทางวิญญาณ	๑๘

โรคทางวิญญาณ ต้องรักษาในโรงพยาบาลของพระพุทธเจ้า	....	....	....	๑๙
โรคทางวิญญาณ ต้องแก้ด้วยสติปัญญา รู้แจ้งในอนิจจัง, ทุกขัง, อนัตตา	....	....	....	๒๐
การโรคทางวิญญาณ ต้องมีปัญญาฉลาดรู้จักป้องกันด้วย	....	....	....	๒๑
คำว่า “โรค” หมายถึงที่มແຫງ, ฉะนั้น โລกะ โทสะ โมหะ ก็เป็นโรค	....	....	....	๒๒
ความเป็นแพทย์ของพระพุทธเจ้า เล็งไปยังโรคทางวิญญาณก่อนคือ โลกะ	....	....	....	๒๓
ผู้บวชอุทิศพระพุทธเจ้า ต้องเป็นแพทย์ทางวิญญาณตามอุคคมกคิของพระองค์	....	....	....	๒๔
ภิกษุ ผู้สาวกต้องระวังไม่ทำเสียชื่อเสียงแก่สถาบันแพทย์ทางวิญญาณ	....	....	....	๒๕

๒. สัตว์โลกที่เป็นคนไข้ของอวิชา

ทั้งแพทย์และคนไข้พึงระลึกพระพุทธรุคณที่บทเริ่มด้วย “สัพพัญญู” ไว้เสมอ	....	....	....	๒๗
พุทธรุคณาว่า “โลกวิทู” – เป็นผู้รู้แจ้งโลกนคัลยาบทว่า “รู้เห็นสิ่งทงปวง”	....	....	....	๒๘
โลกทงปวง หมายถึง ความทุกข์ ซึ่งตั้งต้นเมื่อมนุษย์รู้จักดี – ชั่ว	....	....	....	๒๙
โรคทางวิญญาณ ตั้งต้นขึ้น ในยุคที่มนุษย์รู้จักดี – ชั่ว	....	....	....	๓๐
คนไข้ทงโลก เป็นคนไข้ของอวิชา; ถ้าเริ่มหายโรคก็เป็นพระอรียเจ้า	....	....	....	๓๑
อวิชา คือ ปราศจากความรู้ที่ถูกต้องในเรื่องแก้ไขความทุกข์	....	....	....	๓๒
รู้อรียสัจจ ไม่ใช้อย่างทองจำ; ต้องรู้แจ้งโดยปฏิบัติตามอรียมรรค	....	....	....	๓๓
เป็นคนไข้ของอวิชา นี้เป็นต้นเหตุของทงหมดที่เป็นทุกข์	....	....	....	๓๔
มีอวิชาก็ต้องเป็นโรคฝ่ายวิญญาณ ถ้ามีวิชาก็หายโรค	....	....	....	๓๕
พระพุทธเจ้าทรงรักษาโรคทางวิญญาณ ก็คือรักษาโรคอวิชา	....	....	....	๓๖
การหายจากโรคทางวิญญาณเป็นเรื่องสนุกสำหรับบัณฑิต	....	....	....	๓๗
คนผู้อ่อนทางปัญญา, ไม่มีวิชา เชื่อว่าเป็นคนโง่	....	....	....	๓๘
ถ้ามีความรู้จริง แล้วไม่หลงกิเลสทุกขนิก ก็ไม่เป็นคนอ่อน	....	....	....	๓๙
ถ้าทำหน้าที่เสียสละให้ผู้อื่นหายจากโรค ก็จะเป็นปฐนียบุคคลได้	....	....	....	๔๐

แพทย์ทำหน้าที่ด้วยสติปัญญาเต็มสามารถ ก็เป็นปฐนียบบุคคล	....	....	....	๔๑
คัมภีร์วิสุทธิมรรค เปรียบอริยสัจทุกข้อเกี่ยวกับ “โรค”	....	....	....	๔๒
การรักษาโรคก็ต้องรู้ ๔ ข้อ : คืออะไร, จากอะไร, ผลอะไร, ทำอย่างไรจะได้ผล				๔๓
สัตว์โลกที่เป็นคนไข้ของอวิชาแบ่งเป็นพวกทุกคติ, สุกติ	....	....	....	๔๔
ทำคือ นรก, เปרת, เทรจจัน, อสุรกาย, สูงคือฝ่ายเทวดา, พรหม, มนุษย์				๔๕
สัตว์โลกทุกพวก ยังเป็นโรคทางวิญญาณ	....	....	....	๔๖
พวกทำ : นรก เทรจจัน เปרת อสุรกาย; ภาษาธรรมก็มีอยู่ในคน	....	....	....	๔๗
มนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางในร่างกายจะเป็นอะไรก็ได้	....	....	....	๔๘
บางเวลาจิตทำก็เป็นเหมือนนรก ๆ, จิตสูงก็เป็น, มนุษย์, เทวดา ๆ				๔๙
เรื่องโลก ๆ ภาษาคน ทำให้มีของคู่ เช่น ดี — ชั่ว ฯลฯ ทำให้ยึดมั่น				๕๐
พูดอย่างพระพุทธเจ้า จะมีโรคกับหายโรค, หมดโรค เท่านั้น	....	....	....	๕๑
สัตว์โลกทั้งปวง เต็มอยู่ด้วยอวิชา, ถูกหลงด้วยของคู่	....	....	....	๕๒
สัตว์ตั้งแต่คนกระทั่งสูงสุดชั้นพรหม ยังเป็นคนไข้ของอวิชา	....	....	....	๕๓
โลกทั้งปวงที่เป็นคนเจ็บไข้ ต้องให้พระพุทธเจ้ารักษา	....	....	....	๕๔

๓. อาการโรคของสัตว์โลก ผู้เป็นคนไข้ของอวิชา

คนไข้ของอวิชา มีอาการของโรคต่าง ๆ กัน	....	....	....	๕๕
อาการโรคมีต่าง ๆ แต่โรคใหญ่เป็นโรคเดียว มีมูลจากอวิชา	....	....	....	๕๖
คนไข้ของอวิชา มีอาการคลั่งอยู่ด้วยกิเลส คือโลภะ โทสะ โมหะ				๕๗
อาการคลั่งทางกาย, จิต, เห็นง่าย, แต่คลั่งทางวิญญาณเห็นไม่ง่าย				๕๘
คลั่งด้วยโลภะ โทสะ โมหะ แล้วเพื่อไปตามที่คลั่งเป็นวิภูฏะ	....	....	....	๕๙
วิภูฏสงสาร ไต่แก้ → วิบาก → กิเลส → กรรม → วิบาก ฯลฯ				๖๐
ผลกรรมก่อนกิเลส, ก่อนกรรม, รับผล; เวียนเหมือนเพื่อไม่หยุด				๖๑

โรคกิลเลสมีอาการคลั่งเพื่อเสมอ ต้องระวังของแสงที่กิน ๖ ทาง	....	....	๖๒
ของแสงคืออารมณ์ที่จะเข้ามาทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ	....	....	๖๓
อารมณ์คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ เป็นเหี่ยวจะเข้าทางอายตนะภายใน ๖	....	....	๖๔
อายตนะภายนอกคืออารมณ์ ๖	....	....	๖๕
คนไข้ของอวิชาส่วนใหญ่มกาย ชอบไปหาหมอไสยศาสตร์	....	....	๖๖
คนไข้ของกิลเลสมีอาการ “กลางคืนอึดควัน กลางวันเป็นไฟ”	....	....	๖๗
ให้มองดูตัวเองว่ามีธรรมชาติตลอดเวลา; หยุตอึดควัน, เป็นไฟได้หรือไม่?	....	....	๖๘
ในส่วนร่างกาย ควรจะต้องรู้จักเรื่อง “ธาตุ” ว่ากำลังวิปริตอย่างไรบ้าง	....	....	๖๙
ความวิปริตของธาตุ ทำให้มีอาการของโรคกิลเลส ก็ได้	....	....	๗๐
โรคทางวิญญาณเกิดขึ้นเพราะอวิชาครอบวิญญาณธาตุก็ได้	....	....	๗๑
เชื้อโรคที่เกิดโรคทางวิญญาณคือ อุบาทวน — ยึดมั่น ตัวกู — ของกู	....	....	๗๒
คนเคยชินในเชื้อที่เป็นความยึดมั่นว่าตัวกู — ของกู งอกงามอยู่เสมอ	....	....	๗๓
คนไข้ทางวิญญาณ ต้องพยายามชำระมลทินอยู่เป็นประจำ	....	....	๗๔
โรคทางวิญญาณ มีเหี่ยวล่อให้สนุก, อร่อย, เรียกว่า อัสสาทะ	....	....	๗๕
กิลเลสที่ร้ายกาจ มันจะตอกตริ้ง บักเสียบ ให้วิญญาณติดกับความทุกข์	....	....	๗๖
โรคทางวิญญาณมีอาการน่ากลัว จนติดแน่นกับโรคถอนไม่ออก	....	....	๗๗

๔. อาการของโรคทางวิญญาณ

ให้รู้ว่าความทุกข์ = โรค, กิลเลส = สมุฏฐาน, นิพพาน = หายโรค, มรรค = วิธีรักษา	....	....	๗๘
ความหมายของคำว่า “โรค” คือ ความผิดปกติ	....	....	๘๐
อวิชาเป็นต้นเหตุของโรคทางวิญญาณ; ปรงเป็นกิลเลสต่าง ๆ	....	....	๘๑
ความต้องการทางกิลเลส, ด้วยความโง่, เรียกว่าคัณหะ	....	....	๘๒

อวิชาปรุงเป็นต้นหา ต้นหาเป็นเหตุให้เกิดอุปาทาน	....	....	....	....	๘๓
อุปาทาน คือ ยึดมั่น เป็นเหตุให้มีการกระทำ คือ กรรม	....	....	....	....	๘๔
โลกนี้เป็นเหยื่อของกิเลส แต่คนผู้ไม่ศึกษา มองไม่เห็น	....	....	....	....	๘๕
อาการแรกของโรค คือเป็นทาสของวัตถุ หรืออารมณ์	....	....	....	....	๘๖
โรคเป็นทาสของวัตถุ กำลังแสดงบท, ระบาดทั่วโลก	....	....	....	....	๘๗
โรคที่ ๒. เกลียศพระเจ้า หรือพระธรรม, ซึ่งหมายถึงอำนาจตามธรรมชาติ	....	....	....	....	๘๘
คนถือศาสนา “ได้เป็นที่”; สร้างศาสนาจากกิเลสของตนเอง	....	....	....	....	๘๙
โรคที่ ๓. ขยายการกินคืออยู่ที่ ไม่มีขอบเขต จนกลายเป็นอบายมุข	....	....	....	....	๙๐
คนมีกรรมต่างกัน, จะเหมือนกันไม่ได้; ไม่ทันใจ จึงทำบาป	....	....	....	....	๙๑
โรคที่ ๔. ความไม่สันโทษ หิวเสมอ จึงมีคอร์รัปชันใหญ่	....	....	....	....	๙๒
โรคไม่สันโทษ เป็นโรคทางวิญญาณ กำลังเผาโลกอยู่ในปัจจุบัน	....	....	....	....	๙๓
โรคที่ ๕. โรคพัฒนาสิ่งที่ไม่จำเป็นต้องทำมากขึ้น ซึ่งเป็นเหตุให้ไม่สงบ	....	....	....	....	๙๔
ตัวอย่าง : ทางศาสนาให้ตายอย่างมีสติ; แต่คนมาเปลี่ยนเป็นตายไม่รู้สีกตัว	....	....	....	....	๙๕
การประติษฐ์มากขึ้น มนุษย์วิ่งสู่ส่วนเกินจนทุกข์มาก	....	....	....	....	๙๖
โรคที่ ๖. โรคความเห็นแก่ตัวข้างเดียว แม้การศึกษาการกีฬา ฯ	....	....	....	....	๙๗
เดี๋ยวนี้พอกพูนความเห็นแก่ตัวอย่างเครื่องจักร	....	....	....	....	๙๘
โรคที่ ๗. โรคไม่รู้จักบุญคุณพ่อแม่ หรือผู้มีบุญคุณ, เห็นแต่แก่ตัว	....	....	....	....	๙๙
โรคที่ ๘ – ๙. ไม่เคารพครูอาจารย์, คนแก่ และพระเจ้าพระสงฆ์	....	....	....	....	๑๐๐
ที่ถูก : คนแก่ เกิดก่อนเรา, พระสงฆ์เป็นสัญลักษณ์ของความสงบ	....	....	....	....	๑๐๑
โรคที่ ๑๐ – ๑๑ : ชอบเพื่อนอันธพาล, ไม่รู้จักศิลปะของพระเจ้า	....	....	....	....	๑๐๒
โรคที่ ๑๒. ไม่มีศีลข้อ กามสุ มิจฉาจาร	....	....	....	....	๑๐๓
โรคที่ ๑๓. โรคประชาธิปไตยชนิดเชือกคอตตัวเอง	....	....	....	....	๑๐๔
การศึกษา, ประชาธิปไตย ไม่ถูกต้องทาง ก็เป็นทาสอารมณ์มากขึ้น	....	....	....	....	๑๐๕
คำบรรยายนี้ประสงค์ช่วยแก้ไขโลกตามความมุ่งหมายของพระพุทธองค์	....	....	....	....	๑๐๖

๕. การเข้ามารับรักษาโรคโดยวิธีการรับนับถือพุทธศาสนา

เรากำลังพูดถึงเรื่องการรักษาโรคของสัตว์โลกโดยนายแพทย์คือพระพุทธเจ้า	....	๑๐๗
จะศึกษาพระพุทธศาสนา ต้องสนใจคำบัญญัติเฉพาะที่เป็นบาลี	....	๑๐๘
การรับนับถือศาสนา จะเป็นการรักษาโรกระยะต้น	....	๑๐๙
ข้อบกพร่องในการรักษาข้อแรก คือไม่ป้องกันโรคทางวิญญาณ	....	๑๑๐
โรคที่มาจากความหิวทางวิญญาณ คือความวิตกกังวล, เร่าร้อน	....	๑๑๑
ศาสนา เป็นความรู้ และหลักปฏิบัติเกี่ยวกับจิตใจ	....	๑๑๒
ชีวิตมิได้อยู่ได้ด้วยอาหาร แต่อยู่ได้ด้วยพระธรรม	....	๑๑๓
ทุกอย่างอยู่ในอำนาจของจิตใจ เราต้องจัดการที่จิตก่อน	....	๑๑๔
ภัยทางจิต คือกิเลส ต้องมีศาสนาไว้ต่อสู้ จนกว่าจะปลอดภัย	....	๑๑๕
การบวช เรียน, ปฏิบัติ บรรลุ มรรคผล ก็เพื่อหนีภัยทางวิญญาณ	....	๑๑๖
ศาสนาเป็นระบบต้านทานไม่ให้จิตตกต่ำ ก็เกิดขึ้นหลายชนิด	....	๑๑๗
บางศาสนามีพระเจ้า บางศาสนาไม่มีพระเจ้า; แต่หลักการอย่างเดียวกัน	....	๑๑๘
โดยพฤตินัย พระเจ้ามีอยู่ คือ ธรรมชาติที่มีอำนาจเหนือทุกสิ่ง	....	๑๑๙
การพูดให้มีพระเจ้า หรือไม่มี แล้วแต่ความจำเป็นของท้องถิ่น	....	๑๒๐
ควรมีใจกว้าง รู้ว่าศาสนามุ่งหมายอย่างเดียวกัน ไม่ได้เขาถือเรา	....	๑๒๑
ศาสนาเป็นเรื่องสูงทางจิต บางคนไม่สนใจ เพราะเป็นทาสกิเลส	....	๑๒๒
ศาสนาที่ถูกต้อง ทำให้มนุษย์ต่างจากสัตว์เดรัจฉาน	....	๑๒๓
ผู้มีศาสนาแท้ ไม่เบียดเบียนทั้งมนุษย์และสัตว์เดรัจฉาน	....	๑๒๔
หลักพุทธศาสนามีวัตถุประสงค์ คือ พระรัตนตรัย	....	๑๒๕
ศาสนาคริสต์เตียน, ศาสนาในอินเดีย, ก็มีหลักที่สำคัญ ๓ ประการ	....	๑๒๖
ทุกหลักศาสนา มีพระธรรม ถ้าขาด ก็ไม่มีความหมายอะไร	....	๑๒๗
ศาสนาต้องมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มิฉะนั้นจะไม่มีใครสนใจนับถือ	....	๑๒๘

วัตถุในศาสนา ต้องเป็นของศักดิ์สิทธิ์ไปก่อน สำหรับคนงมงาย	....	....	๑๒๙
การมาสู่พุทธศาสนา ต้องสนใจระบบการที่เรียกว่า สรรณาคมน์	....	....	๑๓๐
การรักษาโรคโดยวิธีของศาสนาต้องรู้จัก ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ	....	....	๑๓๑
เราอาจจะจำหลักสั้น ๆ สำหรับรักษาโรคทางวิญญาณเพียงคำว่า “ทับทิมขี้”	....	....	๑๓๒

๖. สภาพปกติทางมรรยาท ในฐานะเป็นเครื่องมือบำบัดโรคทางวิญญาณ

สภาพทางปกติทางมรรยาทของชีวิตที่ควรต้องการ คือศีล	....	....	๑๓๓ — ๑๓๔
ถ้ารู้จักศีล มากเท่าไร ก็จะยิ่งชอบศีลมากเท่านั้น	....	....	๑๓๕
ศีลเป็นเรื่องที่ต้องทำจริง ๆ; การนับถือศาสนาต้องชำระเรื่องนี้	....	....	๑๓๖
มรรยาททางศีล หมายถึงความปกติทางกาย วาจา	....	....	๑๓๗
ศีล ไม่ใช่พิธีรีตอง ต้องปฏิบัติบังคับตัวเองอย่างเฉียบขาด	....	....	๑๓๘
เมื่อ การกระทำทางกาย วาจา อยู่ในสภาพปกติ ทำให้เกิดผลดีแก่การงาน	....	....	๑๓๙
สภาพปกติ ทุกคนต้องการ เพราะเป็นสันติภาพ หรือสันติสุขของโลก	....	....	๑๔๐
ควรสนใจในเรื่อง การรับศีล, การรักษาศีลให้ถูก, อย่าให้เป็นภาวะน่าทุเรศ....	....	....	๑๔๑
มูลฐานที่มีการบัญญัติศีล ก็เพราะคนล่วงเกินกันหลายวิถีทาง	....	....	๑๔๒
ความหมายของศีลทุกข้ออยู่ที่ “ไม่ประทุษร้าย” ผู้อื่น	....	....	๑๔๓
ศีลข้อ ๓ คืออย่าประทุษร้ายของรัก นี้หมายถึงทำร้ายจิตใจของเขาคือ	....	....	๑๔๔
ศีลข้อ ๔ มีมูลมาจากโกหกในการเป็นพยาน มีแต่ถือคำบรรพท์	....	....	๑๔๕
ศีลข้อ ๕ ต้องห้ามตรงที่อย่าประทุษร้ายสติสมปกติของตนเอง	....	....	๑๔๖
ศีลของพระเณร ขยายออกไปจากศีลข้อ ๕ เป็นส่วนใหญ่	....	....	๑๔๗
สำหรับฆราวาสทดลองเป็นบรรพชิตชั่วคราว เรียกว่าศีลอุโบสถ....	....	....	๑๔๘
ศีลอุโบสถมีประโยชน์อันสูงส่งมากกว่าศีล ๕	....	....	๑๔๙
เราทนไม่ได้ต่อภาวะทุศีล คนอื่นเขาก็ทนไม่ได้ ทุกคนจึงควรมีศีล	....	....	๑๕๐

เช่นลมหายใจเป็นนิมิตเต็ม ก็สร้างในภาพ, แล้วแปรรูป	....	....	....	๑๗๒
การสร้างนิมิตได้ เรียกว่า วสี, เป็นผู้มีอำนาจเหนือจิต	....	....	....	๑๗๓
ฝึกหยุดอยู่ในสมาธิ ออกและเข้าไต่คล้องก็เรียกว่า วสี	....	....	....	๑๗๔
จิตมีนิมิตที่อยู่แล้ว กำหนดให้รู้วิตก วิจารณ์, ปีติ, สุข, เอกัคคตา	....	....	....	๑๗๕
กำหนดจิตเป็นสมาธิเต็มตัว เรียกว่า บรรลุปฐมฌาน	....	....	....	๑๗๖
ถ้าซ้อมการเข้า, หยุด, ออก, ในฌานอย่างแท้จริงก็เข้าสมาธิได้	....	....	....	๑๗๗
จิตเป็นสมาธิแล้ว ใช้สมาธิเพ่งหาวิธีที่จะทำให้กิเลสหมดไป	....	....	....	๑๗๘
จิตที่ตั้งไว้ชอบ เป็นสมาธิตลอดกาล จะเห็นสิ่งทั้งปวงตามที่เป็นจริง	....	....	....	๑๗๙
ฝึกจิตให้มีความเหมาะสมแก่การงาน แล้วอยู่ในวิสัยเอาตัวรอดได้	....	....	....	๑๘๐

๘. ทางเดินของชีวิต

ทางเดินของชีวิต ควรต้องรู้ สำหรับมนุษย์ผู้มีชีวิต	....	....	....	๑๘๑
ชีวิตเป็นการเดินทาง ทางนามธรรม ไม่ใช่เรื่องทางวัตถุ	....	....	....	๑๘๒
ความรู้ เพื่อการเดินทาง จำเป็นที่ช่วยให้ถึงปลายทางก่อนแตกดับ	....	....	....	๑๘๓
“ทาง” คือหนทางมีองค์แปด อันประเสริฐ เป็นตัวศาสนา	....	....	....	๑๘๔
แนวทางที่เป็นทางเดินของจิตหรือสัญญาตัวหน้า คือ มรรค	....	....	....	๑๘๕
เราจะรู้จักทางหรือไม่รู้จัก ชีวิตก็เดินทางเรื่อย ไม่รั้งรอ	....	....	....	๑๘๖
หนทางตามธรรมดามี ๓ : ทางผิด, วนเวียน, ทางถูก	....	....	....	๑๘๗
พุทธบริษัทควรใช้หนทางถูกอันประเสริฐ คือมรรคมองค์แปด	....	....	....	๑๘๘
จุดปลายทางเรียกว่าคติ มีทั้งสูง, ต่ำ เรียก สุขคติ, ทุกคติ	....	....	....	๑๘๙
รวมทั้งสูงต่ำ มี ๘ คติ ควรศึกษาให้รู้ที่เป็นภาษาธรรม	....	....	....	๑๙๐
คติต่ำได้แก่ นรก เสร็จฉาน เปרת อสุรกาย นี้เป็นทางผิด	....	....	....	๑๙๑
สุขคติ, รวมเรียกว่า มนุษย์, เทวคา รูปพรหม, อรูปพรหม	....	....	....	๑๙๒

[๑๑]

พุกภาษาธรรมกถิ ๘ หมายถึงภาวะของจิต ๘ ชนิด	....	....	....	....	๑๙๓
กถิ ๘ ทั้งฝ่ายผิด — ถูกย้งวนอยู่ในทุกข์ ที่ถูกจริง ๆ ต้องเหนือโลก	....	....	....	....	๑๙๔
เดินทางกถิ ๘ ไม่ต้องอาศัยมรรคมืองค์ ๘ ซึ่งเป็นทางสูงสุด	....	....	....	....	๑๙๕
อริยมรรค หรือเอกายนมรรค เป็นทางเดียว คนเดียวเดิน	....	....	....	....	๑๙๖
อริยมรรคมืองค์ ๘ เป็นความถูกต้องรวม ๘ ประการ....	....	....	....	....	๑๙๗
ทางประกอบตัวของก ๘ นี้เป็นความถูกต้องของการเดินทางของชีวิต	....	....	....	....	๑๙๘
ความถูกต้องในพุทธศาสนา เรียกว่า วิสุทธิ มี ๗ อย่าง....	....	....	....	....	๑๙๙
ลำดับ ๑ - ๕ ทำลายความลังเล เห็นชัดว่าถูกต้องแน่	....	....	....	....	๒๐๐
เดินเรื่อยกรบลำดับที่ ๖ ก็รู้แจ้งว่าอะไรเป็นอะไรจนถึงจุดปลายทาง	....	....	....	....	๒๐๑
ทั้งมรรคและวิสุทธีย่อลงเป็นศีล สมาธิ ปัญญา หรือทาง	....	....	....	....	๒๐๒
วัยชีวิตในการเดินทาง แบ่งออกเป็น ๔ ตอน	....	....	....	....	๒๐๓
ถ้วัยทั้ง ๔ ผ่านไปได้ด้วยดี นับว่าเป็นการเดินทางถูก	....	....	....	....	๒๐๔
ให้สังเกตว่า พรหมจรรย์ของพระพุทธเจ้า รักษาโรคได้อย่างไร	....	....	....	....	๒๐๕

๕. เครื่องมือพิเศษสำหรับทุกคน

เครื่องมือพิเศษ เป็นสิ่งที่จะรักษาโรคของโลกด้วย	....	....	....	....	๒๐๗
“เครื่องมือ” สำเร็จประโยชน์ได้ หมายถึงสิ่งที่ใช้ให้สำเร็จประโยชน์ได้	....	....	....	....	๒๐๘
ธรรมะเป็นเครื่องมือให้ถึงนิพพาน คับกิเลสและทุกข์	....	....	....	....	๒๐๙
ธรรมะหมายถึงทุกสิ่ง แยกเอามาพูดเฉพาะที่เป็นเครื่องมือ	....	....	....	....	๒๑๐
ในการทำงานอย่างหนึ่ง ต้องใช้ธรรมะหลายประเภท	....	....	....	....	๒๑๑
เมื่อจะใช้เครื่องมือต้องไหว้ครู สำแดงกตัญญูทเวทีก่อน	....	....	....	....	๒๑๒
ต้องนำเครื่องมือโดยตรงของชีวิตมาใช้ในการเดินทางชีวิต	....	....	....	....	๒๑๓
ชีวิตมีหลายชั้น ชั้นสุดท้าย ถ้วพระธรรมเป็นชีวิต	....	....	....	....	๒๑๔

ชีวิตอยู่ได้ด้วยพระธรรม; การทำให้มีชีวิต คือ การงาน	....	....	....	๒๑๕
เครื่องมือที่พิเศษคือ สิ่งที่ทำให้การมีชีวิตนี้สมบูรณ์	....	....	....	๒๑๖
พระพุทธเจ้าให้เครื่องมือคือพระธรรม, ผู้ใช้คือพระสงฆ์	....	....	....	๒๑๗
ธรรมะเครื่องมือมีหลายหมวด เช่น อิทธิบาท โภชณงค์ อินทรีย์	....	....	....	๒๑๘
ธรรมะหมวดอินทรีย์ได้แก่ ศรัทธา วิริยะ สติ สมာธิ ปัญญา	....	....	....	๒๑๙
พลมีข้อธรรมเช่นเดียวกับอินทรีย์ แต่หมายถึงเป็นกำลัง	....	....	....	๒๒๐
หมวดอิทธิบาท ๔ เป็นเครื่องมือทำให้เกิดความสำเร็จ	....	....	....	๒๒๑
อิทธิบาทที่ ๑ ฉันทะ ทำให้งานยากเป็นง่ายเพราะใจสมัคร	....	....	....	๒๒๒
ข้อ ๒ - ๓ - ๔ วิริยะ จิตตะ วิมังสา เป็นธรรมช่วยให้สำเร็จ	....	....	....	๒๒๓
อิทธิบาท นี้ พระพุทธเจ้า ตรัสว่า ต้องการอะไรก็สำเร็จได้	....	....	....	๒๒๔
หมวดโภชณงค์ นี้ก็เป็นข้อที่ช่วยให้เกิดความสำเร็จ	....	....	....	๒๒๕
แต่ละข้อมีความหมายในลักษณะที่เกี่ยวข้องกัน ตั้งแต่สติ = รอบรู้	....	....	....	๒๒๖
ธัมมวิจยะ = เลือกเพื่อน, วิริยะ = กล้าทำ, ปีติ = ความอิ่ม	....	....	....	๒๒๗
บัสสัทธิ = สงบวางใจ, สมာธิ = ระทมกำลัง, อุเบกขา = นั่งรอ	....	....	....	๒๒๘
คำว่า อุเบกขา ไม่ใช่อยู่เฉยๆแต่หมายถึง ปล่อยให้ไปตามกาล	....	....	....	๒๒๙
การไปนิพพาน ก็เหมือนทำธุรกิจ ต้องเริ่มตั้งแต่สติถึงอุเบกขา	....	....	....	๒๓๐
เป็นแพทย์รักษาโรค ก็ต้องใช้ธรรมะตั้งแต่สติถึงอุเบกขา	....	....	....	๒๓๑
สรุปว่าโภชณงค์ ๗ เป็นเครื่องมือพิเศษใช้ได้ทุกการงาน	....	....	....	๒๓๒
การปฏิบัติธรรมให้สมควรแก่ธรรม นี้คือเครื่องมือ	....	....	....	๒๓๓
เครื่องมือพิเศษสำหรับทุกคน คือธรรมะที่สมควรแก่ธรรม	....	....	....	๒๓๔

๑๐. หลักตัดสินปัญหาชีวิต

ชีวิตตามปกติ ประกอบด้วยโรคทางวิญญาณ ซึ่งมีปัญหา	....	....	....	๒๓๕
ในการแก้ไขปัญหาวินิจฉัย นอกจากใช้เครื่องมือ ต้องมีวิธีตัดสินปัญหา	....	....	....	๒๓๖

พุทธศาสนามีหลักเกณฑ์แห่งการตัดสินปัญหาชีวิต	....	....	....	....	๒๓๗
ปัญหาที่ ๒ พวก : เกี่ยวกับหลักศาสนา ๑, เหตุผลส่วนตัว ๑.	....	....	....	....	๒๓๘
ทั้ง ๒ ปัญหา เป็นไปตามกฎธรรมชาติทั้งนั้น	....	....	....	....	๒๓๙
ปัญหาที่ทั้งแก้ได้และแก้ไม่ได้; ที่แก้ไม่ได้ก็ต้องทำให้ดีที่สุด	....	....	....	....	๒๔๐
ผู้แก้ปัญหา ต้องทำให้เข้ารูปเข้ารอยกับกฎของธรรมชาติ	....	....	....	....	๒๔๑
หลักการตัดสินปัญหาที่เป็นหลักธรรมะ ซึ่งใช้ได้ทั่วไป	....	....	....	....	๒๔๒
หลักเกณฑ์ตัดสินมีชื่อเป็นสูตรว่า : กาลาม, โคตมี, มหาปเทศ	....	....	....	....	๒๔๓
เกี่ยวกับความเชื่อในข่าว; หลักกาลามสูตรมี ๔ ประการ	....	....	....	....	๒๔๔
หลักเกี่ยวกับเชื่อตามความคิดมี ๔ ประการ	....	....	....	....	๒๔๕
๒ ข้อหลังมิให้เชื่อเพียงท่าทางของผู้พูด, หรือแม่เป็นครูของตน	....	....	....	....	๒๔๖
การเชื่อของมนุษย์ เป็นเพียงความรู้สึก ยังไม่ถูกต้องจริงก็ได้	....	....	....	....	๒๔๗
ก่อนเชื่อ พระพุทธเจ้าให้หยั่งความรู้สึกที่เคยพบ ด้วยเหตุผลก่อน	....	....	....	....	๒๔๘
ความรู้สึกต้องมีจากความรู้ประจักษ์จัดเจนทางนามธรรมด้วย	....	....	....	....	๒๔๙
หลักโคตมีสูตร ใช้ตัดสินปัญหาเกี่ยวกับการปฏิบัติ	....	....	....	....	๒๕๐
โคตมีสูตร มี ๘ ข้อ : ฝ่าย ๑ เป็นหลักฝ่ายไม่ควรทำ	....	....	....	....	๒๕๑
อีกฝ่ายหนึ่งเป็นหลักที่ทำได้ คือไม่ผิด	....	....	....	....	๒๕๒
ถ้าข้อ ๗ ว่า เกียจคร้านกับไม่เกียจคร้าน, ต้องรู้ว่าผิดถูกอย่างไร	....	....	....	....	๒๕๓
ข้อ ๘ ว่า เลี้ยงยากหรือเลี้ยงง่าย; ต้องรู้ว่าอย่างไรหนูกกว่า	....	....	....	....	๒๕๔
ระบบของการเป็นอยู่ตามหลักโคตมีเอาไปใช้เป็นหลักในชีวิตได้	....	....	....	....	๒๕๕
ในทางระเบียบวินัย มีหลักมหาปเทศให้หยั่งดูตามเกณฑ์ควร, ไม่ควร	....	....	....	....	๒๕๖
ฝ่ายธรรมะตรวจว่าถูกผิดได้โดยทดสอบกับสูตรและวินัย	....	....	....	....	๒๕๗
แม้จะรับฟังมาจากผู้ใหญ่อย่างไร ก็ต้องทดสอบเทียบตรวจดูก่อนเชื่อ	....	....	....	....	๒๕๘
เมื่อทดสอบแล้ว เข้ากับแนวใหญ่ไม่ได้ ก็ต้องตัดทิ้งไป	....	....	....	....	๒๕๙

การใช้หลักดังกล่าวมา จะไม่มีทางผิด และปลอดภัย	....	....	....	....	๒๖๐
หลักที่ตัดสินปัญหาชีวิตควรอาศัยหลักดังกล่าวมา	....	....	....	....	๒๖๑

๑๑. วงล้อของชีวิตในชีวิตประจำวัน

ก่อนที่จะมีการรักษาโรค ต้องมีความรู้ ความลับของชีวิต	....	....	....	....	๒๖๓
ความลับของชีวิตที่เกี่ยวกับความลับทุกข์คือห่วงโซ่แห่งพฤติกรรมของจิต	....	....	....	....	๒๖๔
ชีวิต คือ ความเป็นอยู่ ต้องมีการหมุน เรียกว่าสังสารวัฏฏ์	....	....	....	....	๒๖๕
ปราศจากสังสารวัฏฏ์ ชีวิตก็มีอยู่ไม่ได้	....	....	....	....	๒๖๖
วงล้อชีวิตมีหลายแขนง ฝ่ายนามธรรมเป็นกิเลส, กรรม, ผลกรรม	....	....	....	....	๒๖๗
นามธรรมฝ่ายธาตุก็หมุน : เกิดขึ้น - ตั้งอยู่ - ตับลง	....	....	....	....	๒๖๘
จิตมีอยู่ได้ด้วยจักรของการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ดับไปถึยิบ	....	....	....	....	๒๖๙
ตัวปัญหาที่จะเกิดทุกข์หรือสุขเป็นวงล้อที่ต้องทำลายหรือควบคุม	....	....	....	....	๒๗๐
โซ่แห่งพฤติกรรมของจิตเกิดเป็นความทุกข์เรียกว่าปฏิจาสมุปบาท	....	....	....	....	๒๗๑
วงล้อของชีวิตที่เป็นกิเลส - กรรม - วิบาก นี้ต้องทำลาย }	....	....	....	....	๒๗๒
โซ่ของปฏิจาสมุปบาท เริ่มแต่ อวิชชา - สังขาร ฯลฯ }	....	....	....	....	
พอมืออุปาทาน, ภพ, ชาติ ก็มีชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ	....	....	....	....	๒๗๓
ความทุกข์มาจาก ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ ครอบรอบหนึ่ง	....	....	....	....	๒๗๔
มนุษย์ทุกข์มากกว่าสัตว์ ยิ่งสติปัญญามาก กิเลสยิ่งลึกและสูง	....	....	....	....	๒๗๖
เมื่ออินทรีย์พบอารมณ์ ทำงานตามกฎวงล้อชีวิตก็เกิดขึ้น	....	....	....	....	๒๗๗
การป้องกันมิให้วงล้อชีวิตเกิด จะต้องมีส่วนอยู่เสมอ	....	....	....	....	๒๗๘
ตัววงล้อแบ่งเป็น ๓ ตอน เวียนไป : กิเลส กรรม ผลกรรม	....	....	....	....	๒๗๙
สังสารจักรเกิดเพราะใจ - ทำกรรม - มีผลกรรม แล้วอยากอีก	....	....	....	....	๒๘๐
ตอนที่จิตเกิด ตัณหา อุปาทาน นี้เป็นตัวกิเลส	....	....	....	....	๒๘๑

เมื่อไม่ต้องการมีทุกข์ จะต้องทำลายกิเลส ไม่สร้างกรรม	....	....	....	๒๘๒
ความลับที่เราต้องรู้จักคือ กฎ, สมุฏฐานของกรรม	....	....	....	๒๘๓
กรรมไม่ทำไม่ขาวคืออริยมรรค ทำลายวงล้อแห่งทุกข์ได้	....	....	....	๒๘๔
สมุฏฐานแห่งกรรมคือความโง่ หรือกิเลส	....	....	....	๒๘๕
ถ้าจะอยู่เหนือความทุกข์ทั้งปวง ต้องอยู่เหนือดีเหนือชั่ว	....	....	....	๒๘๖
มีชีวิตอยู่ด้วยวิชาดีกว่าอวิชา คือรู้เรื่องวงล้อแห่งชีวิต	....	....	....	๒๘๗

๑๒. อภิธรรมของ ชีวิต

เรื่องอภิธรรมของชีวิตนี้เป็นความรู้ที่จำเป็นก่อนการรักษาโรค	....	....	....	๒๘๘
อภิธรรมหรือปรมัตถธรรม เป็นความจริงที่ไม่เกี่ยวกับการสมมติ	....	....	....	๒๘๙
อภิธรรมที่จริงแท้เป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิตโดยตรง ไปยังเรื่องดับทุกข์	....	....	....	๒๙๐
อภิธรรมแท้ไม่ใช่ปรัชญา เพราะปรัชญาขึ้นอยู่กับเหตุผลเท่านั้น	....	....	....	๒๙๑
อภิธรรมพ้นจากความเป็นปรัชญา แต่เป็นวิทยาศาสตร์แจ้งอยู่แก่ใจ	....	....	....	๒๙๒
ตัวพุทธศาสนา เป็นวิทยาศาสตร์ฝ่ายนามธรรม	....	....	....	๒๙๓
อภิธรรมแท้จำเป็นต้องเรียนคือเรื่องความว่าง	....	....	....	๒๙๔
พุทธศาสนามีหลักปฏิบัติ จนมีจิตว่างจากตัวกู - ของกู	....	....	....	๒๙๕
การสอนให้ทำทีละชว่นง่าย ชนลึกลับซึ่งต้องไม่เอาทั้งดีชั่ว	....	....	....	๒๙๖
เรื่องนิพพาน เป็นเรื่องเหนือดี - ชั่ว, บุญ - บาป, สุข - ทุกข์	....	....	....	๒๙๗
“ความว่าง” ต้องเรียนด้วยการกระทำจนสำเร็จจึงจะพบว่าง	....	....	....	๒๙๘
ความว่างปรากฏแก่จิตชั่วขณะ นี้ก็เป็นตัวอภิธรรมแท้	....	....	....	๓๐๐
พระพุทธเจ้าตรัส : สุนฺณุตตาทั้งหมด เป็นอภิธรรมแท้	....	....	....	๓๐๑
ว่างจากตัวกูนี้เรียกว่าสุนฺณุตตา ; ไม่มีอะไรนอกจากธรรมชาติล้วน ๆ	....	....	....	๓๐๒
ทุกสิ่งปรุ่กันเรื่อย, ไม่มีตัวกู - ของกู นี้คืออภิธรรมเรื่องความว่าง	....	....	....	๓๐๓

โลกมีแต่ความว่างเปล่า เพราะมีแต่ธรรมชาติปรุงแต่งกันเรื่อย	....	....	....	๓๐๔
ผลของความไม่รู้เรื่องว่าง คือนิพพาน; แต่ตัวนิพพานก็ว่าง	....	....	....	๓๐๕
เราเรียนรู้ปรมาัตถธรรมสำหรับจะไม่มี ความทุกข์ ไม่ใช่เรื่องเพื่อ	....	....	....	๓๐๖
ถ้าเรามีจิตใจเหนือโลก โลกก็ทำอะไรเราไม่ได้	....	....	....	๓๐๗
ต้องรู้จักความว่างและต้องปฏิบัติ มิฉะนั้นจะมีความทุกข์	....	....	....	๓๐๘
ให้สนใจคำว่า “ยत्मั่นถ่อมั่น” จึงจะปฏิบัติได้ถูก	....	....	....	๓๐๙
เวลาที่กายใจปราศจาก “ยत्मั่นถ่อมั่น” เราไม่เป็นทุกข์	....	....	....	๓๑๐
สพฺพเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสาย นี้เป็นยอดสุดของอภิธรรม	....	....	....	๓๑๑
อย่าประมาทคำว่า “ว่าง” เพราะทุกอย่างมีแต่ธรรมชาติ เราหลงยึดไปเอง	....	....	....	๓๑๒
ถ้าเห็นโลกทั้งหมดว่างจากตัวกู จิตก็ว่างทันที	....	....	....	๓๑๓
“ความว่าง” นี้ไม่ใช่ทั้งแง่ร้ายแง่ดี; ว่างแล้วหมกบึ้งปัญหา	....	....	....	๓๑๔
ถ้าเห็นปัญหาเป็นของว่าง มีแต่ธรรมชาติ การแก้ไข ก็เป็นบทเรียนสนุก	....	....	....	๓๑๕

๑๓. อภิธรรมของชีวิต (ต่อ)

การบรรยายครั้งหนึ่งต่อจากครั้งที่ ๑๒	....	....	....	....	๓๑๗
อภิธรรมของชีวิตเป็นเรื่องโรคของชีวิต; ไม่เป็นส่วนเกิน	....	....	....	....	๓๑๘
อภิธรรมที่บัญญัติใช้ในยุคหลังๆ เป็นส่วนเกินไม่ใช่สัญญา	....	....	....	....	๓๑๙
ต้องรู้จักมีจิตวิญญูชนิตสัสสะกับนัตถิกะจะรู้พุทธศาสนา	....	....	....	....	๓๒๐
พุทธศาสนาไม่เรียกอัสสา; เรียกว่า ธรรมชาติล้วนๆ	....	....	....	....	๓๒๑
พุทธศาสนาสอนให้รู้จักมีตัวตนชนิดที่ไม่ใช่ตน	....	....	....	....	๓๒๒
“คน” ตามธรรมชาติแท้จริงเป็นเพียงวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิต	....	....	....	....	๓๒๓
ให้รู้จักความเป็นคน ที่มีได้โดยไม่ต้องมีคน	....	....	....	....	๓๒๔
“คน” ภาษาธรรมาคือคนทางร่างกาย, ภาษาธรรมลึกลับคือ อุปาทาน	....	....	....	....	๓๒๕

[๑๗]

ในร่างกายคนมีทั้งความทุกข์, และสติปัญญาทำให้ไม่ทุกข์	....	....	....	๓๒๖
พระพุทธเจ้าตรัสว่า “โลกอยู่ในคน” ทั้งเหนือโลกนอกโลกด้วย	....	....	....	๓๒๗
ความรู้อันลึกคือรู้ เรื่องไม่มีคน แล้วดับทุกข์ให้ได้	....	....	....	๓๒๘
ปัญหามีอยู่ในตัวคน, ต้องจัดการในคน; จัดข้างนอกไม่มีทางสำเร็จ	....	....	....	๓๒๙
บางเวลาจิตอยู่ในเหนือโลก สิ่งแวดล้อมจะทำอะไรจิตไม่ได้	....	....	....	๓๓๐
อย่าให้โลกย้ายจิต จิตก็เป็นอิสระจากอำนาจบีบคั้นของโลก	....	....	....	๓๓๑
เรื่องโลกุตตระไม่ใช่เรื่องเหลือวิสัย; มิฉะนั้นพระพุทธเจ้าจักไม่สอน	....	....	....	๓๓๒
คนมีโอกาสนิมนต์พระภิกษุก็มี; ฉะนั้นการทำให้ “ว่าง” ต้องไม่เหลือวิสัย	....	....	....	๓๓๓
โรคทางวิญญาณ เกิดจากการบีบคั้นของสิ่งแวดล้อม, จิตไม่อิสระ	....	....	....	๓๓๔
สมัยนี้คนไม่ค่อยเป็นอิสระจากกิเลสบีบคั้นจึงปั่นป่วนทั้งกายใจ	....	....	....	๓๓๕
โรคทางจิตทางวิญญาณ เป็นต้นเหตุแห่งโรคทางกาย	....	....	....	๓๓๖
จงรู้จักโรคทางวิญญาณ, เอาธรรมะมาแก้ มนุษย์จึงจะนำสุขขึ้น	....	....	....	๓๓๗
จะแก้โรคทางวิญญาณ ต้องใช้ตัวยาคือ อนัตตา หรือ สัจจญาณ	....	....	....	๓๓๘
สัจจญาณเป็นเรื่องกฎธรรมชาติคือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา	....	....	....	๓๓๙
ต้องมองเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ในสิ่งทั้งปวง, ซึ่งเป็นอิทธิพลของชีวิต	....	....	....	๓๔๐
ควบคุมความรู้สึกว่า กู-ของกูได้จะอยู่ในโลกนี้ “ถูกต้อง”	....	....	....	๓๔๑
ว่างจากตัวกู-ของกู, มีแต่สติปัญญาถูกต้อง, จะไม่เป็นโรคทางวิญญาณ	....	....	....	๓๔๒

๑๔. ภาวะความไม่มีโรคแห่งชีวิต

ครั้งนี้เป็นการบรรยายเรื่องของการได้รับประโยชน์ของการเสวยยา	....	....	....	๓๔๓
คำบาลีว่า “อาโรคยปรมาลาภา” นี้หมายถึงไม่มีโรคทางวิญญาณ	....	....	....	๓๔๔
พระพุทธเจ้าทรงรักษาโรค นี้ก็หมายถึงโรคทางวิญญาณ	....	....	....	๓๔๕
ภาวะสงบเย็นของวิญญาณ ก็คือเรื่องนิพพาน	....	....	....	๓๔๖

นิพพานรู้จักเป็นยุคๆ; ยุคแรกถือเอาการมรณต์เป็นนิพพาน	....	....	....	๓๔๗
ยุคที่ ๒ ถือเอาความสงบทางวิญญาณจิตลึกซึ้งเป็นนิพพาน	....	....	....	๓๔๘
ยุคที่ ๓ พระพุทธเจ้าค้นพบ “ความสิ้นกิเลส” เป็นนิพพาน	....	....	....	๓๔๙
กิเลสสิ้นเชิง, เวทนายังไม่เย็นสนิทเรียกว่า สอุปาทิเสสนิพพาน	....	....	} ๓๕๐	
กิเลสสิ้นเชิง, เวทนายเย็นสนิทเรียกว่า เรียกว่าอุปาทิเสสนิพพาน	....	....		
นิพพานในพุทธศาสนาถึงถึงความสิ้นกิเลส มีเป็นชั้นๆ	....	....	....	๓๕๑
ชั้นที่ ๑ : ทหังคะ; มีได้โดยบังเอิญ หรือพยายามปฏิบัติ	....	....	....	๓๕๒
ชั้นที่ ๒ : วิกขัมภนะ; มีได้โดยการจัดปรุงจิต, เป็นสมาธิ, เป็นฌาน	....	....	....	๓๕๓
ชั้นที่ ๓ : สมุจเฉท, สิ้นกิเลสได้ เพราะอาศัยสติปัญญาเห็นอนัตตา	....	....	....	๓๕๔
การเห็นอนัตตา แท้จริงก็เห็นอนิจจัง, ทุกขัง แล้วแต่แง่ใดก่อน	....	....	....	๓๕๕
สิ่งที่เรียกว่านิพพาน มีชื่ออื่นเช่น วิมุตติ, วิโมกข์	....	....	....	๓๕๖
นิพพานตามความหมายของภาษา ก็คือความเย็นลงของสิ่งที่ร้อน	....	....	....	๓๕๗
นิพพานมีได้ทั้งในวัตถุ, สัตว์, และคน	....	....	....	๓๕๘
การตายของคนด้วยนิพพานชนิดไหนต้องสังเกตุตนเอง	....	....	....	๓๕๙
คนจะอยู่ในสภาวะปราศจากโรคหรือนิพพานได้ต้องมีวิหารธรรม	....	....	....	๓๖๐
วิหารธรรมมี ๔ : ทิพย, พรหม, อริย, และสุญญตา วิหาร	....	....	....	๓๖๑
พยายามอยู่ในวิหารอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งไม่ใช่่นรกหรือมนุษย์	....	....	....	๓๖๒
นิริยหรือมนุษย์วิหารไม่ใช่ภาวะที่ปราศจากโรคทางวิญญาณ	....	....	....	๓๖๓

๑๕. โอวาทลาสิกขา

คำบรรยายนี้พูดตามความต้องการของผู้จะลาสิกขาจำนวนหนึ่ง	....	....	....	๓๖๕
ให้รู้ว่าการบวชชั่วคราว เป็นธรรมเนียมมาแต่คึกคำบรรพ	....	....	....	๓๖๖
บวชชั่วคราวนี้มุ่งหมายให้อยู่ในกรอบหรือระเบียบปฏิบัติ	....	....	....	๓๖๗

โอกาสที่บวชไม่ใช่บวชเล่น ๆ ต้องถือว่ามาฝึกบังคับตัวเอง	....	....	....	....	๓๖๘
โอกาสที่จะบังคับจิตใจ หายากในเพศฆราวาส	....	....	....	....	๓๖๙
ถ้าอยู่ในระเบียบของศีลแล้ว การบังคับจิตมีได้ง่าย	....	....	....	....	๓๗๐
การมีศีลอยู่ที่กระทำด้วยเจตนาทางกาย วาจา ถูกต้อง	....	....	....	....	๓๗๑
การไม่ขาดศีล อยู่ที่ อย่ามีเจตนาประทุษร้าย	....	....	....	....	๓๗๒
ถ้าบวชแล้วไม่รู้ว่าจะมีศีลอย่างไร นี่เป็นความเขลาของเขาเอง	....	....	....	....	๓๗๓
ศีล ๕ เป็นศีลหลัก สำคัญอยู่ที่ตัวเจตนาที่จะประทุษร้าย	....	....	....	....	๓๗๔
ระหว่างบวชยังได้ฝึกสมาธิและปัญญา เช่นเรื่องเกี่ยวกับตัวกู-ของกู	....	....	....	....	๓๗๕
เรื่องสุญญตา เป็นประโยชน์เกื้อกูลใหญ่หลวงแก่ฆราวาส	....	....	....	....	๓๗๖
เป็นฆราวาสก็อย่าอยู่ด้วยความหลง ต้องอยู่ด้วยสติปัญญา	....	....	....	....	๓๗๗
ธรรมะเป็นสิ่งที่จะป้องกันอันตรายจากสิ่งที่ได้มา	....	....	....	....	๓๗๘
ความรู้เรื่อง ไม่มีคัมภีร์คัมภีร์ ใช้ได้ในทุกกรณี	....	....	....	....	๓๗๙
เป็นพุทธบริษัท ควรมีธรรมะป้องกันเกิดทุกข์ แม้เพศฆราวาส	....	....	....	....	๓๘๐
การลาสิกขาไม่ควรจะเป็นอย่างสีกหรือ ควรเป็นไปศึกษาอย่างฆราวาส	....	....	....	....	๓๘๑
ลาสิกขา ต้องไม่คืนพุทธศาสนา, แต่ไปมีธรรมะอย่างฆราวาส	....	....	....	....	๓๘๒
การลาสิกขา ต้องทำใจให้ถูกต้องมีเหตุผล	....	....	....	....	๓๘๓
ฤกษ์ดียามดี อยู่ที่ประพตติ และถูกต้อง	....	....	....	....	๓๘๔
บาตร, ผ้าเหลืองเก็บเป็นที่ระลึกเพื่อเตือน ไม่ให้ประมาท	....	....	....	....	๓๘๕
บาตร จีวร เป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้า, มีไว้ชูตัวเรามีให้เหลวไหล	....	....	....	....	๓๘๖
ให้ตีความ โอวาของอุปัชฌาย์, อาจารย์นั้นแหละเป็นน้ามนต์	....	....	....	....	๓๘๗
ขอให้ใช้สติสัมปชัญญะ, อย่าผลุนผลัน ก็จะไม่เสียที่บวช	....	....	....	....	๓๘๘
ลาบวชเป็นเพศฆราวาส ก็ทำอะไรให้ดีกว่าเดิมสมชื่อที่เรียกบัณฑิต	....	....	....	....	๓๘๙

๑๖. สิ่งที่จะเป็นเหมือนวัคซีน ป้องกันโรคทางวิญญาณ

การบรรยายเรื่องนี้ เป็นธรรมะเฉพาะสำหรับผู้รักษาโรคทางวิญญาณ	....	....	๓๙๑
การปราศรัยพระคุณของพระพุทธเจ้าเสมอทำให้เกิดกำลังใจ	....	....	๓๙๒
เครื่องป้องกันโรคของพระพุทธเจ้าคือ “เป็นอยู่โดยชอบ”	....	....	๓๙๓
เป็นอยู่โดยชอบนั้นคือ อริยมรรคมีองค์แปด	....	....	๓๙๔
เป็นอยู่ถูกต้องหรือพอดีนี้จะป้องกันทางมาของโรค	....	....	๓๙๕
มีชีวิตอยู่อย่างไร จะเป็นวัคซีนป้องกันโรค ต้องพิจารณาดู	....	....	๓๙๖
ลองเทียบดูจะมีชีวิตอย่างแมลง หรือเต่าจระเข้หรือไม่มีดี	....	....	๓๙๗
เป็นอย่างคนป่าธรรมดาก็ไม่มือนักรายนักเหมือนคนป่าปัจจุบัน	....	....	๓๙๘
มนุษย์ต้องมีใจสูง, เป็นสุภาพบุรุษ, ผิดจากนั้นก็เป็นอันธพาล	....	....	๓๙๙
ในทางศาสนา สัตบุรุษมีความหมายเช่นเดียวกับสุภาพบุรุษ	....	....	๔๐๐
มีชีวิตอย่างสุภาพบุรุษ เป็นชีวิตที่ประกอบด้วยความดี	....	....	๔๐๑
ถ้ามีชีวิตอย่างเหวตะ ก็เปลือกเปลือยอยู่ด้วยกามารมณ์	....	....	๔๐๒
ต้องพิจารณาว่ามีชีวิตแบบไหน จึงจะเป็นวัคซีนป้องกันโรค	....	....	๔๐๓
เป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง คือดำเนินอยู่ในอริยมรรคมีองค์แปด	....	....	๔๐๔
ชีวิตที่เป็นวัคซีนป้องกันโรค ทำอย่างไรก็ได้, ถูกต้องก็พอ	....	....	๔๐๕
พึงรู้ว่า อะไรเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าประสงค์จะให้เราทำ	....	....	๔๐๖
โดยพุทธประสงค์ หมายความว่า มีสติปัญญา รู้ผิดชอบชั่วดี	....	....	๔๐๗
ถ้ากิเลสประสงค์ ก็ทำไปเพื่อฆ่าตัวเอง	....	....	๕๐๘
อำนาจมีหลายความหมาย, อำนาจกิเลสร้ายกว่าอย่างโลก ๆ	....	....	๔๐๙
ชีวิตโตขึ้น ต้องการอารมณ์ทางอายตนะก็ต้องให้พอเหมาะพอดี	....	....	๔๑๐
คนที่อยู่ในโลกเต็มที่ต้องมีศีลธรรมในการเกี่ยวข้องกับทุกสิ่ง	....	....	๔๑๑
ทำให้ถูกต้องและพอดี คือเป็นอยู่โดยชอบ; ทำงานด้วยจิตว่าง	....	....	๔๑๒
ทำทุกอย่างถูกต้องแล้ว ต้องไม่ยึดถือในความถูกต้องนั้นด้วย	....	....	๔๑๓

เทกิจจกธรรม

- ๑ -

๓๐ มีนาคม ๒๕๑๔

พระพุทธเจ้าเป็นแพทย์ ของโลกทั้งปวง

วันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๑๔

สำหรับพวกเราที่นี่

ได้ล่วงมาถึง เวลา ๔.๓๐ น. แล้ว.

วันนี้เป็นวันแรกของการบรรยาย และเนื่องจากคุณทุกๆ รูปเป็นนักศึกษา
วิชาการแพทย์ ต้องการความรู้เกี่ยวกับสิ่งซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่การเป็นแพทย์ใน
อนาคต เป็นต้น; ดังนั้นผมจึงคิดว่า เราจะพูดกันถึงเรื่อง พระพุทธเจ้าในฐานะ
ที่เป็นแพทย์ เป็นหัวข้อแรก.

ตามปกติเราจะต้องพูดถึง จะต้อง ระลึกถึงพระพุทธเจ้าเป็นเรื่องแรก อยู่แล้ว; และบัดนี้เราก็จะพูดถึงพระพุทธเจ้าและยังแถม ในฐานะที่ว่าเป็นแพทย์ อีกด้วย ขอให้สนใจฟังใน สองประเด็น พร้อมกันไป.

เราเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า เราก็จะต้องนึกถึงพระพุทธเจ้าเป็นเครื่องระลึกถึงอยู่เสมอ ซึ่งเป็นส่วนทั่วไป หรือส่วนพื้นฐาน, ส่วนที่ท่านเป็นแพทย์นั้น เป็นเรื่องส่วนที่เป็นพิเศษ.

หลักฐานที่อ้างว่า พระพุทธเจ้าเป็นแพทย์

ข้อที่ว่า พระพุทธเจ้าถูกจัดไว้ในฐานะเป็นแพทย์^๕ นั้น คงจะไม่ค่อยได้ยินได้ฟังกันมากนัก บางคนคงจะนึกไปเสียว่าเป็นเรื่องแก่งงๆ; จึงขอบอกให้ทราบถึงที่มาของคำๆ นี้ว่า ในพระไตรปิฎก ส่วน ขุททกนิกาย มีข้อความกล่าวไว้ว่าพระอรหันต์องค์หนึ่ง ได้ตอบคำถามของบุคคลที่เขาสนใจ หรือประหลาดใจอย่างยิ่งในพระอรหันต์องค์นั้น มาถามว่า : การที่ท่านมีอะไรแปลกประหลาดขนาดนี้; ไม่มีความกลัว ไม่มีความหวั่นไหว, ท่านเป็นลูกศิษย์ของใคร? ใครเป็นอาจารย์ของท่าน พระอรหันต์องค์นั้นก็ตอบเป็นภาษาบาลีว่า:—

“สพฺพญฺญู สพฺพทสฺสาวี ชินฺโน อจฺริโย มม มหาคารุณิโก สตุถฺตา
สพฺพโลกติกิจฺจโก”. ท่านตอบหลายคาถา, นี่เป็นคาถาแรกที่สำคัญ ซึ่งมีใจความว่า:—

อาจารย์ มม – อาจารย์ของข้าพเจ้าเป็น สัพพัญญู – รู้สิ่งทั้งปวง, สัพพทสสาวี – เห็นสิ่งทั้งปวง, ชิน – เป็นผู้ชนะมาร, สตุถา – เป็นศาสดาผู้สั่งสอน, มหาการุณิก – เป็นผู้มี ความกรุณาอันใหญ่หลวง, สัพพโลกติกิจจโก – เป็นแพทย์ผู้เชี่ยวชาญรักษาโรคของสัตว์โลกทั้งปวง.

ใจความสำคัญที่เราประสงค์ในที่นี้ก็คือ คำว่า สัพพโลกติกิจจโก – เป็นแพทย์ผู้เชี่ยวชาญรักษาโรคของสัตว์โลกทั้งปวง. แต่เราก็ควรจะรู้คุณสมบัติอื่น ๆ มาตามลำดับด้วย.

สัพพัญญู สัพพทสสาวี – ผู้รู้อะไรทั้งปวง, ผู้เห็นสิ่งทั้งปวง; นี้เราก็คงจะเคยได้ยินได้ฟังมาแต่ก่อน เพราะเป็นคำที่พูดกันมาก เคยชินแก่คนทั่วไป; แต่อาจจะมี ความเข้าใจผิด พลาดไขว้เขวอยู่บ้าง ในคำว่า “ทั้งปวง” รู้สิ่งทั้งปวง เห็นสิ่งทั้งปวง คือรู้ทุกสิ่ง หรือเห็นทุกสิ่ง.

คำว่า “ทุกสิ่ง” ในที่นี้ ชาวบ้านที่เขามีการศึกษาตามแบบชาวบ้าน ก็มักจะเข้าใจไปในทำนองว่า รู้จนไม่มีอะไรเหลือ, กระทั่งว่า รู้ภาษาทุกภาษา จะพูดภาษาอะไรก็ได้ หรือจะทำอะไรก็ได้, อย่างนี้เคยเข้าใจผิดกันอยู่ทั่วไป. บางคนถึงกับว่าจะเอาพระพุทธเจ้ามาพูดภาษาจีน ภาษาฝรั่งอะไรเดี๋ยวนี้อะไรก็ได้, ทำอะไรเป็นหมด; จนจะให้ท่านมาเป็น engineer ปฏิบัติการอันเกี่ยวกับเครื่องจักรในปัจจุบันอันแสนจะยุ่งยากก็ทำได้ทันที อย่างนี้เป็นต้น เพราะว่า “รู้สิ่งทั้งปวง”; เขาเข้าใจกันอย่างนี้.

ความหมายที่พระพุทธเจ้าทรงรู้เห็น สิ่งทั้งปวง

เมื่อตรวจดูตามตัวหนังสือ ตามอรรถในพระบาลีอรรถกถาระบุชัดแต่เพียงว่า “รู้ทุกสิ่งที่จะรู้สำหรับความเป็นพระพุทธเจ้า”, ทุกสิ่งที่จะรู้สำหรับความเป็นพระพุทธเจ้า.

ข้อแรก ก็คือ **รู้จักดับความทุกข์** ทุกอย่างทุกประการ; ดับทุกข์ได้แล้ว, รู้เรื่องความดับทุกข์ทุกอย่างทุกประการจะให้พูดในแง่ไหน, ปริยายไหน อะไรอย่างไรก็ได้; บรรดาสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความดับทุกข์ ละก็รู้ทุกสิ่ง นี้เรียกว่า **สัพพัญญู**.

ส่วนสิ่ง **นอกนั้น** ที่ไม่เกี่ยวกับเรื่องการตรัสรู้, เรื่องความดับทุกข์ ก็รู้อีกมากมายเหมือนกัน; แต่จะพูดถึงเท่าที่จำเป็น จะให้พูดภาษาต่างประเทศเดี๋ยวนี้ก็จะพูดได้ หรืออะไรทำนองนี้ มันก็เป็นเรื่องชดกันกับเหตุผลที่มีอยู่ในคัมภีร์นั้นๆ เพราะฉะนั้นเอาเป็นว่า เรื่องที่เป็นความดับทุกข์ และเกี่ยวข้องกันอยู่กับความดับทุกข์แล้ว ท่านรู้หมด.

หรือจะพูดให้กว้างกว่านั้น ก็ต้องพูดว่า : **ท่านจะรู้อะไรก็ตาม จะต้องรู้ไปในแง่ของการที่จะดับทุกข์ได้**; ถ้าเฉียดท่านรู้อะไรนอกไปจากเรื่องทางพระพุทธศาสนา หรือเรียกว่ารู้เรื่องโลกโดยประการทั้งปวง ก็จะต้องรู้เฉพาะในส่วนที่จะเป็นประโยชน์แก่การดับทุกข์ หรือมันเกี่ยวข้องกันอยู่ แค่นั้นก็กว้างขวางอยู่แล้ว.

พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ตรงๆ เหมือนกันว่า :- **สิ่งที่ตถาคตรู้มีประมาณมาก เปรียบเทียบเหมือนกับใบไม้หมดทั้งป่าทั้งดง, แต่ที่เอามาสอนแต่เพียงเท่ากับใบไม้กำมือเดียว.** นี่ก็เป็นเครื่องคำนวณได้เหมือนกันว่า รู้เท่าไรแล้วเอามาสอน

เพียงเท่าไร. ฉะนั้น เราควรรัฐหรือเข้าใจความข้อนี้ให้เหมาะสมกับที่เป็นนักศึกษา ว่า “สัพพัญญู” หมายความว่าอะไร.

ความหมายของคำ “เห็นสิ่งทั้งปวง”

คำว่า *สพฺพทสฺสว* – มีปกติเห็นสิ่งทั้งปวง; นี้ก็มีความหมายคล้าย ๆ กันกับ คำว่า “เห็น” ในที่นี้มีความหมายอย่างเดียวกับ “รู้” คือเห็นด้วยปัญญา. เขาเรียกว่า “ตาใน” หรือ “ตาใจ” – ธรรมจักขุ คือ เห็น; ส่วนที่เห็นด้วยตาเนื้อตานอก เหมือนคนธรรมดาเห็น ก็เห็น. พระพุทธเจ้าท่านอาจจะมีสายตารธรรมตานี้ ที่ที่สุดด้วย ก็ได้, แล้วนอกจากนี้ก็ยังมิใช่สายตาของปัญญา – ของธรรมจักขุ. มันเป็นเรื่องของปัญญา เปรียบเหมือนดวงตาสำหรับจะเห็นธรรมอย่างนี้ท่านก็มีมากถึงที่สุด ที่เกี่ยวกับความเป็น พระพุทธเจ้า.

แม้แต่คนเราตามธรรมดา นอกจากมีดวงตาเป็นตาเนื้อสำหรับจะดูอะไรแล้ว ก็ยังมีตาปัญญาด้วยกันทุกคน แต่ว่ามันน้อย หรือว่า บางทีตามันเขว เห็นผิด เข้าใจผิด ไปเสียอีกก็มี; อย่างนี้เรียกว่าไม่มีตา.

ภาษาบาลีเขาพูดว่า “มิตฺตา” ก็หมายความว่า **ตาเนื้ออกไม่บอด แล้วก็มี ตาใน คือ ตาใจสว่างใส**; นี้เรียกว่าคนมีตา – มีธรรมจักขุ, แล้วก็เห็น.

ท่านที่มีธรรมจักขุ : แม้แต่เห็นวัตถุ ก็เห็นไป **ในแง่ของธรรมะ**, แล้ว **เห็นธรรมะ** ก็เห็นได้ในที่ทั่วไป **จากสิ่งทุกสิ่ง** หรือจากวัตถุนั้นด้วยเหมือนกัน คือ

ในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ ที่จะรู้สึกมันได้ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ. นี่ก็เรียกว่าทุกสิ่ง คือ ดู เห็นสิ่งทุกสิ่ง ว่าเป็นอย่างไรด้วย ตาเนื้อ หรือด้วยอวัยวะทางฝ่ายร่างกาย, แล้วก็เห็นทุกสิ่งด้วยสติปัญญา ด้วยตาใน ว่ามันมีความหมายอย่างไร มีความจริงอย่างไร อย่างนี้ก็เห็นหมด.

สรุปแล้วก็คือ **เห็นความจริงที่ว่ามันเป็นบองที่ไม่จริง** เหมือนที่คนทั่วไป คิด, มัน**เป็นบองที่เป็นมายา คือประกอบกันเข้า แล้วก็เปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ไม่มีหยุด** อย่างนี้จะเรียกว่าเห็น. เห็นสิ่งเหล่านั้นเป็นอย่างนั้นตามที่เป็นจริง, แล้วก็**ไม่โง่ไม่หลง ในสิ่งเหล่านั้น**, และเห็นว่าทุกสิ่งที่มันมาเกี่ยวข้องกับมนุษย์ ไม่มีอะไรจะมาทำให้โง่ ให้หลงได้ ก็เรียกว่าเป็น **สหุทสุสาวี** คือมีปกติเห็นสิ่งทั้งปวงอย่างถูกต้องตามที่เป็นจริง. แต่สำนวนบาลีเขานิยมใช้คู่กันคือ **“ชฺร”** และ **“ทงฺเหิน”**.

ถ้าจะให้มันแยกกัน **ชฺร** ก็คือ **รู ส่วนที่เป็นความรู้, ส่วนเห็นก็คือเป็น เรื่องเห็นโดยประจักษ์** หลังจากที่ได้ผ่านสิ่งเหล่านั้นไปแล้วด้วยชีวิตจิตใจ ด้วยการชิม ด้วยการลอง ด้วยการอะไรทุกอย่างจนเห็นประจักษ์ เหมือนกับเห็นด้วยตาเนื้อว่า อันนั้นมันไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา.

“ความรู้” เป็นเรื่องความรู้ทั่วไป เป็นพื้นฐาน, ส่วน “ความเห็น” คือเห็นประจักษ์ชัดเต็มที่ รวมเข้าด้วยกันทั้งรู ทั้งเห็น. จะมีสำนวนพูดอย่างนี้เสมอว่า; **ญาณตา ปสฺสตา – ผู้รู้ผู้เห็น. ในที่นี้ว่า อกฺขุทสุสาวี – ผู้รูผู้เห็น. นี่เป็นจุด** เริ่มแรกของความหมายของคำว่า **“พุทธะ”** คือพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นพระศาสดา ท่านจะต้องเริ่มต้นมา ด้วยการรู้เห็นสิ่งทั้งปวงอย่างถูกต้อง.

ความหมายของคำว่า ชีโน

ที่นี้ก็มาถึงคำว่า “**ชีโน**” แปลว่า **ชนะ** คำว่า “**ชนะ**” นี้ก็เหมือนกัน เป็น **เรื่องทางฝ่ายนามธรรม** ทางฝ่ายวิญญาณ, เป็นความชนะทางฝ่ายจิตใจ ไม่ใช่ชนะทางฝ่ายวัตถุ หรือทางกาย ซึ่งรบกันด้วยกำลังกายกำลังอาวุธ แล้วก็ชนะ; อย่างนั้น ไม่เรียกว่า **ชนะ** เพราะว่า มันไม่ชนะจริง เต็มก็แพ้เต็มก็ชนะ มันเป็นเพียงโอกาสของบางฝ่าย บางคราว ที่จะได้โอกาสย้ายผู้ชนะ หรือว่าข่มผู้ชนะไว้ได้พักหนึ่ง แล้วมันก็กลับแพ้ได้อีก เมื่อไรก็ได้. แต่ตามทางธรรมะ ทางศาสนา เขาให้ถือเอาการชนะทางจิตใจว่าเป็นชนะ เพราะว่าเป็นการชนะที่ไม่กลับแพ้. ถ้าเราเอาชนะอะไรแล้ว ต้องเป็นชนะที่ไม่กลับแพ้, และสิ่งนั้นต้องเป็นสิ่งที่สำคัญด้วย.

คำว่า **ชีโน - ชนะ** ในที่นี้หมายถึง **ชนะมาร**, บรรดาสิ่งที่เป็นมารทั้งหลาย ไม่สามารถจะเป็นมารแก่ท่านได้อีกต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือกิเลส - มารตัวแรก; ทำให้เสียหาย, ทำให้เป็นทุกข์, ทำให้ตาย. ชนะมาร คือ ชนะกิเลส ก็เป็นอันว่า ชนะอย่างอื่น ๆ หมก รวมทั้งชนะกรรม, ชนะความเกิด แก่ เจ็บ ตาย; **ชนะไปหมด** **ถ้าชนะกิเลส.**

ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย นี้คนธรรมดาที่กลัว แล้วก็ถูกมันครอบงำทำให้เป็นทุกข์. แต่ถ้าเป็นพระอรหันต์ หรือเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ความหมายของความเกิด แก่ เจ็บ ตาย นั้นไม่มี; ไม่อาจจะครอบงำจิตใจให้เป็นทุกข์. นี้เรียกว่าชนะความเกิด แก่ เจ็บ ตาย; เพราะได้ชนะกิเลสมาเสียก่อนแล้ว; ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย จึงเลยไม่มีความหมาย.

ต่อไปจึงมี **ชนะกรรม** **ชนะผลของกรรม**, ที่ว่า สัตว์ต้องเป็นไปตามกรรม นั้นก็หมายความว่า สัตว์ยังยึดถือสุข ทุกข์, ดี ชั่ว, เดียวกรังให้เดี่ยวกัหัวเราะ นี่เป็นไปตามกรรม. ส่วนพระอรหันต์นั้นท่านชนะกรรม โดยเห็นสิ่งเหล่านั้นไม่มีความหมาย, กรรมดี กรรมชั่ว สุขทุกข์ ฯลฯ ก็ตาม มันไม่มีความหมาย, เป็นสักว่าธรรมชาติอันหนึ่งในฝ่ายนามธรรม ซึ่งเป็นอย่างนั้นเอง; นี่มันเป็นเหตุให้ไม่กลัวความตาย ไม่กลัวความทุกข์ ไม่ยินดีหรือพอใจในความสุข หรือความที่มันได้อย่างที่เรียกว่า มีบุญ หรือ มีกุศล. นี่คือชนะกรรม เป็นต้น.

เมื่อชนะกิเลสแล้วก็จะชนะธรรมชาติทุกสิ่งที่ทำให้มนุษย์มีความทุกข์ เช่น ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย หรือความที่ต้องเป็นไปตามกรรมหรืออะไรก็ตาม; ชนะกิเลสอย่างเดี๋ยวก่อน แล้วมันก็จะพลอยชนะอย่างอื่นไปหมด. นี่พระพุทธเจ้าเป็นผู้ชนะมาร หมายความว่าอย่างนี้.

นี่เป็นใจความสำคัญ เहांก็พอ จะขยายเป็นคำพูดอีกก็หมิ่นก็แสนคำก็ได้ แต่ใจความสำคัญมันมีอยู่เพียงเท่านี้ สำหรับคำว่า “ผู้ชนะมาร”. ฉะนั้นคุณเป็นนักศึกษา จะต้องรู้จักคำเหล่านี้อย่างถูกต้อง.

ความหมายของคำว่า สตุถา

คำว่า “**สตุถา**” – เป็นพระศาสดา หมายความว่าท่านไม่ได้รู้ หรือไม่ได้เป็นอะไร แต่โดยส่วนพระองค์ท่าน; แต่เป็นผู้ทำประโยชน์แก่ผู้อื่น ด้วยการสอน ด้วยการชี้ทาง. ความหมายที่สำคัญ ก็คือ เป็นผู้สอน. **สตุถา** แปลว่าผู้สอน; แต่

คำว่าสอนไม่ใช่เป็นการสอนตามธรรมดา อย่างที่สอนในโรงเรียน ในมหาวิทยาลัย มันเป็นการสอนพิเศษทางฝ่ายวิญญาณ, เรียกให้ชัด ไม่ให้มันปนกันยุ่ง เขาก็มักจะใช้คำว่า “ผู้ปลุกให้ตื่น”. คำว่า พระศาสดา ที่เราแปลว่าผู้สอน, นั้นสอนโดยการกระทำคือ ผู้ปลุกให้ตื่นจากหลับกล่าวคือกิเลส.

สัตว์ทั้งหลายกำลังหลับอยู่ด้วยกิเลส มีวิชาเป็นประธาน, พระศาสดา เป็นผู้ปลุกสัตว์ทั้งหลายให้ตื่นจากหลับ คือกิเลสนั้น, นั่นแหละคือความหมายของคำว่า สตฺวา – ศาสดา หรือผู้สอน.

อวิชา ก็คือความไม่รู้ในสิ่งที่ควรรู้, ถูกเปรียบเหมือนกับว่า “ความหลับ” ใครมีวิชาเขาเรียก คนหลับ แล้วก็หลับไม่รู้จักตื่น จนกว่าจะมีการปลุกตามแบบของพระพุทธเจ้า.

แม้คุณจะเรียนมหาวิทยาลัย เรียนอะไร ๆ ให้มันยิ่งไปกว่านั้นเท่าไร ๆ ก็ยังมี อวิชา ประเภทหลับไม่รู้ตื่น, เพราะมันคนละเรื่องกัน; แม้จะไปเรียนปรัชญา ไปเรียนศาสนาอะไร มันก็ยังมีวิชาอยู่นั่นเอง ถ้ายังไม่รู้แจ้งถึงขนาดที่ว่า กิเลสถูกทำลายไป.

เดี๋ยวนี้พระพุทธเจ้าปลุก และเป็นการปลุกที่สำเร็จ. ก็ต้องหมายความว่า ทำคนนั้นให้ตื่นขึ้นมา, คือกิเลสสิ้นไปตามส่วน ตามมากตามน้อย จนกระทั่งสิ้นไปเลยหมดไปเลย. มันก็กลายเป็นว่า ตื่นน้อยหรือตื่นมาก; ตื่นน้อยหมายความว่า มันเริ่มตื่นไปตามลำดับ ไม่กลับหลับอีก แล้วจะมีวันสักวันหนึ่งซึ่งมันจะตื่นถึงที่สุด ตื่นเต็มที่.

คำว่า พุทฺธะ แปลว่า ตื่น, ผู้ตื่นก็ได้, หรือบางทีใช้เป็นเครื่องมือ, เป็นผู้ปลุกคนอื่นให้ตื่นก็ได้. คำว่า ศาสตรา หรือ สุตฺตว นั้น ตามตัวหนังสือแปลว่าผู้สอน แต่เป็นการสอนชนิดที่เป็นการปลุกให้ตื่น, ให้ตื่นนี้ ตื่นจากหลับ คือกิเลส. นี้เราควรรู้จักพระศาสดาในลักษณะอย่างนี้.

ความหมายของคำ มหาการุณี โภ

สำหรับบทว่า “มหาการุณี โภ” แปลว่า ผู้มีความกรุณาอันใหญ่หลวง. นี้มีความสำคัญที่เนื่องกันกับคำว่าพระศาสดา, ความหมายของคำว่า กรุณา มันขนาบอยู่ทั้งข้างหน้า และข้างหลัง; เพราะว่ามีมีความกรุณา จึงพยายามที่จะไปสอนคนที่ควรจะสอน แม้จะเห็นคเห็น้อย ลำบาก ยุ่งยากอย่างไร ก็อุทิศส่ำสไปสอน โดยไม่หวังค่าจ้าง รางวัล ไม่หวังเกียรติยศชื่อเสียง ไม่หวังอะไรหมด; แต่เป็นด้วยอำนาจของมีความกรุณา นำให้ไปสอน. ที่นี้ เมื่อสอนอยู่ หรือสอนแล้วก็ตาม; เมื่อสอนอยู่ก็สอนด้วยความกรุณา ถ้าไม่มีความกรุณา ก็มีความหมายไปในทางยุ่งยากลำบาก, คือไปสอนอยู่อย่างเห็นแก่ตัว.

ครูอาจารย์ในโรงเรียน ในมหาวิทยาลัย บางคนไม่มีความกรุณา, สอนด้วยความเห็นแก่ตัว; คืออยากจะได้เงินเดือน อยากจะได้ชื่อเสียง. แต่พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้เป็นอย่างนั้น ฉะนั้นสิ่งที่เลือกมาสอนจึงผิดกัน, และความพยายามในการสอนในการอะไรจึงผิดกัน ความกรุณาเป็นเหตุให้เลือกรื่องที่สอน เามาสอนอย่างดีที่สุด คือพยายามปลุกผู้หนึ่งให้ตื่นขึ้นมาให้จนได้ ไม่ว่ามันจะยุ่งยากลำบากอย่างไร.

นี่โดยส่วนพื้นฐานทางจิตใจของพระพุทธองค์ ก็มีความกรุณาเป็นพื้นฐาน เรียกว่าเป็นผู้มีความกรุณาอันใหญ่หลวง; มองเห็นสัตว์ทั้งหลายเป็นสงฆ์นาสงสาร อยู่เป็นพื้นฐาน, แล้วก็พยายามที่จะไปสอนด้วยความกรุณานั้น.

เมื่อจะสอน ก็สอนอยู่ด้วยความรู้สึกที่เป็นความกรุณา; ฉะนั้น จึงเป็น คำสอนที่บริสุทธิ์ และมีประโยชน์ที่สุด. ฉะนั้นแหละเขาจึงยกให้เป็นคุณธรรมอัน ใหญ่หลวงอันหนึ่ง เรียกว่า เมตตา ก็มี, เรียกว่า กรุณา ก็มี, แล้วแต่ว่าจะใช้คำไหน. โดยมากคำประพันธ์ร้อยกรองของภาษาบาลีนั้นมันบังคับ ให้ต้องเลือกเอาคำนั้นคำนี้มาใช้ เพราะเขาต้องการคำที่มีพยางค์เป็น ครุ ลหุ ให้ถูกต้องตามกฎของคำฉันท์คำกลอน.

ดังนั้น การที่บางคราวใช้กรุณา; บางคราวใช้เมตตา; ก็อย่าไปเห็น เป็นของแปลก เอาแต่ความหมายก็แล้วกัน. เป็นผู้มีความบริสุทธิ์ เป็นผู้มีปัญญา เป็นผู้มีความกรุณา; แล้วก็เป็นผู้มีความอดทน; นี่เป็นคุณธรรมที่ทำให้ความเป็นพระ ศาสดานั้นสำเร็จในหน้าที่ คือ เทียบสอนเทียวปลุกคน.

เราต้องเป็นหลักสำหรับจำกันง่าย ๆ ไว้เสียเลยก็ได้ว่า :-

“สุทธิ ปัญญา เมตตา บันทึก.”

สุทธิ - ก็หมายความว่า เป็นคนบริสุทธิ์ หมดจตจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย.

ปัญญา - ก็คือมีปัญญารอบรู้ เป็น สัพพัญญู สัพพทสฺสาวี อย่างที่ว่ามาแล้ว.

เมตตา - ก็คือมีความกรุณา มีความรักสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง จนลืมพระองค์เอง.

ขันตี – ความอดทน, เพราะการปฏิบัติหน้าที่ของพระพุทธเจ้า^{นั้น} ต้องเหน็ดเหนื่อย ยุ่งยาก ลำบากเหลือแสน : ว่าจะไปปรมาณคนอันธพาล^{นั้น} ก็ลำบากมาก, ปลุกคนหลับให้ตื่น^{นั้น} ก็ลำบากมาก, ถ้าไม่มีความอดทนก็ทำไปไม่ได้ ทำไปไม่สำเร็จ. ฉะนั้น ก็ต้องทำด้วยความอดทน; ความอดทนต้องมาเป็นข้อระงับ^{อยู่} ตลอดเวลา.

ที่^{นี้} สำหรับเราก็เหมือนกัน จะต้องใช้คุณธรรม ๔ ประการ^{นี้} เหมือนกัน แต่^{ว่า} ในระดับที่^{นี้} น้อยลงตามแบบของเรา; **เราจะต้องพยายามให้มี สุทธิ บัญญา เมตตา ขันตี ตามอย่างพระพุทธเจ้า.** สำหรับพระพุทธเจ้า^{ท่าน} มีสิ่งเหล่านี้ ก็เพื่อทำหน้าที่ของพระพุทธเจ้า, หรือหน้าที่แม่^{แต่}ของพระโพธิสัตว์^{นั้น} ก็มีหน้าที่^{อย่าง} เดียวกัน.

ความหมายที่ว่า เป็นแพทย์ของโลก

ที่^{นี้} ก็มาถึงคำสำคัญที่ว่า “**สพฺพโลกตักฺกิฉุโก**”; **สพฺพโลก** – แปลว่า โลกทั้งปวง. **ตักฺกิฉุโก** – แปลว่า ผู้เยียวยาแก้ไข, มีความหมาย เป็นหมอ เป็นแพทย์, เป็นแพทย์ของโลก^{ทั้ง}ปวง.

ตอน^{นี้} ยากจะขอทบทวนถึงคำว่า แพทย์ ว่าหมอ กันอีกสักทีหนึ่ง; คือถ้าเป็นแพทย์ในภาษาไทย^{นี้} ก็แปลดก^ย แต่ถ้าเป็นหมอก็ยังกำกวม เช่น เป็นหมอผี หมอยา หมอเสน่ห์ หมอทำคนให้ตาย หมอความช่วยเหลือ^{จำ}เลยผู้^{ทุ}จริตให้รอด, หมออย่าง^{นี้} ไม่ไหว; เป็นคำที่^{มัน}กำกวม เลวก็^{ได้} ดีก็^{ได้}. แต่ถ้าพูดว่าเป็นแพทย์แล้ว

ในภาษาไทย เขามีความหมายรัดกุม เป็นไปในทางที่จะรักษาโรค โดยหน้าที่ โดยบริสุทธิ์ใจ. ดังนั้นใช้คำว่าแพทย์ดีกว่า; พระพุทธเจ้าเป็นแพทย์ของสัตว์โลกทั้งปวง ไม่ใช่คำว่า “พระพุทธเจ้าเป็นหมอของสัตว์โลกทั้งปวง” เดียวมันจะพลาดออกไปนอกลู่ นอกทาง.

ถ้าเรารู้คุณธรรมอื่น ๆ ของพระพุทธเจ้า ว่า ท่านเป็น **สพฺพญฺญู สพฺพทสฺส-สวํ** - เป็นผู้ชนะมารแล้ว ท่านเป็นผู้ปลุกคนให้ตื่นด้วยความกรุณาอันใหญ่หลวง, ความกรุณาอันใหญ่หลวงนี้ ทำให้เป็นแพทย์, และทำให้เป็นแพทย์ที่ดี. ความกรุณาทำให้อยากช่วยคน หรือทำให้อยากเป็นแพทย์ก่อน แล้วความกรุณานั้นทำให้เป็น **แพทย์ที่ดี คือ อุดหนุน**.

เมื่อวานนี้ก็มีพวกคุณองค์หนึ่งถามถึงว่า **จะมีธรรมะอะไร สำหรับการที่จะเป็นแพทย์ในอนาคต** เมื่อเรียนสำเร็จแล้ว? ผมก็อยากจะบอกว่า นี่มันเป็นการตอบอยู่ในตัวแล้ว คุณ **ทำตามอย่างพระพุทธเจ้าก็แล้วกัน**. คือในหน้าที่การงานของคุณที่เป็นแพทย์ ก็จะต้องเป็น **สพฺพญฺญู สพฺพทสฺสวํ** - คือ **รู้ เห็นอย่างแตกฉาน** ทัวถึง ในวิชาที่เป็นหน้าที่การงานของแพทย์ แม้แขนงไหนก็ตาม. แล้วก็ **เป็นชิน - ชนะโลก**, หรือเอาชนะโลก หมายความว่า เราชนะโรคภัยไข้เจ็บ แล้วก็พยายามชนะตัวเอง อย่าตามใจกิเลส, อย่าไปเห็นแก่อามิส ละโมบโลภมาก ใช้วิชาแพทย์นี้ไปรีดคนเอาเงิน; อย่างนั้นไม่ใช่ชนะ, แต่มันแพ้ แพ้เกินกว่าที่จะแพ้. ถ้าชนะตัวเอง บังคับตัวเองได้ ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่, สิ่งตอบแทนนั้นให้มันเป็นไปตามปรกติ ตามควร ตามยุติธรรม.

เพราะว่า ถ้าเรา **ได้เป็นแพทย์ที่ถูกต้องแล้ว** **จะได้อะไรมามากมายมหาศาล, คือได้ความดีได้คุณธรรมที่ดีในการปฏิบัติหน้าที่ของแพทย์**. ส่วน

เงินที่เขาจะให้เป็นการรักษานั่น มันเป็นเรื่องเล็กน้อย มันเป็นขี้ฝุ่น. ถ้าทำได้อย่างนี้ ก็เป็นผู้ชนะ และเป็นผู้มีความกรุณาอันใหญ่ยิ่งเหมือนพระพุทธเจ้า เมื่อพระองค์ได้ทำหน้าที่ของแพทย์.

สตุถา ผู้สอน หมายความว่า มีความรู้พอ ที่จะเป็นผู้ปลุก ผู้แก้ไข เยียวยา รักษา; สำหรับพวกเราเป็นแพทย์ทางร่างกาย, แต่พระพุทธเจ้าท่านเป็นแพทย์ทางฝ่ายวิญญาณ ฝ่ายจิตใจ แต่ก็ต้องเป็นผู้ที่สามารถแก้ไขผู้อื่น. การทำตัวเป็นผู้แก้ไข ก็เรียกว่าเป็นศาสตาศาปปลุกคนให้ตื่น, ตื่นจากกิเลส ตื่นจากความทุกข์, ออกมาเสียจากความทุกข์.

ถ้ามีความเมตตา กรุณาจริง ก็ทำตัวเป็นผู้ช่วยบำบัดทุกข์ของคนไม่เลือกหน้า แล้วก็อยู่ในบทที่ว่า **สพฺพโลกติกิจุจฺจโก** อยู่ดี. ฉะนั้นเมื่อเราจะเดินตามอย่างพระพุทธเจ้า โดยหลักกันแล้ว ก็เป็นแพทย์ที่ดีได้ แม้จะเป็นแพทย์ฝ่ายฟิสิกส์ ก็เป็นแพทย์ที่แก้ไขทางฝ่ายร่างกาย.

โรคของสัตว์โลกมีหลายชั้น

เรื่องถัดไปก็อยากจะพูดให้เนื่องกันไปเสียเลย คือว่า แก้ไข รักษา เยียวยา โรคของสัตว์โลกทั้งปวง, คำว่า “**โลกทั้งปวง**” นั้นหมายความว่า, - **สัตว์ทั้งปวง** ก็ได้, หรือว่าโรคทั้งปวง ก็ได้; ฉะนั้นจึงควรพ่วงผนวกเข้าไปเสียด้วยกันเลยว่า “**เป็นผู้เชี่ยวชาญรักษา โรคทั้งปวงของสัตว์โลกทั้งปวง**”. ถ้าเป็นหมอทางฝ่ายวัตถุร่างกายนี้ก็เป็นผู้รักษาโรคทุกชนิดของคนทุกคน ถ้าเป็นผู้แตกฉานจริง ก็สามารรถที่จะรักษาโรคทุกชนิดของคนทุกคน นับว่าเป็นหมอพิเศษ. ส่วนพระพุทธเจ้านั้นท่านเป็นได้โดย

สมบูรณ์ โดยอัตตโนมิต, รักษาโรคทางวิญญาณได้ทุกโรค และแก้โรคของคนทุกคนที่อยู่ในวิสัยที่จะรักษาได้; มีคำจำกัดไว้ชื่อว่า “เวไนยสัตว์” สัตว์ที่อยู่ในขอบข่ายของการที่จะนำไปได้ หรือรักษาได้.

ในเรื่องความเป็นแพทย์ เป็นหมอของพวกคุณ ที่จะเป็นต่อไปนี้ ก็เห็นชัดอยู่แล้วว่า มันมีโรค หรือมีอะไรบางอย่างที่เกี่ยวกับโรคที่แก้ไขไม่ได้ก็มี, พอเห็นแล้วหมอก็รู้ได้ว่าเป็นโรคนี้มันตายแน่. นี่ก็แปลว่า โรคนั้นมันเป็นโรคที่แก้ไขไม่ได้บ้าง, หรือมันถึงสภาพ ถึงขนาดที่เรียกว่าแก้ไขไม่ได้เสียแล้วบ้าง; นี่ก็มีเห็นชัดอยู่ โรคที่หมอรวมกันทั้งโลกก็รักษาเขาไม่หาย, ตายแน่.

พระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นแพทย์ทางวิญญาณก็เหมือนกัน มันยังมีข้อแม้ที่ว่า สัตว์ทั่วไปนี้ บางคน หรือเรียกว่า บางพวก มันอยู่ต่ำเกินไป, หมายความว่า มันตายอยู่ในทางวิญญาณ รักษาไม่พินก็มีอยู่มาก. เขาเรียกว่า พวกที่เป็น *อภัพสัตว์* คือสัตว์ที่ไม่อาจจะช่วยแก้ไขได้. ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงไม่อาจจะโปรดพวกมิชฉาทิฐฐิ, คือบุคคลที่ตายในทางวิญญาณอยู่ด้วยส่วนหนึ่งเหมือนกัน. คนในประเทศอินเดียที่เห็นพระพุทธเจ้า เคยเดินสวนทางกับพระพุทธเจ้า แต่กลับเป็นผู้ที่พระพุทธเจ้าโปรดไม่ได้ก็มีอยู่มากเหมือนกัน เพราะนั่นเขาเป็นคนตายแล้ว.

ที่นี่ เรามีคำว่า *เวไนยสัตว์* หรือ *ปริสทมม* หรือคำอื่น ๆ ที่คล้ายกัน : สัตว์ที่พอจะนำไปได้, สัตว์ที่พอจะฝึกฝนได้ ทรมานได้.

นี่คือคำว่า “โรคทั้งปวง” คือโรคของหมู่สัตว์ที่อยู่ในข่ายที่พอจะช่วยเหลือแก้ไข เยียวยาได้. บางคนเป็นโรคนาน บางคนเป็นโรคน้อย, ที่เป็นโรคน้อยก็เยียวยาได้ง่ายและโดยเร็ว, ที่เป็นโรคนานก็ต้องลำบากมากหน่อย; ซึ่งพระพุทธเจ้า

ก็ให้ทรงพยายามแก้ไข ก็อยู่ในพวกที่ท่านพยายามแก้ไข แม้จะเหนื่อยยากลำบากมาก และเสียเวลานาน.

คำว่า สัตว์โลกทั้งปวง หรือโรคทั้งปวงนี้ เมื่อรวมกันเข้าแล้ว มันก็มีมาก มีเป็นชั้น ๆ. ฉะนั้น ผมก็อยากจะพูดถึงคำว่า **โรคทั้งปวง** ให้เป็นที่เข้าใจกันเสียก่อน ในวันแรกนี้.

เมื่อเราต้องการจะให้พระพุทธเจ้าเป็นผู้สามารถ แก้ไข เยียวยา โรคทั้งปวง แม้กระทั่งทางฝ่ายร่างกาย หรือทางฝ่ายจิต เราก็มองหาทางที่จะมองเห็นได้ หรืออธิบายได้ โดยที่ข้อเท็จจริงมันมีอยู่ว่า โรคทุกโรคนี้ มันขึ้นอยู่กับโรคทางวิญญาณ. โรคทางกายก็ขึ้นอยู่กับโรคทางวิญญาณ, โรคทางจิตก็ขึ้นอยู่กับโรคทางวิญญาณ; ฉะนั้น เราควรจะทำความเข้าใจในข้อนี้กันเสียก่อน ให้เพียงพอ.

เมื่อพูดว่า โรคทางวิญญาณ มันก็คงจะเป็นของแปลกสำหรับพวกคุณส่วนมากที่ไม่เคยได้ศึกษา หรือไม่เคยได้ยินได้ฟัง, แล้วผมก็เอามาทำ system เองเองช่วยให้มี : โรคทางกาย โรคทางจิต โรคทางวิญญาณ; ช่วยจำไว้ทีหนึ่งก่อน.

โรคทางกาย คือโรคที่บำบัดทางฟิสิกส์, ทางหยูก ทางยา ทางอะไรก็ตาม ที่มันเกี่ยวกับร่างกาย, จะเรียกง่ายๆว่า โรคทางกาย ทางฟิสิกส์ หรือทางไหนก็ตาม ที่มันยังเนื่องกันอยู่กับทางกาย.

โรคถัดไป มันก็เป็น **โรคทางจิต** ส่วนที่เป็นระบบประสาท ที่เรามักจะส่งไปโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา หรือโรงพยาบาลอะไรพวกนั้น, แม้โรงพยาบาลประสาทตามธรรมดา ก็ต้องสงเคราะห์เข้าไปในโรคทางจิต.

โรคทางวิญญาณ นั้นมันกระโดดไปไกล คือมัน **เป็นโรคของสติปัญญา** **ความคิดความเห็น ที่เรียกว่าทฤษฎี.** คนสบายดีไม่เป็นโรคทางกายไม่เป็นโรคทางจิต ที่จะต้องไปปากคลองสาน; แต่ **ทุกคนยังเป็นโรคทางวิญญาณ,** มีความเข้าใจผิด มีวิญญาณหม่นหมอง เป็นทุกข์เป็นร้อน, มีปัญหาทางจิต ทางวิญญาณรอบค้ำ, ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ทำให้ทุกข์ทนม่นหมอง, ความได้ที่ไม่ถูกใจ, ความพลัดพรากจากสิ่งที่รักที่พอใจ, ความพบกับสิ่งที่ไม่น่ารักใคร่พอใจ, นี่เป็นประจำวัน. คนดี ๆ มีสติปัญญาตามธรรมตาสามัญ ก็ยังสู้ไม่ไหว. นี่แหละเป็นเหตุให้ต้องมีพระพุทธเจ้าขึ้นมาสำหรับรักษาโรคส่วนนี้. ผมเรียกว่า โรคทางวิญญาณ เพื่อแยกกันให้มันชัดเจนออกไป.

ที่นี้ คุณ ในฐานะเป็นนักศึกษาแพทย์ คุณก็มองเห็นได้ทันทีว่า ระบบประสาท หรือพวกนั้น มันเนื่องกันอยู่กับร่างกาย ไม่ขึ้นอยู่กับฝ่ายสติปัญญา. เพราะฉะนั้นโรคทางกาย หรือโรคทางจิตนี้ มันเกี่ยวเดียวกัน, เทือกเถาเหล่ากอฝ่ายทางร่างกายด้วยกัน. ร่างกายดี ระบบประสาทก็ดี; ระบบประสาทดีร่างกายก็ดี อย่างนี้เป็นต้น. ส่วน **โรคทางวิญญาณ** นั้นเป็นโรคของความคิดเห็น หรือสติปัญญา มันแยกออกไปไกล.

ดังนั้น ในทางศาสนา ทางพระคัมภีร์พุทธศาสนา ที่เป็นภาษาบาลีเขาก็มีเพียง สองโรค เท่านั้นคือ : โรคทางกาย กับโรคทางจิต ไม่มีคำว่าโรคทางวิญญาณ; เพราะเขาให้คำว่า จิต นั้นหมายถึงเรื่องทางวิญญาณ อย่างที่ผมเรียกว่า โรคทางวิญญาณ หรือโรคที่เกิดมาจากกิเลส.

โรคทางกายนี้เลยกินความไปถึงโรคที่เกี่ยวกับทางกายโดยตรง หรือโดยอ้อม; ที่นี้เราจะใช้คำว่าโรคตามหลักในพระคัมภีร์ว่า โรคทางกาย กับโรคทางจิต เพียงสองอย่างนั้นมันไม่ได้; เพราะว่าภาษาไทยมันไปเปลี่ยนแปลงเสียแล้ว, เอาคำว่าโรคทางจิต

ไปใช้กับโรคทางระบบประสาท หรือทางจิต ที่เนื่องกันอยู่กับร่างกาย เช่นโรงพยาบาล โรคจิตนั้น เราเรียกกันว่าโรคจิต.

ดังนั้น คำว่า โรคจิต ในภาษาไทยชนิดนี้ ใช้กันไม่ได้กับคำว่าโรคจิต ในพระคัมภีร์พระไตรปิฎก หรือฝ่ายอรรถกถา ซึ่งเรียกว่าโรคทางกาย และโรคทางจิต.

โรคทางจิต ก็หมายถึงโรคที่ผมเรียกว่า โรคทางวิญญาณ คือโรคทางกิเลส, แต่ถ้าว่พูดถึงโรคทางจิต ในภาษาไทยหมายถึงโรคจิตที่ไม่ใช่กิเลส, เป็นโรคจิตที่เกี่ยวข้องกับระบบประสาทและคนก็ไม่ค่อยเป็นกันมากนัก.

โรคจิตตามภาษาชาวบ้าน ภาษาไทยนี้ มันไม่ค่อยเป็นกันทุกคน; แต่ถ้าพูดว่าโรคจิตตามภาษาบาลีในพระคัมภีร์นั้นเป็นกันทุกคน. ถ้ายังเป็นปุถุชนอยู่เพียงใด ก็ยังเป็นโรคจิตเต็มทีกันอยู่ทุกคน, มันขัดขวางกัน เกะกะกันไปหมดอย่างนี้. ฉะนั้นผมจึงทำ system ใหม่ให้มันมี ๓ โรค:- โรคทางกาย^๕นี้ส่วนหนึ่ง, โรคทางจิต^๕นี้อยู่ในระหว่างกลางที่เนื่องกับทางกายหรือทางฝ่ายวิญญาณ ส่วน โรคทางฝ่ายวิญญาณ^๕นั้นเป็นโรคของความคิดเห็น สติปัญญาที่เกี่ยวกับกิเลสล้วน ๆ ไปเลย.

ตามที่จัดใหม่นี้ โรคทางกายก็เนื่องกันกับร่างกายจริงๆ ไปเลย, ส่วนโรคจิตก็หมายถึงระบบประสาทโดยตรง เราก็ให้มันอยู่ตรงกลาง มันจะมาเกี่ยวข้องกับโรคทางกายนี้บ้างก็ได้ มันจะไปเกี่ยวข้องกับโรคทางวิญญาณโน้นบ้างก็ได้ ดังนั้นจึงให้มันเป็นโรคอีกโรคหนึ่งดีกว่า. เราก็เลยมีโรคถึง ๓ โรค : โรคทางกาย ทางฟิสิกส์ล้วน ๆ, โรคทางจิตเกี่ยวกับ *mentality* ทุกแขนงล้วน ๆ, โรคที่เกี่ยวกับทางวิญญาณ เรียกว่า *spiritual*, *spiritual* นี้แปลว่าเกี่ยวเนื่องกับฝ่ายวิญญาณ นี้ก็เป็นโรคเหมือนกัน, เลยได้โรคฝ่าย *physical*, ฝ่าย *mental*, และฝ่าย *spiritual*.

ถ้ามันยุ่งยากนัก ก็นึกถึงตัวอย่างง่ายๆ ว่า : เรามีโรงพยาบาลธรรมดาสามัญ
ทั่วไป แล้วยังมีโรงพยาบาลโรคจิต, นั่นคือสำหรับรักษาโรคทางกาย โรคทางจิต
ส่วน *physical* ส่วน *mental*, แต่ถ้ามันเป็นโรคที่ ๓ ซึ่งเป็นโรคฝ่าย *spiritual* นี้ก็ต้องไป
หาพระอรหันต์, มีสำนักงานอยู่ที่ซึ่งพระอรหันต์ท่านอาศัยอยู่ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข
ก็เรียกว่าโรงพยาบาลของพระพุทธเจ้า; นี้เรียกโรคทางวิญญาณ.

การบัญญัติอย่างนี้เพื่อสะดวกแก่การศึกษา ทำความเข้าใจ; ใครจะไปใช้
อย่างอื่นก็ได้ไม่มีใครว่า ก็ได้เหมือนกัน, แต่เดี๋ยวนี้เราจะพูดกันให้รู้เรื่องเร็วๆ ก็เลย
แยกโรคเป็น ๓ ประเภทอย่างนี้.

ทุกโรคขึ้นอยู่กับโรคทางวิญญาณ

ที่นี้ ก็มาถึงข้อที่ผมพูดเมื่อตะกัณว่า : โรคทุกโรค ขอให้มองดูให้ดีว่า
มันขึ้นอยู่กับโรคทางวิญญาณ คือ ทางสติปัญญา ทางความคิด ความเห็น.

สติปัญญา ในที่นี้ก็อย่าไปเล็งถึงคำว่า *intellect* คำว่า *intellect* นั้นมันเนื่อง
กันอยู่กับร่างกาย หรือระบบประสาทมาก, มันมีอีกคำหนึ่งที่เรียกว่า *wisdom* นั้นแหละ
เป็นสติปัญญาชนิดนี้ จึงจะเป็นเรื่องของทางฝ่ายวิญญาณจริงๆ.

ยังแถมคำว่า *intuitive wisdom* ให้มันชัดเจนไปอีก หมายถึง *wisdom* ที่มอง
เห็นอยู่ในภายในของตัวเอง คนอื่นไม่พลอยมองเห็นหรือรู้ได้, เห็นเฉพาะตน และเป็น
ความเห็นอย่างแจ่มแจ้งเฉพาะตน ชนิดที่พูดออกมาก็พูดไม่ได้. สติปัญญาที่จำเป็นที่จะ
ต้องใช้แก้ไขโรคในทางฝ่ายวิญญาณต้องเป็นสติปัญญาทางฝ่ายวิญญาณจริงๆ คือ *wisdom*.

เขาใช้สิ่งที่เรียกว่าสติปัญญา หรือ *wisdom* นี้ แก่ไขโรคทางวิญญาณ, คือ **รู้จริง เห็นจริง** ในสิ่งทุกสิ่งที่เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา, แล้วก็ไม่ยึดมั่น ถ้อมมั่น ในสิ่งใดโดยความเป็นตัวกู – ของกู, โรค คือความโลภ ความโกรธ ความหลง มันก็เกิดไม่ได้แก่วิญญาณนั้น คือไม่มีโรคทางวิญญาณ.

แต่เราก็ไม่ได้อยู่ในสภาพอย่างนั้นตลอดไป : พอไปเห็นรูปด้วยตา ฟังเสียงด้วยหู จมูกได้กลิ่นขึ้นมา มันก็เกิดผลมีความโลภ ความโกรธ ความหลง เกิดขึ้นก็ป่วยเป็นโรคทางวิญญาณ.

พอมีความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นหลักใหญ่ ที่นั่นมันก็มีอาการที่ทรมาณทางวิญญาณ, เป็นความเจ็บไข้ทางวิญญาณ : นับตั้งแต่ความโง่ ความหลง ความไม่รอบคอบ ความวิตกกังวล นอนไม่หลับ.

พวกคุณเป็นนักศึกษาแพทย์ก็ย่อมจะรู้ดี : ถ้าคนเรามีความวิตกกังวล จนนอนไม่หลับ มันจะเกิดอะไรขึ้นแก่ระบบประสาท แก่ร่างกาย.

พอเรามีอารมณ์เสียในทางจิตใจรุนแรงอย่างนั้นแล้ว เราก็นอนไม่หลับ หรือหลับไม่สนิทเป็นเวลามากพอ เราก็ต้องเป็นโรคเกี่ยวกับระบบประสาท เกี่ยวกับโรคอัมพาต โรคอะไรไปตามเรื่อง, ที่นั่นตลอดเวลากระเพาะอาหารก็ผิดปกติหมด.

ถ้ามีโรคทางวิญญาณ คือ *ความโลภ ความโกรธ ความหลง* เกิดขึ้นมาเต็มที่แล้ว ตอนนั้นกระเพาะอาหารก็เสียหาย, ไม่หิวข้าว เห็นอยู่ซัด ๆ กินเข้าไปก็ไม่ย่อย. นี่โรคทางกาย หรือโรคทางกระเพาะอาหาร, นี่ก็เป็นปฏิกิริยามาจากโรคทางวิญญาณ.

พอโกรธจัดนั้นกินข้าวลงเมื่อไร เพราะกระเพาะมันไม่ต้องการอาหาร กินเข้าไปมันก็เป็นโทษ, หรือว่าเสียใจมาก มันก็ไม่หิวข้าว กินเข้าไปมันก็เป็นโทษ, กลัวจัดก็เช่นเดียวกันเพราะระบบประสาทมันก็เสียกำลังหมด, ถ้ากลัวอยู่เป็นเวลานานนมมันก็เกิดเป็นโรคทางระบบจิต ระบบ *mental* เป็นบ้าเป็นหลังไปเลย ร่างกายก็พลอยวิปริตไป. ถ้าเราอย่ามีโรคทางวิญญาณกันเลยแล้ว โรคทางกาย โรคทางจิต นี้จะเกิทยากที่สุด.

แต่เราจะต้องเอาเปรียบกันหน่อยที่ว่า การแก้โรคทางวิญญาณนี้ หมายถึงใช้ *wisdom* ปัญญาชนิดที่ฉลาดจริง ๆ รู้จักป้องกันไปหมด, จะไม่พลัดตกหล่น เพราะว่ามี ความปรกติทางวิญญาณ. จะไม่ทำมีตบาคมือ, จะไม่กินมากจนเป็นโรคที่เกี่ยวกับกินเข้าไปมาก, หรือแม้ที่สุดแต่โรคคันโรคน้ำเหลืองเสียนี้ ถ้าใจคอปรกติโลหิตมันก็เสียยาก น้ำเหลืองมันก็เสียยาก.

ดูให้ดี ๆ โรคทางฟิสิกส์แท้ ๆ มันก็ขึ้นอยู่กับโรคทางวิญญาณ, กว่าจะมาเป็นวัณโรค หรือความดันโลหิตสูง หรืออะไรเหล่านี้ มันมาจากโรคทางวิญญาณ, จิตใจต้องเสียก่อน จึงแสดงออกมาทางความดันโลหิตสูง. หรือแม้ที่สุดโรคเบาหวาน ถ้าจิตใจปรกติอย่างแบบของพระอรหันต์, ทุก ๆ อย่างในร่างกายมันจะทำหน้าที่ถูกต้องหมด มันจึงไม่มีน้ำตาลเหลือ ไม่มีน้ำตาลขาด. ผมงล้าพูดอย่างนี้ แต่ไม่มีใครเชื่อ.

ขอให้เอาไปคิดไปนึกดูด้วยว่า ถ้าเราอย่าเป็นโรคทางวิญญาณเสียอย่างเดียวแล้ว โรคทางฟิสิกส์ ทาง *mental* จะหาได้ยาก เกิดได้ยาก หรือไม่เกิด.

ส่วนที่มันเกิดเป็นเรื่องที่กระทบกระทั่งจากอุบัติเหตุจากภายนอกนั้น ก็เป็นเรื่องต้องยกเว้น, ไปกระทบหนาวเป็นหวัด เป็นนิวโมเนีย นี่มันก็เป็นโรคทางฟิสิกส์

เป็นเหตุกระทบโดยบังเอิญ. แต่ถึงอย่างไรก็ดี ถ้ามีจิตใจแข็ง จิตใจสูง มีวิญญาณสูง ก็สู้ได้มาก, ^{๕๕}นี่ก็เป็นเรื่องทางจิตที่พิเศษออกไปอีก มีความอดทนมาก มีความเข้มแข็งมาก.

พวกโยคี เขาอบรมทางวิญญาณนี้ก่อน แล้วก็มีจิตเข้มแข็ง มีกายเข้มแข็ง จนกินยาพิษได้อะไรก็ได้, โรคทุกโรคนั้นตั้งต้นที่โรคทางฝ่ายวิญญาณก่อน, ฉะนั้นเราจึงถือเป็นหลักว่าถ้าไม่มีโรคทางวิญญาณ โรคทางจิตและทางกายนี้มันเกิดยากหรือไม่เกิดเลย.

นี่เราจะเริ่มเห็นความสำคัญของความเป็นหมอ เป็นแพทย์ในทางฝ่ายวิญญาณคือพระพุทธรเจ้า แล้วท่านก็สามารถรักษาโรคทุกโรคได้อย่างไร เพราะว่าท่านเป็นแพทย์ทางฝ่ายวิญญาณแก้โรคทางฝ่ายวิญญาณได้หมด, แล้วก็แก้โรคฝ่ายจิต ฝ่ายกายได้หมดหรือเกือบหมดไปด้วย.

คำว่า “โรค” หมายถึงทึ่มแทง มีทั้งกายและจิต

เราจะพูดถึงคำว่า “โรค” กันเสียหน่อย ช่วงเวลาที่เหลือเล็กน้อยนี้. มันก็อีกตามเคย ผมพูดในลักษณะฟังดูคล้ายๆกับว่า ผมดูหมิ่นดูถูกพวกคุณเสมอ, แต่ผมก็ไม่มีจิตใจเจตนาที่จะดูถูกดูหมิ่น. สำหรับคำว่า “โรค” พวกคุณคงจะรู้จักมันแต่เพียงเท่าที่มันมีในห้องเรียน หรือในตำรับตำราอะไรของคุณว่า โรคอย่างนั้นๆแล้วก็เรียกว่าโรค ว่า *disease* แล้วคุณก็จะไม่ยอมเรียก โลงะ โทสะ โมหะ นั้นว่าเป็นโรคทางวิญญาณ, ไม่จัดไว้ในฝ่ายโรค แต่ไปจัดเป็นอย่างอื่นเสีย ก็เลยไม่ต้องมีโรคทางวิญญาณกัน.

คำว่า “โรค” นั้นเป็นภาษาบาลี root หรือรากศัพท์นั้นมันแปลว่า ทิ่มแทง, เอาของแหลมๆ มาทิ่มมาแทง ก็เรียกว่า “รุษ” ออกมาเป็นรูปภาษาว่า โรค-โรโค, แปลว่าสิ่งที่ทิ่มแทง ที่นี้คุณก็ไปคิดดูซิว่า โลกะ โทสะ โมหะ มันทิ่มแทงจิตใจ ทิ่มแทงดวงวิญญาณ เช่นเดียวกับโรคทางกายทางจิตหรือเปล่า? ความเจ็บความไข้ทางร่างกาย มันก็ทิ่มแทงร่างกาย.

ถ้าโรคนั้นไม่ทิ่มแทงร่างกาย เราจะต้องเดือดร้อน อะไรที่จะต้องไปรักษามันเล่า, แม้จะปวดหัว มันก็ทิ่มแทงร่างกาย มันปวดหัว ทนไม่ได้, หรือว่ามีโรคที่ตรงนั้นตรงนี้ ก็จะต้องผ่าตัดจะต้องรักษา; เพราะว่าอาการของโรคนั้นมันคือทิ่มแทงทนอยู่ไม่ได้; โรคทางกายก็ทิ่มแทงกาย โรคทางจิตก็ทิ่มแทงจิต โรคทางวิญญาณก็ทิ่มแทงทางวิญญาณ.

ด้วยเหตุนี้ เราจึงถือว่าทั้งหมดนี้เรียกว่าโรคได้ทั้งนั้น แม้แต่ โลกะ โทสะ โมหะ : ความโลภ ความโกรธ ความหลงนี้ ในทางศาสนาเขาก็เรียกว่าโรค เพราะว่า มันทิ่มแทงวิญญาณ หากความสงบสุขทางวิญญาณไม่ได้ มันก็เป็นโรค.

ความเป็นแพทย์ของพระพุทธเจ้า ที่ว่า รักษาโรคได้ทุกโรคนี้ มันเสี่ยงไป ยังโรคทางวิญญาณนี้ก่อน, หมดโลกะ โทสะ โมหะแล้ว มันก็ไม่มีโรคทางวิญญาณ, มันก็บ่อกันไม่ให้มีโรคทางกาย ทางจิตได้มาก อย่างที่ว่ามาแล้ว.

ดังนั้นเราจึงควรถือว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นแพทย์ ผู้รักษาโรคทั้งปวง, คำว่า “โรค” ทั้งปวงนั้น เมื่อเราใช้คำว่า โรคทางกาย, โรคทางจิต, โรคทางวิญญาณ รับรองว่าหมดไม่มีอะไรเหลือ มันจะรวมอยู่ในคำสามคำนี้. ส่วนคำว่า “สัตว์ทั้งปวง” โลกทั้งปวง ค่อยพูดกันวันหลัง.

เทกนิจกรรม

- ๒ -

๓๑ มีนาคม ๒๕๑๔

สัตว์โลกที่เป็นคนไข້ของอวิชา

วันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๑๔

สำหรับพวกเรานี้ล่วงมา ๔.๓๐ น. แล้ว.

เป็นวันที่สองของการบรรยาย.

ในคราวที่แล้วมาเราได้พูดถึงพระพุทธรองค์ในฐานะที่ทรงเป็นนายแพทย์
ของโลก ส่วนวันนี้เราจะได้พูดถึง สัตว์โลกที่เป็นคนไข้ กันตามสมควร.

พึงรู้จักพระพุทธรุคณที่ทรงเป็นแพทย์ของโลก

การที่เราจะเข้าใจอะไรได้ดี ไม่ว่าจะ เป็นฝ่ายนายแพทย์ หรือฝ่ายคนไข้
หรือฝ่ายอะไรก็ตาม ขอให้นึกถึงพระพุทธรุคณชื่อน้อยอยู่เสมอ คือข้อที่ว่า : สัพพัญญู

สหพุทธสาวี ขิโน อาจารย์โย มม มหาการุณโก สดธา สหุโลกตักกิจุโก – อาจารย์
ของเรา เป็นผู้รู้สิ่งทั้งปวง เป็นผู้เห็นสิ่งทั้งปวง เป็นผู้ชนะมาร เป็นผู้สั่งสอน
ที่มีความกรุณาอันใหญ่หลวง เป็นนายแพทย์ผู้เยียวยารักษาโรคของสัตว์โลกทั้งปวง
ดังนี้.

ข้อที่เป็น **สหุณฺณ สหุพุทธสาวี** นี้เป็นเหตุให้รู้โลกทั้งปวงในพระพุทธรูป
บ่อน เช่นบ่อนที่เราสวดกันอยู่ทุกวันว่า “**โลกวิทู**” ซึ่งแปลว่า เป็นผู้รู้แจ้งซึ่งโลก
นี้ก็ระบุนั้นว่า เป็นผู้รู้แจ้งซึ่งสิ่งที่เรียกว่าโลกนั้น.

นี้จะเล็งถึงโลก คือ แผ่นดินก็ตาม, โลก คือ หมู่สัตว์ก็ตาม, หรือโลก
ในความหมายทางธรรมะ คือความทุกข์ทั้งปวงก็ตาม; พระพุทธรูปเป็นผู้ทรงรู้แจ้ง
ซึ่งสัตว์โลก.

เฉพาะในกรณีนี้ เป็นผู้รู้แจ้งซึ่งสัตว์โลก แทนที่จะเป็นโลกแผ่นดิน; ที่ว่า
รู้แจ้งสัตว์โลกก็มีหลายแง่ ในกรณีนี้เราหมายถึง รู้แจ้งสัตว์โลกในแง่ที่ว่า เขาเป็นทุกข์
หรือมีความทุกข์อยู่อย่างไร.

ข้อที่พระองค์ทรงชนะมาร นี้ก็คือกิเลส ซึ่งเป็นเหตุที่ทำให้เกิดความทุกข์.
ความทุกข์ ในที่นี้มีความหมายเหมือนกับคำว่า**โลก** เพราะว่า**โลก** นี้คือสิ่งที่ประกอบ
อยู่ด้วย**ความทุกข์** หมตความเป็นโลกเมื่อไร ก็หมตความเป็นทุกข์เมื่อนั้น. “**โลก**”
ในความหมายนี้ มันเกิดมาจากกิเลส ซึ่งใจว่า “**ตัวกู – ของกู**” มันก็มีโลกขึ้นมา
ถ้าอย่ามาใจในเรื่อง “**ตัวกู – ของกู**” มันก็ไม่มีโลก มันก็ไม่มี**ความทุกข์**.

พระศาสดา เป็นผู้มมหาการุณาเป็นปรกติ เราจึงได้รับประโยชน์จากท่าน
ในฐานะที่เป็นผู้แก้ไข เยียวยา รักษาซึ่งโลกทั้งปวง.

โลกทั้งปวงหมายถึงสัตว์มนุษย์

ที่นี้ก็ตามถึงคำว่า โลกทั้งปวง ในฐานะที่เป็นหมู่สัตว์ คำว่าสัตว์ในที่นี้หมายถึง สัตว์มนุษย์ - สัตว์ที่มีความรู้สึกนึกคิดได้; จะหมายถึงสัตว์ไตร่จกานด้วยก็ได้ เพราะว่า สัตว์ไตร่จกานบางชนิดมันก็มีความรู้สึกนึกคิด แต่มันไม่ถึงระดับ ไม่ถึงขนาด ที่จะเข้าใจ รู้แจ้งธรรมะถึงขนาดนี้.

เหมือนกับสัตว์ไตร่จกานทั่วไป แม้จะตกอยู่ในฐานะที่มีความทุกข์เหมือนกับ คนไข้ ก็ยังต่ำเกินไป กว่าที่พระศาสดาจะรักษาแก้ไขได้ ก็ได้แต่ให้เราช่วยกันเมตตา กรุณา มันไปตามธรรมดาสามัญ; ในเรื่องทางฝ่ายร่างกาย ที่เป็นโรคกายหรือเป็นโรคจิต ธรรมดาสามัญนั้น ก็พอจะช่วยเหลือมันได้, แต่ที่จะช่วยแก้ไขโรคทางวิญญาณนั้น มันเป็นไปได้.

ดังนั้น ก็ยังเหลือแต่หมู่สัตว์ที่ยังเป็นมนุษย์ แม้จะใช้คำว่า "มนุษย์" มันก็ ยังแคบไป ฉะนั้นจึงมักจะใช้คำว่า สัตว์ที่มีความรู้สึกนึกคิด เพราะเขาอยากจะให้คำว่า มนุษย์นั้นกินความไปถึงเทวดาในเบื้องบน หรือว่าสัตว์ในนรกเบื้องต่ำด้วย.

คำว่า "สัตว์" หรือว่า "สัตว์โลก" นี้หมายถึงสัตว์ที่มีความรู้สึกนึกคิด มีสติ ปัญญา พอที่จะเข้าใจเรื่องความสุข เรื่องความทุกข์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือเรื่องดีเรื่องชั่ว สำหรับที่จะได้ยึดมั่นถือมั่นความดีความชั่ว.

ถ้าบางคนยังไม่ทราบ ก็ควรจะทราบเสียว่า ความทุกข์ที่ท่านเปรียบเหมือน โลกนั้น มันแห่งตงตนเมอมนุษย์เริ่มรู้จักสิ่งที่เรียกว่า ดี หรือ ชั่ว แล้วกยตมน ต่อไปในสิ่งที่เรียกว่า ดี หรือ ชั่ว นั้น โดยความเป็น "ของกู".

ในคัมภีร์ไบเบิลของพวกคริสเตียน เขากล่าวไว้ในรูปของอุปมาที่ดีที่สุดเข้าใจได้ง่ายว่า เมื่อมนุษย์คู่แรก คือ อัดัม กับ อีฟ กินผลไม้ของต้นไม้ที่ทำให้เกิดความรู้สึกดี รู้สึกชั่ว; พอกินเข้าไป ในทันทีทันใดนั้น ก็มีความทุกข์. แต่เขาเรียกในภาษาธรรมะชั้นสูงว่า “ตาย” หมายความว่า ตายจากความไม่มีทุกข์ มาสู่ความมีทุกข์; ในขณะที่มนุษย์ รู้จักดี รู้จักชั่วนั้น. มนุษย์สมัยหิน หรือว่ามนุษย์สมัยก่อนโน้น มันไม่รู้จักดี ไม่รู้จักชั่ว, มันยังเป็นครึ่งมนุษย์ครึ่งสัตว์ไตรัจฉาอยู่ จึงยังไม่มี ความทุกข์.

ในยุคไหนสมัยไหนที่มนุษย์เริ่มรู้จักดีรู้จักชั่ว ยุคนั้นเป็นยุคตั้งต้นแห่งความทุกข์ของมนุษย์ เรียกว่าโรคทางวิญญาณได้ตั้งต้นขึ้นที่จุดนั้น. *นักโบราณคดีประมาณกันว่า เมื่อสักแปดพันปีมานี้เอง ที่ความคิดความชั่วเป็นสิ่งที่ฝังแน่นขึ้นมาในความรู้สึกของมนุษย์* จนรู้สึกดีมันดีมัน ก็ต้องมีความทุกข์อย่างมนุษย์ คือมีความทุกข์ในระดับสูง. เราจึงถือว่าเมื่อไรมันรู้จักดีรู้จักชั่วในลักษณะที่จะยึดถือแล้ว ก็เรียกว่าโรคได้เริ่มตั้งต้นขึ้นที่นั่น. มันเป็นกันทุกคนที่รู้จักยึดถืออย่างนี้.

ที่นี้ พวกคุณทุกคนก็ต้องการจะรู้ธรรมะสำหรับความเป็นแพทย์ เพื่อความเป็นแพทย์ที่ดี ตรงนี้ก็ปัญหาซึ่งควรจะพูดกันเสียเลย.

ในฐานะที่คุณเป็นแพทย์ อย่างที่เล่าเรียนศึกษามานี้ ก็มีแต่การรักษาโรคในทางกาย หรือทางจิต ยังไม่มีความรู้เรื่องโลก หรือการรักษาโรคในทางฝ่ายวิญญาณ, จึงต้องถือโอกาสบวชในระหว่างปีติภาค เพื่อจะมาศึกษาในเรื่องนี้. ดังนั้นถ้าพูดกันในแง่โรคกาย โรคจิต คุณก็เป็นแพทย์ แต่ถ้าพูดกันในแง่โรคทางวิญญาณ คุณก็เป็นคนไข้อย่างเดียว.

คนธรรมดา เป็นคนไข้ของอวิชา

เมื่อเราพูดถึงถึงโรคทางวิญญาณแล้ว ทุกๆ คนก็เป็นคนไข้หมด เว้นแต่พระอรียเจ้า **ปุดุขคนธรรมดาสามัญ** ซึ่งยังไม่ใช่เป็นพระอรียเจ้าก็ **เป็นคนไข้กันหมด** เป็นพระอรียเจ้าก็เริ่มเป็นคนหายโรค จนกระทั่งหายเด็ดขาด ก็เป็นพระอรหันต์.

ในที่นี้ เราจะพูดกันอย่างในฐานะคนธรรมดาสามัญที่เป็นคนไข้ เป็นคนมีโรคด้วยกันทั้งนั้น, ดังนั้นเราจะเรียก **คนไข้ทั้งโลก** นี้ ว่า **เป็นคนไข้ของอวิชา**, คุณควรจะจำวลีนี้ไว้ว่า **“เป็นคนไข้ของอวิชา”**.

อวิชา เป็นภาษาบาลี **อวิชา** เป็นภาษาไทย. ถ้าเรายังเป็นคนธรรมดา ก็หมายความว่า เรายังมีอวิชา ถ้าเราเป็นคนผิดธรรมดา ก็หมายความว่า เห็นธรรมดา สูงไปกว่าธรรมาก็เป็นคนมีวิชา, **วิชา** นี้มีรากศัพท์เดียวกับ **เวช** หรือ **เวช** หรือ **เวชกมม** ซึ่งแปลว่าหมอ มาจากคำว่า “ผู้รู้” คือรู้ในสิ่งที่มนุษย์ควรจะรู้หรือพอจะรู้ หรือพอจะหากินได้.

วิชา แปลว่า **ความรู้** **เวช** ก็แปลว่า **ผู้มีความรู้** พวกผู้มีความรู้, แล้วแต่จะไปอยู่ในรูปของเอกวจนะ หรือพหุวจนะ. แต่ความรู้^{นี้}ไม่มุ่งหมายเฉพาะรู้เรื่องกับทุกข์, มันรู้ทั่วไปก็ได้. ฉะนั้นเราเอาคำว่า ผู้เชี่ยวชาญสัตว์โลกทั้งปวงนี้ดีกว่า เพราะแน่นอนว่า เป็นผู้มีความรู้ชนิดที่จะดับความทุกข์ของโลกได้.

วิชา ตัวนี้ควรจะเขียนให้ ช. สองตัวซ้อนกันอยู่เสมอ มันจะได้ผิดแปลกแตกต่างออกมาเสียจากคำว่า **วิชา** ในภาษาไทย, วิชาเลข วิชาการฝีมืออะไรก็ตาม อย่างนั้นมันไม่ใช่ **วิชา** ในที่นี้ ซึ่ง **รู้เรื่องความดับทุกข์ จนดับทุกข์ได้**.

สัตว์โลกทั้งปวงเป็นคนไข้ของอวิชา อวิชา คือ ภาวะที่ปราศจากวิชา แม้จะรู้แต่รู้ผิดก็เรียกว่าปราศจากวิชา, ไม่รู้เสียเลยก็เรียกว่าปราศจากวิชา. ต่อเมื่อใคร่รู้อย่างถูกต้องถึงขนาดที่รู้ด้วยใจจริงอยู่ในใจ เป็นความรู้สึกของใจ เป็น intuition รู้สึกอยู่ด้วยใจจริงๆ; อย่างนี้จะเรียกว่าวิชาในที่นี้.

ถ้ารู้เพราะท่องจำ หรือจดไว้ นี้ก็ยังไม่ใช่วิชา อย่างเราจะมีพระไตรปิฎกซึ่งจะซื้อมาเมื่อไรก็ได้ มันก็ยังไม่มีความรู้ขึ้นมาได้ แม้จะอ่านจนทั่วถึงตลอดพระไตรปิฎก แต่ถ้าไม่รู้ซึมซาบถึงความทุกข์ ความดับทุกข์ มันก็ยังไม่มีความรู้. เพราะฉะนั้นการที่พวกคุณอุทิศสัจจจำ หรือจำจกใส่สมุดลงไปในนี้ ก็ยังไม่แน่ว่าจะมีความรู้ มันต้องเอาไปกระทำให้ปรากฏแจ่มแจ้ง ในความรู้สึก จนจิตใจเปลี่ยนแปลง แล้ว จึงจะเรียกว่า เริ่มมีวิชา.

เราจะพูดกันถึง **คนไข้ของอวิชา** ก็คือ **คนไข้ของความไม่รู้** หรือปราศจากความรู้อย่างถูกต้อง นี้เรียกว่าเป็นคนไข้ของอวิชาไปหมด. **วิชา คือ ความรู้ตามหลักในพระพุทธศาสนา** นี้หมายถึงความรู้เรื่องความดับทุกข์ หรือ แก่ไข้ความทุกข์ อย่างที่เป็นคุณบทของพระพุทธองค์ที่ว่า : เป็นนายแพทย์ผู้เชี่ยวชาญรักษาโลกของโรคทั้งปวง. ต้องรู้จักการรักษาเยียวยาโรคนั้นให้หายไป แล้วรู้จักความหมายของโรคนั้น คือไม่มีทุกข์แล้ว อย่างนี้เรียกว่ามีวิชา.

วิชาหมายถึงรู้ตามหลักอริยสัจจ ๔

วิชา ในที่นี้หมายถึง **รู้เรื่องดับทุกข์** แต่อาจจะขยายออกไปถึงว่า รู้จักตัวความทุกข์นั้นด้วย, รู้จักตัวเหตุให้เกิดความทุกข์นั้นด้วย, รู้จักภาวะปราศจากทุกข์

หรือปราศจากโรคหนึ่งด้วย, แล้วก็รู้จักวิธีทำให้เป็นอย่างนั้นด้วย มันเลยเป็น ๔ อย่างด้วยกัน เรียกว่า อริยสัจ เป็นพวกทฤษฎีล้วน ๆ ก็มี เช่นว่า : **ความทุกข์** เป็นอย่างไร? **เหตุให้เกิดทุกข์** เป็นอย่างไร? **ความไม่มีทุกข์** เลยมีสภาวะเป็นอย่างไร? นี่มันก็เป็นพวกทฤษฎี. ส่วนข้อที่ว่าทำอะไรจึงจะดับทุกข์ได้นั้น เขาไม่หมายถึงทฤษฎี เขาหมายถึงการปฏิบัติเลย คือ **การดำเนินอยู่ในอริยมรรคมีองค์แปด** นี่เป็น **หนทางแห่งความดับทุกข์** ซึ่งหมายถึงตัวการปฏิบัติอยู่.

ตัวความทุกข์ – ตัวเหตุให้เกิดทุกข์ – ภาวะที่ไม่มีความทุกข์นั้น เกี่ยวกับความรู้ในทางทฤษฎี แต่ก็มาจากความเห็นแจ้งอย่างแท้จริงในจิตใจ เป็นทฤษฎีในความรู้สึก ไม่ใช่ทฤษฎีตัวหนังสือในสมุดในตำรา.

เดี๋ยวนี้เราก็รู้อริยสัจจ์กันอยู่เหมือนกัน ไม่ใช่จะไม่รู้ เราเอามาอ่านมาท่องมาจำกันได้ แต่มันรู้อย่างทฤษฎีตำรา หรือหนังสือ หรือคำพูด ไม่ใช่ทฤษฎีจากรู้สึกที่เป็นอยู่ภายในตัวจริง ๆ เราต้องพยายามให้รู้ถึงขนาดนั้น และความรู้ถึงขนาดนั้นมันจะมีขึ้นมาได้ ก็ต่อเมื่อเราปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์แปดเสร็จแล้ว ก็รู้แจ้งขึ้นมาถึงที่สุดเลยว่า : **ทุกข์เป็นอย่างไร เหตุให้เกิดทุกข์อย่างไร ภาวะไม่มีทุกข์เลยเป็นอย่างไร มันก็รู้.**

เหมือนเมื่อคุณเรียนแพทย์จบหลักสูตร คุณก็รู้ตามความหมายที่คุณเล่าเรียนมา : **โรคหนึ่งเป็นอย่างนั้น? เหตุเป็นอย่างไร; แก้ไขอย่างนั้น แก้ไขอย่างนั้น.** แต่มันคงจะสู้ความรู้ในเมื่อคุณเป็นโรคเสียเองเป็นคนเจ็บเสียเอง แล้วรักษาหายมาแล้วอย่างนั้นไม่ได้; อย่างนั้นมันรู้มากกว่า. เพราะฉะนั้นเราเรียนเรื่องโรคอะไรมา เราก็รู้ไปตามเรื่องที่เรียน แต่เมื่อเราเป็นโรคนั้นเสียเอง รักษาหายดีแล้ว เราก็รู้ดีกว่า.

สำหรับโรคทางจิตทางวิญญาณนั้นก็เหมือนกัน มัณรุไม่ได้ด้วยการเอาเรื่องราว
นั้นมาอ่าน เช่น อ่านจากพระไตรปิฎก. มัณรุได้ต่อเมื่อเราเป็นอย่างนั้นเข้าจริง และ
ได้รักษาหายไปแล้ว; นั่นแหละจึงจะรู้.

เมื่อเรากำลังเป็นโรคนั้นอยู่ เราไม่มีทางรู้เลยว่าเราเป็นโรคนั้น และเราก็
ไม่เชื่อด้วยว่าเราเป็นโรคนั้น นี้เรียกว่าเราเป็นคนไข้ของอวิชชา. ดังนั้นขอให้ระวัง
ให้ดีๆ คำว่า “**เป็นคนไข้ของอวิชชา นี้เป็นต้นเหตุของทั้งหมดที่เป็นความทุกข์. มัน**
เป็นการตั้งต้นให้เกิดความประมาท ความอวดดี ทุกคนก็คิดว่าตัวรู้แต่เป็นการรู้ด้วย
ความประมาท รู้ด้วยความอวดดี ถ้ารู้จริงก็แก้ไขได้. เตียนมัณรุอย่างอวดดีว่ารู้
ตามที่ได้ยิน ได้ฟังมา หรือมัณรุชนิดที่เรียกว่าผิวเผินมากตามความรู้สึกสามัญสำนึก มัณรุ
นี้ไปแต่ในทางที่ว่า **กูไม่เป็นอะไร** ถึงขนาดที่ไม่รู้จักตัวความทุกข์.

ดังนั้น ตามปกติปุถุชนคนธรรมดาสามัญไม่รู้จัก ไม่รู้สึก ว่า ตัวมีความทุกข์
เหมือนคนบางคนที่เขาไม่รู้ว่าเขาเป็นโรคอะไร ทั้งๆที่เป็นโรคอยู่ก็ไม่รู้ว่าเป็นโรค นี้
เรียกว่ายังหลับหูหลับตาเกินไปแล้ว ยังอวดดีด้วย นี้เรียกว่าความประมาท.

ดังนั้นคนไข้ของอวิชชาทุกคนมีความประมาท โง่หลงไหลอยู่เป็นปกติ
วิสัย, เข้าใจว่าตัวไม่มีโรค เข้าใจว่าตัวจะยังไม่ตาย เป็นความประมาทอยู่เสมอ.

นี่ก็เป็นเงื่อนไข สำหรับที่จะเป็นคนไข้หนักขึ้นไปอีกหลายๆ ระดับ **มัน**
ตั้งต้นด้วยอวิชชา แล้วมันก็เป็นได้อีกมากมายหลายๆ แขนง อวิชชามันปรุงแต่ง
อะไรๆ ได้มากมายหลายแขนงเป็นสังขาร.

สังขาร แปลว่า **สิ่งที่ถูกปรุงแต่ง** แล้วก็ปรุงแต่งได้หลายแขนง นั่นก็คือ ทำให้เกิดกิเลสหลายระดับ เกิดความทุกข์ได้หลายชนิด.

อวิชา หมายถึง ปราศจากความรู้ที่เป็นญาณทัสสนะ

ที่นี้ เราก็มาดูให้ต้งคำว่า **อวิชา** สำหรับคำว่าอวิชา โดยใจความที่สรุปนี้ก็คือ **ไม่มีความรู้ ปราศจากความรู้ ที่เป็นญาณทัสสนะ ในความรู้สักจริง ๆ ว่า : ความทุกข์เป็นอย่างไร ? เหตุให้เกิดทุกข์เป็นอย่างไร ? ความไม่มีทุกข์เป็นอย่างไร ? ทางให้ถึงความไม่มีทุกข์นั้นเป็นอย่างไร ?**

ถ้ามาเกิดรู้ ๔ อย่างนี้แล้ว มันก็กลายเป็นวิชา มาอยู่ในฝ่ายพระอริยเจ้าเสียแล้ว; ตลอดเวลาที่ยังไม่รู้เรื่อง ๔ เรื่องนี้เลย มันก็เป็นฝ่ายปุถุชนคนพาล, คนโง่ หรือฝ่ายพญามาร หรือฝ่ายโลก อยู่ในฝ่ายโลก. พอรู้เรื่อง ๔ เรื่องนี้อย่างถูกต้อง พอสมควรในระดับหนึ่ง ก็เริ่มมาอยู่ในฝ่ายพระอริยเจ้า คือฝ่ายผู้หายโรค.

ดังนั้น **โรคทางวิญาณ**นี้ : เราให้วิชาเป็นฝ่ายหายโรค ให้วิชาเป็นฝ่ายมีโรค เป็นโรคทางวิญาณ.

“ทางวิญาณ” หมายถึงสติปัญญา

ตรงนี้อาจจะขอแทรกอะไรสักสองสามคำว่า : เรานิยมใช้คำว่า “ทางวิญาณ” เป็นพิเศษ สำหรับที่จะใช้พูดกันที่นี้ หรือพูดโดยผมพูด เขาหาว่าเป็นคำพูด

ครีคระ หรือว่าบ้าๆ บอๆ หรืออะไรก็ไม่รู้. แต่ผมขอร้องให้ช่วยกันจำไว้ในฐานะ เป็นคำที่ประหยัดเวลา, เพราะ **ทางวิญญาณ** คำนี้มันหมายถึง **เรื่องทางจิตใจฝ่ายสูง ฝ่ายสติปัญญา ฝ่ายความคิดความเห็น** ซึ่งจะมาใช้กันได้กับเรื่องคนไข้ หรือคนหายไข้ ตามแบบของพระพุทธเจ้า.

พระพุทธเจ้าท่านเป็นหมอทางวิญญาณ รักษาโรคทางวิญญาณ คือรักษา โรคอวิชชา; เมื่อโรคนั้นหายไปแล้ว โรคทางกายทางจิตมันก็พลอยหายพลอยหมดไปด้วย หรือบ่อกันไม่ให้เกิดได้อย่างยิ่ง.

ที่นี่ **เรามีโรงมหรสพทางวิญญาณ** : **มหรสพ** แปลว่า **เครื่องทำความ** **ผลิตผลิต,** “**ทางวิญญาณ**” ก็จำกัดให้ชัดแต่เพียงว่า **ทางที่มันจะทำลายอวิชชา หรือทำอวิชชาให้เกิดขึ้น.** ดังนั้นในโรงมหรสพทางวิญญาณของเราจึงเต็มไปด้วยเครื่องมือ ที่จะช่วยให้เกิดความผลิตผลิต ในทางที่จะหลุดพ้นจากโรคในทางวิญญาณ. ดังนั้น ถ้าคุณเข้าใจมันดี ก็จะช่วยให้ได้มาก คือจะประหยัดเวลาได้มาก แล้วมันสนุกด้วย, มันคง จะสนุกกว่าที่จะมานั่งทนฟังผมพูดในเวลาอย่างนี้.

ดังนั้น ในระหว่างที่พักอยู่ที่นี้ ขอให้ใช้ประโยชน์ในสิ่งที่มีอยู่ในโรงมหรสพ ทางวิญญาณนั้นด้วย ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้, ใช้เป็นเครื่องมืออันหนึ่ง เป็นอุปกรณ์ อันหนึ่งที่จะแก้ไขโรคของอวิชชา หรือความเป็นคนไข้ของอวิชชา. อย่าให้เป็นอวิชชา ขึ้นมาใหม่ โดยไม่เห็นคุณค่าของมัน มองดูก็มองดูผาดๆ เดินผ่านๆ ไปทุกด้านแล้ว ก็ว่าพอแล้ว ไม่มีอะไรแล้ว; นั่นมันจะเป็นอวิชชาอันใหม่ขึ้นมา เป็นแขนงใหม่.

ขอให้ไปคุณภาพเหล่านั้นให้เข้าใจ มันก็จะเป็นเรื่อง ๆ เทียวกันหมดทุกเรื่อง กับที่กำลังพูดอยู่นี้ มันจะประหยัดเวลาและประหยัดความน่าเบื่อ ; เพราะฉะนั้นเรื่อง ธรรมะ หรือการรักษาโรค หรือ การหายจากโรคทางวิญญาณมันมันต้องไม่น่าเบื่อ.

ความเบื่อหรือความไม่เบื่อมันอยู่ที่ความฉลาดหรือไม่ฉลาด ; ถ้าไม่ฉลาดมันก็จะเบื่อเรื่องที่เป็นของคนชั้นสติปัญญา. ดังนั้นคนโง่ก็ไม่อาจจะชอบหรือสนุก ด้วยเรื่องของคนมีสติปัญญา : บางทีก็ฟังไม่ถูก ไม่รู้เรื่องอะไรเสียเลยด้วยซ้ำไป. เช่นจะให้กรรมกร ให้พ่อครัว ให้คนเหล่านั้นมาฟังเรื่องปรัชญา เรื่องศาสนาในชั้นลึก ก็ฟังไม่ถูก เพราะฟังไม่รู้เรื่อง แล้วมันก็เบื่อแสนที่จะเบื่อ. แต่ถ้าเป็นพวกผู้รู้ เป็นบัณฑิต นักปราชญ์ มันก็สนุกแสนที่จะสนุก ในการที่จะพูด จะคุย จะถก จะวิจารณ์ หรือกระทั่งปฏิบัติในเรื่องอย่างนี้.

นี่เพราะคนพวกหนึ่งเป็นคนไข้ของอวิชามากเกินไป, อีกพวกหนึ่งก็เริ่มจะหายโรค จึงพอใจในสิ่งที่เรียกว่าธรรมะ ซึ่งเป็นมหรสพทางวิญญาณ.

ดังนั้นเมื่อคุณมีเวลาอยู่ที่นี้น้อย ก็รีบใช้ให้เป็นประโยชน์ในการที่จะแก้ไข **ความเป็นคนไข้ของอวิชา** ให้มาอยู่ในฝ่ายที่เป็นแพทย์ ร่วมกันกับพระพุทธเจ้า แล้วคุณก็จะออกไปเป็นหมอทางกาย ทางจิต รักษาโรคทางกาย ทางจิตได้ดี. นี้เรียกว่า เรามาอยู่ในฝ่ายวิชา ตรงกันข้ามกับอวิชา.

นี่ขอให้ทุกคนที่ตั้งต้น หรือตั้งจุดตั้งต้นด้วยความรู้อันนี้ : เริ่มหยุดการเป็นคนไข้ของอวิชา, รักษาให้หายกลายมาอยู่ในฝ่ายที่เป็นแพทย์ เป็นลูกสมุนของพระพุทธเจ้าผู้เป็นนายแพทย์ใหญ่ของโลก ในทางฝ่ายวิญญาณโดยเฉพาะ.

คนโง่ คือ ผู้ที่มีวิชาและเป็นพาล

ข้อต่อไป ก็อยากจะพูดถึงคำว่า “คนโง่” คือ **คนที่มีวิชา** แต่ขอเตือนว่า แม้คุณจะได้เรียนจบมาจากมหาวิทยาลัยที่แห่งที่สิบแห่ง ก็ยังกล่าวไม่ได้ว่า เป็นผู้พ้นจากความเป็นคนโง่ ถ้ามันเป็นเรื่องทางฝ่ายวิญญาณ.

ในภาษาไทยที่เรียกว่า “พาล”-พาละ, เป็นคนพาล หรืออันธพาลไปเลย; แต่ความหมายมันต่างกับกับคำว่าพาล ในภาษาบาลี. **ภาษาบาลี** คำว่า พาล แปลว่า **อ่อน** : เด็กเพิ่งคลอดออกมาเป็นทารกนั้นเขาก็เรียกว่า พาละ คือหมายความว่ามันยังอ่อนอยู่; แต่ในภาษาไทยไม่เรียกอย่างนี้ ไม่เรียกเด็กเล็กๆ ว่าเป็นคนพาล, ส่วนในภาษาบาลีเรียกว่า พาละเหมือนกัน คือมันยังอ่อนอยู่. ที่นั่นมันโตขึ้น เกเร แล้วเป็นอันธพาล ไปอยู่ลาชยาว อย่างนั้นมันก็ยังเรียกว่า “พาล” ตามเดิมนั่นแหละ; เพราะว่ามันเหล่านั้นอ่อนอยู่ด้วยความรู้ทางวิญญาณ, เพราะยังเป็นทารกในภาษาวิญญาณจนกระทั่งมันตายไป แก่ตายไป มันก็ยังเป็นคนพาล คนอ่อนอยู่นั่นแหละ. ดังนั้นคำว่าพาลก็แปลว่าอ่อน.

คำว่า “ลูกอ่อน” หรือคำว่า “หล่อน” นี้มาจากคำว่าอ่อน **อ่อน** นี้หมายถึง **เป็นคนพาล**, พาลคือ อ่อน **ไม่ใช่พาล-อันธพาล**; แต่จะเป็นพาลชนิดไหนก็ตาม มันปราศจากวิชาทั้งนั้นแหละ หมายความว่ามันยังไม่มีวิชา. เด็กเพิ่งคลอดมันก็ยังไม่มีวิชา โตขึ้นมาๆ มันก็ **ไม่มีวิชา** มันก็ยังคงเป็นพาลอยู่ตลอดไป จนเข้าโลงไปนี้เขาเรียกว่า **คนโง่**.

ขอให้ระวังให้ดีๆ ตกอยู่ในความประมาทแล้ว ก็จะเป็นคนโง่ชนิดนี้จนเข้าโลงไป แม้เรียนพระไตรปิฎกจบแล้ว มันก็ยังมีโอกาสเป็นคนโง่ เพราะมันอ่อนในเรื่อง

ของวิชา – ความรู้แจ้งถึงขนาดที่จะดับทุกข์ได้. ฉะนั้นเราประมาทไม่ได้ ถึงบวชหลาย
พรรษาแล้ว เรียนจบพระไตรปิฎกแล้ว มันก็ยังมีความเป็นคนพาล เป็นคนอ่อนอยู่
นั่นแหละ, ยังเต็มไปด้วยอวิชา ห่างจากวิชาอยู่เสมอ. คำว่าคนโง่หรือคนพาลในทาง
พุทธศาสนาต้องหมายความอย่างนี้.

ถ้าเด็กเกิดความรู้สึกในเรื่องวิชาน้อย่างถูกต้อง จะด้วยเหตุอะไรก็ตาม ก็เป็น
พระอรียเจ้าได้ จึงมีเรื่องพระโสศกบ้านอายุ ๗ ขวบ พระอรหันต์อายุ ๑๕ ขวบ อย่างนี้
มีกล่าวอยู่ในคัมภีร์. มันจะเป็น co-incident หรือเป็นอะไรก็สุดแท้ เป็นเหตุทำให้
เกิดความรู้สึกอันนี้ : มีความรู้จริงๆ แล้วไม่มัวเมา ไม่หลง ในเรื่องกิเลสทุกชนิด;
นี่เป็นคนแก่ ไม่ใช่คนอ่อน, เป็นบัณฑิต ไม่ใช่เป็นคนพาล. ถ้าไม่ลืมข้อเสีย
ความประมาทก็เกิดขึ้นยาก; ถ้าลืมข้อเสียแล้ว ความประมาทมันก็เกิดขึ้นได้ง่ายที่สุด.

**ขอให้รู้จักความเป็นคนอ่อน คนพาล คนโง่ ของตัวเองไว้ อย่าได้
อวดดี;** พอไปเรียนอะไรเข้าหน่อย เช่นบวชไปได้สักพรรษาหนึ่ง ก็อวดดีเสียแล้ว,
ถ้าได้สัก ๑๐ พรรษา ก็ยิ่งอวดดีมากขึ้น แข็งกระด้างมากขึ้น; อันนั้นคือความโง่
ความเป็นคนพาล ความอะไรมากขึ้น. นั่นแหละคืออวิชาที่ไม่รู้สึกตัว, เป็นคนไข้
ของอวิชา แล้วยังแถมไม่รู้สึกตัวเสียด้วย. คนไข้ชนิดนี้จะค่อมอย่างยิ่ง และมาก
กว่านั้น ก็คือ จะไม่ยอมรับการรักษา.

การบวช ก็เพื่อรู้เรื่องจะแก้โรคโง่

ดังนั้น การที่คุณบวชกันในคราวนี้ก็เพื่อจะรู้เรื่องนี้ จะแก้ไขเรื่องนี้ ก็ขอ
ให้ถือเอา จุดนี้เป็นจุดตั้งต้น ที่สำคัญที่สุด คือ ความเป็นคนโง่ เป็นคนพาล เป็น

คนอ่อนอยู่ด้วยวิชา เป็นคนไข้อย่างวิชา; แล้วก็ค่อย ๆ เปลี่ยนไป ๆ ลืมหู ลืมตา สว่างไสวขึ้น นับตั้งแต่เริ่มแรกด้วยการฟัง มีความรู้เพราะการใช้เหตุผลจนมีความเข้าใจ แล้วก็ไปปฏิบัติ จนมีความรู้สึกแจ่มแจ้ง เป็น *experience* เป็น *realization* เป็น *intuition* เป็นอะไรไปตามลำดับ.

อย่างนั้นมันก็จะเริ่มเป็นคนหายโรค เข้าไปอยู่ในเครื่องของพระพุทธเจ้า เพื่อที่จะช่วยกันรักษาเยียวยาเพื่อนมนุษย์กันต่อไปตามความสามารถ; ไม่ได้ตั้งตัวเป็นพระพุทธเจ้า แต่ว่าเป็นลูกน้องของพระพุทธเจ้าที่ทำงานเหมือนกัน. ในที่สุดก็จะ **เป็นบุคคลประเภทหม่อมหลวง มีคุณค่าสูง คือเป็นปุชนียบุคคล**, และข้อนี้จะเป็นการกำลังใจอย่างมากที่ทำให้พวกคุณอุทิศสัจธรรมเรียน ทนคิณิก ศึกษาและปฏิบัติ คือว่าเราเกิดมาก็ให้ได้เป็นปุชนียบุคคล แล้วอาชีพบางอาชีพก็สะดวกแก่การเป็นปุชนียบุคคล.

ผมพูดอย่างนี้ไม่มีใครมีใครเชื่อ คือว่า ถ้าเกิดเป็นชานาเป็นกรรมกร อย่างนั้นมันยากที่จะเป็นปุชนียบุคคล; ถ้าเกิดมาเป็นหมอ เป็นครู เป็นผู้ทำหน้าที่เสียสละอย่างอื่น มันก็ง่ายที่จะเป็นปุชนียบุคคล. แม้แต่เป็นตำรวจ เป็นทหาร ถ้าหากว่าเขาปฏิบัติหน้าที่ที่จริง ซื่อตรงจริง มันก็มีส่วนที่จะเป็นปุชนียบุคคล คือเสียสละให้ผู้อื่นได้มีความสุข ได้นอนตาหลับ หรือได้หายจากโรค หรือได้หายโง่หายหลง. อย่างพวกครูนี้ทำให้คนหายโง่หายหลง, พวกหมอก็ทำให้คนหายเจ็บหายไข้, พวกตุลาการ – อาชีพตุลาการก็ทำให้มีความเป็นธรรม มีความยุติธรรมอยู่ในโลกนี้; อาชีพอย่างนั้นมันช่วยให้เป็นปุชนียบุคคลได้ง่าย.

ทำหน้าที่แพทย์ผู้เมตตาตาย่อมเป็นปฐนียบุคคล

ดังนั้น ในฐานะที่พวกคุณเป็นหมอกันทั้งนั้น ที่มาบวชนี้ก็ให้รู้ไว้ว่า **ความประเสริฐของการได้เกิดมาในชาตินี้ มันก็คือความเป็นปฐนียบุคคล ด้วยอาศัยวิชาหมอนี้** ถ้าเรามีเจตนาบริสุทธิ์ที่จะช่วยคนให้หายจากทุกข์. เรื่องเงินค่ารักษา ค่าบริการนั้นมันเป็นของข้าพเจ้า ให้มันอยู่ใต้ฝ่าเท้าของเรา อย่ามาอยู่บนหัวของเรา; พอเราผลอนิตเดียวเงินมันก็กลายมาอยู่บนหัวของเรา มันก็หมดความเป็นแพทย์ กลายเป็นหมอที่ชูคริต ที่ชาวบ้านเขาเรียกกันอยู่ทุกวันนี้ เขาเรียกว่า หมอที่ชูคริต ไม่ใคร่ได้ยินคำว่า นายแพทย์ที่ชูคริต.

ส่วนที่คุณมีเมตตากรุณา เหมือนพระพุทธเจ้านั่นแหละ ทำให้คุณเป็นปฐนียบุคคล. ความรู้หรือเป็นผู้มีความรู้ทำให้เขาหายจากโรค แล้วเขาก็ขอบใจ; เมื่อเขามีความรู้สึกขอบใจ เขาก็ตอบแทนเอง บางทีเขาจะให้มากกว่าที่เราคิดจะเรียกร้องเสียอีก. แต่ก็ต้องมียกเว้นบ้าง เพราะว่าคนในโลกนี้มีมาก คนที่ออกตัณญาต่อหมอมันก็ต้องมีบ้าง; อย่าเห็นว่ามันเป็นของแปลก แต่คงไม่ถึง ๑ หรือ ๒ เปอร์เซ็นต์ ต้องยกไว้ให้เป็นคนไข้พิเศษไป ช่างหัวมัน.

แต่เราจะทำหน้าที่รักษาด้วยดี ด้วยความรู้ มีสติปัญญาสามารถอย่างเต็มที่นั้น เราเอา**ความเป็นปฐนียบุคคล**ไว้ก่อน ก็อยู่ในพวกที่ไม่เป็นคนไข้ของอวิชา แต่เป็นปฐนียบุคคลไปได้; นี้ก็แก้กันได้โดยตรงและโดยจริงจางอย่างนี้.

ขอให้สนใจคำว่า “วิชา” คำว่า “อวิชา” เป็นจุดตั้งต้น; เราเลิกเป็นคนไข้ของอวิชาให้มากขึ้นๆ เป็นผู้ตื่นอยู่ด้วยวิชา เป็นหมอสมกับคำว่า **เวชโย เป็นผู้มีวิชา.**

รายละเอียดเรื่อง วิชา เรื่อง อวิชา มีอยู่ในพระคัมภีร์ในหนังสือหนังสือหา
ที่ผมพูดไว้ในที่อื่นก็มีมาก ไปหาอ่านดูได้. แต่ในที่นี้จะพูดกันในส่วนที่มันเป็น applied
แก่อาริยาของคุณ.

เปรียบเทียบอริยสัจจ์ กับเรื่องที่เกี่ยวข้องกับแพทย์

เอาละทีนี้เราจะไปพูดเรื่อง วิชา ที่เล็งถึงอริยสัจจ์ ๔ ประการนี้ ออกไป
อีกหน่อย เพราะเป็นจุดตั้งต้น.

ในคัมภีร์โดยเฉพาะคัมภีร์ที่เป็นคำอธิบายของพระไตรปิฎกที่อธิบายพระ
พุทธทวณะ เขาเปรียบเทียบอริยสัจจ์สี่นี้เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหมอ อย่างในคัมภีร์วิสุทธิมรรค
เป็นต้นว่า :-

อริยสัจจ์ที่ ๑ คือ ทุกข์ นั้นได้แก่โรค.

อริยสัจจ์ที่ ๒ เหตุให้เกิดทุกข์ นั้นได้แก่สมุฏฐานของโรค.

อริยสัจจ์ที่ ๓ นิโรธ นั้นคือ สภาพที่ปราศจากโรค.

อริยสัจจ์ที่ ๔ คือ อัญจกิมรรค นั้นเป็นวิธีที่ทำให้ปราศจากโรค.

อริยสัจจ์ทั้งสี่ที่เป็นหัวใจ เป็นตัวแท้ของพุทธศาสนานั้น กลายเป็นเรื่องโรค
เรื่องรักษาโรคไปโดยตรง นี้ก็ควรระภาคภูมิใจว่า การเป็นหมอนั้นมันเกี่ยวข้องกับ
หัวใจของพุทธศาสนา คือเรื่องโรค เรื่องเหตุให้เกิดโรค เรื่องความไม่มีโรค เรื่อง

ทางให้ถึงความไม่มีโรค ผิดกันแต่ตัวหนังสือ ซึ่ง บางที่ใช้คำว่า ทุกข์ บางที่ใช้คำว่า โรค บางที่ใช้คำว่า โลก มันก็เหมือนกัน หมายถึงการเสียบแทง ทุกข์ก็เสียบแทง โรคก็เสียบแทง โลกก็เป็นเครื่องเสียบแทง เพราะถ้ามันเป็นโรคที่อยู่ด้วยอวิชา มันก็เสียบแทงเผาผลาญ.

เมื่อเราเอาเรื่องของความเป็นแพทย์ เป็นหมอของเรา ไปเป็นเรื่องตัวแท้ของพุทธศาสนาได้อย่างนี้ มันก็ง่าย, กลายเป็นเรื่องง่ายในการที่จะเรียน จะรู้ จะปฏิบัติ มันเข้าใจได้ดี. รู้เรื่องสี่เรื่องนี้เป็นวิชา ปราศจากความรู้เรื่องสี่เรื่องนี้เป็นอวิชา.

เมื่อคุณเรียนวิชาแพทย์ที่มหาวิทยาลัย ก็ไม่พ้นหัวข้อ ๔ ข้อนี้. ถ้าเราจะมาแยกดูตามหลักทาง logic ก็เห็นว่า มันก็ ๔ หัวข้อนี้เองว่า; อันนี้คืออะไร อันนี้มาจากอะไร อันนี้เพื่อผลอันใด อันนี้ทำอย่างไรจึงจะได้ผลอย่างนั้น; นี่เป็นเรื่อง logic ที่ใช้ได้ทั่วไป.

เพราะฉะนั้น เรื่องโรคทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณ ก็อยู่ในหัวข้อ logic เหล่านี้. ถ้าคุ้นเคยกับความเป็นแพทย์ทางกายทางจิตมาแล้ว ก็จะช่วยได้เปรียบคนเหล่าอื่นที่จะมารู้เรื่องโรค หรือความเป็นแพทย์ในทางฝ่ายวิญญาณ คือตัวพระพุทธรศาสนา และเรื่องพระพุทธรเจ้า.

ขอให้รักคำว่า “วิชา”, ให้พยายามรู้เรื่องวิชานี้แล้ว ก็จะได้กำจัดอวิชา พร้อมกันไปในตัว. โลก, สัตว์โลกเป็นคณไข้อย่าง อวิชา.

“โลก” ภาษาคน เขาแบ่งเป็นชั้น ๆ

ที่นี้จะพูดถึงสัตว์โลกนี้ ซึ่งเป็นความรู้พื้นฐานสำหรับพวกคุณที่ยังใหม่รักต่อคำบัญญัติเฉพาะต่าง ๆ ในทางศาสนา ที่นี้เราก็จะได้พูดกันถึงคำว่า “สัตว์โลกทั้งปวง” ที่เป็นคนไข้ของอวิชชาอันแหละ ว่ามันมีในพวกไหนบ้าง.

การที่จะพูดเรื่องนี้ มันต้องรู้ความหมายของคำสองคำว่า “ภาษาคน” กับ “ภาษาธรรม”.

ที่นี้ เราจะพูดอย่างภาษาคน คือ คนธรรมดาเขาพูด หรือเขาเข้าใจกันอยู่ก่อน. เขาแบ่งโลกนี้ คือ สัตว์โลก; คำว่า “โลก” ในที่นี้หมายถึงสัตว์โลกทั้งหมด นี้แบ่งออกเป็นสองพวก คือพวกที่อยู่ในทุกคติ, และพวกที่อยู่ในสุคติ. **ทุกคติ** แปลว่า คติชั่ว คติเลว คติทรมาน คติที่เป็นทุกข์. **สุคติ** หมายถึง คติดี คติสะดวก คติสบาย คติที่เป็นสุข. อย่างนี้คนว่าเอาเอง ในภาษาคน คนก็ว่าเอาเอง ปุ่ฤษนคนธรรมดาที่คือคนโง่ ก็ไปแบ่งมันว่า สุคติ ทุกคติ.

ทุกคติมี้ ๔ พวก, สุคติก็มี ๔ พวก, **ทุกคติ** ก็มี *นรก เตรัจฉาน เปรต อสุรกาย*; *นรก เตรัจฉาน เปรต อสุรกาย* เป็นทุกคติ. ฝ่าย **สุคติ** ก็หมายถึง *มนุษย์ เทวดา กามาวจร* แล้วก็ *พรหมที่เป็นรูปาวจร* และ *พรหมที่เป็นอรูปาวจร*; มันก็ได้ อีกลี เป็นแปด. ภาษาชาวบ้านธรรมดา ภาษาญาติโยมธรรมดา ชาวไร่ ชาวนา เขาก็ว่ามี; มนุษย์พวกหนึ่ง เทวดาในสวรรค์พวกหนึ่ง แล้วก็พรหมที่เป็นรูปพรหมพวกหนึ่ง พรหมที่เป็นอรูปพรหมพวกหนึ่ง; เขาพูดกันติดปาก.

เรื่องเหล่านี้เขาพูดกันมานานแล้วเป็นแต่เราไม่ใคร่ได้พูดกัน คุณเกิดทีหลังก็ไม่ใคร่ได้ยิน ถ้าเคยอ่านหนังสือไตรภูมิพระร่วง ที่เป็นหลักสูตรในมหาวิทยาลัยทางอักษรศาสตร์ ก็จะมีเรื่องอย่างนี้ :-

ทุกฺติ เขาไปไว้ข้างต่ำ, สุกฺติ เขาไปไว้ข้างสูง. นี่พูดอย่างภาษาคน ภาษาสมมติ ก็เอานรกไปไว้ชั้นต่ำที่สุด, แล้วสูงขึ้นมาชั้นหนึ่งก็เป็นไตรเจตนา, สูงขึ้นมาอีกชั้นหนึ่งก็เปรต, สูงขึ้นมาอีกชั้นหนึ่งก็อสุรกาย; น้หมตเรื่องต่ำ. พอมาถึงเรื่องสูง ชั้นแรกก็คือมนุษย์ในโลกธรรมดานี้, สูงขึ้นไปคือเทวดาในสวรรค์อย่างที่ยืนยันตามฝาผนังโบสถ์, แล้วก็ถึงชั้นรูปพรหม; ชั้นอรุปรพหม ที่เขาพูดว่าชั้นอกนิษฐ์นั่นแหละพรหมชั้นสูงสุด.

นี่เขาพูดเป็นเรื่องอย่างสมมติอย่างภาษาโลก; นรก ก็เหมือนกับที่เขียนที่ฝาผนังโบสถ์ ถูกต้มถูกเผา, ไตรเจตนา ก็เหมือนกับที่เพ่นพ่านอยู่นี้, เปรต ก็ที่ผอมโซ ทรมานอยู่ด้วยความเจ็บไข้, อสุรกาย ก็เป็นผีชนิดที่มองไม่เห็นตัว ไม่มีตัว. มนุษย์ ก็คือผู้ที่อาบเหงื่อต่างน้ำแลกกามารมณ์, สวรรค์ เทวดา ในสวรรค์ ก็คือว่าเขาไม่ต้องอาบเหงื่อต่างน้ำเหมือนมนุษย์ แต่ก็เต็มไปด้วยกามารมณ์, พวกพรหม เขาไม่ต้องการกามารมณ์ เขาต้องการความสุขที่สะอาด ที่จิต ที่สนธิ : รูปพรหม ก็ต้องการความสุขที่มาจากรูปธรรมที่บริสุทธิ์; อรูปพรหม ก็คือต้องการความสุขที่มาจากสิ่งที่ไม่มืรูปและนาม, เป็นเกียรติยศชื่อเสียง ทำนองนั้น ความดี ความอะไรที่มันไม่ใช่รูปธรรม และได้ความสุขจากอันนั้น ก็เป็นอรุปรพหม. ถ้าพูดภาษาวัดแท้ ๆ ก็ว่าพรหมที่เข้าฌานโดยเอาของที่มีรูปร่าง มาเป็นอารมณ์ของฌานนี้ ได้ผลอันนี้เขาเรียกว่ารูปพรหม; ถ้าเอาสิ่งที่ไม่มืรูปมาเป็นอารมณ์ของฌาน, เข้าฌานได้ผลอันนี้เป็นความสุขก็เรียกว่าเป็นอรุปรพหม.

เราจะเห็นได้ว่า มัน ^๕เป็นขั้น ๆ สูงขึ้นไป แล้วก็ ^๖ต่ำสุด สูงสุด นี้เขาเรียกว่า ^๕โลกทั้งปวง. แล้วก็ ^๕น่าหว่ว ที่ให้ ^๕สิ้นต้น เป็นทุกติ ให้ ^๕สิ้นปลาย เป็นทุกติ. ^๕นี้เป็นภาษาคน ภาษาชาวบ้าน.

พูดภาษาธรรม สัตว์ทุกชั้น ยังเป็นโรคทางวิญญาณ

เดี่ยวเราจะพูดกันให้เห็นว่า ทั้งหมดยังเป็นโรคทางวิญญาณ ^๕ทั้ง ๔ ^๕ชั้น ^๕ยังเป็นโรคทางวิญญาณ; แต่ว่าเป็นโรคที่อยู่กันคนละระดับ. นี้เราทำความเข้าใจ เรื่องทางภาษาคนกันอย่าง ^๕ก่อน แล้วก็เข้าใจภาษาธรรมที่จะให้เห็นว่า ^๕ทั้ง ๔ ^๕พวกนี้ เป็นโรคทางวิญญาณ เป็นทุกชั้น ^๕ทั้งนั้น.

อันดับต่ำที่สุด - นรก มันก็เป็นโรคอยู่ชัด ๆ นรกรมีความหมายว่า ^๕เดือดร้อน อยู่ด้วยความเดือดร้อนทั้งทางกายทั้งทางจิต มันเดือดร้อนเหมือนไฟเผาเมื่อไร เมื่อนั้น เรียกว่า นรก. ฉะนั้น สัตว์ในนรกเป็นโรคทางวิญญาณชนิดที่เจ็บปวดทรมาน ร้ายกาจ; เป็นโรค ^๕เรื้อน หรือเป็นโรค ^๕มะเร็งอะไรที่ทำให้เดือดร้อนเหลือประมาณ เพราะนรกรมีความหมายว่า ^๕เดือดร้อน.

สูงขึ้นมา - โลก ^๕เศรษฐฉาน มันมีความหมายว่า ^๕โง่ มันก็ ^๕เดือดร้อน ที่มึนแหวง จิตใจตัวเองอยู่ด้วยความโง่ ^๕นี้มัน ^๕ค่อยยังชั่ว มัน ^๕ไม่ค่อยเจ็บปวด ^๕เดือดร้อน เหมือนกับ เอาไฟมาเผา หรือเอาอะไรมา ^๕ที่มึนแหวง; แต่มันก็เป็นความ ^๕ที่มึนแหวงอย่าง ^๕ลึกซึ้ง ^๕ด้วยความโง่. เรา ^๕เจ็บปวด ^๕ด้วยความโง่ ^๕นี้ร้าย ^๕ยิ่งกว่า ^๕เจ็บปวด ^๕ด้วย ^๕เอามีตมา ^๕เชือด แต่มัน ^๕ไม่รู้ ^๕สึก หรือ เห็นว่า ^๕ไม่ ^๕เจ็บ ^๕เฉย ๆ ^๕เสีย ^๕ก็มี. ฉะนั้น ^๕เศรษฐฉาน ^๕นี้ ^๕จึง ^๕เป็น ^๕โรค ^๕ทาง ^๕วิญญาณ ^๕อยู่ ^๕เต็ม ^๕ประ ^๕ตุ ^๕ด้วยความ ^๕โง่ ^๕คือ ^๕อวิชา.

สูงขึ้นมาอีก – คือ **เปรต**, เปรตมีความหมายว่า **หิวกระหาย ทะเยอทะยาน ด้วยลวิขชา**. พวกเปรตนั้นก็พ้นจากความเป็นคนไข้ของอวิชา มีความทุกข์อยู่เสมอ.

สูงขึ้นมาอีก – **อสุรกาย** มีความหมายว่า **กลัว** เป็นอาณาจักรแห่งความกลัว คือ อาณาจักรแห่งอสุรกาย “อสุร” แปลว่า ไม่กล้าหาญ, “กาย” แปลว่า พวก; พวกที่ไม่กล้าหาญ มันก็เพราะอวิชาจึงทำให้กลัว. หมตอวิชาเมื่อไร เป็นไม่มีความกลัวอะไรเมื่อนั้น; แม้สิ่งที่เขากลัวกัน จะเป็นเสือ หรือเป็นความตาย หรือเป็นอะไรมันก็ไม่กลัว เพราะมันรู้ว่าคืออะไร มันก็ไม่กลัวในเมื่อมีวิชา. เพราะมีอวิชามันจึงกลัว กลัวได้สารพัดอย่าง กลัวแม้กระทั่งสิ่งที่ไม่ควรจะกลัว นี่มันก็มีโรคทางวิญญาณ มีโรคของอวิชาเสียแหวง.

นรก คือ **ความเดือดร้อน**, **เดรัจฉาน** คือ **ความโง่**, **เปรต** คือ **ความหิว**, **อสุรกาย** คือ **ความกลัว**; หนีพูดอย่างภาษาธรรมแล้ว, มันไม่ได้อยู่ในโลกอื่น มัน **อยู่ในคน ๆ เดียวนั่นเอง**.

ถ้าพูดภาษาคนกันแล้ว นรกอยู่ที่ดินลึกลงไปเท่าไรก็ไม่รู้ กระทั่งถึงศูนย์กลางของโลกที่ร้อนละลายอยู่. อย่างนี้เห็นว่าพูดอย่างหลับตาพูด นรกอยู่ข้างล่าง สวรรค์อยู่ข้างบน. ถ้าเรารู้วิทยาศาสตร์เราก็จะรู้ว่า ไม่มีข้างบนไม่มีข้างล่าง; มันมีแต่ความดึงดูดรอบตัวของโลก ไปสู่จุดศูนย์กลางของโลก, นอกจากนั้นมันก็เป็นรัศมีที่แผ่ออกไป ไม่ใช่ข้างบนและข้างล่าง. แต่ว่าในสมัยโบราณเขาพูดตามความรูสึกว่า ให้นรกนั้นมันอยู่ข้างล่าง เขาเขียนภาพนรกอยู่ที่ดินเต็มไปด้วยเมืองมียมบาล นั่นมันเป็นภาษาโลก ภาษาคน.

ถ้าเป็น ภาษาธรรม นั้น นรกอยู่ที่ความร้อนใจ ร้อนใจที่ตรงไหนก็เป็น นรกอยู่ที่ตรงนั้น. เพราะฉะนั้นมันจึงอยู่ที่ในคนในมนุษย์นี้มันเป็นโรค กำลังเดือดร้อน เหมือนไฟเผา, อยู่ที่ไหนมันก็เป็นนรกที่นั่น, เตียวมันก็หายไป. ครั้นมัน *โง่มันก็เป็น สัตว์เดรัจฉาน*. เตียวมันเกิดหิว หิวอย่างไม่มีเหตุผล หิวทางจิต ทางวิญญาณ ไม่ใช่ หิวข้าว หิวอย่างอยากจะถูกถอดคอเตอร์ หรือหิวอย่างอยากจะรับปริญญาหรืออะไรก็ตาม ถ้ามันเป็นเรื่อง *หิวอย่างเกินขอบเขตแล้วมันก็เรียกว่าเป็นเปรต* คือหิว. ถ้ามันกลัว เมื่อไร กลัวสอบไล่ตก หรือกลัวอะไรก็ตาม แม้กระทั่งกลัวตาย นั้นมันก็เป็น *เรื่อง อสุรกาย* คือ *กลัว*.

ถ้าพูดเป็นภาษาคน มันอยู่ที่อื่น นรกอยู่ที่ดิน, เดรัจฉานอยู่ตามทุ่งนาโน่น, เปรตอยู่ที่ไหนก็ไม่รู้ ทั่วๆ ไปตามภูเขา ตามทะเล อะไรก็ได้ แล้วแต่เขาจะพูดกัน, อสุรกาย ก็คือผีที่แลไม่เห็นตัว จะหลอกหลอนอยู่ในที่ทุกหนทุกแห่ง, นี้พูดภาษาคน ธรรมดาที่เป็นคนไข້ของอวิชา.

ถ้าพูดอย่างเป็นผู้ธรรมะ เป็นภาษาธรรม เป็นบุคคลที่มีธรรมแล้ว มันก็ทั้งนรก เดรัจฉาน เปรต อสุรกาย มันอยู่ในจิตใจของมนุษย์; สวรรค์ในอก นรกในใจ หมายความว่าอย่างนี้.

มนุษย์เป็นคนไข້ของอวิชาได้ในรูปต่าง ๆ

ที่^๕ นี้ เราก็จะพบทันทีว่า มนุษย์^๕ จะเป็นจุดศูนย์กลาง อันหนึ่ง ซึ่งมันจะเป็นอะไรก็ได้ นั่นเป็นแต่เพียงร่างกาย ในร่างกายอย่างมนุษย์ที่ยาวประมาณวาหนึ่ง^๕

ถ้ามีความ **ร้อนใจ** ก็มีความ **เป็นสัตว์นรก** สิงอยู่, ถ้า **ใจ** มันก็มีความ **เป็นสัตว์เดรัจฉาน** สิงอยู่, ถ้า **หิว** ก็มี **เปรต** สิงอยู่, ถ้า **กลัว** ก็มีความ **เป็น อสุรกาย** สิงอยู่.

ถ้าว่างจากความเป็นอย่างนั้น มันมาอยู่ในระดับธรรมาสამัญญ มีความต้องการอย่างสามัญญ, **ทำงาน** อยู่อย่างเหงื่อไหลไคลย้อยตามหน้าที่ของมนุษย์ เพื่อเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง ประารถนาสิ่งที่ยิ่ง ๆ ขึ้นไป อย่างนี้เราเรียกว่า ในร่างนี้มันมีมนุษย์ มีความ **เป็นมนุษย์** สิงอยู่.

พอเมื่อใจ **ไม่ตองหนักหน่อ** อาบเหงื่อต่างน้ำ ไล่เล่นหัว ไล่สนุกสนาน ร่าเริง ก็เรียกว่า **เป็นเทวดา** ชั้น กามาวจร. เทวดาที่บริโภคกามารมณณ์ แม้สักสามชั่วโมง ห้าชั่วโมง สักครึ่งวัน หรือสักวันหนึ่งก็ได้.

บางเวลาเรามีจิตใจเหมือน นรก เดรัจฉาน เปรต อสุรกาย ก็แล้วแต่, แต่บางเวลาเราก็สบาย หลงไหลอยู่ในกามารมณณ์ นี้เราก็เป็นเทวดา.

บางเวลาเราก็เกลียดกามารมณณ์ เราอยากจะอยู่นิ่ง ๆ อยากจะพักผ่อน นี่จิตมันน้อมมาเพื่อความ **เป็นพรหม** เราจะพักผ่อนอยู่กับเรื่อง วัตถุ สิ่งของ แล้วสบายอยู่ด้วยสิ่งเหล่านั้น ก็มีจิตใจเหมือนกับรูปพรหม แม้จะไปเล่นฟุตบอลเล่นแบดมินตัน เล่นอะไรอยู่อย่างนี้ อาศัยวัตถุเหล่านั้นเป็นหลัก นี้ก็เรียกว่า อาศัยของที่มีรูปเป็นหลัก แล้วให้เกิดมีความสบายใจอยู่.

ที่นี้ เราเห็นว่า รูปธรรมหรือวัตถุเหล่านั้นมันก็เกะกะ อยากจะพักผ่อนให้มันมากไปกว่านั้น แล้วนั่งอยู่ด้วยความรู้สึกที่เป็นความคืดนึก เป็นนามธรรม คืดถึงความดี

คิดถึงเกียรติยศชื่อเสียง หรือความถูกต้อง หรือพอใจอยู่ในพวกคุณธรรมที่สูงที่สะอาดกว่านั้น มันก็พอที่จะเป็น **อรุปรพรม** ได้. นี่เรียกว่าพูดภาษาธรรมกันแล้ว; นี่พูดตามภาษาผู้รู้ ภาษาทางวิญญานกันแล้ว.

ความเป็นคู่ ๆ ล้วนแต่เป็นโรค

แต่อย่างไรก็ดี ทั้ง ๘ อย่างนี้ มันรวมอยู่ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่งนี้. ถ้าพูดอย่างภาษาคน เขาพูดอย่างอุปมา เขาออกไปไว้นอกโลก : นรกอยู่ใต้ดิน สวรรค์ไปอยู่ข้างบนโน้น โง่ว่ามีข้างใต้ หรือมีข้างบน มันโง่ขนาดนั้น ก็เป็นอวิชา. **ทำให้เกิดของที่เป็นคู่ ๆ ขึ้นมาว่า** ข้างบนข้างล่าง ข้างซ้ายข้างขวา ข้างสูงข้างต่ำ ข้างดีข้างชั่ว ข้างหอมข้างเหม็น ข้างไฟเพราะข้างไม่ไฟเพราะ; มันเกิดเป็นของคู่ ๆ ขึ้นมา มันหลอกให้โง่อย่างยิ่งขึ้นไปอีก. ฉะนั้น เรื่องโลก เรื่องของความโง่ ภาษาคนนั้นมันจะมีของเป็นคู่ ๆ, มีดีมีชั่ว มีบุญมีบาป นี่ทำให้ยึดมันถือมัน.

ถ้าพูดอย่างภาษาธรรมแล้วมันไม่มีคู่ เป็นภาษาที่จริงกว่า ไม่มีบนไม่มีล่าง ไม่มีสูงไม่มีต่ำ ไม่มีดีไม่มีชั่ว อะไรทำนองนี้ ไม่มีร้อนไม่มีเย็น.

ความรู้สึกธรรมดาเรา รู้สึกว่า มันร้อน มันเย็น เช่นน้ำแข็งกับน้ำร้อนนี้; แต่ถ้าเราเรียนวิทยาศาสตร์ เราจะรู้ว่า มันเป็นเพียงสิ่งที่มีอุณหภูมิต่างกันเท่านั้น มันมีแต่อุณหภูมิที่ต่างกันเท่านั้น ถ้าพูดกันในแง่ธรรมดาเราพูดว่าอุณหภูมิที่ต่างกัน; ถ้าเราจะพูดกลับกัน ซึ่งไม่มีใครพูดกันก็ว่า มันมีความเย็นที่ต่างกัน.

เราพูดว่ามีความร้อนที่ต่างกัน^๕ จะพูดว่ามีความเย็นที่ต่างกันได้ ;
วิทยาศาสตร์ก็ว่ามีอุณหภูมิที่ต่างกัน มันเป็นของที่เหมือนกัน อย่างเดียวกัน มันแล้ว
แต่ว่า ผิวหนังร่างกาย ความรู้สึกทางผัสผัสของสัตว์ตัวนั้นมันมีมากน้อยต่างกันอย่างไร.
เย็นของคนมันก็ยังไม่เย็นของสัตว์บางชนิด หรือมันกลายเป็นของร้อนของสัตว์บางชนิด
แล้วแต่ว่าสัตว์นั้นมันมีร่างกายอย่างไร. ที่^๕ เราก็กเล็กราค่าๆ : สูง – ต่ำ เย็น – ร้อน
แข็ง – อ่อน ๆ ล ๆ เหล่านี้ก็หายไปหมด ; นีวิชชามันตั้งต้นที่^๕.

ถ้าพูดอย่างพระพุทธเจ้าที่เป็นนายแพทย์ใหญ่ของโลกทั้งปวง^๕ ไม่มีของที่เป็น
เป็นคู่ ๆ มีแต่ทุกข์กับความทุกข์น้อย แล้วก็หมดทุกข์. มันมีแต่โรคกับความค่อยหายโรค
แล้วก็จนหมดโรค มันมีเพียงเท่านั้น.

ดังนั้นเราไม่ควรถือว่า อันหนึ่งเป็นสุขเป็นทุกข์ให้มันมากไป ถือว่ามันมี
แต่ทุกข์ก็แล้วกัน แล้วทุกข์มันน้อย – น้อยจนหมดทุกข์ ซึ่งสมมติเรียกว่า นิพพาน คือ
ดับสนิทแห่งความทุกข์ อย่าพูดเป็นความสุขขึ้นมา ถ้าพูดเป็นความสุขขึ้นมา เรียกว่า
พูดโฆษณาชวนเชื่อ เป็นภาษาคนขึ้นมาอีก.

ภาษาธรรม เขาไม่มีโฆษณาชวนเชื่อ คือไม่หลอกใคร บอกตรง ๆ ว่ามีแต่
โรค แล้วก็ค่อย ๆ หายโรค แล้วก็หมดโรคเท่านั้นเอง. มีแต่ทุกข์ แล้วทุกข์ดับไป ๆ
จนหมดทุกข์ มีเท่านั้นเอง. นี้เรียกว่า ภาษาธรรม คือภาษาที่จริงกว่า เป็นปรมาตถ์ลึกซึ้ง.

ส่วน **ภาษาคน** คนพาล คนโง่ ภาษาเด็กอ่อน^๕ มันก็มีของเป็นคู่ ๆ : มีสุข
มีทุกข์ มีเย็นมีร้อน มีอ่อนมีแข็ง มีไพเราะมีไม่ไพเราะ มีหวานมีขม ; มันมีไม่รู้ก็ร้อยคู่
ก็พันคู่ แล้วก็หลงกันอยู่ในคู่ ๆ นี้. คู่ที่ร้ายกาจก็จะเป็นคู่ที่เป็นหญิงเป็นชาย ซึ่ง
ต่อไปคุณก็จะรู้จักมันมากขึ้นไปอีก.

ถ้ามีความเป็นคู่แล้วก็จะเกิดความรู้สึกเป็นรัก และเป็นเกลียด นั่นแหละคือ
 ตัววิชา. **รักก็วิชา เกลียดก็วิชา.** ขอให้จำไว้ให้ดีๆ ในเรื่องของการเป็นคู่
 มันไม่มีอะไรนอกไปจากนี้. ถ้าอยากให้เป็นวิชา มันก็ต้องเลิกความเป็นคู่ รู้แจ้ง
 ตามที่เป็นจริงว่า มันไม่ได้เป็นคู่.

ทั้งโลกทั้งปวง สัตว์โลกทั้งปวง ทั้ง ๘ ชนิดนั้น มันเต็มไปด้วยวิชา
 เต็มอยู่ด้วยตุกฉกของความเป็นคู่. ความอยาก คือ กิเลสตัณหา^๕มันต้องอยากในฝ่ายที่
 ต้องการที่มันตรงกับความต้องการ เช่นหอม เช่นหวาน เช่นนุ่มนวล เช่นไฟเพราะนี้
 มันทำให้อยาก, แล้วมันก็เกลียดชนิดที่ตรงกันข้าม, แล้วมันก็เลยยินดียืนรัยอยู่ที่นี้
 ยึดมันถือมันอยู่ที่นี้; ไม่ปล่อยทั้งหมด.

นรก มันเป็นโรค เพราะมันกำลังเดือดร้อนเหมือนกับไฟเผา.

เดรัจฉาน มันเป็นโรค เพราะว่ามันกำลังลำบากยุ่งยากอยู่ด้วยความโง่.

พวกเปรต มันเป็นโรค เพราะกำลังทรมาณอยู่ด้วยความหิว.

พวกอสุรกาย มันเป็นโรค เพราะมันลำบากยุ่งยากอยู่ด้วยความกลัว.

มนุษย์ มันเป็นโรค เพราะมันลำบากยุ่งยากอยู่ด้วยต้องอาบเหงื่อต่างน้ำเพื่อ
 แลกของที่ต้องการ.

เทวดาภพ ในสวรรค์ นั้นก็กำลังเป็นโรค เพราะมันเบียดเบียนอยู่
 ด้วยกามารมณ์^๕นี้ๆ ด้วยกามคุณ^๕นี้ๆ.

พวกพรหม ชั้นรูปพรหม มันก็เป็นโรคด้วยความติดฝันที่เป็นความสุขที่ตีไปกว่านั้น ภูมิความสุข ภูมิวิสุทธิ ภูมิมหาต แล้วพอใจตัวเอง เป็นสุขในตัวเอง; เหมือนกับพวกติดฝันในโลกนี้ เป็นโรคติดฝัน ในรูปธรรมวิสุทธิ ไม่เกี่ยวกับกามารมณ์.

พวกอรุปรหม มันก็เหมือนกัน จะเป็นอย่างติดเซโรอินเสียด้วยซ้ำไป มันยิ่งกว่าติดฝัน พวกพรหมชั้นสูงสุดนั้นติดเซโรอินของความสุข ที่เป็นชั้นวิสุทธิสูงสุด ที่มีความยึดมั่นถือมั่น เขาเรียกว่า อรูปสุข.

ทั้ง ๘ พวกนั้นมันเป็นโรคอยู่อย่างนี้ ถ้าจะเรียกให้ตีมันก็มีความอยาก มีความหิวอยู่ทุกพวกทั้ง ๘ พวก แต่มันหิวต่างๆกัน : เปรตนั้นมันหิวไปในทางตัดเหา ทางกิเลสกามารมณ์มากเกินไป เขาก็ยกให้เป็นอาณาจักรแห่งความหิว ถ้ามันหิวออกหน้าเกินไปมันก็เป็นเปรต, แต่มนุษย์ก็มีความหิวอยู่ในระดับมนุษย์, เทวดาก็มีความหิวอย่างเทวดา, พรหมก็มีความหิวอย่างพรหม. ถ้าหิวจนแผดเผาใจมากเกินไปก็เรียกว่าเปรต; ดังนั้นมนุษย์ก็มีโอกาสที่จะเป็นเปรตเมื่อไรก็ได้ เทวดาหรือพรหมก็เหมือนกัน มันอาจจะกลายเป็นเปรตเมื่อไรก็ได้ เมื่อหิวจัดเกินไป. นี่เขาเรียกว่าจุกติ - จุกติจากความ เป็นพรหมมาเป็นเปรตอีกก็ได้; ถ้ามันยังเป็นปฤชชน ยังอยู่ในวงของปฤชชน ยังเป็นคนไข้ของอวิชานี้เหมือนกัน.

ตั้งแต่แรกชั้นต่ำสุด อเวจี หรือแรกชั้นอะไรก็ตาม มันมีชื่อหลายๆ อย่างรวมเรียกว่านรก นรกชั้นต่ำสุดขึ้นไป จนถึงพรหมชั้นสูงสุด มันเป็นคนไข้ของอวิชา
ทั้ง ๕

ถ้ามีปัญหว่า **คุณเองเป็นอะไร?** มันก็คือบางคราว ถ้าร้อนใจก็เป็นสัตว์นรก, ถ้าโง่ก็เป็นสัตว์เทรจฉาน, ถ้าหิวก็เป็นเปรต, ถ้ากลัวก็เป็นอสุรกาย, ถ้าอาบเหงื่อต่างน้ำอยู่ก็เป็นมนุษย์ ถ้าบ้ากามารมณ์ก็เป็นเวทดา, บ้ารูปสุขก็เป็นรูปพรหม, บ้าอรูปสุขก็เป็นอรูปพรหม; ทุกคนเป็นคนไข้ของอวิชา. นี่คือโลกทั้งปวงที่เป็นคนเจ็บไข้ ต้องให้พระพุทธรเจ้ารักษาเยียวยา.

วันนี้เราพุดกันถึงคนไข้ทั้งปวง หรือสัตว์โลกทั้งปวง เป็นคนไข้ของอวิชา มีโรคของอวิชาอยู่ในรูปต่างๆ กัน เสียบแทงอยู่เสมอ.

เวลาของเราก็หมด **นมันก็ร้องพอดี** **นาคือนาฬิกาธรรมชาติ** จำต้องยุติการบรรยายในวันนี้ ไว้เพียงเท่านี้ก่อน.

อาการโรคของสัตว์โลก ผู้เป็นคนไข้ของอวิชา

วันที่ ๑ เมษายน ๒๕๑๔
ของพวกเราที่
ได้ล่วงมาถึง ๔.๓๐ น. แล้ว.

๕๕๘
ครั้งนี้เป็นการบรรยายครั้งที่ ๓ ซึ่งจะกล่าวถึง “อาการโรคของสัตว์โลก
ผู้เป็น คนไข้ของอวิชา” สืบเนื่องกันไปจากเรื่องที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น.

พระพุทธเจ้าเป็นนายแพทย์ผู้เชี่ยวชาญรักษาโรคของสัตว์โลกทั้งปวง. สัตว์โลก
ทั้งปวงเป็นคนไข้ของอวิชา. คนไข้เหล่านั้น มีอาการโรคต่างๆ กัน แม้จะมากมาย

อย่างไร ก็อยู่ในวิสัยที่พระพุทธเจ้าจะทรงเชี่ยวชาญได้. ดังนั้นขอให้ระลึกนึกถึงคำบาลีที่ว่า : “สพฺพญฺญู สพฺพทสฺสาวี ชีโน อจฺริโย มม มหาการุณฺนิโก สตฺถา สพฺพโลก-ติกิจฺฉโก”, ไร้อย่างช้าๆ ซากๆ ว่า “อาจารย์ของเราเป็นผู้รู้สิ่งทั้งปวง เป็นผู้เห็นสิ่งทั้งปวง เป็นผู้ชนะกิเลส เป็นผู้สอนที่ประกอบด้วยความกรุณาอันใหญ่หลวง เป็นนายแพทย์ผู้รักษาเยียวยาสัตว์โลกทั้งปวง” ดังนี้.

อาการโรค ของคนไข้ ของอวิชชา

ที่นี่ เราก็คงคุ้นในแง่ที่ว่า สัตว์โลกทั้งปวง ซึ่งเป็นคนไข้ของอวิชชา นั้นมีอาการโรคอย่างไรบ้าง.

อาการโรค มันก็ขึ้นอยู่กับสิ่งที่เรียกว่า “โรค” เมื่อโรคมันมีต่าง ๆ กัน อาการโรคมันก็ต้องมีต่าง ๆ กันเป็นธรรมดา; นี่เป็นเรื่องโรคภัยไข้เจ็บทางกาย ทางจิต. ส่วนที่เป็นโรคภัยไข้เจ็บในทางวิญญาณนั้น ความต่างมันก็มีอยู่ในรายละเอียดประเภท เบ็ดเตล็ด.

โรคส่วนใหญ่มันเป็นโรคเดียว หรือโรคเหมือนกัน เป็นโรคเดียวที่เราเรียกว่า เป็นโรคทางจิตทางวิญญาณ และที่เราเรียกว่า **เป็นคนไข้ของอวิชชา** เพราะว่ามันมีมูลมาจากอวิชชา มีสมุฏฐานของโรคมาจากอวิชชา ซึ่งเป็นแม่บทของกิเลสตัณหาทุกชนิด.

ถ้าจะคุ้นที่อาการภายนอก มันก็ต่างกันบ้าง หรือว่าถ้าเราจะแยกดูไปที่ละแห่งที่ละมุม ไม่ดูกันแง่เดียวเสมอไป ก็จะได้เห็นความแตกต่างกัน แม้ว่าจะเป็นคนไข้

ของอวิชาเหมือนกัน หรือว่ามีสมมูลฐานมาจากอวิชา ที่เป็นแม่บทของกิเลสพันห้า คัดหาร้อยแปด แล้วแต่ละเรียกตามภาษาวิคๆ. ในการที่เป็นโรคนี้ ก็มีอาการที่เรา เรียกกันตามธรรมดาที่แสดงออกมา ก็ว่าถ้ามีอาการคลั่งอย่างนี้ละก็มีลักษณะของอวิชา เต็มตัว; เพราะว่าคลั่ง หรือว่าอะไรทำนองนี้ มันไม่รู้สีกตัว.

สัตว์โลกผู้เป็น คนไข้ของอวิชา มีอาการคลั่งอยู่ด้วย กิเลส คือ โลกะ โทสะ โมหะ; มีโลกะ โทสะ โมหะ ชักนำไป หรือบังคับให้ทำ หรือครอบงำอยู่ หรืออะไรก็ตาม แล้วแต่ละเรียก มันก็คลั่งไปตามอำนาจของโลกะ โทสะ โมหะ ซึ่ง ออกมาจากอวิชา.

อวิชา คือปราศจากความรู้ เมื่อมีอะไรเข้ามากระทบจิตใจที่ปราศจาก ความรู้ มันก็เกิด concept อย่างนั้นอย่างนี้; แต่เมื่อรวมกันแล้ว ก็มีเพียงสามประเภท คือ โลกะ โทสะ โมหะ; บางทีก็เรียกว่า รากะ โทสะ โมหะ ก็มี, บางทีก็เรียกว่า รากะ โทระ โมหะ ก็มี, แต่ที่เรียกกันโดยมากก็ว่า โลกะ โทสะ โมหะ.

รากะ มันก็รวมอยู่ใน โลกะ, โทระ - ความโกรธมันก็รวมอยู่ใน โทสะ, โมหะ ก็มักจะเรียกว่า โมหะ แต่เพียงชื่อเดียว. โลกะ หรือ รากะ นี้มันเหมือนกัน ตรงที่มีอาการที่จะรวมเข้ามาหาตัวหรือกอดรัดไว้กับตัว. ส่วน โทสะ หรือโทระนั้นมัน มีอาการผลัดออกไปจากตัว. ส่วน โมหะ นี้มีอาการเหมือนกับว่ามันไม่รู้จัก มันก็ สงสัยระวางพัวพันอยู่รอบๆ สิ่งนั้น ไม่รู้ว่าจะเอาอย่างไรกันแน่แน่ แต่ส่วนใหญ่ก็ไป หลงเวียนอยู่รอบๆ สิ่งเหล่านั้น.

ขอให้กำหนดจดจำคำอธิบายสามอย่างนี้ไว้ให้ดีๆ สำหรับพวกคุณที่เป็นนัก ศึกษา; ชาวบ้านเขาเอาไปปนกันยุ่ง หรือบางทีก็แยกกันไม่ออกว่ามันต่างกันอย่างไร. เราอาศัยหลักทาง logic หรือทางวิทยาศาสตร์พิจารณาดูแล้วจะเห็นได้ชัดว่า : พวก โลกะ

นั่นเป็นพวกที่จะตั้งเข้ามาถอดไว้กับตัว, พวก โทสะ มีแต่จะผลักให้ออกไป หรือทำลายเสียไม่ให้ปรากฏ, พวก โมหะ มันก็พัวพันอยู่รอบ ๆ ด้วยความสนใจด้วยความสงสัย.

อย่างนั้นมันไม่มีทางจะปนกันได้ **แม้กิเลสจะมีมากข้อ** ๕ ร้อย ๕ พัน เราก็สามารถที่จะเอามา **จັกกกลุ่มให้เหลือเพียงสามประเภทได้.** ก็เป็นอันว่าเราเข้าใจเรื่องกิเลสที่เป็นประธาน ซึ่งแบ่งออกไปเป็นสามอย่างนี้ได้ดี.

สัตว์โลกมีอาการคลั่งอยู่ด้วย โลกะ โทสะ โมหะ เหมือนคนไข้ที่มีอาการคลั่ง. คลั่งทางร่างกาย ทางจิต นั้นมันเห็นง่าย มีอาการเห็นง่าย แต่ **คลั่งทางวิญญาณนี้ไม่เห็นได้ง่าย** สำหรับผู้ที่ไม่มีความจักษุ ดังนั้นจึงเห็นเป็นไม่คลั่ง.

แต่อย่าลืมว่า เราเองถ้ายังเป็นปุถุชนอยู่เพียงใดก็จะมีอาการคลั่งอยู่ด้วยความ โลก ความโกรธ ความหลง ทั้งกลางวันกลางคืน; แม้นอนหลับแล้วก็ยังคลั่งอยู่ได้ สำนึก หรือด้วยความฝัน. ดังนั้นขออย่าได้ประมาท ทุ่มมันให้ตี ๆ ว่ามันมีอาการคลั่งอยู่ตลอดเวลาที่มันมีอาการของความ โลก ความโกรธ ความหลง เข้าครอบงำแล้วยังแถมอยู่ได้สำนึก คือไม่ค่อยจะรู้สึก; หมายความว่ามันพร้อมที่จะออกมาเป็นเต็มสำนึก อยู่เสมอ.

จิตได้สำนึกก็เต็มอยู่ด้วย โลกะ โทสะ โมหะ แล้วแสดงออกมาด้วยอาการเต็มสำนึกเป็นคราว ๆ และเป็นอย่าง ๆ แล้วแต่ว่าอารมณ์อะไรจะเข้ามากระทบ. อารมณ์ที่น่ารักก็ทำให้เกิดความรัก, อารมณ์ที่น่าเกลียด มันก็ทำให้เกิดความเกลียด, ที่นี้อารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความหลงไหลมันก็ทำให้หลงไหล.

ชาวบ้านชาววัดพูดถึง โลกะ โทสะ โมหะ กันจนตื่นไปหมด. แต่พวกคุณก็อาจจะเห็นว่ามันเป็นเรื่องครีคระพันสมัยอีกเหมือนกัน เพราะเป็นเรื่องของชาวบ้านชาววัดคนแก่ยายแก่ตาแก่พูด.

แต่ถ้าเรามองดูในตัวของตัวเองภายในจิตใจของตัวเอง ก็จะพบว่ามันก็ยังมีส่วนนี้เด็ดพล่านอยู่ในจิตใจ คือคลั่งอยู่ในภายในเป็นเรื่องทางวิญญาณ แต่ก็ขอให้สะตั้งว่าเรายังมี โรคทางวิญญาณ อยู่.

โลกะ โทสะ โมหะ เป็นเหตุของอาการไข้ ที่วนเวียนอยู่ตลอดเวลา

เรื่อง โลกะ โทสะ โมหะ นี้ เป็นเรื่องที่จะต้องสนใจมากต่อไปเรื่อย ๆ ไม่มีหยุด แม้กระทั่งจะหมดกิเลส หมดโลกะ โทสะ โมหะ ก็ยังต้องสนใจในฐานะที่มันหมดไปแล้ว. เดียวนี้มันยังมีอยู่ ยังมีความเคยชินที่จะเกิดอยู่ในไตสำนึก รู้จักมันเสียให้ที ๆ จะได้ผลคุ้มค่าในการที่ได้ลงทุนศึกษาพุทธศาสนา ด้วยความยากลำบาก หรือว่าด้วยเจตนาดี.

สัตว์โลกมีอาการคลั่งอยู่ด้วย โลกะ โทสะ โมหะ แล้วก็มีอาการเพื่อไปตามอำนาจของ โลกะ โทสะ โมหะ ที่มันทำหน้าที่ของมันเต็มที่ กลายเป็นวัฏฏะขึ้นมา. ถ้าคุณรู้จักกิเลส คือ โลกะ โทสะ โมหะ คุณก็ต้องรู้จักเรื่องของวัฏฏะ ซึ่งเป็นความหมุนเวียนของกิเลสนี้.

ที่เขาพูดว่า “วัฏฏะ” หรือว่า วัฏฏสงสาร พวกคุณนักเรียน นักศึกษาสมัยใหม่ ก็มักจะรู้สึกว่ามันเป็นคำกริยาคะอีก; ก็เลยมีความเฉยเมยที่จะเข้าไปรู้ให้ชัดว่า “มันคืออะไร” ถ้ารู้เมื่อไรก็จะรู้ว่าสิ่งที่เรียกว่าวัฏฏะหรือ วัฏฏสงสารนั้นมันมีอยู่ในตัวเรา^๕ ของเราเองแทบตลอดเวลา.

วัฏฏะ แปลว่า วงกลม สงสาร แปลว่า เวียนว้าย วัฏฏสงสาร แปลว่า เวียนว้ายอยู่ในวงกลม. วงกลมนี้ประกอบด้วยส่วน ๓ ส่วน คือ :-

ส่วนที่ ๑ ได้แก่กิเลส : โสกะ โทสะ โมหะ อย่างที่กล่าวแล้ว ส่วนที่ ๑ นี้ เป็นเหตุให้กระทำ ส่วนที่ ๒ ที่เรียกว่า “กรรม”.

ส่วนที่ ๒ คือสิ่งเรียกว่า “กรรม” กรรมดีกรรมชั่ว กรรมไม่ดีไม่ชั่ว อะไรก็ตาม มันทำด้วยอำนาจของกิเลส ส่วนที่ ๒ คือ กรรม นี้ก็ เป็นเหตุให้เกิดส่วนที่ ๓ ที่เรียกว่า “วิบาก”.

ส่วนที่ ๓ คือ ผลกรรม เรียกว่า “วิบาก” เป็นผลกรรมที่ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นสุข หรือเป็นทุกข์. แต่ว่าผลกรรมนั้นมันไม่หยุดอยู่แค่นั้น พอเรารู้สึกเป็นสุขหรือทุกข์ มันก็เกิด concept อันใหม่ ที่จะเป็นกิเลสอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมาอีก :-

รู้สึกเป็นสุขขึ้นมา มันก็เกิดกิเลสที่จะขยายความสุขนั้น, หรือว่าถ้าเป็นทุกข์ มันก็เกิดกิเลสประเภทโกรธ ประเภทโทสะขึ้นมา ก็จะทำการไปทำตามอำนาจของโทสะนั้นต่อไป เช่น ไปตีไปฆ่าเขา เป็นต้น.

ผลกรรม ทำให้เกิดกิเลสอีก - กิเลสก็ทำให้มีกรรม หรือมีการกระทำ
กรรมขึ้นมาอีก - การทำกรรมทำให้เกิดผลอีก - ผลกรรมก็ทำให้เกิดกิเลสอีก; มัน
เป็นวงกลมที่ซ้ำกันลงไป แต่ว่ารูปร่างมันต่างกัน. เพราะฉะนั้น มันจึงมีลักษณะเหมือน
กับเป็นห่วงของวงกลม ที่เกี่ยวกันเป็นลูกโซ่อยู่ในจิตใจของเราเป็นประจำวัน.
นี่คือวัฏฏะ หรือวัฏฏะสงสาร มีอาการเหมือนกับแพ้ คือเป็นเรื่อยไปไม่มีหยุด แต่แล้ว
เราก้ไม่เคยเอาใจใส่กับสิ่งเหล่านี้ซึ่งเป็นโรคร้าย.

บางทีเราจะรู้สึกว่ มันเป็นเรื่องสนุกเสียด้วยซ้ำไป ที่ได้เกิดกิเลส เกิดราคะ
เกิดความรู้สึกทางกามารมณ์ มันก็สนุกสนานไป; แม้จะเกิดกิเลสประเภทโทสะ โกรธ
มันก็สนุกไปอีกแบบหนึ่งตามประสาของยักษ์มาร หรือภูตผีปีศาจ. เพราะฉะนั้น มันจึง
มีการทะเลาะวิวาทกัน ตีกัน ะไรกันแม้ในมหาวิทยาลัยอย่างที่คุณเคยได้เห็น ได้ยิน.

มันไม่ใช่เรื่องเล็กน้อยสำหรับสิ่งที่เรียกว่าวัฏฏะนี้ ไม่เช่นนั้นมันจะเป็น
วงกลมไปไม่ได้มันจะขาดตอน; กิเลสมันมีอาการที่หลอกให้โง่ให้หลง หลงว่เป็น
ของดี มันจึงส่งวนกันไปเป็นวงกลม ไม่ขาดตอนได้.

ผู้ที่เรียกตัวเองว่ นักศึกษา ยกพวกตีกันบ้าง หรือทำอะไรที่น่าเกลียด
น่ารัง มากขึ้นทุกที ตามยุคสมัยใหม่ นี้ ก็เพราะเห็นห่างจากศาสนา ซึ่งเป็นข้าศึก
ของกิเลส. ไปรับเอาอารยธรรมบ้าง ๆ ของต่างประเทศมาเชิดชู ยึดถือจนลืมตัว
มันก็ได้เป็นโรคของกิเลส มีอาการคลั่ง ค้าย โลงะ โทสะ โมหะ, มีอาการแพ้ไปด้วย
อำนาจ โลงะ โทสะ โมหะ ที่มันเวียนเป็นวงกลมให้ **ทำกรรม-ให้รับผลกรรม-ให้เวียน**
มาก่อกิเลสใหม่เรื่อยไปอย่างนี้. นี่เป็นตัวอย่างของอาการโรค ของคนไข้ ของอวิชา.

การพูดในรูปอุปมา ทำให้จำง่าย

อยากจะบอกให้ทราบเสียตอนนี้เลยว่า ทำไมเราจึงพูดเป็นรูปอุปมาเช่นนี้ อุปมาเหมือนโรค เหมือนอะไรเหล่านี้ ก็เพราะมันจำง่าย, เป็นวิธีที่ใช้มาแต่โบราณกาล ก่อนพระพุทธเจ้า. พระพุทธเจ้าก็ใช้วิธีอุปมา เพราะว่ามันจำง่าย แล้วมันไปเข้าเรื่องกัน กับเรื่องที่เป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน ทำให้จำง่าย. เพราะฉะนั้นอย่าได้เห็น หรือรู้สึก ไปว่าเป็นเรื่องแกล้งพูดหรืออุปมากันสนุก ๆ หรือแปลก ๆ หาเรื่องที่จะอุปมากันเสียเรื่อย; มันก็ถูกเหมือนกัน หาเรื่องที่จะอุปมา ก็เพื่อว่าหาเรื่องที่จะช่วยให้เกิดความจำได้ง่าย แล้วก็จำได้ไม่ลืม จึง *เปรียบอาการป่วยด้วยโรคของกิเลสเหมือนกับอาการป่วยซึ่งมี อาการคลั่ง* อาการเพ้อของโรคนี้ ๆ.

ทีนี้ ก็อยากจะ *เปรียบด้วยอาการกินของแสลง*. เมื่อการแพทย์ยังไม่เจริญ ในสมัยโบราณ เรื่องของแสลงนี้สำคัญมาก ทำให้ตายคาที่ไต่เหมือนกัน; แต่มาถึง การแพทย์ในสมัยปัจจุบันนี้ ความรู้ก้าวหน้า กำจัดอันตรายจากการกินของแสลงนี้ได้มาก จึงไม่ค่อยจะสนใจกัน จนแทบจะไม่มีอะไรแสลง.

แต่ผมยังอยากจะบอกให้ทราบว่า *เรื่องของแสลงนี้เป็นเรื่องใหญ่* เป็น ปัญหาใหญ่ที่จะต้องระมัดระวัง; เพราะว่ คำว่าของแสลงมิได้หมายความว่าถึงของที่จะ กินเข้าไปทางปากอย่างเดียว มัน *จะกินเข้าไปทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางผิวหนัง อะไรก็ได้* คนโบราณเขาจึงว่าของแสลงเป็นของที่น่ากลัว.

คนที่ เป็นโรคอัมพาตอยู่บ้าง ลองไปกินน้ำมะพร้าวอ่อน ก็ชักคาปาก, คนเป็นโรคกระเพาะบางชนิด กินกุ้งเข้าไปจะปวดท้องแทบจะขาดใจตายอยู่ที่ตรงนั้น. นี่เป็นตัวอย่างของแสงทางปาก ซึ่งยังมีกระทบกระทั่ง ทางตา ทางหู ทางอะไรอีกมาก ที่ทำให้มันมีอาการทนมรมาน เจ็บปวด หรือว่าถึงกับทำให้โรคร้ายลุกลามยิ่งขึ้นไป.

โรคทางวิญญาณมีของแสง คืออายตนะ ๖

สำหรับโรคทางวิญญาณมีของแสงก็คือ **อารมณ์** ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ มีอยู่ ๖ ทาง เขาเรียกกันว่า **อารมณ์ ๖ หรืออายตนะภายนอก ๖**; นี่ก็เป็นคำแปลคำใหม่สำหรับพวกคุณอีก ก็ขอให้จำไว้อีก เรื่องมันจะได้สั้นลง, เรื่องที่จะศึกษา หรือสงสัย หรือลำบาก มันจะได้สั้นลงๆ ถ้าเราจำคำเหล่านี้ไว้ให้ดี ๆ.

อารมณ์ ๖ คือ อารมณ์ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ อารมณ์ทางตาก็คือ **รูป** อารมณ์ทางหูก็คือ **เสียง** อารมณ์ทางจมูกก็คือ **กลิ่น** อารมณ์ทางลิ้นก็คือ **รส** ที่รู้สึกขนที่ลิ้น อารมณ์ทางกายก็คือ **สิ่งที่สัมผัส** อยู่ทางผิวหนัง อารมณ์ทางจิตก็คือ **ความรู้สึกที่เกิดขึ้นมาในจิต**; เป็น ๖ อย่าง นี้เรียกว่า อารมณ์.

คำว่า อารมณ์ แปลว่า **ที่ยึดที่หน่วง “อารมณ์” ภาษาบาลีแปลว่า เข้าไปยึดหน่วง ที่เข้าไปเกาะเกี่ยว,** มันเป็นสิ่ง หรือเป็นที่ที่จิตจะเข้าไปเกาะเกี่ยว ยึดหน่วง พัวพัน. คำว่าอารมณ์แปลว่าอย่างนี้ คือ **รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส** นี่เป็นอารมณ์ สำหรับที่จิตจะเข้าไปเกาะเกี่ยว.

อย่าเอาไปปนกับคำว่า **อารมณ์ในภาษาไทย** ใหม่ ๆ ที่เขาใช้กันอย่างอื่น เช่น อารมณ์เสีย อารมณ์ดี อารมณ์ร้าย นั้น ก็อีกความหมายหนึ่ง ซึ่งหมายถึงพวก *emotion* พวกอะไรไปทำนองนี้.

อารมณ์ในทางภาษาศาสตร์ ^๕ เขาหมายถึงของข้างนอกที่มันจะกระทบกันเข้ากับของข้างใน ของข้างในคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของข้างนอกคือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ เป็นคู่กัน.

นี่ก็คือตัวการใหญ่ในเรื่องของมนุษย์ ถ้าไม่มีสิ่งเหล่านี้มนุษย์ก็มีขึ้นมาไม่ได้ มีชีวิตอยู่ไม่ได้ หรือว่าไม่เกิดกิเลสไม่เกิดความทุกข์อะไรได้ มันไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย เขาเรียกมันว่าเป็นเรื่องใหญ่.

คำว่า “เรื่องใหญ่” มีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “**อินทรีย์**”, **อินทรีย์** คำนี้แปลว่า **ใหญ่** หรือ **สำคัญ** คือ **เรื่องใหญ่**. อินทรีย์ในภาษาบาลีไม่ใช่คนอินทรีย์ หรืออะไรทำนองนั้น; แต่หมายถึงตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่เป็นตัวการสำคัญเป็นเรื่องใหญ่. **อินทรีย์ที่เอวกินเหยื่อ** อันได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสเข้า แล้วมันก็ก่อเรื่องให้เกิดกิเลส เว้นไว้แต่ว่าจะควบคุมอินทรีย์นั้นไว้ได้เสียก่อน.

ที่นี้คนมีโมหะ มีอวิชชา ไม่รู้จักควบคุม ก็ปล่อยไปตามเรื่องของอินทรีย์^๕ แล้วก็ไปกินของแสลงทางวิญญาณเข้า. **รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์** นี้ ที่จริงมันก็เป็นของ **จำเป็นที่ชีวิตจะต้องมี**; แต่เดี๋ยวนี้เราไม่มอง ไม่รู้สึกในแง่ที่มันรู้สึกในแง่เพื่อ หรือแ่งเกิน คือเป็นของเอร็ดอร่อยไปเสีย.

มันเหมือนกับเรา **กินข้าว** กินอาหารประจำวัน^{นี้} ถ้าเรากินอย่างอาหารมันก็ตี กินถูกต้องอย่างกินอาหารมันก็ดี; แต่ที่^{นี้}เรากินอย่าง **เหยื่อ** ไม่กินอย่างอาหาร กินเพื่อให้ร่อยล้น กินอย่างพิถีพิถัน ต้องขบรดยนต์ไปตั้งครึ่งชั่วโมง เพื่อจะไปกินอาหาร ร่อย กลางวัน ที่ร้านนั้นร้านนี้ แทนที่จะไปกินอาหารจานละ ๕๐ สตางค์ ที่โรงเรียน หรือออฟฟิศนั่นเอง.

ถ้า **กินถูกต้อง** คือ เพียงความอยู่ได้ของร่างกาย เรียกว่า **“กินอาหาร”**, ถ้า กินด้วยกิเลส ตัณหา เพื่อเอร็ดร่อย เพื่อกิเลสตัณหานั่นเอง ก็เรียกว่า **“กินเหยื่อ”**; ดังนั้น **กินเหยื่อก็คือกินของแสง**. ถ้ากินอาหาร^{นี้}ก็เป็นของธรรมดา คนไข้ก็ต้อง กินอาหาร, ถ้ากินผิดก็กลายเป็นกินเหยื่อ หรือกินของแสง.

ที่โรงพยาบาลเขากัระมัถะวังให้คนไข้ได้กินอาหารที่ถูกต้อง **ไม่ต้อง** **การให้กินเหยื่อ** เหยื่อคือของแสง โรคทางวิญญาณมีของแสงก็คือ **“เหยื่อ”** ที่เข้ามาทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ^{นี้}.

ขอให้จำคำว่า **“อายตนะ”** ^{นี้}ไว้ให้ดี ๆ สำหรับจะได้ศึกษาต่อไปอย่างละเอียด มันมีเรื่องมาก; ในที่^{นี้}เรามองมันในฐานะเป็นของแสง.

คนไข้ของอวิชาไม่ชอบกินยาของหมอที่แท้จริง

ต่อไปก็อยากจะแนะให้เห็นว่า คนไข้ของอวิชา^{นี้} มีอาการที่ไม่ชอบกินยาของหมอที่แท้จริง หรือหวังดี กลับไปชอบกินยาของหมอคคโกงหลอกกลาง เหมือนกับเห็นกงจักรเป็นดอกบัว.

โดยทั่วไปเราก็เห็นว่า คนไข้ทางร่างกาย ทางวัตถุ ตามธรรมดานี้ เขาไม่ชอบไปโรงพยาบาล; โดยเฉพาะในสมัยก่อนนี้เกลียดกลัวโรงพยาบาล ก็ไปหาหมอลงบ้าน ซึ่งส่วนมากก็เป็นผู้ที่หลอกลวงโดยรู้ตัวบ้าง ไม่รู้ตัวบ้าง คือเขาไม่เจตนาก็มี เพราะเขาไม่มีความรู้ เขาก็ทำไปตามความโง่ ความงมงาย. คนไข้ที่เป็นชาวบ้าน หรือชาวบ้านที่เป็นคนไข่นี้ ก็ตายเสียเป็นส่วนมาก เพิ่งจะนิยมไปโรงพยาบาลกันเมื่อไม่นานมานี้; ก่อนนี้ก็มีแต่หมอพื้นบ้าน ที่ทำไปตามบุญตามกรรม คนไข้ก็ติดหมออย่างนั้น ไม่ยอมรับการรักษาแบบใหม่ เพราะเขามั่นใจ หรือมันทำให้ตาย. ถึงแม้เดี๋ยวนี้ยังมีอยู่ที่คนไข้ชอบไปหาหมอเถื่อน เห็นกงจักรเป็นดอกบัว; แบบนั้นมันกำลังยุ่งกันมากขึ้น เพราะว่าหมอเถื่อนหรือหมอแท้ก็ปนกันยุ่งมากจนทุกที.

ฝ่ายหมอแท้ที่มีความรู้จริง ก็ยังมีแยกออกไปว่า เป็นผู้ที่มีเมตตากรุณา หรือว่าเป็นผู้เห็นแก่เงิน; หมอที่มีความรู้จริงแต่เห็นแก่เงินก็มีเหมือนกัน, พวกชาวบ้านที่เป็นคนไข้ก็เลยกวัดแกว่งไม่รู้จะเอาอย่างไรกันแน่; แต่ว่าส่วนใหญ่ก็ยังงมงาย ไปหาหมอรตน์รามนต์ หาหมออะไรอย่างนั้นมากกว่าที่จะไปหาหมอที่เป็นวิทยาศาสตร์ ไปหาหมอไสยศาสตร์ดีกว่าไปหาหมอวิทยาศาสตร์.

หมอวิทยาศาสตร์นั้นก็มักจะพูดในทำนองให้เขากลัวมากขึ้น หรือไม่หายกลัว, ส่วนหมอไสยศาสตร์นั้น เขามีการพูดหรืออะไรที่แสดงให้เขาหายกลัวเดี๋ยวนั้น สบายใจไปเดี๋ยวนั้น อย่างนี้เป็นต้น. คนไข้ก็เลยรวนเร หรือเวียนหัว ไปเอาของผิดแทนของถูก ไปเอาของช่วยไม่ได้มาแทนของที่ช่วยได้ อยู่อย่างนี้. นี่คือข้อที่ว่าคนไข้ของอวิชชานเป็นเสียอย่างนี้.

ในทางวิญญาณก็เหมือนกัน **สัตว์โลกที่มีความเจ็บไข้ทางวิญญาณก็ไม่ค่อยไปหาพระพุทเจ้า** เพราะว่าเขาไม่รู้. จงดูซิพวกคุณมีก้องค์ที่มาศึกษาธรรมะนั้น นอกนั้นก็มากมาย **ไม่สนใจในเรื่องธรรมะของพระพุทเจ้า ซึ่งเป็นเหมือนยาเหมือนหมอ.** ชาวบ้านในสมัยพุทธกาลก็มีเป็นส่วนใหญ่ที่ไม่สนใจในธรรมะในฐานะที่เป็นยาแก้โรคทางวิญญาณ เขาก็เลยไปถือไสยศาสตร์เช่นเดียวกัน หาที่พึ่งดับทุกข์ทางไสยศาสตร์เชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เชื่ออะไรไปตามเรื่อง ไปบูชาัญญา ผ่าคนบูชาัญญา นี้ก็มีในประวัติศาสตร์ของศาสนาในอินเดีย.

คนไข้ของอวิชา มีอะไรมากเกินไปถึงขนาดนี้ มันมีอาการชนิดที่ผิด ๆ นี้, ผิดเรื่องต่อกันไปเป็นสาย, เมื่อมันผิดอย่างนั้นแล้วก็ไปผิดอย่างโน้นอีก, มันผิดอย่างโน้นแล้วก็ผิดอย่างโน้นต่อไปอีก. นี่อาการของโรคมันก็ผิดต่อ ๆ กันไป.

คนไข้ของกิเลสมีอาการวิปริตต่าง ๆ มาก

ที่นี้ มองดูอาการของ **คนไข้ของกิเลส** อีกทางหนึ่ง ซึ่งคุณควรจำไว้ เป็นคำในพระบาลี ในพระคัมภีร์ เป็นรูปพระพุทธภาษิตว่า **“กลางคืนอึดควัน กลางวันเป็นไฟ”**, เป็นวลีที่ควรจำไว้ตลอดชีวิตว่า **“กลางคืนอึดควัน กลางวันเป็นไฟ”** ถ้ามีกิเลสเต็มที่มันก็มีอาการอย่างนี้ : กลางคืนก็วิตกกังวลครุ่นคิด นอนไม่หลับ **นอนหลับยาก** แต่มันก็ต้องนอน เพราะมันเป็นกลางคืน, **พอดกลางวัน** สว่างขึ้นมันก็เป็นไฟ **คือว่าทำไปตามอำนาจของกิเลส.**

แม้ในเรื่องธรรมดาที่ไม่เกี่ยวกับโรคกิเลสนี้ มันก็มีอาการอย่างนั้นอยู่แล้ว : มนุษย์เรากลางคืนก็นอนคิดว่า พรุ่งนี้จะหากินอย่างไร? จะทำอย่างไร? พอสว่างขึ้นก็รีบทำ ไปทำงานที่ออฟฟิศ ไปทำอะไรที่ไหนก็ตามใจ ตามธรรมดามันก็เป็นอย่างนั้นอยู่แล้ว. พอมีโรคกิเลสเข้ามาครอบงำ ก็เป็นอย่างนั้นรุนแรงมากขึ้น : กลางคืนก็นอน **หรมานใจ กลางวันก็หรมานกาย.** นี่แหละรวมเรียกว่า “กลางคืนอัครวัน กลางวันเป็นไฟ”

อย่าลืมเสียว่า **ให้มองดูตัวเองด้วย** ว่า กลางคืนคิดด้วยอำนาจของกิเลส หรือว่าคิดตามความรู้สึกผิดชอบชั่วดี มีเหตุผลพอสมควร; และพอกกลางวันมันเป็นไฟ ด้วยอำนาจของกิเลส หรือว่าเป็นไปตามหน้าที่การงาน ที่มีสติปัญญาถูกต้องพอสมควร. แต่ถึงอย่างไรก็ขออย่าให้รวมอยู่ในคำว่า “กลางคืนอัครวัน กลางวันเป็นไฟ”. แต่ว่าอัครวันนี้ ก็อย่าให้ถึงกับเป็นทุกข์หรมาน, เป็นไฟก็อย่าให้ถึงกับเผาผลาญ ให้มีธรรมคุ้มครอง ควบคุม ให้การอัครวัน หรือการลุกเป็นไฟนี้ให้ถูกต้อง ก็กลายเป็นสิ่งที่มีทุกข์น้อย หรือไม่มีความทุกข์ไปในที่สุด. **ให้มันหยุด “อัครวัน” หยุด “เป็นไฟ”** ได้ในที่สุด คือให้มีแต่ธรรมะ หรือมีสติปัญญาที่ถูกต้อง ที่เรียกว่ามีธรรมะนั้นอยู่ตลอดเวลา อย่าให้เลยไปเป็นอัครวันหรือเป็นไฟ.

เดี๋ยวนี้คนไข้ของอวิชาในโลกทั้งโลก มันอัครวันและเป็นไฟ กลางคืนก็นอนคิดว่าจะทำอะไร? จะใช้ลูกระเบิดชนิดไหน? เครื่องบินชนิดไหนไปโยนใส่พวกข้าศึกให้มันตายให้หมด. พอกกลางวันมันก็ไปทำอย่างนั้นจริงๆ; ถ้าอย่างนั้นมันก็มากเกินไป โลกนี้มันก็มีความทุกข์มหาศาลมากขึ้น. นี่คือการที่เรียกว่า “กลางคืนอัครวัน กลางวันเป็นไฟ”.

ทีนี้ จะคุยกันที่เนื้อที่ตัวบ้าง ว่า สัตว์ส่วนที่ประกอบกันขึ้นเป็นร่างกาย ที่เรียกว่า “ธาตุ” ^๕ **นิกาลังวิปริต**. แพทย์แผนโบราณเขาเข้าใจใช้คำว่า ธาตุ ขึ้นหน้า : ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม. ส่วนพวกคุณเรียนมหาวิทยาลัย เป็นแพทย์สมัยใหม่ ก็หัวเราะเยาะตามเคย เพราะความที่ไม่เข้าใจตรงตามที่เป็นจริง. แพทย์สมัยโบราณ^๕มีมาตั้งแต่พันปี หรือว่าหมื่นปีก็ได้ ที่เริ่มรู้จักว่าอะไรเป็นอะไรในการเยียวยารักษาโรค.

การแพทย์สมัยใหม่^๕นี้เพิ่งก้าวหน้าจริงจังในระยะสักสิบ ๆ ปี หรือสักร้อยปี^๕ แยกตัวออกมาเด็ดขาดจากแพทย์สมัยโบราณ แพทย์สมัยโบราณเขาเรียกมันว่า ธาตุ : ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม; ที่ยังเหลืออยู่กระทั่งเดี๋ยวนี้ก็อาศัยหลักอันนี้. จะกินยา จะทำขันทิน มันก็จะต้อนนี้ถึงเรื่องธาตุนั้นไว้ก่อน.

ถ้าว่ามีโรคอะไรเกิดขึ้น เขาจะใช้คำว่า “**ธาตุนิกาลังวิปริต**” ผิดส่วนในระหว่างธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม. หมอจีนหรือหมอไทยก็ถือหลักอันนี้; จับชีพจร เขาก็จับเพื่อให้อารู้ว่าธาตุอะไรมันหย่อน ธาตุอะไรมันเกิน ไม่ใช่อย่างที่พวกคุณจับชีพจร เพื่อรู้การเต้นของหัวใจว่าผิดปกติอย่างไร.

พวกคุณที่ไม่รู้เรื่องแล้วไปคุยหมื่นว่าเขา ที่เขาใช้คำว่าธาตุ, พวกนักวิทยาศาสตร์ก็คุยหมื่นคนโบราณ ที่ใช้คำว่า “ธาตุ” หรือพูดด้วยคำว่าธาตุ. พอพูดว่าธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ก็ไปเข้าใจว่า ดินคือดิน น้ำคือน้ำ ลมคือลม อะไรอย่างนี้ แยกออกไปเป็นส่วนๆ ไป ซึ่งความรู้สมัยใหม่^๕ก็ส่อไปในทางให้เห็นว่ามันไม่แยกกัน; เช่น ในโลหิตซึ่งเป็นน้ำเหลวนั้น แพทย์โบราณก็ว่าเป็นธาตุน้ำ. แต่ในโลหิตนั้น ถูกแล้ว มีของแข็งมีของเหลวมีอุณหภูมิซึ่งเป็นธาตุไฟ มีแก๊สซึ่งอาจจะเหยียดอยู่ในโลหิตนั้น; ในโลหิตเพียงอย่างเดียวก็นั้น ^๕ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม. เยื่อเนื้ออะไร

บางอย่างที่มีอยู่ในโลหิตนั้นก็เป็นธาตุดิน, ความเป็นน้ำใสก็เป็นธาตุน้ำ, อุณหภูมิของโลหิตก็เป็นธาตุไฟ, แก๊สระเหยได้ในโลหิตนั้นก็เป็นธาตุลม. คุณก็หัวเราะเยาะเขาที่ไปเรียกเป็น ดิน น้ำ ลม ไฟ แยกกันเป็นอย่างๆ อยู่ข้างนอก.

ที่จริงคำว่าธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม เขาก็มีหลักอย่างเดียวกันกับสมัยใหม่ สมัยวิทยาศาสตร์นี้ : ธาตุดินคือของแข็ง, ธาตุน้ำคือคุณสมบัติที่มันเปลี่ยนรูปได้ไปตามสิ่งที่ห่อหุ้ม คือความหมายของคำว่า *cohesion* ของที่มันเปลี่ยนรูปได้ตามสิ่งที่ห่อหุ้ม เป็นลักษณะเฉพาะของน้ำ น้ำมันเปลี่ยนรูป เกาะยึดตัวมัน แล้วมันก็ยังเปลี่ยนรูปไปตามสิ่งที่ห่อหุ้ม ลักษณะที่มันเกาะตัวกันอยู่เป็นของเหลวใตั้นเป็นธาตุน้ำ, ธาตุไฟ คืออุณหภูมินั่นเอง, ธาตุลม ก็คือการระเหยของแก๊ส.

หมอแผนโบราณที่ศึกษาน้อย เขาแยกออกเป็น ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ก็น่าหัวเราะ; แต่หลักในทางศาสนา ทางภาษาบาลี ก็มีคำอธิบายที่มันไม่ขัดกันกับความรูสมัยใหม่นี้. เดียวนี้เราก็เห็นชัดอยู่ว่า ความวิปริตของร่างกายที่เป็นโรคนั้นมันมีหลักพื้นฐาน หรือ *element* อันนี้. สี่อย่างนี้ไม่ปกติแล้ว เช่น อุณหภูมิมันมากไป หรือน้อยไป, หรือความระเหยของอุณหภูมิหรือแก๊สนั้น มันไม่ถูกต้องตามธรรมชาติ มันจึงมีอาการเป็นโรคนั้นมา เพราะความวิปริตของธาตุ ความไม่ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติของสิ่งที่เรียกว่าธาตุ ที่ประกอบกันเข้าเป็นร่างกายนี้. **เดี๋ยวนี้คนเรามีอะไรที่ทำให้เกิดความวิปริตอย่างนั้นมากบน มันก็เป็นเรื่องของกิเลส.**

ทางธรรม ก็มีธาตุแบ่งออกไปอีกสองธาตุ คือ *ธาตุจิต* และ *ธาตุว่าง*. ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม และยังมีอากาศธาตุ และวิญญาณธาตุอีก รวมเป็นหกธาตุ ประกอบกันอยู่เป็นคนๆ หนึ่ง. **อากาศ** ในที่นี้หมายถึง **ว่าง ไม่ใช่ธาตุลม**;

vacuum ที่เป็นส่วนประกอบที่มีอยู่ในร่างกายมันเป็นอากาศธาตุตามความหมายของทางฟิสิกส์, แล้ว **วิญญาณธาตุนี้คือธาตุจิตใจ** ธาตุความรู้สึก รวมกันเป็นหกธาตุ ประกอบกันอยู่เป็นคน ๆ หนึ่ง.

พอความไม่ถูกต้อง หรือความไม่สมคุลย์ ระหว่างธาตุทั้งหกนี้เกิดขึ้นในร่างกายของคน ๆ หนึ่งนี้ ก็มีอาการของโรค ไม่ทางกายก็ทางจิต ไม่ทางจิตก็ทางวิญญาณ. ดังนั้นจึงมีโรคทางวิญญาณอยู่เป็นส่วนใหญ่ เพราะความไม่ปรกติ ไม่ถูกต้องของสิ่งที่ประกอบกันขึ้นเป็นคน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ **วิญญาณธาตุคือจิตใจ** มันไม่ประกอบอยู่ด้วยความถูกต้อง มีอวิชชาครอบงำมากเกินไป จึงเป็นโรคทางวิญญาณอยู่แทบตลอดเวลา. นี่เป็นเหตุให้เราเรียกว่า “**เป็นคนไข้ของอวิชา**” เพราะอวิชาครอบงำวิญญาณธาตุเสียเรื่อยไป มันเกิดขึ้นในตัวมันแล้วก็ครอบงำมัน.

สิ่งที่เรียกว่า กิเลส ตัณหา นี้ก็ไม่ได้เกิดจากอะไร เกิดในจิต เกิดจากจิต และกักจิตนี้ ทำลายจิตนี้ให้ร้อนไป. เหมือนกับการเกิดสนิม เกิดที่เหล็ก แล้วก็กักเหล็กนี้เอง. ฉะนั้น เมื่อเรารู้เรื่องส่วนประกอบที่ประกอบกันขึ้นมาเป็นมนุษย์คนหนึ่งให้ถูกต้อง ที่เรียกว่าธาตุหนึ่ง ๆ นั้น, แล้วก็ทำให้มันถูกต้อง มันก็จะมีความสุขสบาย. แต่เดี๋ยวนี้มีอาการที่เรียกว่า **ธาตุวิปริต** กันเสียเรื่อย ทั้งทางกาย ทั้งทางจิต นี้ก็เป็นอาการของโรคอันหนึ่งของโรคทางวิญญาณ.

โรคทางวิญญาณ มีอุปาทานเป็นเชื้อโรค

ที่นี่ จะคุยกันถึงเชื้อโรคบ้าง ในคำอุปมาในภาษาธรรมนี้ “**ร่างกายนี้ประกอบอยู่ด้วยเชื้อโรค**” คล้าย ๆ กับว่าเป็นของประจำเอาเสียเลย หมายถึงโรคทาง

วิญญาณ. แม้โรคทางฟิสิกส์อย่างของพวกคุณนั้นก็เถอะ ผมก็อยากจะพูดว่า มันก็มีเชื้อโรคประจำอยู่ในร่างกาย แต่มันไม่ถึงขนาดที่จะเป็นอันตราย มันจึงไม่ปรากฏไม่เป็นปัญหาขึ้นมา; ต่อเมื่อรับมันเข้าไปมาก หรือมัน develop ขึ้นในภายในมากมันจึงจะเป็นอันตราย เราก็คือว่ามันมีเชื้อโรคอยู่ในร่างกายตลอดเวลาเหมือนกันแม้โรคทางกาย. ส่วนโรคทางวิญญาณ มันมีความเคยบินของเชื้อโรค จนมันเหมือนกับว่ามีอยู่ตลอดเวลา.

เชื้อโรคที่เกิดโรคทางวิญญาณ เราอยากจะเรียกมันว่า “อุปาทาน”. ขอให้จำคำว่า “อุปาทาน” ไว้ในฐานะที่เป็นเชื้อ เพราะคำๆ นั้นมันแปลว่าเชื้อ, คำว่าอุปาทาน แปลว่า “เชื้อ”.

ไม้พินเป็นอุปาทานของไฟ, น้ำมันเชื้อเพลิงจึงเป็นอุปาทานของไฟ คือเป็นเชื้อของไฟ; คำว่า “อุปาทาน” แปลว่า เชื้อ. ในที่นี้เอามาเป็นเชื้อโรคทางวิญญาณ หล่อเลี้ยงโรคทางวิญญาณไว้เรื่อย แต่อย่าเอาไปปนกับคำว่า อุปาทาน ตามภาษาชาวบ้านพูด : อุปาทานทำให้ จิตวิปริต เป็นฮิสทีเรีย เป็นอะไรทำนองนั้น ไม่ใช่อย่างนั้น. คำว่า อุปาทาน เขาแปลว่า เชื้อที่หล่อเลี้ยงอะไรไว้ไม่ให้มันหยุดหรือสิ้นสุดลงไปได้ เช่น น้ำมันหล่อเลี้ยงไฟนี้.

ทางวิญญาณนี้ อุปาทานมันหล่อเลี้ยงโรคทางวิญญาณ, เชื้ออุปาทานนี้มันหล่อเลี้ยงโรคทางวิญญาณ มันเป็นเชื้อของโรคทางวิญญาณ. อุปาทานก็คือความเข้าใจผิดแล้วก็มันหมายในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่เรียกว่า “ความยึดมั่น” : ยึดมั่นในกามารมณ์, ยึดมั่นในความคิดความเห็นของตัวเอง, ยึดมั่นในสิ่งที่ทำมาจนชิน ตั้งแต่อ่อนแต่ออก, แล้วก็ยึดมั่นว่า ตัวกู - ของกู นี้, มีอยู่ ๔ อย่าง

ไปหารายละเอียดอ่านเพิ่มเติมจากคำบรรยายปีก่อน ๆ ที่เขาพิมพ์ไว้แพร่หลาย. เฉพาะที่นี้
เดี่ยวนี้ อยากจะพูดให้เห็นว่า มันเป็นเชื้อโรคทางวิญญาณหล่อเลี้ยงโรคทางวิญญาณ.

ทุกคนเคยชินในความมีเชื้อนี้ : ยึดมั่นอยู่ในทางกามารมณ์ พอวิเวก
ของกามารมณ์ผ่านมาก็ตะครุบเอาทันที. หรือว่า **ยึดมั่นในทาง วิทยุ** - ในความคิดเห็น
ไม่ยอมแพ้ ไม่ยอมทุกอย่าง. **ยึดมั่นเพราะอุปาทาน** อันนี้มันก็โง่ เคยทำอะไรมา
แต่อันแต่ออก แล้วก็ยึดมั่นอย่างนั้นอยู่เรื่อย. โดยเฉพาะในเรื่องไสยศาสตร์ ถูกสอน
ให้ผิดมาอย่างไร แล้วมันก็ผิดมาเรื่อย เช่น กลัวผี กลัวท่า นี้ก็อยู่ในพวกนี้ ที่ถูกทำให้โง่
กลัวผีมาตั้งแต่เล็ก มันก็ยังกลัวอยู่จนกระทั่งเดี่ยวนี้ มันไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย. โดยเฉพาะ
ความ **ยึดมั่น ว่า ตัวกู - ของกู** นี้ มันก็ยังเจริญอกงามขึ้นทุกวัน ๆ เชื้อโรคมันหล่อเลี้ยง
โรคทางวิญญาณไว้ไม่มีสิ้นสุด ไม่รู้จะเอา *germside* อันไหนไปฆ่ามันได้ ก็ต้องเอา
ธรรมะของพระพุทธเจ้า อย่างที่เราจะได้เรียนกันต่อไป. นี้เรียกว่าเรามองดูโรคทาง
วิญญาณ ในส่วนที่เป็นเชื้อ กล่าวคือ อุปาทาน.

โรคทางวิญญาณรักษายาก เพราะมีสิ่งสกปรกมาก

ต่อไป เรามองดูมันในแง่ของความสะอาด คนเจ็บคนไข้ต้องได้รับการรักษา
ความสะอาดเป็นอย่างดี. ที่คนเจ็บคนไข้ของอวิชาทางวิญญาณนี้ มันยากที่จะทำให้
สะอาดได้ ไม่เหมือนกับโรคทางกาย เอนั้นเอนี้มาทำให้มันสะอาดชะล้างให้มันสะอาด.

โรคทางวิญญาณนี้มันมีความสกปรกทางวิญญาณ ก็คือ กิเลสอีกนั่นแหละ
รวมอยู่ที่ โลภะ โทสะ โมหะ, จะแยกแจกเป็นรายละเอียดเป็นอย่าง ๆ นั้น มันก็ได้
ก็อย่างก็ได้ หลายสิบอย่างก็ได้.

ตัวอย่างที่เขาเขียนไว้ในพระคัมภีร์ เรียกว่า “มลทิน” หรือ **ของสกปรก** นี้
 ระบุเป็น : **ความโกรธ** เป็นความสกปรก, **ความขี้เหนียว** เป็นของสกปรก; **ความ**
หลงหลุ่มบุญคุณคนอื่น, ความริษยา คนอื่น, **ความมายาสาไถย, การพูดเท็จ, ความ**
ปรารถนาแล้ว ปรารถนาผิด กระทั่งมิจฉาทิฎฐิ ความโง่ ความเห็นผิด, ความโอ้อวด.
 นี้เป็นตัวอย่างของสิ่งที่เรียกว่ามลทิน หรือของสกปรกที่มันติดอยู่ที่ตัวเช่นเดียวกับของ
 สกปรก : **ขี้เหงื่อขี้ไคล** ซึ่งเป็นของสกปรกอยู่ที่ร่างกาย; แต่นี้เป็นของสกปรกทาง
 วิญญาณ มันติดอยู่ที่ดวงวิญญาณ.

ถ้าเราไม่พยายามชำระของสกปรกเหล่านี้ออกไปบ้าง คนไข้ก็แย่. เหมือน
 คนไข้ที่โรงพยาบาล เขาก็ชำระล้างให้ร่างกายสะอาดอยู่เป็นประจำ; **คนไข้ทางวิญญาณ**
ก็ต้องพยายามชำระล้างของสกปรกของจิตนี้เป็นประจำเหมือนกัน ด้วยการ
สำรวม ด้วยการระวัง ด้วยการละ ด้วยการทำให้มันตรงกันข้ามไว้เสมอ. ฉะนั้น
 เรื่องรักษาโรค มันก็ต้องมีวิธีครบถ้วนเหมือนกันหมด : **ขจัดดู ชะล้างสิ่งสกปรกออก**
จากตัวอยู่เสมอ.

ยังมีสิ่งสกปรกเบ็ดเตล็ดทำให้เกิดโรคทางวิญญาณอีก

ที่นี้ มันยังมีของหยุ่ม ๆ หยุ่ม ๆ ที่เรียกว่า **อุปกิเลส** ซึ่งจำแนกออกไปมากมาย
 อีก; **ไปหาอ่าน**ตนเองบ้าง, **นี่เป็นเพียงแต่ชี้ให้ดูเป็นตัวอย่าง** เพื่อแนะนำให้รู้วิธี
 พอที่จะศึกษาด้วยตนเอง.

ที่^๕ของเบ็ดเตล็ดเล็กๆ น้อยๆ ที่น่าจะเอามาพูดให้ได้ยินอีกก็คือ โรคทาง
วิญญาณ^๕มันก็มีชกกลาก. คำว่า “^๕ชกกลาก” หมายถึง คั่น แต่มันไม่ใช่คั่นเฉยๆ พอไป
เกาเข้าก็ยัง ^๕สนุก ยิ่งอยากจะทำให้มันมี รู้สึกว่า ^๕อโรย นี่เป็นแรงที่เขาสอนให้คู้กันมากในหมู่
ผู้ปฏิบัติธรรม เพราะว่า ^๕กิเลสทั้งหลายมันจะมีอาการเหมือนกับชกกลาก ยิ่งไปเกาเข้า
มันก็ยังคั่น ยิ่งชวนให้เกา ก็ยิ่งไปเพิ่มกิเลส.

**เรามีกิเลสที่แรกคั่นน้อยๆ เมื่อเป็นเด็กเกิดมา แล้วทำไมกิเลสมันขยาย
ตัวมากออกไปได้ก็เพราะมันมีอาการเหมือนชกกลาก** ยิ่งมีกิเลสมันยิ่งสนุก ยิ่งคั่นยิ่งเกา
ยิ่งเกายิ่งสนุก ก็ยิ่งปล่อยให้มันลุลกลาม; โดยเฉพาะกิเลสประเภท ราคะ โลภะ ^๕นี้ ยังมี
มันยิ่งสนุก คนก็เลยชอบมีชกกลากชกกลากอะไรเอาไว้ที่ตัว.

มันก็เป็นปัญหายุ่งยากของการรักษาโรคทางวิญญาณหรือกิเลส เพราะว่า
กิเลส มันมีอะไรของมัน **ล่อให้สนุกสนาน** อยู่เสมอ เขาเรียกว่า “**อัสสาทะ**” อัสสาทะ
แปลว่า ความอโรย. ของเลว ของผิด มันก็มี **อัสสาทะ** ที่จะล่อให้คนพอใจ แล้ว
ติดอโรย แล้วก็เอามากขึ้นกว่าเดิม. ที่นี้ความทุกข์มันก็มีอัสสาทะ คือมันมีเหยื่อล่อ
ให้คนอยากทำสิ่งที่เป็นอย่างทุกข์; ส่วนนั้นเขาเรียกว่า “**อัสสาทะ**” - **เหยื่อล่อที่ความ
เอร็ดอโรย** เหมือนเหยื่อที่ล่อให้ปลากินเบ็ด.

ปลาตัวหนึ่งเคยกินเบ็ด ติดเบ็ดแล้วหลุดไปได้ มันก็เข็ดไปประเดี๋ยวเดียว
เดี๋ยวมันก็มากินเบ็ดอีก เพราะมันทนเหยื่อล่อไม่ได้ หรือเพราะความหิว ที่มันเป็นเหตุ
ให้ทนเหยื่อล่อไม่ได้ ทนความขยันของเหยื่อไม่ได้; อย่างนี้เราเรียกว่าเป็นโรคชกกลาก
แล้วก็ทางวิญญาณ.

ขี้กลากที่มันเกิดอยู่ตามตัว หรือบนหัวบนอะไรนั้น มันเป็นขี้กลากทางร่างกาย; ในที่สุดมันก็มีขี้กลากทางจิตใจ จิตใจมันมีอาการคัน แล้วมันก็ชอบ โต้แก กิเลสทั้งหลายอีกเหมือนกัน.

โรคทางวิญญาณนั้นเป็นได้มากกว่าโรคทางร่างกาย; โรคทางร่างกายมันเห็นง่าย แล้วเราก็อยากจะรักษาขี้กลากกันโดยมาก. แต่ทางจิตใจนี้เราไม่รู้สึกรู้สียง ก็เลยปล่อยไว้จนงอกงามลุกลามใหญ่โต.

กิเลสมันทำหน้าที่ของมันได้ทุกอย่าง; ที่ร้ายกาจที่สุดอีกอย่างหนึ่งก็คือว่า “มันตอก” หรือว่า “มันตึ้ง” หรือว่า “มันลงหมุด” ยึดแน่นไว้กับความทุกข์ หรืออารมณ์ที่มาทำให้เกิดความทุกข์.

กิเลส - กิเลส^๕มันมีอาการเหมือนกับตอกตะปู หรือว่าตึ้งไว้ด้วยหมุด บักเสียบไว้ให้มันติดอยู่ที่นั่น เหมือนเอาหลาวเสียบปลาให้มันติดอยู่กับดินนั้น. จิตหรือวิญญาณของคนมันจึงติดแน่นอยู่กับโลก หรือความทุกข์.

นี่เรียกว่าเรามันถอนตัวออกมาจากความทุกข์ได้ยากเพราะเหตุนี้ คือติดอยู่ในวิภวสงสารเหมือนที่กล่าวแล้วข้างต้นนั้น หลุดออกมาได้ยาก ไม่สามารถที่จะทำลายวิภวสงสารให้หยุด ให้แตกกระจายออกไป มันก็ติดแน่นไปกับวิภวสงสารเป็นวงกลม ด้วยแรงเหวี่ยงของวิภวสงสารที่มีความตึงตูดมาก.

^๕ทั้งหมดนี้เป็นตัวอย่าง ที่แสดงพอให้คุณสังเกตได้ จับฉวยเอาได้ว่า อาการของโรคทางวิญญาณเป็นอย่างไร. สัตว์โลกเป็นคนไข้ของอวิชชา คือเป็นโรคทาง

วิญญาณ ก็มีอาการลั่นแต่น่ากลัว แสดงให้เห็น นับตั้งแต่มีการคลั่ง การเพ้อ การกินของแสง การโง่ไปหาวิธีแก้ที่มันผิดๆ มาตามลำดับ จนกระทั่งติดแน่นอยู่กับโรค จนถอนไม่ออก.

ขอให้คิดดูให้ดี ๆ ถ้าเข้าใจสิ่งเหล่านี้แล้ว คุณจะเข้าใจพระพุทธศาสนาได้ง่าย ; รู้จักพระพุทธเจ้าได้ดี เพราะว่าท่านเป็น “สหุโลกตักขุณโก” – ผู้รักษาเยียวยาโรคทางวิญญาณของสัตว์ทั้งปวง แล้วก็รู้รักษาของท่าน คือ พระธรรม หรือ พระศาสนาที่จะเยียวยาโรคของสัตว์โลกทั้งปวง.

เวลาของเราทั้งหมดสำหรับวันนี้ ขอยุติไว้ที.

เทกนิจกรรม

- ๕ -

๒ เมษายน ๒๕๑๔

อาการของโรคทางวิญญาณ

วันที่ ๒ เมษายน ๒๕๑๔

สำหรับพวกเราที่นั่นได้ล่วงมาถึงเวลา ๔.๓๐ น. แล้ว

เป็นวันที่ ๔ ของการบรรยาย.

วันนี้จะได้กล่าวถึง อาการของโรคทางวิญญาณ ที่ปรากฏออกมาใน
สายตาของโลกยุคปัจจุบัน.

เกี่ยวกับเรื่องนี้ต้องทำในใจอยู่เสมอถึงข้อที่ว่า **ความทุกข์** เหมือน **โรค,**
กิเลส เหมือน **สมุฏฐาน** ของโรค, **ความไม่มีกิเลส** หรือ **นิพพาน** เหมือน **เป็น**
ความหายโรค ไม่มีโรค; **มรรค** มีองค์แปดประการ คือ **วิธีการรักษา** เยี่ยวยาโรค
ทำโรคให้หายไป.

พระพุทธเจ้าทรงตั้งอยู่ในฐานะเป็นนายแพทย์ ผู้เชี่ยวชาญรักษาโรคทางวิญญาณ โดยเฉพาะนั้นแก่สัตว์โลกทั้งปวง.

ดังนั้นขอให้เราระลึกถึงความรู้สึกบุญของคุณของพระองค์อยู่เป็นประจำคิดว่า *สพฺพญญู สพฺพทสฺสาวี ชินิ อจฺริโย มม มหาการุณิโก สตุถา สพฺพโลกติกิจฺจโก*; -อาจารย์ของเรานั้นเป็นผู้รู้สิ่งทั้งปวง เป็นผู้เห็นสิ่งทั้งปวง เป็นผู้ชนะมาร เป็นผู้สั่งสอน ซึ่งประกอบไปด้วยกรุณาใหญ่ เป็นผู้เชี่ยวชาญรักษาโรคของสัตว์โลกทั้งปวง ดังนั้นอยู่เป็นประจำ.

อาการของโรคทางวิญญาณ แสดงออกทางกายและจิต

สำหรับในวันนี้จะได้พูดถึง **อาการของโรค** ให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้นไปอีก ทั้งนี้เห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญที่สุดในระยะแรก คือถ้าไม่รู้จักเรื่องโรค ก็ไม่มีทางที่จะรู้จักเรื่องการรักษาโรค. เราต้องรู้จักปัญหาให้เป็นที่ประจักษ์เสียก่อน เราจึงจะแก้หรือสะสางปัญหาเหล่านั้นได้; เพราะฉะนั้น ขอให้ตั้งใจฟังอีกครั้งหนึ่งถึงเรื่องอาการหรือลักษณะการของโรคที่ปรากฏอยู่ในโลกนี้ ในยุคปัจจุบันนี้.

และขอเตือนอยู่เสมอว่า อย่าได้ลืมหลักเรื่องโรคในทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณ; *โรคทางกายก็เสียบแทงร่างกาย, โรคทางจิตก็เสียบแทงจิต, โรคทางวิญญาณก็เสียบแทงวิญญาณ* ให้มีสภาพผิดปรกติ. เพราะฉะนั้น คำว่า “โรค” ในความหมายที่สรุปสั้นที่สุดในส่วนที่เป็นเหตุก็คือ ความผิดปรกติ.

ความผิดปกตินั้น เรียกว่า โรค มีผลเป็นการเสียเบี่ยง ทนทรมาน เนื่องจากความผิดปกตินี้ ; การเป็นโรคทางกาย ก็มีความผิดปกติทางกาย เสียเบี่ยงเบนทางกาย, **โรคทางจิต** นอกจาก **จะเสียเบี่ยงเบนทางจิต** แล้ว มันยังจะเสียเบี่ยงลงมาถึงทางกายด้วย เพราะมันย่อมแสดงออกมาทางกายไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง ; ส่วน **โรคทางวิญญาณ** ก็ไปไกลกว่านั้น มีความผิดปกติทางวิญญาณแล้ว มีความทนทรมานทางวิญญาณ มันก็ **แสดงออกมาทางจิต แสดงออกมาทางกาย** ในที่สุด.

ดังนั้น เราจะเห็นได้ว่า **โรคทางวิญญาณ** นั้นมีความสำคัญในฐานะเป็นต้นตอที่มาของโรคทั้งหลายเหล่านี้ด้วย.

อวิชชาเป็นต้นเหตุของโรคทางวิญญาณ

ที่นี้ มนุษย์ทั้งหลายในโลกนี้เป็นคนไข้ของอวิชชา ซึ่งเป็นโรคทางวิญญาณ, **อวิชชาเป็นต้นเหตุ** ของโรคทางวิญญาณ โดยมัน **ปรุงขึ้นมาเป็นกิเลสต่าง ๆ** ; ที่จะต้องจำไว้ให้มันคงก็คือว่า : **อวิชชาปรุงให้เกิดตัณหา ตัณหาปรุงให้เกิดอุปาทาน** ; **เราพูดอย่างหลักคร่าว ๆ ไม่ซอยให้ละเอียดมากกว่านี้. อวิชชา คือ สภาพปราศจากความรู้ ปรุงให้เกิดความอยาก ไปตามความไม่รู้** ; **เมื่ออยากในสิ่งใดก็ยึดมัน** **ในสิ่งนั้น** นี้เรียกว่า **อุปาทาน**.

อวิชชา - ปราศจากความรู้ ทำให้อยากไปตามความไม่รู้ ก็คืออยากไปตามความโง่. ส่วนความต้องการที่ไม่เกี่ยวกับความโง่นั้น ไม่เรียกว่าตัณหา ; คงหมายถึง

ถึงแต่ความต้องการที่มันเนื่องมาจากความโง่ กำลังเป็นไปตามอำนาจของความโง่ คือ อวิชา นี่คือนี่ที่เรียกในภาษาบาลีว่า “ตณฺหา” ในกรณีของเราที่กำลังพูดกันอยู่.

คำว่า **ตณฺหา** ในภาษาไทยตามธรรมชา มีความหมายแคบหรือเป็นอย่างอื่น เฟ่งเสียงอย่างอื่น. หมายถึง **ความต้องการทางกิเลส** ทางกามารมณ์รุนแรง นี้เรียกว่า ตณฺหาในทางภาษาไทย. แต่คำว่า “**ตณฺหา**” ในทางภาษาบาลี ที่เป็นหลักธรรมนั้น มัน **ต้องการอะไรก็ได้ ถ้าต้องการด้วยความโง่.**

อันแรกก็ **ต้องการกามารมณ์ด้วยความโง่,** แล้วก็ **ต้องการความเป็นนั้น เป็นนี้** ให้มีชีวิตอยู่ด้วยความโง่, จนกระทั่ง **ต้องการความไม่เป็นนั้นเป็นนี้** ไม่ต้องการมีชีวิตอยู่ก็เป็นความต้องการเหมือนกัน แต่ด้วยความโง่; ดังนั้นมันจึงกว้าง ครอบงำครอบคลุมไปหมด ในบรรดาความต้องการด้วยความโง่ทั้งหลาย นี้เรียกว่า ตณฺหา.

ถ้าจะเปรียบอวิชาเหมือนเชื้อโรคที่ได้รับครั้งแรก เจียนมันก็ขยายตัวออกมา งามออกมา ถึงขนาดที่จะเป็นเรื่องเป็นราว. ที่นี้ความต้องการ ซึ่งที่แท้ก็เรียกกันว่า ความอยากด้วยความโง่นี้ มันก็ปรุงไปตามเรื่องราวของมัน : อยากในสิ่งใดก็ยึดมั่น ถือมั่นในสิ่งนั้น; จะนั่นสิ่งที่จะให้มันอยาก มันจึงมีมากนับไม่ไหวก็เลยมีความยึดมั่น ถือมั่นในรูปร่างต่าง ๆ กันมากมาย.

ที่นี้ เมื่อไปยึดเข้าที่ในสิ่งใด ก็จะเป็นทุกข์เพราะสิ่งนั้น ความเป็นทุกข์ มันจึงเลยมีมาก ไปตามความมากของสิ่งที่ไปยึดมั่นถือมั่น :-

ยึดมั่นด้วยอำนาจอารมณ์ หรือทางอารมณ์ก็ไปอย่างหนึ่ง, ยึดมั่น
ในทางความคิดความเห็นที่ผิด ๆ ของตัวนั้นก็ไปอย่างหนึ่ง, ยึดมั่นในทางการกระทำ
ที่ทำมาเป็นนิสัย ก็อย่างหนึ่ง, กระทั่งยึดมั่นตัวกู-ของกู ยึดมั่นสิ่งใดก็ยึดมั่นเอา
เป็นตัวกูบ้างเป็นของกูบ้าง.

นี้มีมันมีต่าง ๆ กันอยู่อย่างนี้ เรียกว่าอุปาทาน - ความยึดมั่นถือมั่น ในสิ่งใด
สิ่งหนึ่งเฉพาะกรณีที่เกิดขึ้นทางตาบ้าง ทางหูบ้าง ทางจมูกบ้าง ทางลิ้นบ้าง ทางผิวหนัง
บ้าง ทางใจบ้าง. ถ้าจะศึกษาพุทธศาสนาต้องเข้าใจสิ่งเหล่านี้เป็นพื้นฐาน ไม่อย่างนั้น
จะเข้าใจไม่ได้.

อวิชชาปรุงแต่ง ทัดทาก็เป็นเหตุให้เกิดอุปาทาน งอกงามออกไปใน
สิ่งใด แล้วก็เป็นที่ทุกข์เพราะอุปาทานนั้น. เหมือนที่เราสวดมนต์อยู่ทุกวันนี้ว่า *สงฺฆิตฺเตน
ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา - โดยสรุปแล้ว เบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยความยึดมั่น
นั้นแหละเป็นตัวทุกข์;* เบญจขันธ์ ก็คือตัวเรา ขณะหนึ่ง ๆ ที่มีความยึดมั่น ถ้า
เบญจขันธ์ คือ ร่างกาย จิตใจนี้ ยังไม่มีความยึดมั่นถือมั่นเกิดขึ้น มันก็ยังไม่เป็นทุกข์.
เมื่อเบญจขันธ์ คือ ร่างกายจิตใจนี้ประกอบอยู่ด้วยความยึดมั่นถือมั่น คือมีความยึดมั่น
ถือมั่นอยู่ในจิต แล้วก็ยึดมั่นสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็คือ ขันธ์ อีกเหมือนกันอย่างใดอย่างหนึ่ง;
นี้ก็เลยเป็นความทุกข์ขึ้นมา.

สิ่งที่อยู่ข้างนอกตัวเรานั้น ทำให้เกิดความทุกข์ไม่ได้ ไม่เกิดอยู่ตาม
ปรกติ; ต่อเมื่อใดจิตไปยึดมั่นถือมั่นสิ่งเหล่านั้นที่อยู่นอกตัวเรา มันก็กลายมาเป็นสิ่งที่
อยู่ในตัวเรา คือในความรู้สึกนึกที่เรากำลังคิดอยู่ นี้เรียกว่ามันปรุงแต่งความคิด
ที่เรียกว่าสังขารขันธ์ขึ้นมา; ร่างกายจิตใจทั้งหมดนี้ก็ประกอบอยู่ด้วยความยึดมั่นในสิ่งนั้น

มันก็เลยมีความทุกข์ขึ้นมาแบบใดแบบหนึ่งในหลาย ๆ แบบ ชนิดที่เป็นทุกข์โดยส่วนตัว ก็เกิดก่อนทุกที่พื้นที่ที่มีความยึดมั่นถือมั่น.

อุปาทาน เป็นเหตุให้มีกรรม

ที่นี้ ความยึดมั่นที่เป็นตัวกิเลส มันยังมีอำนาจออกเงยออกไป ถึงขนาดที่เป็นเหตุให้มีการกระทำที่เรียกว่ากรรม. การทำกรรมนั้นก็ทำไปตามความโง่ ความอยากของความโง่; มันก็ไม่คิดอะไรมาก นอกจากเอาแต่ประโยชน์. กรรมนั้นก็เลยเนื่องไปถึงบุคคลอื่น คือ ไปเกี่ยวข้องกันกับบุคคลอื่น ทำให้คนอื่นหรือสังคมพลอยเดือดร้อนไปด้วย; ถ้ากระทำกันมาก ๆ คน มันก็เดือดร้อนกันทั้งโลก.

นี่คือโลก หรือ สัตว์โลก ทั้งปวงกำลังมีความทุกข์กันอยู่ โดยที่ตัวเองเป็นผู้กระทำมันแก่ตัวเอง ก็มี, และโดยที่การกระทำของคนนั้น มันเกี่ยวข้องไปถึงคนอื่น ๆ ก็มี; มันก็มีการเป็นทุกข์ธรรมดา ที่เนื่องมาจากการทำผิดร่วมกันในโลก. ฉะนั้น เราจะต้องมองดูให้กว้างหมด ทั้งความทุกข์ที่เป็นส่วนตัวและเป็นส่วนสังคม.

ที่นี้ ถ้ามองให้ลึกก็จะพบว่ามันเนื่องกัน การที่ใครคนใดคนหนึ่งจะทำให้สังคมเดือดร้อนนั้น มันต้องเป็นเรื่องที่ตัวเองทำผิด และเดือดร้อนอยู่แล้ว; ในบางกรณีมันก็พลอยเดือดร้อนออกไปถึงคนอื่นโดยตรง เช่นเขาต้องการอะไรด้วยกิเลสตัณหาแล้วไปลักขโมย ไปฆ่า ไปเบียดเบียน ไปล่วงเกินของรักอะไรอย่างนี้. แต่ถ้ามันอยากมากกว่านั้น มันต้องการจะกอบโกย มันก็มีการกระทำที่เป็นการกอบโกยระหว่างบุคคล ระหว่างหมู่คณะ ระหว่างประเทศชาติ หรือระหว่างมุมโลกอีกโลกหนึ่ง กระทำแก่อีกซีกโลกหนึ่ง.

นี่คุณคิดดู เป็นปัญหาใหญ่เล็กเท่าไร เมื่อคนซีกโลกหนึ่งมันต้องการจะทำการกอบโกยเอาเปรียบคนอีกซีกโลกหนึ่ง มันก็เดือดร้อนด้วยกันทั้งโลก ทั้งสองฝ่าย. มันมีมูลมาจากกิเลส ซึ่งจะเรียกว่าตัวเล็กๆ อวิชชาของคนเพียงคนเดียวมันก็ได้.

ตรงนี้อาจจะแนะว่า คนที่ไม่รู้เขาจะเห็นว่ากิเลสนี้เป็นของเล็ก เป็นตัวเล็ก หรือเป็นคำพูดคำเดียว; แต่ที่จริงแล้วกิเลสมันไม่ใช่ตัวเล็ก ไม่ใช่ของเล็ก มันใหญ่กว่าโลก. **โลกนี้เป็นเหยื่อของกิเลส ฉะนั้นกิเลสจึงตัวใหญ่กว่าโลก.** แต่คนที่ไม่ได้ศึกษา ไม่ได้มองเห็นตัวกิเลส จะเข้าใจไปว่ากิเลสตัวเล็กๆ แต่แล้วก็อยู่ในคน; บางทีตัวเองมองไม่เห็น คิดว่ามันเล็กเท่าเชื้อโรค; อย่างนั้นมันก็ถูกเหมือนกัน แต่มันไม่ถูกตามที่มันเป็นจริงแก่ทางจิตใจหรือทางวิญญาณ. มันถูกเท่าที่ความคิด หรือสายตาของคนที่ไม่รู้นั้นมองเห็น.

นี่ก็เรียกว่าเป็นอวิชชาด้วยเหมือนกัน ซึ่งเป็นเหตุให้เข้าใจผิด มีความประมาท. ดังนั้น **ถ้าพวกคุณที่ต้องการจะรู้พุทธศาสนา จะต้องรู้จักสิ่งๆ ที่เรียกว่ากิเลส ให้มันถูกต้อง** โดยขนาดมาตรฐาน โดยฤทธิ์เดชพิษสง หรืออะไรของมันก็ตาม. ฉะนั้นจึงยอมเสียเวลาพูดมากเกี่ยวกับเรื่องนี้ก่อน และได้พูดมาถึง **อาการของโรค** ครบหนึ่งแล้ว. **เดี๋ยวนี้ก็จะพูดให้ชัดลงไปในเรื่องที่ว่า มันแสดงออกมา ให้เห็นได้ในทางสาธตา** แล้วก็ **ในยุคปัจจุบัน** นี้ด้วย.

ที่ได้พูดยกตัวอย่างเหล่านี้ หรือเปรียบเทียบในลักษณะนี้ แล้วเอาเหตุการณ์ในปัจจุบันมาพูดนี้ ก็เพื่อให้เข้าใจชัดให้มันเป็นเรื่องอยู่ในวิสัยที่จะต้องรู้ ที่จะต้องปฏิบัติ จะต้องเกี่ยวข้องด้วย ที่เรียกว่า *practical* นี้ให้มันมาก ไม่เช่นนั้นมันจะเป็นเรื่องหลับตาพูด คือพูดไปแต่คำพูดอย่างงมงาย.

อาการของโรคทางวิญญาณที่ปรากฏในปัจจุบัน

ขอให้ทบทวนในเรื่องอาการของโรคที่ปรากฏในสายตาของเราในยุคปัจจุบันนี้ ให้มากพอ แต่ก็มีเวลาพูดกันเพียงหัวข้อ พอสังเกตได้เท่านั้น โรคที่คนทั่วโลกกำลังเป็นกันอยู่คือ :-

โรคที่ ๑. อาการอันแรก ก็อยากจะเรียกว่า อาการของโรคเป็นทาสของวัตถุ ถ้าเรียกตามภาษาศาสตร์ ก็เรียกว่าเป็นทาสของอารมณ์ หรืออย่างที่พูดกันให้ชัดลงไปอีกก็ว่า เป็นทาสของเนื้อหนัง สวามีภักดีบูชาวัตถุ บูชาเนื้อหนัง หมายถึงวัตถุของกามารมณ์.

ภาษาศาสตร์นี้ เมื่อเราพูดว่า เนื้อหนัง เราไม่ได้หมายถึงตัวเนื้อหนัง; แต่เราหมายถึงกามารมณ์ เพราะว่ากามารมณ์ทุกชนิดมันก็ต้องอาศัยเนื้อหนังเป็นที่ตั้ง เป็นที่ทำงาน แล้วก็เพราะความสุข หรือความเอร็ดอร่อยนั้นมันเป็นเรื่องฝ่ายเนื้อหนัง ไม่ใช่ความสงบสุขฝ่ายวิญญาณ. นี้ก็เลยเรียกมันว่า เนื้อหนังสั้น ๆ ก็ได้ เนื้อหนังก็เป็นวัตถุ เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า บูชาวัตถุก็ได้ ที่เรียกกันเดี๋ยวนี้ว่า วัตถุนิยม ก็เล็งถึงส่วนนี้.

เมื่อไปหลงวัตถุนิยมก็ไม่บูชาเรื่องทางวิญญาณ ที่เรียกว่ามโนนิยม หรืออะไรก็แล้วแต่จะเรียก; เป็นโรคบูชาวัตถุ ก็เพราะว่าวัตถุนั้นให้ความเอร็ดอร่อยแก่เนื้อหนัง และก็ไม่ใช่ความสงบ เพราะมันเป็นความหลงในรสอร่อยของเนื้อหนัง ส่วนร่างกายก็ไม่สงบ จิตก็ไม่สงบ. แต่ที่นี้ คนเรานั้นทน เพื่อความอร่อยทางเนื้อหนัง จึงทนความยากลำบากนานาประการ แล้วก็โดยไม่รู้สึกรู้สั.

ขอให้มีคนที่โลก ในปัจจุบันนี้ทั้งโลก เป็นทาสของวัตถุ หรือทางเนื้อหนัง กันมากขึ้น ๆ เขาจะไม่คิดถึงสิ่งอื่นสิ่งใดหมด นอกจากประโยชน์จากวัตถุหรือเนื้อหนัง; เพราะฉะนั้นจึงตั้งหน้าตั้งตากอบโกยวัตถุในประเทศตนไม่พอ ก็ต้องไปกอบโกยเอาจาก ประเทศอื่น ถ้าเขาไม่ยอมให้ ก็ต้องมีแผนการ หรือมีอุบายอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่จะ ปรามปรามหรือที่จะเอามาโดยตรง โดยอ้อม โดยไม่รู้ตัว.

นี่เพราะต่างฝ่ายต่าง **บูชาวัตถุ** กระทำต่อกันและกันในลักษณะอย่างนี้ **โลกนี้ จึงเป็นโรคที่เสียบแทง** เผลอน อยู่ทั่วทุกหัวระแหง โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ ภัยที่เกิดมา จากการแย่งชิงหรือสงครามนั้นมันก็มีทั่วทุกหัวระแหง. คนที่ไม่ร่วมสงครามก็พลอยได้รับความเดือดร้อนทั่วกันไปหมด แล้วมันก็มีโรคอื่นๆ ปลุกย่อยรวมอยู่ในนั้นด้วย.

ภัยของสงครามทำให้เกิดโรคกลัว โรคทนมรณะอีกนานาประการ เป็นเหตุให้ **ฉวยโอกาสเอาเปรียบผู้อื่น** ทำคอร์รัปชัน นี้ก็มีขีตยาวออกไป; อย่างนี้ อย่าเข้าใจว่าไม่เกี่ยวกับเรื่องทางศาสนา ไม่เกี่ยวกับเรื่องทางธรรม อย่าเห็นว่ามันเป็นเรื่อง ของโลก ทางโลก ไม่เกี่ยวกับเรื่องทางธรรม ที่จริงนี่คือเรื่องที่เป็นใจความสำคัญของ เรื่องทางธรรม คือ **กิเลสกำลังแสดงบทบาทเต็มที่ระบาคไปทั่วโลก**; มันออกไป จากจิตใจของคนที่ไม่ประกอบไปด้วยธรรมไม่มีธรรม มันก็ออกมาเป็นปฏิกริยาขยายตัว ออกไปเรื่อย จนทำให้ **เดือดร้อนกันไปทั่วโลก**; ก็หมายความว่าแต่ละคนเดือดร้อน และก็ไม่ใช่ว่าเดือดร้อนแต่เจ้าตัวคนเดียว หรือพวกเดียว พลอยเดือดร้อนกันไปหมด.

นี่ขอให้จำชื่อว่า **“โรคเป็นทาสของวัตถุ”** หรือ **เป็นทาสของเนื้อหนัง** เป็นอาการของโรคอันแรก ที่กำลังระบาค อย่างน่ากลัวที่สุด.

โรคที่ ๒. อยากจะระบุชื่อว่า “โรคเกลียดพระเจ้า หรือเกลียดพระธรรม”.

พระธรรม กับ พระเจ้า นั้น แขนงกันได้ ถ้าหากว่าเราถือเอาความหมายของคำว่าพระเจ้าให้ถูกต้อง; อย่าเป็นพระเจ้าของเด็ก ๆ พระเจ้าของคนเขลาว่าเอาเอง ที่เป็นเหมือนกับบุคคลอย่างนั้นอย่างนี้ : โกรธก็ได้ เกลียดใครก็ได้ โมโหโทโสก็ได้. พระเจ้าอย่างนั้นเป็นพระเจ้าที่เขาพูดกันอีกรูปหนึ่งต่างหาก, สำหรับคนโง่ก็ต้องพูดอย่างนั้น; ถ้าสำหรับคนฉลาดฟังก็ต้องพูดอย่างอื่นให้มันดีกว่านั้น.

พระเจ้านั้นต้องเป็นสิ่งมหานางสูงสุด นี้เง่งที่สำคัญ, แล้วก็เป็นที่ต้นต่อที่มาของทุกสิ่ง, ควบคุมทุกสิ่งอยู่ในที่ห้วงปวง; เป็นบุคคลมันทำไม่ได้ แต่ต้องเป็นอะไรที่เก่งกว่าบุคคลมากมายหลายร้อยหลายพันเท่า. ฉะนั้น เราต้องถือเอาใจความว่าได้แก่ **พลัง** หรือ **อำนาจ** อะไรอย่างหนึ่ง **ซึ่งทำหน้าที่นั้น** หรือมีหน้าที่นั้นอยู่ตามธรรมชาติ หรือว่ามีปรกติเป็นอย่างนั้นก็แล้วกัน ในทาง **พุทธศาสนาเราเรียกว่า พระธรรม.**

คำว่า “**พระธรรม**” มีความหมายกว้าง กว้างจนไม่มีปากจะพูด ไม่มีเวลาพอที่จะพูด คือ **เป็นทุกสิ่ง** เป็นต้นต่อที่มาของทุกสิ่ง แล้วก็ **เป็นสิ่งสูงสุด** ไม่มีอะไรมาหักล้างได้ แล้ว **ควบคุมสิ่งห้วงปวงอยู่** เพราะสิ่งห้วงปวงก็คือ ธรรม หรือ พระธรรม นั้นอีกเหมือนกัน. **พระธรรมในฐานะที่เป็นตัวธรรมชาติ, พระธรรมในฐานะเป็นตัวกฎของธรรมชาติ, พระธรรมในฐานะที่เป็นการประพฤติกกระทำหน้าที่ของสัตว์ที่ต้องทำหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ, พระธรรมเป็นผลที่เกิดมาตามสมควรในการกระทำ.** ใต้อธิบายไว้ในการบรรยายคราวอื่นๆ ละเอียดแล้ว ไปหาอ่านดู; เราเรียกว่า **พระธรรม** ในเมื่อพวกอื่นเขาจะเรียกว่า **พระเจ้า** ก็ตามใจ.

เดี๋ยวนี้ **มนุษย์เป็นโรคเกลียดพระเจ้า** หรือเกลียดพระธรรม ไม่เคารพพระเจ้าหรือพระธรรมยิ่งชนทุกที; เพราะไปเป็นทาสของวัตถุเสียแล้ว ไปบูชาวัตถุเสียแล้ว ไม่มีพระเจ้า หรือพระธรรมที่ถูกต้อง ก็ตั้งพระเจ้าเอาเองใหม่ ตั้งศาสนาเอาเองใหม่ บัญญัติพระธรรมเอาเองใหม่ตามอำนาจของกิเลส. ที่นี้ ก็เลย **ตั้งศาสนา** ที่เห็นแก่ประโยชน์ขึ้นมา ศาสนาประโยชน์ เรียกว่า **นี้ได้** - นั่นแหละ ถูก **ได้** - นั่นแหละ **ดี** **ได้** - มาเป็นของกู นั่นแหละยুক্তิธรรม.

เดี๋ยวนี้แต่ละคนถือศาสนาอย่างนี้กันมากขึ้น. คุณสังเกตดูในหมู่พวกเรา **เริ่มไปถือศาสนา** ที่ว่า **“ได้ - เป็นของกู”** นั่นแหละถูกต้อง หรือดี หรือยুক্তิธรรม; ในหมู่คณะหนึ่ง ๆ ก็ถือกันอย่างนั้น, ประเทศหนึ่ง ๆ ก็ถืออย่างนั้น, กลุ่มประเทศแต่ละกลุ่มก็ถืออย่างนั้น; ก็เรียกว่าตั้งศาสนากันขึ้นมาใหม่ เป็นศาสนาประโยชน์, ศาสนาของวัตถุ ยื้อแย่งกันทางวัตถุ **ได้**-นั่นแหละถูกต้อง **ได้**-มาเป็นของเรานั้นนั่นแหละถูกต้อง. เป็นโรคเกลียดศาสนา เกลียดพระเจ้าอย่างถึงขนาด แล้วก็ไปสร้างพระเจ้า หรือศาสนาขึ้นมาจากกิเลสของตัวเอง **เป็นศาสนาวัตถุนิยม เป็นศาสนาประโยชน์**; แล้วโรคอันนี้ก็เป็นอย่างนี้ ๆ ลุกลามมากขึ้น จนเห็นยวรงค์ไม่ไหว แก้ไขไม่ไหวยิ่งชนทุกที.

ผมอยากจะกล่าวเป็นส่วนตัวสักหน่อยว่า ผมเผ้าสังเกตดูลักษณะอย่างนี้มาเป็นเวลา ๒๐ - ๓๐ ปีแล้ว พบว่ามันแรงขึ้นทุกทีรุนแรงยิ่งชนทุกที; **ศาสนาประโยชน์** ศาสนาวัตถุ ศาสนาเนื้อหนังมันเจริญ **แน่นหนาขึ้นมาในโลกทุกที**. ศาสนาที่แท้จริง ศาสนาของพระธรรม ของพระเจ้าที่แท้จริง กำลังล้มเลือนไปทุกที. อย่างที่พวกคุณมาสนใจกันไม่กี่คนนี่ รู้สึกว่ามันนอกจะเป็นของแปลก ในเมื่อส่วนใหญ่เขาต้องการในเรื่องทางวัตถุ ทางวัตถุนิยม ซึ่งมันตรงกันข้าม หรือเป็นข้าศึกแก่กันและกันกับพระศาสนา หรือพระธรรมที่แท้จริง.

เราควรจะรู้จักโรคของโลก อันนี้ไว้ว่า กำลังเป็นโรคเกลียดพระเจ้า เกลียดศาสนา เกลียดพระธรรม หันหลังให้พระธรรม หันหลังให้ศาสนา, หันหน้าไปหา วัตถุนิยมซึ่งไม่ควรจะเรียกว่าพระเจ้า ควรจะเรียกว่ากุตผีปีศาจ. ถ้าเป็นพระเจ้ายกก็เป็น พระเจ้าอย่างกุตผีปีศาจ มันก็มีพระเจ้าได้เหมือนกัน. ถ้าเราเป็นสัตว์บุรุษยึดความดี ความ ถูกต้อง ความยุติธรรมเป็นหลักกันแล้ว มันก็ต้องมีพระเจ้าหรือพระธรรมตามแบบ มโนนิยมดั้งเดิม.

โรคที่ ๓. อยากจะระบุ เป็นโรคปลุกย่อยออกไปจากสองโรคข้างต้น คือ โรคขยายการกินการอยู่ การกินคืออยู่ที่ ออกไปอย่างไม่มีขอบเขต จนกลายเป็นอบายมุข. การอยู่ที่กินดีกลายเป็นอบายมุข พังตุ๊กที่น่าหว้า หรือน่าขัน หรือ ไม่น่าจะเป็นไปได้.

ตรงนี้คุณต้องเข้าใจคำที่มันอาจจะสับสนกันอยู่ได้สองคำ คือคำว่า “กินดี อยู่ดี” กับคำว่า “กินอยู่พอดี”, กินอยู่พอดีนั้นไม่เป็นไร ไม่อันตรายอะไร แล้ว ไม่ขยายออกไปได้; ส่วนคำว่า กินดีอยู่ดี นั้นมันไม่จำกัด มันขยายออกไปได้จนถึง จุดอันตราย.

เทียนนี้เด็ก ๆ ของเรา หรือว่านักศึกษาของเราก็ตาม เขามุ่งหมายการอยู่ที่ กินดีกันทั้งนั้น. พูดยังนี้ไม่ใช่แกล้งพูดสบประมาท เขาต้องการจะมีเงิน มีทรัพย์สิน มีเกียรติ มีลูกมีเมีย หรือว่ามีอะไรที่ดี หรืออย่างน้อยก็ต้องการกินดีอยู่ดีทางปากทาง ห้าง. ที่นั่นมันควบคุมไม่ได้ เพราะสิ่งที่เรียกว่ากิเลส หรือตัณหา หรืออวิชชา นั้น มันขยายตัวออกไปได้ไม่มีขอบเขต, การกินดีอยู่ดีของมนุษย์มันก็ขยายออกไปอย่างไม่มี ชีตชน.

เรื่อง **อาหารการกิน** เรื่อง **การแต่งเนื้อแต่งตัว** เรื่อง **ที่อยู่อาศัย** เรื่องอะไรต่างๆ นั้นมันก็ขยายออกไปเรื่อยๆ. คุณเหมือนเขาจะวางมาตรฐานกันให้มนุษย์คนหนึ่ง มีรถยนต์อย่างน้อยคันหนึ่ง มีตึกหลังหนึ่ง ช่างในตึกนั้นเต็มไปด้วยเครื่องสำราญขนาดนั้นๆ; เขามุ่งหมายที่จะให้มันเป็นอย่างนี้ เข้าใจกันว่าอย่างนี้มันเป็นศาสนาพระศรีอารีย์. นั่นแหละคือผลของอวิชา ซึ่งมันจะเป็นไปไม่ได้ และโดยเฉพาะมันจะเป็นเรื่องสม่าเสมอกันทุกคนไม่ได้ เพราะคนมีกรรมต่างกัน มีเหตุปัจจัยอะไรต่างกัน; อย่างนี้มัน **จะเหมือนกันไม่ได้**. ที่นี้จะเอาให้เหมือนกันให้ได้ ก็ต้องจัดต้องบังคับมันก็ยุ่ง.

เรื่อง **การอยู่ที่กินดีที่วานี้** แทนที่จะเป็นการให้ความสงบสุข มันกลายเป็นให้ความยุ่งยาก ให้ทรมานใจ ให้ทรมานกาย จนขยายวงออกไปถึงขนาดทำให้คนอื่นพลอยลำบาก; **แทนที่จะเป็นการอยู่ที่กินดี** มันกลับกลายเป็นอบาย หรือนรกอยู่ในนั้น อยู่ในสิ่งที่เรียกว่า กินดีอยู่ที่นั่น.

พวก **ทำบาป ทำชั่ว** ทำคอร์ปชั่น มันก็เอาไป **เพื่อจะกินดีอยู่ดี** ตามความหมายของมัน ไม่ต้องการจะเอาไปทำอย่างอื่น ไม่ได้ต้องการจะเอาไปใช้อย่างอื่น หรือเอาไปที่ไหน มันต้องการจะเอาไปเพื่อการกินดีอยู่ดีตามความหมายของตัวเองเท่านั้น แล้วก็คอร์ปชั่น เพราะว่ามันไม่ได้, ไม่ทันใจ. ครั้นได้ตามที่ต้องการแล้ว ก็เอาไปหลอกตัวเองให้โง่มากขึ้น คือให้หลงในเรื่อง รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส มากขึ้น; แล้วมันก็เป็นอบายอยู่ที่นั่น เป็นนรกอยู่ที่นั่น คือร้อนอยู่ด้วยอำนาจของกิเลสอยู่ที่นั่นมากขึ้นกว่าเดิม รากะ โทสะ โมหะ มีมากขึ้นกว่าเดิม ความมัวเมาในกามารมณ์มากขึ้นกว่าเดิม.

การอยู่ดีกินดีกลายเป็นอบาย กลายเป็นนรกที่สวयงามอยู่ในนั้น แต่มันก็เป็นนรก เพราะว่ามันเป็นการทรมาน. ถ้าเป็นการอยู่ดีกินดีตามแบบโลก อย่างนี้แล้วละก็ เรียกว่า อันตราย. ถ้ากินอยู่พอดีตามหลักของพระพุทธศาสนาหรือ ศาสนาไหนก็ตาม ก็ต้องการจะกินอยู่พอดีตามที่พระเจ้าบัญญัติไว้; อย่างนี้ไม่มีอันตราย ไม่มีใครเตือนใครอื่น มีแต่จะเหลือกินเหลือใช้ แล้วเอาไปสงเคราะห์ผู้อื่น เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เจือจานแก่บุคคลอื่นได้มากขึ้น ไม่เห็นแก่ตัว ไม่หวงไว้เพื่อตัว จนไม่รู้ว่าจะเอาไปไหน.

โรคที่ ๔. อยากจะระบุ ความไม่สันโดษ. โรคความไม่สันโดษไม่ว่า ในอะไร ๆ หรือไม่ว่าในเวลาไหน เมื่อไม่สันโดษ, ไม่รู้สึกอึดอย่างที่เรียกว่าสันโดษ มันก็ต้องรู้สึกหิว. คุณจำคำสองคำนี้ไว้ให้ดี เพราะในประเทศไทยนี้เองก็กำลังจะเข้าใจ คำว่าสันโดษนี้ผิด. รัฐบาลสมัยหนึ่ง ขอร้องและห้ามไม่ให้สอนเรื่องสันโดษแก่ประชาชน พวกพระก็เลยงกกันไปหมด แต่มีพระบางส่วนเหมือนกันที่เห็นด้วยเห็นตามนั้น เพราะ เข้าใจคำว่าสันโดษผิด.

คำว่าสันโดษแปลว่ายินดีด้วยสิ่งที่กำลังมีอยู่ ตามตัวหนังสือแปลว่า อย่างนั้น นั่นแหละคือ ความรู้สึกอึด ถ้าเราไม่ยินดีด้วยสิ่งที่กำลังมีอยู่ เราก็มืดเท่านั้น ไม่มีปัญหา เพราะฉะนั้น **สันโดษทำให้อึด**; **แต่มิได้หมายความว่า ทำให้หยุดทำอะไร** หรือหยุดแสวงหาต่อไป, เรามีอะไร เราทำอะไรได้เท่าไร เราก็มืดจะพอใจ ในสิ่งนั้น มันจะได้เป็นการอึดอยู่ตลอดเวลา. แต่ถ้าได้อะไรมาเท่าไร เวลาไหนก็ตาม แล้วไม่พอใจ ไม่นิติ ไม่รู้สึกอึดเลย มันก็เป็นจิตใจที่พร่อง ที่ว่าง ที่กลวง ที่หิวอยู่เสมอ; นั่นแหละคือความเป็นเปรต ซึ่งมีความหมายเป็นความหิวอยู่เสมอ.

มนุษย์มีความหิวอยู่เสมอ แม้จะมีของเต็มบ้านเต็มเรือน มีอะไรมากมายจน ไม่รู้ว่าจะบริโภคใช้สอยอย่างไร มันก็ยังหิวอยู่เสมอ; ฉะนั้น จึงมีการคอร์ปชั่นใหญ่

หรือไกล หรือลืกรออกไปอีก เพื่อความเป็นปรารถนาของคน คือหิวมากออกไป. ไปหาอ่านคู่มือเรื่องสันโดษที่เขียนไว้โดยละเอียดในการบรรยายคราวอื่น ๆ.

สรุปใจความว่า ต้องการให้รู้สึกอึดอยู่เสมอ ให้มีเรี่ยวแรงทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณ เข้มแข็ง เพราะอึดอยู่เสมอ ที่จะทำความก้าวหน้าต่อไปด้วยอำนาจของปัญญา. เต็มวันคนขยันตัวเป็นเกลียว เพราะอำนาจของความหิว ความต้องการด้วยอำนาจของความโง่มันบังคับ ไม่ใช่ด้วยอำนาจของปัญญา; อย่างนี้สันโดษไม่ได้จริง. ถ้ามีปัญญาอยู่แล้วจะหยุดอยู่หนึ่ง ๆ ไม่ได้ มันต้องทำหน้าที่การงาน; เมื่อทำได้เท่าไรมันก็อึดอ้อมใจเท่านั้น.

อย่างที่วัดนี้ ผมถือหลักว่า “เสร็จทุกวัน”, งานที่ทำเสร็จทุกวัน. อย่างสร้างอาคารหลังหนึ่งกินเวลาหลาย ๆ ปี เราก็จ่ายทุกวัน แล้วก็อึดใจทุกวัน ไม่ใช่รอไปอีกหลาย ๆ ปี จนกว่าอาคารมันจะเสร็จ แล้วจึงจะอึดใจ; อย่างนั้นมันคงเหนื่อยตายเสียก่อน หรือเป็นโรคปริตทางจิต ทางวิญญาณ เป็นบ้า หรือตายเสียก่อน หรือเป็นโรคทางร่างกายตายเสียก่อน. เพราะฉะนั้นเราเสร็จทุกวัน สบายใจทุกวัน อึดใจทุกวัน แล้วก็ทำสนุกไปทุกวัน, รุ่งขึ้นมันก็เหมือนกับเรื่องที่ตั้งต้นใหม่อีก แล้วมันก็เสร็จในวันนั้นอีก แล้วก็สบายใจทุกวัน; ลักษณะของความสันโดษเป็นอย่างนี้ มันหล่อเลี้ยงให้ชุ่มชื้น.

เต็มนคน เป็นโรคไม่สันโดษ ไม่รู้จักกับความอึดหรือความพอ หิวเป็นปรารถนาอยู่เสมอ เป็นอย่างนี้กันทั้งโลกมากขึ้น. นี้เป็นโรคทางวิญญาณ ที่กำลังเผาโลกอยู่ในปัจจุบันนี้ : เเผาทางวิญญาณ แล้วเป็นเหตุให้เผาทางกาย ทางภายนอกทางวัตถุออกมา เป็นสงคราม หรือเป็นอะไร ทำให้เกิดการแก่งแย่งช่วงชิงกันต่อไปอีก.

โรคที่ ๕. อยากจะระบุชื่อว่าเป็น โรคของการพัฒนาสิ่งที่ไม่จำเป็นต้องพัฒนา หรือทำสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องทำมากขึ้นทุกที.

พวกคุณเป็นนักศึกษาย่อมทราบดีว่า โลกกำลังก้าวหน้ามากในทางการศึกษา การค้นคว้า การประดิษฐ์ จนกระทั่งทำเป็นขนาดหนัก เรียกว่าอุตสาหกรรม; แต่แล้วก็ขอให้ดูผลที่เกิดขึ้นอีกทางหนึ่ง จากการทำมันก้าวหน้าเกินขอบเขต หรือว่าก้าวหน้าไปในทางที่ไม่จำเป็น มันก็เนื่องมาจากเรื่องที่ว่ามาแล้ว คือไม่สันโดษ มันต้องการไม่มีขอบเขต. คำว่าไม่มีขอบเขตหมายความว่า มันเกินความจำเป็น; เมื่อมันต้องการเกินความจำเป็นมันก็ค้นคว้าประดิษฐ์ประตอยเกินความจำเป็น. ของเกินจำเป็นก็ออกมา แล้วมันก็ยิ่งมากขึ้นๆ เกินจำเป็นมากขึ้น. ^๕นี้เป็นมูลเหตุของความไม่สงบในหมู่มนุษย์.

การก้าวหน้าทางวิชาแพทย์ มันก็ก้าวหน้ามาก มากอย่างน้อยอัจฉริย ฆนาค ที่จะเปลี่ยนเครื่องอะไหล่ของคน เหมือนกับเปลี่ยนเครื่องอะไหล่รถยนต์; อย่างนั้นมันก็จะทำได้. แต่แล้วอย่าลืมว่า มันไม่ได้ทำให้มนุษย์มีความสุข แต่ทำให้ยุ่งมากขึ้น เกินความจำเป็น ไม่ยอมตายในกรณีหรือในสถานะที่ควรจะยอมตาย อย่างนี้ก็เป็นเรื่องยุ่งมากขึ้น บ้ามากขึ้น.

ยกตัวอย่างเช่น เปลี่ยนหัวใจ อย่างนั้นมันได้ผลไม่คุ้มค่าของความยุ่งยากลำบาก มันยังไม่ถึงเวลา เอาไว้ทีหลังก็ได้. อย่าไปสร้างความยุ่งให้มันเกิดขึ้นมากเกินความจำเป็น ควรจะแก้ไขส่วนที่จำเป็นที่ควรจะแก้ไข โดยที่มันไม่เกิดความยุ่งยากลำบาก; แล้วเมื่อถึงเวลาตาย ก็ควรให้มันตายไปด้วยความสงบ อย่าไปกระตุ้นไว้ อย่าให้มันตายไม่ลง.

เรื่องทางแพทย์นี้ มันอาจจะเลยเถิดไปถึงกับจะคอยกระตุ้นหลอเลียงไว้ จนตายไม่ลง แล้วมันก็ตายอย่างไม่ว่าตายเมื่อไร ตายในลักษณะอย่างไร คือตายไม่ได้สติ; อย่างนี้เป็นสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ใน **ทางฝ่ายศาสนา** ที่เขา **ต้องการให้คนตายอย่างมีสติ** **ตายอย่างบระความตาย**. เที่ยวน้เขากลับไปหลอเลียงไว้ ใส่น้ใส่น้ ฉีดโน่นฉีตนั้นไว้ ให้มันซึมกระตือ แล้วมันตายเมื่อไรก็ไม่รู้ มันตายอย่างผู้แพ้ ผู้ไม่รู้สีกตัว; ในทางสมัยใหม่เขาจะถือว่าดี หรืออะไรก็ตามใจ ผมไม่ทราบไม่สนใจด้วย. แต่ถ้าทางธรรมทางศาสนาแล้ว เขาถือว่าเสียหาย เพราะไม่ได้ตายด้วยสติสัมปชัญญะ ด้วยความรู้สึกตัว หรืออย่างเอาชนะความตาย; ทางธรรมะต้องการให้มีสติทำกาละ – คือ ตาย น้ รู้สึกตัวอยู่ แล้วก็ดับจิต, ดับลงไปเหมือนกับเราปีตสวิทซ์ไฟหรือดับตะเกียง; อย่างนี้เขาถือว่าเป็นผู้ล้มตา เป็นผู้มีแสงสว่าง เป็นผู้มีชัยชนะต่อความตาย.

เมื่อมันไม่ควรจะอยู่ แล้วจะอยู่ไปทำไม? ดังนั้นการที่ไปประดิษฐ์ประคอยในส่วนนี้ ก็เรียกว่าเป็นส่วนเกิน. พวกที่มีเงินจะเปลี่ยนหัวใจเพื่อมีอายุอยู่ต่อไปอีกสองสามเดือนสองสามปี ก็เพื่อสนุกสนานเท่าเดิม หรือเพื่อโง่เท่าเดิมไม่เห็นมีประโยชน์อะไร; ทางศาสนาจึงถือว่ามันเกินไป มันฝืนความประสงค์ของพระเจ้า.

พวกคริสเตียนเขาก็ต่อต้าน หรือคัดค้านในการทำสิ่งที่เกินไปอย่างนี้ แต่เขาให้เหตุผลเพียงว่า มันขัดความประสงค์ของพระเจ้า; คนก็ไม่เชื่อฟัง. ถ้า **ทางศาสนาพุทธ** จะให้เหตุผลบ้าง ก็ **เรียกว่าฝืนธรรมชาติ** ผิดความมุ่งหมายของพระธรรม มันก็เหมือนกัน; แต่ที่แท้มันคือโง่ ไปทำส่วนเกินมากเกินไป ทำแต่ส่วนพอดี ดีกว่าจะได้เอาเวลานั้นไปใช้ประโยชน์อย่างอื่น แล้วก็ไม่ต้องมีอาการชนิดที่เรียกว่ามันเกินไป มันทุเรศเกินไป.

ที่พูดนี้ไม่ใช่จะแกล้งติเตียน พูดไปเพียงให้เห็นในส่วนเกินที่ก้าวหน้าจนเกินไป ในทางที่ยังไม่ควรจะก้าวหน้า; ควรจะก้าวหน้าในส่วนที่ควรจะก้าวหน้าให้มากกว่านั้น แล้วให้ประกอบอยู่ด้วยธรรมะ คือว่ามีจิตใจที่มีสติสัมปชัญญะ มีเหตุผล ไม่มีอวิชาแทรกแซง.

ที่นี้ ก็มาถึงเรื่องทางวัตถุทั่ว ๆ ไป ไม่เฉพาะแต่การแพทย์ การประคิษฐ์ ประคยอะไรต่าง ๆ ที่เขาประคิษฐ์กันขึ้นมากมาย นั้นมันเพื่อส่วนเกิน. มนุษย์วิ่งออกไปสู่ส่วนเกินอย่างวิ่งที่เดียว มิได้หยุด หรือมิได้เดินไปช้า ๆ แต่มันวิ่งออกไปสู่ส่วนเกิน ก็คือโลกนั้นมันวิ่ง มันหมุนอย่างหมุนจี๋ มันก็ยิ่งยุ่งมาก มีส่วนเกินมากเท่าไร ก็มีความทุกข์มากเท่านั้น.

ขอให้ไปสังเกตดู ผลผลิต ผลประคิษฐ์ ขึ้นมาต่าง ๆ นี้ มีส่วนเกินมาก ยิ่งจนทุกที. เด็ก ๆ มันก็โง่ หรือหลง มาแต่ในท้อง : เช่น เกิดมาก็ต้องมีโทรทัศน์ ต้องมีตุ๋ยี่น ต้องมีรถยนต์ ต้องมีตึกอะไรอย่างนี้ มันก็วางมาตรฐานอย่างนั้นมาแต่ในท้อง; พอเกิดมา สัมผัสขึ้นมามันก็เห็นสิ่งเหล่านี้. แต่คนโบราณไม่ต้องการสิ่งเหล่านี้ อยู่ได้โดยไม่ต้องการสิ่งเหล่านี้; ถ้าหากว่าสิ่งเหล่านี้มันทำให้เกิดความยุ่งยากลำบากมาก ก็ไม่ต้องการ.

คนสมัยนี้หาว่าคนโบราณโง่ครึคระ ไม่ก้าวหน้า, คนโบราณ เขาไม่ได้หลงมากในเรื่องส่วนเกิน เขาต้องการแต่เพียงเท่าที่มันพอดี ที่อยู่ได้อย่างผาสุก. ถ้าก้าวหน้าก็ก้าวหน้าไปอย่างมีเหตุผลที่มันมี ก็ก้าวหน้าไปอย่างช้า ๆ ทีละนิด ๆ มันไม่ได้วิ่งจี๋ หรือกระโดดพรวดพราดจะไปโลกพระจันทร์ หรือไปอะไรทำนองนี้; มันทำให้เปลืองหรืออะไร เกินกว่าที่ควรจะต้อง แล้วมันก็ทำให้เกิดความยุ่งยากลำบาก

เกินกว่าที่ควรจะยุ่งยากลำบาก ; เพราะมันเห็นแก่ตัวมากขึ้น มันก็เลยไม่เอื้อเฟื้อผู้อื่น จะปล่อยให้ผู้อื่นนอนตายเกลื่อนไปหมดก็ได้ โดยที่เราจะไปทำส่วนเกินส่วนเพื่อเหล่านี้น ค่ายเงินของเราเอง ไม่เอาไปเอื้อเฟื้อเจือจานกัน.

คุณไปพิจารณาตามตัวอย่างนี้ จะพบว่า ส่วนเกินนั้นมันให้โทษลึกซึ้ง และทำให้ผู้เป็นเจ้าของส่วนเกินนั้นหิวเป็นเปรตอยู่เสมอดีเหมือนกัน มีความต้องการอย่างไม่มีหยุดพัก เรียกว่าเห็นกงจักรเป็นดอกบัว. โวหารนี้จำไว้ด้วย “เห็นกงจักรเป็นดอกบัว” นี้กำลังมีมากขึ้นในโลกนี้ ; ไปเห็นสิ่งที่มันจะล้างผลาญมนุษย์ว่า มันเป็นสิ่งที่ก้าวหน้า หรือเป็นความเจริญ นี้เรียกว่าเห็นกงจักรเป็นดอกบัว.

โรคที่ ๖. อยากจะระบุว่า โรคความเห็นแก่ตัวข้างเดียว ยิ่งก้าวหน้า ตามแบบของชาวโลกนี้เท่าไร ก็ยิ่งเพิ่มความเห็นแก่ตัวเท่านั้น.

การศึกษาที่เพิ่มความเห็นแก่ตัว การกีฬาที่เพิ่มความเห็นแก่ตัว ; นี้รากฐานมันเป็นอย่างนี้. ที่นี้การประกอบกิจการงานอะไรต่อไปข้างหน้าก็เป็นการเห็นแก่ตัว เพราะเป็นโรคเห็นแก่ตัวชนิดชนิดนี้ ; หมายความว่ามันเกินขอบเขต หรือว่าถึงขีดสูงสุด ตามองไม่เห็นผู้อื่นแล้ว เห็นแก่ตัวเท่านั้น มันก็เลยเห็นแก่ตัวมากขึ้น ๆ. เพราะฉะนั้น การที่จะทำอะไร จะศึกษาเล่าเรียนอะไรก็ตาม สมัยโบราณเขาให้ภาวนา ให้อำนาจที่จูงใจตัวเอง ให้มองเห็นความจริง ความถูกต้อง ความยุติธรรม, ให้นักถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แล้วทำสิ่งนี้เพื่อพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ค่ายเข้าไป ไม่ใช่เพื่อความเห็นแก่ตัว.

อย่างคุณเข้ามาเรียนวิชาแพทยกับอาจารย์ พอนาทีแรกเริ่ม อาจารย์จะให้ นึกถึงพระเจ้า นึกถึงความจริง ความถูกต้อง ความยุติธรรม ความอะไรที่เขาเรียกว่า พระธรรม แล้วเราก็ทำสิ่งนี้ตามที่เป็นธรรม เพื่อความเป็นธรรม; แล้วเราก็เป็น แพทย์ที่มีอุทิศตน ออกมาเพื่อช่วยเพื่อนมนุษย์ ให้ไม่มีความทุกข์เกี่ยวกับโรคทางกายนี้. อย่างนี้เห็นค่าจ้างรางวัลนี้เป็นข้อน้อยๆ ใต้ฝ่าเท้าเสมอ, เห็นการได้ทำหน้าที่ตามอุทิศตน เป็นสิ่งสูงสุดอยู่บนศีรษะ บุษายู้อย่างนี้, มันก็ไม่มีช่องทางที่จะเห็นแต่หัว มันก็ เจริญไปได้เหมือนกัน; ได้ประโยชน์ก้าวหน้าหรือเจริญไปได้ ต้องการทรัพย์ก็ได้ทรัพย์ ตามที่ควรจะได้ เพราะว่าเราเป็นแพทย์ผู้เสียสละความทุกข์ยากของคนอื่น ไม่ใช่เป็นพ่อค้า; อย่างนี้ก็เลยไม่มีความเห็นแก่ตัว ที่จะก่อรูปร่างขึ้นมา.

จะเล่าเรียนอะไรก็ตาม เราจะให้บูชาพระก่อนเสมอ เพื่อข้อมความไม่เห็น แก่ตัวไว้ทุกวัน ๆ. เกี่ยวกับมัน **หลักศาทำอะไรอย่างเครื่องจักร** พอกพูนความ เห็นแก่ตัวอย่างเครื่องจักร; โลกมันจึงเป็นโลกของพวกภูตผีปีศาจที่เห็นแก่ตัว ไม่ดู หน้าใคร. นี้เรียกว่าเป็นโรคเห็นแก่ตัว ชักชวนกันมาเป็นพวก ก็เพื่อเห็นแก่พวก เพื่อจะไปทำลายพวกอื่น มีเชื้อโรคมดตั้งแต่กองเชียร์ในสนามกีฬาของมหาวิทยาลัย นี้คือ เชื้อ (germ) ของความเห็นแก่ตัว. รวมพวกกันเพื่อจะทำลายพวกอื่น หรือเพื่อจะข่มขี้ พวกอื่น ยกย่องส่งเสริม หรืออะไรแก่พวกตัวเท่านั้น. นี้เป็นการศึกษาที่ผิด เพราะมัน เพิ่มความเห็นแก่ตัว.

โรคที่ ๗. อยากจะระบุ โรคที่ไม่รู้จักบุญคุณของพ่อแม่ หรือผู้ บัญคุณ.

เพราะมีแต่ความก้าวหน้าทางวัตถุ ทางวิทยาศาสตร์ เห็นการที่ลูกเกิดมาจาก พ่อแม่^๕ เป็นของธรรมดา เหมือนกับผลไม้ ต้นผลไม้สืบพันธุ์ อย่างนั้นก็เลยไม่มี ช่องว่างที่จะเห็นว่า พ่อแม่^๕ เป็นผู้มีบุญคุณเหลือล้นแก่ชีวิตของเรา. มนุษย์คล้าย เครื่องจักรมาก^๕ขึ้น ไม่มีความรู้สึกทางจิต ทางวิญญาณ พ่อแม่ก็เลยไม่มี; เหมือนกับ ลูกผลไม้ที่ออกมาจากต้นไม้ มันก็ไม่ถือว่าต้นไม้เป็นเหมือนพ่อแม่ คล้าย ๆ กันอย่างนั้น; มันเหมือนเครื่องจักร.

ที่นี้ มนุษย์ที่พัฒนาการ ทางจิตทางวิญญาณสูง มันควรจะมีความรู้สึกอะไร ที่ลึกกว่านั้น คือเห็นว่า มีพ่อแม่ **พ่อแม่มีบุญคุณ มีความเป็นพ่อแม่.** ถ้าไม่มีความ เป็นพ่อแม่ มันก็เหมือนสุนัขและแมว ที่ไม่เห็นความเป็นพ่อแม่. พ่อแม่ก็ไม่ต้องมี บุญคุณ ไปดูสุนัขและแมวเป็นต้นนั้นเป็นตัวอย่าง. ถ้ามนุษย์ต่างจากสัตว์เหล่านั้น ก็ต้องมีพ่อแม่, มีสถาบันพ่อแม่ สูงสุดประเสริฐสุดอยู่บนศีรษะ และมีบุญคุณอย่างยิ่ง. เรายอมตายก็ได้ อย่าว่าแต่จะยอมเสียของรักเสียของอะไรเพื่อตอบแทนบุญคุณพ่อแม่เลย.

เดี๋ยวนี้คนหนุ่มสาวไม่เป็นอย่างนั้น เห็นแก่ตัว **เห็นแก่ประโยชน์ของกู ทางเนื้อหนัง** เลยไม่เคยตามใจพ่อแม่ในเรื่องนี้; มันก็พอตักกัน ครั้นตกไปถึงชั้นลูก ชั้นหลาน ชั้นเหลน มันก็เป็นอย่างนี้มากขึ้น สถาบันพ่อแม่จะหายไป; คุณคอย สังเกตดู.

นักเรียนไปเรียนเมืองนอก กลับมาก็หาว่าตัวมีบุญคุณต่อพ่อแม่ เพราะทำให้ พ่อแม่มีชื่อเสียง ^๕นี้เป็นเรื่องที่เขาเล่าเป็นความจริง ไม่ใช่เป็นนิทานกู่ข่าว; แทนที่ พ่อแม่จะมีบุญคุณแก่ลูก ลูกกลับกลายเป็นผู้มีบุญคุณแก่พ่อแม่.

โรคที่ ๘. อยากจะระบุว่า โรคที่ถือว่า ครูบาอาจารย์เป็นลูกจ้างไม่ใช่ผู้บุญคุณ.

โรคนี้ระบาดมาจากเมืองนอก เข้ามาเมืองไทย : ครูบาอาจารย์ก็เป็นลูกจ้างมากขึ้น ทำความเคารพอย่างครูบาอาจารย์ ไม่มีสถาบัน ครูบาอาจารย์ไม่มี มีแต่สถาบัน ลูกจ้างสอนหนังสือ ; แล้วสัตว์ทั้งหลายจะเป็นอย่างไร มันไม่มีครูบาอาจารย์ที่จะชักนำในทางวิญญาน หรือจูงในทางวิญญาน.

สำหรับครูบาอาจารย์ก็เหมือนกัน เป็นสถาบันที่ตกต่ำลงไปทุกที เพราะมันออกมาจากวัฒนธรรมที่ไม่เห็นว่า ครูบาอาจารย์มีบุญคุณสูงสุด คือเป็นผู้นำทางวิญญาน จนเขาจะทำอะไรกับครูบาอาจารย์ก็ได้. เรื่องทางเมืองนอกเมืองนามันก็ปรากฏอยู่เป็นประจำวัน ; คุณไปดูเอาเองก็แล้วกัน. นี้ผมระบุว่า เป็นโรคอกตัญญู เชื่อโรคของความอกตัญญูมันระบาด ไม่รู้คุณพ่อแม่ ไม่รู้คุณครูบาอาจารย์.

โรคที่ ๙. อยากจะระบุว่า ความไม่เคารพคนเฒ่าคนแก่ พระเจ้า พระสงฆ์.

วัฒนธรรมโบราณ คนเฒ่าคนแก่ ได้รับความเคารพยกย่อง แม้จะเป็นคนยากจนเข็ญใจ หรือคนบ้า ๆ บอ ๆ อะไรก็ตามใจ ความเป็นคนเฒ่าคนแก่ของเขานั้น เขายกให้เป็นสถาบันที่ว่า คนหนุ่มสาวจะต้องเคารพ นี้คือ แก่ทางร่างกาย. ที่นี้ ถ้าแก่ทางวิญญาน คือเป็นสมณพราหมณ์ เป็นพระเจ้าพระสงฆ์ ก็ยังต้องเคารพ. เกี้ยวคนแก่ดูมอมในแง่ที่น่ารังเกียจ จนกระทั่งแม่แต่พ่อแม่ของตัวเองนั้นแหละ ; พอแก่เฒ่าขึ้นมา ลูกหลานก็มองว่าเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ น่าจะหลีกไปเสียให้พ้น เห็นพระเจ้า พระสงฆ์เป็นคนครีคระล้ำสมัย.

ถ้ามองเห็นสิ่งที่ถูกต้องแล้ว มันต้องไม่ใช่อย่างนั้น คนเฒ่าคนแก่ นั้น แม้เขาจะไม่มีอะไรกับเราก็คงตามใจ แต่ว่าเขาเกิดก่อนเรา เห็นโลกก่อนเรา. ถ้าเราเคารพคนเฒ่าคนแก่อยู่ เราก็จะสนใจเอื้อเฟื้อคนเฒ่าคนแก่ รับฟังความคิดความเห็นของคนเฒ่าคนแก่ ซึ่งเขาคงจะบอกอะไรให้แก่เราได้ไม่น้อยเหมือนกัน.

คุณอย่าลืมข้อเท็จจริงที่ว่า **วิชาความรู้** ในโลกมนุษย์ มัน **สืบมาจากคนที่เกิดที่แรกเสมอ**; แม้ทางวิทยาศาสตร์ขนาดไปโลกพระจันทร์ได้ มันก็งอกงามออกมาจากความรู้อันต้น ๆ ของคนที่เกิดก่อนตายก่อน จนไม่รู้ว่่าก็ร้อยก็พันปีมาแล้ว ไม่ใช่เพิ่งมาตรัสรู้เอาเองได้เตี๋ยวนั้น. ฉะนั้นการรับฟังคนที่เกิดก่อน แล้วก็ให้เกียรติแก่คนที่เกิดก่อนนั้น เขาถือกันว่าเป็นสถาบันศักดิ์สิทธิ์อันหนึ่ง.

สำหรับพระเจ้าพระสงฆ์นั้น หมายความว่าท่านเกิดก่อนในทางฝ่ายวิญญาณแต่ทั้งหมคนไม่ต้องนับรวมคนที่บกกพร่อง; เพราะพระเจ้าพระสงฆ์ที่ปลอมตัวบวชก็มีพระเจ้าพระสงฆ์ที่เหลวไหลก็มี. เมื่อเราพูดว่าพระเจ้าพระสงฆ์ ก็หมายถึงว่าเป็นสถาบันที่ถูกต้อง แต่เอาเถอะอย่างน้อยก็ขอให้ถือว่าเป็นสัญลักษณ์ เช่นเดียวกับธงชาติเป็นสัญลักษณ์ของชาติ. เราเคารพผ้าขาวผืนนั้นในฐานะเป็นสัญลักษณ์ของชาติ.

ที่นี้ คนที่แก่หง่อม มีร่างกายที่น่าเกลียดนั่นแหละ เป็นสัญลักษณ์ของความที่เกิดก่อนเรา แก่ก่อนเรา เห็นโลกก่อนเรา หรืออะไรเหล่านั้น, หรืออย่างน้อยพระเจ้าพระสงฆ์ หรือผ้าเหลืองนี้ ก็เป็นสัญลักษณ์ของความสงบ. ถ้าเราเหลือบเห็นพระสงฆ์เราก็นึกถึงความสงบ แล้วเราก็บูชาบุคคลที่สนใจในความสงบ หรือมีความสงบ; ถ้าอาการอย่างนี้ยังมีอยู่ คือเคารพคนเฒ่าคนแก่พระเจ้าพระสงฆ์ในศาสนาแล้ว โลกก็ไม่กระโจนไปสู่กองไฟได้ง่ายเหมือนเตี๋ยวนั้น เพราะมันยังมีจิตใจที่อ่อนโยน ไม่กระต้าง.

โรคที่ ๑๐. อยากจะระบุนุอาการเล็ก ๆ น้อย ๆ ต่อไปอีก ก็เป็น โรคชอบเพื่อนอันธพาล มากกว่าชอบเพื่อนที่เป็นสัตว์บุรุษ.

โรคนั้นมันพุกตัวขึ้นมาอย่างไม่ทันจะรู้สึกตัว หรือไม่น่าจะเป็น เมื่อตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลสอย่างโรคที่หนึ่งทีแรกแล้ว มันก็ชอบเพื่อนที่ส่งเสริมกิเลสด้วยกัน คือความเป็นอันธพาล. มันน่าประหลาด ที่เด็ก ๆ รุ่นหลังนี้ชอบเกเรเกกมะเหรกข่มเหงผู้อื่น แล้วออกไปเป็นเด็กอันธพาล; จำนวนจิกโกจิกก็มันก็มากขึ้น เกิดพริบขึ้นมาอย่างนี้, เป็นโรคชอบเพื่อนอันธพาลมากกว่าเพื่อนที่เป็นสัตว์บุรุษ เพื่อนที่สงบถูกต้องเรียบร้อยถูกมองไปในแง่ครีคระ. อาการที่มีความโลดโผน อันธพาล ชกต่อย ตีรันฟันแทง จนกระทั่งฆ่ากันด้วยลูกกระเบิด อย่างนี้มันกลายเป็นสิ่งที่นิยมชมชอบ กลายเป็นแฟชั่นขึ้นมา.

โรคที่ ๑๑. อยากจะระบุว่า “โรคไม่รู้จักศิลปะของพระเจ้า” เป็นคำบัญญัติเฉพาะ “ไม่ชอบศิลปะของพระเจ้า” พระเจ้าคือธรรมชาติ.

ไม่ชอบศิลปตามแบบตามธรรมชาติ ตามมาตรฐานธรรมชาติ ซึ่งมีลักษณะแห่งความสงบ ไปคิดประดิษฐ์ศิลปะแบบต่าง ๆ แบบใหม่ ๆ. นี้คุณรู้ดีกว่าผมก็ได้; ศิลปะแบบหลัง ๆ นี้ เป็นศิลปะ (art) อะไรที่คนอื่นดูไม่ออก นอกจากคนที่ไปบ้ำหลงมันเท่านั้น. มันมีกฎเกณฑ์ศึกษากันอย่างนั้นอย่างนั้นอย่างโน้น ตั้งพักตั้งนานกว่าจะไปเข้าใจศิลปอันนั้น แล้วชอบศิลปอันนั้นได้ : ศิลปะเสียเวลา ศิลปะที่ไม่มีประโยชน์ ศิลปะที่ทำให้บ้ำมากขึ้น เพื่อฝันมากขึ้น ไม่มีความสงบ ไม่เป็นไปเพื่อความสงบ เป็นศิลปะเสพติดเหมือนกับสุนัขชายฉิ่น; ไปหลงในศิลปะประดิษฐ์ใหม่นั้น. ส่วนศิลปความงามตามธรรมชาติ ของดินฟ้าอากาศ ของดวงดาว ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ทะเล ภูเขา นี้ไม่มีใครชอบ ซึ่งมีลักษณะของความสงบนั้น.

เขากลับไปประดิษฐ์ศิลป์ที่ทำให้เพื่อน เลื่อนลอยไปตามความโง่ ความหลงบูชาสิ่งแปลกประหลาด แล้วก็ไปเรียกว่าศิลป์ หรือความงาม; ถ้าเป็นไปอย่างนี้มากขึ้น มันก็จะเห็นทางเหินห่างจากความสงบมากขึ้น จะไปสร้างความคิดค้นใหม่ๆ ที่มันไหลไปด้วยอำนาจของอวิชา กิเลส ตัณหา แปลกๆ เท่านั้นเอง. เขาจะเรียกว่าค่าหรืออะไรก็ตามใจ หรือเขาจะรวมกันค่าผมตอบก็ตามใจ. ผมต้องพูดอย่างนี้ว่า **มนุษย์กำลัง เป็นโรคไม่ชอบศิลป์ของพระเจ้า** แต่ชอบศิลป์ที่เลื่อนลอยไปตามอำนาจของอวิชา ที่อยากจะทำอะไรแปลกๆ.

โรคที่ ๑๒. อยากจะระเบิด โรคที่ไม่มีศีลข้อกามาเมสุมิจนจาร

กามาเมสุมิจนจาร นั่นคือ ศีลที่ห้ามไม่ให้ล่วงเกินของรักของผู้อื่น; โดยเฉพาะวัตถุแห่งกามารมณ์ของผู้อื่นนั่นแหละ เช่น บุตร ภรรยา เราก็มั่นใจ. เดียวนี้เขาจะยกเล็กศีลข้อนี้กันมากขึ้นทุกทีในโลกนี้. เพราะคนไทยไปตามกันพวกฝรั่ง เรื่องศีลข้อกามาเมสุมิจนจารก็ค่อยๆ จางๆ ไป ตามแบบพวกที่หลงวัตถุนิยม. การประพฤติกิเลสร้ายภรรยาของผู้อื่นนี่จะไม่ถือกันว่าเป็นความผิดแล้ว กำลังจะไม่ถือว่าเป็นความผิดแล้ว เพราะความลุ่มหลงในกามารมณ์หนักขึ้น ก็จะแลกเปลี่ยนภรรยากันเฉพาะวันเฉพาะคืน เพื่อกามารมณ์ที่มีรสแปลกออกไป; นี่ก็เป็นลักษณะที่เรียกว่า จะไม่มีศีลข้อกามาเมสุมิจนจารกันแล้ว. เดียวนี้เจริญด้วยเครื่องคุมกำเนิดทางวัตถุ ทางการปฏิบัติอะไรก็ตามเด็ก คนหนุ่มคนสาวก็ไม่ต้องกลัวโทษที่จะเกิดมาจากข้อกามาเมสุมิจนจารยิ่งๆ ขึ้น. **โรคไม่มีศีลข้อที่ ๓** นี้ก็จะหนักขึ้นๆ ในโลกนี้ ทั้งคนโสดและทั้งคนที่มีการครอบครัวยัง

ที่จิตใจมันก็เสื่อมทรามตกต่ำ, จิตใจที่มันเสื่อมทรามตกต่ำมันทำอะไรได้ทุกอย่าง มันจึงมีการอวดอวยวะที่ไม่ควรอวด, ใช้เครื่องนุ่งห่มที่ไม่

เป็นเครื่องนุ่งห่มแต่สื่อแสดงอวัยวะที่ไม่ควรสื่อแสดง. เพื่อประหยัดเวลา คุณไปดูภาพนางเบ็ด ที่อยู่ในตึกโรงหนังแล้วลองอ่านข้อความนั้นดู. นั่นคือการอวดอวัยวะที่ไม่ควรจะอวด เพราะจิตใจมันตกไปเป็นทาสของกามารมณ์ จะยกเลิกศีลข้อที่ ๓ ข้อกามเสถุมิจจาจาร. ความมีจิตทรามนี้ระบาคออกไป ไม่มีหิริ ไม่มีโอตคัปปะมากเกินไป โลกนี้ก็เป็นโลกของกตมปีศาจอีก.

โรคที่ ๑๓. โรคสุกทัย อยากจะระบุ โรคประชาธิปไตยชนิดที่เขียดคอตตัวเอง.

โลกเรากำลังบูชาลัทธิประชาธิปไตย แต่เป็นประชาธิปไตยของคนที่เป็นทาสวัตถุ เป็นทาสของกามารมณ์ มันก็ชวนกันเฮไปกวัดถู หรือกามารมณ์ขึ้นเป็นพระเจ้า; มันก็เป็นประชาธิปไตยในทางเป็นทาสของกามารมณ์ของวัตถุ. ประชาธิปไตยนั้นมันดีต่อเมื่อมันเป็นธรรมาธิปไตย คือบูชาพระธรรม บูชาพระเจ้า และเป็นประชาธิปไตยอิสราภาพ เสรีภาพ; เพราะว่า พละเจ้า หรือพระธรรมนั้นแหละช่วยให้เรามีเสรีภาพจากอำนาจของกิเลส. เคียงนี้เราได้ประชาธิปไตยมาสำหรับทำอะไรตามชอบใจไปในทางเป็นทาสของกิเลส นี้เรียกว่า ประชาธิปไตยชนิดเขียดคอตตัวเอง ให้มนุษย์สูญเสียความเป็นมนุษย์ที่มีมนุษยธรรม แล้วก็เฮกันไปในทางที่เห็นแก่ตัวอย่างที่ว่ามาแล้ว; เพราะว่าทุกคนเป็นโรคเห็นแก่ตัวอยู่แล้ว พอได้ประชาธิปไตยมา ก็เฮไปในทางเห็นแก่ตัว. เพราะทุกคนเป็นโรคเห็นแก่ตัว การประชุมในที่ประชุมนั้น มันก็โหดไปในทางทำตามความเห็นแก่ตัว; นี้ก็คือ เขียดคอตตนเอง.

โลกกำลังมีความทุกข์ยากลำบากเพราะเศรษฐกิจ เพราะสงคราม เพราะอะไรมากขึ้น ก็เพราะประชาธิปไตยทำไปเพื่อประโยชน์แก่เนื้อหนัง ทำไปเพื่อส่วนเกิน

ที่ไม่ควรจะเกินเหมือนที่เข้ามาแล้วในข้อต้น ๆ ; ผลสุดท้ายของประชาธิปไตย ก็คือ ลัทธิแบบ ฮิปปีอัสม, ไม่ได้หมายถึงตัวฮิปปี แต่หมายถึงความหมายของลัทธิฮิปปีอัสม คือการบูชาประชาธิปไตยในทางเนื้อหนังของตนเอง มีปรัชญาของตัวเอง เพื่อให้เป็นอิสระในการที่จะบูชากิเลส ไปตามอำนาจของกิเลส ที่ผมเรียกเขาเองว่าฮิปปีอัสมตามความหมายของพวกฮิปปี.

การศึกษา การก้าวหน้าของการศึกษา กระทบประชาธิปไตยนี้ ที่มันเดินไปผิดทาง มันเดินไม่ถูกทาง มันก็เพื่อเชื่อกอดตัวเองด้วยการเป็นทาสของอารมณ์มากขึ้น ; ธรรมะหรือศาสนาเข้าไปไม่ได้ในรัฐสภาของพวกที่เป็นประชาธิปไตยชนิดนี้, ไม่มีพระเจ้า ไม่มีศาสนา ไม่มีธรรมะในสถานนั้น ๆ. นี้ไม่ใช่คำค่า เป็นเพียงคำแถลงตามความรู้สึกที่มองเห็นจากการสังเกตมาเป็นปี ๆ ๑๐ ปี ๒๐ ปี ๓๐ ปี ฝากไปให้คุณคิดดูด้วย ; เพราะเป็นโรคที่ร้ายที่สุดของโลกในปัจจุบันนี้ คือโรคประชาธิปไตยชนิดที่เชื่อกอดตัวเอง, มียอดสุขของอุกมคติ หรือปรัชญา เป็นฮิปปีอัสม ตามใจตนเองด้วยเรื่องทางเนื้อหนัง.

วันนี้เราได้พุกกันมาจนเกินเวลาไปบ้างแล้ว เพื่อให้มันหมดตัวอย่างที่อยาก จะยกมาให้เห็นว่า โรคที่กำลังลุกลามอยู่ในโลก แสดงอาการปรากฏออกมาให้เห็นได้ในสายตาของโลกยุคปัจจุบันนี้ อย่างน้อยที่สุดก็มีอยู่อย่างที่ไต่ยกมาให้เห็นเป็นตัวอย่างนี้.

นี่มี **ต้นตอมาจากความเป็นคนไข้อย่างวิเศษ** ขยายอาการออกไปเป็น ตัณหา เป็นอุปาทานตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งคุณต้องการจะเรียน จะศึกษา

จะเข้าใจ จึงได้มากันถึงขั้นนี้; ดังนั้นจึงต้องพูดถึงเรื่องที่มีนัยเป็น *practical* จริง ๆ อย่างนี้ สำหรับที่จะรักษา เยียวยา แก้ไข ตามวิถีทางของพุทธศาสนา. จะชอบหรือไม่ชอบ จะเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย ผมไม่ถือเป็นหลักสำคัญ; ผมจะพูดแต่ที่ผมเห็นว่าควรจะต้องพูด หรือมีเหตุผล ในการที่จะแก้ไขโลกให้ดีขึ้น, รักษาเยียวยาโรคให้ดีขึ้นตามความมุ่งหมายของพระพุทธองค์ ซึ่งเป็นนายแพทย์ ผู้เชี่ยวชาญรักษาโรคทางวิญญาณของสัตว์โลกนี้ อยู่ตลอดกาลปาวสานต์.

นกกัร็องพอดี้ วันนั้นแปลว่าหมดเวลา ขอยุติไว้เท่านี้ก่อน.

การเข้ามารับรักษาโรค โดยวิธีการรับนับถือพุทธศาสนา

วันที่ ๓ เมษายน ๒๕๑๔

สำหรับพวกเรานี้

ได้ล่วงมาถึงเวลา ๔.๓๐ น. แล้ว.

วันนี้จะได้พูดกันถึงเรื่อง การรักษาโรคในหัวข้อว่า การรับนับถือศาสนา ขอให้ระลึกถึงหัวข้อใหญ่ของเรื่องอยู่เป็นประจำว่า เรากำลังพูดกันถึงเรื่องการรักษา เยี่ยวยาโรคของสัตว์โลกทั้งปวง โดยนายแพทย์คือพระพุทธเจ้า.

เราได้พูดกันถึงเรื่อง สัตว์โลกทั้งปวงเป็นคนไข้ของอวิชา, และพูดกันถึง อาการโรคของความเป็นคนไข้ของอวิชา ว่าอาการโรคที่ปรากฏอยู่ในสายตาของคน

ในยุคปัจจุบันนี้ แล้วก็จะได้พูดคุยกันถึงการรักษาโรคต่อไป ในเมื่อเราพูดคุยกันถึงโรคพอสมควรแล้ว.

ขอให้นึกถึงพระพุทธองค์ ผู้ตั้งอยู่ในฐานะที่เป็นนายแพทย์ผู้เชี่ยวชาญโรคด้วยการจำหัวข้อในบาลีนั้นอย่างขี้ใจ ว่า สพฺพญฺญู สพฺพทสฺสวํ ชีโน อจฺริโย มม มหาการุณฺนิโก สตฺถา สพฺพโลกตฺถิจฺฉโลโก – อาจารย์ของเรานั้นเป็นผู้รู้สิ่งต่าง ๆ ทั้งปวง เป็นผู้เห็นสิ่งทั้งปวง เป็นผู้ชนะมาร เป็นผู้สั่งสอน ที่ประกอบไปด้วยความกรุณาอันใหญ่หลวง เป็นนายแพทย์ผู้รักษาเยียวยาสัตว์โลกทั้งปวง ทั้งนี้ นั้นเป็นเหมือนกับมนต์ศักดิ์สิทธิ์ ถ้าท่องและระลึกอยู่เสมอจะช่วยให้ได้มาก ช่วยให้เกิดความเลื่อมใสมั่นคงในพระพุทธเจ้า และก็เลยออกไปถึงพระรัตนตรัยเป็นลำดับ; นั้นเป็นเรื่องรู้จักพร้อมกันไปในตัวทุกอย่าง : เรื่องเกี่ยวกับโรค เกี่ยวกับสมมุติฐานของโรค เกี่ยวกับความไม่มีโรค การรักษาเยียวยาให้เกิดความไม่มีโรค ซึ่งมีพร้อมอยู่ในคถาสนี้.

ศึกษาพุทธศาสนา ต้องสนใจภาษาบาลีด้วย

เมื่อตั้งใจ จะศึกษาพุทธศาสนา ก็ ต้องสนใจคำบัญญัติเฉพาะ หลักการที่ใช้กันอยู่ในทางศาสนานี้กันบ้างตามสมควร. ภาษาบาลีมีประโยชน์อยู่หลายอย่าง อย่างที่ไม่ค่อยจะสังเกตเห็นกัน คือว่ามันช่วยให้จำได้ง่ายแม่นยำขึ้น เพราะเป็นคำสั้น ๆ แต่ประโยชน์ที่สำคัญนั้นคือมันเปลี่ยนแปลงยาก; เราถือภาษาบาลีไว้เป็นหลัก เมื่อแปลไปสู่ภาษาต่าง ๆ นั้น มันเลื่อนได้. ถ้าเรา รักษาภาษาบาลีเดิมไว้ได้ มันก็ เลื่อนไม่ได้ เพราะมันจะวกกลับมาหาภาษาบาลีเดิมเรื่อยไป; ถ้าขึ้นแปลเป็นภาษา

ปัจจุบันต่อๆ กันไป มีการเลื่อนออกไปทุกที. ฉะนั้น จำภาษาตั้งเดิมไว้บ้างเท่าที่จะทำได้ เพื่อประกันความที่มันค่อยๆ เลื่อนออกไป.

อีกอย่างหนึ่ง **ความรู้** ของเรายังไม่กว้างขวางในตอนแรก แล้วมันจะ **ค่อยกว้างขวางออกไป** โดยที่วกกลับไปทบทวนความหมายของคำในภาษาบาลีนั้นเรื่อยๆ ไป. แม้แต่คำว่า “พระพุทธรเจ้า” อย่างนี้ เราควรจะต้องสนใจให้เกิดความรู้ความเข้าใจ ในความหมายของคำๆ นั้นยิ่งขึ้นทุกทีๆ. อย่าว่าแต่พวกคุณที่เพิ่งจะสนใจในเวลาอันสั้นนี้; แม้แต่ผมที่สนใจมาเป็นเวลา ๔๐ ปี ๕๐ ปีแล้ว ก็รู้สึกว่าการเข้าใจนั้นมันมิได้หยุด มันยังขยายออกไปได้ คือมีความเข้าใจแจ่มชัดลึกซึ้งกว้างขวางออกไปเรื่อยๆ จนกระทั่งบัดนี้.

นี่ก็เป็นหลักสำคัญอันหนึ่งซึ่งขอให้ถือไว้ปฏิบัติจนตลอดชีวิต เมื่อยังรักที่จะเป็นพุทธบริษัทในพระพุทธศาสนา; เพราะฉะนั้น หัวข้อการศึกษาของเราในวันนี้ ในคราวนี้ก็เกี่ยวกับศาสนานี้เป็นหลัก. รวมความแล้วที่ว่า **สัพพโลกตักขิณโก - อาจารย์ของเราเป็นนายแพทย์ ผู้รักษาโรคของสัตว์โลกทั้งปวง.** ที่นี้เราจะพูดถึงเนื้อเรื่องที่จะพูดต่อไป ครึ่งที่แล้วๆ มากก็พูดถึงโรคโดยละเอียด ที่นี้ก็เริ่มพูดกันถึงเรื่องการลงมือรักษาโรคกันบ้าง.

เรื่องที่ ๑ การรับนับถือศาสนาเป็นวิธีรักษาโรค

เริ่มด้วยเรื่องแรกที่สุดก็คือคำว่า **การรับนับถือพระศาสนา**, การรับนับถือพระศาสนานี้ **คือการแก้ไขเยียวยารักษาโรคของโลกเป็นระยะตั้งต้นเริ่มแรก.** โรคมี ๑๓ ชนิด ที่สื่ออาการให้เห็นในปัจจุบันเป็นอย่างน้อย ที่เราได้พูดกันมาแล้ว.

เมื่อได้พูดคุยกันถึงการรักษาเยียวยาต่อไป ก็อยาก จะพูดถึง ข้อบกพร่องของการเชี่ยวชาญรักษาโรค นี้ก่อน เพื่อเป็นเครื่องเปรียบเทียบในระหว่างเหตุการณ์ ทั้งทางวัตถุและทางวิญญาณ.

ข้อแรก อยากจะพูดถึงว่าในวงการแพทย์ปัจจุบัน ก็ชวนชวายนกันแต่เรื่องโรคในทางร่างกาย ทางฝ่ายกาย ทางฝ่ายฟิสิกส์ กันอย่างละเอียดลออกว้างขวางก้าวหน้าออกไปไกลมาก จนจะเรียกว่า อยู่ในสภาพที่เกินไปทางหนึ่ง แล้วก็พร่องไปทางหนึ่ง; โดยเฉพาะข้อนี้ ก็คือการที่ **ไม่ป้องกันโรคทุกชนิด ด้วยการแก้ไขในทางวิญญาณ** คือไม่สนใจโรคทางวิญญาณ อย่างที่เคยพูดมาแล้ว ในฐานะเป็นเครื่องป้องกันโรคทางร่างกาย.

ถ้าคนเรา **ไม่เป็นโรคทางวิญญาณ** คือ **มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์** มีความคิดเห็นถูกต้อง มีการเป็นอยู่ถูกต้อง การเป็น **โรคทางกายจะน้อยลง** แทบจะหมดไปอย่างที่พูดกันมาละเอียดแล้ว. ข้อที่ไม่สนใจเกี่ยวกับโรคทางวิญญาณนี้ ละเลยความรู้เรื่องโรคทางวิญญาณ ไม่เอามาใช้เป็นเครื่องป้องกัน, หรือแม้แต่การแก้ไขโรคทางฝ่ายร่างกายมันก็เพิ่มโรคทางกายนี้ให้มากขึ้น โดยให้มันแปลกๆออกไป อย่างไม่มีที่สิ้นสุด.

ถ้าจะถามกันว่า **ทำไมโรคแปลกๆใหม่ๆ มันเกิดขึ้นในโลกเรื่อย** จนการค้นคว้าไล่ไม่ค่อยจะทันอย่างนี้? พวกที่เป็นนักวัตถุนิยมก็จะพูดว่า เพราะว่าโรคมันเปลี่ยนแปลงทางวัตถุ; นั่นก็มีส่วนถูกต้องอยู่มาก. แต่อีกส่วนหนึ่งผมอยากจะขอให้เอาไปคิดว่ามันมีส่วนที่เกี่ยวกับวิญญาณและจิตใจอยู่มาก. เมื่อทางวัตถุเปลี่ยนแปลง ทางวิญญาณก็เปลี่ยนแปลงเหมือนกัน; แต่ทางวิญญาณนั้นนอกจากจะเปลี่ยนแปลงแล้ว มันก้าวหน้าในทางเป็นโรคมากขึ้น.

มนุษย์เป็นโรคทางวิญญาณมากขึ้น ๆ คือทำความโลภ โกรธ หลงมากขึ้น, มีความเป็นอยู่ที่ไม่ประกอบด้วยธรรมมากขึ้น, มันจึงเป็นวิญญาณที่หิวกระหายหรือว่าทนมรมาน. เมื่อมาประกอบกันเข้ากับความเปลี่ยนแปลงทางวัตถุสมัยใหม่ โรคใหม่มันก็เกิดขึ้นมา ฉะนั้นจึงมีปัญหาเพิ่มขึ้น. ถ้าเรามีการแก้ไขหรือมีการป้องกันทางวิญญาณ โรคทางกายนั้นก็ยิ่งจะน้อยลง; โดยเฉพาะอย่างยิ่ง **โรคทั้งหลายที่มาจากความหิวกระหายทางวิญญาณ คือความวิตกกังวล การอยู่ด้วยจิตที่เร่าร้อน.**

ที่นี้ ข้อที่สองอยากจะพูดนอกเรื่องไปนิดหนึ่งว่า การที่หลับตาจะ **แก้** **ไข** **กัน** **แต่** **ใน** **ทาง** **วัตถุ** แล้วยังไปแก้ไข **ไม่มี** **ขอบ** **เขต**; แม้กระทั่งอันธพาล คนอันธพาลในโลก นี่ก็เป็นจรรยาของวงการแพทย์ ที่จะต้องแก้ไขไม่เลือกหน้า. อันนี้จะถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง ก็เอาไปคิดดูก็แล้วกัน. แต่ผมมองมันในแง่ที่เสียเวลา เหมือนกับรักษาเชื้อโรคไว้ให้คงมีอยู่ในโลก. วงการแพทย์เสียเวลาไปในการช่วยเหลือคนอันธพาลนั้นคงจะมากไม่น้อยเหมือนกัน, แล้วกลับจะเห็นเป็นว่ามีความสำคัญเท่ากันอย่างนี้.

คนอันธพาลนั้นหมายถึงคนเป็นโรคทางวิญญาณแก้จัดเกินไป; แล้วเรา รักษาเชื้อโรคทางวิญญาณไว้ ด้วยการช่วยคนอันธพาลไว้. ถ้าถือ **ตามหลักศาสนา** **ก็ต้อง** **เมตตา** **กรุณา** ช่วยเหลือกันทั่วไป นั่นมันก็เป็นการถูกต้องอย่างยิ่ง; แม้แต่มหาโจรก็ต้องเอามาช่วยชีวิตให้มันรอดไว้ เพื่อจะจับมาใส่คุกใส่ตารางต่อไป. **พร้อมกันนั้น** **มัน** **ก็** **ทำให้** **เกิด** **ปัญหา** **ยุ่ง** **ยาก** ในทางมีเชื้อโรคทางวิญญาณได้มาก; **ทั่วโลก** **ก็** **นิยม** **กัน** **อย่าง** **นั้น**. คนที่เป็นวิกลจริตด้วย ประกอบอาชญากรรมอย่างยิ่งด้วย ก็ยังได้รับการแก้ไขเยียวยารักษาด้วยความเมตตาปรานีเหมือนกัน **และ** **ยัง** **หา** **ช่อง** **โอกาส** **ที่จะ** **ช่วย** **คน**

ชนิดนี้ไว้ ถ้ามีเหตุผลทางการเมืองแล้วก็ยิ่งเอากันใหญ่; นี่เพียงเท่านั้นก็พอ, ไม่ต้องพูดมากกว่านี้.

ที่ว่าเพราะเราเสียเวลาในการแก้ไขทางฝ่ายกาย กระทั่งถึงอันธพาลนี้ แต่**ไม่แก้ไขโรคทางวิญญาณ** ให้แก่พวกอันธพาลเหล่านั้น นี่เป็นต้นตอที่มาของโรคทั้งทางวิญญาณและทั้งทางร่างกาย; นี่ถือ **เป็นข้อบกพร่อง** หรือเป็นช่องโหว่อันหนึ่ง ซึ่งทำให้โลกนี้มีโรคมากขึ้นทั้งทางกายและทั้งทางวิญญาณ ถ้าไม่นึกถึงข้อนี้กันบ้าง ผลก็จะมีขึ้นว่าภาระหนักของวงการแพทย์จะมีมากขึ้น, มีความยุ่งยากมากขึ้น. และในเมื่อแพทย์เองก็เป็นโรคทางวิญญาณกันแล้ว ความยุ่งยากก็เพิ่มมากกว่านั้นอีก; เช่นจะมีนายแพทย์ชุกครึดยิ่งขึ้นไปกว่าที่แล้มาแล้ว นี่เป็นต้น. ขอให้นึกถึงข้อนี้กันบ้าง.

เราต้องรับนับถือศาสนา เพราะชีวิตเป็นอยู่ด้วยจิตใจ

ทีนี้จะพูดกันถึงเรื่องการรับนับถือพระศาสนาต่อไป เราตั้งปัญหาขึ้นมาสั้น ๆ สั้น ๆ ว่า **ทำไมเราจึงต้องรับนับถือศาสนา** หรือต้องสนใจกับสิ่งที่เรียกว่าศาสนา? ถ้าตอบอย่างกำปั้นทุบดิน แต่ก็ไม่เสีย *logic* ในข้อที่ว่า **ชีวิตมันเป็นอยู่** หรือเป็นการเดินทาง **ด้วยจิตใจ**; ดังนั้นเราต้องรู้เรื่องของจิตใจ. **ศาสนา** นี้แหละ คือ **ความรู้** และ **หลักปฏิบัติ** ในเรื่องเกี่ยวกับ **จิตใจ**. ขอให้คิดดูให้ดีๆ ชีวิตของคนเรานั้นมันเป็นอยู่หรือเจริญไปด้วยจิตใจ ไม่ใช่ด้วยร่างกาย; แต่คนก็มองเห็นว่า ด้วยร่างกาย สนใจแต่เรื่องร่างกาย และสนใจแต่เรื่องที่จะบำรุงรักษาแก้ไขทางร่างกาย จนศาสนาไม่มีช่องที่จะเข้ามาเกี่ยวข้อได้ด้วย.

คุณลองนึกถึงผู้ที่ศึกษาก้าวหน้าแผนใหม่นั้น แม้ในวงการแพทย์ของพวกคุณ ก็จะมีข้อเท็จจริงข้อนี้ : คือสนใจแต่เรื่องทางร่างกาย จนศาสนาไม่มีช่องเข้ามาเกี่ยวข้องได้ด้วย ไม่ก็คนที่มาสนใจอย่างนี้อย่างพวกคุณ.

ในเมื่อกล่าวรวมกันทั่วไปหมด ก็จงเข้าใจว่า **เรื่องชีวิตนี้เป็นเรื่องของจิตใจ**, เรื่องทางฝ่ายวิญญาณโดยตรง; ฉะนั้นเราต้องสนใจกับเรื่องทางศาสนา. แม้พระเยซูตอบต่อพญามารที่ว่า **“ชีวิตมิได้อยู่ด้วยข้าวปลาอาหาร ชีวิตอยู่ด้วยพระธรรมของพระเจ้า”**. นี่พูดกันคนละทางเลย.

ขอให้ศึกษาข้อนี้กันเสียให้มากด้วย ว่า **“ชีวิตมิได้อยู่ด้วยข้าวปลาอาหาร แต่อยู่ด้วยพระธรรม, ของพระธรรม”** หรือของพระเจ้ก็ตามใจ แล้วแต่จะเลือก; ถ้าไม่อย่างนั้นแล้วมันก็ทั้งศาสนาทั้งหมด ไม่ว่าศาสนาไหน. ศาสนาคริสเตียนก็กำลังถูกทิ้ง เพราะเขาเห็นว่า เขามีชีวิตอยู่ได้ด้วยข้าวปลาอาหาร ไม่ได้มีชีวิตอยู่ด้วยพระธรรมของพระเจ้า, พวกพุทธบริษัทก็กำลังหลงวัตถุนิยม : ถือศาสนาพอเป็นพิธี ในใจก็ไม่ได้ถือเลย; ใครเอาเงินมาให้สักหน่อย ก็จะทิ้ง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ทั้งหมด.

ศาสนาช่วยแก้ไขปัญหาทางฝ่ายวิญญาณได้

ศาสนาเป็นเรื่องของการแก้ไขปัญหาทางฝ่ายวิญญาณ เช่นเดียวกับเรื่องอื่นๆ; เช่น เรื่องเศรษฐกิจ เป็นต้น เขาแก้ปัญหาวัดถู. พวกที่หลงทางวัตถุ ก็พูดอย่างพวกคอมมิวนิสต์พูด, พวกคอมมิวนิสต์นั้น *dialectic materialism* ว่าร่างกาย

ดีแล้ว จิตใจไม่ต้องกลัว มันดีเอง เป็นสุขเอง. ส่วน **พวกมโนนิยม** ทางฝ่ายศาสนา นี้ไม่ยอมรับ ไม่ยอมเชื่ออย่างนั้น กลับพูดตรงข้ามว่า **“จิตใจต้องดีเสียก่อน** ความสุขทางร่างกายหรืออะไรที่น่าปรารถนาทางร่างกาย จึงจะมีขึ้นมาได้ แล้วไม่เป็นทุกข์ด้วย” นี้พูดอย่างขัดขวาง อย่างตรงกันข้ามอยู่อย่างนี้.

ที่นี้เราก็ออยู่ในพวกที่ว่าโดยหลักส่วนใหญ่ต้องเป็นพวกมโนนิยม ถือจิตใจ เป็นสำคัญกว่าร่างกาย, ถือว่าร่างกายเป็นไปตามอำนาจของจิตใจ; นี้เป็นหลักพุทธศาสนาที่คุณจะต้องจำไว้. ให้ถือว่า **ทุกอย่างเป็นไปในอำนาจของจิตใจ รวมทั้งร่างกายด้วย** เราจึงจัดการที่จิตใจเป็นข้อใหญ่ นั้น; ฉะนั้นจึงมีเรื่องทางศาสนาเกิดมาอีกระบบหนึ่งซึ่งว่าที่แท้แล้ว ควรจะไปด้วยกันทั้งทางกายและทางใจ แต่ให้ทางใจ เป็นฝ่ายนำ ให้ร่างกายเป็นฝ่ายตาม นี้คือหลักพระศาสนาที่ถูกต้องอย่างนี้ ซึ่งจะสามารถ เป็นเครื่องเยียวยารักษาโรคของสัตว์โลกได้จริง.

“ศาสนา” มีความหมายเป็นการหนีภัยทางวิญญาณ

ที่นี้ อยากจะพูดสักนิด ถึงคำว่า “ศาสนา-ศาสนา” นี้, “ศาสนา” นั้น **ตัวหนังสือ** แปลว่า **คำสั่งสอน**; แต่ตัวแท้จริงของมันไม่ใช่เพียงแต่ตัวคำสั่งสอน แต่เป็นตัวการหนีภัย หนีอันตรายทางจิต ทางวิญญาณ. คำสั่งสอนเป็นแต่คำพูด ที่นี้ คนก็เฉลอจนใจ ว่าศาสนาคือคำสั่งสอน; **ตัวศาสนาแท้ ๆ คือการหนีภัย หนีอันตรายทางวิญญาณ.**

พระพุทธเจ้าท่านเรียกระบบนี้ว่า “พรหมจรรย์” ไม่เคยเรียกว่าศาสนา ในครั้งพุทธกาล มันจับผลจับผลกันอย่างไรไม่รู้ เอาสิ่งนี้มาให้นามใหม่ว่าศาสนาในภาษาไทย แล้วก็ไปถือตามความหมาย ตามตัวหนังสือ ว่าเป็นคำสั่งสอน; ศาสนาเลยเหลือแต่คำสั่งสอน เช่นพระไตรปิฎกเป็นต้น นั่นมิใช่ตัวศาสนาแท้.

ตัวศาสนาแท้ คือการหนีอันตราย หนีภัยทางวิญญาณ คือการตื่นรนต่อสิ่ง หรือแม้แต่แสวงหาวิชาความรู้เพื่อสิ่งนี้, ตื่นรนต่อสิ่งไปจนกว่าจะปลอดภัยในทางวิญญาณ. ^๕นี่คือตัวสิ่งที่เรียกว่าศาสนา.

ที่นี้ถ้ามองให้กว้างขึ้นไปอีก **ตัวศาสนาในความหมาย** ที่ถูกต้อง ไม่ใช่ตัวหนังสือ **คือสัญญาขาดญาณของการหนีภัยดั้งเดิม** นั่นเอง. สิ่งที่มีชีวิตแล้ว มันก็มีความรู้สึก ที่จะอยู่ จะรอด จะไม่ตาย; พอมีอันตรายมา มันก็ตื่นรนและหนี. นี่เป็นสัญญาขาดญาณของการหนีภัย; ไปศึกษาจากวิชาเรื่องจิตวิทยาโดยละเอียด. ^๕เดี๋ยวนี้เป็นที่ยอมรับกันว่า สิ่งที่มีชีวิตย่อมมีสัญญาขาดญาณแห่งการหนีภัย.

ที่หนีภัยมันมีทั้งทางกายและทางจิต ^๕ก่อนนี้ไม่รู้เรื่องทางจิต ก็หนีภัยกันแต่ทางกาย สัตว์เตี้ยจ้านยังรู้จักหนีภัยแต่ทางร่างกาย, คนสมัยป่าเถื่อนสมัยแรก ๆ ที่ จะมาเป็นคน ^๕ก็รู้จักแต่ทางร่างกาย; ฉะนั้นก็หนีภัยกันแต่ทางร่างกาย. เมื่อทางร่างกายปลอดภัยพอสมควรแล้ว คนจึงเรียนรู้ว่า อ้าว, มันยังมีภัยอันใหญ่หลวงอีกอย่างหนึ่ง **คือภัยที่อยู่ข้างใน ภัยทางจิต คือกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดความทรมานอยู่คนเดียว ^๕โดยไม่มีใครมาเกี่ยวข้อง, ภัยจากอันตรายภายในคือกิเลส** มนุษย์เริ่มรู้จัก. เพราะฉะนั้น สิ่งทีเรียกว่าศาสนาก็เกิดขึ้นโดยสมบูรณ์ ในความหมายเต็มที่ว่าหนีอันตราย ทั้งทางกายและทั้งทางจิตใจ ^๕ที่ว่าทางวิญญาณ.

ผมขอร้องให้ถือหลักอันนี้ว่า นี่คือรากฐานของศาสนา; เพราะคนส่วนมาก เขาไม่ยอมเชื่อ หรือคัดค้านด้วยซ้ำไป ว่าจะให้ **สัตว์เดรัจฉานมีศาสนา** ด้วยนั้นไม่ได้. ผมว่าได้ คือ **สัตตชาตญาณแห่งการหนีภัย**; มันรู้เท่าไรมันก็ทำเท่านั้น, มันทำได้เท่าไร นั่นก็คือศาสนาของมันเท่านั้น เพื่อมีชีวิตรอด.

จะยกตัวอย่างให้เห็นว่า เบี้ยว ปู มด แมลง **นี้รู้จักหนีภัย** วิ่งลงรูบ้าง ลงน้ำบ้าง ไปไหนต่อไหนที่มันจะปลอดภัยได้แล้ว มันก็ต้องทำละ; สัตตชาตญาณอันนั้น เป็น **รากฐานของการมีศาสนา** คือการหนีภัยในทางวิญญานต่อมาในชั้นหลัง; แต่ความหมายคงเดิม คือการหนีอันตราย นี่คือตัวศาสนา.

เราบวช เราเรียน เราปฏิบัติจนบรรลุ มรรค ผล นิพพาน นี้ก็เพื่อ **“หนีอันตรายทางวิญญาน”** คำเดียวเท่านั้น. ให้รู้จักศาสนาถึงถึงรากฐาน คือ สัตตชาตญาณแห่งการเอาตัวรอด จึงจะเข้าใจศาสนาถูกต้อง.

ปัญหาต่อมา เมื่อมนุษย์เริ่มรู้สึกเรื่องภัยทางวิญญานนี้แล้ว มันก็ยังทำไม่ได้ ง่ายนัก; มนุษย์ไม่สามารถควบคุมสัตตชาตญาณที่จะสูงขึ้นมา คือสัตตชาตญาณหนีภัยอย่างมนุษย์นี้. มนุษย์ควบคุมสัตตชาตญาณส่วนสูงนี้ไม่ได้ ก็เลยย้อนกลับไปมีสัตตชาตญาณระดับต่ำ คือระดับสัตตชาตญาณอย่างสัตว์อยู่ตามเดิมเป็นส่วนใหญ่. นี่เป็นเหตุให้เกิดการเบียดเบียนกัน **มนุษย์ควบคุมความรู้สึกต่ำสูงไม่ได้ ความรู้สึกต่ำต่ำ ครอบงำ** มันก็เบียดเบียนกันเอาเปรียบกันอย่างสัตว์นั่นเอง. ในร่างกายมนุษย์นี้เป็น สัตว์ คือการเบียดเบียนกันระหว่างมนุษย์; ศาสนาก็ยังจำเป็นที่จะต้องมียิ่งขึ้นมามาก เพื่อจะช่วยควบคุมสัตตชาตญาณของมนุษย์นี้ ให้ยังคงมีอยู่ได้ อย่าให้ไปเป็นสัตตชาตญาณอย่างสัตว์.

พวกมีปัญหาในรุ่นแรกๆ ในระยะแรกๆ ก็เริ่มหาวิธีต่างๆ นานา ให้มนุษย์มีจิตใจอย่างมนุษย์, คือจิตใจสูงๆ สูงขึ้นทุกที. อย่าไปเป็นจิตใจต่ำๆๆ ต่ำลงไปอย่างสัตว์อย่างเดิม. ฉะนั้นจำไว้ง่ายๆว่า คำว่า “มนุษย์” นี้แปลว่า “ใจสูง” หรืออย่างน้อยเทือกเถาเหล่ากอของผู้ที่มีใจสูง คือมนุษย์คนแรกๆ ที่เริ่มมีใจสูง มนุษย์คนหลังๆ ก็จะมีใจสูงยิ่งๆ ขึ้นต่อไป จึงเรียกว่ามนุษย์. ถ้าใจต่ำก็ย้อนไปหาสัตว์ ไปหาความเป็นสัตว์.

ศาสนาเกิดขึ้นมาตามรสนิยมของท้องถิ่น

ที่นี้ **จิตใจ** เรากอຍมีแต่ **จะลงไปทางต่ำ** เหมือนกับปลามันจะลงน้ำอยู่เรื่อย; **เราต้องมีสิ่งต้านทาน, ระบบต้านทานคือศาสนา.** นี่จึงเกิดปัญหาทางศาสนาขึ้นมา, เกิดศาสนาขึ้นมาตามระดับ และตามความเหมาะสมของสถานการณ์. สถานการณ์นี้ก็หมายถึงมนุษย์ที่อยู่ในท้องถิ่นที่ต่างกัน ในยุคสมัยที่ต่างกัน; เพราะฉะนั้น ศาสนาจึงไม่เหมือนกัน โดยข้อปลีกย่อย หรือโดยลักษณะภายนอก. เราจึงมีศาสนาต่างมากมาย; เตี่ยวันลองนับดูได้ตั้งสิบกว่าศาสนา:-

ทางฝ่ายตะวันออกสุดแถวโน้น ก็มีศาสนาที่เก่าแก่อย่าง **ลัทธิเต๋า** ของเหลาจื่อ, ของขงจื่อ, **ชินโต** ของญี่ปุ่น. ขยับเข้ามาตรงกลางที่อินเดียก็มี **ศาสนาพราหมณ์** โบราณ, **ศาสนาพุทธ** **ศาสนาไชนะ** ซึ่งเป็นคู่แข่งชั้นของศาสนาพุทธ, **ศาสนาฮินดู** สมัยใหม่. ต่อไปทางตะวันออกก็ยังมีศาสนา **ไซโรัสเตอร์** บรมโบราณ ของเปอร์เซีย, กระทั่งมี **ศาสนาฮิว** แล้วก็ **ศาสนาคริสต์**, ศาสนาที่คลอออกมาจากหลักการอันนี้คือ **ศาสนาอิสลาม** **ศาสนาบาฮออิ** ใหม่ๆ นั้นเป็นต้น; นี้ก็ตั้งสิบสองศาสนา ส่วนปลีกย่อยยังมีอีกมากกว่านี้, ที่ปรากฏเด่นๆ ในโลกเวลานี้มีตั้ง ๑๒ ศาสนา.

นี่ทำไมศาสนาจึงมีมาก และต่างกันโดยข้างนอก ข้างในเหมือนกัน? ข้างใน **เป็นระบบที่จะหนีอันตรายทางวิญญาณ** ทั้งนั้น ในท้องถิ่นนั้น หรือในยุคหนึ่ง สมัยนั้น, เขามีความคิดเห็นอย่างไรเขาก็พูดไว้อย่างนั้น. ที่มนุษย์มีต่าง ๆ กันก็รับเลือกเอาต่าง ๆ กัน; แม้แต่กินอาหารนี้ คนเราก็เลือกเอาตามรสนิยม.

การถือศาสนา ในโลกนี้เขาก็ **เลือกเอาตามรสนิยม** แล้วบางทีก็มีเหตุผลอื่นแทรกแซงบ้าง เช่นการถูกบังคับ การเผยแพร่เพื่อการเมืองก็มีเหมือนกัน; แต่ว่าส่วนใหญ่ส่วนสำคัญ มันอยู่ที่เลือกตามรสนิยมเพื่อให้มีศาสนา ทำให้มีศาสนาที่เหมาะสมแก่รสนิยมของคนต่าง ๆ นานาชนิด. แต่แล้วไปทำให้ดีเถอะว่าเขามีความ **มุ่งหมายที่จะให้คนเราเป็นอยู่ด้วยความสุข** สุขกายสุขใจ เย็นอกเย็นใจ, **ไม่ร้อนด้วยความโง่** ก่อนแล้วก็ **ไม่ร้อนด้วยความโลภ ความโกรธ** คือไม่ **เป็นคนไข้อย่างอวิชชา**, ไม่ถูกเสียบแทงอยู่ด้วยโรคนานาชนิดที่เกิดมาจากกิเลส ที่เกิดมาจากอวิชชา. ขอให้มองดูด้วยสายตากว้าง ๆ อย่างนี้ก่อน ในวันแรกที่เราพูดกันถึงเรื่องสิ่งที่เรียกว่าศาสนา.

ศาสนามีพระเจ้าหรือไม่มีพระเจาก็มีหลักการเดียวกัน

ที่นี้ ศาสนาบางศาสนามีพระเจ้า บางศาสนาไม่มีพระเจ้า; พวกที่ถือศาสนามีพระเจื่อก็อ้างว่าเขาเองว่า ถ้าศาสนาไหนไม่มีพระเจื่อก็คงไม่ใช่ศาสนา; นี่พูดอย่างลำเอียง อย่างเข้าข้างตัว. ผมถือเอาความหมายว่าสิ่งที่เรียกว่า **ศาสนา** หรือ **religion** นี้ **เป็นเพียงระบบการหนีอันตรายทางจิตทางวิญญาณ** จะมีพระเจื่อก็ได้ ไม่มีพระเจื่อก็ได้; โดยปากพูด.

แต่ที่จริงแล้วมีพระเจ้ากันทั้งนั้นแหละ ไม่ว่าจะศาสนาไหน แต่ไม่เรียกว่า พระเจ้าก็มี เพราะว่า **มนุษย์** เราจะ **มีความรู้สึกโดยสัญชาตญาณ** เหมือนกันว่า **มีสิ่งสูงสุด** : สิ่งสูงสุด ซึ่งเป็นต้นเหตุให้สิ่งทั้งปวง และควบคุมสิ่งทั้งปวงนั้นต้องมี. แม้ในพระพุทธศาสนานี้ก็ถือว่าต้องมี **ธรรมหรือธรรมชาติประเภทหนึ่ง** ซึ่งมีอำนาจเหนือ **ธรรมชาติทุกสิ่ง**เหนือสิ่งทั้งปวง เป็นที่ออกมาแห่งสิ่งทั้งปวง ควบคุมสิ่งทั้งปวง และมีอำนาจครอบคลุมอยู่เหนือสิ่งทั้งปวงในที่ทุกหนทุกแห่งนี้ก็มี; แต่เราไม่เรียกว่าพระเจ้า เราเรียกว่าธรรมหรือธรรมะ ชื่อนั้น ๆ ตามชื่อ.

นี่ **โดยพฤตินัย** ก็มีพระเจ้า อยู่ด้วยกันทั้งนั้น ในสิ่งที่มีชีวิตและความรู้สึก แต่ **โดยนิตินัย** คือการบัญญัติ **บัญญัติเอาตามใจชอบ** : มีพระเจ้าอย่างนั้น มีพระเจ้าอย่างนี้, ไม่มีพระเจ้าอย่างนั้น ไม่มีพระเจ้าอย่างนี้. ที่นี้เมื่อปล่อยให้พวกที่ถือพระเจ้าอย่างบุคคลพูด เขาก็พูดว่าพระเจ้านั้นมีแต่อย่างที่เขาถือ คือเป็นบุคคล มีหน้าตาเหมือนคน มีจิตใจ มีรัก มีเกลียด มีโกรธเหมือนคน; นี้ก็ได้แต่พวกเขา. เรายอมรับไม่ได้; พระเจ้าอย่างนั้นเราเรียกว่าพระเจ้าของคนเด็ก ๆ ของคนที่มีความรู้สึกอย่างเด็ก ๆ.

Personal god พระเจ้าอย่างเหมือนกับบุคคล เหมือนของเด็ก ๆ; พระเจ้าที่แท้จริงนั้นต้องเป็น *impersonal* จะเป็นอะไรก็แล้วแต่จะเรียก หรือเรียกไม่ถูกด้วยซ้ำไป. เราเรียกว่า *impersonal* ไม่ใช่อย่างบุคคล, ต้องเป็นอย่างพระเจ้า; พระเจ้าที่แท้จริงเป็นอย่างนั้นและมีอยู่โดยทั่วไป.

บางพวกเขา **เอาไปทำเป็นเหมือนบุคคล** เสีย ให้มีอำนาจอย่างบุคคล; กฎธรรมชาตินี้มันลงโทษคนทำผิด ให้รางวัลคนทำถูก คล้าย ๆ กับว่าเป็นบุคคล. นี้เขาจะไปพูดกับคนมีการศึกษาน้อย ในป่าในดงในยุคนั้นที่เกาะสมอยังนั้น เขาก็พูดอย่างให้เป็นบุคคล.

แต่ถ้าในถิ่นในประเทศที่เจริญด้วยวิชาความรู้มานานเป็นพัน ๆ ปี เขาก็ไม่พูดอย่างนั้น; ฉะนั้น ในประเทศอินเดียซึ่ง **เจริญด้วยความรู้ทางวิญญาณ** มานานแล้ว จึง **ไม่พูดพระเจ้าอย่างบุคคล** ขึ้นมา เช่น พุทธศาสนา ศาสนาไฮนะ อะไรอย่างนี้เป็นต้น. แต่สำหรับกลุ่มชนที่ยังโง่งอยู่อย่างเดิม คือมวลชนส่วนใหญ่ของมนุษย์นั้น ยังโง่งอยู่ตามเดิม ก็พูดในรูปของบุคคลขึ้นมา; ฉะนั้น เขาอำนาจหรือธรรมชาติอะไรมาทำให้เป็นบุคคลขึ้นมา, เขาเรียกว่าทำให้เป็นบุคคลาธิษฐานขึ้นมา, *personification*—พูดที่เป็นนามธรรม ให้กลายเป็นเหมือนกับเป็นคนขึ้นมา นี่เป็นบัญญัติยุ่งยากลำบากที่ทำให้เกิดการโต้แย้งโต้เถียง เสียเวลาเปล่า.

เราก็คือว่าพูดอย่างคนก็พูดไปซิ, ถ้าพูดอย่างไม่ใช่คนพูดก็พูดไปซิ; แต่ให้มัน **มีหลักการปฏิบัติชนิดที่แก้ไขความชั่วทั้งหลายในจิตใจได้ก็แล้วกัน**. แล้วถือเอาหลักที่มันแก้ไขความชั่วร้ายในจิตใจได้นี้ เรียกมันว่า ศาสนา หรือ *religion*, ให้เป็น *religion* กันหมด. อย่าไปแบ่งออกว่าศาสนาบางศาสนาไม่ใช่ *religion* คือไม่ใช่ศาสนาอย่างนั้นไม่ได้ มันเป็นไปไม่ได้, มันเป็นศาสนาด้วยกันทั้งนั้น เพราะมุ่งหมายการขจัดความทุกข์ในจิตใจด้วยกันทั้งนั้น. ที่พูดให้มีพระเจ้าหรือไม่มีพระเจ้า นั้นแล้วแต่ความจำเป็นของท้องถิ่น ของยุคของสมัย.

ศาสนาโบราณมันก็มีมาตั้งแต่อย่างน้อยผมคิดว่าหลายพันปี ^{ตั้งต้นตั้งแต่} ๘,๐๐๐ ปี มากก็ได้ ที่ว่ามนุษย์เริ่มเจริญด้วยเรื่องทางจิตใจขึ้นมาบ้างแล้ว; แล้วก็มา มีศาสนา ที่เกือบจะเป็นพุทธศาสนาขึ้นมาในอินเดีย ในยุคก่อนพุทธกาลประมาณสัก ๕-๖ ร้อยปี เรียกว่ายุคอุปนิษัท. เริ่มเห็นสิ่งที่ เป็นนามธรรมมากขึ้น แล้วก็เกิด พุทธศาสนาขึ้นมาเต็มรูปเมื่อ ๒๕๐๐ ปีมานี้. ต่อมาก็เกิดศาสนาคริสต์นิกาย ๕๐๐ ปีต่อมา, ต่อมาประมาณสัก ๕๐๐ ปีมาก็เกิดศาสนาอิสลามเป็นต้น; มันต่างกันตั้ง

๕๐๐ ปี ๕๐๐ ปี. ท้องถิ่นหรือถิ่นที่เกิดขึ้นก็ห่างไกลกัน วัฒนธรรมต่างกัน อะไรต่างกัน มันก็เหมือนกันไม่ได้โดยพุดข้างนอก แต่ความมุ่งหมายข้างในเหมือนกัน คือจะกำจัดเสียซึ่งกิเลสร้าย คือมารหรือซาตานในจิตใจ.

ผมขออ้อ **ให้ทุกคนมีใจกว้าง** มองสิ่งที่เรียกว่าศาสนาอย่างนี้ แล้วก็ **ไม่ถือเอาถือเรา.** ถ้าคุณเรียนแพทย์ถึงที่สุด คุณจะพบเองว่า บางทีเราก็มีทางแก้โรคอย่างเดียวกัน โดยวิธีที่ต่างกัน ตามที่จะมีให้ ตามที่จะหาได้; ถ้าคุณไม่มีหยูกยา เครื่องไม้เครื่องมืออะไรเลย คุณจะต้องรักษาโรคนี้ด้วยทางบำบัดทางฟิสิกส์ล้วน ๆ : เรื่องเย็นเรื่องร้อน เรื่องกระตุก กระชาก อะไรไปตามเรื่อง ตีกว่าจะไม่รักษาเสียเลย หรือรู้เท่านั้นก็รักษาเท่า่นั้น, ถ้ารู้มากไปก็รักษาให้ลึกซึ้งขึ้นไป แต่ก็ด้วยความมุ่งหมายอย่างเดียวกัน; เพราะฉะนั้นอย่าไปตูดูกัน. วิชาการแพทย์สมัยโบราณก็รู้เท่า่นั้น แล้วก็อย่าไปตูดูกเขา; มีแต่ช่วยกันปรับปรุงแก้ไขให้มันทันสมัยขึ้นจะดีกว่า.

ศาสนาก็เหมือนกัน หลายพันปีมาแล้ว แล้วก็ตามลำดับ ๆ มันก็ต้องต่างกัน; บางทีมองด้วยสายตาคำปัจจุบันแล้วก็จะคิดว่ามันงมงาย. ที่จริงมันก็ไม่ใช่งมงาย มันฉลาดที่สุด แล้วเป็นบรรพบุรุษของคนฉลาดเดี๋ยวนี้ ซึ่งสืบทอดกันมาตามลำดับ ก็ขึ้น ๆ ๆ. แม้พุทธศาสนาเราเมื่อพุดตรง ๆ ไม่เข้าใครออกใคร ก็ได้รับระบบปฏิบัติของลัทธิอื่นที่มีมาอยู่ก่อนพุทธศาสนานั้นเข้ามา; เช่นระบบศีลห้านี้ มันเก่าแก่โบราณโบราณ จนไม่รู้ว่ามีมาแต่ครั้งไหน. เรื่อง **ศีลห้า** ก็มาอยู่เป็นหัวใจสำคัญแม้ในพระพุทธานุชาต, คำว่า **กิเลส**, คำว่า **นิพพาน**; เขาก็พุดถึงกันอยู่แล้วแต่กาลก่อน เขาเข้าใจไม่ถูกต้องไม่ถึงที่สุด พุทธศาสนาทำให้ถึงที่สุด.

ถ้ามองอย่างนี้แล้ว จะเห็นว่าเป็นเครื่องเดียวกันมาตลอดทั้งโลก ทุกยุคทุกสมัย เช่นวิวัฒนาการของมนุษย์ ของมนุษยชาติ; อย่างว่าของพวกนั้นพวกนี้ ซึ่งเป็น

การเห็นแก่ตัวถือพวกถืออะไร ; ใช้คำว่ามนุษยชาติทั้งหมดไม่ยกเว้นใคร ได้วิวัฒนาการทางความรู้ ทางการศึกษา เรื่องจิตเรื่องวิญญาณนี้มาตามลำดับ ๆ ๆ จนกระทั่งสูงสุด. ส่วนข้อที่ศาสนาสูงสุดแล้ว ทำไมบางคนยังไม่ยอมรับ ? นี้ก็คือโง่, ย้อนกลับไปเป็นคนโง่ หรือว่าเพราะทนอำนาจการย่วยวนของวัตถุนิยมสมัยปัจจุบันไม่ไหว สมัครงไปถือลัทธิวัตถุนิยมนี้เป็นศาสนาเสีย.

นี้ก็เห็นได้ว่า แม้มีพุทธศาสนาที่ดีที่สุด ที่สูงสุดอยู่แล้ว คนก็ยังไม้อาหรือว่าไม่สนใจ ; ไปเป็นทาสของกิเลสตัณหามากขึ้น แล้วธรรมชาตีกิ่งโงะให้เคืออรวรรระสำระสายกันทุกหวัระแหง ค้วยสงครามบั้ง ค้วยเหตุอย่างอื่นบั้ง. แต่รวมความแล้วก็ได้ความว่า ค้วยอำนาจของกิเลสที่ทวีขึ้นในโลกมากขึ้นนั่นเอง.

นี้เราพุกกันให้เข้าใจสิ่งที่เรียกว่าศาสนา และคุณสมบัติของศาสนา ที่มันจำเป็นแก่สิ่งที่มีชีวิตคือมนุษย์.

ในวันแรกนี้ ผมขอร้องให้คุณดูศาสนาอย่างกว้าง ๆ อย่างที่เรียกว่า outline นี้ เพื่อจะได้เห็นทั้งหมด ไม่ใช่รายละเอียด ; แต่ได้เห็นในหลักการทั้งหมดหรือเค้าโครงทั้งหมดของสิ่งที่เรียกว่าศาสนา : ตั้งแต่มนุษย์เริ่มมีสิ่งที่เรียกว่าศาสนาขึ้นมา ในทางฝ่ายวิญญาณ สืบต่อจากฝ่ายร่างกาย ซึ่งเบี้ยว หรือปุ มต แมลง อะโรมันก็มีกัน มันรู้จักกลัว รู้จักหนีเอาตัวรอดทั้งนั้น. เคียวนี้เราเป็นมนุษย์ ก็มีเรื่องเอาตัวรอดในฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณ สมแก่นามว่ามนุษย์กันบ้าง ไม่เช่นนั้นก็เป็นสัตว์เดรัจฉานนั่นเอง.

ผู้ไม่มีธรรมะส่วนนี้ ก็คือสัตว์เดรัจฉาน ซึ่งมีหลักการแต่โบรมโบราณไม่รู้ครึ่งไหนพูดไว้ว่า : - การกินอาหาร - การแสวงหาความสุขจากการนอน - การรู้จัก

ซึ่งขาดต่ออันตรายแล้ววิ้งหนี - การประกอบเมถุนกรรม คือการสืบทันธุ์, ๔ อย่างนี้ มีได้เสมอกันในระหว่างมนุษย์กับสัตว์; ธรรมะเท่านั้นที่ทำความผิดแปลกแตกต่างจาก สัตว์ ปราศจากธรรมะเสียแล้วคนกับสัตว์ก็เท่ากัน, นี้มีอยู่ในรูปภาษาโบราณ ก่อนภาษา สันสกฤต มาเป็นภาษาสันสกฤต มาเป็นภาษาบาลี.

ในพุทธศาสนาก็มี : อาหารนิททา ภยเมถุนญจ สามาญญเมตปฺปสุภิ นรานํ ธมฺโม หิ เตสํ อธิโก วิเสโส ธมฺเมนทีนา ปสุภิ สมานา อยู่ในรูป อินทรวิชัยรัตน์. นี้มันบอกความแตกต่างระหว่างมนุษย์กับสัตว์ไตร่จ্ঞาน ตรงที่ มนุษย์มีธรรม คือมีระบบปฏิบัติทางจิตใจให้สูงๆขึ้นไป; พอไม่มีธรรม หรือเอา ธรรมออกไปเสีย สิ่งที่เหลือก็เท่ากัน ระหว่างมนุษย์กับสัตว์ไตร่จ্ঞาน.

นี้เรามองในแง่ ศาสนาที่ถูกต้อง ก็คือ สิ่งที่ทำให้มนุษย์ผิดแตกต่าง จากสัตว์ไตร่จ্ঞาน โดยความเป็นอยู่ โดยอาศัยสัตยชาติญาณแห่งการเอาตัวรอดและ หนีภัยด้วยกันทั้งนั้น.

พระศาสดาเป็นดุจแพทย์ ช่วยรักษาโรคไม่ให้เบียดเบียน ทั้งตนและผู้อื่น

เดี๋ยวนี้ก็พูดในรูปของอุปมาว่า ว่าการตกอยู่ภายใต้อันตรายนี้เป็นเหมือนกับ เป็นโรค ต้องการหาย มีพระศาสดาแห่งศาสนา นั้นๆ เป็นเหมือนนายแพทย์ ช่วย รักษาโรคหรืออันตรายอันนี้ให้เรา; ถ้ามองอย่างนี้ก็ทำให้เกิดความเห็นอกเห็นใจ รักใคร่แก่กันและกัน ในหมู่มนุษย์ทุกชาติทุกศาสนา และก็เลยลงไปถึงสัตว์ไตร่จ্ঞานด้วย.

ผู้ที่มีศาสนาที่แท้ ถือความเห็นอกเห็นใจ แม้แก่สัตว์เดรัจฉาน จึงไม่มีการเบียดเบียนทั้งมนุษย์ทั้งสัตว์เดรัจฉาน, หรือว่ารู้ไปได้เท่าไรว่ามันมีสิ่งที่มีชีวิต มีความรู้สึกอยู่ที่ไหนเท่าไรมันก็เห็นใจหมดนั่นเลย : มีเมตตา มีความรักไม่มีขอบเขต. อันนี้ก็เป็นหลักของศาสนาทั่วไปทุกศาสนา ให้มนุษย์มีความรักใคร่กัน; ยิ่งกว่านั้นก็เลยลงไปถึงสัตว์เดรัจฉาน เราถือว่าถ้าเราทำบุญให้ร้ายต่อสัตว์เดรัจฉาน ไม่เท่าไรก็ต้องทำบุญโหดร้ายต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เพราะฉะนั้นตัวของความเมตตากรุณา ให้ไกลลงไปถึงสัตว์เดรัจฉาน เช่นมด แมลง อย่างนี้.

คุณอย่าเข้าใจว่าเป็นเรื่องมง่าย ที่จะไปปรานีแก่มด แมลง; ถ้าจะไปฆ่ามดฆ่าแมลง ต้องฆ่าด้วยความจำเป็น หรือว่ามันหมดทางแล้ว. อย่าไปทำโดยจิตใจที่โหดร้าย หรือไปตีราคามดแมลงว่าไม่มีค่า. ในบางครั้งเราต้องกินต้องถ่ายทั้งที่เป็นพระนี่ ฆ่าตัวพยาธิในท้องนี้ ก็ทำไปด้วยความรู้สึกเมตตากรุณา; แต่ว่ามันจำเป็นที่จะต้องทำอย่างนั้น ต้องเสียสละผ่ายนั้นเพื่อเอาผ่ายนี้ชีวิตรอด. พระก็ฉันยาถ่าย ที่ฆ่าตัวพยาธิในท้องเหมือนกัน ไม่ได้ว่าเป็นผิดวินัยหรือร้ายกาจอะไร; แต่ต้องตั้งใจให้ถูกต้องตามหลักของศาสนา นี้เรียกว่าเมตตากรุณา ที่มีมูลมาจากความเห็นภาวะที่น่าสงสารอย่างเดียวกันหมดทั่วถึงกันหมด มันเป็นมูลฐานของสิ่งที่เรียกว่าศาสนา.

รวมความแล้วก็คือความไม่เบียดเบียน; ถ้ามองดูผลแล้ว เป็นความไม่เบียดเบียน. ความไม่เบียดเบียนนี้มีสองอย่าง : ไม่เบียดเบียนตัวเรา, และไม่เบียดเบียนผู้อื่น. ถ้าเราใจเมื่อไร เราเบียดเบียนตัวเราเมื่อนั้น; ความโลภ ความโกรธ ความหลง เกิดขึ้นเมื่อไร มันเบียดเบียนตัวเราเมื่อนั้น. เราอย่าเบียดเบียนตัวเรา เราก็ทำลายความโกรธ ความหลงไป แล้วไม่เบียดเบียนผู้อื่นอีก; เพราะว่าเบียดเบียนผู้อื่นนั้น มันทำลงไปเพราะว่ามีความโลภ ความโกรธ ความหลง ซึ่งเบียดเบียนตัวเรา.

เราทำลายตัวตนนี้เสีย มันก็ไม่เบียดเบียนตัวเราและไม่เบียดเบียนผู้อื่น ; นั่นเป็น
ยอดสุดของศาสนาทุกศาสนา.

คำโบราณจนไม่รู้ว่าเขากล่าวกันไว้แต่ครั้งไหนว่า *อหิงสา ปรมิ รมโม*
- ความไม่เบียดเบียนเป็นบรมธรรม, เป็นคำที่เกิดในประเทศอินเดีย ต้องใช้ภาษา
อินเดีย แต่ไม่รู้วากล่าวกันไว้แต่ครั้งไหน ตึกคำบรรพ์ยิ่งกว่าตึกคำบรรพ์. คำว่า “ไม่
เบียดเบียน” มันขยายความออกมาดีขึ้น ๆ ดีขึ้น จนไม่เบียดเบียนตัวเรา ไม่เบียด
เบียนผู้อื่น ไม่เบียดเบียนโดยประการทั้งปวง นี้เป็นบรมธรรม คือ ธรรมะสูงสุด
เป็น *summum bonum* สำหรับมนุษย์. ถ้าเราถือหลักอันนี้แล้ว ถือเพียงข้อเดียวเท่านั้น
มันก็เป็นอันถือหมกทุกศาสนา ทุกข้อทุกแง่ทุกกระทง, คืออย่าทำให้เกิดการเบียดเบียน
ตัวเองด้วยความโง่ หรือความโลภ ความหลงก็ตามใจ และมันก็ไม่มีการเบียดเบียนใครได้
แม้แต่แมลง.

หลักพุทธศาสนา มีไตรรัตน์เป็นวัตถุสำคัญ ศาสนาอื่นก็มีทำนองเดียวกัน

ที่นี้ *outline* ของเรา จะขยายออกไปถึงข้อที่ว่า วัตถุสำคัญที่เป็นหลักใน
ศาสนา โดยเฉพาะพุทธศาสนา ก่อน. เราเรียกว่า *ไตรรัตน์* หรือ *รัตนตรัย* คือ
พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์; ให้สังเกตคำว่า *ไตร* ซึ่งแปลว่า *สาม* นั้น. คำนี้มัน
ประหลาดอย่างไรก็ไม่รู้ ไปใช้เป็นจำนวนสำหรับจับหรือนับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สูงสุดเสียมากมาย
จะว่าเป็นทุกศาสนาก็ได้ :-

อย่างไรในศาสนาคริสต์นิกาย หรือเครือเดียวกับคริสต์นิกายก็มี *trinity* ความเป็นสาม, ความเป็นสามในคริสต์นิกายก็คือ พระเจ้า พระจิต และพระบุตร; มี ๓ ที่สำคัญที่สุดในศาสนาคริสต์นิกาย.

ศาสนาในอินเดียแต่โบราณมาจนถึงปัจจุบันก็มี *ตรีมูรติ* แปลว่าวัตถุสำคัญในศาสนา ๓ อย่าง คือพระเจ้าสามองค์ : พระเจ้า*ผู้สร้าง* โลกองค์หนึ่ง, พระเจ้า*ผู้ควบคุม* โลกองค์หนึ่ง, พระเจ้า*ผู้ทำลาย* โลกหนึ่งองค์หนึ่ง. พระเจ้าองค์ที่สร้างโลกก็สร้างขึ้นมาใหม่, องค์ผู้ควบคุมก็ควบคุมต่อไป, องค์ที่ทำลายก็ทำลายอีก, แล้วก็สร้างขึ้นมาใหม่อีก. พระเจ้าสามองค์มีเท่านี้ คือสิ่งที่มีอำนาจสูงสุด, มีอำนาจจริงๆ สูงสุดในการที่กระทำให้มีโลกขึ้นมา แล้วควบคุมโลกให้เป็นไปตามกฎ แล้วก็ทำให้โลกสิ้นสุดไปเป็นคราวๆ เป็นคราวๆ เขาเรียกว่าพระเจ้า : *พระพรหมสร้างโลก, พระนารายณ์ควบคุมโลก, พระอิศวรทำลายโลก*, อะไรก็แล้วแต่จะบัญญัติ.

แต่ในที่นี้เอามาพูดก็เพื่อให้หนักถึง **จำนวนสาม** มันเป็นจำนวนศักดิ์สิทธิ์ประหลาดชอบกล โดยมนุษย์เอามาใช้มากในลักษณะอย่างนี้ มัน **เกิดเป็นจำนวนเลขที่ศักดิ์สิทธิ์** มา แล้วมันเป็นความจริงทั้งนั้น. แต่ว่าหลักการใหญ่ มันคงอยู่ที่ตรงที่พวกเรากำลังพูดกันอยู่นี้คือ มี **นายแพทย์ที่จะรักษาโรค, มีอุปกรณ์** ที่จำเป็นแก่การรักษาโรค แล้วก็ **มีผู้ปฏิบัติงาน** หรือว่ารวมทั้งสถานพยาบาล ออฟฟิศอะไรด้วย.

พระพุทธเจ้าเป็นผู้ให้กำเนิดรักษาโรค เหมือนนายแพทย์ใหญ่, พระธรรม นี้รวมทั้งการรักษาโรค **วิธีการรักษา** หุยกยาที่จะใช้รักษาโรค, คณะสงฆ์ทั้งหมดก็เหมือนกับออฟฟิศ หรือ **สำนักงาน** หรือสถาบันที่จะดำเนินงาน มันก็ครบในการที่จะล้างผลาญโรคให้หมดไปจากโลก.

ศาสนาคริสต์ียน เขาก็ **มีพระบิดา** เป็นต้นต่อให้กำเนิด เป็นเหมือนกับบุคคล เขาพูดประเภทมีบุคคล และ **มีพระจิต** ที่จะให้มาเป็น **พระบุตร** หรือว่าเป็น ศาสดาพยากรณ์องค์ไหนก็ตาม เช่นพระเยซูเป็นต้น เป็นพระบุตร.

พระจิตที่เรียกว่า *Holy ghost* ผมว่านั่นแหละคือ **ตัวพระธรรม** ซึ่งในพุทธศาสนา เรียกว่าพระธรรม, อาจารย์ผู้สอนศาสนาคริสต์ียนบางคนไม่ยอมรับฟัง ไม่เชื่อ แล้วยังไปเขียนล้อผมก็มี คือเขาไม่มีวิธีมองอะไรสัก ๆ เหมือนพวกเรา. พระจิตนั้นเขายอมรับว่าไม่ใช่บุคคล เป็นสภาพอะไรอย่างหนึ่ง; พระบิดาเป็นบุคคล, พระบุตรเป็นบุคคล. แต่พระจิตที่จะทำให้มีการสัมพันธ์กันทั่วถึงอย่างนี้ เขาว่าวิญญานศักดิ์สิทธิ์หรือผีศักดิ์สิทธิ์อะไรอย่างนั้น; แต่ว่านั่นแหละคือพระธรรม ถ้าขาดพระธรรมแล้ว มันก็ไม่มี ความหมายอะไร.

พระธรรมที่เรียกในคัมภีร์ตอนอื่นว่า **แสงสว่าง** *the light* หรือเรียกที่ตอนอื่นว่า *the word* **คำพูด** นั่นแหละคือ **พระธรรม**, นั่นแหละคือ **พระจิต**; ยิ่งคิดยิ่งมองเห็นว่า มันมีความหมายลึกอยู่ที่คำ ๆ นี้. ฉะนั้นในศาสนาคริสต์ียนก็มี**พระบิดา**เป็นต้นกำเนิด เหมือนกับสิ่งทั้งปวง แล้วก็มี **เครื่องอุปกรณ์สำหรับใช้คือพระจิต** และก็มี **คนที่ เป็นพระบุตร** เป็นยุค ๆ เป็นสมัย ๆ ไป สมัยหนึ่งมาถึงพระเยซู ก็ครบที่จะเยียวยารักษาโรคของโลกเหมือนกัน. พระเยซูเอาอำนาจอะไรมารักษาโรค เขาว่าอำนาจศักดิ์สิทธิ์ พูดเป็นทำนองศักดิ์สิทธิ์; นั่นแหละคือพระจิต และนั่นแหละคือตัวแท้ของพระธรรม. ที่เรียกว่า *trinity* ของคริสต์ียน ก็มีความหมายอย่างเดียวกับพระรัตนตรัยของเราอย่างนั้น; แต่จะให้เหมือนกันดิกทุกคำพูดไม่ได้ เพราะนั่นเขาพูดกันแบบบุคคลลาธิษฐานกันไปตามแบบของเขา.

เราพูดกันแบบธรรมาธิษฐานตามแบบของเรา, แม้ว่าเราจะพูดตามแบบ
 บุคคลาธิษฐานบ้าง เราก็พูดอย่างตามแบบของเรา. นี่ก็เป็นอันหนึ่งซึ่งต้องรู้ไว้ว่า
 แต่ละศาสนาต้องมีอะไร จะเรียกว่าอะไรดี คือสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุด ประเสริฐที่สุด จำเป็น
 ที่สุด สำคัญที่สุดอะไรนั้น ต้องมีสิ่งนั้น. เรามีพระรัตนตรัย ในเมื่อคริสเตียนเขามี
 trinity แปลเป็นไทยว่า ทรีเอกานุภาพ, แล้วแต่ละแปล มันอยู่ที่คนแปลต่างหาก,
 แปลผิดก็มี แปลภาษาศาสนาคริสเตียนมาเป็นภาษาไทยผิด ๆ ก็มี. เขาแปลตามตัว
 พยัญชนะมากเกินไป. เรื่องนี้มีเรื่องมากที่จะพูดกัน ไว้โอกาสอื่น.

ศาสนาย่อมมีความศักดิ์สิทธิ์ให้คนเลื่อมใส

เดี๋ยวนี้ต้องการให้ทุกคนมองเห็น โดยเฉพาะพวกคุณที่เพิ่งเข้ามาสู่ความสนใจ
 อันนี้ ศาสนา ต้องมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์, มัน **อยู่ได้ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์**. สิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้ใช้ได้
 ทั้งคนมีปัญญาและทั้งคนโง่ : คนโง่ก็เชื่อความศักดิ์สิทธิ์ไปตามแบบคนโง่, คนมีปัญญา
 ก็ถือให้มันมีความศักดิ์สิทธิ์สูงสุดไปตามแบบของคนมีปัญญา.

พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ที่ **คนโง่ถือ** ก็ศักดิ์สิทธิ์ไปตามแบบของ
คนโง่ งามาย, พวก**มีปัญญาถือ** ก็เป็นพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ **บริสุทธิ์สะอาด**
 เกลียงเกลา แจ่มใส ชัดเจน; แต่แล้วก็ต้องมีความศักดิ์สิทธิ์ด้วยกัน. ถ้าไม่มีความ
 ศักดิ์สิทธิ์แล้วก็จะไม่มีใครสนใจและนับถือ.

คนมีปัญญามองเห็นคุณค่าของพระรัตนตรัยอย่างถูกต้อง ในแง่ของ *logic* ในแง่ของวิทยาศาสตร์ ในแง่ของอะไร ๆ ก็ตาม; ยิ่งไปดูเข้าก็ยิ่งพบความมีค่าน่าสนใจ เขาก็นับถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สะอาดบริสุทธิ์. ที่นี้คนโง่มองไม่เป็น ช่วยไม่ได้ที่มองไม่เป็น ทำอย่างไร ๆ ก็มองอย่างนี้ไม่เป็น ก็ต้องมองไปอีกแบบหนึ่งตามความเชื่อว่่าศักดิ์สิทธิ์ ^{นี้}เป็นหลัก. ฉะนั้นวัตถุในศาสนาจึงไปอยู่ในรูปของสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างมงายไปที่ก่อน ไปพลางก่อน, สำหรับคนที่ยังมงาย ยังแก้ไขไม่ทัน.

อย่าไปดูถูกเขา ในการที่เขาไหว้วัตถุในศาสนา ในฐานะเป็นของศักดิ์สิทธิ์ ไปพลางก่อน; เช่นเอาพระพุทธรูปไปเป็นเครื่องราง ไปเป็นอะไรทำนองนี้, เอาผ้าเหลืองเป็นสัญลักษณ์ของความประเสริฐสูงสุด มันก็ได้เหมือนกัน; เพราะมองไม่เห็นลึกกว่านี้ ก็เอาวัตถุศักดิ์สิทธิ์ เป็นของศักดิ์สิทธิ์ เป็นตัวศาสนาไปก่อน. เรา ก็ไม่ไปติเตียนเขา แต่เรารักเขา เอ็นดูเขา สงสารเขา ช่วยแก้ไขเขา ให้มีความสว่างไสว ชื่นมาตามลำดับ; ไม่เท่าไรเขาก็จะรู้เหมือนเรา. ถ้าเรามัวไปดูหมิ่นดูถูกเขา ก็ไม่มีวันที่จะทำให้เขารู้เหมือนเรา, ก็มีแต่การทะเลาะวิวาท โดยจะผิดความมุ่งหมายของศาสนา ที่ต้องการให้เป็นไปเพื่อความสันติภาพ มันกลายเป็นไปเพื่อความเบียดเบียน ซึ่งกันและกันเสีย.

การที่เราเข้ามารับนับถือศาสนา เข้ามาสนใจในการรักษาโรคทางวิญญาณ^{นี้} มันต้องมีหลักการอย่างนี้ แล้วก็แน่นอนที่จะต้องไปยึดหลักในสิ่งที่ควรยึดเป็นหลัก ด้วยสุดชีวิตจิตใจเลย ก็เรียกว่าศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมา, พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ก็กลายเป็นของศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมา ทั้งแก่ปัญญาชน และทั้งแก่ผู้ที่ไม่ใช่ปัญญาชน.

การยอมรับนับถือศาสนา เริ่มแรกเรียกว่าสรวณาคมน์

ที่นี้ก็มาถึงระยะเริ่มแรก ที่เราจะเข้าสู่ระบอบการอันนี้ หลักการอันนี้ เรามีระบบการที่เรียกว่า **สรวณาคมน์** จะโดยรูปพิธีรีตองก็ตาม จะโดยรูปการกระทำที่ถูกต้องแท้จริงก็ตาม จะต้องมึสิ่งทีเรียกว่าสรวณาคมน์; *อากมน* แปลว่า *มาถึง* *สรวณ* แปลว่า *ที่ฟัง*; เราไม่แปลก็ได้ เราเรียกว่าสรวณะเฉยๆ สรวณะก็รู้ๆ กันอยู่แล้วว่าที่ฟัง. **สรวณาคมน์** แปลว่า **การมาสู่หรือมาถึงที่ฟัง**. ก่อนนี้เราไม่สนใจก็ตามใจ แต่ถ้าเราจะนับถือพุทธศาสนา, เราก็ต้องมาสู่ **สิ่งที่เป็นสรวณะ** นี้ คือ **พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์**.

ทีแรกก็มาอย่างพิธีรีตองว่า พุทธัง สรวณัง คัจฉามิ จับเต็กตัวเล็กๆ มาเป็นพุทธรูปมาแกะ มาว่า *formula* อันนี้เป็นพิธีรีตองไปตามเรื่อง; ต่อมาโตขึ้น โตขึ้นก็เข้าใจๆ แล้วก็ปฏิบัติไป. เพราะฉะนั้นการถึงสรวณะ มีตั้งแต่พิธีรีตองอย่างจำเป็น คือว่ามันทำอะไรมากกว่านั้นไม่ได้ หรือเป็นในลักษณะที่ม่งาย แล้วค่อยโตขึ้นๆ กระจ่างขึ้นแจ่มใสขึ้น.

อย่างพวกคุณรู้หลักพุทธศาสนา รู้วิธีปฏิบัติ แล้วปฏิบัติอย่างบัญญัติอันนี้ก็เป็นสรวณาคมน์ที่ดีที่ถูกต้อง ทีประเสริฐ ทีจำเป็นแก่มนุษย์ทุกคน ถึงแล้วหรือยัง คุณก็ไปตรวจสอบดูตัวเองก็แล้วกัน ไม่ใช่หน้าที่ของผมนะพูดเรื่องส่วนตัวของคุณ, แต่ขอเตือนว่า นี่เป็นสิ่งที่ต้องทำและทำเอง. ทีพูดหลักเกณฑ์ต่างๆ ให้ฟัง นี่สำหรับไปทดสอบตัวเองว่า ได้มีสรวณาคมน์แล้วหรือยัง; ถ้ามีแล้ว มีก็มากน้อย ไปถึงไหนแล้ว ไปถึงตรงกลางหรือไปถึงยอดสุดแล้ว ซึ่งเราจะได้พูดกันให้ละเอียด.

ที่เราพูดกันแต่โดยใจความ ก็เป็นเรื่องให้เข้าใจในสิ่งที่จะเป็นที่พึงได้ แล้วก็ทุ่มเทกำลังใจทั้งหมดทิ้งส้นลงไปในเรื่องนั้น แล้วจะเกิดเป็นการเริ่มต้นการรักษาโรคทางวิญญาณขึ้นมาทันที; ฉะนั้นขอให้เข้าใจวิธีการที่จะรับนับถือพุทธศาสนาเป็นก้าวแรก ของการที่เข้ามาสู่การรักษาโรคทางวิญญาณ.

การรับนับถือศาสนาที่ให้ห้วข้อนี้มันกว้าง ความหมายมันกว้าง : นับตั้งแต่เริ่มสนใจ, เริ่มแสวงหาการรักษาโรคนี้, แล้วรับการรักษาโรคนี้อยู่ จนกระทั่งปลอดโรคนี้, นี้เรียกว่าการรับนับถือศาสนาทั้งนั้น. มันมีได้ตั้งแต่ระยะเริ่ม ยังไม่รู้จัก, เริ่มสนใจ, แล้วก็เริ่มติดตามไปจนกระทั่งรู้จัก ซึ่งเรียกว่าแสวงหา.

หลักการรักษาโรคโดยวิธีของศาสนาได้แก่ ปริยัติ, ปฏิบัติ, ปฏิเวธ

สิ่งที่เรียกว่าศาสนา เพื่อประโยชน์แก่การรักษาโรคนี้อาจจะแบ่งได้ตามนัยที่พวกอรรถกถาจารย์แบ่งไว้ :- *ปริยัติศาสนา* หมายถึงการศึกษาเล่าเรียน, - *ปฏิบัติศาสนา* หมายถึงการประพฤติปฏิบัติไปตามที่เล่าเรียน, - *ปฏิเวธศาสนา* หมายถึงการได้ผลของการปฏิบัติ ตามที่ปฏิบัติได้เท่าไร. นี้ก็มี ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ เป็นตัวศาสนา : การเตรียมตัวเข้ารับการรักษาโรคนี้ ก็คือปริยัติศาสนา, การรับการศึกษาโดยตรง มันก็คือการปฏิบัติศาสนา นับตั้งแต่ถือสรณาคัมภีร์ มีปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญา จนกระทั่งบรรลุมรรค ผล นิพพานแล้ว, การหายจากโรคเป็นปฏิเวธศาสนา หมายถึงมรรค ผล นิพพาน. - เตรียมตัวกันค้นคว้าหาวิธีการรักษาโรคเป็นปริยัติ - ลงมือรักษาโรคก็

เป็นปฏิบัติ - หายจากโรคก็เป็นปฏิเวธ. มีอยู่สาม : - ปรีติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ควรจะจำไว้ด้วย; ถ้าจำหัวข้อเหล่านี้ไว้ได้ จะสะดวกในการที่จะศึกษาอะไรต่อไป.

ถ้าอะไรก็จำไม่ได้สักคำหนึ่ง หรือไม่สนใจจำแล้วคุณก็จะยิ่งงุ่มง่าม, จะเวียนหัว แม้ที่สุดคุณอาจจะยอมแพ้ คือไม่อยากจะศึกษามันอีก ปล่อยไปตามบุญตามกรรมเลย. ฉะนั้นสิ่งใดที่ควรจดควรจำ ก็ควรจดควรจำให้แม่นยำ โดยเฉพาะหัวข้อที่สำคัญ อย่างที่ได้พูดมาแล้ว ซึ่งไม่ใช่มันมีมากมายนัก. ขอให้จำเท่าที่จำเป็นจะต้องจำ สำหรับที่จะไปคิดไปนึกไปศึกษา ไปพิจารณาอยู่เสมอเป็นประจำวัน ทบทวนอยู่เป็นประจำวัน.

สิ่งที่ยุ่งยากราวกับว่าจะจำไม่ได้ ถ้าจะจำก็จำได้, ถ้าจริงก็จำได้ กระทั่งจำได้ทั้งไตรปิฎก^๕; เพราะสิ่งต่างๆ แม้มันมากมายนับไม่ไหวก็ตามที แต่เขาจัดระบบให้มาอยู่เป็นพวกๆ *classify* หรือว่า *systematise* เสีย เข้ามาเป็นพวกๆ จะเหลือน้อยเข้าๆ : เหลือสาม เหลือสอง เหลือหนึ่ง.

ความรู้ทางธรรมทางศาสนานี้ก็เหมือนกันให้ใช้วิธีสังเคราะห์ *synthesis* หรือ *synopsis* หรืออะไร, มันก็จะเหลือน้อยเข้าๆ จนเหลือคำเดียว เช่นว่า “คัมภีร์” เพียงคำเดียว แล้วก็ค่อยๆ ขยายออกไปว่าทำอะไร, แล้วต้องรู้อะไรบ้าง มันก็มากออกไปๆ **ตัวศาสนาคือคัมภีร์ทุกขั.**

^๕ เราพูดกันถึงวิธีการก้าวเข้ามารับการรักษาโรคทางวิญญาณในพระพุทธศาสนาตามระบบที่นายแพทย์ใหญ่ คือองค์พระศาสดา ที่เป็นผู้เยียวยารักษาโรคของสัตว์โลกทั้งปวงได้วางไว้อย่างไร; เรียกสั้นๆ ว่า **วิธีการรับนับถือพระพุทธศาสนา** โดยเฉพาะ.

เวลาของเราที่สิ้นสุดลงสำหรับวันนี้เพียงเท่านี้.

เทศกาลธรรม

- ๒ -

๔ เมษายน ๒๕๑๔

สภาพปกติทางมรยาท ในฐานะเป็นเครื่องมือบำบัดโรคทางวิญญาณ

วันที่ ๔ เมษายน ๒๕๑๔

สำหรับพวกเราที่นี่

ได้ล่วงมาถึงเวลา ๔.๓๐ น. แล้ว

วันนี้เป็นการบรรยายครั้งที่ ๒ ของ เทศกาลธรรม ซึ่งจะได้อธิบาย
โดยหัวข้อว่า สภาพปกติทางมรยาท ในฐานะเป็นเครื่องเยียวยารักษาโรคทาง
วิญญาณ.

ทุกวันนี้เราต้องเริ่มขึ้นต้นด้วยคำไหว้ครู่่า สพพณญู สพพทสสาวี ชีโน อจรโย มม มหาการุณโก สตถา สพพโลกตักกฉนโก ซึ่งแปลว่า อาจารย์ของเรา เป็นผู้รู้สิ่งทงปวง เป็นผู้เห็นสิ่งทงปวง เป็นพระศาสดาที่มีกรุณาใหญ่หลวง เป็นผู้ชนะมาร เป็นผู้แก้ไขเยียวยารักษาโรคของโลกทงปวงตั้งนี้ ทุกครราวไป.

สภาพปกติทางมรยาทก็คือ “ศีล”

สำหรับวันนี้ที่จะกล่าวโดยหัวข้อว่า สภาพปกติทางมรยาทนั้น ที่จริงก็คือ เรื่อง “ศีล” นั่นเอง; แต่ถ้าจะเรียกชื่อว่าศีล คนส่วนมากก็จะทำมุกย่น ซึ่งอาจจะรวมถึงพวกคุณทั้งหลายเหล่านี้ด้วยก็ได้. แต่พอพูดถึงด้วยคำว่า “สภาพปกติทางมรยาท” ก็ดูจะไม่เป็นเช่นนั้น คืออาจจะสนใจ, อย่างน้อยก็ด้วยความสงสัย ว่ามันเป็นเรื่องอะไรกันแน่.

เรื่องนี้เป็นเรื่องที่จะกล่าวว่าเป็นเรื่องที่ ๒ ของบรรดาสิ่งที่เป็นเรื่องเยียวยารักษาโรค. ในครั้งที่แล้วมาก็ได้กล่าวถึง การรับนับถือศาสนา นั้นก็เป็นเรื่องที่ ๑ เพื่อการเยียวยารักษาโรค. วันนี้เป็นเรื่อง สภาพปกติทางมรยาทของชีวิต ที่ควรจะต้องการ ก็เป็นเรื่องการรักษาเยียวยาโรค อีกเหมือนกัน

ทำไมจึงได้กล่าวถึงเรื่องนี้ ในวันนี้ คือกล่าวถึงเรื่องศีล ในนามที่ไพเราะ เพราะพริ้ง หรืออาจจะไพเราะเพราะพริ้งสำหรับพวกคุณ ว่าสภาพปกติทางมรยาทของชีวิตที่ควรจะต้องการ. ลองเปรียบเทียบดู จะพูดว่า “ศีล” ก็เปรียบระอา ในฐานะที่เป็นระเบียบ เป็นธรรมช้ำ ๆ ซาก ๆ ครี ๆ กระ ๆ ตามศาลาวัด; แต่ถ้าพูดว่า “สภาพ

ปกติทางมรรยาทของชีวิต ที่ทุกคนควรจะต้องการ” อย่างนี้คุณเพิ่งออกรู้เรื่อง และก็มี ส่วนที่น่าสนใจ ถ้าพูดว่าศีลคุณเพิ่งไม่ออก หรือว่าออกไปในทางที่มีความหมายที่ครีคระ ถูกเหมาว่าเป็นของครีคระเมื่อระอา นี้ก็เพราะว่า พวกนักศึกษาศรัมนั้น ไม่รู้จักสิ่งที่ เรียกว่า ศีล นั้นเอง, หรือถ้ารู้จักศีล ก็รู้จักน้อยเกินไป ส่วนมากก็ไม่รู้จักเสียเลย เพียงแต่ได้ยินคำว่าศีล.

ที่พูดอย่างนี้ไม่ใช่ตูหมิ่น พูดตามที่สังเกตเห็น ตามที่เป็นจริง, และความจริง ก็มีอยู่ว่า ถ้ารู้จักศีลแล้วจะชอบศีล, ยิ่งรู้จักศีลมากขึ้นเท่าไร ก็จะมียิ่งชอบศีลมากขึ้น เท่านั้น; เดี๋ยวนี้ถ้าคุณไม่ชอบศีลก็หมายความว่า คุณไม่รู้จักศีล, ผมยืนยันได้ว่า ใครก็ตามถ้ารู้จักศีล จะชอบ สิ่งที่เรียกว่าศีล; ถ้าไม่รู้จักไม่ชอบ, ยิ่งรู้ผิด ๆ ก็จะมีเห็น ว่ามันครีคระ ยิ่งนักศึกษาศรัมนับปัจจุบันนี้ ก็ไม่มีการศึกษาเรื่องศีล; ได้ยินได้ฟังแต่ ในแง่ที่มันเอือมระอา จึงทำจมุกยื่นเมื่อได้ยินคำว่าศีล.

ขอให้ตั้งใจฟังให้ดี; ถ้ารู้จักศีลจะชอบศีล ยิ่งรู้จักเท่าไรก็ยิ่งชอบมากขึ้น เท่านั้น นี่จึงได้พูดเรื่องศีล ให้เป็นที่รู้จักกันไว้. และขอให้ถือว่าเป็นการปฏิบัติเรื่อง แรกที่สุดของการนับถือ หรือรับนับถือพระศาสนา เพราะฉะนั้นขอให้ตั้งใจฟังให้ดี.

การรับนับถือศาสนา มิใช่พูดแต่ปาก ต้องทำจริง

สำหรับการรับนับถือศาสนานี้ ยังตกอยู่ในสภาพที่หน้าไหว้หลังหลอกกันอยู่ ทั่ว ๆ ไป แทบจะทุกหนทุกแห่ง คือปากพูดว่านับถือศาสนา แต่ในใจนั้นมันนับถือ “ตัวกู”. ทุกคนที่เป็นคนไทยก็นับถือพุทธศาสนาโดยกำเนิด โดยทะเบียน โดยกฎหมาย

โดยอะไรกันอยู่ทั้งนั้น นี่ก็เป็นแต่เรื่องปากพูด; ส่วนจิตใจนั้นนับถือตัวกู, เห็นตัวกู เป็นใหญ่ ใหญ่กว่าพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์.

พวกพุทธบริษัทที่สวดทำวัตร โดยเฉพาะทำวัตรเย็นอยู่ทุกวันนี้ **พุทธสา-**
หสฺสมิ ทาโส ว - ข้าพเจ้าเป็นทาสของพระพุทธเจ้า, ธมฺมสาหสฺสมิ ทาโส
ว - ข้าพเจ้าเป็นทาสของพระธรรม, สงฺฆสาหสฺสมิ ทาโส ว - ข้าพเจ้าเป็น
ทาสของพระสงฆ์. นี้ก็มักจะพูดแต่ปาก ปากมันพูดว่าเป็นทาสพระพุทธ พระธรรม.
พระสงฆ์; แต่ใจเป็นทาสตัวกู คือเป็นทาสของกิเลสนานาชนิดที่ออกมาจากความยึดมั่น
ถือมั่นว่าตัวกู - ของกู. การรับนับถือศาสนาในลักษณะเช่นนี้ ใครๆ ก็เห็นได้ชัดว่า
มันเป็นเรื่องหน้าไหว้หลังหลอก เป็นสิ่งที่จะต้องปรับปรุงแก้ไขให้มันถูกต้อง.

การที่จะทำให้ถูกต้อง ปราศจากความหน้าไหว้หลังหลอกมีอยู่นิดเดียวคือ
อย่าพูดแต่ปาก ต้องทำจริง ๆ ด้วย. เรื่อง **ศีล** เป็นเรื่องที่ต้องทำจริง ๆ อย่างหนึ่ง
ในบรรดาเรื่องที่ต้องทำให้จริง ๆ; เพราะฉะนั้น **ขอให้ช่วยกันชำระสะสางสิ่งที่เรียกว่า**
การนับถือศาสนา ซึ่งจะ **เริ่มต้นขึ้นมาด้วยเรื่องศีล** นี้แหละ ซึ่งในที่นี้เราจะเรียกโดย
หัวข้อว่า **สภาพปกติทางมรรยาท ที่ควรจะต้องการบลงชีวิต.**

ศีล มีความหมายว่า นิ่งปกติ

เราจะพูดกันถึงสิ่งที่เรียกว่าศีล หรือสภาพปกติทางมรรยาทว่าได้แก่อะไร
สืบไป. เพื่อให้จำง่ายที่สุด ลมยากที่สุด ขอให้ถือเอาความหมายของคำว่า **ศีล** นี้
ว่าเป็นคำที่มาจากคำว่า **ศีลา** หรือ**ก้อนหิน**, แล้วถือเอาความหมายของก้อนหินว่า **มันนิ่ง**
หรือปกติ.

คำว่า **ศีลก็แปลว่าปกติ** ในภาษาบาลี; เพราะฉะนั้น **ศีลก็คือสภาพปกติตามตัวพยัญชนะ**; พยัญชนะคำนี้ ที่เป็นรากศัพท์ก็แปลว่าปกติ. ถ้าถามว่าปกติอะไร? ก็ **ปกติทางมรรยาท**; ทางมรรยาทในที่นี้ก็คือทางกาย ทางวาจา ซึ่งเราก็เลยเอาความหมายกว้างๆ ไว้ที่หนึ่งก่อนว่า **ให้มีความปกติทางมรรยาท คือทางกายทางวาจา นั่นแหละคือ ศีล**. ถ้าเข้าใจถูกต้องอย่างนี้ คงจะไม่ทำมุกย้อน เมื่อได้ยินคำว่า **“ศีล”** คงจะมีความสนใจหรือพอใจ เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เรียกว่า **“ศีล”** นี้ตามสมควร.

ศีล มีขอบเขตตรงที่ปรากฏทางกาย ทางวาจา

คำว่า **“มรรยาท”** ทางจิตก็ได้ ทางกาย ทางวาจาก็ได้; แต่เกี่ยวกับ **ศีล** นี้เรา **หมายถึงทางกายวาจาเป็นส่วนใหญ่**; ทางจิตนั้นเป็นเรื่องเล็ก เบา อยู่ข้างหลัง **ภาวะทางกาย ทางวาจา ที่เป็นเครื่องปรากฏออกมาของจิต** ที่เป็นปกติ มันเนื่องกันอยู่อย่างนี้. ถ้าจิตปกติ สภาวะทางกาย ทางวาจาข้างนอกมันก็ปกติ; แต่เราดูกันไปที่ความปกติทางกายทางวาจา แล้วจะเรียกอันนี้ว่าศีล. ถ้าเพียงแต่จิตผิดปกติบ้าง แต่ทางกายทางวาจาไม่ผิดปกติ ก็เรียกว่ายังมีศีล.

คำว่า **ศีล มีขอบเขตตรงที่ความปรากฏทางกาย ทางวาจา** ถ้ายังไม่เสียไป ก็ยังไม่ขาดศีล; ฉะนั้นจึงถือว่าศีลยังไม่ขาดเพียงลำพังความคิดความนึก แต่ถ้าความคิดนึกที่ผิดปกตินั้น มันออกมาถึงกายวาจาแล้ว ก็เรียกว่าเสียไปแล้วในส่วนศีล; ผิดศีลขาดศีล ศีลต่างพร้อย กี่วๆ กอดๆ ไปตามเรื่อง. ฉะนั้น ขอให้เข้าใจคำว่า **“ภาวะทางกาย ทางวาจา ที่เป็นเครื่องปรากฏของจิตที่ยังปกติอยู่”**.

ที่นขอให้เข้าใจว่า มันไม่ใช่เรื่องพิธีรีตอง เหมือนคนเข้าใจกันโดยมาก ว่า *ปาณาติปาตา เวรมณี* รับค้ายปากอย่างนั้นแล้วก็มีศีล; การรับค้ายปากนั้นเป็นเครื่องสัญญาผูกพัน ผูกมัด ว่าเรา **จะรักษาศีล โดยทำสัญญาปฏิบัติ** ต่อหน้าบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ซึ่งจะเป็นผู้ให้ศีล. เช่น พระให้ศีล ขรราวาสรับศีล เพียงรับเสร็จนั้นมันก็ยังไม่เรียกว่ามีศีล; มันเป็นแต่เพียงว่าพิธีรีตองไปก่อน หรืออย่างดีที่สุดก็เป็นข้อผูกพันสัญญาว่าจะรักษาศีล.

ศีลนั้นไม่ใช่พิธีรีตอง พิธีรีตองเป็นเพียงกิจขั้นต้นที่ทำให้เกิดผูกพันตัวเองว่าจะรักษาศีลโดยสัญญาไว้กับใครคนหนึ่ง. **สิ่งที่เรียกว่าศีลโดยตรงนั้นก็คือ การปฏิบัติบังคับตัวเองอย่างเด็ดขาด.** คำว่า **“การบังคับตัวเอง”** นี้เป็นคำสำคัญในฐานะเป็นคำสากลระหว่างชาติ ระหว่างศาสนา. พุทธศาสนาจะมีบัญญัติเรื่อง **การบังคับตัวเอง,** จริยธรรมหรือศีลธรรมสากลในโลกนั้นก็พูดถึง **การบังคับตัวเอง;** เรียกโดยภาษาบาลีว่า *หม ท ทหาร ม ม้า* อ่านว่า *หะมะ* แปลว่า *บังคับตัวเอง : บังคับจิตใจ บังคับกายวาจา อย่างนั้นคือตัวศีล.*

ศีลไม่ใช่พิธีรีตอง เพียงแต่ว่าจุดรูปจุดเทียนแล้วก็รับไตรสรณาคมน์ รับศีลแล้วก็จะถือว่ามีศีล; ถ้าทำอย่างนั้นแล้วเราก็จะมีได้โดยปริยาย คือเพียงว่า เรารับปากแล้วว่าเราจะไม่ทำ. ในขณะที่ยังไม่ได้ทำ เราก็งยังมีศีล, เพราะว่าจะยังไม่ได้ทำอะไรผิดนั้นมันเต็มอยู่ด้วยความรู้สึกคอยระมัดระวังตัวเอง ไม่ให้ทำผิดศีล ตามที่ได้สัญญากันไว้.

เตียนนั้นมักจะเข้าใจกันว่า พอรับศีลเสร็จแล้ว ก็มีศีลก็ได้บุญ แล้วก็ไปสวรรค์. นี้เป็นเหตุทำให้พวกคุณเบื่อกว่าศีลตามศาลาวัด ได้ยินเข้าก็รู้สึกต่อต้านในใจ รู้สึกคุณหมื่นคุณกว่ามันเป็นอะไรก็ไม่รู้ คุณนั้นครีกระชอบกล. แต่ที่จริงนั้นก็ไม่มีส่วนที่

จะครีคระ มันจะทันสมัย และเป็นสิ่งที่ต้องการ ในวงการของสุภาพบุรุษ ในวงการของนักศึกษา และในวงการของมนุษย์ที่จะมีความเป็นมนุษย์.

ขอให้สนใจสิ่งที่เรียกว่าศิลปะ ให้เป็นพิเศษหรือเป็นอย่างยิ่ง ในฐานะที่เป็นเรื่องสำคัญต้องปฏิบัติเรื่องแรก.

ศิลปะ เป็นความต้องการของทั้งตนเองและสังคม

นี่ ก็ยกอธิบายคำว่า “**สภาพปกติทางมรรยาท**”, สภาพปกติทางมรรยาทนี้มีอยู่สองอย่าง : **อย่างหนึ่ง คือที่เราเองต้องการ, อย่างที่สอง คือที่สังคมต้องการ.** คุณไปใคร่ครวญข้อนั้นดูให้ดีกว่า :-

สภาพปกติทางมรรยาทที่เราต้องการ ที่จริงเราก็ต้องการอยู่จริง ๆ ต้องการสภาพปกติที่อยู่เย็นเป็นสุข; แต่เราพูดได้ไกลไปกว่านั้นว่า ระบบการกระทำทางมรรยาทที่ส่งเสริมการงานและส่งเสริมความสุขใจ. ทุกคนต้องการให้การงานดี, ให้การงานในหน้าที่เป็นของดำเนินไปด้วยดี, และอีกอย่างหนึ่งก็ต้องการความสุขใจความสบายใจนี้ไม่มีใครปฏิเสธ คือระบบการกระทำทางกายและทางวาจา ที่นำมาซึ่งสภาพปกติ มันทำให้เกิดผลดีแก่การงาน และทำให้เกิดความสุขใจไปตลอดเวลา; เพราะฉะนั้น เราเองต้องการสภาพปกติเช่นนั้น.

คุณต้องไปคิดไปสอคิดส่องเอง พิจารณาให้เห็นจริง จึงจะเกิดรักศิลปะขึ้นมา; **เดี๋ยวนี้ไม่รักศิลปะก็เป็นอลัชชี.** ถ้าคิดดูจนเกิดความรักศิลปะด้วยชีวิตจิตใจ แล้วเป็น

ของที่ควรปรารถนาอย่างยิ่ง เหมือนกับที่ท่านเปรียบไว้ว่าเป็นของหอม คือมีกลิ่นหอม ไม่ใช่ต้องทำจุกยื่น; ฉะนั้นเราเองต้องการคือ **คือสภาพปกติของกายของวาจา** ที่ทำให้เราปฏิบัติการทำงานในหน้าที่ประจำวันได้ดี และเพื่อทำให้เรามีความสุขใจพอใจสบายใจไปตลอดเวลาด้วย : **นี่คือสภาพปกติที่เราต้องการ.**

ที่นี้ **“สภาพปกติที่สังคมต้องการ”** มันก็เรื่องเดียวกัน; ลองไม่มีศีลศีลสังคมจะเป็นอย่างไร? ก็คือระบบทางกาย ทางวาจาที่ไม่เป็นภัยแก่ผู้ใด แล้วก็ไปเพื่อความสงบ. นี่มันเป็นบทนิยามสั้น ๆ อย่างนี้ : การประพฤติกระทำทางกายทางวาจาที่เป็นปกติ ไม่เป็นภัย ไม่กระทบกระทั่งแก่บุคคลใด แล้วก็เป็นการรักษาความสงบของสังคมมนุษย์ไว้ได้ ไม่ว่าสังคมไหน ย่อมต้องการภาวะอย่างนี้ทั้งนั้น. เพราะฉะนั้นภาวะปกติทางมรรยาทนี้ เราก็ต้องการเป็นส่วนตัวเป็นคน ๆ ไป, และสังคมทั้งหมด กระทบสังคมทั้งโลกก็ต้องการ.

ที่ **โลกต้องการสันติภาพ** ทำเพื่อสันติภาพ แต่แล้วมันก็น่าเสียดาย น่าเสียใจ น่าเศร้า น่าสลด น่าสังเวช ตรงที่ว่าพูดแต่ปาก; ปากพูดว่าต้องการสันติภาพ **แต่ใจต้องการสงคราม** หรือการข้อยแย้งประโยชน์ของพวกอื่น หรือฝ่ายอื่นมาเป็นของตัว; มันขัดกันโดยสิ้นเชิง. เพราะฉะนั้นสันติภาพจึงมีไม่ได้ จนกว่าเมื่อใดโลกนี้จะมีศีลกันเสียที, คือโลกนี้จะมีสภาพปกติทางมรรยาท ไม่หน้าไหว้หลังหลอกกันเสียที.

รวมความว่า **สภาพปกติ เป็นของมีค่าสูงสุด** ที่มนุษย์แต่ละคนควรจะต้องการและมนุษย์ทั้งหมดควรจะต้องการ ในความหมายอย่างเดียวกันคือสันติสุข หรือสันติภาพของโลก.

ขอให้สังเกตดูความหมายของคำว่า **สภาพปกติ** อย่างที่กล่าวมาแล้ว, และดูคุณค่าของมัน ที่ว่ามันมีความพิเศษซึ่งใคร ๆ ก็ต้องการ; แต่แล้วเราก็ไม่รู้จัก แล้วก็มีอาการที่ไม่สนใจศิลปะ, หรือเห็นเขาทำกันอยู่หรือได้ยินเขาพูดกัน เราก็มีอาการเหมือนกับที่เขาตำไม้อายุคำสุภาษิตว่า “**เหมือนกับไก่เห็นพลอย**”. ไก่เห็นเพชรพลอยที่ตกอยู่ตามพื้นดิน มันก็ไม่ให้ความสนใจ. คนหนุ่มสาวไปวัด ไม่ให้ความสนใจแก่ “การรับศีล”- การรักษาศีล หรือคำว่าศีล. แต่คนนั้นมันไม่ใช่ไก่ ไม่เหมือนกับไก่ ควรจะรับผิดชอบในความเขลาหรือความโง่งออะไรอันนี้ด้วย; ฉะนั้น ขอให้ทุกคนเปลี่ยนตนเองออกมาเสีย จากภาวะที่มันน่าทุเรศ น่าเศร้า น่าละอาย น่าอะไรอย่างนั้น.

มูลฐานที่มีศีล ๕ เกิดขึ้น

ที่นี้จะพูดถึง **ศีลพื้นฐาน** คุณจงจำคำว่า “ศีลพื้นฐาน” ไว้ก่อน คือว่า ศีลมีมากมาย แต่ไปสรุปรวมอยู่ตรงข้อสำคัญที่เรียกว่า **ศีลพื้นฐาน**. คำว่า “**พื้นฐาน**” ในที่นี้ก็ยังมีหลายอย่าง : คือว่า **รากเหง้าของศีลทั่วไปก็ได้** หรือว่า **ศีลแรกเริ่มเดิมที ที่จะเกิดขึ้นในโลกก็ได้**.

คุณต้องหลับตาย้อนระลึกนึกไปถึงยุคดึกดำบรรพ์ที่มนุษย์แรกมีในโลก แล้วก็เริ่มมีกันขึ้นมาตามลำดับมากขึ้นในโลก. ปัญหาอะไรมันเกิดขึ้นก่อน? ก็คือปัญหาทางสังคม ที่เกิดมาจากความเบียดเบียนนี้แหละ.

ในคัมภีร์มีกล่าวไว้ถึงเรื่องพระเจ้าสมมติราช เป็นกษัตริย์หรือราชาองค์แรกในโลก; หมายความว่าตั้งแต่สมัยที่มนุษย์รู้จัก “**ความสงบสุข**” เป็นครั้งแรกในโลก.

ที่แรกมนุษย์มีน้อย ของกินในโลกเท่าที่เป็นอยู่ ตามธรรมชาติยังเพียงพอ; ต่อมา มนุษย์มากขึ้น ข้าวสาธิตอะไรที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติมันไม่พอ, มันก็ต้องมีการ เพาะปลูก. ที่แรกมันก็ยังได้อยู่ มันมีแต่คนตามธรรมดา ไม่ใช่คนพิเศษ คือคนที่ เป็นไปตามธรรมชาติธรรมดา นั้นมันไม่มีความคิดพิเศษที่ผิดปกติทางมรยาท คือไม่ลัก ไม่ขโมย.

พอคนมากเข้าก็มีคนพิเศษ มีความคิดว่า เราปลูกไม่ทัน หรือว่าเราไม่ปลูก ดีกว่า เราคอยเก็บเอาของผู้อื่น เมื่อเจ้าของเขาเจอหรือเขาไม่เห็น; พอมีคนกระทำ อย่างนั้นขึ้นมา มันก็เกิดความเดือดร้อนในสังคมขึ้น หนัก ๆ เข้ามันทนอยู่ไม่ไหว. คนที่ เดือดร้อนก็มาปรึกษากันว่าจะทำอย่างไรดี เตียนนี้มีการล่วงเกินซึ่งกันและกันหลายอย่าง หลายทางขึ้นทุกที : เบียดเบียนกันบ้าง ขโมยกันบ้าง ล่วงเกินของรักกันบ้าง มันเป็นเรื่องธรรมดาสามัญที่สุด. เขาก็ชวนกันพร้อมใจกันสมมติเอา คนที่ฉลาดที่สุด แข็งแรง ที่สุด เข้มแข็งที่สุด มาสมมติให้เป็นผู้มีอำนาจ สำหรับชี้ขาดในการลงโทษผู้กระทำความผิด; ทุกคนก็ตกลงกันอย่างนั้น.

อำนาจก็เกิดขึ้นแก่บุคคล ๆ หนึ่งที่ถูกลงสมมติ เป็นราชาคนแรกในโลก ก็บัญญัติสิ่งต่าง ๆ ไปตามเหตุผลที่มันมีอยู่เฉพาะหน้า : เช่นการฆ่า ประทุษร้ายกัน การ ลักขโมยกัน การล่วงเกินของรักของใคร่ของกันและกัน การหลอกลวงกัน กระทั่ง มาถึงการดื่มของมึนเมาที่ทำให้เสียความรู้สึกรับผิดชอบ; นี่ เกิดเป็นศีลพื้นฐานขึ้นมา อย่างนี้ เราเรียกกันเดี๋ยวนี้ว่า ศีล ๕.

ให้รู้จักคุณลักษณะของศีล ๕ โดยถูกต้อง

คุณอย่าดูหมิ่นคุณศีลห้าเป็นอันขาด; ถ้าคุณเมื่อไร ความโง่จะครอบงำ โดยไม่ทันรู้ตัวเมื่อนั้น. เพราะว่ามันเป็นสิ่งที่คุณเองก็ต้องการอย่างยิ่ง, ทุกคนต้องการอย่างยิ่ง; แต่แล้วจงเข้าใจสิ่งนี้ให้ถูกต้อง ในฐานะเป็นสิ่งที่น่ารักและหอมหวาน และพึงปรารถนา.

เพื่อให้เป็นอย่างนั้น ผมก็อยากจะแนะนำให้ดูความหมาย ตลอดทั้งความมุ่งหมายของศีลแต่ละข้อ; และขอร้องให้พวกคุณกำหนดจดจำไปให้ดีๆ คือเราจะให้ความหมายแก่ศีลทั้งห้าข้อนี้ในบทนิยาม คือ *definition* ที่ฟังง่ายและน่าสนใจที่สุด : ศีลข้อ ๑. ไม่ประทุษร้ายชีวิตร่างกายของผู้อื่น. ศีลข้อ ๒. ไม่ประทุษร้ายทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่น. ศีลข้อ ๓. ไม่ประทุษร้ายของรักของผู้อื่น. ศีลข้อ ๔. ไม่ประทุษร้ายสิทธิอันชอบธรรมของผู้อื่นด้วยวาจา, ศีลข้อ ๕. ไม่ประทุษร้ายสติสมปฤติของตนเอง.

ศีลข้อที่ ๑. พวกลูกเด็ก ๆ ก็ท่องกันว่าไม่ฆ่าสัตว์; ฟังคุณนั่นหน้าหัวเราะหรือน่าสงสาร ความหมายมันแคบ ๆ สำหรับลูกเด็ก ๆ. แต่ถ้าสำหรับคนโต ๆ และเป็นนักศึกษาอย่างพวกคุณ ก็ควรพูดอย่างที่พูดไปแล้วว่า **ศีลข้อที่ ๑ ไม่ประทุษร้ายชีวิตและร่างกายของสัตว์อื่น**; นี่ก็ในความกว้างทุกระดับ ทั้งอย่างใหญ่ ทั้งอย่างกลางอย่างเล็ก แล้วก็กว้างไปหมด. **อย่าไปประทุษร้ายกระทบกระทั่งชีวิตและร่างกายของผู้อื่น ในลักษณะที่เราเองก็ไม่ชอบ ใคร ๆ ก็ไม่ชอบ.**

ศีลข้อที่ ๒. สำหรับให้ลูกเด็ก ๆ ท่องก็ว่า อย่าลักอย่าขโมย นั่นมันแคบ ความหมายมันแคบ มีช่องโหว่สำหรับแก้ตัว. **ที่นี้เราให้บทนิยามว่า ไม่ประทุษร้าย**

สมบัติของผู้อื่นโดยวิธีใดก็ตาม, จะเอามาเป็นของตัว หรือจะทำให้เขาเสียหายก็ตาม มันก็ผิดศีลข้อหนึ่งหมด.

ศีลข้อที่ ๓. เขาสอนให้ลูกเล็กๆ ท่องว่า อย่าทำชั่ว หรืออย่างตีกี้ว่า อย่าผิดประเพณีในเรื่องชู้สาว. เด็กเล็กๆ ชั้นอนุบาลก็ถูกสอนให้ท่องว่าอย่าทำชั่ว; นี่มันน่าสังเวชน่าสงสารคนสอนและคนฟัง พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้พูดอย่างนั้น *กาเมสุ มิจฺฉา-จารา เวรมณี - เว้นจากการประพฤติดีต ต่อของรักของใครทั้งหลาย;* ตัวหนังสือมันว่าอย่างนั้น คือ **อย่าไปประทุษร้ายต่อของรักของผู้อื่น ไม่ว่าในกรณีไหนหมด.** เด็กๆ ตัวเล็กๆ มันก็มีของรักของมัน, คนหนุ่มสาวก็มีของรัก, คนแก่คนเฒ่าก็มีของรัก, อย่าไปประทุษร้ายของรักของผู้อื่นเข้า.

ของรัก ในที่นี้ใช้คำว่า *กาม* ที่มีความหมายเป็นความรักใคร่ ไม่ใช่ทรัพย์สินสมบัติตามธรรมดา, มันมีความหมายสูงกว่าทรัพย์สินสมบัติธรรมดา, มันอาศัยความรู้สึกทางกาม หรือทางกามารมณ์เป็นความหมายสำคัญ, คือรักด้วยกิเลส รักด้วยความรู้สึกที่เป็นทางกามารมณ์นี้ ไม่ใช่ทรัพย์สินสมบัติ มันเกินทรัพย์สินสมบัติไปแล้ว. อันนี้ **มีอิทธิพลมาก คือมีความรู้สึกรุนแรงมาก;** ประทุษร้ายทรัพย์สินสมบัติ บางทีเราจะเฉยได้ แต่ถ้าประทุษร้ายของรักแล้วมันเฉยไม่ได้, เฉยได้ยากกว่า เพราะมันอยู่คนละระดับ.

อย่าไปแตะต้องของรักของเขาเลย เพราะเขารักของเขา; แม้แต่ว่าจะไปมองดูของรักของเขา ก็ทำให้เขากระสับกระส่ายแล้ว, เขามีภรรยาสวย มีอะไรสวยคนหนึ่ง เพียงแต่ไปเมียงมองดูเท่านั้น มันก็ประทุษร้ายจิตใจของเขาแล้ว; เพราะอำนาจของของรักมันยิ่งกว่าทรัพย์สินสมบัติ. ฉะนั้น อย่าไปประทุษร้ายของรักของผู้อื่น แม้ด้วยสายตา โดยไม่ต้องพูดถึงการกระทำ ด้วยมือ ด้วยเท้า หรือด้วยร่างกาย.

เมื่อเราให้คำบัญญัตินิยามอย่างนี้ ลูกเด็ก ๆ พอพูดได้ ก็ต้องถือแล้วศีลข้อนี้ : เด็ก ๆ มีของรักเช่นตุ๊กตาเป็นต้น เขารักมาก; มันไม่ใช่สมบัติ มันเป็นของรัก. เด็กอีกคนก็อย่าไปแตะต้อง หรือกระทั่งอย่าไปดูด้วยยิ่งดี ให้เจ้าของเกิดความกระสับกระส่ายในจิตใจ. นี่ ศีลข้อที่ ๓ ผิดกับศีลข้อที่ ๒ มากถึงเพียงนี้.

ศีลข้อที่ ๔. มุสาวาทา เวรมณี - เว้นจากการพูดมุสา. ลูกเด็ก ๆ ก็ได้รับการสั่งสอนว่าอย่าโกหก; นี้ความหมายของมันแคบ จนน่าเอ็นดูหรือน่าสงสารในที่สุด. ให้คำนิยามเสียใหม่ว่า **อย่าไปประทุษร้ายสิทธิอันชอบธรรมของผู้อื่นด้วยวาจา** ใช้วาจาเป็นเครื่องมือประทุษร้ายสิทธิ หรือความเป็นเจ้าของ หรืออะไรของบุคคลอื่น.

ศีลข้อนี้มีมูลอันแรกที่สุดจากการโกหกในการเป็นพยาน. คັນตูร็องรอย ตึกตำบรรม์สมัยโน้น มันมีมูลมาจากเขาเรียกมาถามเพื่อเป็นพยาน แล้วก็โกหก, จึงเรียกว่าการโกหกนี้ ประทุษร้ายประโยชน์ของผู้อื่นของเพื่อนฝูง ของสังคมโดยอาศัยวาจา.

เดี๋ยวนี้เขา **ใช้วาจาเป็นเครื่องเอาประโยชน์ของผู้อื่นมาเป็นของตัว**; ใช้วิธีพลิกแพลงในทางสังคม โดยใช้วาจาเป็นเครื่องมือ, จนประโยชน์ของผู้อื่นตกมาเป็นของตัว หรือเขาเสียหายไปอย่างใดอย่างหนึ่ง มันคือศีลข้อนี้ ซึ่งมีความหมายกว้างมาก. ฉะนั้น เพียงแต่ใช้คำพูดใด ๆ ที่ทำให้ผู้อื่นเขาเสียประโยชน์ไป, เรียกว่าประทุษร้ายสิทธิอันชอบธรรม หรือความชอบธรรมก็ตามของผู้อื่นด้วยวาจา.

ศีลข้อที่ ๕. ลูกเด็ก ๆ ได้รับความสั่งสอนให้ท่องไว้ว่า **อย่าดื่มน้ำเมา** มันก็แคบ มันน่าเอ็นดูน่าสงสารอย่างเด็ก ๆ ไปตามเคย ว่าอย่าดื่มน้ำเมา; เหมาะแล้ว

สำหรับพวกเด็ก ๆ ที่จะฟังอย่างนั้นและก็จำไว้อย่างนั้น. แต่สำหรับคนโต ๆ อย่างพวกเรานี้ มันไม่พอ มันน่าสงสาร จึงให้คำนิยามใหม่ว่า **อย่าประทุษร้ายสติสมปฤติของตนเอง**, อันนี้มันกลายเป็นประทุษร้ายตัวเอง : ประทุษร้ายสติสมปฤติของตนเอง; โดยบทบาทที่ว่า *ปมาทภูจนานา - เป็นฐานะแห่งความประมาท, ประมาท คือ มัวเมา คือ สูญเสียสติสัมปชัญญะ, สูญเสียสมปฤติ* ที่ทำให้รู้สึกผิดชอบชั่วดีตามปกติ นี้.

สิ่งใดทำให้สูญเสียสมปฤติอันนี้ สิ่งนั้นต้องห้ามหมด จะเป็น *สิ่งที่ใช้ดื่ม หรือ ใช้กิน หรือ ใช้ทา หรือ ใช้ดม หรือ ใช้อะไรก็ตาม, หรือถึงแม้แต่ใช้ คิดนึก* ถ้ามันทำให้สติสมปฤติปกติเสียไปแล้ว ก็ **ผิดศีลข้อที่ ๕** นี้แหละ; ไม่ใช่เฉพาะแต่ กินเหล้า ของสุก ของคม ของทา. ของทุกอย่าง แม้แต่จะจิตเข้าไปอย่างสมัยใหม่ ด้วยเข็มฉีดยาหรืออะไรก็ตาม ที่มันทำให้สภาพปกติหรือสมปฤติเปลี่ยนไป เป็นบ้า เป็นหลัง เป็นมกมากในกามารมณ์ เป็นอะไรก็สุดแท้มันก็เสียไปหมด, เพราะว่าเมื่อสติสมปฤติเสียไปแล้ว คนเราก็กทำสิ่งที่ตามปกติทำไม่ได้ ทุกอย่างทุกประการ.

นี่อย่าไปประทุษร้ายสติสมปฤติเข้า พอมันเสียความปกติของมันแล้ว คนเราก็กเป็นอะไรไปก็ไม่รู้ คือไม่เป็นคนก็แล้วกัน, แล้วทำสิ่งที่ไม่ควรทำได้ทุกอย่าง. นี้เรียกว่า **ศีลข้อที่ ๕**. **สำคัญ** ในส่วนที่ว่า **ถ้าเสียไปแล้ว ยากที่จะรักษาศีลขั้นต้น ๔ ข้อไว้ได้**. นี้ให้ระมัดระวังเป็นพิเศษ ผมก็ช่วยประกอบบทนิยามให้พวกคุณ จำไว้ง่าย ๆ และก็ถูกต้องครบถ้วนดี :-

๑. **อย่าประทุษร้ายชีวิตร่างกายของบุคคลอื่น สัตว์อื่น.**
๒. **อย่าประทุษร้ายทรัพย์สินสมบัติของสัตว์อื่น.**
๓. **อย่าประทุษร้ายของรักของใคร่ของสัตว์อื่น.**

๔. อย่าประทุษร้ายสิทธิอันชอบธรรมหรือความเป็นธรรมของผู้อื่นด้วยวาจา.
๕. อย่าประทุษร้ายสติสมปฤติของตัวเอง.

นี้เป็นพื้นฐานกว้างขวางครอบคลุมไปหมด, และมัน เป็นรกรากอันแรกที่เกิดมีศีล ขึ้นมาในโลก. ศีลนอกจากนั้นเป็นศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ หรือศีลอะไรก็ตามแล้วแต่จะเรียกมันขยายออกไปจากศีล ๕ ข้อนี้; และ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มันขยายออกไปจากศีลข้อ ๕ คือเสียดิสมปฤติ แล้วก็ทำอะไรที่ไม่ควรทำสักอย่าง.

เราจะเปรียบเทียบกันดู ว่ามันขยายออกไปอย่างไร. **เอาสิ่งที่ประทุษร้ายสติสมปฤติ คือศีลข้อ ๕** กันก่อน; พอถึง **ศีลพระ ศีลเนร** มันก็มีเรื่อง **ไม่ให้** ของหอม **ไม่ให้** อุบายของหอม **ไม่ให้** นังนอนบนที่นอน ที่เกินฐานะของพระเนร คือที่นอนที่ทำให้เกิดความเคลิบเคลิ้มทางอารมณ์ ทางกามารมณ์ เป็นต้นนั้น มันก็ออกไปจากศีลข้อ ๕; เพราะศีลข้อ ๕ จะไม่ทำอะไรที่ทำให้สติสมปฤติเสียไป. ดอกไม้ก็ดี ของหอมก็ดี การประดับตกแต่งก็ดี, ที่นังที่นอนที่อ่อนนุ่มสบายเกินไปก็ดี, มันทำให้เสียดิสมปฤติ เสียสภาพปกติไป โดยไปหลงเข้าแล้ว เป็นที่ตั้งแห่งความประมาทแล้ว; เพราะฉะนั้น ถ้าเรามีศีลข้อ ๕ ให้ถูกต้องเพียงข้อเดียว ศีลข้อ นี้จะ คีตะ วาหิตะ ๖ มันก็รวมอยู่ในนั้น. นี่มันขยายออกไปอย่างนี้.

นี่เพื่อความ เป็นบรรพชิต เป็นพระ – เป็นณรรนั้นอะไร ๆ ก็ต้องให้มันขยายขอบเขตออกไป ให้กว้างขวางออกไป คือให้มันป้องกันได้มากขึ้น และที่ไม่กินอาหารเย็น ตอนเย็นนี้ ก็เพราะว่ามันเกินความต้องการของบรรพชิต ซึ่งอยู่อย่างไม้ออกกำลังกาย **กินอาหารเย็นเข้าไปมันก็เกิน ความเกินนี้ทำให้เสียปกติภาวะ เสียดิสมปฤติด้วยเหมือนกัน** ก็จะทำให้เกิดความรู้สึกพลั้งทางเนื้อหนังมาก มีจิตใคร่ในทางกามารมณ์ เป็นข้อใหญ่ นอกจากนั้นมันก็ยุ่งยากลำบากเปล่า ๆ.

ที่นี้ **ศีลข้อกาเม ๙ ของฆราวาส** มากลายเป็นศีล **อพรหมจริยา** ของพระของเณร นี้ก็เพื่อให้มันขยายกว้างออกไปให้ยิ่งขึ้นไป. ฆราวาสเขาประกอบกามกิจระหว่างเพศที่ถูกต้องตามศีลธรรมได้ แต่บรรพชิตไม่ยอมให้ทำ ก็เพราะต้องการจะให้มันยิ่งขึ้นไป, บ้างกันไม่ให้มีส่วนที่จะไปกระทบกระทั่งสิ่งชนิดนั้น; ฉะนั้นจึงถือศีลในรูปที่เรียกว่า **อพรหมจริยา - เว้นการกระทำทางเพศ** ทุกๆ อย่างโดยเด็ดขาด. **มัน** **เลวเกินไป มันโง่เกินไปสำหรับบรรพชิต ที่จะไปทำอย่างนั้น**; แม้ว่าจะพอดีสำหรับฆราวาสชาวบ้านที่เขาจะทำ.

การกระทำที่มันทั้งสกปรกทั้งเห็นดเห็น้อย เพื่อบำเรอเดียว; บทบัญญัติว่าไว้อย่างนี้ มันทั้งสกปรกทั้งเห็นดเห็น้อยเพื่อความบำเรอเดียวอย่างนี้; มันไม่เหมาะสำหรับบรรพชิต ฉะนั้นจึงถือศีล **อพรหมจริยา** ในเมื่อชาวบ้านเขาถือศีล **กาเม ๙**. นี่เป็นการขยายออกไปให้สูงขึ้นไป ให้รัดกุมเข้ามา สำหรับผู้ที่จะเป็นบรรพชิตเพื่อจะไปก่อนไปเร็ว ไปสู่ความดับทุกข์ คือนิพพาน.

ตรงนี้ก็อยากจะแนะนำให้คุ้นสังเกตดูให้ดีอีกอย่างหนึ่ง อีกแง่หนึ่งว่า ศีลสำหรับฆราวาสก็มีพวกหนึ่ง, ศีลสำหรับบรรพชิตก็มีอีกพวกหนึ่ง; เขาสอนกันเพียงเท่านั้น. แต่ผมอยากจะเติมเข้าไปอีกพวกหนึ่ง, คือ **ศีลสำหรับฆราวาสจะไปลองเป็นบรรพชิตชั่วคราว** เฉพาะกาล เลยได้เป็น ๓ ศีล : **ศีลสำหรับฆราวาสตามปกติ** เป็นประจำวันนั้นพวกหนึ่ง **ศีลสำหรับในบรรพชิต** ที่มีอยู่เป็นปกติประจำวันนั้นก็พวกหนึ่ง ที่นี้มี**ศีลอีกพวกหนึ่ง สำหรับฆราวาสที่จะไปลองเป็นบรรพชิตชั่วคราว** เช่น **ศีลอุโบสถ**. เมื่อ **ฆราวาส** เขาอยากจะทำลองเป็นบรรพชิตชั่วคราว **อุโบสถก็ทำได้** นี่เป็นศีลครึ่งๆ กลางๆ สำหรับฆราวาส; มาทำอย่างบรรพชิตให้เป็นพิเศษบ้างในบางวันบางเวลา.

เมื่อคุณ เป็นฆราวาส คุณก็ ถือศีลฆราวาส, เมื่อคุณ เป็นบรรพชิต คุณก็ถือศีลบรรพชิต, เมื่อคุณกลับสึกออกไปเป็นฆราวาสอีก, ก็จึงพยายามถือศีลที่อยู่ตรงกลาง ๆ คือสมัครถือศีลอย่างบรรพชิตบางครั้งบางคราวบางวัน จะมีผลดี มีอานิสงส์กว่าเป็นฆราวาส ทิป ๆ สด ๆ เสียตลอดวัน ตลอดเวลา. บางเวลายังคับตัวเองขนาดบรรพชิตเสียบ้าง เว้นอะไรเด็ดขาดสูงขึ้นไปกว่าฆราวาส; ถ้าสึกออกไปก็อย่าถือเพียงศีลห้าในความหมายลูกเด็ก ๆ อมมือ ถือให้กว้างอย่างที่ว่า แล้วบางคราวก็ถือศีลขนาดบรรพชิตเสียบ้าง ถือศีลอุโบสถนี่ มันก็มีประโยชน์มีอานิสงส์ แก่ดวงวิญญาณของคุณมากกว่าที่จะไม่ทำอย่างนี้.

มูลเหตุที่ต้องมีศีล

เรื่องต่อไปก็อยากจะพูดถึงเรื่อง มูลเหตุที่ต้องมีศีล นี่ที่จริงก็ไม่น่าจะพูด; แต่ว่าบางคนอาจจะนึกไม่ได้ว่า เหตุที่ทำให้โลกเราต้องมีศีล หรือมนุษย์เราต้องมีศีล ก็แบ่งเป็น ๒ ประเภท : คือความหนีไม่ได้ของเราเอง และความหนีไม่ได้ของสังกม.

ไม่ต้องพูดถึงสังกม เราเองคนเดียวก็หนีไม่ได้ ถ้าเราลองไม่มีศีล, ภาจวาจาของเราก็เป็นไปในทางที่จะทำอันตรายแก่ตัวเราเอง; ฉะนั้นลองดู, ลองไปทำผิดศีลดู แล้วปฏิกริยาจะเกิดมารอบด้านรอบข้าง ที่ทำให้เราหนีไม่ได้ อยู่เป็นปกติสุขไม่ได้ แล้วมันก็เป็นโรคทางวิญญาณมากขึ้น มากขึ้นเรื่อย; เราก็หนีไม่ไหว ตัวเราเองก็ต้องการศีลขึ้นมาทันที.

แต่เดี๋ยวนี้เรากำลังหลับหูหลับตา ไม่มองเห็นข้อเท็จจริงอันนี้ ก็เลยไม่สนใจกับเรื่องศีล หรือไม่ต้องการจะมีศีล ที่แท้ว่าเราจะทนไม่ได้ก่อน จากหรือต่อปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นมาจากการที่เราไม่มีศีล : เราจะถูกบาคเจ็บ เราจะนอนไม่หลับ เราจะเสียทรัพย์ เราจะอะไรทุกอย่าง ที่ล้วนแต่เราจะทนไม่ได้.

ที่นี้ **ที่สังคมทนไม่ได้** สังเกตว่าถ้ามีคนทุศีลมาเที่ยวอาละวาดอยู่แล้วสังคมก็ทนไม่ได้ จึงช่วยกันใช้อำนาจมหาชน มติมหาชนจัดการ. ฉะนั้น เขาจึงมีระเบียบชนิดที่ป้องกันไว้ทีแรกจะดีกว่า เพราะสังคมทนไม่ได้ ในการที่เป็นโรคทางวิญญาณอาละวาดกันอยู่อย่างนี้. เมื่อเหตุที่ไม่มีศีลโดยแท้จริงโดยธรรมชาติบังคับมันมีเท่านี้ เราก็ทนไม่ได้ ผู้อื่นก็ทนไม่ได้ ก็เลยต้องมีระบบศีลขึ้นมาในสังคม.

ไปมองดูข้อนี้ให้ดีๆ แล้วเราก็จะโน้มจิตไปในทางที่จะมีศีล หรือรักศีล หรือไม่ทำมุกยื่นต่อศีล โดยรายละเอียด คุณมีสติปัญญา ขยายออกไปได้; ผมจะพูดแต่หัวข้อ ว่าเราทนไม่ได้ ผู้อื่นก็ทนไม่ได้ ฉะนั้น ต้องมีศีลกันที.

สมุฏฐานที่ทำให้รักษาศีลอยู่ได้

ที่นี้ อยากจะพูดถึงทางที่จะมีศีลได้ จะพูดถึงสมุฏฐานของศีล หรือรากฐานของศีล หรือปัจจัยของศีล ที่ทำให้เกิดศีลและรักษาศีลอยู่ได้ ซึ่งเป็นเหมือนกับแผ่นดินเป็นที่อาศัยของศีล เป็น **สมุฏฐานบองศีล** อยากจะระบุให้จำไว้แม่นยำสัก ๓ คู่ เป็นธรรมะ ๓ คู่ :-

คู่ที่หนึ่ง คือ **หิริ - โอตตปเป** **หิริ** - ความละอาย หรือ ความเกลียดบาป, **โอตตปเป** - ความกลัวบาป. **หิริ - โอตตปเป** นี้ช่วยจำไว้ให้แม่นยำ ให้ฝังอยู่ในจิตใจ ในสันดาน มันเป็นอะโรมากมาย **เป็นธรรมะคุ้มครองโลกให้รอด.**

หิริ นี้ เกลียดหรือขยะเขยง แล้วก็ **ละอายต่อความชั่ว** หรือความผิดศีล ความไม่มีศีล; เที่ยวนั้นคนไม่ละอายบาป ไม่ละอายต่อความชั่ว จึงทำคอร์ปชั่น.

โอตตปเป คือความกลัวบรรดาสิ่งที่น่ากลัว ผู้มีปัญญาเป็นบัณฑิต นักปราชญ์ เขากลัวความทุศีล คือกลัวบาปยิ่งกว่ากลัวเสือกลัวผีหรือกลัวอะไร. คนนี้โง่ เพียงแต่ไปกลัวเสือ กลัวผี กระทั่งกลัวจิ้งจกตุ๊กแก กลัวลูกหนูตัวแดงๆ กลานก็ยังไม่ได้นี้มันโง่เท่าไร ที่ไปกลัวสิ่งเหล่านั้น. **สิ่งที่น่ากลัว** กว่านั้น **น่ากลัวอย่างยิ่งคือบาปนี้ ไม่กลัว**; ฉะนั้น เขาก็ทำคอร์ปชั่น เพราะว่าไม่มีหิริและโอตตปเป. ถ้าคนมีหิริโอตตปเปแล้ว จะล่วงศีลไม่ได้ ขาดศีลไม่ได้ แต่รักษาหล่อเลี้ยงศีลไว้ได้.

คู่ที่สอง สติ - สัมปชัญญะ **สติ** แปลว่า **ความระลึกได้** **สัมปชัญญะ** แปลว่า **ความรู้ตัว** ตามคำแปลในหนังสือแบบเรียน. **นี้** ต่างกันอยู่ที่ว่า มันเป็นความรู้ตัวด้วยกันทั้งนั้น **คือเป็นปัญญา** ความรู้ตัวด้วยกันทั้งนั้น; **แต่ว่า สติ** หมายถึง **ปัญญา** **ท่วงมา** **ทันทีเมื่อมีอะไรเกิดขึ้น** ส่วนสัมปชัญญะนั้นเป็นความรู้ที่อยู่ตลอดเวลา, แต่ความรู้ที่ทำหน้าที่ขณะที่วิ่งมาทันท่วงที่นั้นเรียกว่าสติ.

เมื่อตากระทบรูป เมื่อหูได้ยินเสียง หรือเมื่ออะไรเกิดขึ้นในชีวิตนี้ **ปัญญา** **ความรอบรู้** ของเราที่ **วิ่งมาได้ทันท่วงที่** ไม่พลาดเวลา **นี้** เขาเรียกว่า **สติ**; **ที่นี้** **สัมป-** **ชัญญะ** **คุมความรู้** **นั้นไว้เรื่อยไป** ไม่ให้มันวิ่งกลับไปเสียอีก มันก็ช่วยได้. **เมื่อมี** **สติ** **สัมปชัญญะ** **รู้สึกตัว** **รู้สึกผิดชอบชั่วดี** **ถูกต้องอยู่เสมอ** ก็ทำคอร์ปชั่นไม่ได้.

ขอให้ไปดูความจำเป็นที่จะต้องมีสติ - สัมปชัญญะ ; สำหรับ **สติขั้นต้อง**
ใช้ ในทุกกรณี ในที่ทุกหนทุกแห่ง ; พระพุทธเจ้าตรัสไว้อย่างนั้น.

คู่ที่สาม ขันติ - โสรจจะ. **ขันติ** - ความอดทน, **โสรจจะ** - ความ
ย้มแย้มแจ่มใส คนหน้าบึ้งบึ้งไม่ไหว ไม่ทำให้ศีลสงงามได้ ต้องย้มแย้มแจ่มใส ;
 มีใครเอาผิดมาเชือดเลือดไหล ก็ย้มแย้มแจ่มใสอยู่ได้ นั่นคือโสรจจะถึงที่สุด, **เพียง**
แต่ทนได้ยังไม่พว ต้องย้มแย้มแจ่มใสได้ด้วย. มันจะต้องทนเพื่อให้มีศีล หรือว่า
 ทนในเมื่อมีผู้มาประทุษร้ายเรา ล่วงเกินเรา ทางศีลนเราก็ตนได้ ย้มแย้มแจ่มใสอยู่ได้
 ก็เป็นเหตุให้ศีลมีอยู่ได้อย่างงงาม ; ไม่ใช่สักแต่ว่ามีอยู่ได้ ต้องมีอยู่ได้อย่างงงาม
 เป็นความงามขึ้นมา. ถ้าว่ามันทนได้ มันก็ไม่ทำคอร์ปชั่น เพราะทนไม่ได้มันก็ไปทำ
 คอร์ปชั่น.

คอร์ปชั่นนี้มีความหมายกว้าง ไปเปิดดูพจนานุกรม คำว่าคอร์ปชั่นแปลว่า
จุดสกปรกในพื้นที่อันสะอาด ก็เรียกว่าคอร์ปชั่น ; แม้จุดสกปรกเล็กๆ ในพื้นที่อัน
 สะอาดอันกว้างขวาง อันนั้นก็คือความหมายของคำว่าคอร์ปชั่นที่แรก. เทียบมันขยาย
 เป็น โกง กิน กินสินบน มันก็ยังมีความหมายตามเดิมว่า จุดดำ จุดสกปรก ที่มีอยู่
 ในสังคมอันขาวสะอาด. ถ้าว่าสังคมมันดำไปหมด มันก็หมดคอร์ปชั่นเหมือนกัน.
 ถ้าคอร์ปชั่นกันทุกคนและทั้งโลกนี้ คำว่าคอร์ปชั่นก็จะหายไป ; เทียบนี้คอร์ปชั่น
 ยังมีอยู่เพราะว่ายังมีคนดี ๆ อยู่บ้าง หรือมีอยู่มากในโลกนี้เป็นพื้นขาว แล้วก็มีจุดดำเป็น
 แกะดำอะไรขึ้นมา เป็นจุด ๆ เรียกว่าจุดคอร์ปชั่น. ถ้ามีศีลแล้วก็ไม่มีการคอร์ปชั่น, จะช่วย
 ให้มีศีลก็คือมีหิริโอตตปปะ สติสัมปชัญญะ ขันติ โสรจจะ.

ตัวการปฏิบัติศีลมีหลักสามประการ

ที่^๕นี้ อยากจะพูดถึงตัวศีลที่ออกจากสิ่งเหล่านี้อีกทีหนึ่ง เป็นการขำ; **ตัวศีล** **แท้ ๆ** ก็คือ **ทมะ** หรือ **สังวร** หรือ **ปหานะ**. **ทมะ** คือการบังคับตัวเอง; **เมื่อ** **พูด** แล้วนั้นแหละคือตัวศีล, มีการบังคับตัวเองที่ไหนมีศีลที่นั่น เรียกว่า **ทมะ**.

อีกคำหนึ่งที่แทนกันได้ก็คือ **สังวร** ; หรือ **สัมมัญจะ**, หมายถึง **การ** **สำรวม** **การระวัง** การสังวร; ถ้ามีสังวรระวังสำรวมอยู่แล้ว การระวังสำรวมสังวร **นั้น**คือตัวศีล.

อีกคำหนึ่งคือ “**ปหานะ**” แปลว่า **ละ**, ละของสกปรกของชั่ว^๕ ละสิ่งที่ **ควร**ละ **นั้น**คือตัวศีล. **ละอยู่** **สังวร** **ระวังอยู่** **บังคับตัวเอง** **นั้น**คือตัวศีล, **ไม่ได้**อยู่ **ที่**คำพูด **ไม่ได้**อยู่ที่พิธีรีตอง.

ศีลมีธรรมชาติอันเป็นเครื่องหล่อเลี้ยง

ที่^๕นี้เราจะพูดอุปมาให้เข้าใจง่ายง่าย ก็คือว่าศีลก็ต้องกินอาหาร หล่อเลี้ยง **ให้**มันงอกงามใหญ่โตออกไป หรือให้อยู่ได้ไม่ตายเสีย. **ถ้า**ว่าอาหาร^๕นี้เรากินเพื่ออยู่ได้; **คุณ**เป็นแพทย์ **คุณ**เรียนแพทย์คุณก็รู้ดีกว่าผม. **ที่**นี้ อาหารนอกจากทำให้รอดอยู่ได้ **แล้วยัง**ทำให้งอกงามออกไปใหญ่โตขึ้น **นั้น**มันเป็นความหมายของคำว่าอาหาร. **ที่**นี้ศีล **ก็**ต้องการอาหารหล่อเลี้ยง; **สิ่ง**ที่จะหล่อเลี้ยงศีลได้ก็คือ **สัจจะ** และ **ความ** **เคารพ**ตัวเอง.

สัจจะ คือ **ข้อสัตย์** ไม่หน้าไหว้หลังหลอกต่อพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ไม่หน้าไหว้หลังหลอกต่อสังคม ไม่หน้าไหว้หลังหลอกต่อศีล, ^{นี้เรียกว่า} **สัจจะ** **ตรง** **ต่อเวลา** **ตรงต่อหน้าที่การงาน** ตรงต่อเพื่อนมนุษย์ ตรงต่อคำพูดที่พูดไปแล้ว; รวมความแล้วคือ **ตรงต่อตัวเอง**. พอตรงต่อตัวเองอย่างเดียวมันก็ตรงต่อผู้อื่น ต่อเวลา ต่ออะไรหมด ^{นี้เรียกว่า} **สัจจะ** เรียกกันว่าความเคารพตัวเอง, **ที่แท้ความเคารพตัวเอง ก็คือสัจจะอันหนึ่ง**.

เรามีอุทมคติในชีวิตของเราอย่างไร แล้วเราซื้อตรงต่ออุทมคตินั้น นั่นแหละ คือเคารพตัวเอง; คนเราถ้าไม่เคารพตัวเองแล้ว ทำความเลวความชั่วได้ทุกอย่าง. ฉะนั้น คนที่เล่าเรียนมามาก มีการศึกษามาก มีอะไรมาก แต่ไม่เคารพตัวเอง มันก็ **ทำชั่ว**; มีปริญญาดอกเตอร์เป็นหางมาจากเมืองนอก ไม่กี่วันติดตระวางก็มี. คุณไปคูชิ เพราะไม่เคารพตัวเอง ไม่เคารพอุทมคติ ไม่เคารพเกียรติที่ตัวมีอยู่ จึงติดตระวาง; ฉะนั้นอย่าไปหวังว่าปริญญาจะช่วยไม่ให้ติดตระวาง ลองไปชาติศีล ไม่มีศีล ไปกระทำ ความผิด ปริญญาก็ช่วยไม่ได้ มันจะต้องติดตระวาง. ถ้ามีศีลมันช่วยได้; เพราะฉะนั้น เรามีความเคารพตัวเอง เคารพอุทมคติของความเป็นมนุษย์อยู่เสมอ มันก็ไม่มีทางที่จะ ชาติศีลได้ จึงถือว่าความเคารพตัวเองเป็นอาหารหล่อเลี้ยงศีลไว้ให้มีชีวิตรอดอยู่ได้ และ ให้เจริญออกงามต่อไป.

ขอให้อำไว้ให้ดีๆ คำไม่กี่คำนี้ ว่า รากฐาน สมภูฐานของศีล คือ หิริ - โอตตปปะ, สติ - สัมปชัญญะ, ขันติ - โสรัจจะ. **ตัวศีลนั้นคือ ทมะ สัจจะ ปหานะ** แล้ว มันกินอาหารคือ **สัจจะและการเคารพตัวเอง**.

ถ้าชาติศีล จะเป็นโรคทางวิญญาณลุกลามต่อไป

ที่นั่นมันก็มี **สภาพปกติทางมรรยาทเกิดขึ้น** ปรากฏอยู่ทางกาย ทางวาจา ในลักษณะที่ควรต้องการควรปรารถนาอย่างยิ่งในชีวิตนี้ **นี่คือศีล** คือสภาพปกติที่มนุษย์จะต้องมี แล้วจะได้เป็นมนุษย์, คือไม่เป็นโรคทางวิญญาณ. ถ้าปราศจากศีลนั้นก็คือ เป็นโรคทางวิญญาณในระยะเริ่มแรก ในระยะเริ่มแรกในระดับพื้นฐาน แล้วมันก็จะลุกลามต่อไป ๆ จนวิญญาณไม่มีเหลือ ไม่มีความเป็นวิญญาณที่ถูกต้องเหลืออยู่; มีแต่วิญญาณที่เป็นโรค

ไปคอยสังเกตดูเองว่า ถ้าเรามี **สภาพปกติทางมรรยาท** ที่น่าปรารถนาอย่างนี้ อยู่แล้ว เราก็ **ไม่มีทางเป็นโรคทางวิญญาณ** หรือถ้าเป็นอยู่ก่อนก็จะค่อย ๆ หายไป; นี่เป็นการรักษาโรคทางวิญญาณ เป็นวิธีการรักษาโรคทางวิญญาณของสัตว์โลกในโลกนี้ คือศีล, ให้ศีลครอบงำโลก กุ่มครองโลก, แล้ว **โลกก็จะสะอาด สว่าง สงบ พระพุทธเจ้าเป็นนาอแพทศผู้รักษาโรคทางวิญญาณของสัตว์โลกทั้งปวง.**

ขอรับรองให้คุณไหว้ครูใหญ่ของคุณ คือ นายแพทย์ใหญ่ อาจารย์ในทางแพทย์ของโลกนี้อยู่เสมอ โดยคาถาว่า **สพฺพญฺ สพฺพตสฺสวํ ชิน อจฺริโย มม มหากรุณฺโณ สตฺธา สพฺพโลกตฺถิจฺจโก.** “อาจารย์ของเราเห็นรูสิ่งทั้งปวง เห็นสิ่งทั้งปวง ขณะมารแล้ว เป็นผู้สั่งสอนที่ประกอบด้วยกรุณาอันใหญ่หลวง เป็นนายแพทย์ที่รักษาเยียวยาโรคของสัตว์โลกทั้งปวง” ดังนี้. อุทิศส่าห์ท่องไว้ทุกวัน ไหว้ครูของแพทย์ของโลกทั้งปวงไว้ทุกวัน อย่าประมาทเลย.

นี่คือการพูดบรรยายเรื่องสภาพปกติ มรรยาท ที่น่าปรารถนาในชีวิตของมนุษย์ เรียกสั้น ๆ พยางค์เดียวว่า ศีล; แล้วก็เลิกทำจุ่มก่นต่อสิ่งที่เรียกว่าศีลกันเสียที.

นักก็รับรองบอกว่าหมดเวลา ยุติการบรรยายวันนี้ไว้เพียงเท่านี้.

เทกนิจกรรม

— ๒ —

๕ เมษายน ๒๕๑๔

สภาพจิตที่เหมาะสมในการทำงานในทุกกรณี ในฐานะเป็นเครื่องบำบัดโรคทางวิญญาณ

วันที่ ๕ เมษายน ๒๕๑๔

สำหรับพวกเรา

ได้ล่วงมาถึงเวลา ๔.๓๐ น. แล้ว

(คำบรรยายตอนต้นนี้ เครื่องบันทึกไม่คิดจึงขาดไป)

สมาธิช่วยรักษาโรคทางจิต

จงจดจำให้แม่นยำว่า คุณลักษณะของจิตที่เป็นสมาธินั้น มีอยู่ ๓ ประการ
ด้วยกัน คือ ๑. ปริสุทฺโธ - จิตนั้นกำลังสะอาดหมดจดจากสิ่งซึ่งสกปรกเศร้าหมอง

ที่รบกวน. ๒. สมาหิตอ จิตนั้นตั้งมั่น แน่วแน่นมั่นคง ไม่หวั่นไหวต่ออารมณ์
มีกำลังมาก. ๓. กมนฺนีโย จิตนั้นมีลักษณะว่องไว แคล้วคล่อง เหมาะสมแก่
หน้าที่การงานที่จะต้องทำ.

นี่ลองพิจารณาดูเถิดว่า มันจะนั่งตัวแข็งอยู่ได้อย่างไร, หรือว่าไม่รู้สึกร
คิดนึกอะไรได้อย่างไร, ในเมื่อมีความบริสุทธิ์สะอาด มีความตั้งมั่น แล้วก็มีควมว่องไว
ในหน้าที่, นี่เป็นบทบัญญัติที่ในภาษาบาลีที่มีอยู่อย่างนี้. ถ้าใครจะเข้าใจว่า เอ้า!
ให้มันหยุดหนึ่ง ตัวแข็งไป นี่ก็ว่าเอาเอง. จริงอยู่ การอยู่ในสมาธิบางอย่างบางคราว
หรือด้วยความมุ่งหมายบางอย่างนั้น เขาอยู่กันมีลักษณะสงบนิ่งเหมือนกันก็
เหมือนกัน ถ้าต้องการอย่างนั้น เพื่อประโยชน์แก่อะไรบางอย่าง; แต่ว่าใน
ความหมายทั่วไปนั้น **สมาธินั้น** คือ **จิตที่เหมาะสมแก่การงาน** อย่างเดียว จิตที่
เหมาะสมแก่การงาน **ของคนทุกคน** แล้วก็ **ในทุกกรณี** ด้วย.

อย่าลืมไปว่า คำว่า “**ทุกกรณี**” นั้น **แม้ในกรณีที่ดี** ที่ทุจริตของ
พวกโจรหรือของพวกคนพาล เขาก็ใช้สิ่งที่เรียกว่าสมาธินั้นเหมือนกัน. พวกยักษ์
พวกมารจะเหาะเหินเดินอากาศหรือจะแสดงฤทธิ์ปาฏิหาริย์ได้ เขาก็ใช้ฤทธิ์ชนมาจากสมาธิ
นั้นเหมือนกัน ไม่ต้องกล่าวถึงสิ่งซึ่งสุจริตถูกต้องหรือเป็นธรรม, ก็แปลว่าสมาธินั้นมันใช้
ได้ในทุกกรณี แก่บุคคลทุกคน ไม่ว่าจะพาลหรือเป็นบัณฑิต. แต่ถ้าเป็น **สมาธิ**
ที่ไปใช้อย่างเป็นพาล นั้น ก็เรียกว่า **มิถาสมาธิ**, **ถ้าใช้ถูกต้อง** เพื่อประโยชน์แก่คน
ทุกคนแล้วก็เรียกว่า **สัมมาสมาธิ**. ฉะนั้นในอริยมรรคมีองค์แปดจึงระบุสัมมาสมาธิ
เป็นองค์สำคัญ เป็นองค์สุดท้าย; ทั้งที่มีคำว่า สัมมาทวิริ สัมมาสังกัปปो สัมมาวาจา
สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว สัมมาวายาโม สัมมาสติ **สัมมาสมาธิ** มีคำว่า “**สัมมา**”
กำกับอยู่.

เที่ยวนี้เมื่อเรา **พูดถึงสมาธิ** เจย ๆ ในกรณีอย่างนี้ ก็ **หมายถึงสมาธิ** ไม่ใช่มีจิตสมาธิ ; แต่เอาสมาธิให้ฟัง ให้รู้ว่ามันจำเป็นแก่ทุกคนในทุกกรณี ในหน้าที่ การงาน. นี้ขอให้เข้าใจสมาธิในความหมายอย่างนี้ แล้วก็จะถูกต้องหมด.

ลักษณะของจิตเป็นสมาธิ มี ๒ ประเภท

ที่นี้ก็อยากจะชี้ให้ดูถึงลักษณะของสมาธิ ที่ซ่อนเร้นอยู่อีกบางอย่าง โดย จะแบ่งสมาธิออกเป็นสองประเภท : คือ **สมาธิที่เป็นไปเองตามธรรมชาติ** และ **สมาธิ ที่เราอบรม หรือฝึกฝนให้เกิดขึ้นมา.**

สมาธิอย่างที่ ๑ สมาธิที่เป็นไปเองตามธรรมชาติ นี้ เรียกอีกอย่างหนึ่ง ก็ว่า สมาธิที่อาภัพอัชฌา คือ **คนไม่ค่อยเห็น มัน ไม่ค่อยรู้จักมัน ไม่ค่อยให้คุณค่า** แก่มัน เหมือนเรียกคนอาภัพ มีความดี มีความชอบมาก ก็ไม่มีใครเห็น ไม่มีใครรู้จัก ไม่มีใครยกย่อง ; นี้คือสมาธิตามธรรมชาติ มีเองตามธรรมชาติ. ถ้าเราไม่มีสมาธิ ตามธรรมชาติ เราก็จะเป็นคนเคลิ้ม ๆ เป็นคนเลือนลอย ก็เป็นคนที่ทำอะไรเหมือนกับ ไม่มีสติสมปฤติ. ที่นี้ สมาธิตามธรรมชาตินี้ มันมีอยู่ เราจึงมีความจำ มีความตั้งใจ มีความคิดที่รุนแรงอะไรได้ ; พอเราตั้งใจจะทำอะไร สมาธิก็เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ในสัดส่วนที่สมควรกัน ไม่มากไม่น้อย.

ถ้าใคร **มีสมาธิดีก็ทำอะไรได้ดี** ; เด็กๆ เล็ก ๆ ของเราที่เรียน ก. ข. ก. กา ถ้าเด็กคนไหนมีสมาธิดีเป็นพิเศษตามธรรมชาติ ก็จำได้เร็ว บอกทีเดียวก็น่าได้. เด็ก

ลูกเล็ก ๆ ของเรามาเรียนเลข มากิจเลข เด็กคนไหนมีสมาธิ ก็คิดได้ดี, ลูกเด็ก ๆ คนไหนไปยิงหนังสติ๊ก ถ้ามีสมาธิตามธรรมชาติ เขาก็ยิงได้แม่น; ฝ่ายเด็กที่ไม่มีสมาธิตามธรรมชาติก็ยิงไม่แม่น, หรือว่าผู้ใหญ่จะไปยิงปืน หรือว่าทำอะไรก็ต้องมีสมาธิธรรมชาติเหมือนกัน.

ที่นี่ ในการที่เป็นผู้ใหญ่มาก มีหน้าที่รับผิดชอบมาก จะคิดนึกตัดสินใจ วิพากษ์อะไรออกไป; ถ้ามีสมาธิก็ทำได้. คนเหล่านี้ไม่เคยมานั่งฝึกหัดสมาธิอย่างโยคีอย่างมุนี เขาใช้สมาธิที่เกิดอยู่ตามธรรมชาติ; ในห้องเรียน ในออฟฟิศ ที่ไหนก็สุขแท้ เขามีจิตมั่นคง มีจิตว่องไว เหมาะสมแก่การงานจริง ตามมากตามน้อย ตามสัดส่วนที่เขามีสมาธิชนิดนี้มากน้อยเท่าไร.

อีกอย่างหนึ่ง ขอให้รู้ว่า เมื่อเรากำลังตั้งใจจะทำอะไรอยู่ เวลานั้นจิตไม่มีกิเลส ตัวยเหมือนกัน; ถ้าจิตไปมัวมีกิเลสอยู่มันไม่เป็นสมาธิ. ปุถุชนคนธรรมดาชาวบ้านนี้ เมื่อลงตั้งใจจะคิดจะนึกอะไร ตอนนั้นกิเลสไม่เกิด; ถ้ากิเลสเกิดมันคิดไม่ได้ ตั้งใจไม่ได้. มันต้องมากนละที่เสมอ มาพร้อมกันไม่ได้; แม้ว่าการงานนั้นตั้งใจจะทำด้วยอำนาจของกิเลส แต่เมื่อลงมือทำเข้าจริง สมาธิมันมาอยู่แทน เพื่อจะทำการงานนั้นอย่างมุ่งมั่น. เหมือนว่าคิดจะไปฆ่าเขา นี่ก็เป็นกิเลส เป็นความเลว เป็นอกุศล แต่พอจะไปยิงปืน, ยิงปืนนี้มันก็ทำด้วยสมาธิ จะเป็นสมาธิ สัมมาสมาธิ หรือมิจฉาสมาธิก็ตามใจ; การยิงปืนนั้นต้องยิงด้วยสมาธิตามธรรมชาติ.

อย่างนี้เราเรียกว่า สมาธิที่เป็นเองตามธรรมชาติมีอยู่ตามสัดส่วนของบุคคล ที่เขามีอุปนิสัยอย่างไร มีสันดานอย่างไร มีอินทรีย์อย่างไร มีบุญมากบุญน้อยอย่างไร, สมาธิชนิดนี้คนไม่ค่อยรู้สึก แล้วก็ไม่รู้จัก แล้วก็ไม่ได้ให้ความหมาย ไม่ให้

คุณค่าหรือความหมายแก่นั้น เรียกว่ามันอภัพ; แต่ถ้าใครเกิดไปรู้จัก ไปฝึกฝนให้ดี ก็กลายเป็นคนที่มีสมรรถภาพมาก เป็นมหาบุรุษ โดยไม่ได้มาเป็นโยคีฝึกสมาธิในป่าเสียก่อน ก็ยังทำได้ ยังมีได้.

สมาธิอย่างที่ ๒ คือ **สมาธิที่เกิดจากการฝึกฝนอบรม** ที่เราเรียกกันตามภาษาว่า “เจริญภาวนา” นี้เป็นสมาธิที่ cultivate ตรงกับคำว่า “ภาวนา”. *ภาวนา* คำนี้แปลว่า *ทำให้มันมีขึ้น และเจริญสมบูรณ์, development* หรือว่า *cultivation* จะทำแก่ต้นไม้ หรือทำแก่สิ่งของหรืออะไรก็ได้ ให้มันพัฒนาขึ้นมา. เทียบกันทำแก่จิตสมาธิที่มีอยู่น้อยให้กลายเป็นมีมากเต็มทีขึ้นมา นี้คือวิธีปฏิบัติฝึกฝนสมาธิ ที่เขามีกันอยู่เป็นระบบๆ เป็นเรื่องๆ เป็นอย่างๆ ไป; แต่ว่าเมื่อทำให้เป็นสมาธิขึ้นมาได้แล้ว มันมีประโยชน์ทั้งนั้น คือไปใช้ได้ทั่วไปในทุกกรณี แก่ทุกคน ในทุกหน้าที่การงาน ยิ่งขึ้นไปอีก ยิ่งขึ้นไปกว่าที่มันจะมีอยู่ตามธรรมชาติ.

สมาธิเช่นนี้เราเจตนาทำขึ้น เป็น develop เป็น cultivate อย่างเต็มที่ที่มนุษย์จะรู้สึกหรือรู้จัก เป็นวัฒนธรรม เป็นอารยธรรมทางจิตทางวิญญาณ ที่มนุษย์แต่โบราณเขาค้นพบ แล้วก็ทำให้มีขึ้น มุ่งหมายไปในทางสูง เพื่อจะดับความทุกข์ในทางวิญญาณ. .เทียบที่เราพัฒนากันแต่เรื่องทางร่างกาย เห็นวัตถุเป็นสิ่งสำคัญก็เลยไม่ใคร่เข้าใจสิ่งเหล่านี้ พอไต่ยีนไต่ฟ่ง ก็รู้สึกคล้ายกับมันเป็นเรื่องครีครุของคนโบราณ; เพราะฉะนั้น ขอให้เข้าใจว่า เรื่องนี้จะเป็นเรื่องที่ไม่เก่าแก่ ไม่คร่ำคร่า, จะเป็นเรื่องที่ใหม่เอี่ยมอยู่เสมอ ที่จำเป็นแก่มนุษย์ทุกคนอยู่เสมอ ขอให้ตะต๋องกับมันให้ดี ๆ.

อย่างพวกคุณจะเป็นแพทย์ในอนาคต ผมว่าต้องใช้มากที่สุด เพราะต้องไปทำกับสิ่งที่น่าเกลียด หรือว่าสกปรก หรือว่าน่าเศร้า น่าสลด; เช่นจะไปผ่าตัดอย่างนี้

ไปกระทำแก่คนที่รู้จักใคร่ ถ้าไม่มีสมาธิพอก็ทำไม่ได้ หรือทำไม่ได้ดี; ดังนั้นจึงหาโอกาสฝึกฝนอบรมให้มันมีพอสมควร.

สมาธิที่เป็นไปถึงที่สุดแล้ว เราจะเรียกได้ว่ามีจิตว่างเหมือนกัน ว่างจากตัวกู-ว่างจากของกู เต็มอยู่ด้วยสติปัญญา. นี้เรียกว่ามีสมาธิอยู่สองอย่าง : *สมาธิเป็นเองตามธรรมชาติอย่างหนึ่ง, แล้วอบรมให้สมาธิมีสมบูรณ์ขึ้นมาอย่างหนึ่ง.*

โดยปกติ สมาธิตามธรรมชาติ ถูกใช้มาก

พูดถึงสมาธิอีกสองอย่าง ที่อยากจะแนะนำให้สังเกต ก็คือ **สมาธิที่ไม่ถูกใช้งาน** กับ **สมาธิที่ถูกใช้งาน**. จะพูดถึงสมาธิที่ถูกใช้งานก่อนดีกว่า ก็คือสมาธิที่เป็นตามธรรมชาติ มีเท่าไรเอามาใช้งานหมด เพราะว่าสมาธินี้เกิดขึ้นโดยสัจส่วนที่พอดีพอเหมาะกับการใช้งานนั้น ๆ; เช่นเราไปยิงปืนอย่างนี้ ความเป็นสมาธิมันก็จะเกิดขึ้นมาเต็มทีเท่าที่จะใช้ในการยิงปืน; นี้สมาธิที่ถูกใช้งาน.

สมาธิที่ไม่ถูกใช้งาน ก็มีแก่บุคคลที่ตั้งหน้าตั้งตาฝึกสมาธิเสียเป็นยกใหญ่แล้วก็ได้ใช้งานอะไรก็มี ในบางคราว. คุณอาจจะเข้าใจได้ทันที ถ้าเรามีอุปมา : อุปมาก็เปรียบเหมือนกับเครื่องยนต์ที่มีกำลังมาก ฟัดเต็มทีเดินดี หมุนดี มีกำลังมาก; แต่ว่า เครื่องยนต์นั้นไม่ได้ทำอะไร ไม่ได้ใช้งานอะไร ให้มันเดินเฉย ๆ ไปอย่างนั้น.

จิตตัวนี้ เปรียบกับเครื่องยนต์ที่มี *load* ใช้ทำงานอะไรอยู่เต็มทีตามเรื่องตามราวของมัน ไม่ได้เดินอยู่เฉย ๆ; นี่มันต่างกันเท่าไร. ไปเปรียบเทียบดูก็จะเข้าใจ

สิ่งที่เรียกว่า สมบัติที่กำลังใช้งานกับสมบัติที่ไม่ถูกใช้งาน. หรือแม้แต่ motor ไฟฟ้า dynamo ก็ตามใจ ถ้าหมุนอยู่เฉยๆ ไม่ใช้งานอะไร มันก็มีแรงมาก มีแรงล้นเหลือ แต่ไม่ถูกใช้งาน มันก็เป็นหมัน.

ที่นี้ dynamo ที่มี load เอาไปใช้งาน มันก็มีแสงสว่าง มีกำลังงาน ทำการงานไปตามเรื่องตามราวของมัน สมบัติที่ไม่ถูกใช้งานก็หมายถึงว่า ตั้งหน้าตั้งตาประพฤติสมบัติ มีแต่สมบัติ แล้วก็ไม่ใช่ให้เป็นประโยชน์อย่างใดเลย เป็นสมบัติที่ไม่ถูกใช้ให้เป็นประโยชน์.

การทำธุรกิจทั้งปวง ต้องการใช้สมบัติเป็นประโยชน์ขั้นพื้นฐาน

ที่นี้ ก็อยากจะแนะถึงประโยชน์ของสมบัติ ให้เห็นต่อไปอีก; แต่ว่าก่อนที่จะแนะถึงประโยชน์นี้ เราจะต้อง **พูดกันถึงการทำงานก่อน** แล้วเราจึงรู้ว่า มันจะเป็นประโยชน์อย่างไร. การงานของมนุษย์ ถ้าจะพูดไปทีละอย่างก็แยเลย พูดกันไม่ไหว ไม่รู้ก็หมิ่น ก็เสแสร้ง ก็ลั่นอย่าง. เราแบ่งเป็นประเภทเพื่อจะให้มันครอบคลุมไปหมด: ว่าการงานนั้น เรียกว่า เป็น **การงานอย่างคติโลก** เป็นการงานของชาวบ้าน เป็นการงานทางร่างกายทางวัตถุเสียมากกว่า นี้เรียกว่า การงานทางคติโลก เรียกว่างานบ้าน, และอีกทีก็ **งานทางศีลธรรม** หรืองานวัด เป็น **งานทางจิตทางวิญญาณ**.

คุณก็ชักจะงงๆว่า **ทางจิตทางวิญญาณ** ทำไมเรียกว่า การงาน? เพราะเขาถือเป็นหน้าที่; ถ้าเป็นหน้าที่แล้ว ก็เป็นการงาน. สมมติคำว่า กัมมัฏฐาน - ทำ

ที่นี้จะพูดโดยหัวข้อว่า **ความเหมาะสม** คืออย่างไร? ย้อนระลึกไปถึง คำพูดที่แรกว่า **สมาธิคือสภาพของจิต ที่มีความเหมาะสม แก่การงานในทุกกรณี** ของทุกคน. สภาพที่เป็นความเหมาะสมแก่การงานนี้ เราจะดูเฉพาะที่คำว่า **“เหมาะสม”**. **สมาธิเหมาะสมแก่การงานอย่างไร?** เราจะต้องรู้จักคุณสมบัติของสิ่งที่เรียกว่า **“สมาธิ”** ที่เขาเรียกกันว่า ประสิทธิภาพ มันมี *qualification* ที่จะทำให้เกิดคุณสมบัติ แล้วก็มี *efficiency* ซึ่งเป็นประสิทธิภาพในหน้าที่ของมัน อันนั้นแหละจะเหมาะสมแก่การงาน.

สิ่งที่เรียกว่า สมาธินั้นมีความ **เหมาะสมแก่การงาน** ตรงที่ว่า **ในเวลาอัน มีกำลังจิตสูงสุด**. จงจำให้ดีๆ ขณะนั้นกำลังมีกำลังจิตสูงสุด, แล้วก็ มีสติสัมปชัญญะ สมบูรณ์, มีสติสัมปชัญญะที่จำเป็นแก่การงานนั้นสมบูรณ์อย่างยิ่ง, มีความแน่วแน่ มั่นคงแห่งจิตใจในการงานนั้น, มีความทรหดอดทนเหลือประมาณ, มีความกล้าหาญ เต็มที่, มีความว่องไวเฉียบแหลมเหลือเกิน, เพียงเท่านั้นก็พอแล้ว คุณสมบัติเพียง ๖ อย่างนี้ก็พอแล้ว. เมื่อมีสมาธินั้น จิตมีกำลังสูงสุด มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ มีความ แน่วแน่มั่นคง มีความทรหดอดทน มีความกล้าหาญ มีความเฉียบแหลมว่องไว. ส่วน สมาธิที่เราปล่อยไปตามธรรมชาติ มันก็มีเหมือนกันสิ่งเหล่านี้ แต่มีน้อย; ถ้าเรา **ฝึกฝนให้มีสมาธิเต็มที่ ก็จะมี** สิ่งเหล่านี้เต็มที คือ **ความเหมาะสม** หรือพร้อมที่จะทำ การงานนั้นมีเต็มที.

นี่เรียกว่าเป็นประโยชน์ในขั้นที่เป็นพื้นฐาน หรือเป็นเครื่องมือ มันก็มีอยู่ อย่างนี้.

ประโยชน์โดยตรงของสมาธิที่ฝึกฝนขึ้นมีผลอันสำคัญ

ที่นี้ จะพูดถึงประโยชน์โดยตรง ที่เรียกว่าเป็นผลสุดท้าย เรียกว่าประโยชน์ของสมาธิ กำหนดจดจำให้ดี โดยมีพระบาลีเป็นพระพุทธานุญาตไว้ว่า ประโยชน์ที่จะพึงได้จากการเจริญสมาธินั้น มีอยู่ ๔ อย่าง :-

๑) **จะได้รับความสุขทันตาเห็นทันอกทันใจ** หมายความว่า เมื่อเรามีจิตเป็นสมาธิ เมื่อนั้นเรามีความสุข พุทธดำๆ ก็พูดอย่างนี้; ในขณะที่จิตเป็นสมาธิ เมื่อนั้นเรารู้สึกมีความสุข. ที่นี้ ถ้าเราไปมุ่งกระทำให้มีความสุขโดยเฉพาะ มันก็มีความสุขมากเต็มที่ คือเจริญสมาธิชนิดที่ทำให้เกิดความสุขเต็มที่. ที่นี้ก็ไม่ตายเปล่า ได้รับความสุขชนิดที่แท้จริง ที่ไม่ใช่ความสุขอย่างโลกๆ คือความสุขที่เกิดมาจาก จิตว่างจากกิเลสชั่วคราวด้วยอำนาจของสมาธิ; ได้รับความสุขเป็นนิพพานขมิลงอง ชั่วขณะ ชั่วคราว ทุกๆคราวที่ว่ามีสมาธิ กัดกัน เกียตกัน หรือกำจัด กิเลสออกไปได้ชั่วคราว เราก็ไม่เสียชาติเกิด, เกิดมาที่ก็ได้ชิมได้ลองรสของพระนิพพาน ชื่อว่ามีความสุขในปัจจุบันทันตาเห็น.

๒) **จะมีอำนาจที่เป็นทิพย์** นี้พระพุทธเจ้าตรัสไว้ให้เกลียดเกล้ามหัจจตสันเชิง ก็พูดไปถึงอำนาจทิพย์, ใช้คำให้สั้นกว่า จะมีอำนาจทิพย์. อำนาจที่เป็นทิพย์ เขาเรียกกันว่า หูทิพย์ ตาทิพย์ อะไรทิพย์นี้ คือหู ตา ที่มันมีสมรรถภาพยิ่งกว่าธรรมดาหลายร้อยหลายพันเท่า; มันนอกจะนอกเรื่อง แต่มันก็เป็นสิ่งที่ทำได้คือ ถ้าเจริญสมาธิชนิดที่จะทำให้หูดีกว่าธรรมดา นี้ก็มีวิธีเจริญเฉพาะ. ที่จะให้มีตาทิพย์ คือเห็นอะไรได้ไกล ได้ดี ได้ลึกกว่าธรรมดานี้ก็มีวิธีเจริญเฉพาะ, จะได้ยินเสียงหรือเห็นสิ่งที่หูตา

ตามธรรมตามองไม่เห็น. นี่เป็นตัวอย่างของอำนาจทิพย์, ยังมีอย่างอื่นอีกมากมาย ล้วนแต่เป็นปาฏิหาริย์ทั้งนั้น.

๓) **มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์** นี้ประกอบด้วยธรรมะ หรือเป็นธรรมะเข้ามาแล้วทรงนี้เอง. คนเราตามปกตินี้ มีสติสัมปชัญญะลุ่ม ๆ ดอน ๆ; คุณไปสั่งเกตตัวเองให้มาก ทุกคนกำลังมีสติสัมปชัญญะลุ่ม ๆ ดอน ๆ : บางทีก็มี บางทีก็ไม่มี มีก็ไม่สมบูรณ์. ถ้าฝึกสมาธิดูวิธีแล้ว จะเป็นคนมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ จะคิดอะไรเก่ง จะทำอะไรเก่ง จะระลึกอะไรได้เก่ง จะตัดสินใจได้เก่ง, จะมีปฏิภาณเฉียบแหลมว่องไวรวดเร็ว; **นี่คือสติสัมปชัญญะอันสมบูรณ์.** แต่ความมุ่งหมายส่วนใหญ่ ต้องการจะให้**มีสติสัมปชัญญะในการประพฤติปฏิบัติธรรม**; สติสัมปชัญญะนี้มีประโยชน์มหาศาลไปทุกทิศทุกทาง ป้องกันอันตรายไม่ให้เกิดขึ้น หรือว่าอยู่โดยปลอดภัย ทำอะไรไม่ผิดทำอะไรไม่ผิด; **นี่มันเกินกว่าชั้นธรรมคา.** แต่ถ้าสติสัมปชัญญะชั้นสูงก็เป็นเรื่อง**มีสติสัมปชัญญะในธรรมะ** มีอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หรืออะไรก็สุดแท้.

๔) ประโยชน์อันสุดท้ายก็เรียกว่า **กระทำอาสวะให้สิ้นไป** ก็จะทำกิเลสให้สิ้นไปได้ ในการเจริญสมาธิประเภทที่เห็นความจริงของธรรมชาติอยู่อย่างลึกซึ้งตลอดเวลา; เช่นเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อยู่ตลอดเวลา จะทำให้กิเลสอาสวะค่อย ๆ เหือดแห้งไป เป็นประโยชน์สูงสุด เป็นประโยชน์มหาศาลอยู่ที่นี้.

ทบทวนสั้น ๆ ก็ว่า ประโยชน์มีอยู่ ๔ อย่าง มีความสุขอย่างพระนิพพานทันตาเห็น ชิมลองก่อน, ก็มีอำนาจทิพย์ตามที่ต้องการ, มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ เป็นเครื่องมือสารพัดนึก, แล้วก็มีคุณสมบัติเป็นผลสุดท้าย; เพราะฉะนั้นจึงเห็นได้ว่า มันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งและครบถ้วน เท่าที่มนุษย์จะมีได้ หรือว่าจะเอาได้.

ที่นี้ ใน ๔ อย่างนี้ ถ้าเราสรุปกันอีกทีหนึ่งก็ว่า สมามีประโยชน์ให้มีความสุขไปตั้งแต่ขั้นต้น แล้วก็ให้มีความเหมาะสมแก่หน้าที่การงาน มีสมรรถภาพเหมาะสมแก่หน้าที่การงานเรื่อย ๆ ไป และจะคับความทุกข์ได้ในขั้นสุดท้าย. เตียนี่ ก็มีความสุขไปเรื่อย ๆ, เตียนี่ก็มีตัวตนที่มีสมรรถภาพเหมาะสมแก่การงานไปเรื่อย ๆ, ในวาระสุดท้ายจะหมกคิกเลส คับทุกข์ได้สิ้นเชิง; นี่คือนิสงส์ของสมาธิที่จะต้องทราบไว้.

หลักเกณฑ์สำหรับวิธีทำให้มีสมาธิ

ที่นี้ ข้อสุดท้าย เราก็คงพูดถึง **วิธีทำให้มีสมาธิ** ก็คือการฝึกสมาธิเรื่องการฝึกสมาธินี้ ต้องพูดกันหลายชั่วโมงหรือหลายสิบชั่วโมงถ้าพูดด้วยรายละเอียด; เพราะฉะนั้นในชั่วโมงนี้ เราพูดได้แต่หลักเกณฑ์ของมันเท่านั้น. แต่อย่าวิตก ถ้ารู้หลักเกณฑ์แล้วจะทำได้ โดยรายละเอียดที่ขยายออกไปได้ เป็นการบรรยายตั้งหลายชั่วโมง.

การทำสมาธินี้ ถ้าเราไปแยกตามประโยชน์ตามอนิสงส์ก็มี ๔ แบบ ๔ วิธี อย่างที่กล่าวมาแล้ว : เพื่อให้เกิดความสุขทันที เพื่อให้มีอำนาจทิพย์ เพื่อให้มีสติสัมปชัญญะ สมบูรณ์ เพื่อให้สันอาสาสะนี้ มันก็มุ่งทำไปตามแบบทั้งนั้น เป็น ๔ แขนง หรือ ๔ สาย. แต่ตัวที่เป็นสมาธินี้ มันเหมือนกัน; เหมือนกับว่าเรามีกำลังงานจากเครื่องยนต์หรือจากไดนาโม เราจะแยกไปใช้ไหนก็ได้ จากกำลังงานอันเดียวกันนั้น; ใช้ทำไฟฟ้าก็ได้ ใช้หมุนอะไรก็ได้ ใช้อิเล็กทรอนิกส์ ใช้อะไรใช้ไป แล้วแต่จะมุ่งหมาย. ที่นี้ สมาธินี้ แม้จะต้องการอนิสงส์ ๔ อย่าง ก็มุ่งไปทาง ๔ อย่างนั้น, แต่ตัวการเจริญสมาธินี้เป็นสิ่งเดียวกัน ทำอย่างเดียวกัน เช่นเจริญอานาปานสติก็จะมุ่งให้มีความสุขปัจจุบัน

๕๗ ข. นี้จะพูดให้เป็นลำดับที่สุด ก็คือว่า **อารมณ์ หรือมนมัตถน** ที่ปรับปรุงไปตามลำดับ. นิมิตหรืออารมณ์นั้นมีอยู่ ๓ พวก คือ **นิมิตเดิม**, นิมิตที่สร้างขึ้นใหม่ด้วยมโนภาพ, แล้วก็ **นิมิตที่แปรรูปไปตามความต้องการ**.

นิมิตเดิม หรือ อารมณ์เดิม ก็คือสิ่งที่เราเอามากำหนด; เช่น ถ้าเจริญสติณ ก็เอาดวงเขียว ๆ แดง ๆ มาเป็นอารมณ์เป็นนิมิตสำหรับตาฟัง, หรือถ้าเจริญอสุภกรรมฐาน ก็ไปนั่งดูซากศพที่ป่าช้า; แต่เดี๋ยวนี้ เราจะยกตัวอย่าง **อานาปานสติ ก็คือลมหายใจ** ที่กำลังหายใจเข้าและออกอยู่ **เป็นนิมิตเดิม**. จิตกำหนดที่นิมิตนี้ เรียกว่า กำหนดที่ นิมิตเดิมในลักษณะที่เรียกว่าวิ่งตามลมที่หายใจเข้าออกอยู่ – เข้าออกอยู่ กระทั่งเปลี่ยนเป็น กำหนดอยู่แต่ที่จุดใดจุดหนึ่ง เช่นที่จระเขยของจุมุก หรือที่สุกของจุมุก นี้เรียกว่ากำหนด ลงไปที่นิมิตเดิม.

แล้วต่อมาก็ **สร้างนิมิตใหม่ในมโนภาพ** ที่ตรงจุดที่เรากำหนดอยู่ เช่นที่จระเขยจุมุกเป็นต้นนี้ สร้างมโนภาพให้เกิดเป็นความรู้สึก หรือเห็นภาพ เห็นดวงเห็นอะไร ขึ้นมาได้ ก็เรียกว่านิมิตใหม่ในมโนภาพที่สร้างขึ้นมา. ตรงไหนลมกระทบหนักเข้า ๆ ปล่อยจิตให้เป็นไปตามการกำหนดนั้น มีอาการเหมือนจะเป็นกึ่งสำนึก เพราะว่าไม่ กำหนดตัวนิมิตเดิม คือลมหายใจ **กำหนดแต่ที่ทมนัญญุกระทบ**; การกระทบนั้นก็ ต้องมีลมมาถูกอยู่ด้วย ก็กำหนดลมพร้อมกันไป ให้จุดจุดนั้นมันมีความรู้สึกเป็นมโนภาพ เกิดขึ้น เป็นตำแหน่งที่มีสีขาว หรือว่ามีดวงมีแสงอะไรขึ้นได้ แล้วแต่มันจะเกิดขึ้นเอง ตามความเหมาะสมของบุคคลที่ไม่เหมือนกัน; รวมความว่านิมิตใหม่ในมโนภาพเกิดขึ้น.

ทีนี้ ต่อไปนิมิตอันนั้นถูกบังคับด้วยจิตที่เฝ้ากึ่งสำนึก ให้เปลี่ยนรูปเปลี่ยนสี เปลี่ยนอาการไปได้; นี้เรียกว่า **นิมิตที่แปรรูปไป** นิมิตเดิมคือของจริง ของ concrete

ก็ได้ มุ่งในทางตาพิพย์ หุพิพย์ก็ได้ มุ่งให้มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ก็ได้ มุ่งให้สิ้น
 อาสวะก็ได้. เมื่อเป็นสมาธิแล้วก็แก้ไขจุดมุ่งหมายนั้นไปตามที่ประสงค์; แต่แล้ว
 ตัวการทำงาน ตัวคันตอ อยู่ที่ความเป็นสมาธินี้เหมือนกัน ไม่ว่าจะทำสมาธิชนิดไหน.

ขบออกตัดบทไว้เสียเลยว่า ถ้าเรื่อง *อานาปานสติภาวนา* หรือการเจริญ
 สมาธิแบบอานาปานสติแล้ว หนังสือธรรมบรรยายปีที่แล้วมา ที่เรียกว่า ชุด “บรมธรรม”
 ตอน ๓ ทั้งเล่ม พูดเรื่องอานาปานสติภาวนา ถ้าคุณมีแล้วก็อ่านเอาเอง ไม่มีก็ควรจะ
 หามาอ่าน แต่นี้กำลังจะพูดถึงหลักเกณฑ์ของมันให้เป็นที่กระจ่าง ให้หนังสือทั้งเล่ม
 มาอยู่ในคำพูดเพียงไม่กี่คำได้.

หลักการของการทำสมาธิจะมีอยู่เป็นขั้น ๆ :

ขั้นแรกที่สุด **จะต้องมีอารมณ์ของสมาธิ** หรือนิมิตของสมาธิก็แล้วแต่
 จะเรียก, มีอารมณ์ที่เหมาะสม แล้วก็เพ่งอยู่ในที่ที่สมควร. นี้ผมพูดอย่าง *definition*
 ตัวหนังสือสั้นย่อแต่ความหมายมาก. ทบทวนอีกทีว่า มีอารมณ์ของสมาธิที่เหมาะสม
 แล้วเพ่งมันอยู่ในที่ที่สมควร.

อารมณ์ของสมาธินั้น **แล้วแต่จะเลือก** แต่ **ที่ดีที่สุดก็คือ ลมหายใจ** นี้ที่
 เหมาะสมแก่ทุกคน ทุกเวลา ทุกหนทุกแห่ง คือเพ่งลมหายใจ, หรือว่าอารมณ์ที่เหมาะสม
 แล้วเพ่งมันอยู่ กำหนดอยู่ที่ลมหายใจนี้; แล้วก็ในที่ที่สมควร ก็คือไม่มีอะไรที่
 รบกวนพอสมควร ในป่าหรือว่าในถ้ำ หรือว่าในที่เงียบสงัด. นี้อันแรกก็เพ่ง มีอารมณ์
 ที่เหมาะสม เพ่งอยู่ในที่อันสมควร.

อันติม นี่เป็นนิมิตที่เอามากำหนดแต่เดิม. เราสร้างมโนภาพทับลงไปแม้หลับตาก็เห็น แม้ไม่มีอะไรสิ่งนั้นมา เราก็มองเห็นและรู้สึกเป็นนิมิตในมโนภาพ; นิมิตมโนภาพถูก ทำให้แปรรูปไปต่าง ๆ.

จะยกตัวอย่างที่ง่ายที่สุด สำหรับอารมณ์ที่มีลักษณะเป็นทางวัตถุ หรือทาง กติณก็ตามใจ เรียกได้ทั้งนั้น. เช่นว่าจะเพ่งหลอดไฟฟ้า; หลอดไฟฟ้าที่เอามาใช้ เพ่งที่แรกคือนิมิตเดิม มันเป็นตัวหลอดไฟฟ้าจริงๆ ที่นี้เราเพ่งจนสร้างมโนภาพได้ คือหลับตาเสีย เราก็มองเห็นหลอดไฟฟ้านั้นอยู่. ใครดับสวิทช์เสีย ไฟไม่มี เราก็มอง เห็นดวงไฟฟ้านั้นอยู่ ชัดเหมือนเดิม; อย่างนี้เรียกว่านิมิตมโนภาพ มันฝังแน่น ลงไปในความรู้สึก นิมิตมโนภาพที่เป็นหลอดไฟฟ้าเหมือนเดิม แต่ว่าของจริงมิได้มีอยู่ แล้วเวลานี้; เพราะหลับตาเสีย หรือว่าไฟก็ดับสวิทช์เสียแล้วเป็นต้น แต่เราก็มองเห็น อยู่. อันนี้ จะทำให้มันเปลี่ยนรูปเป็นอย่างอื่น มันเปลี่ยนรูป เปลี่ยนสี เปลี่ยน อากาเป็นอย่างอื่น ก็เป็นดวงที่มันขยายใหญ่ก็ได้ เล็กเข้ามาก็ได้ เปลี่ยนเป็นสีเขียว สีแดงก็ได้ ให้มันลอยไปก็ได้ ลอยมาก็ได้ หยุดอยู่ที่ไกลลิบโน้นก็ได้ ให้มันอยู่ในตัวเรา ก็ได้ อย่างนี้เรียกว่านิมิตแปรรูป. นิมิตเดิม นิมิตมโนภาพ และนิมิตมโนภาพ ที่แปรรูป มีอยู่ ๓ อย่าง อย่างนี้.

ลมหายใจก็เหมือนกัน *ลมหายใจเป็นนิมิตเดิม* ต่อมาตรงที่กำหนดลม หายใจ *เกิดนิมิตมโนภาพ* สมมติว่าเป็นดวงขาว ที่นี้ *นิมิตมโนภาพก็แปรรูป* เป็นดวง เขียว ดวงแดง ดวงเล็กหรือใหญ่ หรือว่าลอยไปสุกโลกทางโน้น แล้วกลับมาที่นี้; อย่างนี้มันก็เป็นนิมิตทั้งนั้น ไม่ใช่ของจริงในทาง concrete แต่ว่าเป็นของจริงในทาง มโนภาพ ที่เห็นอยู่จริง รู้สึกอยู่จริง.

ทั้งหมดนี้ มิใช่อะไรอื่น มันเพียงแต่ว่าเราบังคับจิตได้เท่านั้น อย่าไปหวังอะไรให้มากกว่านั้น เดียวจะบ้า ว่าเป็นของจริงอะไรขึ้นมา; นั่นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง เป็นเรื่องทางอิทธิปาฏิหาริย์ มีเทคนิคมาก, ถ้าทำผิดจะบ้า แต่ที่ว่าถ้าทำเพียงให้เกิดนิमितสำหรับกำหนดของจิตแล้วไม่บ้า; เขาผลแต่ที่ว่าเดี๋ยวนี้เราสามารถบังคับจิต หรือบังคับความรู้สึกของจิตได้ตามต้องการ จิตแพะเราแล้ว อยู่ในอำนาจของเราแล้ว เราเป็นฝ่ายชนะมันแล้ว เราเป็นผู้มีอำนาจเหนือมันแล้ว.

ความเป็นผู้มีอำนาจเหนือจิต อย่างนี้ เขาเรียกว่า วสี ว. แหวน ส. เสือ สระ อี วสี. วสี แปลว่า *ผู้มีอำนาจ ความมีอำนาจ.* เดี่ยวนี้เรามีอำนาจเหนือจิต เรียกว่าเรามีวสี มีความเจนจัด มีความสามารถ มีอะไรที่อยู่เหนือจิต บังคับจิตได้.

ที่นี้เราต้องจัดการกับวสี หมายความว่า ทำได้ครั้งแรกนั้นไม่พอ เดี่ยวมันหนีเตลิดเปิดเปิงไปไหน กลายเป็นไม่ได้ ฉะนั้น ได้อะไรมาทำอะไร ต้องซ้ำ ต้องย้ำ ต้องซักซ้อม. วสีนี้เหมือนคุณเล่นแบดมินตัน ตีลูกได้อย่างประหลาด อย่างมหัศจรรย์ ถ้าไม่ซักซ้อมคุณ มันก็หายไป. ที่นี้เราก็ซักซ้อมให้มันอยู่ในอำนาจของเรา ทำอย่างไรเมื่อไรก็ได้; นี้ก็เรียกว่า วสี จะแปลว่าความชำนาญก็ได้ตามภาษาธรรมดา แต่ตัวหนังสือมันแปลว่า ความมีอำนาจเหนือ เราเป็น *master* เหนือสิ่งนั้น เรียกว่ามีวสีเหนือสิ่งนั้น.

เกี่ยวกับวสีนี้ ก็คือฝึกซ้ำ ๆ ซาก ๆ, จะฝึกอย่างไรก็ฝึกอย่างนั้นซ้ำ ๆ ซาก ๆ จนอยู่ในกำมือของเรา ที่เกี่ยวกับสมาธินั้น. โดยหลักใหญ่ ๆ เขาก็มีฝึกเข้าสมาธิ, ฝึกหยุดอยู่ในสมาธิทุกจุด, ฝึกออกมาจากสมาธิ, สามอย่างนี้ที่เป็นหลักใหญ่ : ฝึกเข้าสมาธิ ใ้รวดเร็วทันที่ทันควันตามต้องการไม่ถึงวินาที หรือว่าชั่วกระพริบตา เราก็เข้าไปอยู่ใน

สมาธิแล้ว ถ้าชำนาญ. ที่นี้ฝึกอยู่ในสมาธินานเท่าไรก็ได้ตามต้องการ ถ้าเป็นสมาธิแล้ว ใครอย่ามาปลุกเรา; ฉะนั้น เราต้องมีการกำหนดเอาเองว่า จะมีสมาธิกี่นาทีกี่ชั่วโมง หรือกี่วัน ทำได้ตามต้องการ. นี้มีวิธีในการอยู่ในสมาธิ ถ้าฝึกได้ถึงขนาดแล้วมันจะ ตรงเผงแม้แต่นาทีหรือวินาที เช่นเดียวกับเรามีสมาธิในการหลับนี้ ว่าเราจะหลับ ๓๐ นาที อย่างนี้ มันก็หลับได้จริง ๓๐ นาที ตื่นขึ้นมาตรงเผง.

เข้าสมาธิ เข้าสมาบัติก็เหมือนกัน **เข้าสมาธิสมาบัติหยุดนิ่งไปอย่างนี้** ๑ ชั่วโมง ๒ ชั่วโมง หรือ ๑๕ นาทีก็ได้ตามต้องการ เพราะมีวิธีในเรื่องนี้ เช่นเดียวกับนอนหลับไม่มีใครมาปลุกเรา เราตื่นได้เอง ตรงตามเวลาที่ตั้งใจไว้ว่าหลับ ๑๕ นาที ตื่นขึ้นมาตรงเผง. คนธรรมดาทำไม่ได้ กว่าจะหลับก็ไม่หลับ หลับแล้วก็บังคับไม่ได้ ไม่รู้จะตื่นเมื่อไร; แต่คนที่มิจิตเป็นสมาธิ บังคับได้ แม้กระทั่งนอนหลับ. ต้องฝึกกันนานหน่อย นักสมาธิจะหลับได้ ๓๐ นาที ๑ ชั่วโมงตามต้องการตรงเผง; นักสมาธิจะเข้าสมาธิหรือเข้าฌานหรือเข้าสมาบัติได้ ๑๕ นาที ๓๐ นาที ๑ ชั่วโมงตรงเผง, หมายความว่าหลับทางกายก็หลับได้ตรงเผง หลับทางจิตก็หลับได้ตรงเผง.

เมื่อหยุดอยู่ในสมาธินั้น เรามีความชำนาญ มีอำนาจเหนือแล้ว ที่นี้การออกจากสมาธิ เราออกเมื่อไรก็ได้ ออกได้อย่างดี ออกได้อย่างเร็ว ออกได้อย่างไม่ครีคราค; จึงสำคัญอยู่ว่า เข้าสมาธิ, หยุดอยู่ในสมาธิ, ออกจากสมาธิ, สามอย่างนี้คล่องแคล่วเสียก่อน จึงจะไปถึงขั้นที่ว่า ใช้สมาธิสำหรับพิจารณาธรรมก็ทำได้คล่องแคล่วต่อไปอีก อย่างนี้เรียกว่ามีวิธี ความมีอำนาจอยู่เหนือจิต. ฉะนั้นเราจะต้องทำอย่างนี้ได้ เราจะต้องรู้จักทำตามลำดับ.

คอยฟังให้ดี ว่าเรามีสมาธิเต็มกำหนด, แล้วเรามีสมาธิมโนภาพที่สร้างขึ้น, แล้วเรามีสมาธิมโนภาพที่แปรรูปไปได้เป็นอันดับแรก ที่นี้ในขณะที่เรามีนิมิตมโนภาพที่แปรรูปได้ นี้ เรานึกเอาอันใดอันหนึ่งสำหรับหยุดนิ่งอยู่ที่นั่น จิตมีความรู้สึกอย่างไร กำหนดละเอียดลงไป ๆ ๆ ; ตอนนั้นก็กำหนดความรู้สึกที่เป็นองค์ฌาน ที่มันจะค่อย ๆ เกิดขึ้น ค่อย ๆ เกิดขึ้น : วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา. ไปอ่านดูในหนังสือรายละเอียดนี้จะบอกแต่ว่าหลัก หรือความลับของธรรมชาติ.

เมื่อเรากำหนดสมาธิ ในลักษณะที่มีนิมิตอย่างใดแล้ว เราค่อยกำหนดให้ **รู้วิตก คือ ความที่จิตมันไปเกาะอยู่ที่อารมณ์ที่เป็นนิมิตนั้น** เรียกว่า วิตก, แล้วก็กำหนด **วิจาร คือ จิตรู้ทั่วถึงซึมซาบต่ออารมณ์นั้น** แล้วความรู้สึกที่เป็นสุข รู้สึกเป็นสุข แปลก ๆ อะไรเกิดขึ้นมานี้ ก็กำหนดในความสุข นั้นให้มันชัดเจนแจ่มใสขึ้น นี่ปีติก่อน ความรู้สึกพอใจที่ทำให้สำเร็จมันมีปีติ ก็กำหนด **คปีติ** นี้แรงขึ้น หลังจากนั้นก็มีความรู้สึกเป็นสุข ก็กำหนดรสชาติของความสุขนั้นเต็มทีขึ้น แล้วก็รู้พร้อมในคราวเดียวกันหมดว่า **จิตมีความเป็นยอดสุดอยู่ที่อารมณ์ของสมาธิ : เอกัคคตา** ก็แปลว่า มียอด ๆ เดียว ก่อนนี้จิตมียอดหลายยอด นับไม่ไหว เป็นรัศมีชานออกรอบตัว เป็น radiation มียอด นับไม่ไหวรอบตัว. เดียวนี้มันรวมเป็นยอดเดียว คือไม่ชานออกไปรอบตัว มันก็รวมอยู่ที่อารมณ์ที่ใช้เป็นเครื่องกำหนด อย่างนี้เขาเรียกว่า **เอกัคคตา**.

ความรู้สึกต่อองค์ฌานมีอยู่อย่างนี้ : **องค์ฌานที่ ๑ คือ ฐิตีเกาะอยู่ที่อารมณ์ หรือ นิมิต. องค์ฌานที่ ๒ ฐิตีที่ซึมซาบอยู่ที่วันนิมิตนั้น. องค์ฌานที่ ๓ คือ ความพอใจที่เกิดขึ้น เพราะว่า เราทำได้สำเร็จ. องค์ฌานที่ ๔ รู้สึกเป็นสุข. องค์ฌานที่ ๕ รู้สึกภาวะที่เดียวนี้จิตมียอดเดียว, เรียกว่า เอกัคคตา. ความรู้สึกทั้ง ๕ นี้ จะค่อยเกิดขึ้น ๆ จากการที่มีการกำหนด - การกำหนด ๆ มากขึ้น พอคครบทั้ง ๕**

ปรากฏอยู่อย่างกลมกลืนกัน ทั้ง ๕ อย่างนี้ก็เรียกว่า **เป็นการบรรลุฉานที่แรก คือปฐมฉาน** เป็นสมาธิเต็มตัวในอันดับแรก นี่จึงทำสี่ในปฐมฉานนี้ให้ชำนาญ เพื่อประโยชน์ในการที่จะเลื่อนขั้นสู่ทุติยฉาน ตติยฉาน รายละเอียดมีอยู่ในหนังสือเล่มใหญ่.

เดี๋ยวนี้เรา **มีสมาธิหรือฉาน** เกิดขึ้น แล้วเรา **ทำสี่** ให้เรามีอำนาจเหนือสิ่งนี้ เราก็สามารถที่จะเข้าฉานไหน หยุดอยู่ในฉานไหน และออกมาจากฉานไหน **ทำได้คล่อง**; อย่างนี้เรียกว่ามีสมาธิเต็มที่แล้ว.

ขั้นต่อไปถ้าต้องการก็คือขั้นหยุดอยู่ในสมาธิอย่างแน่วแน่ ในลักษณะที่เป็นสมาบัติ, เขาเรียกว่าสมาบัติ แทนที่จะเรียกสมาธิ ก็เรียกว่าสมาบัติ คือหยุดอยู่ในสมาธินั้นอย่างแน่วแน่ ไม่ให้มีการเปลี่ยนแปลงเป็นเวลานานพอ ก็เรียกว่าสมาบัติ เช่นทำความรู้สึกที่เป็นปฐมฉานให้เกิดขึ้นได้แล้ว ก็คล่องแคล่วที่จะบังคับมัน จะใช้สี่นั้นเป็นเครื่องบังคับว่าเราจะเข้าสมาบัติด้วยปฐมฉาน ๖ ชั่วโมง เราก็ทำได้ เพราะความชำนาญ ระยะ ๖ ชั่วโมงนั้นเรียกว่าอยู่ในสมาบัติ; แล้วเขาก็ไม่ไปฝึกที่เดียวอยู่ ๖ ชั่วโมง เขาจะฝึกในระยะสั้น ๆ ก่อน ๑๐ นาที ๑๕ นาทีได้ดีแล้วก็ฝึก ๑ ชั่วโมงได้ดี แล้วก็ฝึก ๒ ชั่วโมง ๓ ชั่วโมง จนหลายชั่วโมงจนหลายวัน ในที่สุดการอยู่ในสมาบัตินั้น อาจอยู่ได้หลายวัน. ฝึกหัดตั้งแต่อยู่ ๑๕ นาทีได้ ๑ ชั่วโมงได้ ไปตามลำดับไม่มีการกระโดดข้าม.

เดี๋ยวนี้เราก็สามารถจะมีสมาบัติหรืออยู่ในสมาบัติ บทเรียนมันจบแค่นี้เกี่ยวกับสมาธิ. นี่บททวนดูใหม่ คุณคอยฟังให้ดี ที่คุณจดนั้นถูกหรือผิด.

หลักการหรือ **แนวสัจเบบของหลักการที่เจริญสมาธิ** นั้น ต้องการอารมณ์หรือนิมิตมา เป็นนิมิตที่เหมาะสม แล้วก็เพ่งนิมิตนั้นอยู่ในสถานที่ที่เหมาะสม. นิมิต

ที่แรกเรียกว่า นิมิตติมที่เอามา นั้น, นิมิตต่อมาคือ นิมิตใหม่ในภาพที่ถอดรูปมาจาก นิมิตติม, แล้วเราก็มี นิมิตมโนภาพนั้นแปรรูปไปตามที่เราบังคับ. **ที่นี้ในขณะที่แห่ง นิมิตที่แปรรูปนี้** จิตละเอียดมาก อยู่ในอำนาจเรา มาก แล้วก็ **หวังให้เกิดความรู้สึกที่เป็นองค์ฌาน** คือ **วิตก วิจารณ์ บัณฑิต สุข เอกัคคตา** ค่อยๆ เกิดขึ้น ค่อยๆ เกิดขึ้น ล้มลุกคลุกคลานไปบ้าง; แต่ในที่สุดก็ทำได้สำเร็จ มีองค์ฌานสมบูรณ์.

ที่นี้ก็ชักซ้อมการเข้าฌาน การหยุดอยู่ในฌาน การออกจากฌาน ให้อยู่ในอำนาจที่สุด เรียกว่ามีวิสี แล้วก็กลายเป็น **เป็นผู้ที่ได้อานโดยแท้จริง**; ก่อนมีวิสี เราได้อานอย่างล้มลุกคลุกคลาน พอเรามีวิสีสมบูรณ์ เราก็มีการได้อานอย่างแท้จริง คือ จิตอยู่ในอำนาจเรา. **ที่นี้เราก็จะเข้าสู่สมาธิ** คือหยุดอยู่ในฌานนั้น นานตามที่เราต้องการ. **หลักสูตรหรือบทเรียนมีเท่านี้** เรื่องที่เกี่ยวกับสมาธิ.

จิตที่อยู่ในสมาธิ มีคุณสมบัติอันมีประโยชน์

ที่นี้ เราก็คงว่า จิตใจที่อยู่ในสภาพอย่างนี้ มันประกอบด้วยคุณสมบัติ ๓ อย่างที่ว่ามาแล้วข้างต้นหรือไม่? คือ **เป็นจิตสะอาด** แล้วก็ **เป็นจิตที่สงบ** เป็น **จิตที่เหมาะสมแก่การทำงาน**. ถ้าฝึกมาได้ถึงขั้นนี้จริง กล่องเกล้าอย่างนี้ เป็นนายเหนือจิตอย่างนี้แล้ว ก็ได้ลักษณะ **บริสุทธิ์ - สะอาดบริสุทธิ์, สมาธิโต ตั้งมั่นแน่นแพ้น - มั่นคง, กมนุนโย - เป็น active ที่สุด** เพราะผลที่เราต้องการปรารถนากันอย่างยิ่ง คือความเป็น **active, activeness** ของจิตมีถึงที่สุด. เรื่องบริสุทธิ์หรือตั้งมั่นนั้น ไม่จำเป็นเท่ากับสมควรแก่การทำงาน คือ **active**; **บริสุทธิ์หรือตั้งมั่นนั้นก็** เป็นความสุข

เจียบๆ ไปนั้น ไม่เกี่ยวกับการทำงาน แต่แล้วมันก็เป็นตัวพื้นฐานของจิตที่ว่องไวต่อการทำงาน เพราะเอาความว่องไวต่อการทำงานไปใช้เป็นประโยชน์ในทุกกรณี : แม้แต่จะเรียนหนังสือ แม้แต่จะทำการค้นคว้า แม้แต่การปฏิบัติงาน แม้แต่การผ่าตัดที่คุณจะต้องเผชิญ.

นี่กลายเป็นว่า เราไม่ได้หยุดอยู่ในสมาธิ นั่งแข็งเป็นตอไม้; ความจริงมันมีแต่เพียงว่า เราฝึกฝนจิตจนเป็นเครื่องมือที่พิเศษทุกอย่างทุกประการ ที่จะใช้ในการทำงาน; ถ้าคุณต้องการแต่เพียงเท่านั้น เรื่องมันก็จะจบกันแต่เพียงเท่านั้น. แต่เดี๋ยวนี้อีกอยากจะให้ได้สมบุรณ์ว่า มีความสุขอย่างรสของพระนิพพานขิมลอง ก็ทำได้ด้วยการหยุดอยู่ในสมาบัติตามต้องการ; มีหุทิพย์ตาทิพย์ ก็นุ่มไปเพื่อจะให้หูได้ยินเสียงที่ไกลออกไป หรือตาเห็นสิ่งที่ไกลออกไป ฝึกต่อไป สติสัมปชัญญะก็สมบุรณ์มากแล้วในเวลานี้แล้วก็ฝึกให้ชำนาญ. ยังเหลืออันสุดท้าย ที่จะฝึกให้หมดกิเลส นี่ต้องใช้จิตที่มีคุณสมบัติอย่างนี้ ไปพิจารณาอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.

เอาละ เราสรุปความได้ว่า **เมื่อมีจิตเป็นสมาธิ แล้วจะทำอะไรก็ได้** : เรื่องโลกก็ได้ เรื่องธรรมก็ได้ เรื่องหุจริตก็ได้ เรื่องสุจริตก็ได้ เรื่องไปนิพพานก็ได้ ในที่สุด นี่เราเดี๋ยวนี้อีกใช้สมาธิเพ่งหาวิธีที่จะทำให้กิเลสหมดสิ้นไป จนกว่ากิเลสจะหมดสิ้นไป. ที่นี้เป็นสมาธิอัตโนมัตถะเองตลอดกาลนिरันตร; ถ้ากิเลสไม่มีแล้ว จิตเป็นสมาธิอย่างสมบุรณ์เอง ตลอดกาลนिरันตร เป็นอัตโนมัตถะ.

ในที่สุดก็อยากจะบอกความลับอีกอันหนึ่ง ขอให้ฟังให้ดี **ว่าเราจะต้องมีจิตที่เหมาะสมแก่การงาน** อย่างนี้อยู่เสมอ; **อย่าให้จิตหม่นหมองด้วยนิรวณ** เรื่อง **กามารมณ** เรื่อง **โกรธ** เรื่อง **เกลียด** เรื่อง **ง่วงเหงาหาวนอน** เรื่อง **สงสัย** เรื่อง **ลังเลอะไรต่างๆ** ซึ่งเป็นนิรวณของสมาธิ **เป็นอุปสรรคของสมาธิ**. พอเราฝึกสมาธิ

ได้สิ่งเหล่านั้นหายไป เราก็มีจิตชนิดหนึ่ง ซึ่งมีความเหมาะสมแก่การงาน ; ที่นี้ปัญหาต่างๆ มันจะขจัดไปโดยอัตโนมัติ. จงเตรียมตัวสำหรับจะใช้ประโยชน์อันนี้ ก็คือว่าเราจงอยู่ด้วยจิตชนิดนี้อยู่ตลอดเวลา อย่าขี้รัก อย่าขี้เกลียด อย่าขี้โกรธ อย่าขี้กลัว อย่าขี้พิจารณา อย่าขี้อะไรต่างๆ เหล่านี้ ; เราก็มีจิตตั้งไว้ชอบ เป็นสัมมาสมาธิอยู่ตลอดเวลา.

อย่าลืมว่าพระพุทธเจ้าตรัสว่า **“ถ้าภิกษุทั้งหลายเหล่านี้ จักเป็นอยู่โดยชอบไซ้ โลกจะไม่ว่างจากพระอรหันต์”** มันง่ายๆ นิดเดียวว่า **เป็นอยู่โดยชอบ โลกจะไม่ว่างจากพระอรหันต์.** ที่นี้เป็นอยู่โดยชอบ คือการเป็นอยู่ด้วยจิตอย่างนี้ : ด้วยจิตที่มีความหมายแห่งสมาธิ คือ *activeness* นี้ ทางกายและทางจิตอยู่เสมอ นั่นแหละคือตั้งจิตไว้ชอบ ; พอตั้งจิตไว้ชอบอย่างนี้แล้ว การเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริงนี้ จะมาเมื่อไรก็ได้. ถ้าคุณปรับปรุงร่างกาย จิตใจสบายดี ปัญหาหรือข้อสงสัยต่างๆ มันตอบของมันเอง. บางทีตื่นนอนขึ้นมามันก็ตอบปัญหาได้เอง, หรือบางทีฝันไปตอบปัญหาได้เอง, เพราะจิตที่ตั้งไว้ชอบ.

ขอให้มึปัญหา มีตัวปัญหาที่ชัดเจนแน่นอนอยู่เป็นประจำ ว่าเราอยากรู้อะไร เราอยากจะทำปัญหาอะไร เราก็พยายามปรับปรุงร่างกายให้ดี ปรับปรุงจิตใจให้เป็นสมาธิให้ดี. คำตอบนั้นจะผลุดออกมาเองเมื่อไรก็ได้, ฝันไปก็ได้, ตื่นนอนขึ้นมารู้อเองก็ได้ ; เดินไปเดินมา คิดไปคิดมา มันออกมาเองก็ได้ แต่ต้องในขณะที่จิต

เป็นอย่างนี้ คือจิตมีความเหมาะสมแก่การงาน ด้วยอำนาจของสมาธิที่ทำไว้จนชิน. เราก็
ได้เปรียบผู้อื่น ได้เปรียบผู้ที่ไม่เคยฝึกสมาธิ, เราเป็นผู้อยู่ในวิสัยที่จะเอาตัวรอดได้.

นี่คือเรื่องของสมาธิเป็นอย่างไร, มีประโยชน์อย่างไร, จะเจริญมันได้อย่างไร,
มีหลักการเพียงเท่านี้. อธิบายโดยรายละเอียดก็เป็นหนังสือ ๓ เล่มใหญ่ๆ พูดยุคโดยหัวข้อ
ก็ชั่วโมงเดียวจบ.

นักก็บอกว่าหมดเวลาแล้ว จึงขอยุติการบรรยายวันนี้ไว้เท่านี้.

ทางเดินของชีวิต

วันที่ ๖ เมษายน ๒๕๑๔
ของพวกเราที่
ได้ล่วงมาถึง ๔.๓๐ น. แล้ว.

วันนี้เป็นครั้งที่ ๘ ของการบรรยาย ว่าด้วยเรื่องที่ ๔ ของสิ่งที่ เป็นเครื่อง
เยี่ยวรักษาโรคของนายแพทย์ คือพระพุทธรเจ้า จะได้พูดโดยหัวข้อว่า ทางเดิน
ของชีวิต

คำว่า “ทางเดินของชีวิต” ย่อมเป็นการบอกความหมายอยู่ในตัวแล้วว่าหมาย
ถึงอะไร. ถ้าจะถามว่าทำไมจึงต้องพูดเรื่องนี้ ก็อบจะไม่ต้องตอบกระมัง; เพราะ
เมื่อเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับมนุษย์ที่มีชีวิต มันก็เป็นสิ่งที่จะต้องรู้ เรื่องที่สำคัญที่สุดคือ
ทางเดินของชีวิต นั้น.

ชีวิตนี้ เป็นการเดินทาง ทางนามธรรม

เราจะมองกันในแง่กว้างๆ ทัวไปทีหนึ่งก่อน ในส่วนที่ว่า “ชีวิตนี้เป็นการเดินทาง”. เมื่อพูดว่า **ชีวิตเป็นการเดินทาง** เด็กๆ ก็คงจะไม่เข้าใจ คนโตๆ ส่วนมากก็ไม่เข้าใจ; เพราะว่ารู้อันแต่เรื่องทางร่างกาย ชีวิตก็ไม่มีตัวคนอันแสดงให้เห็น นี่ก็ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหน จะเดินทางไหน. แต่ถ้าเป็นนักศึกษาอย่างพวกคุณ จะต้องศึกษาถึงเรื่องทาง *biology* เป็นต้น ก็ต้องรู้อยู่ที่ว่า สิ่งที่มีชีวิตนี้ มันเปลี่ยนแปลงไป ในทางที่สูงขึ้น ๆ ตีขึ้น ๆ นี่ก็เป็นการเดินทาง; แม้จะเป็นการเดินทางทางฝ่ายวัตถุ ดูทาง *biology* ก็จะเห็นว่าวิวัฒนาการของสิ่งที่มีชีวิตนับตั้งแต่เซลล์เดี่ยวอะไรเรื่อยมา จนกระทั่งมา มีมนุษย์ ถ้าไม่สืบสายกันมาอย่างนี้ มันก็มีความเป็นมนุษย์ขึ้นมาไม่ได้. ที่นี้มันสืบสายกันมาเรื่อย เป็นวิวัฒนาการที่เดินทางเหมือนกับเดินทาง จึงมีสัตว์ที่สูงขึ้นมาตามลำดับ จนกระทั่งมีมนุษย์และต่อไปในอนาคตอีกสักกี่หมื่นปี อาจจะมีอะไรที่ตีกว่ามนุษย์ก็ยังไม่รู้ไม่ได้ แต่ว่าทางฝ่ายวัตถุ ทางฝ่ายฟิสิกส์นี่ก็เป็นการเดินทางในลักษณะอย่างนี้.

ที่นี้ที่บอกว่า **ชีวิตเป็นการเดินทาง** นั้น เราไม่ได้หมายถึงเรื่องทางวัตถุอย่างนี้ เป็นการเดินทางทางวิญญาณ ทางนามธรรม ซึ่งจะตีขึ้น ๆ ด้วยเหมือนกัน; คือเราเรียกว่ามีความรู้อะไรมากขึ้น : พอเกิดมาก็ศึกษาเล่าเรียน จิตใจก็มีความเจริญงอกงาม มีวิวัฒนาการตามลำดับ ตั้งแต่อยู่ในครรภ์ ตั้งแต่คลอดออกมา กระทั่งเรียนรู้นั้นนี้ มีจิตใจสูงขึ้นตามลำดับๆ จนถึงระดับสูงสุด ก็เป็นพระอรหันต์ หรือบรรลุดังนิพพาน; แม้ว่าของบางคนมันจะวกลงไปมา ตีชั่วสลับกันไปบ้าง แต่ในที่สุดมันก็ไปสู่จุดหมายปลายทางที่สูงสุด.

ความคิดก็เป็นครู ความถูกต้องก็เป็นครู มันสอนให้เร็ว; ในที่สุดก็ต้องพบจุดหมายปลายทางที่ถูกต้องได้เหมือนกัน ผิดกันอยู่แต่ว่า บางกรณีช้ามาก บางกรณีมันก็เร็วมาก, แล้วแต่สิ่งแวดล้อมที่เรียกว่า เหตุปัจจัย, แล้วแต่สิ่งที่เรียกว่า กรรม คือการกระทำ และผลของการกระทำ; ผลของการกระทำที่มันมีอยู่ในตัวมันเอง นั้นมีทั้งตัวมันเอง มีทั้งอำนาจสิ่งแวดล้อม มันก็วิวัฒนาการไปในทางวิญญาน ทำให้เราพูดได้ว่าชีวิตทั้งหมดมีจุดหมายปลายทางเป็นนิพพาน. แต่มันจะไปถึงหรือไม่มันนั้นก็อีกเรื่องหนึ่ง.

การเดินทาง บางทีก็เดินไปไม่ถึง ไปตายเสียก่อน อะไรเสียก่อนก็มี แต่ถ้ามีสติปัญญา มีความรู้มีอะไรมากพอ ก็ถึงแน่; เพราะฉะนั้น **ความรู้เรื่องการเดินทางจำเป็น** ที่จะช่วยให้ชีวิตนี้ถึงจุดหมายปลายทาง ก่อนแต่ที่ร่างกายจะแตกดับ นี้เราจึงพูดกันถึงเรื่องการเดินทางของชีวิตให้เป็นที่เข้าใจ แม้โดยหลักหรือโดยหัวข้อที่สำคัญ. นักศึกษาสมัยปัจจุบันยังไม่รู้จักหรือไม่เข้าใจ หรือยังเข้าใจผิดต่อสิ่งที่เรียกว่า “ทาง” ในที่นี้ คือสนใจกันแต่เรื่องทางวัตถุบ้าง, หรือว่าอยากจะสนใจในเรื่องนามธรรม แต่ไม่เคยได้ยินคำว่า “ทาง” บ้าง.

คำว่า “ทาง” คือตัวศาสนา

คำว่า **ทาง** นี้ มันเป็นเรื่องที่สำคัญ หรือจะพูดอีกทีหนึ่ง สิ่งที่เราเรียกว่า **ทาง** นั้นคือ**ตัวศาสนา** มีมาแล้วตั้งแต่ก่อนพุทธกาล. ที่เขาใช้คำว่า “ทาง” ในฐานะเป็น**ตัวศาสนา** นี้ ไปยึดคำว่าทางของชาวบ้านมาเป็นชื่อของความรู้หรือการปฏิบัติที่ค้นพบได้. ในทางตะวันออกเรา ศาสนาโซโรสเตอร์ซึ่งเก่ากว่าใคร ก็ใช้คำว่าทางนี้เป็น**ตัวธรรมะ** ในศาสนา, ในลัทธิเต๋าของเหลาจื้อ ก็ใช้คำว่า เต๋า ซึ่งแปลว่า**ทาง**นี้ เป็น**ตัวคำสอน** เป็น**ตัวศาสนา**.

พระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่า “ทาง” คือ **หนทางเมืองค้แปดอันประเสริฐ** นี้ เป็นตัวศาสนา, เป็นตัวพรหมจรรย์ที่จะต้องปฏิบัติ มีความหมายมากอย่างนี้ สูงอย่างนี้ แต่เราก็ไม่ค่อยจะรู้จักกัน; ได้ยินแต่คำว่า มรรค ก็เลยไม่รู้ว่าจะหมายถึงหนทางสำหรับเดินตามธรรมดานี้; ก็เลยไปเข้าใจเป็นคำศกคีสัทศาสตร์ทางศาสนา ซึ่งได้แก่อะไรก็ยังไม่รู้ เป็นภาษาศาสนา, แล้วยังก็ยังไม่รู้จะไปเสียหมด. เพราะฉะนั้น อยากจะขอบอกให้ทุกคนที่ยังไม่ทราบ ทราบเสียว่าในภาษาศาสนา นี้ ยืมมาจากภาษาชาวบ้านทั้งนั้น. ภาษาชาวบ้านเป็นภาษาที่พูดอยู่เก่าก่อนแต่เดิม แต่ดึกดำบรรพ์เรื่อยมาจนถึงวันนี้ คือวันที่จะถูกยืมคำบางคำมาใช้ในฝ่ายศาสนา มีอยู่มาก; เช่นคำว่า “นิพพาน” เช่นคำว่า “หนทาง” เหล่านี้เป็นต้น.

นิพพาน แปลว่า **ดับ** หรือ **เย็น** เอามาใช้เป็นชื่อของธรรมะสูงสุดในพุทธศาสนา เรามาได้ยินแต่ตอนหลัง เราก็เข้าใจว่านิพพานนี้เป็นคำศาสนา เป็นคำบัญญัติเมื่อมีศาสนา; แต่ข้อเท็จจริงไม่เป็นเช่นนั้น เขายืมคำของชาวบ้านธรรมดานี้มาใช้ในความหมายที่ตรงกัน : ไฟดับเรียกว่าไฟนิพพาน, กิเลสดับเรียกว่ากิเลสนิพพาน, ความทุกข์ดับก็เรียกความทุกข์นิพพาน คำว่า “นิพพาน” จึงมาเป็นชื่อสูงสุดในศาสนาเรื่อยๆ มา.

คำว่า “ทาง” หรือ “มรรค” มีหลายความหมาย

คำว่า “มรรค” ก็คือ **หนทาง**. คำว่าทางนี้ มันมีความหมายหลายอย่าง เอาภาษาบาลีเป็นหลัก มีอยู่ ๓ ความหมาย :-

คำว่า *มรรค* ที่แปลว่าทางนี้ ธรรมคาสามัญก็เป็น *ทางไหลเข้าไหลออก* เช่น อูจจารมรรค บัสสาวมรรค อวัยวะที่ถ่ายอุจจาระ ถ่ายบัสสาวะนั้นก็เรียกว่า มรรค เพราะเป็นทางไหลเข้าไหลออกของอุจจาระ.

ที่นี้ *มรรค* อีกทีหนึ่ง ก็คือ *ทางสำหรับเดินไปเดินมา* คือถนนหนทางที่ใช้เดินค้าขาย หรือไปเที่ยวรถก็ได้ เป็นเครื่องเดินเครื่องไปก็แล้วกัน แต่ว่ามันไปทางกาย ไปทางร่างกาย.

ที่นี้ อีกทีหนึ่ง คือ *มรรคที่เป็นทางเดินของจิตของวิญญาณ* คือ การที่จิตใจหรือวิญญาณหรือสติปัญญามันก้าวหน้า ๆ ไป แนวทางอันนั้นก็เรียกว่ามรรคเหมือนกัน. นี่คือตัวมรรคที่เป็นตัวพุทธศาสนา กระทั่งมาเป็นชื่อของมรรค ผล นิพพาน, มรรคที่คู่กับผล นี่คือการปฏิบัติทางใจที่ถึงที่สุด ไปถึงที่สุดมาตามลำดับ ๆ จนกระทั่งถึงที่สุด นี่คือมรรค ผล. บรรลุมรรค ผล ก็คือทางอันถึงที่สุด.

นี่ลองพิจารณาดูความหมายของคำว่า มรรคทั้ง ๔ อย่างนี้ ก็จะพบว่า เรายังไม่ค่อยประสีประสาต่อสิ่งที่เรียกว่า **มรรค คือหนทาง** ทั้งที่เกี่ยวข้องกันอยู่เสมอ นับตั้งแต่ทางถ่ายอุจจาระ บัสสาวะ, ทางเดินเท้า, แล้วก็มีจิตใจที่วิวัฒนาการอยู่เสมอ ก็เป็นมรรคเป็นหนทางอยู่เสมอ กระทั่งรู้อะไรบ้าง ในระดับที่เรียกว่าแน่นอนไม่ถอยหลัง ก็เรียกว่าสงเคราะห์ อยู่ในคำว่า “มรรค” มรรคของมรรคผล. และเดี๋ยวนี้ก็พูดกันติดปากว่า ทำอะไรก็ต้องทำให้เป็นมรรคเป็นผล ก็คือทำให้มันสำเร็จ, เดี่ยวนี้ในภาษาไทย คำว่า มรรคผล มากลายเป็นชื่อของความสำเร็จไปเสียก็มี.

นี่นักศึกษายังไม่รู้จัก หรือรู้จักน้อย หรือบางทีรู้จักผิดต่อคำว่า “ทาง” ใน **พระพุทธศาสนา** ที่เป็นทางเดินของชีวิต; ดังนั้นเราจึงต้องพูดกันในวันนี้ ให้เป็นที่เข้าใจอันสำคัญ^๕เสียตามสมควร จึงได้พูดเรื่องนี้.

ชีวิตจะเดินทางเรื่อยไปสู่การแตกดับ

ที่^๕นี้ ขอให้สังเกตดูให้ดี ว่าเราจะ **รู้จักทางหรือไม่รู้จัก** ก็ตาม **ชีวิตก็เป็น** การเดินทางเรื่อย, คือว่าเราจะมัวโง่หรือมัวฉลาด หรือไม่รู้เสียเลย อะไรก็ตาม ชีวิตมันเป็นการเดินทางเรื่อยไม่หยุด. ตรง^๕นี้คือสิ่งที่ต้องระวัง ว่าเราจะมัวโง่อยู่หรือฉลาดอยู่หรืออะไร ชีวิตก็เป็นการเดินทางเรื่อย ตามการกำหนดของเวลา หรือตามอำนาจของเวลา ซึ่งมีลักษณะเหมือนกับกินสรรพสัตว์ คือมันจะนำไปสู่การแตกดับลง หลังจากที่มีมันนำมาสู่การเกิดขึ้นแล้ว. เมื่อเห็นว่าชีวิตเป็นการเดินทาง โดยไม่รอใคร แล้วก็ต้องรีบทำอะไรให้ทันกับเวลา. เราจะรู้หรือเราจะไม่รู้ ชีวิตก็เป็นการเดินทางอยู่เรื่อย จึงเป็นสิ่งที่ต้องจัดการ.

ที่^๕นี้ ถ้าไม่รู้อะไรก็เดินทางผิด ถ้าไม่รู้จักทางก็เดินทางผิด หรือว่าเดินทางวนเวียน กวัดแกว่ง; ถ้าเรารู้ก็เป็นการเดินทางทางตรงไปยังจุดหมาย. นี่ **ทางผิดหรือทางถูก** นั้น **อยู่หรือไม่รู้** **ตัวชีวิต** ที่เป็นการเดินทาง. เมื่อเรารู้ ทางเดินของชีวิตนั้นก็ราบรื่น หรือชีวิตเดินไปได้เร็ว; ดังนั้น เราจะต้องขอบพระคุณพระมหากรุณาธิคุณของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นผู้ชี้หนทาง สำหรับวิญญูณของสัตว์จะได้เดินไป.

ขอเตือนอยู่ทุกวันว่าอย่าลืมไหว้ครู **สพฺพญฺญ สพฺพทสฺสวํ ชีโน อจฺริโย มม มหาการุณิโก สตุถา สพฺพโลกตฺถิกจฺจโก.** – อาจารย์ของเราเป็นผู้รู้สิ่งทั้งปวง เห็นสิ่งทั้งปวง เป็นผู้ชนะมารแล้ว เป็นผู้สั่งสอนที่ประกอบด้วยกรุณาอันใหญ่หลวง เป็นแพทย์ผู้เยียวยารักษาโรคของสัตว์โลกทั้งปวง ดังนี้. ต้องไหว้ครูทุกเช้าทุกเย็น จึงจะเกิดกำลังใจอะไรขึ้นมาพร้อมพรุ่งนี้ ในการที่จะก้าวหน้าคือการเดินทาง.

เอาละเมื่อพูดถึงข้อที่ว่า ทำไมจึงพูดเรื่องนี้พอสมควรแล้ว ก็จะได้พูดถึงสิ่งที่เรียกว่า ทาง กันต่อไปให้ชัดเจนยิ่งขึ้น.

หนทาง ตามธรรมชา มีอยู่ ๓

สิ่งที่เรียกกันว่า “ทาง” นี้ เราดูกันตามความรู้อย่างธรรมดาๆ ที่เห็น ๆ กันอยู่ แม้ในการเดินทางด้วยเท้ามาเป็นเครื่องเปรียบเทียบ ซึ่งผมอยากจะแบ่งเป็น ๓ อย่างคือ : **ทางผิด** อย่างหนึ่ง, **ทางวนเวียน** อย่างหนึ่ง, แล้วก็ **ทางถูก** อีกอย่างหนึ่งเป็น ๓ อย่าง.

ทางที่ ๑. ทางผิด ก็พอจะเข้าใจได้กระมัง คือผิดทิศผิดทาง ถึงไปเสียทางหนึ่ง ผิดจุดหมายปลายทาง, ไม่ไปตามจุดหมายปลายทาง ไม่รู้ว่าต้องเดินทาง นี้ก็เพราะไม่รู้จักทางถูก.

ทางที่ ๒. คือ ทางวนเวียนวนวน วนไปวนมาไม่รู้วาทิศไหน ไม่เป็นทิศเป็นทาง นี้ก็เพราะไม่รู้สัก ไม่รู้สึกตัวว่ากำลังเดินอยู่ที่ไหน ตั้งต้นที่ไหนไม่รู้ทั้งนั้น. เกิดมาอย่างหลบลับตา ไม่รู้ว่าชีวิตเป็นการเดินทาง, ไม่รู้ว่าต้องเดินทาง, ไม่รู้

ว่าจุดตั้งต้นอยู่ที่ไหน จุดปลายอยู่ที่ไหน, หรือว่าแม่จะรู้บ้างโดยสามัญสำนึก แต่ความรู้สึกที่จะควบคุมการเดินทางนั้น มันสูญเสียไป. คนที่ไม่มีความรู้สึกตัวในการเดินทางนั้น เผลอวอกวนไปทางไหนเสียเมื่อไรก็ไม่รู้. แม้ว่าที่แรก จะรู้แนว ว่าเขาเดินกันทางนี้แหละ เราก็เดินไปทางนั้นแหละ แต่แล้วก็เผลอ ไม่รู้สึกตัวตลอดเวลา ก็เลยเผลอวอกวนออกไปนอกทาง วนไปวนมาอยู่ที่ตรงนั้นเอง; เดินไปได้หน่อยเดียวก็กลับมาที่ต้นทางอีก, เดียวก็กลับมาที่ต้นทางอีก; นี้เรียกว่า ทางวอกวน เพราะไม่รู้สึก.

ทางที่ ๓. ก็คือ ทางถูก คือ หงู้จัก และ รู้สึก จึงเดินได้ถูกทาง : รู้จักว่าทางเป็นอย่างไร แล้วก็รู้สึกตัว มีสัมปชัญญะในการเดินไปตามทางที่ถูกนั้น ก็กลายเป็นถึงจุดหมายปลายทางได้.

สรุปความว่า ทางผิด ก็เพราะว่าเราไม่รู้จัก, ทางวนเวียน เพราะเราไม่รู้สึก. ทางถูก นั้น เพราะเรา หงู้จัก และ หงู้สึก. ขอให้แยกความหมายของคำว่า “รู้จัก” และ “รู้สึก” นี้ให้เห็นชัด ให้เข้าใจให้ดี.

ความรู้สึกตัวอยู่ตลอดเวลา นั้น ต่างกับความรู้จัก ที่แรก จุดตั้งต้นรู้จัก แล้วก็ต้อง ควบคุมให้ความรู้จัก นั้นรู้จักอยู่ตลอดเวลา, ให้ความรู้สึกตัวทั่วถึงอยู่ตลอดเวลา. นี้คำว่า “ทาง” โดยทั่วไป โดยภาษาธรรมดา; จะเป็นทางเดินเท้าก็ดี จะเป็นทางเดินด้วยจิต ด้วยวิญญาณก็ดี มันมีทางผิด ทางวกเวียน ทางถูกให้เราเห็นอยู่อย่างนี้. นี้เป็นหัวข้อใหญ่ของสิ่งที่เรียกว่า ทาง.

เราเว้นทางผิดเสีย เว้นทางวอกวนเสีย ถือเอาแต่ทางถูกต้อง ในฐานะที่เป็นพุทธบริษัท ก็ควรเป็นไปตามหลักของพุทธศาสนา. นี้เราจะพูดแต่ หนทางที่ถูก ที่ประเสริฐ ที่ประกอบด้วยองค์แปด ตามที่ได้ยินมาแล้ว.

ศึกษาให้รู้จักจุดปลายทางเสียก่อนเดินทาง ซึ่งเรียกว่า คติ

ต่อไปนี้จะพูดถึงการเดินทางต่างชนิด คือทั้งชนิดผิด ชนิดวกเวียน ชนิดถูกต้องไปอีก ซึ่งเราจะต้องตั้งต้นศึกษาถึงจุดหมายปลายทางให้รู้จัก จึงจะมีการเดินทาง. คนที่เขาเดินทางทุกคน เขาต้องมีจุดหมายปลายทาง แม้ด้วยความรู้ได้ยินคำบอกเล่า หรืออะไรก็ตาม เขาจะต้องมีจุดหมาย ไม่เช่นนั้นก็ไม่เป็นการเดินทาง.

ที่นี้ ที่ที่เป็นจุดหมายนั้น ก็ลำบากเหมือนกัน ไม่เคยไป, ได้ยินแต่เขาเล่า ก็ได้แต่ทำความคิดนึกไป แล้วก็เดินไปตามความคิดนึก ที่นี้จะผิดหรือถูกก็ยังไม่แน่. จะพูดถึงจุดหมายสำหรับการเดิน ให้เป็นที่เข้าใจไว้อย่างกว้าง ๆ ก่อน สำหรับการเดินที่จะถูกหรือจะผิดนั้น มีคำอยู่คำหนึ่ง เขาเรียกว่า “คติ”. คุณก็ต้องเคยได้ยินคำนี้ คำว่า “คติ” : ก. ควาย ต. เต่า สระ อี. คำที่มาเปลี่ยนรูปเป็นภาษาไทยว่า คตินี้ ความหมายมันทั้งกันไกล ทั้งกับ คำเดิม ที่ว่า คติ.

คตินี้ แปลว่า เครื่องไป หรือ ทางไป; มีคติดี มีคติชั่ว ก็หมายความว่า จะไปสู่สุคติหรือทุกข์ข้างหน้า. คติมันเป็นการไป ไปดี ก็เรียกว่า สุคติ ไปไม่ดี ก็เรียกว่า ทุกติ; เราพูดกันอยู่ในภาษาไทยว่า สุคติ ทุกติ. เมื่อเป็นเรื่องทางวิญญาณแล้ว สุคติก็มีอยู่พวกหนึ่ง, ทุกติก็มีอยู่พวกหนึ่ง. คุณได้ยินสองคำนี้แล้วก็อาจจะไม่รู้ว่าจะอะไรก็ได้ อะไรจะก็อย่างก็ได้ ก็อยากจะเอามาพูดให้ฟังพอเป็นเครื่องสังเกต :-

ถ้าเอามาแต่ข้างล่าง บ้างคำ ก็เรียกว่า ทุกติ ก่อน คือคติชั่ว คือ นรก เตรัจฉาน เปรต อสุรกาย; ๔ คำนี้ควรจะชินหูไว้ คำพูดพุทธบริษัทตามวัฏวาก็มี ๔ คำนี้ สำหรับโลกที่เสื่อมทราม โลกที่เลวทราม คือ นรก เตรัจฉาน เปรต อสุรกาย ๔ อย่างนี้.

ส่วนที่เป็น **สุคติ** คือ **สูงหรือดี** นี้ก็คือ มนุษย์ **ความเป็นมนุษย์**, เป็น **เทวดาในสวรรค์ชั้นกามาวจร**, เป็น **เทวดาชั้นรูปพรหม**, เป็น **เทวดาชั้นอรูปพรหม**; โดยหัวข้อใหญ่ก็มี ๔ เป็นมนุษย์ก็เป็นสุคติ, เป็นเทวดาในสวรรค์วิมานที่สมบุรณ์ด้วย กามารมณ์นั้นก็ถือว่า สุคติ, และเป็นพรหมประเภทที่มีรูป อาศัยรูป อาศัยสิ่งที่มีรูป ก็ เรียกสุคติ, และพวกอรูปพรหม พรหมที่ไม่อาศัยรูปก็เรียกว่าสุคติ. สุคติคือไม่ทนทรมาน พอจะคุ้ได้ หรือน่าคุ้ยิ่งๆ ขึ้นไปเรียกว่าสุคติ แปลว่าไปดี. **ทุกคืนไม่ไหว** : เป็นนรก เทรจจัน ปเรต อสุรกาย.

คติมี ๘ ความหมายต่างกันอย่างภาษาคน-ภาษาธรรม

คติทั้ง ๘ นี้ ก็มีพูดอย่างภาษาคนหรือภาษาสมมุติของชาวบ้านน้อยอย่างหนึ่ง, เมื่อพูดภาษาธรรมของนักปราชญ์ ของผู้รู้โดยแท้จริงนั้นก็อีกอย่างหนึ่ง.

ของ ๘ อย่างนี้ ถ้า **พูดอย่างภาษาชาวบ้าน** ที่เขาพูดทางศีลธรรม ชักชวน ให้กลับบาปกลับกรรมตามแบบของชาวบ้านนั้น เขาก็พูดเป็นบ้านเป็นเมืองเป็นโลก เป็นบ้านเป็นเมือง. **นรก** ก็คือ **เมืองนรก** อยู่ข้างใต้ลงไปนี่ ร้อนเป็นทุข์. **เดรัจฉาน** คือ **โลกของสัตว์เดรัจฉาน** : วัว ควาย ช้าง ม้า เบ็ด ไก่. **ปเรต** คือ **สัตว์ที่ผอมโซ** เพราะความหิว เจ็บป่วย ร่างกายเบียดเน่าผุพัง นี่เป็นพวกปเรต อยู่ในโลกที่มองเห็น ได้ยากเหลือเกิน เพราะไม่มีร่างกายที่ดูได้ง่ายๆ. **อสุรกาย** คือ **พวกที่ไม่เห็นตัวเลย** ซ่อนตัวได้มิดชิดไม่มีใครเห็นตัว เรียกว่าอสุรกาย. นี่ภาษาชาวบ้านพูด แล้วเขียน รูปภาพตามผนังโบสถ์เป็นอย่างนี้.

แต่ว่า **ภาษาธรรมะ** นั้นหมายอีกอย่างหนึ่ง ก็เป็นสภาพ **เป็นภาวะ** - ทาง จิตใจ เพราะเป็นภาษาจิตใจก็เข้าไปยังภาษาของจิตใจ หรือภาวะทางจิตใจ :-

นรก นี้คือ **ภาวะที่กำลังร้อนใจ** เป็นไฟเผาอยู่ในตัวคน.

เตร็จฉาน คือความโง่ที่มีอยู่ในตัวคน เพราะสัตว์เตร็จฉานนั้นคือโง่ ความโง่ นั้นมาอยู่ในตัวคน โลกเตร็จฉานมาอยู่ในใจคน ในตัวคน.

เปรต คือ **ความทะเยอทะยาน** ความหิวด้วยกิเลสค้นหาในนั้นในนี้ ใน กามารมณ์หรือในความหวังอะไรก็ตาม หวังจนนอนไม่หลับ หิวจนนอนไม่หลับ เปรียบ เหมือนกับว่ามีปากเท่ารูเข็ม มีท้องเท่าภูเขา มันจะกินเข้าไปให้ทันได้อย่างไร; มันก็ หิวเรื่อย.

อสุรกาย คือความกลัว; ความกลัวเป็นปัญหาใหญ่ ครอบงำจิตใจเหลือเกิน นี้คืออสุรกาย หรือโลกของอสุรกายที่มันอยู่ในคน.

นี่พูดอย่างภาษาผู้รู้ ทั้ง ๔ อย่างนี้ ทุกคติทั้ง ๔ อย่างนี้มีอยู่ในคน อยู่ใน จิตใจของคน; เมื่อพูดอย่างที่ชาวบ้านพูด คือชาวบ้านเป็นผู้ที่เข้าใจเรื่องอย่างนี้ไม่ได้ ก็เลยพูดให้มันเป็นวัตถุ เป็นโลกทางวัตถุขึ้นมา : โลกนรก โลกเตร็จฉาน โลกเปรต โลกอสุรกาย อยู่ที่นั่นที่นั่น ทิศนั้นทิศนี้ มีอาการอย่างนั้นอย่างนั้น.

โดยเฉพาะโลกนรกอยู่ข้างล่าง ข้างใต้สุดลงไป มีหลายชนิดเหมือนกัน. นรกล้วนแต่ร้อน ล้วนแต่เจ็บปวดคือเดือดร้อนทั้งนั้น. มันก็คือคติที่จะต้องไป หรือ การไป ไปสู่โลกนรก ไปสู่โลกเตร็จฉาน ไปสู่โลกเปรต ไปสู่โลกอสุรกาย นี้ก็ต้อง ถือว่าทางจิต ไม่มีใครต้องการ ไม่มีใครปรารถนา ที่ไป ๔ แห่งนี้เป็น **ทางผิด** เรียกว่า **ทุกคติ**.

ที่นี้ **สุคติ** ความเป็นมนุษย์, เป็นเทวดา ๓ ชนิด, รวมกันเป็น ๔ ชนิด^๕ เขาเรียกว่า สุคติ ยังนำไป หรือมันชวนให้ไป.

สำหรับ **ความเป็นมนุษย์**^๕ นี้ พุคตรงกัน คือในโลกอย่างมนุษย์^๕ นี้ แต่ภาษาชาวโลก ภาษาโลกเอาตัวแผ่นดินโลก^๕ นี้ เอาตัวคนที่สักว่าเป็นคน^๕ นี้ เป็นมนุษย์โลก; แต่ภาษาทางธรรมะ เขาเอาความหมายหรือคุณสมบัติของความเป็นคนว่าเป็นมนุษย์ ว่า เป็นคน. อย่างเมื่อคุณบวช ถูกถามว่า เป็นมนุษย์หรือเปล่า^๕ นี้มีความหมายพิเศษ เห็นอยู่ใต้งๆว่า รูปร่างเป็นมนุษย์; ทำไมยังถามว่า **เป็นมนุษย์หรือเปล่า?** ข้อ^๕ นี้ เล็งไปถึง **คุณสมบัติอย่างมนุษย์** ความรู้สึกอย่างมนุษย์ ความต้องการอย่างมนุษย์ คุณ^๕ มีหรือเปล่า? นั่นแหละคือความเป็นมนุษย์; มนุษย์ในภาษาธรรมมันหมายถึงอย่าง^๕ นี้ ไม่ใช่หมายถึงเกิดมามีรูปร่างอย่าง^๕ นี้ หรือว่าอยู่ในโลก^๕ นี้.

ที่นี้ **เทวดาในกามโลก** ตามภาษาคนก็มีข้างบน เป็นสวรรค์เป็นนิมาน มี เทวบุตรมีนางฟ้ามีพระอินทร์อะไรก็แล้วแต่ ก็ว่าเป็นกลุ่มของสัตว์ที่สนุกสนาน สบาย สวยสดงามอะไรนี่; นี้ภาษาโลกๆ ภาษาคน. ภาษาธรรมะ ภาษาของสติปัญญา ก็คือว่า **ภาวะที่กำลังสมบูรณ์ด้วยกามารมณ์** คือของถูกอกถูกใจ; ในเวลาใดเป็น อย่างนั้น เวลานั้นเรียกว่าเป็นสวรรค์ชั้นกามาวจร ในจิตใจของคนนั่นเอง. เมื่อคนบางคนหรือว่าบางขณะก็ตาม เขามีโอกาสที่จะมีความเพลิดเพลินอยู่ด้วยกามารมณ์ เวลานั้น ขณะนั้น ที่นั้น เขาก็เป็นเทวดาประเภทกามาวจร.

เทวดาที่สูงขึ้นไปเป็น **รูปพรหม** นั้น เป็นเทวดาที่ไม่แตะต้องกามารมณ์ **อยู่ด้วยวัตถุรูป รูปธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่บริสุทธิ์** เพลิดเพลินอยู่กับสิ่งนั้น. ภาษาคนก็พูดไว้เป็นโลกอีกโลกหนึ่ง สูงขึ้นไปอีก สูงขึ้นไปจากโลกอย่างที่เป็นอย่างกามารมณ์

นั้น; แต่ถ้าเป็นภาษาจิตใจ ก็หมายถึงจิตใจในบางครั้งมันเกลียดกามารมณ์ จิตใจสูงเกินกว่าที่จะไปรักกามารมณ์ ในบางขณะของคนเรานี้. ภาวะจิตอย่างนั้น เรียกว่า รูปพรหม เป็นไต้หวันน้อยๆ ช่วงระยะก็ยังมี หรือมันจะเป็นจนตลอดชีวิตก็ได้ สำหรับบางคน อยู่ได้ด้วยความสะดวก ไม่เกี่ยวข้องกับกามารมณ์จนตลอดชีวิต จะอยู่ด้วยวัตถุสิ่งของที่เป็นที่พอใจ หรือว่าอยู่ด้วยสมาธิที่เกิดมาจากรูปธรรมที่เป็นอารมณ์ สบายอยู่ด้วยสมาธิอย่างนั้น ก็เรียกรูปพรหม.

เทวดาอันสุดท้ายก็เป็น **อรุปรหม** คล้ายๆ กัน แต่ไม่เอาสิ่งที่มีรูปเป็นที่ เพลิดเพลิน เอาสิ่งที่ไม่มียุเป็นนามธรรม ที่เกี่ยวกับสมาธิหรือสมบัติ, เขา *เอา ความว่างเปล่าไม่มีอะไรเป็นอารมณ์ของสมาธิ* แล้วจิตหยุดอยู่ด้วยความพอใจในความ เป็นอย่างนั้น มันก็สบายถึงที่สุด สูงสุดไปตามแบบของเขา.

รวมความแล้วที่ว่า ถ้าพูดอย่างภาษาคน ภาษาชาวบ้าน ก็เป็นวัตถุ เป็นโลก เป็นบ้านเป็นเมืองทั้ง ๘ แห่งนี้, ถ้าพูดอย่างภาษาธรรม ภาษาจิตใจ ก็คือภาวะของ จิตใจ ๘ ชนิด ที่มีอยู่ในจิตใจของคน. คนนี้มันเป็นเหมือนกับมีเต็มตรงกลาง จะ เปลี่ยนเป็นอย่างไรรู้ได้ ในที่สุดนับตัวเองเข้าไปด้วย ก็เลยเป็น ๘ อย่าง. ถ้าจะเอา ความหมายให้ชัดเจนมนุษย์ นี้ก็คือ *มนุษย์นี้ต้องลำบากพอสมควร* เพื่อจะแลกเอา กามารมณ์ เอาสิ่งที่ตัวรัก ตัวชอบใจ นี่เป็นมนุษย์; แต่ถ้าเป็น *เทวดา ไม่ต้องอาบเหงื่อต่างน้ำเหมือนมนุษย์ ไม่ต้องเหน็ดเหนื่อยเพื่อแลกกามารมณ์* นี้มีบุญมาก มีเหตุ บัญญัติทำไว้อย่างนั้น.

นี่คือ ๘ ซึ่งเป็นการเดินทาง หรือเป็นตัวทางก็ได้. ที่นี้ จิตใจของคน บางคน รวมทั้งพวกคุณเองด้วย มันก็มุ่งอยู่อย่างนี้ ใน ๘ อย่างนี้ แผลไปมันก็ไป

ทางผิด ไปสู่ความร้อใจ สู่ความกลัว สู่ความหวัง สู่ความหิว หรือความโง่ในที่สุดก็ได้, และบางเวลามันก็ไปในทางกามารมณ์ บางเวลามันก็รักจะพักผ่อน ไม่ไปแตะต้องกามารมณ์ ขยะแขยงของบ้าง ๆ บอ ๆ นั้นก็ไปหยุดไปพัก; แต่แล้วมันก็ไม่แน่นอนทีเดียวมันก็กลับมาอีก สิ่งที่เราเรียกว่าสภปรกมันก็กลายเป็นของสะอาด คือหลงใหลมันอีก.

ปลายทางทั้ง ๘ คติยังไม่ถูกจริง ที่ถูกจริงต้องไปเหนือโลก

นี้รู้ว่าปลายทางมี ๘ จุดหรือ ๘ ทางไว้อย่างนี้ทีก่อน ถ้าเป็นทุกข์ เพื่อตร้อนก็เรียกว่าทางผิด ถ้าเป็นที่พอใจ พออกพอใจ มันก็เป็นทางถูก. เรื่องผิดเรื่องถูกนี้เป็นของหลอกหลวง ถ้าพอใจกว่าถูกทั้งนั้น ถ้าไม่พอใจกว่าผิดทั้งนั้น; ทั้งถูกทั้งผิดนี้ก็ยังเป็นทางทุกข์ วนเวียนอยู่ในกองทุกข์. ต้องเหนือถูกเหนือผิด หรือว่าถูกจริง ๆ; ที่แท้นั้นคือเหนือถูกเหนือผิด.

คนธรรมดาสามัญที่ยังมีกิเลส ก็ต้องถือว่าได้อย่างออกอย่างใจนี้ถูก แต่พระอรียเจ้าถือว่าสู้ไม่ได้ หรือว่าไม่ยอมแล้ว ไม่รู้จะยอมอะไรให้เป็นนั่นนี่เปล่า ๆ; นั่นแหละคือ ถูกคนละอย่าง. ที่แท้มันเหนือผิดเหนือถูก เขาเรียกว่าเหนือโลก : ในโลกมีถูกมีผิดตามความโง่ของคนที่อยู่ในโลก; ถ้าเหนือโลกมันจะเหนือถูกเหนือผิด นั่นคือถูกจริง. ฉะนั้น การเดินทางที่ถูกต้อง จะต้องไปเหนือโลก ออกไปนอกโลก ออกไปจากความผิดความถูก ความดีความชั่ว พันทุกติ พันสุกติแล้ว จึงจะเป็นนิพพาน.

ที่นี่ เราก็แยกตัวออกมาจากทุกติ สุกติเหล่านั้น จะมาเป็นผู้อยู่เหนือสุกติเหนือทุกติ คือเหนือโลก โดยอาศัยการเดินทางที่ประเสริฐที่สุดที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ เป็น ทางเดินออกไปนอกโลก เป็นโลกุตตระ. ถ้าไม่เคยได้ยินคำว่า โลกุตตระ

ก็รู้เสียเถอะว่า มันนอกโลกเหนือโลก : *อุตตระ* แปลว่า *ยิ่ง* หรือ *เหนือ*, *โลกะ* แปลว่า *โลก*, *โลกะ - อุตตระ = โลกุตตระ* แปลว่า *นอกโลก เหนือโลก ยิ่งกว่าโลก*.

ทางเดินในพุทธศาสนานี้เพื่อจะออกไปนอกโลก ไม่ไปเที่ยวบ๊ายอยู่ในโลก เต็มตัวเต็มตัว เต็มสุขเต็มทุกข์. ฉะนั้น เราจึงถือว่า คติ ๘ อย่างนั้นเป็นทางสำหรับ หลงไหล วนเวียน หรือผิด หรือสลับกันอยู่กับความถูกต้องตามแบบของคนใจ ต้องออกมาเสียจากผิด ๆ ถูก ๆ ตามแบบของคนใจ มาสู่ทางถูกต้องอย่างแท้จริง หรือเหนือผิดเหนือถูก ตามแบบของพระอรหันต์. นี่คือการออกห่างทางอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ เป็นเครื่องเดินทาง.

การที่จะไปสู่คติ ๘ นั้น ไม่ได้อาศัยอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ; เข้าใจ ให้ดี จะไปนรก ไปอบายนั้น ไม่ได้อาศัยอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ. จะไปสวรรค์ ไปพรหมโลก ก็ไม่ได้อาศัยอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ, หรืออย่างใด ก็อาศัยบางส่วน ซึ่งไม่ครบ ก็ไม่เรียกว่าอริยมรรคมีองค์ ๘ เพราะมีอยู่นิดเดียว เกี่ยวข้องอยู่กับอริยมรรคมีองค์ ๘ เพียงนิดเดียว; อย่างนั้นไม่เรียกว่าอริยมรรคมีองค์ ๘. จะไปสวรรค์ ไปพรหมโลก ด้วยฉันทด้วยสมมติ ด้วยการทำดี ยังไม่ครบทั้งองค์ ๘ ยังไปหลงกามารมณ์ คือหลงความสุข. *อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นทางเอก เป็นทางสูงสุด* นี้ ออกมาเสียจากการลุ่มหลงในกามารมณ์ หรือความสุขชนิดไหนหมด.

มรรคมีองค์ ๘ เป็นทางถูกต้อง

เดี๋ยวนี้เราก็มีทางถูก หรือยิ่งกว่าถูก คือ *ทางมีองค์ ๘* ที่เราสวดกันอยู่เสมอ จะเรียกว่า *ทางถูกต้อง* หรือ *ทางเอก* ก็ได้. เมื่อพูดเป็นสำนวนโฆษณา

ชวนเชื่อ ภาษาบาลีก็ใช้คำว่า ทางเอก หนทางเอก ยิ่งเก่งกว่าทางตรงหรือทางถูก ความหมายรัดกุมกว่า : *เอก* แปลว่า *เดียว*, *เอกะ* แปลว่า *เดียว* เดียวนี้มันไม่มีใครเหมือน ไม่มีใครเป็นคู่เปรียบแล้วก็ดีที่สุด ถ้าเดี๋ยวก็นิยามความว่า ไม่มีใครเป็นคู่เปรียบเทียบได้ ไม่มีใครเสมอ มันก็ดีที่สุด นี่คือเอก.

นี่ *เอก* อีกทีหนึ่งก็คือ *คนเดียวเดิน* ของใครใครเดิน เป็นทางของคนคนเดียวเดิน และเส้นทางนี้เป็นเส้นเดียว ไม่ใช่ ๘ เส้น เหมือนคนเข้าใจกันโดยมาก แล้วก็ *ไปสู่จุดหมายปลายทางเพียงอย่างเดียว*; มันเลยเดี๋ยวกันหมด เดียวหรือเดี่ยวไปหมด. คนเดียว ก็เฉพาะ *คนเดียวเดิน* แล้ว *ไปสู่จุดหมายปลายทางเพียงอย่างเดียว* หนทางนี้ก็เส้นเดียว *ไปสู่ความเป็นของอย่างเดียว* ที่ไม่มีอะไรเหมือน; นี่เขา *เรียกว่า เอกาณมรรค* มีความหมายอย่างนี้.

ถ้าเรากำลังเดินอยู่ในทางนี้ ก็เรียกว่า ถูกต้อง หรือกำลังเป็นไปในทางที่จะเหนือโลก อยู่เหนือโลก; ฟังดูแล้วมันจะเกินความต้องการไปแล้วหรืออย่างไร ? คุณลองพิจารณาตัวเองดู ที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสหลักอันนี้ไว้ ก็เพื่อจะออกมาเสียจากความทุกข์ทั้งปวง : ความทุกข์ที่น่าเกลียดน่ากลัวก็มี, ความทุกข์ที่น่ารักน่าหลงใหลก็มี จะไปหลงใหลในความทุกข์ที่น่ารัก. เดียวนี้จะออกจากความทุกข์ทุกชนิด ก็ต้องอาศัยหนทางอันเอกนี้. นี่ก็เห็นได้ว่า มันจำเป็นแก่ทุกคนที่จะต้องรู้ อย่าได้ไปหลงใหลในหนทางที่หลอกลวงของพญามารที่น่ารัก ที่โรยไว้ด้วยดอกไม้.

เรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ รายละเอียดก็ไปดูเอาในเรื่องนั้นโดยเฉพาะ. ผมอยากจะพูดจำกัดความแต่เพียงว่า *ความถูกต้อง ๘ ประการที่รวมตัวกันเข้าเป็นหนทางสายหนึ่ง*; คนสะเพร่าหรือคนไม่รู้ คนอวดดีพูดว่า มรรค ๘ นี่มันผิดกลายเป็น ๘ ทาง, คนที่รู้ไม่สะเพร่าจะพูดว่า มรรคมีองค์ ๘ มี *factor* ๘ แต่สิ่งนั้นคือสิ่งเดียว.

คุณได้บวชได้เรียนทั้งที เป็นนักศึกษาทั้งที อย่าไปฟุ้งผิตๆ ว่ามรรค ๘ ถ้ามรรค ๘ มี ๘ ทาง แล้วจะเดินอย่างไร, ใครจะเดินได้, ถ้ามีอยู่ ๘ เส้นขนานกันไป แล้วเดินอย่างไร.

ที่ถูก มีเพียงแต่ทางเดียว ประกอบด้วยองค์ประกอบ ๘ ชนิด ๘ อย่าง ; หนทางทางนี้ ที่จะเดินไปกรุงเทพฯ มันต้องประกอบไปด้วยองค์ประกอบ ๘ อย่าง ; เช่นว่า มีแนวทางที่จะเดินได้ ไม่หลง มีความปลอดภัย มีอาหารหากินได้ มีสะพานข้ามคลอง มีการอารักขาที่เพียงพอ นี่จึงจะเดินไปได้ถึงกรุงเทพฯ ผ่านป่า ผ่านดง ผ่านภูเขาอะไรไปได้ นี่ก็องค์ประกอบ ๘ อย่างที่จำเป็นนั้น มีอยู่ในหนทางอันนั้น เส้นเดียนั้น ก็เดินไปได้. ส่วนอริยมรรคมีองค์ ๘ ของพระพุทธเจ้านี้ คือความถูกต้อง ๘ ประการ ที่เรียกว่า อัฐธังคิกมรรคนั้น เราเอาคำถูกต้องคือสัมมา^๕เป็นหลัก : **สัมมา** แปลว่า **ความถูกต้อง** เอา **ถูกต้องเป็นหลัก**, แล้วก็ถูกต้อง ๘ ประการ.

อันแรก **ถูกต้องในความคิดเห็น** คือความรู้หรือความเข้าใจ ความคิดเห็นที่ถูกต้อง.

อันที่สอง คือ ความปรารถนา ความหวัง **ความใฝ่ฝันที่ถูกต้อง.**

อันที่สาม คือ **ความถูกต้องของการพูดจา.**

อันที่สี่ **ความถูกต้องของการกระทำทางร่างกาย** ทางกาย.

อันที่ห้า **ความถูกต้องของการเลียงชีวิต.**

อันที่หก **ความถูกต้องของความพากเพียร.**

อันที่เจ็ด **ความถูกต้องของสติ** คือสมปฤติ ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี หรือที่เรียกว่าสติ.

อันสุดท้ายที่แปด **ความถูกต้องของจิตที่ดำรงไว้ถูกต้อง** คือความเป็นสมาธิที่ถูกต้อง.

เมื่อเป็นภาษาบาลี ก็ว่า เป็น**สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปิ สัมมาวาจา สัมมากัมมันนิติ สัมมาอาชีโว สัมมาวายาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ**; สวดกันอยู่ทุกวัน; ถ้าไม่สวดอย่างนกแก้วนกขุนทอง ก็จะซึมซาบอยู่ในใจว่า นี่มันเป็นความถูกต้อง ๘ อย่าง. เอาความถูกต้องอันนี้มารวมกันเข้าเป็นเนื้อเดียวกัน เป็นความถูกต้องของชีวิต, **เป็นความถูกต้องของการเดินทางของชีวิต** แล้วไปสู่จุดหมายปลายทางของชีวิต ที่เรียกว่า **ความดับทุกข์โดยประการทั้งปวง**.

นี่พอจะเข้าใจได้แล้วโดยหลักใหญ่ๆ ที่มันไม่มีทางจะผิดได้ รายละเอียดไปดูเอาในตำรับตำรา มีเยอะแยะไป. นี่ก็ระวัง อย่าพูดให้ผิด, อย่าพูดว่ามรรค ๘, ให้พูดว่า **มรรคประกอบอยู่ด้วยองค์แปด**; ภาษาบาลีเขาเรียกว่า อฏฐังคิกมรรค มรรคประกอบอยู่ด้วยองค์ ๘ เอาไปแปลเป็นภาษาอังกฤษว่า *Eight Fold Path* มันเป็นทางและประกอบอยู่ด้วยส่วนประกอบ ๘ ก็คือความถูกต้อง ๘ อย่างที่เข้ามาแล้ว. นี่เรียกว่า **ทางนี้ประกอบไปด้วยองค์ ๘**.

พึงรู้จักลำดับของความถูกต้อง

ที่นี้ก็อยากจะพูดเรื่องลำดับของความถูกต้องให้ฟังบ้าง รู้สึกว่าออกจะเกินไป แต่สำหรับบางคนคงจะฟังถูก. **ลำดับของความถูกต้อง** เขาแยกความถูกต้องมันจะมี

ลำดับไปอย่างไร เป็นธรรมะชั้นลึกในพุทธศาสนา เรียกว่า **ความสะอาดหรือวิสุทธิ ๘ อย่าง** เพราะเหตุว่าความถูกต้อง ๘ ประการที่ว่านั้น จะมาอยู่ในหลักอันนี้ คือลำดับของความถูกต้องจริง จะมีลำดับอย่างไร เราพูดถึงลำดับ เป็นลำดับ ๆ ของความถูกต้อง ๘ ประการที่จะดำเนินไปอย่างไร.

ลำดับแรก ที่ลึกก็เรียกว่า **ศีลวิสุทธิ** - ความถูกต้องในขั้นศีล คือกาย วาจา หรือที่เกี่ยวข้องกันกับกายวาจาอันถูกต้อง เรียกว่าศีลสะอาด ศีลบริสุทธิ ศีลถูกต้อง.

ลำดับที่สอง ถัดขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งก็คือ **จิตวิสุทธิ** หรือสภาพของจิตถูกต้อง. อันแรกไม่ขาดศีล, อันหลังจิตมีสมาธิ ปราศจากการรบกวนของนิรวรณ. นี่เป็นจิตสะอาด จิตถูกต้อง เป็นลำดับที่สอง.

ลำดับที่สาม วิทยวิสุทธิความเข้าใจ หรือความคิดเห็นที่เรียกว่าวิทยุนี้ ถูกต้อง **เป็นสัมมาวิทยุ** หมายความว่าไม่ไปเข้าใจผิดในสิ่งต่างๆ ไม่เข้าใจผิดต่อโลก; โดยเฉพาะว่าทุกอย่างในโลกเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา. อย่าไปโง่ อย่าไปเข้าใจผิดว่า เป็นสุข หรือเป็นของเที่ยง หรือเป็นตัวกู-ของกู อย่างนี้เป็นต้น. นี่วิทยุความเห็น อันถูกต้อง มีเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นหลัก ให้ความถูกต้องนี้ชัดเจน ชัดแจ้งไว้ก่อน.

ลำดับที่สี่ คือความรู้ที่จะทำให้เราอยู่เหนือความสงสัยลังเลนี้ ให้ถูกต้อง, ความรู้ขนาดที่ให้เราตัดความสงสัยลังเลเสียได้นี้ ให้ถูกต้อง ถ้าเรียกภาษาบาลีว่า **กัมมวิตรณวิสุทธิ** มันยุ่งสำหรับพวกคุณ. คุณนึกดูแต่ขั้นที่สาม เราได้แล้ว เรามีความเห็นความเข้าใจถูกต้องว่า โลกนี้มันเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ที่ขั้นที่สี่นี้ มันก็หมดความสงสัย เยื่อใย หรือว่าความลังเล ที่จะไปเกี่ยวข้องกับโลกนั้น.

ลำดับที่ห้า มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ มา รู้กันตอนนี่เอง ว่าอันไหนทางผิด, อันไหนทางถูก, แน่ชัดลงไปว่าทางไหนผิด ทางไหนถูก มา รู้กันนี่. ที่แรกว่าเดินมาทางศีล ทางสมาธิ ทางนั้นมันเป็นแต่เพียงเดินมาตามแนวทางเท่านั้น ความแน่ใจถึงที่สุดยังไม่มืหรือก จนกว่าจะมาถึงขั้นนี้; ทำลายความสงสัยลังเลเสียได้แล้ว จึงจะเห็นชัดแจ้วว่า อ้าว นี่เรามาถูกแน่แล้วโว้ย! ที่แรกก็เดินมาเผื่อว่าจะถูกหรืออาศัยเหตุผลว่ามันถูก ความแน่ใจยังไม่สมบูรณ์; พอมาถึงอันดับที่ห้านี้ชัดเจนสมบูรณ์ ถูกแน่ไม่มีทางผิดอีกต่อไป เรียกเป็นภาษาบาลียุ้งยากว่า **มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ**. นี่มันยี่ตยารุงรังลำบากสำหรับพวกคุณ; ผมจะบอกแต่ว่า ความรู้ว่าถูกแน่หรือผิดแน่มั่นแน่นอนที่ขั้นนี้ มันชัดแจ้วกันตรงนี้ ในระยะนี้.

ลำดับที่หก ต่อไปอีก มันก็รู้แน่เฉพาะฝ่ายที่ถูก อย่าเอาไปปนกัน อันที่ห้ามันรู้ว่า ผิดแน่ ถูกแน่ เป็นอย่างนี้ ที่นี้เราก็แยกเอามาแต่ที่ถูกแน่ มันถูกแน่ยิ่งขั้นทุกที นี่เรียกว่า **ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ**. นี่ก็เป็นอันว่า ความแน่ใจ ความเห็นแจ้วอะไร มันชัดลงไปว่า นี่ถูกแน่.

ลำดับที่เจ็ด คือ **ญาณทัสสนวิสุทธิ** - จุดหมายปลายทาง ถึงเข้าแล้ว รู้เห็นทุกสิ่งกระทั่งว่าตั้งแต่ต้นจนถึงจุดหมายปลายทาง. นี่ผมก็จะเปรียบเทียบด้วยการเดินทางอย่างไปกรุงเทพฯ อีก ในแง่ที่ว่าเราเริ่มมีศีล เริ่มมีสมาธิ เริ่มมีความเข้าใจ คือทิวฐิถูกต้งนี้ เราก็เริ่มเดินออกไปจากไซยา; เตรียมตัวพร้อมด้วยศีล เตรียมการเดินทาง ปรับปรุงตัวให้พร้อมที่จะเดินทาง; นี่ก็เหมือนกับมีศีลและมีกำลังใจที่จะเดินทาง คือมีสมาธิ และก็มีความเข้าใจถูกต้องว่า จะต้องเดินไปทางนั้น.

ที่นี้ ก็มีความเข้าใจในส่วนที่ว่า **เดินไปทางนั้นเรื่อย** ไปจนถึงระดับหนึ่ง; **ไม่มีความลังเลแล้ว** ไม่มีความคิดที่จะถอยหน้าถอยหลังแล้ว. เดินเข้าไปต้งเกือบครึ่ง

อะไรทำนองนี้ ความลังเลว่าเราจะเดินดีหรือไม่เดินไม่มีเหลือแล้ว ที่นี้ก็ไปถึงขั้นที่ถูกแน่ เช่นไปถึงประจวบ ฯ หรือไปถึงหัวหิน ก็รู้ว่ามาถึงหัวหิน เดินทางถูกแน่ เพราะไม่ไปถึงนครศรีธรรมราช พัทลุง, เพราะมาถึงหัวหิน เพชรบุรี ราชบุรี นี้ถูกแน่. ขณะนี้รู้ว่าผิดไปทางโน้น ถูกไปทางนี้ ฉะนั้นที่เรามาถูกแน่; ถ้าวกไปทางโน้นเป็นผิด ถ้ามาทางนี้เป็นถูก. นี่ก็ถือว่าถูกแน่ บังเสียอีกหน่อยไปถึงนครปฐม สุกท้ายก็ถึงกรุงเทพฯ ; มองดูมาข้างหลัง โอ, ตั้งแต่ไชยถึงกรุงเทพฯ เป็นอย่างนี้เอง.

นี่คุณไปวิเคราะห์ตัวเอง ตั้งแต่เริ่มเตรียมตัวที่จะออกเดิน **เมื่อมีความรู้ มีความเข้าใจที่จะเดินเรื่อย ๆ ไป** แล้วก็เดินเรื่อย ๆ ไป จนรู้ว่า อ้อ! ทางนี้ถูกแน่แล้ว ไฉน! เพิ่งไปถูกแน่แล้วจริงไฉน เมื่อไปตั้งครึ่งทางโน้น. เมื่อแรกออกเดินก็คาดคะเนว่าถูก หรือว่าได้ไปตามแนวที่เขาวางไว้, หนทางที่เขาวางไว้; ความไวใจตัวเองยังไม่ถึงที่สุด กว่าจะถึงขั้นที่เรียกว่า มัคคามัคญาณทัสสนวิสุทธิ นั้น จึงจะรู้ว่า นี้ถูกแน่ นี้ผิดแน่ นี้ถูกแน่ แล้วก็เลือกเอาแต่ที่ถูกแน่ เข้าไปอีก แล้วก็ถึงโผล่งเข้า; เหลียวมาดูข้างหลัง อ้าว, ถูกแน่ตลอดทาง รู้แจ้งว่าเป็นอย่างไร ตรงนั้นเป็นอย่างไร ตรงนี้เป็นอย่างไร จนถึงกรุงเทพฯ.

นี่ก็เปรียบเทียบทางเดินทำเป็นอย่างนี้; ที่นี้ **ทางเดินของจิตใจ** ก็เป็นอย่างที่ว่านี้ เรียกว่าถูกต้องหรือบริสุทธิ์ หรือสะอาด ๗ อย่าง นับตั้งแต่สิ่งที่เรียกว่าศีล เบื้องต้นไปจนถึงญาณทัสสนะ อันสุดท้าย. ถ้าติดตามไปดูเรื่องละเอียด ก็ไปหาเรื่องวิสุทธิ ๗ ลำดับ ในหนังสือนักธรรม หนังสือที่เขาใช้เรียนในโรงเรียนนักธรรมดู เรียกว่าวิสุทธิ ๗ ลำดับ.

สำหรับอันสุดท้ายที่เรียกว่า **ญาณทัสสนวิสุทธิ** นั้น ไปหาเรื่อง **วิปัสสนาญาณ ๘**, อ่านดู ในคำบรรยายของผมก็มีหลายแห่ง.

ข้อธรรมที่กระจายออกไป อาจย่อรวบลงได้แม้เพียง ๑ คำ

ที่นี้ เรามาดูกันอีกที ดูอย่างรวบรัด ที่เราไปกระจายออกไปให้มากขึ้น เพื่อให้เห็นชัด ในทางกระจายออกไป ซึ่งจะเห็นชัด เห็นชัดที่หนึ่งเราต้องรวบรัดหรือสรุป ให้มันเหลือน้อยเข้ามาอีกทีหนึ่ง. ดูอย่าง *analysis* ดูให้มันเป็นแจกๆออกไป, ดูอย่าง *synthesis* ดูให้มันหกดกลับเข้ามา มันก็จะน้อยลงๆ, ที่นี้ ๘ อย่าง ๗ อย่าง มันจะเหลือเพียง ๓ อย่างได้; ถ้าเราดูอย่างสงเคราะห์ กลับเข้ามา เหลือเพียงศีล สมาธิ บัญญา.

ใน **มรรคมีองค์ ๘**; ๒ องค์ข้างแรกเป็นบัญญัติ, ๓ องค์ตรงกลางเป็นศีล, ๓ องค์สุดท้ายเป็นสมาธิ, **ย่อลง เหลือ ศีล สมาธิ บัญญา.**

ที่นี้ **ลำดับวิสุทธิ ๗** อย่างที่ว่า **อันแรกเป็นศีล, อันที่สองเป็นสมาธิ,** เหลือนอกนั้น ก็เป็นบัญญัติ หมด; ก็เหลือแต่ศีล สมาธิ บัญญา. ศีล สมาธิ บัญญา นี้ จำนวนทั้ง ๓ ทำให้เหลือเพียงหนึ่ง นี้ก็คือทาง, หนทางนี้ : **หนทางอันเอก** หนทางสายเดียว ย่นลงก็เหลือแต่เพียงคำว่า **“ทาง”** แต่เพียงคำเดียว พุทธศาสนาทั้งหมดทั้งสิ้น ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์, ทั้ง ๘๔,๐๐๐ ประเด็น.

item มีทั้ง ๘๔,๐๐๐ แล้วมาเหลือเพียงคำๆเดียวว่า **“ทาง”** ถ้าเราเข้าใจคำว่า **“ทาง”** ก็เหมือนรู้เรื่อง ๘๔,๐๐๐ เรื่อง : ทางผิด ทางถูก ทางครึ่ง ทางอะไร หนทางเป็นอย่างไร อุปสรรคของมันเป็นอย่างไร ผลของมันเป็นอย่างไร มันทั้ง ๘๔,๐๐๐ ประเด็น. แต่พอสรุปแล้วเหลือแต่คำว่า **“ทาง”**; แล้วก็รู้ที่จะเดินไป, แล้วก็ถึงจุดหมายปลายทาง.

วัย ของชีวิตสำหรับการเดินทาง

เวลายังเหลืออยู่นิดเดียว จะพูดเรื่อง **วัยในชีวิตสำหรับการเดินทาง**. “วัย” แปลว่า **ความสั้นไป ๆ** : คำว่า “วัย” หรือ **วัยของอายุ** วัยหนุ่ม วัยสาว, คำว่า **วัย** นี้ แปลว่า **ความสั้นไป เป็นตอน ๆ** เรียกว่า **วัยหนึ่ง ๆ**. สำหรับ **ชีวิต** นี้ **แบ่งเป็นกัวยึดได้** แล้วแต่เราต้องการ ตามเหตุผลที่เราจะต้องพูด ต้องทำ; แต่สำหรับเรื่องนี้ เรื่อง **การเดินทางของชีวิต** นี้แล้ว ผมอยากจะแนะว่า **แบ่งออกเป็นสัก ๔ วัย** : **วัยแรกคือเป็นพรหมจารี** ก่อนแต่งงานเป็นพ่อบ้านแม่เรือน นี้เรียกว่าเป็นพรหมจารี, ถึง **วัยคฤหัสถ์** แต่งงานเป็นพ่อบ้านแม่เรือน ครอบครองเรือน, **วัยถัดไปก็คือ วนปรัสถ์** วัยที่หลีกออกจากบ้านเรือนไปหาที่สงบสงัด, นี้หลังจากนั้นอีกเป็นวัย **สันยาสี** เทียวแจกความรู้ แจกของที่มีประโยชน์ทางวิญญาณแก่ผู้อื่น. นี้หมายความว่า เราทำได้ชีวิตจึงไปถึงวัยสุดท้าย **หน้าที่ของวัยสุดท้าย** คือเทียวแจกของสองตะเกียงให้ผู้อื่น.

ในชั้นนี้ จะไม่พูดถึงเรื่องบวชเรื่องอะไร เรื่องบวชเรื่องเรียนจะไม่พูดถึง จะพูดถึงคนธรรมดา อยู่ในโลกนี้ สมัยปัจจุบันนี้; ทำให้ดีที่สุด ในวัยศึกษา ตั้งแต่เกิดมาจนถึงเป็นหนุ่มเป็นสาวเต็มที่ นี้เป็นวัยนักศึกษา เรียกว่าพรหมจารี. **พรหมจารี** ในกรณีอย่างนี้ แปลว่า **นักศึกษา** คือ **ประพฤติอย่างพรหม : สวรรวมระวังไม่ให้ผิด ไม่ให้พลาด ไม่ให้หม่นหมอง ไม่ให้เสียหาย ไม่ให้สกปรก** นี้เป็นพรหมจารี; ทำให้ดี ผ่านให้ดี เป็นการเดินทางขั้นแรก แรกก้าวเดิน.

เดินต่อไปถึง **บัณฑิต** ถ้าแต่งงานเป็นพ่อบ้านแม่เรือน ได้รับความระหนัก ความผิดความถูก ความดีความชั่วอะไรอยู่กันที่นี้ มันจะสอนให้หมดที่นี้ เป็นวัยหนักที่สุด : การครองเรือน มีลูกมีหลานมีเหลนมีอะไรมากเข้า, มีคนในบังคับบัญชา รับผิดชอบมากเข้า มันก็เลวหนักที่สุด; นี้ผ่านไป ๆ.

ถึงระยะหนึ่ง โอ๊ะ, บ้างนั้น ชักจะเบื่อ ต้องหาอะไรมันดีกว่านี้ จึงออกไปหาความพักผ่อน ความสงบ ความหยุดพักทางจิต ทางวิญญาณ. เขาก็วิ่งออกจากกรอบคร่ำ จะไปบวชก็ได้ ไม่บวชก็ได้ อยู่เป็นอิสระ ไม่ไปพัวพันกับเรื่องหนักๆ; เหมือนคนแก่ๆ บางทีก็แอบไปนั่งอยู่มุมบ้าน ใต้กอไผ่ ใต้กอกล้วย มีกระต๊อบเล็กๆ อะไรอยู่ ไม่ยุ่งกับเรื่องบนเรือน บนตึก หรือถ้าออกไปบวชได้เลยก็ได้ เริ่มเปลี่ยนไปสู่โลกอีกโลกหนึ่ง คือโลกของความสงบ จากโลกของความวุ่นวาย ^{นี้}เป็นระยะวัย **วนปรสัถ์**.

ครั้นผ่านวัย^{นี้}ไปสำเร็จแล้วก็นึก : อ้าว, เราก็มาบวชกันเท่านั้นเอง ไม่มีปัญหาส่วนตัว เขาก็นึกถึงผู้อื่นบ้าง ก็กลับมาช่วยลูกช่วยหลาน แนะนำชี้แจงเพื่อนฝูงร่วมบ้านร่วมโลก ให้อุบายอย่างเราบ้าง เพื่อประหยัดเวลาให้เขา. ถ้าเป็นนักบวชก็เที่ยวสั่งสอนไปอย่างพระพุทธรเจ้า, ถ้าเป็นชาวบ้านก็สอนลูกสอนหลาน สอนเพื่อนบ้าน ตามวิสัยของชาวบ้าน. ^{นี้}เป็นระยะวัย **สันยาสี**.

วัยทั้ง ๔ ผ่านไปได้ด้วยดีแล้ว ก็เป็นการเดินทางที่ถูกต้อง : เดินจากวัยเด็กไปสู่วัยผู้ใหญ่, จากวัยผู้ใหญ่ไปสู่วัยผู้สูงอายุ, วัยผู้สูงอายุไปสู่วัยที่เป็นแสงสว่างแก่ผู้อื่น ไปแจกของส่องตะเกียง. ถ้าไปอย่างนี้ เป็นไปตามลำดับวัยก็สะดวก. ถ้าในกรณีพิเศษอยากจะข้ามลำดับวัย ก็ต้องลำบากหน่อย เช่นกระโดดมาบวชอย่าง^{นี้} มาสู่วัยวนปรสัถ์วัยที่สาม ก็ต้องพยายามต้องสามารถ ต้องทำถูกต้อง; ส่วนมากก็มาไม่ได้มากี่มาชั่วคราว, มาชิมดู แล้วก็กลับเดินทางไปใหม่ แต่ในบางคนบางกรณีมีจิตใจสูง I.Q. สูง รู้สิ่งต่างๆ ได้โดยไม่ต้องไปลอง ก็มีเหมือนกัน. มองเห็นด้วยสายตา ก็รู้ว่าได้ว่าแก่นั่นเอง มันไม่ต้องไปลอง ไม่ต้องกระโดดลงไปในหนองในคลอง ในโคลน ในเลนก็รู้ว่า โคลนเลนนี้ไม่ควรจะกระโดดลงไป; ส่วนคนที่ไม่รู้ก็จมโคลนจมเลน

ไปพักใหญ่ กว่าจะเกลียดหรือขึ้นมาเสีย; ฉะนั้น จึงว่าส่วนน้อยที่ว่าจะข้ามคิ้ว หรือ ลัดคิ้วไปได้ ส่วนใหญ่ก็ต้องมาตามลำดับคิ้ว. นี่การเดินทางของชีวิตมีอยู่อย่างนี้ น้อยคน ที่จะเดินทางลัดคิ้ว ต้องมาตามคิ้ว; ถ้ามาตามคิ้วก็นับว่าดี มีความรอบรู้; ถ้าลัดคิ้ว ได้ก็ดี เพราะไม่เสียเวลามาก; นี่แล้วแต่ใครจะเหมาะ.

ขอให้คุณสังเกตว่า **พรหมจรรย์ของพระพุทธเจ้า**นี้ รักษาโรคของสัตว์โลก ได้อย่างไร; **พระองค์เป็นนายแพทย์ทางวิญญาณของสัตว์โลก เป็นยอดสุดของ นายแพทย์ สอนวิธีที่จะรักษาโรคในทางวิญญาณ** ไว้อย่างนี้ : **ศีลรักษาโรคทางกาย ทางวาจา ให้หมดไป, สมาธิรักษาโรคทางจิต ให้หมดไป, ปัญญา**ก็รักษาโรคทาง **วิญญาณ ให้หมดไป.**

พวกกันแต่วันก่อนแล้ว โรคมี ๓ ระดับ : โรคทางกาย โรคทางจิต โรคทางวิญญาณ; ใน ๓ ระดับนี้ **ศีลรักษาโรคทางกาย, สมาธิรักษาโรคทางจิต, ปัญญา รักษาโรคทางวิญญาณ.** นี่ก็ไหว้ครุอยู่เสมอว่า **อาจารย์ของเราเป็นนายแพทย์ผู้ รักษาโรคของโลกทั้งปวง ให้หายไปได้ด้วยการเดินทางของชีวิตให้ถูกต้อง.** นี่ทางเดินของชีวิตมีอยู่อย่างนี้; พระพุทธเจ้าท่านได้สอนไว้อย่างนี้ : รักษาโรคทางวิญญาณ ก็คือเดินพ้นไปจากขุมโรค หรือแหล่งโรคทั้งทางกายและทางจิตทั้งทางวิญญาณ. เรา **ระลึกถึงพระคุณ มหากรุณาธิคุณอยู่เสมอ.**

เวลาก็หมด เลยไปบังเล็กน้อย นกก็เตือนหลายหนแล้ว

เทกิจฉกรรรม

— ๙ —

๗ เมษายน ๒๕๑๔

เครื่องมือพิเศษสำหรับทุกคน

วันที่ ๗ เมษายน ๒๕๑๔

สำหรับพวกเรานี้

ล่วงมาถึงเวลา ๔.๓๐ น. แล้ว

นี่เป็นครั้งที่ ๕ ของการบรรยาย, เป็นเรื่องที่ ๕ ของสิ่งที่จะเป็นเครื่อง
เชี่ยวชาญรักษาโรคของโลก ซึ่งวันนี้จะได้พูดโดยหัวข้อว่า เครื่องมือพิเศษสำหรับคน
ทุกคน.

ในครั้งที่แล้วมา เราได้พูดถึงการเดินทางของชีวิต หรือชีวิตเป็นการเดินทาง
แล้วก็แสดงหนทางของชีวิตนั้น พอเป็นที่เข้าใจได้ ว่าเดินกันอย่างไร ในทางวัตถุ ใน
ทางเท้า แล้วก็ทางวิญญาณ.

การกระทำทุกอย่างต้องมีเครื่องมือ

ที่นี้เนื่องจากการกระทำทุกอย่าง ก็ต้องมีเครื่องมือ; คำว่า “เครื่องมือ” นี้ อาจยังเข้าใจกันแคบไปก็ได้ คือคนธรรมดาจะรู้จักเครื่องมือ แต่เพียงสิ่งที่เราเรียกมันว่าเครื่องมือ. โดยเฉพาะเด็ก ๆ ก็รู้จักเครื่องมือแต่สิ่งที่ผู้ใหญ่เขาเรียกว่าเครื่องมือ; ส่วนสิ่งที่เป็เครื่องมืออย่างยิ่ง แต่มิได้เรียกว่าเครื่องมือนั้น ก็ไม่รู้จัก. **สิ่งที่เป็เครื่องมืออย่างยิ่ง แต่มิได้เรียกว่าเครื่องมือ** นั้น มีทั้งทางฝ่ายวัตถุ และทางฝ่ายวิญญาณ; เช่นทำมิ้วสำหรับเดิน, พุศตามหลักของภาษา เขาก็เป็เครื่องมือ เป็เครื่องมือสำหรับเดิน.

คำว่า “**เครื่องมือ**” ตัวหนังสือหมายถึงสิ่งที่จะใช้ด้วยมือ; แต่โดยความหมายไม่ใช่อย่างนั้น จะใช้ด้วยอะไรก็ได้ แต่**ใช้ให้สำเร็จประโยชน์** นั้นแหละเขา**เรียกว่าเครื่องมือ**. ที่นี้โดยมากโดยทั่วไป ที่ธรรมดาเห็น ๆ กันอยู่นี้ มีการใช้ด้วยมือ เขาคำว่า “มือ” มาเป็หลัก ก็เลยเรียกว่า “เครื่องมือ”; อย่างเรือสำหรับขี่ไปไหนมาไหนนี้ ไม่มีใครเรียกว่าเครื่องมือ แต่โดยความหมายมันก็เป็นเครื่องมือ คือเครื่องให้สำเร็จประโยชน์แก่การงานนั้นคือการไป. รถก็เหมือนกัน รถเป็เครื่องมือ. จะต้องเข้าใจความหมายของคำว่า เครื่องมือที่กว้างอย่างนี้ จึงจะเข้าใจธรรมะในฐานะที่เป็เครื่องมือได้.

โดยเนื้อแท้ธรรมะ เป็เครื่องมือสำหรับดับทุกข์

ธรรมะในฐานะที่เป็เครื่องมือ ก็หมายถึงเครื่องมือทางจิต ทางวิญญาณ ทางฝ่ายวิญญาณ เป็เครื่องมือสำหรับไปนิพพานโดยสมมติ, โดยเนื้อแท้ก็คือ **สำหรับ**

ดับทุกข์ให้สิ้นเชิง. ดับทุกข์สิ้นเชิงนั้นคือนิพพาน ที่เราพูดอย่างสมมติ; พูดเป็นทำนองภาษาชาวบ้านหน่อยก็ว่า “ไปนิพพาน” แต่เนื้อแท้คือดับทุกข์ ดับกิเลสสิ้นเชิง. พอได้ยินคำว่า “ไปนิพพาน” หรือ “ได้นิพพาน” นี้ ทำให้รู้สึกทึ่งหรือสนใจ เพราะมันมีลักษณะ หรือความหมายของการโฆษณาชวนเชื่อ; แต่พอพูดว่า ดับกิเลส ดับทุกข์ให้สิ้นไป หรือความสิ้นไปแห่งกิเลสและทุกข์อย่างนี้ ก็ไม่นึกสนุกเท่ากับว่าไปนิพพาน.

นี้ ธรรมะ นี้ เป็นเครื่องมือสำหรับให้ถึงนิพพาน หรือให้ **ดับกิเลสและความทุกข์ได้;** เครื่องมือทางวัตถุ ก็เช่นเครื่องมือที่ใช้ด้วยมือ กระทั่งรถ เรือ กระทั่งเท้าก็มีสำหรับเดิน เครื่องมือสำหรับเดิน, หยูกยา อาหาร ก็เครื่องมือสำหรับที่จะแก้โรคในทางกาย, ธรรมะก็เป็นเครื่องมือที่จะแก้โรคในทางจิต. ที่แล้วมาเคยเข้าใจคำว่าเครื่องมือในวงแคบอย่างไร เตี้ยวันนี้ให้มาเข้าใจคำว่าเครื่องมือในขอบเขตที่มันกว้างขวางอย่างนี้ เพื่อศึกษาธรรมะ. **การงานทุกอย่างต้องมีเครื่องมือ** ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทางวัตถุหรือทางร่างกาย หรือว่าทางวิญญาณ; สำหรับทางวิญญาณ เราก็มียุทธวิธีประเภทเครื่องมือ. **ถ้าเรามีเครื่องมือทางวิญญาณดี** นั้นแหละเราจะใช้เครื่องมือทางร่างกายได้ดีด้วย มันมีประโยชน์ซ้อนกันอยู่; **ถ้าเรามีธรรมะดี เราก็จะมีร่างกายดี มีวัตถุดี.**

เมื่อพูดว่า ธรรมะในฐานะเป็นเครื่องมือ หรือธรรมะเป็นเครื่องมือนี้ ก็แปลกไปจากที่เคยได้ยิน เรียกว่าแปลกหู แม้แก่พวกนักศึกษาย่างพวกคุณ; เพราะว่าไม่เคยได้ยิน หรือได้สังเกตเห็นด้วยตนเองว่า ธรรมะเป็นเครื่องมือ ต่อเมื่อมาคุ้นเคยกับภาษาวัตถุ มาเรียนภาษาบาลี จึงจะมองเห็นความหมายของคำว่า เครื่องมือ. ในภาษาบาลี ความหมายของวิภัติปัจจัยบางตัวนั้น มันแสดงอย่างนี้ **เป็นที่ หรือ เป็นเหตุ หรือ เป็นแดน** หรือว่า **เป็นเครื่องมือ** นี้เหมือนกันหมด เราเรียกว่า **กรรมสาทรน** คือ

ในกรณีที่เป็นเครื่องมือ. ชีวิตมันเดินทาง, งานของชีวิตคือการเดินทาง; การงานทุกอย่างต้องมีเครื่องมือ ฉะนั้น **การเดินทางของชีวิตก็ต้องมีเครื่องมือ.**

ทีนี้ คำว่า “ธรรมะ” นี้ มันแปลกประหลาดมาก อยากจะพูดอีกหรือพูดบ่อยๆ ว่า คำว่า “ธรรมะ” นี้ แปลกประหลาดมาก มันกินความกว้าง คือ **หมายถึงทุกสิ่ง** เป็นอะไรก็ได้. ทีนี้ เรา **แยกออกมาเฉพาะที่เป็นเครื่องมือ** มาพูดกันในวันนี้; แต่ให้รู้ไว้ว่า สิ่งที่เราเรียกว่าธรรม หรือธรรมะนี้ มันเป็นทุกสิ่งไม่ว่าอะไร ไปดู **ความหมายของธรรมะ** ในความหมาย ๔ อย่าง ที่อธิบายไว้ในที่บางแห่ง : **ธรรมะในฐานะเป็นธรรมชาติทุกอย่าง, ธรรมะในฐานะเป็นกฎของธรรมชาติทุกอย่าง, ธรรมะในฐานะเป็นหน้าที่ ที่มนุษย์จะต้องกระทำตามกฎของธรรมชาติ** นั้นทุกอย่าง, แล้ว **ธรรมะคือผลที่เกิดขึ้นมา จากการทำหน้าที่นั้นทุกอย่าง,** เลยไม่ยกเว้นอะไร.

ธรรมชาติ ทั้งหมดหลาย รูปธรรม นามธรรม ร่างกาย จิตใจอะไรก็เป็นธรรมชาติ นี้ก็ **เรียกว่าธรรม** ในภาษาบาลี, **กฎเกณฑ์** ต่างๆ ที่อยู่ในสิ่งเหล่านั้น ก็ **เรียกว่าธรรม** ในภาษาบาลี, **หน้าที่** ที่มนุษย์ต้องทำตามกฎนั้น ไม่ทำไม่ได้ นี้ก็ **เรียกว่าธรรม** ในภาษาบาลี, **ได้ผล** อะไรมาก็ **เรียกว่าธรรม** ในภาษาบาลี; นี้คำว่าธรรม มันหมายถึงทุกสิ่งอย่างนี้ เป็นเหตุก็ได้ เป็นผลก็ได้.

ทุกกรณีก็ต้องมีธรรมะเป็นเครื่องมือ

ในที่นี้เรา **จะพูดถึงเฉพาะเครื่องมือ;** ถ้าพูดให้หมดตามหลักข้างต้น ก็พูดได้ว่า **ธรรมะในฐานะเป็นวิชาการ, ธรรมะในฐานะเป็นเครื่องมือที่จะใช้, ธรรมะ**

ในฐานะเป็นทรัพยากร หรือ material ที่เราจะเอามาใช้ในการงาน, แล้ว *กรรม* ในฐานะเป็นการทำงาน ก็ได้ *กรรม* ในฐานะเป็นผลงาน ก็ได้.

คุณลองสังเกตดูให้ดีๆ ในการทำงานอย่างหนึ่ง จะมีอะไรก็อย่าง? ไม่ว่า จะทำงานทางวัตถุ หรือทางธรรม ขึ้นชื่อว่า ทำงานแล้ว มันก็ต้องมีอะไรหลายๆอย่าง; ถ้าไม่มองให้เห็น ก็มลายเท่านั้น. ยกตัวอย่าง *กรรม* ในการทำงานนี้ **จะต้องมีกรรม คือวิชาการ หรือความรู้**ที่เราจะทำ, **มีกรรมคือเครื่องมือ**ที่จะใช้ทำ, **ต้องมีทรัพยากร** คือสิ่งของต่างๆ เป็นวัตถุต่างๆที่จะเอามากระทำ หรือประกอบกันเข้านี้, **ต้องมีการกระทำ** แล้วก็**มีผลของการกระทำ**; ทั้งหมดนี้มันเรียกว่ากรรม อย่างน้อยก็มีตั้ง ๕ อย่าง ๕ แ่ง ๕ มุม. ในการทำงานอย่างหนึ่ง กรรมมีตั้ง ๕ แ่ง ๕ มุม, ในมุมหนึ่งนั่นมีคำว่า “เครื่องมือ” ในฐานะที่เป็นเครื่องมือ; ฉะนั้นเรา จะต้องรู้จักกรรมให้ดีๆ ในทุกแ่ง ในทุกมุม; **วันนี้เลือกเอามาแต่มุมที่เรียกว่า เครื่องมือ.**

ไหว้ครูก่อนทำการ ช่วยให้มีปฏิบัติงานได้ดีที่สุด

เมื่อจะใช้เครื่องมือสำหรับเดินทางของชีวิต ก็มีต้นตอมาจากพระศาสดาของเรา; ฉะนั้น ขอให้ไหว้ครูอยู่เสมอ แม้จะหยิบเครื่องมือมาใช้สักอันหนึ่งนี้ จะต้องไหว้ครูเสมอ : สัพพัญญู สัพพทสฺสาวี ชินโณ อาจารย์โย มม มหาการุณิกโก สตถา สัพพโลกตักกิจฺจโลก - อาจารย์ของเรานั้น เป็นผู้รู้สิ่งทั้งปวง เป็นผู้เห็นสิ่งทั้งปวง เป็นผู้ชนะมารแล้ว เป็นผู้สั่งสอนที่ประกอบด้วยกรุณาใหญ่ เป็นนายแพทย์ผู้เยียวยารักษาโรค ของสัตว์โลกทั้งปวง ดังนี้; **นี่คือคำไหว้ครู.**

ทุกอย่างสำเร็จออกมาจากพระบรมครูองค์นี้ **คนไหว้ครูคือคนกตัญญูกตเวที** คือคนที่เคารพต่อครูบาอาจารย์; **คนที่มีจิตใจจดจ่อต่อคำสั่งสอนหรือความเมตตากรุณาของครูบาอาจารย์ นี้ก็เรียกว่าไหว้ครู.** ถ้าสวดแต่คำสวดเฉยๆ ก็ไหว้ครูอย่างนกแก้ว นกขุนทอง; ถ้าว่าไปด้วยความรู้สึก จูงใจไปด้วยความรู้สึก ก็เป็นไหว้ครูที่แท้จริง, แล้วสิ่งต่างๆ จะง่าย คือ จะพริกพร้อม จะจริงจัง.

ขอให้พิจารณาดูให้ดี ๆ กันทุกคน เราไหว้ครูทุกครั้งที่ยืมเครื่องมือมาใช้; คุณ **ทำวัตรเช้าทำวัตรเย็น** นั่นก็ไหว้ครูเหมือนกัน; แต่ไหว้ครูเมื่อไม่ทำงาน **พอจะลงมือทำงาน ต้องไหว้ครูเป็นพิเศษ** อย่างนี้. **พวกที่เคร่งครัด พอเขาหยิบอะไรขึ้นมาจะทำจะใช้ เขายกมือไหว้** **หลับตาก็ถึงครูบาอาจารย์** นึกถึงอะไรที่เขาอยากจะทำ, พวกมโนห์รา พอหยิบเทริดออกมาจะสวมนี้ เขาวางเทริดอยู่ตรงหน้าแล้วเขาก็ไหว้; นี่เหมือนกับต้องสำรวมจิต เพื่อจะปฏิบัติงานนี้ให้ดีที่สุด โดยเอาพระคุณของครูมาเป็นเครื่องสนับสนุนกำลังใจหรือคุ้มครอง.

นี่พวกคุณจะไม่ทำอย่างนั้น **เห็นไปว่าวิชาความรู้มันเป็นเศษอะไร ที่อยู่ในอำนาจของเรา** ก็ทำไปอย่างที่เราเรียกว่า เป็นของที่ต่ำกว่าเรา. ถ้าเป็นอย่าง **สมัยโบราณ พอหยิบกระดานขนวนมาจะเรียนหนังสือ ก็ต้องไหว้;** เพราะฉะนั้น เขาก็มีจิตใจต่างกัน : **ในห้องเรียนก็เหมือนสถานที่ศักดิ์สิทธิ์** มีความเคารพบูชา, **ครูบาอาจารย์เข้ามา ก็เคารพบูชา,** หนังสือหน้าหาก็ข้ามไม่ได้. **เดี๋ยวนี้พวกคุณ** อาจจะทำเขาทำเขียนหนังสือก็ได้ถ้ามันสะดวกขึ้นมา; **ฉะนั้นจึงมีจิตใจต่างกัน** คือเรา **ถูกครูไหว้.**

การเดินทางของชีวิตจะต้องใช้เครื่องมือฝ่ายวิญญาณ

เอาละทีนี้ เราก็จะพูดกันถึงสิ่งที่เรียกว่าเครื่องมือ ทีนี้เรากำลังพูดถึงการเดินทาง การเดินทางก็คือการทำงาน การทำงานต้องมีเครื่องมือ นี่เป็นหัวข้อ. การเดินทางเป็นการทำงานโดยตรงของชีวิตฝ่ายวิญญาณ ; ฉะนั้นต้องใช้เครื่องมือ ซึ่งเป็นเครื่องมือโดยตรง, เครื่องมือโดยตรงของชีวิต เครื่องมือโดยตรงของชีวิตฝ่ายวิญญาณ.

เพราะว่าเรามีชีวิตฝ่ายวัตถุทาง *biology, biological life* อย่างนี้, ไปเรียน *biology* คุณก็รู้ว่าชีวิตนั้น คืออะไร? ก็รู้เพียงแต่ความสดชื่นของ *protoplasm* ที่มีอยู่ในเซลล์ ๆ หนึ่งก็เรียกว่ามีชีวิต; อย่างนี้ไม่ใช่กรณีที่เรากำลังจะพูด. เพราะเรากำลังจะพูดถึงชีวิตฝ่ายวิญญาณซึ่งมองด้วยตาไม่เห็น ด้วยกล้องจุลทรรศน์ก็ไม่ได้เห็น ด้วยอะไรก็ไม่ได้เห็น; มันต้องมองด้วยธรรมจักรฯ จึงจะมองเห็น.

การงานโดยตรงของชีวิตฝ่ายวิญญาณนี้มี *definition* ที่จะต้องจดจำไว้ให้ดีๆ; การงานโดยอ้อมก็มี, การงานของชีวิตโดยอ้อมก็มีมากอย่าง; แต่การงานโดยตรงของชีวิต คือเดินไปให้ถึงจุดหมายปลายทาง แล้วให้วิญญาณนั้นแหละเดินไป.

ชีวิตฝ่ายวัตถุยังมีไม่ใช่ชีวิต; ช่วยจดจำให้ดีๆ ว่าชีวิตฝ่ายวัตถุนี้ ยังไม่ใช่ชีวิต. ชีวิตทาง *biology* ทางอะไรที่คุณรู้จักกันดีนั้น ยังมีไม่ใช่ชีวิต; ฉะนั้นขอให้รู้จักชีวิตให้ดีๆ ให้ถูกต้อง ซึ่งต้องเป็นเรื่องชีวิตทางวิญญาณ. ชีวิตทางวัตถุเป็นเรื่องที่จะไม่ช่วยอะไรให้แจ่มแจ้งได้ ไม่เข้าถึงส่วนลึก หรือส่วนหัวใจของตัวชีวิต มันเป็นเรื่องเปลือก; ร่างกายนี้มันเป็นเปลือก จิตใจเป็นเนื้อใน. ชีวิตทางร่างกายนั้นก็น่าหัว น่าสงสาร; **ชีวิตทางจิตใจ** ทางภายในนั้น เป็นตัวชีวิตจริง, แล้วเลย

ไปถึงที่สุด ก็เป็นเรื่องของสติปัญญา ของความคับทุกข์ ประเสริฐสูงสุดอยู่ในสติปัญญา ที่มีอยู่ในตัวชีวิต; นั่นแหละคือชีวิตจริง.

คำสอนในศาสนาคริสต์นิกาย ในคัมภีร์ไบเบิลที่พระเยซูสอนตอนหลังนี้ที่ว่า “**จงสละชีวิตแล้วก็ได้ชีวิต**”; นี่พวกคุณก็จะพูดว่า โอ๊ย, บ้าแล้ว พุทธิคติ logic แล้ว “**สละชีวิตแล้วก็ได้ชีวิต**” อย่างนี้ คนที่ว่ามันผิด logic ผิดคณิตศาสตร์ ผิดอะไรไปหมด. นี่เพราะเขาพูดภาษาวิญญาน จึงถูกที่สุด “**สละชีวิตง่าย ๆ ง่าย ๆ ที่คนธรรมดา รู้จักนั้นเสีย แล้วก็ได้ชีวิตที่แท้จริง**” ที่เป็นความมุ่งหมายของพระเจ้า หรือของศาสนา, สละชีวิตฝ่ายวัตถุฝ่ายร่างกายนี้ อย่าไปบำรุงบำเรอมัน. **อย่าไปบำรุงบำเรอเนื้อหนัง หรือ เรื่องกามารมณ์ หรือ เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ** ซึ่งเป็นชีวิตฝ่ายวัตถุนี้; **ให้สละเสีย แล้วจะได้ชีวิตฝ่ายวิญญาน ที่มีความสุขจริง มีอะไรจริง ๆ กว่าทั้งนั้น.**

นี่จำคำนี้ไว้คิดไว้นึกดูบ้าง “**ให้สละชีวิตเสียแล้วก็ได้ชีวิต**” แล้วอธิบายอย่างไรไม่ผิด logic ไม่ผิดคำนวณของคณิตศาสตร์ หรือสังขยศาสตร์ของปรัชญา ถ้าไม่อย่างนั้นเราจะโง่กว่าพวกคริสเตียน “**สละชีวิตเสียแล้วจะได้ชีวิต**” เข้าใจไหม?

บทพจนไว้อีกทีหนึ่งว่า **ชีวิตนี้มีหลายชั้น** : ชีวิตของพืช ต้นหญ้า ต้นบอน พืชพันธุ์นั้นมันก็มีชีวิต เรียกว่าชีวิตของพืช, แล้วก็ชีวิตของสัตว์ เช่นสุนัข เช่นแมว เช่นนก เช่นอะไรต่าง ๆ นี้ ก็เหมือนชีวิตของสัตว์, แล้วก็มาถึงชีวิตของคน คนโง่ ๆ, แล้วก็มาถึงชีวิตของมนุษย์ คือคนที่มีใจสูง มีสติปัญญา; นี่ก็ยังไม่ใช่ชีวิตที่น่าแสวงหาอะไร. **ชีวิตอันสุดท้ายคือ ชีวิตของธรรม** ชีวิตของพระธรรม หรือ **ตัวพระธรรม**; **นั่นแหละเป็นชีวิต.**

ไหนก็พูดถึงเรื่องคริสเตียนกันแล้ว ก็อยากจะพูดอีกเรื่องหนึ่ง : รูปภาพที่วางอยู่ตรงโน้น ไปดูกันบ้าง. นั่นแสดงชีวิตที่มีตามเรื่องในคัมภีร์ไบเบิล เมื่อพระเยซูไปทำความเพียรอยู่ในที่สงัด ไม่ได้รับประทานอาหารมานานหลายวัน หลายสัปดาห์; มารก็เข้ามาบอกพระเยซูว่า อ้าว, ก็เป็นบุตรพระเจ้าทั้งที่ ก็ต้องเสกก้อันหินเหล่านี้ให้มันเป็นอาหารชั้นมาซิ เป็นขนมปัง. พระเยซูก็ตอบว่า "ชีวิตมิได้อยู่ด้วยขนมปัง", ขนมปังหมายถึงข้าวปลาอาหาร; แต่**ชีวิตอยู่ได้ด้วยพระธรรม** ของพระเจ้า. นี่มองคนละแง่ : ความรู้สึกฝ่ายต่ำ มันมองข้าวปลาอาหารเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิต, ชีวิตฝ่ายวิญญาณ ฝ่ายสูง มองธรรมะในฐานะเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิต. คุณเป็นพวกไหน ? หรือว่ากำลังอยากจะมีชีวิตชนิดไหน ? ก็ลองถามตัวเองดู ทดสอบตัวเองดู.

ชีวิตที่สมบูรณ์ต้องเป็นภาวะที่ปราศจากทุกขันธ์เชิง

นี่เราก็จะมีชีวิตสูงสุด **ที่กำลังจะพูดกันนี้ คือชีวิตของธรรม** หรือมีธรรมะเป็นชีวิต มีธรรมะเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิต อะไรก็เกี่ยวกับธรรม ในทางฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณ ทั้งนั้น. นี้ดูให้ตื้นอีกนิด ก็จะเห็นว่า **การทำให้มีชีวิตนั้นแหละคือการทำงาน**, การทำให้มีชีวิตชนิดที่ว่านี้ นั่นแหละคือการทำงาน คือการงานของชีวิต; เลยกพูดได้โดยหลักทั่วไป เป็นหลักทั่วไปว่า **"ชีวิตนั่นคือการทำงาน การงานนั่นคือชีวิต"**. ถ้าปราศจากการงานแล้ว ชีวิตไม่มี : ชีวิตทางโลกๆ ก็มีการงานอย่างโลกๆ, ชีวิตสูงสุดทางวิญญาณก็มีการงานทางวิญญาณ; เรามีการงานทั้งอย่างต่ำและอย่างสูง ทั้งอย่างวัตถุและอย่างนามธรรม ทั้งทางกาย ทั้งอย่างทางกาย ทั้งอย่างทางจิตหรือวิญญาณ. ชีวิตคือการทำงานเป็นอย่างนี้.

ที่นี้ เครื่องมือที่จะวิเคราะห์ประเสริฐที่สุด ก็คือ เครื่องมือที่ทำให้การมีชีวิต
 ของเราสมบูรณ์; เครื่องมือที่จะทำให้การมีชีวิตของเราสมบูรณ์ คือไปถึงจุดหมาย
 ปลายทาง. นี่เลยเป็นเครื่องมือพิเศษที่ต้องสนใจกันให้ดี เมื่อพูดถึง เครื่องมือ ในที่นี้
 เราหมายถึง สิ่งที่จะทำให้ชีวิตสมบูรณ์; การมีชีวิตสมบูรณ์นั้น คือ ยอดสุดของงาน.

ชีวิตที่สมบูรณ์ ให้อนิยามว่า ถึงจุดหมายปลายทางของความรู้และการ
 งาน คือมันไปถึงจุดหมายปลายทาง ของวิชาความรู้และการงาน; นี่ก็คือนิพพาน.
 เลิกเข้าใจนิพพานว่าเป็นของครีคระกันเสียที, เลิกเข้าใจนิพพานว่าเป็นของอยู่ไกลสุดเอี่ยม
 ไม่อยู่ในวิสัยที่เราจะถึงได้กันเสียที; ให้อุจจก นิพพาน ในฐานะที่ว่าเป็นการถึงจุดหมาย
 ปลายทางของความรู้และการงาน. พวกคุณเป็นนักศึกษาในมหาวิทยาลัย นี้ก็คลุกคลี
 ระคนอยู่ด้วยความรู้; แต่เมื่อไรถึงที่สุดแห่งความรู้ทั้งหลายของมนุษย์ เมื่อนั้นถึงนิพพาน
 ซึ่งถึงที่สุดของความรู้. ที่ปรุงเป็นการทำงานมันก็เนื่องกับความรู้ พุคว่าความรู้ก็พอ เพราะ
 ความรู้ก็เพื่อการทำงานต่อไป การงานก็เพื่อผลของการงาน; ฉะนั้น ที่สุดของความรู้
 ก็ไปอยู่ที่ที่สุดของการงาน ก็คือผลของการงาน ในที่นี้เราเรียกว่า นิพพาน - ภาวะที่
 ปราศจากความทุกข์โดยประการทั้งปวง, เป็นมนุษย์ผู้ถึงที่สุด ที่มนุษย์ควรจะไปถึง
 เป็นมนุษย์ที่ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ.

เครื่องมือวิเศษมันทำให้มนุษย์เป็นอย่างนี้, รู้จักเครื่องมือในลักษณะอย่างนี้.

เครื่องมือถึงชีวิตสมบูรณ์คือพระธรรม

ที่นี้ ก็ได้พูดมาแล้วตามลำดับว่า เราต้องการเครื่องมือ เครื่องมือนี้เป็น
 เครื่องมือทางวิญญาณ เครื่องมือทางวิญญาณนั่นคือพระธรรม; พระพุทธเจ้าเป็น

ผู้มอบให้ซึ่งเครื่องมือนี้ สำหรับเราจะมีเป็นคู่มือ แล้วก็พ่นผ้าไปให้ถึงจุดหมายปลายทาง. พระพุทธเจ้าเป็นผู้ให้เครื่องมือ, เครื่องมือคือพระธรรม, ผู้ใช้เครื่องมือคือพระสงฆ์ : เป็นพระสงฆ์ที่กำลังใช้เครื่องมืออยู่ก็มี, ใช้เครื่องมือสำเร็จแล้ว, เสร็จเรื่องหน้าที่การงานไปแล้วก็มี.

สมมติสงฆ์ เขาเรียกกันอย่างนั้น น่าละอายมากที่กำลังไม่รู้อิโหนอิเหน่เกี่ยวกับเครื่องมือ ใช้ก็ไม่เป็น; นี่เป็นสมมติสงฆ์. สมมติให้สักทีว่าเป็นพระสงฆ์, นี่เขาเรียกกันมาแต่เดิมอย่างนี้ มีเหตุผลที่จะเรียกอย่างนั้น. ถ้าใช้เครื่องมือถูกต้องอยู่ จนกระทั่ง **ใช้เครื่องมือสำเร็จแล้ว ก็เป็นพระอริยสงฆ์**; นี่พระสมมติสงฆ์ก็คือพระสงฆ์ดิบ ๆ raw material ยังทำไม่ได้; ถ้าผลิตเป็นของสำเร็จตามความประสงค์ขึ้นมาแล้ว ก็เป็นพระอริยสงฆ์. ฉะนั้น **ธรรมะนั้นจะผลิตคนที่ไม่เป็นพระสงฆ์ ให้เป็นพระสงฆ์, คนที่ไม่ดับทุกข์ให้มันดับทุกข์.**

ขอให้นึกถึงพระรัตนตรัยในลักษณะอย่างนี้ สำหรับเรื่องที่เรากำลังพูด : **พระพุทธเจ้าเป็นผู้มอบให้ซึ่งเครื่องมือ,** เครื่องมือคือพระธรรม, พระธรรมเป็นเครื่องมือทำลายกิเลสและความทุกข์, เราทุกคนเป็นพระสงฆ์ รับเครื่องมือนี้มา เพื่อจะใช้ตามวัตถุประสงค์อันนั้น. **ถ้าเหลวไหลก็ไม่เป็นพระสงฆ์** แล้วก็ไม่มีพระพุทธเจ้า แล้วก็ไม่มีพระธรรม แล้วเสียเวลาที่จะพูด ทำวัตร สวดมนต์อยู่ทุกเช้าทุกเย็น ถึงพระพุทธถึงพระธรรม ถึงพระสงฆ์ ซึ่งเราไม่มี หรือไม่ได้เกี่ยวข้องด้วยเลย; พูดแต่ปากหลับตาพูดไปก็ได้ เหมือนกับนกแก้วนกขุนทอง เหมือนกับจานเสียง เปิดขึ้นก็ดัง อย่างนี้.

ต้องรู้จักเลือกใช้ธรรมะมาเป็นเครื่องมือ

พระธรรมในฐานะเป็นเครื่องมือนี้; เอาละ, ย้อนระลึกไปถึงที่พูดแล้วว่า ธรรมะมีหลายแง่หลายมุม. เดียวนี้เราจะพูดกันในมุมของเครื่องมือ พระธรรมในฐานะ

เป็นปริยัติ มีทั้ง ๘๔,๐๐๐ ข้อ; จัดไว้เป็นหมู่หมวด มีชื่อต่างๆกันมากชื่อ. ถ้าออกชื่อให้ฟัง คงจะแปลกหูสำหรับพวกคุณตามเคย.

ธรรมะที่มีชื่อว่า **อิทธิบาท** บางทีจะเคยได้ยิน ได้ฟังมาบ้างแล้วในวิชาศีลธรรม; ส่วนธรรมะที่มีชื่อว่า **โพชฌงค์** นั้น เห็นจะยังเลย. พวกครูบาอาจารย์ชั้นที่สมมติกันว่าเป็นนักปราชญ์ ก็ยังพูดว่าโพชฌงค์ไม่ใช่เรื่องเกี่ยวกับชาวบ้าน, ไม่ใช่เรื่องเกี่ยวกับมนุษยธรรมตา. นั่นเพราะไม่รู้จักโพชฌงค์ในฐานะที่เป็นเครื่องมือสำหรับคนทุกคน แม้แต่ชาวบ้าน แม้แต่จะทำไรทำนา จะเลี้ยงวัวเลี้ยงควาย. เราจะได้พิจารณากันต่อไป.

พิจารณาเครื่องมือหมวดที่ชื่อว่า พละหรืออินทรีย์

ธรรมะที่มีชื่อว่า **พละ** หรือ **อินทรีย์** ชื่อเป็นภาษาต่างประเทศสำหรับคุณ มีอยู่ ๕ อย่าง : **ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา**; นี่ชื่อภาษาต่างประเทศ คือภาษาอินเดีย เป็นภาษาบาลี. นี่เรามาทำให้เป็นภาษาไทยให้เข้าใจได้ง่ายๆ **พละ** แปลว่า **กำลัง**, **อินทรีย์** แปลว่า **สิ่งสำคัญ** หรือ **เรื่องใหญ่ เรื่องสำคัญ**. **พละ - กำลัง** หรือ **อินทรีย์ - เรื่องใหญ่ เรื่องสำคัญ** นี้มีอยู่ ๕ ข้อ **ศรัทธา - ความเชื่อ** **วิริยะ - ความเพียร** **สติ - ความระลึกได้** **สมาธิ - ความเป็นสมาธิ** **ปัญญา - ความรอบรู้**; นี่เขาก็พูดกันอย่างนี้. เขาก็สอนกันอย่างนี้ ในโรงเรียนนักธรรม ก็ให้ท่องไว้ ให้จำไว้เสียมากกว่า ที่จะมองให้เห็นตัวจริงนี้.

ถ้าเราจะรู้จักสิ่งเหล่านี้ดี เราก็ต้องมองไปจากที่ว่า เราจะต้องมี **การเดินทางของชีวิต** แล้วเรา **จะเอาอะไรเป็นกำลังสำหรับเดินทาง**? นี่เราจะเอา **ศรัทธา** คือ

ความแน่ใจ, แล้วเราเอา **วิริยะ** คือ **ความกล้าหาญ**, เอา **สติ** คือ **ความรู้สึกรู้ตัว** สัมผัส สัมผัสอยู่เสมอ, เอา **สมาธิ** คือ **ความทรหดหนักแน่นมั่นคง**, เอา **ปัญญา** คือ **ความรู้** ในเรื่องที่เรากำลังกระทำอยู่.

คำแปล เหล่านี้ **แปลโดยความหมาย** **ไม่ใช่แปลตามตัวหนังสือ**, แปลตามความหมายโดยตรง เพื่อให้พวกคุณเข้าใจได้ง่าย ๆ ทันที แล้วถูกต้องแท้จริงของมัน :-

ศรัทธา คือ **ความแน่ใจ** เชื่อตัวเอง ไว้ใจตัวเอง; นี่เราเรียกสั้น ๆ ว่า ความแน่ใจ. เราก็มีศรัทธาก่อนที่เราจะทำอะไร จะเรียนหนังสือ หรือจะทำการงาน หรือจะทำอะไรก็ตาม โดยเฉพาะที่จะเดินทางไกลนี้ ต้องมีความแน่ใจ คือศรัทธา.

ต้องมี **วิริยะ** - **ความเพียรกล้า** มีความกล้า; วิริยะนี้มีความหมายเป็นความกล้า, แล้วก็มีความเพียรที่กล้าหาญ ถ้าไม่กล้าแล้วเราจะทำอะไรได้. จะทำอะไรก็ตาม เราต้องมีความกล้าในการที่จะทำสิ่งนั้น; ยิ่งเดินทางไกลในป่าในดง ถ้าซ้ชลาตแล้วจะเดินไปอย่างไรได้.

เราต้องมีความรู้สึกที่รอบคอบไม่สะเพร่า ที่เรียกว่า **สติ** - **ความรู้สึกรู้ตัว** **รู้สึกอะไรสุขุมรอบคอบไม่สะเพร่าอยู่เสมอ**; นี่เขาเรียกว่าสติ. เช่นเราจะเดินป่าในดง ไปทางไกล อย่างนี้ **ต้องไม่ลืมนิ้ว** หรือเรียกว่าสัมผัสอยู่เสมอก็ได้ คืออะไรให้เห็นชัดรอบคอบอยู่เสมอ ไม่เผลอ ไม่โง่ ไม่พินเพื่อน.

สมาธิ คือ **ความทรหดอดทนในทางใจ**; จิตเป็นสมาธิตั้งมั่น มีความทรหดในการต่อสู้ ในการบากบั่น อย่างนี้ก็เรียกว่า สมาธิ. เช่นการเดินทางไกลนี้ ต้องทรหด หมายความว่ากำลังจิตสมบูรณ์เต็มที่.

อันสุดท้ายก็คือ **ปัญญา - ฉลาด รอบรู้**; ไม่ฉลาดก็ไปตายที่ตรงนั้น, ตายที่ตรงกลางทางเดิน จะไปตายเสียมากที่นั่น ถูกหลอกลวงบ้าง หรือว่าถูกทำอันตรายเสียบ้าง เขาฆ่าตายเสียบ้าง เพราะไม่มีปัญญา.

ถ้าสมมติว่าคุณจะ **เล่าเรียน** ให้จบปริญญามหาวิทยาลัย **ก็เหมือนการเดินทาง** ชนิดหนึ่ง จะเป็นทางกายหรือทางวิญญาณ ก็ไปคิดดูเองก็แล้วกัน. การเล่าเรียนเพื่อให้ถึงที่สุดของหลักสูตรที่เราต้องการจะเรียนนี้ มันก็เหมือนการเดินทาง; ฉะนั้น คุณก็ต้องมีกำลัง ๕ อย่างนี้เป็นสิ่งสำคัญ : **มีความตั้งใจ มีความกล้าหาญ มีความสำนึกตนอยู่เสมอ มีความทรหด ก็มีความรอบรู้** เกี่ยวกับการเรียน เกี่ยวกับวิธีเรียน เกี่ยวกับการแก้ไขอุปสรรค เกี่ยวกับการเรียนโดยตรง มันก็สำเร็จ.

เครื่องมือในฐานะที่เป็นกำลังนี้ ผลักดันไปให้สำเร็จได้; ๕ อย่างนี้จะ เรียกว่ากำลัง หรืออินทรีย์; **อินทรีย์** แปลว่า **เรื่องสำคัญ** หรือเรื่องใหญ่, **พลัง** แปลว่า **กำลัง**. เรามีกำลังสำคัญครบทั้ง ๕ ประการแล้ว ก็เรียนสำเร็จ; การเรียนให้ได้รับปริญญา^{นี้} ก็เป็นของง่าย ๆ กลัวแต่จะไปเหลวไหล แล้วไม่มีกำลังเหล่านี้ มันก็ยาก ก็สอบตกแล้วตกอีก เพราะไม่มีกำลังหรือเครื่องมือที่พระพุทธเจ้าได้ประทานไว้. **นี่ลองไปปรับปรุงแก้ไขกันเสียใหม่ในเรื่องส่วนการศึกษาเล่าเรียน** แล้วก็เอาไปปรับปรุงสำหรับใช้ให้เต็มที่ **ในเรื่องที่ชีวิตนี้มันจะเดินทางไปถึงจุดหมายปลายทางที่สุดที่มนุษย์ควรจะไปให้ถึงได้** เป็นเรื่องทางจิตทางวิญญาณ **นี้เรียกว่า กำลังเพื่อการเดินทาง** เรียกว่า **พลังหรืออินทรีย์** เป็นธรรมชาติหมวดหนึ่ง **คือกำลัง**.

พิจารณาเครื่องมือหมวดอิทธิบาท

ที่นี้ก็มาถึงหมวดอิทธิบาท มีชื่อว่า **อิทธิบาท** นี้ เป็นเครื่องมือให้เกิดฤทธิ์ แปลตามความนั้นว่าอย่างนั้น : **อิทธิ** แปลว่า **ฤทธิ์**, **บาท** แปลว่า **รากฐาน** หรือ **เครื่องให้งอกงามขึ้นมา**; **อิทธิบาท** แปลว่า **เครื่องมือให้เกิดฤทธิ์ขึ้นมา**, **ฤทธิ์** นั้นคือ **ความสำเร็จ** หรือเครื่องให้ถึงความสำเร็จ เรียกว่าฤทธิ์; อิทธิบาทคือฤทธิ์บาท, ฤทธิ์บาทที่ว่ารากฐานของความสำเร็จ เป็นเครื่องมือให้เกิดความสำเร็จ มีอยู่ ๔ อย่าง : ก็คือ **ฉันทะ** **วิริยะ** **จิตตะ** **วิมังสา** ๔ คำนี้มันค่อยคุ่นหูน้อย, แล้วพวกมันอยู่บ่อยๆ. เราก็มีโอกาสที่จะไต่ขึ้น แต่ว่าอาจจะยังไม่เข้าใจถึงที่สุด แม้แต่ความหมายของคำว่า อิทธิบาท เครื่องให้เกิดฤทธิ์ ความสำเร็จมาจากอิทธิบาท ๔ อย่างนี้.

ฉันทะ แปลกันว่า **พอใจ**, **วิริยะ** แปลว่า **ความเพียร**, **จิตตะ** แปลว่า **ความเอาใจใส่**, **วิมังสา** แปลว่า **สอดส่อง** ในโรงเรียนนักธรรมเขาแปลกันอย่างนี้, นี้ก็ **ยังเป็นภาษาที่ต้องการคำอธิบาย** อยู่แน่.

นี่ผมจะแปลให้คุณ ให้เป็นภาษาไทยมากกว่านั้น **ฉันทะ** แปลว่า **ความสมัครจะทำ**, **วิริยะ** แปลว่า **ความเพียรกล้า**, **พยายามกล้า**, **จิตตะ** แปลว่า **จดจ่อ**, **วิมังสา** แปลว่า **วิจัย**. คำว่าวิจัยมันคุ่นหูนอกคุณในสมัยนี้มากอยู่แล้ว ใช้คำว่าวิจัยก็แล้วกัน ตรงตามศัพท์ในภาษาบาลีด้วย; วิมังสาในที่นี้หมายถึงวิจัย; ว่าอีกที ว่ามี **ฉันทะ - ความสมัครจะทำ**, **วิริยะ - มีเพียรกล้า** **จิตตะ - มีความจดจ่อ**, **วิมังสา - การวิจัย**.

ที่นี้แนะนำให้สังเกตว่า **เดี่ยวนี้เอาวิจัยมาไว้ข้างหลังสุดท้าย** อาจจะมีคนค้านว่า **อื้อย, เดี่ยวนี้เขาต้องวิจัยกันก่อนนี่** เขาจึงจะทำ; **นั่นแหละคือความไม่สำเร็จ**. ใน

หลักธรรม นี้เราอยากพูดว่า **ต้องมีวิชัยอยู่ตลอดเวลา**; วิชัยล่วงหน้าครึ่งเดียวนั้น ยิ่งไวกว่า วิชัยสำหรับวางโครงการละก็ได้; แต่ว่าเมื่อทำไปตามโครงการ กำลังทำอยู่ ก็ต้องมีวิชัยอยู่ด้วย เพราะมันมีอุปสรรคอะไรเกิดขึ้นมาเรื่อยไปเลย ตลอดเวลาเลย. ฉะนั้น วิชัยนั้นควรจะทำตลอดเวลา และควรจะมีอยู่รั้งท้ายเสมอไป จะต้องแก้ไขอุปสรรคที่ผุดขึ้นมาเป็นดอกเห็ดเรื่อยไป.

การทำงาน ครั้งแรกเรามีความสมัครจะทำ รักจะทำ รักการงานเป็นชีวิตจิตใจ ก็รักสิ่งที่จะต้องทำเต็มเป็นชีวิตจิตใจ; อย่างนี้เรียกว่า ฉันทะ แปลว่า ความพอใจ ยิ่งกว่ารักกิน รักกาม รักเกียรติ. พุทกัณอย่างนี้ดีกว่า : มีฉันทะ – พพอใจในสิ่งที่จะกระทำ, แล้วมีวิริยะ – มีความกล้าหาญในการทำ คือบากบั่นรุดหน้าเรื่อย, แล้วก็ มีจิตตะ – จิตตะนี้แปลว่าคิด คือจดจ่อคิดถึงอยู่เรื่อย ให้จิตมันกำหนดอยู่ที่นั่นอยู่เรื่อย เป็นการจดจ่อของจิตอยู่ที่นั่น, แล้วก็มีการวิชัยอยู่ตลอดเวลา.

อันดับ ๑. ถ้าเราสมัครจะทำ คือมีฉันทะ งานยากก็เป็นงานง่าย. เต็มวิชัย รู้สึกอะไร **ยากไปเสียหมด เพราะใจไม่สมัคร** ใจขี้เกียจ ใจมันอยากจะเหลวไหล อยากจะไปเล่น ไปพักผ่อน; แต่พร้อมกันนั้น ใจมันก็อยากจะได้เงิน เป็น conflict ที่ขัดขวางกันอยู่ในตัวเอง. คนขี้เกียจแสนจะขี้เกียจ ก็อยากได้เงิน, แม้อยากได้เงิน ก็ยังขี้เกียจ; นี่คือสิ่งที่ได้มีอยู่จริง แม้ในหมู่นักเรียนนักศึกษา โดยเฉพาะที่มันบังคับตัวเองไม่ได้. นี่ไม่มีฉันทะ อิทธิบาทอันแรก มีแต่ปาก มีแต่หลอกพ่อแม่ ว่าอยากเรียน; แต่ใจจริงอยากเล่น อยากเป็นเจ้าของ อยากจะสำราญสำราญอะไรต่างๆ. ขาดฉันทะไปเสียตั้งแต่ที่แรกแล้ว เรื่องง่ายก็กลายเป็นเรื่องยาก เรื่องเล็กน้อยก็กลายเป็นเรื่องภูเขาเลากา; เห็นว่าเรียน ๔ ปีนี้ลำบากจะตายอยู่แล้ว. ถ้ามีอิทธิบาทแล้ว เรียน ๑๐ ปี ๒๐ ปี ก็เป็นของเด็กนิตๆเดียว. ขอให้ฉันทะนี้ให้ถูกต้องตามความหมาย

ก็จะพูดได้ว่า งานนั้นมันสำเร็จเข้าไปตั้งครึ่งแล้ว, ถ้ามีความพอใจอันแท้จริงนี้ งานนั้นสำเร็จเข้าไปตั้งครึ่งแล้ว ยังไม่ทันลงมือทำสักที.

อันดับ ๒. กล้าทำ พยายามทำโดยวิริยะ นี้ก็หล่อเลี้ยงซึ่งกันและกัน; ถ้ามีฉันทะก็จะมีวิริยะ ฉันทะจะหล่อเลี้ยงวิริยะให้สนุกในการทำ หรือกล้าในการทำ. ที่ยวนนี้เราไม่สนุกในการทำ ทำด้วยความจำใจบ้าง หรือว่าไม่รู้จะทำอะไรบ้าง; ความอยากได้เงินนั้นแหละมันจูงใจให้ทำ ไม่ใช่มันรักงานรักการรักหน้าที่ แล้วจูงใจให้ทำ เพราะว่าเขาเป็นคนทำงานเพื่อเงิน ไม่ใช่ทำงานเพื่องาน ฉันทะวิริยะมีอย่างหลอกลวงอย่างของกิเลส ไม่ใช่อย่างของพระธรรม. ถ้ามี **ฉันทะอย่างเป็นธรรม มีวิริยะอย่างเป็นธรรม ก็ทำงานเพื่องาน.**

อันดับ ๓. ความจดจ่อ นี้ สำคัญมาก; อย่าดูถูกว่าเราเป็นผู้จืดจ่อ เรา มันยังเหลวไหลอยู่คือไม่จริง เรียนตามสบาย เรียนตามสะดวก หรือว่าทำไปตามสบาย, การจดจ่อมีน้อย น้อยคนที่จะมีความจดจ่อโดยนิสัยสันดาน เพราะว่ายังทำได้จริงมากกว่า นั้นอีกมาก เท่าที่เราจริงกันอยู่แล้วนี้ ยังน้อย ยังจริงได้มากกว่านั้นอีกมาก ไปวิจารณ์ตัวเองในเรื่องความจดจ่อนี้ดูให้ดี.

อันดับ ๔. วิจัย วิจัยวิจัยมันอย่างเดียวกัน **วิจัยฉันทะ วิจัยวิริยะ วิจัยจิตตะ** ของตัวเองอยู่ **ตลอดเวลา** ว่าจริงหรือยัง? แล้วก็มา **วิจัยอุปสรรค** ต่าง ๆ ที่มันเกิดขึ้นทุกขณะที่เราทำ เราจะแก้ไขให้มันลุล่วงไปได้อย่างไร; ฉะนั้น การที่เอาวิจัยมาไว้ข้างหลังนี้ ผมว่าถูกที่สุด สมกับที่ว่า “ครูของเราเป็นผู้รู้สิ่งทั้งปวง เห็นสิ่งทั้งปวง”; เอาวิจัยมาลากไว้ข้างท้าย หมายความว่าต้องมีแต่ต้นจนปลาย. คนสมัยนี้เขาจะวิจัยกัน ประเดี๋ยวประด๋าว เพื่อวางโครงการเท่านั้น แล้วก็ไม่มีวิจัยอีก; นั่นแหละคือทางของ

ความล้มละลาย. **วิมangsa** แปลว่า **สอดคล้องจริง** **กิริยา** ก็คือว่า **วิจารณ์** วิจารณ์ให้ **แจ่มแจ้ง**, ให้ปราศจากความคลุมเครือ ปราศจากตัณหา ปราศจากอะไรอยู่เสมอ; เหมือนกับว่ามีหน้าที่แก้ไขอุปสรรคตลอดกาลตลอดเวลา ทำได้อย่างนี้ก็เรียกว่า มีหวังที่จะสำเร็จ.

สิ่งที่เรียกว่าอิทธิบาทนี้ พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “ต้องการอะไรก็ได้”; อย่างว่าแต่ไปโลกพระจันทร์ ต้องการความไม่ตายตามกำหนดเวลา ที่จะมีชีวิตอยู่สักกับปีสักกัลป์หนึ่งก็ได้. นี่จะพูดเป็นความหมายอย่างไรก็ไปคิดดูเถอะ แต่พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้อย่างนั้น. ถ้าใครคนหนึ่งเกิดต้องการจะมีชีวิตอยู่สักกับปีหนึ่ง ก็ใช้เครื่องมือที่เรียกว่า อิทธิบาทนี้; แต่ต้องทำให้ถูก ทำให้เต็มที่ ทำให้ถึงขนาดนั้น แล้วก็อยู่ได้. แปลว่าการค้นคว้า การแก้ไข การอะไรต่างๆ นี้ ทำให้มีชีวิตอยู่ได้ตั้งกับปีหนึ่งนั้น; แต่เดี๋ยวนี้เราไม่สามารถจะใช้อิทธิบาทนี้ เพราะฉะนั้นก็เลยมีผลขึ้นไม่ได้. หรือว่ากับปีหนึ่งกัลป์หนึ่งจะมีความหมายทำนองว่า ทำประโยชน์ได้มากเท่ากับมีชีวิตอยู่กับปีหนึ่งกัลป์หนึ่งก็ได้เหมือนกัน. เรามีชีวิตอยู่อย่างมาร้อยปีนี้ แต่เราจะทำชีวิตนี้ให้มีค่า มีประโยชน์มากเท่ากับว่า เรามีชีวิตอยู่ตั้งกับปีตั้งกัลป์หนึ่งก็ได้; โดยอาศัยอิทธิบาทนี้จะทำให้ทำอะไรได้มากกว่าธรรมดาหลายร้อยเท่า หลายพันเท่า หลายหมื่นหลายแสนเท่า นี่คือมีชีวิตอยู่ตั้งกับปีตั้งกัลป์.

รู้จักอิทธิบาทกันเสียบ้าง แล้วก็อย่าทำเล่นกับอิทธิบาท; ที่แล้วมานันโลเล เหลาะเหละ เหลวไหล ทำเล่นกับอิทธิบาท; ฉะนั้นการเรียนก็ไม่สำเร็จ การอะไรก็ไม่สำเร็จ, การเดินทางของชีวิตก็ไม่สำเร็จเพราะเหตุนี้. **นี้เรียกว่ากลุ่มอิทธิบาท** เครื่องมือให้เกิดฤทธิ์ คือความสำเร็จ.

พิจารณาเครื่องมือ หมวดโพชฌงค์

ที่นี้ เอมานีกกลุ่มหนึ่ง กลุ่มที่ ๓ ที่ออกชื่อว่า **โพชฌงค์** เดี่ยวจะได้ยินเป็นว่า ภุชงค์แปลว่าพญานาค. **โพชฌงค์** แปลว่า **องค์แห่งโพชณะ**, **โพชณะ** คือ **ความรู้หรือการตรัสรู้**. ความรู้ที่ถึงขั้นสูงสุด เขาเรียกว่าการตรัสรู้; ความรู้ที่เด็กเล่น ความรู้ที่เด็กอมมือ ครึ่งๆกลางๆอย่างนี้ ไม่เรียกว่าโพชณะ, ไม่เรียกว่าโพธิ; **โพธิ** คือ **โพชณะ** **โพชณะ** คือ **โพธิ**. **โพชฌงค์ - องค์แห่งโพธิ** ก็คือ **องค์แห่งความสำเร็จ, สำเร็จคือมรรคผล มรรคผลคือสำเร็จ. สำเร็จมรรคผล, สำเร็จโพธิญาณ** นี้เราก็พูดกันว่า ทำอะไรให้สำเร็จเป็นมรรคเป็นผล. มรรคผลในที่นี้คือความสำเร็จนั่นเอง; ฉะนั้น โพชฌงค์ก็คือองค์แห่งความสำเร็จ, สำเร็จมรรคผล สำเร็จโพธิญาณ สำเร็จไปแต่คนจนปลายเลย. ที่ตรัสไว้ในพระคัมภีร์ พระบาลีโดยตรงนี้ สำเร็จโพธิญาณ สำเร็จมรรคผล.

แต่เดี๋ยวนี้เราเอาคำว่า “**มรรคผล**” นี้ มาใช้แม้แก่การงานทั่วไป : ทำนา ก็ทำให้เป็นมรรคเป็นผล, คำขายอะไรก็ให้เป็นมรรคเป็นผล, ให้พรลูกหลานก็ทำอะไรให้เป็นมรรคเป็นผล; หมายความว่า **ให้สำเร็จ**. เมื่อคำว่ามรรคผลมาเป็นชื่อของความสำเร็จทุกอันดับอย่างนี้แล้ว; โพชฌงค์ก็ใช้ได้ทุกอันดับเช่นเดียวกับเรื่องอิทธิบาท นั้นแหละ : ใช้ทำงานก็ได้ คำขายก็ได้ ไปนิพพานก็ได้; ฉะนั้นโพชฌงค์ก็เหมือนกันอีก จะใช้ได้ทุกเรื่องทุกราว. ธรรมะเหล่านี้ที่ออกชื่อมา **พละ** ก็ดี **ฉินทรีย์** ก็ดี **อิทธิบาท** ก็ดี **โพชฌงค์** ก็ดี **ใช้ได้ทุกกรณีของมนุษย์** นับตั้งแต่เรื่องปากเรื่องท้อง ไปจนถึงเรื่องจิต เรื่องทางวิญญูญาณ เรื่องมรรค ผล นิพพาน ขอให้ฟังให้เข้าใจด้วย.

โพยณงค์ - องค์แห่งความสำเร็จ มีอยู่ตั้ง ๗ : **สติ ฌัมมวิจยะ วิริยะ บัณฑิต บัณฑิติ สมาธิ อุเบกขา**; ถ้ายังไม่เคยฟังเลย ก็ต้องจดต้องจำหัวข้อนี้ไว้ให้ดี : **สติ ฌัมมวิจัย วิริยะ บัณฑิต บัณฑิติ สมาธิ** แล้วก็อุเบกขา รวมเป็น ๗.

ที่เขาแปลและสอนกันในโรงเรียนว่า **สติ - ความระลึกได้, ฌัมมวิจยะ - ความเลือกเฟ้นธรรม, วิริยะ - ความเพียร, บัณฑิต - ความอหฺมใจ, บัณฑิติ - ความสงบ หรือความรำบ, สมาธิ - ความเป็นสมาธิ, อุเบกขา - ความวางเฉย**; นี่แปลออกมาตามตัว อย่างนี้. คุณก็จะงงไปหมดว่ามันหมายถึงอะไรกันแน่ แล้วมันจะเกี่ยวข้องกันอย่างไร นี่ก็ยงงๆ ไปหมด.

ฉันจะแปลให้ใหม่ คอยฟังให้ดีๆ จะว่า **คำแปลในลักษณะที่มันเกี่ยวข้อและสัมพันธ์กันก่อน :-**

๑. **สติ** บัญญัติคำแปลว่า **รวบรู้** รวบรู้ ก็คือ **รวบเอาความรู้ทุกอย่างมา ระลึกรู้ถึง** ทุกอย่างเลย ในบรรดาแง่ของวิชาการ แ่งของความรู้ ระลึกรู้ก็มาให้หมด; นี่เรียกว่าสติ ประหยัดถ้อยคำ ประหยัดเวลาว่า รวบรู้ หรือรวบเอาความรู้มา.

๒. **ฌัมมวิจยะ** นี้ก็แปลว่า **เลือกเฟ้น**, เลือกเฟ้นเอาแต่อันที่เราจะใช้ประโยชน์ให้ได้ หรือว่าถ้ามันเกี่ยวข้องกันหลายอย่าง ก็เลือกว่า เอาอันนี้มาเป็นอะไร, เอาอันนี้เป็นอะไร, เอาอันนี้เป็นอะไร. เมื่อตะกี้ได้พูดแล้วว่า ธรรมะทั้งหลายนั้น เป็นวิชาความรู้ก็มี เป็นเครื่องมือก็มี เป็นทัฬหสัณการะ material ก็มี, เป็นตัวการทำงานก็มี, เป็นผลงานก็มี. เมื่อสติมันรวบรวม รวบเอาความรู้มาหมดแล้ว ก็มาเลือก

ว่าอะไรเป็นอะไร : อะไรเป็นตัวสัมภาระ, อะไรเป็นตัวเครื่องมือ, อะไรเป็นตัววิธีทำ; นี่ก็คือธัมมวิชัย. เลือกพื้นมา จัดมอบหมายหน้าที่ให้ว่า อันนี้เป็นหน้าที่อย่างนี้ อันนี้มันเป็นหน้าที่อย่างนี้, แล้วก็เลือกหน้าที่ที่สำคัญที่สุด เลือกเรื่องที่เราจะทำงานนี้ แล้วก็เลือกอุปกรณ์ต่างๆ เครื่องมือต่างๆ ที่จะเอามาใช้นั้นแหละ.

๓. **วิริยะ** ก็คือ **ลงมือทำ** ทำจริง **มีความกล้าทำ** **มีความพยายามพากเพียรบากบั่นทำ**. ทำจริงนี้ ทำระยะยาว ทำยากลำบาก ต้องมีสิ่งหล่อเลี้ยงให้ทำไปได้ อันนี้ก็อปัตติ.

๔. **ปีติ** เรียกอีกทีว่า **ความอิ่ม**, ความอิ่มหมายถึงสันโดษ; ฉะนั้นทำได้เท่าไร ก็อิ่มใจเท่านั้น, ทำได้เท่าไรก็อิ่มใจเท่านั้น; นี่ก็คือปีติ ก็หล่อเลี้ยงความเห็นดีเห็นชอบ ไม่ให้เห็นดีเห็นชอบ หล่อเลี้ยงความไม่เหลวไหล หล่อเลี้ยงอะไรไว้เรื่อย.

อ้าว, พุทธซ้ากันอีกทีว่า ตัวอย่าง ผมอยู่ที่นี้ ใครมาถามว่าเมื่อไรทีนี้จะเสร็จ ผมบอกว่าเสร็จทุกวัน. คุณไม่เห็นหรือ? มันเสร็จทุกวัน เสร็จเป็นประจำวัน : วันหนึ่งเราต้องการทำเท่านี้ เราก็ทำเท่านี้ เสร็จแล้วก็อิ่มอกอิ่มใจ มีกำลังใจสำหรับจะทำวันรุ่งขึ้น. วันรุ่งขึ้นก็เสร็จอีก, มันก็อิ่มอกอิ่มใจสำหรับที่จะหล่อเลี้ยงจิตใจทำวันรุ่งขึ้น. น้อมทุกวัน เสร็จทุกวัน; นี่ก็คือปีติคือสันโดษ ที่เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงวิริยะ.

ถ้าคุณจะเรียนหลักสูตร ๔ ปี แล้วคุณไม่รู้จักอิ่มทุกวัน คุณก็หิวเป็นเปรต คือหิวต่อการสอบไล่ได้ชั้น หิวอย่างเปรต; แต่ถ้าคุณรู้ความจริงว่า เทียบวันเรียนได้เท่านี้ วันนั้นก็ได้เท่านี้ ก็พอใจ เพิ่มขึ้นทุกวัน สำเร็จทุกวัน มีปีติทุกวัน ก็เรียนไปด้วยความอิ่มอกอิ่มใจ ไม่มีความหิว ไม่มีความกระหาย ไม่มีวิตกกังวลที่ทำให้นอนไม่หลับ.

บิตคือความอึด อึดอะไรก็ตาม เรียกว่าบิตได้ทั้งนั้นแหละ แต่ในที่นี้หมายถึงอึดใจ หล่อเลี้ยงวิริยะ คือความพากเพียร ความกล้าหาญ.

๕. **บัสสัทธิ** พอมาถึงขั้นนี้แล้ว ก็เรียกว่ามีความรำบ คือทุกอย่างเข้ารูป เข้ารอย. เมื่อก่อนมันยังเกะกะแก้งก้างกันอยู่ ในการทำงาน การกระทำ สติปัญญา วิชา อะไรมันเกะกะแก้งก้างขัดขวางกันอยู่; ถ้าคุณทำได้ถึงขั้นนี้ คือขั้นที่ ๕ ที่เรียกว่าบัสสัทธินี้ มันเข้ารูป ไม่ฟูฟุ้ง กระจัดกระจายอะไร. เข้ารูปนี้มีลักษณะอาการ เหมือนกับยุบลง นั่นมันเข้ารูป; เอาของเกะกะๆ หลายๆ อย่างมาใส่กันลงไป เขย่าเข้ มันก็เกะกะๆ กว่าที่จะเข้ารูป มันก็ยุบลงไป นี่ก็เรียกว่าบัสสัทธิ - ความสงบรำบนี้, มันรำบเพราะมันเข้ารูปเข้ารอย. เมื่อได้พยายามมาถึงขนาดนี้แล้ว การเรียนหรือการทำงาน อะไร ก็เข้ารูปเข้ารอย คือพร้อมที่จะไปของมันเอง เรียกว่า **บัสสัทธิ**.

๖. **สมาธิ** พอเข้ารูปอย่างนี้แล้ว เราก็ระดมกำลังอันสุดท้าย ที่เรียกว่าสมาธิ - กำลังจิตอันมหาศาล นี้ทุ่มลงไปเลย อย่าทุ่มเทก่อนเข้ารูป. ถ้ายังไม่เข้ารูปไปทุ่มมันก็แหลกละเอียด เสียหายฉิบหายหมด; เหมือนว่า เราจะขับรถอย่างนี้ เมื่อทุกอย่างมันเข้ารูปเข้ารอยแล้วเราจึงจะเร่งน้ำมัน หรือเร่งอะไรที่ถึงขนาดไปเร็วๆ อย่าไปเร่งก่อนวินาทีที่ควรจะเร่ง.

นี่เห็นไหม? ว่าเอาสมาธิมาไว้เกือบรั้งท้ายอย่างนี้ คนโดยมากอาจจะเข้าใจว่า เอ้า, ตั้งต้นด้วยสมาธิไว้, นี่ตรัสรู้ดีกว่าพระพุทธเจ้า. พระพุทธเจ้าท่านเอาสมาธิมาไว้เกือบรั้งท้ายใน ๗ อย่างนี้ สมาธิมาอยู่เป็นอย่างที่ ๖.

๗. **อุเบกขา** พอระดมทุ่มเทกำลังหมดเต็มที่แล้ว **ขั้นนี้ถึงอุเบกขา** คือเฉย. คำว่าเฉยนี้ มีทางเข้าใจผิดกันลิบลับ ยิ่งไม่เคยเรียนบาลี ไม่เคยเรียนนักธรรม

แล้ว จะเข้าใจคำว่าอุเบกขาน้ผิด คือไปเข้าใจเสียว่าเฉย ไม่ทำอะไร หรือคล้ายกับว่า เลิกกันอยู่นี้ คำว่าเฉยในที่นี้ ก็หมายความว่า เมื่อทุกอย่างมันเข้ารูป แล้วเราก็ใช้กำลังลงไปหมดแล้ว ก็ **รอดูอยู่เฉยๆ** มันเดินไปเรื่อย, เมื่อเรานั่งดูเฉยๆ มันเดินไปเรื่อย แล้วจะทำอะไรดีไปกว่านั้นได้ละ เพราะมันต้องการเวลา, ทุกอย่างมันต้องการเวลา.

ตัวอย่างเช่น คุณจัดรูปของการศึกษาเล่าเรียนให้เข้ารูป แล้วทุ่มเทกำลังทั้งหมดแล้ว ก็ปล่อยไปอย่างนั้นแหละ คือ **ทำไปอย่างนั้น**; นั้นแหละที่ **เรียกว่าเฉย**. เมื่อทุกอย่างเข้ารูปเข้ารอยแล้วนี้ ถ้าเป็นตัวอย่างของการขับรถ ในตอนนั้นะ ก็เมื่อถนนก็เข้ารูปเข้ารอยแล้ว, รถของเราก็เข้ารูปเข้ารอย, การจัดการทำการควบคุมรถก็เข้ารูปเข้ารอยแล้ว, คนก็ถือเชือก ก็ถือพวงมาลัยเฉยๆ. สมัยก่อนเขาใช้รถม้า ไม่มีรถยนต์เมื่อม้าก็เข้ารูปแล้ว, ถนนก็เข้ารูปแล้ว, รถก็เข้ารูปแล้ว, อะไรก็เข้ารูปแล้ว, สารก็แค่ถือเชือกอยู่เฉยๆ, ม้าก็พารถไป.

นี่ก็เหมือนกันแหละ ชีวิตนี้เหมือนกับขับรถ เมื่อทุกอย่างเข้ารูปแล้วก็ถือเชือกเฉยๆ ชีวิตนี้ก็เดินไปในตัวมันเอง เราเกือบไม่ต้องทำอะไรแล้ว เพราะว่าทำมามากแล้ว ทำมาจนถูกต้องแล้ว. นี้ องค์แห่งความสำเร็จอันสุดท้าย คือเฉย; ฟุ้งก่อนประหลาด. แต่มันเฉยเมื่อถูกต้องหมดแล้ว ก็ปล่อยให้ไปตามความต้องการเวลา **ทุกอย่างต้องการเวลา**.

นี้พูดโดยอุปมา มันก็เป็นอย่างนี้ **อุปมา** คือ **เรื่องเอามาเปรียบเทียบ, อุปมา** คือ **ตัวเรื่องจริง**. เรื่องจริงของเรา คือจะใช้ชีวิตเดินทางไปถึงจุดหมายปลายทาง **นี้**ก็เรียกว่า **ตัวเรื่องคืออุปมา, อุปมา**คือเรื่องที่เราจะอุปมา **นี้**ตัวอุปมานั้น

เอาของมาเปรียบเทียบให้ดูเป็นตัวอย่าง. นี่เราจะไปนิพพานนี้ อุปมาเหมือนกับการ
ขับรถ ไปก็ได้, ที่นี้อุปมาเหมือนการทำนาก็ได้ อุปมาเหมือนการค้าขายก็ได้, อุปมา
 เหมือนป็นยอตเขาก็ได้, อุปมาเหมือนรักษาโรคก็ได้, คุณเป็นหมอกงจะเข้าใจดี รักษา
 โรคทางกาย แล้วในที่สุดอุปมาคือการรักษาโรคทางวิญญาณนี้ ก็จะเข้าใจได้.

ถ้าเราจะขับรถม้า หรือขับรถยนต์ก็ตาม มันเหมือน ๆ กันในส่วนโพชฌงค์
 ๗ นี้. ในการที่จะขับรถนี้ ก็คือว่า **นึกดูให้ดี** สติเลือกดูให้รอบคอบ จะใช้ม้า
 ใช้อย่างไร ใช้รถอย่างไร ใช้วิธีการอย่างไร นึกให้รอบคอบก่อน **นี้เป็นสติ.**
ธัมมวิจยะ ก็เลือกเอาที่ดีที่สุด, แล้ว **วิริยะ** ก็คือทำมันลงไป คือเรื่องการขับรถนี้, แล้ว
 ก็มีความ **ปีติ** พอใจในการกระทำ ปลูกปลักันไป, เต็มมันก็ **บัสสัทธิ** เข้ารูปเข้ารอย
 กันกับถนน กับทุกสิ่งทุกอย่าง, แล้วก็ **มีสมาธิ** เขียนมันให้มันวิ่งเต็มที่ หรือว่า เร่ง
 น้ามันรถยนต์ให้เต็มที่, แล้ว **อุเบกขา** ปล่อยเฉย เต็มมันก็ถึงตามเวลา.

นี่ถ้าเปรียบกับการทำนา พ่อแม่ของเราเป็นชาวนา เรานึกถึงพ่อแม่ของเรา
 ก็นึกถึงการทำนา : **สติ** มันก็เลือก เลือกที่นา เลือกพันธุ์ข้าว เลือกเวลา เลือกฤดู
 เลือกอะไรต่าง ๆ รวบรวมมาดู รวบรวมข้อมูลต่าง ๆ มาดู **นี้เป็นหน้าที่ของสติ.** แล้ว
ธัมมวิจยะ มันก็เลือก สติมันรวบรวม แล้วนี่มันเลือกเอาที่ถูกต้องที่สุด ที่ดีที่สุด เหมาะ
 สมที่สุด แล้วก็ทำ คือ **วิริยะ.** แล้วก็ **ปีติ** คืออ้อมอกอ้อมใจอยู่ทุกนาทีในการที่ได้ทำ
 ไม่เบื่อหน่าย ไม่ระอา. เต็มมันก็เข้ารูปเป็น **บัสสัทธิ.** ที่นี้ก็ **สมาธิ** ระดมทุ่มเทกำลัง
 ทั้งหมด แล้วก็ปล่อยเลย กว่าต้นข้าวมันจะออกรวง ทำอย่างนั้นอยู่เสมอ. ที่นี้ก็เรียกว่า
อุเบกขาเฉย จนกว่าต้นข้าวมันจะออกรวง จะเก็บจะเกี่ยว.

นี่ถ้าจะค้าขาย ก็อย่างเดียวกันอีกแหละ : ต้องเลือก **ต้องคิด** ว่า จะค้าขาย
 อะไร ที่ไหน เวลาไร อุปมาอย่างไร มันมีก็อย่างเป็นข้อมูลต่าง ๆ. แล้วก็มา **เลือก**

เลือก, แล้วก็ **ทำ** อยู่ด้วยความ **อึดอ้อมใจ**, มันก็ค่อยๆ เข้ารูป ไม่ก็เตือน ไม่ก็บีบ การค้าของเราที่จะเข้ารูป, แล้วก็ระดม **หุ่เม** หุ่เม รอนอันสุดท้าย ลงไป แล้วก็ **ปล่อยไปเรื่อย** ก็เป็นเศรษฐกิจได้. นี่เรียกว่าใช้โพชฌงค์ในการทำการค้า.

ที่นี้ จะเปรียบไปอีกทางว่า **ขยับอดเขา** นี้ก็เป็นเทคนิคอีกอย่างหนึ่ง คือว่า จะต้องใช้ความพยายามมาก เพราะมันฝืนธรรมชาติ ธรรมชาติมันดึงตุกลง; เราก็ต้องการจะขึ้นไปข้างบน ฝืนธรรมชาติ ก็ยังต้องการเทคนิคมาก. นี้ก็ต้องอย่างเดียวกัน อีก : **เลือก** เลือกว่าทำไหน ทิศไหน เวลาไหน อะไรๆ ได้ก็อย่าง แล้วก็ **เลือกเอาอย่างที่ดีที่สุด** แล้วก็ **ขยับ** เหนือไหล่ไกลย้อยอยู่ก็ **อึดอ้อมใจ** อยู่ **ทำ** มันอย่างนั้นจนกว่ามันจะเข้ารูป เป็นของง่ายเหมือนกัน. **เร่งใหญ่** เลย **ขยับไปเรื่อย** มันก็ถึง.

ที่นี้ **เป็นหมอรักษาโรค** โรคทางร่างกาย ทางฟิสิกส์นี้ ก็ต้องมี **สติ**; คนไข้ขึ้นมาแล้ว ต้องมีสติที่จะประมวลข้อมูลต่างๆ, แล้วก็ **เลือก** แล้วก็ **ลงมือทำ** แล้ว **พอใจ** ก็มีใจคอปกติ แล้วพอใจอยู่เสมอ อย่าขลาด อย่ากลัว อย่างๆ เงินๆ อย่าอวดดี อย่าประมาท อะไรต่างๆ มีความพอใจอยู่เรื่อยๆ. เดียวก็ **เข้ารูปเข้ารอย** การรักษาโรคนี้ก็จะเข้ารูปเข้ารอย แล้วก็ **ทำให้เต็มที** เท่าที่จะทำได้ **รอไปกว่าโรคจะหาย** จะกินเวลาที่ชั่วโมงก็วัน นี้ก็รอได้ค่อยได้.

นี้ **โรคทางวิญญาณ** ก็เหมือนกันแหละ **ก็ใช้โพชฌงค์ ๗** **แก้ไข** โรคทางวิญญาณของตัวเองก็ตาม ของเพื่อนก็ตาม; อย่าเป็นคนใจแคบ อย่างนี้ถึงแต่ตัวเอง นึกถึงเพื่อนมนุษย์ทั้งหมดด้วย. การรักษาโรคทางวิญญาณนี้ **ไม่ต้องใช้วัตถุอะไรมากมาย** นึกถึงได้ ช่วยเขาได้ จะแก้ไขโรคทางวิญญาณของเรา หรือของเพื่อน ก็ใช้หลักการ

อันเดียวกัน. เมื่อเรารู้จักแก้ไขของเราแล้ว เราก็ช่วยแก้ไขของเพื่อนได้ โดยอาศัยหลักโพชฌงค์ ๗ ประการนี้ :-

สติ ระลึกถึงธรรมทั้งหลายทั้งปวงมา เหมือนกับข้อมูลทั้งสิ้น, **ธัมมวิริยะ** ก็เลือกส่วนที่มันถูกต้องกับเรื่อง เป็นกรณีๆ ไป, แล้วก็ **ระคมความพากเพียร** ความพยายาม ความกล้าหาญ, แล้ว **หล่อเลี้ยง** ไว้ด้วย **บิณฑิ** หรือสันโดษ ก็อ้อมอ้อมใจส่วนที่ทำได้ขึ้นมา, ที่ทำได้ขึ้นมาทีละนิดๆ จนมัน **เข้ารูป**, แล้วก็ **หุ้มเกล้าจติคือสมาธิ** หนักขึ้นๆ หนักขึ้น, แล้ว **ปล่อยความเป็นอย่างนั้น ให้เป็นไปในตัวเอง; กับริกรรมรค ผล นิพพาน** คือความไม่มีโรคในทางวิญญาน. ตัวเราทำอะไร ทำได้สำเร็จแล้ว ก็แนะนำผู้อื่น ช่วยเหลือผู้อื่นให้เขาทำของเขาเอง.

นี่อุปมา คือเรื่องที่เราเอาเป็นตัวเรื่อง เข้าใจได้โดยอุปมา เหมือนอย่างว่า ขั้บรด หรือทำนา หรือค้าขาย หรือปั้นภูเขา ก็ใช้ระบบเทคนิคนี้ : ใช้พลัง ๕ อินทรีย์ ๕ เป็นตัวกำลัง, ใช้อิทธิบาทเป็นเครื่องมือให้เกิดฤทธิ์ปาฏิหาริย์, ใช้โพชฌงค์ ให้เป็นองค์แห่งความสำเร็จ; ธรรมะเพียง ๓ หมวดก็ถมไปแล้ว สำหรับที่จะเดินทาง.

นี่สรุป ความว่า เรามี **เครื่องมือนิเวศ** **ได้รับมาจากพระศาสดาของเรา** **เพื่อใช้ในทุกหน้าที่การงาน** แล้วแต่ใครจะมีหน้าที่การงานอะไร ของทุกคน ทุกชนิด ทุกระดับ และทุกโลก. ภาวนาถึงพระศาสดาของเรา “เป็นนายแพทย์ผู้เยียวยารักษาโรคของสัตว์โลกทั้งปวง” คือทุกโลก. เรื่องโลกมีอะไรก็มีโลก ก็อธิบายกันแล้วเมื่อวันก่อน เครื่องมือที่ใช้แก้ทุกโรค ใช้ในทุกโลก แล้วในทุกระดับ ในทุกชนิด ในทุกบุคคล ในทุกหน้าที่การงาน เรียกสั้นๆ ที่สุด. คอยฟังให้ดีๆ **ธรรมที่สมควร**

แก่ธรรม นั้น เป็นเครื่องรางที่ศักดิ์สิทธิ์, “ธรรมะที่สมควรแก่ธรรม” คนสะเพร่า อวดดี ประมาท พู่ว่าธรรมๆ ธรรมเจๆ แล้วเอามามากมาย แล้วก็ใช้อะไรไม่ได้ เพราะไม่เข้ารูปกัน ไม่สมควรแก่ธรรม.

คุณควรจะนึกถึงคำว่า เทคนิค กับเทคนิค เทคนิคคือวิชาการ เทคนิคคือวิธีการ. **วิชาการ กับ วิธีการ ไม่เหมือนกัน** : วิชาการเราเลือกมาให้มากก็ได้, แต่วิธีการเหลืออันเดียว. ต้องสมบูรณ์ด้วยวิชาการและวิธีการ เหมือนพระพุทธเจ้า สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ. **วิชา** คือ เทคนิคหรือ **วิชาการ**, **จรณะ** คือเทคนิคคือ **วิธีการที่จะทำ**, เรามีวิชาการมากมายหลายชนิด เพื่อความครบถ้วนในฝ่ายวิชาการ, แล้วก็มีเทคนิคเฉพาะอัน อันเดียว อย่างเดียว เรื่องเดียวกัน ที่จะทำให้สำเร็จ. นี่ **ธรรมะที่สมควรแก่ธรรม**.

เดี๋ยวนี้คนอวดดี ไม่ดูตาม้าตาเรือ ได้ธรรมะที่ไม่สมควรแก่ธรรม; **สมควรแก่ธรรมคือสมควรแก่เรื่องนั้น และสมควรแก่บุคคลนั้น**. เราได้ธรรมะที่เป็นเครื่องมือมา แต่ไม่เหมาะสมแก่เราอัน หรือได้ธรรมะมาเพื่อไปหมด พร่าไปหมด ไม่สมควรแก่ธรรม, ฉะนั้น เราต้อง **มีวิชาการที่ถูกต้องแก่วิธีการ, มีวิชาที่ถูกต้องแก่วิธี**; นั่นแหละจึงจะเป็นเทคนิค มีทั้งวิชาการ มีทั้งวิธีการ, แล้วก็ทำวิชาการให้มันถูกต้องกันกับวิธีการ เรื่องเดียว อย่างเดียวที่เราจะทำ. นี่เขาเรียกว่า **ธัมมานุธรรมะปฏิบัติ. ธัมมานุธรรมะปฏิบัติ** : **ปฏิบัติ** แปลว่า **การกระทำ**, **ธัมมะ** แปลว่า **ธรรม**, **อนุธรรมะ** แปลว่า **สมควรแก่ธรรม**; **ธัมมานุธรรมะปฏิบัติ ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม**. นี่คือเครื่องมือ.

ลอง **ปฏิบัติ** ผละ อินทรีย์ อิทธิบาท โภชนังค์ ให้ถูกต้องตามเทคนิค ก็จะเป็นการปฏิบัติธรรมที่สมควรแก่ธรรม ขึ้นมาทันที; ฉะนั้น ถ้าถามว่า เครื่องมือ

คืออะไร? ก็บอกว่า **ธรรมที่สมควรแก่ธรรม** นั่นคือ**เครื่องมือ**. เรามีเครื่องมือมาก มีขวาน มีพร้า มีสิ่ว มีค้อน มีอะไรมาก แต่อันไหนมันสมควรแก่การงาน นี่เรามีเทคนิคมาก; แต่ว่าอันไหนมันเป็นเทคนิคโดยเฉพาะ นั่นแหละคือธรรมที่สมควรแก่ธรรม, แล้วเป็นเครื่องมือให้สำเร็จโดยง่ายที่สุด โดยเร็วที่สุด ประเสริฐที่สุดในพระพุทธศาสนา ที่จะรักษาโรคทางวิญญาณของตัวเองและผู้อื่น.

ขอให้เดินตามรอยพระศาสดา ซึ่งเป็น**อาจารย์**ของเรา, **เครื่องมือ**พิเศษสำหรับทุกคน คือ**ธรรมะที่สมควรแก่ธรรม** อย่างที่อธิบายมานี้.

นาฬิกาของผมหยุด แต่ว่ามันบอกว่าย่ำหมดเวลา.

หลักตัดสินใจหาชีวิต

วันที่ ๘ เมษายน ๒๕๑๔
สำหรับพวกเราที่
ได้ล่วงมาถึงเวลา ๔.๓๐ น.

เป็นเวลาสำหรับจะได้พูดกันถึงเรื่องที่ค้างคาอยู่.

ในตอนแรก ๆ เราได้พูดกันถึง **พระพุทธเจ้า** ในฐานะเป็นนายแพทย์ผู้
เชี่ยวชาญรักษาโรคของโลกทั้งปวง แล้วต่อมาเราได้พูดกันถึงสิ่งซึ่งจะเป็น **เครื่องเชี่ยวชาญ**
รักษาโรค ไปพอสมควรแล้ว, ในการบรรยายครั้งที่ ๑๐ นี้ จะได้พูดถึงเรื่องแรกของ
ความรู้ที่จำเป็นจะต้องรู้ก่อนการเชี่ยวชาญรักษาโรค ซึ่งจะพูดโดยหัวข้อว่า **หลักตัดสินใจหา**
ของชีวิต; เพราะชีวิตตามปกติธรรมดาสามัญนั้น ย่อมประกอบอยู่ด้วยโรคทางวิญญาณ
นั่นคือปัญหาต่าง ๆ รวมอยู่ในความเป็นโรคนั้น. นี้เราก็จะได้พูดถึงสิ่งซึ่งเป็นหลักตัดสินใจ
ปัญหาของชีวิตเป็นเรื่องแรก.

ต้องมีหลักตัดสินปัญหา เพราะชีวิตย่อมมีปัญหา

ทำไมจึงจะพูดถึงเรื่องนี้? คงจะตอบได้ด้วยกับทุกคน เพราะได้พูดมาหลายครั้งแล้ว จนมองเห็นได้ ว่าชีวิตคือการทำงานที่เต็มไปด้วยปัญหาและข้อคลุมเครือต่าง ๆ; ขึ้นชื่อว่าการทำงานแล้ว **ไม่ว่าการทำงานชนิดไหน ย่อมประกอบไปด้วยปัญหาหรือข้อคลุมเครือที่ว่ามันเป็นครั้ง ๆ ปัญหา** ครั้งเปิดเผยอะไรอยู่นี้. ชีวิตนั้นเป็นการงานที่ลึกซึ้ง คือการทำงานทางวิญญาณ การงานข้างนอก การงานทางกาย ทางเนื้อหนังเป็นส่วนเล็กน้อย; ถ้าปัญหาใหญ่ในทางวิญญาณแก้ไขไปได้ละก็ ปัญหาข้างนอกเล็กน้อย ๆ ก็แทบจะไม่มี.

ในการแก้ไขปัญหาชีวิต เราก็มีเครื่องมืออย่างที่ได้พูดกันมาแล้วว่า เครื่องมือแก้ไขปัญหาชีวิตเป็นอย่างไร; ถึงแม้การใช้เครื่องมือ มันก็ยังเป็นปัญหา เราจึง **ต้องวิธีตัดสินปัญหา** หรือที่เรียกว่าตัดสินใจในปัญหาเกี่ยวกับชีวิต.

ที่นี้การตัดสินใจนี้ เป็นสิ่งที่ผิดไม่ได้ หรือต้องไม่ผิด; ถ้าผิดก็หมายความว่าล้มละลาย. ทำอย่างไรจึงจะไม่ผิด นี้ต้องรอบรู้พอสมควร; ถ้าผิดมันผิดแต่น้อยชนิดที่ไม่ถึงกับล้มละลาย, แล้วก็อาศัยความผิดเป็นครู ความถูกเป็นครูเรื่อย ๆ มาขึ้น การตัดสินใจของผู้ที่ผ่านโลกมานานแล้วนี้ จึงเป็นสิ่งที่ช่วยได้. เพราะฉะนั้น เราจึงอาศัยหลักเกณฑ์ของนักปราชญ์ทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานมาช่วยประกอบกันเข้า แล้วจึง **ศึกษาตามโอกาส เพื่อให้ข้อหลักเกณฑ์เหล่านี้ได้** สำหรับเป็นหลักตัดสินปัญหาชีวิตในทุกแง่ทุกมุม.

พวกคุณเป็นนักศึกษาที่จริง แต่ว่าเป็นนักศึกษาอีกเรื่องหนึ่ง คือเรื่องทางฝ่ายวิชาชีพ ไม่คุ้นเคยหรืออาจจะยังไม่คุ้นเคย ในเรื่องหลักทางธรรมะหรือทางศาสนา, ยังไม่ทราบด้วยซ้ำไปว่า พุทธศาสนามีหลักเกณฑ์แห่งการตัดสินปัญหาชีวิต. คุณก็จะเอาตามความรู้สึกรู้สึกของตัว เอาตามเหตุผลของตัว; เอาตามเหตุผลของตัวก็ยิ่งดีกลัวว่าจะเอาตามอารมณ์ของตัว. ที่แล้วมานี้อาจจะไม่เคยได้ยินชื่อหลักเกณฑ์ของการตัดสินปัญหาต่าง ๆ ในพุทธศาสนา เช่น กาลามสูตร โคตมสูตร มหาปเทศสูตร ก็ได้ไม่ควรจะได้ยินได้ฟังสิ่งเหล่านี้; สำหรับจะไปใช้ในการตัดสินปัญหา.

ขออย่าเสมอว่า ในการที่เลือกหลักอะไรมาตัดสินปัญหาของชีวิตนั้น อย่าลืมไหว้ครูเสียก่อน : สพฺพญฺญู สพฺพทสฺสาวี ชินฺโน อจฺริโย มม มหาคารุณิโก สตฺถา สพฺพโลกติกิจฺจุโก – อาจารย์ของเราชั้น เป็นผู้รู้สิ่งทั้งปวง เป็นผู้เห็นสิ่งทั้งปวง เป็นผู้ชนะมารแล้ว เป็นผู้บอกผู้สอน ซึ่งมีกรุณาใหญ่หลวง เป็นนายแพทย์ผู้รักษาโรคของสัตว์โลกทั้งปวง ดังนี้.

การไหว้ครู ไม่ใช่เรื่องงมงาย มันเป็นเทคนิคที่จะรวบรวมมาซึ่งสติ ซึ่งกำลังใจ ซึ่งอะไรต่าง ๆ; เราจึงเห็นคนโบราณเขาจะทำอะไร เขายกมือไหว้ สอนสืบ ๆ กันมา แม้แต่จะขึ้นต้นไม้ก็ยกมือไหว้. พวกเราเด็ก ๆ ก็ไม่รู้ว่าเรื่องอะไร ก็พลอยทำตาม ๆ กันไป; ถ้าเป็นเด็กสมัยโบราณ จะขึ้นต้นไม้เพื่อประโยชน์อะไรก็ตามเถอะจะยกมือไหว้ก่อน แล้วจึงจะขึ้นไป. ความมุ่งหมายอันแท้จริงก็เพื่อสรวมสติ สรวมใจคอให้ปกติ ให้มีสติสัมปชัญญะ มีใจคอที่มั่นคง แล้วก็ขึ้นไป มันพลาดได้น้อย; ความลับมันอยู่ที่นี้.

ถึงแม้ว่าบางคนจะเชื่อไปทางไสยศาสตร์ว่าผีสางเทวดาจะคุ้มครอง หรือ รุกขเทวดาที่นั่นจะคุ้มครองก็ไหว้เสียก่อน อย่างนั้นมันก็ยังถูกเหมือนกัน, ถูกบ้าง คือมันรวบรวมใจคอบกตให้มีความมั่นใจในตัวเอง ก็ยังดีกว่าที่จะไม่ทำ; แต่ถ้างมงายเกินไป มันก็น่าหวั. **ความมุ่งหมายเดิม** ของเขานี้ **เพื่อจะมีระยะที่ชัคคิ** ทำให้ระบบประสาทต่างๆ เป็นปกติ ไม่เหมือนคนสมัยนี้ ที่ล่อกล่กๆๆ ไม่มีความหนักแน่น จึงลี้มเก่ง จึงฉิดพลาตเก่ง. ฉะนั้น อย่าดูถูกที่ผมบอกว่าจะทำอะไรให้ไหว้ครุเสียก่อน.

ปัญหาของชีวิต ที่จะต้องรู้จักตัดสินใจ

แล้วทีนี้มาถึงปัญหาของชีวิต หรือเรื่องที่จะต้องตัดสินใจนี้ เราควรจะต้องดูโดยวงกว้าง คือโดยที่เรียกกันว่าปริทรรศน์ ครอบๆ ครอบหมัด ว่าปัญหานั้นมันมีอยู่อย่างไร. ถ้าเราเป็นผู้ได้เห็นโลกมาพอสมควร เห็นชีวิตมาพอสมควร ศึกษาสิ่งต่างๆ มาพอสมควรแล้ว จะพอมองเห็นได้เองว่า ปัญหาทั้งหลายนั้นมันจะมีอยู่สัก ๒ พวกเป็นอย่างน้อย; คือ **ปัญหาที่เนื่องอยู่กับหลักเกณฑ์** หรือหลักธรรมะ หรือหลักศาสนา **ที่เขาบัญญัติไว้** นั้นอย่างหนึ่ง, แล้ว **ปัญหาที่เนื่องด้วยเหตุผลส่วนตัว** เราโดยเฉพาะอย่างหนึ่ง. ถ้าไม่แยกออกจากกันได้แล้ว ก็คงจะตัดสินใจไม่ได้ คือเมื่อไม่รู้แล้วมันก็ปนกันอยู่ ไม่รู้ว่า เป็นปัญหาประเภทไหน ก็ใช้การตัดสินใจผิด.

ถ้าเป็นปัญหาที่เนื่องอยู่กับเหตุผลส่วนตัวเรา ก็อยู่ในวงจำกัดแคบ ใช้เหตุผลส่วนตัวเราก็ได้; แต่ถ้าเป็นปัญหาที่เหลื่อวิสัยแห่งเหตุผลของเรา หรือไม่เนื่องอยู่กับเหตุผลส่วนตัวเรา เป็น**ปัญหาขึ้นอยู่กับกฎของธรรมชาติ** มากกว่า แล้วก็นั้นแหละ **จะต้องใช้หลักเกณฑ์ต่างๆ เป็นเครื่องตัดสินใจ** ซึ่งได้แก่หลักธรรมะในศาสนา เป็นต้น.

แต่อย่างไรก็ดี จะต้องมองให้เห็นว่า **ปัญหา** ที่เฝ้าอยู่ด้วยหลักเกณฑ์ก็ตาม ที่เฝ้าอยู่กับเหตุผลส่วนตัวเราก็ตาม **ต้องเป็นไปตามกฎธรรมชาติทั้งนั้น**; เหมือนกับที่ได้พูดให้ฟังแล้วว่า ธรรมชาติเป็นพระเจ้าที่เด็ดขาด ที่เฉียบขาดเหนือสิ่งทั้งปวง. ชีวิตร่างกายของเราก็คือตัวธรรมชาติ ขึ้นอยู่กับกฎของธรรมชาติ ฉะนั้นเหตุผลส่วนตัวเราก็ตามขึ้นอยู่กับธรรมชาติอยู่ดี; ส่วนหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ที่พระศาสนาแห่งศาสนานั้น ๆ บัญญัตินั้น ไปตามกฎของธรรมชาติแท้ เพราะว่าท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องอันเกี่ยวกับธรรมชาติ แล้วก็บัญญัติหลักธรรมะไปตามกฎของธรรมชาติ.

นักศึกษาบางคนอาจจะเข้าใจผิดในข้อนี้ อ้างว่าตัวรัฐวิทาศาสตร์ รัฐธรรมนูญ รัฐกฎหมาย เห็นศาสนาเป็นเรื่องศรีสะเกษมวงาย ผิดกฎธรรมชาติ ผิดหลักวิทยาศาสตร์; นั้นยังเป็นนักศึกษาที่ยังหลับตาอยู่มาก ไม่รู้จักเรื่องของศาสนา. โดยเฉพาะอย่างยิ่ง **พุทธศาสนาอิงอาศัยอยู่ที่กฎของธรรมชาติ โดยหลักวิชาทางวิทยาศาสตร์** เช่นเดียวกัน; หากแต่ว่าเป็นเรื่องทางจิตทางวิญญาณที่มองไม่เห็นตัว ไม่ใช่เรื่องฟิสิกส์เคมีอะไรที่มองเห็นตัว แต่ถึงอย่างไรมันก็เป็นกฎของธรรมชาติ ไปตามกฎของธรรมชาติ หรือเป็นตัวธรรมชาติเสียเอง.

เราจึงถือว่า ปัญหาทั้งหมดที่เกิดขึ้นนี้ จะเป็นปัญหาที่เฝ้าด้วยเหตุผลส่วนตัว หรือว่าเป็นปัญหาที่มันเฝ้าอยู่กับกฎเกณฑ์ในทางหลักธรรม ก็ยังเป็นเรื่องเฝ้าด้วยกฎของธรรมชาติ อยู่ด้วยกันทั้ง ๒ อย่าง; มาแยกทางกันหน่อยหนึ่ง ตรงที่เป็นวงแคบ หรือแยกมาเป็นส่วนเล็ก ๆ ส่วนตัว, กับวงกว้าง เป็นวงกว้างไปทั้งหมด. ฉะนั้น อย่างน้อยจะ **ต้องรู้จักวิจัย** ในข้อที่ว่า ปัญหาที่มันเฝ้าอยู่กับหลักเกณฑ์ในหลักธรรม, หรือว่าเฝ้าอยู่กับเหตุผลส่วนตัวเราแท้ ๆ. ถ้าเฝ้าอยู่กับหลักธรรมก็ใช้หลักธรรมส่วนใหญ่, ถ้าเฝ้าอยู่กับหลักธรรมในศาสนาก็ใช้หลักเกณฑ์ส่วนใหญ่, ถ้า

เนื่องกันกับเหตุผลส่วนตัว ก็ใช้หลักเกณฑ์ส่วนน้อย; ล้วนแต่ไปตามกฎของธรรมชาติ ด้วยเหมือนกัน.

ที่นี้อีกทางหนึ่ง เรายังจะต้องคัดแยกปัญหา แยกออกเป็นพวกอีกทางหนึ่งว่า มันเป็นปัญหาที่แก้ไขได้ หรือว่าเป็นปัญหาที่ไม่อาจจะแก้ไขได้; อย่างคุณเรียนแพทย์ ก็มีทางที่จะวินิจฉัยโรค หรืออาการหรืออะไรของคนไข้ นี้ว่ามันต้องตายแน่ หรือว่ามันจะรักษาให้หายได้. ปัญหาชีวิตนี้ก็เหมือนกัน ถ้าเป็นปัญหาประเภทที่แก้ไขได้ก็ไปทางหนึ่ง, ปัญหาที่ไม่อาจจะแก้ไขได้นี้ก็เป็นอีกทางหนึ่ง. เมื่อคุณเป็นแพทย์เห็นว่า คนไข้นั้นจะรักษาให้หายได้ ก็รักษาให้ดีที่สุด แก้ไขให้ดีที่สุด; เมื่อเห็นว่าจะต้องตายแน่ ก็ทำให้ตายดีที่สุด เท่าที่จะทำให้ตายดีที่สุดได้ เมื่อไม่มีทางจะแก้ไขให้หายได้.

ปัญหามีทั้งแก้ไขได้และแก้ไขไม่ได้

เราถือว่า **ปัญหามีอยู่ ๒ ชนิด** อย่างนี้ คือปัญหาที่ **แก้ไขได้** กับปัญหาที่ **แก้ไขไม่ได้**. ที่แก้ไขได้ก็แก้ไขให้ดีที่สุด, ที่แก้ไขไม่ได้ก็ทำให้มันดีที่สุดเท่าที่จะทำได้; แม้ไม่ใช่เป็นการแก้ไข ก็ยังมีหน้าที่อยู่นั่นเอง. เราจะไม่ปล่อยให้คนไข้ที่ต้องตายแน่ ตายไปอย่างไม่ได้รับการช่วยเหลือให้ดีที่สุด เช่นเดียวกับเราจะไม่ปล่อยให้ปัญหาที่แก้ไขไม่ได้มันไปตามบุญตามกรรม ตามอะไรของมันเกินไป; ต้องทำให้มันดีที่สุด คือให้มันมีเรื่องร้ายน้อยที่สุดนั่นแหละ. อย่าให้การแก้ไขไม่ได้มัน มาทำอันตรายเรามากนัก แม้มันเป็นกฎธรรมชาติ ที่ว่าบางอย่างแก้ไขได้; บางอย่างแก้ไขไม่ได้ แต่เราก็เข้าไปเกี่ยวข้องด้วยให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติอยู่นั่นเอง เพราะสิ่งทั้งปวงขึ้นอยู่กับความลับของมัน.

ถ้าถือเอาตามหลักของพุทธศาสนา **สิ่งทั้งปวงมันเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ, เป็นไปตามกฎของเหตุปัจจัย, เป็นไปตามกฎของกรรม.** นี้อย่างน้อยจะต้องรู้ไว้ใน ๓ อย่างนี้ ว่าสิ่งทั้งปวงต้องไปตามธรรมชาติ, ไปตามเหตุปัจจัยซึ่งเป็นกฎธรรมชาติ, เป็นไปตามกรรม ซึ่งก็เป็นกฎของธรรมชาติ; แล้วเราไปถือไปค้นหุ้รังจะผิดกฎเหล่านี้ ก็ไม่ใช่ผู้ที่แก้ปัญหาก็ได้ เพราะจะเป็นผู้ที่สร้างปัญหาให้มากขึ้น สร้างความยุ่งยากลำบากให้มากขึ้น.

ถ้าจะเป็นผู้ที่แก้ปัญหาก็ต้องทำให้มันเข้ารูปเข้ารอยกับสิ่งที่ทำให้เกิดปัญหา คือ **กฎของธรรมชาติ**; เช่น *ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย* อย่างนี้ **เป็นปัญหาแก่มนุษย์** มาจากธรรมชาติก็ต้องแก้ไขให้เข้ารูปเข้ารอยกับธรรมชาติ. กับกฎของธรรมชาติ. หรือสิ่งทั้งหลายทั้งปวงมีเหตุมีปัจจัย แล้วมันก็เป็นเหตุเป็นปัจจัยของกันและกัน ไม่มีอะไรเป็นอิสระ, มันเป็นเหตุให้เกิดสิ่งหนึ่งขึ้นมา แล้วสิ่งนั้นก็กลายเป็นเหตุสำหรับให้เกิดสิ่งอื่นต่อไป ไม่มีส่วนไหนเป็นอิสระในตัวเองได้ มีแต่ว่าต้อง **เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย**; เหมือนที่เราสวดอยู่ทุกวันว่า *ยถาปัจจุยํ ปวตฺตมานํ* - **เป็นไปตามเหตุตามปัจจัยอยู่เนืองนิจ.**

เมื่อเล็งถึงผลที่เกี่ยวกับมนุษย์ นี้เราจึงเรียกขึ้นมาว่า **เป็นกรรม**, เป็นเรื่องกรรม เป็นเรื่องกฎแห่งกรรม; มนุษย์มีความรู้สึก ต้องการผลที่ปรารถนา เรียกส่วนที่ได้ตามปรารถนาว่า **กรรมดี**, ที่ไม่ต้องการก็ว่า **กรรมชั่ว** นี่ก็เป็นเรื่องบัญญัติทีหลัง. เรื่อง **กรรม** นี้ก็คือ **กฎธรรมชาติ** อันหนึ่ง ซึ่งเมื่อมีการกระทำหรือการเคลื่อนไหวแล้วก็ย่อมจะมีปฏิกิริยาจากการกระทำหรือการเคลื่อนไหวนั้น ซึ่งเราเรียกว่าผลกรรม ถ้าเกี่ยวกับมนุษย์. ฉะนั้นความเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ เป็นไปตามกฎแห่งเหตุปัจจัย เป็นไปตามกฎของกรรม จะต้องศึกษาข้อนี้ให้มาก จึงจะตัดสินปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตนี้ได้;

เพราะปัญหาทั้งหลายมันขึ้นอยู่กับกฎของธรรมชาติ กฎของเหตุปัจจัย กฎของกรรม
 อย่างที่เรากำลังพูดกันอยู่นี้.

ควรรู้หลักตัดสินปัญหาตามแนวพุทธศาสนา

ที่นี้ ดูให้ดี ก็จะทำให้เห็นว่า การตัดสินเป็นเรื่องไม่ใช่ง่ายๆ แล้วก็ไม่ใช่เล็กน้อย
 จึงต้องทำด้วยความไม่ประมาท; ควรจะรอบรู้หลักเกณฑ์ต่างๆ ไว้ตามสมควร. ฉะนั้น
 เราจึงจะได้พูดกันถึงเรื่องหลัก ที่จะมาใช้ตัดสินปัญหาในชีวิตของคนทุกคน แล้วก็ส่วน
 ใหญ่ ก็จะต้องพูดถึงปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวกับหลักธรรมในศาสนา. ส่วนปัญหาที่มีเหตุผล
 ส่วนตัวแท้ๆ นั้น ก็เอามาพูดไม่ได้ เพราะเป็นเรื่องเฉพาะคน เป็นเรื่องเฉพาะเวลา
 มากเกินไป.

ที่จะพูดให้ฟังนี้ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมะ ที่ใช้ได้ทั่วไป ไม่ใช่
 เหตุผลเฉพาะคน; แต่ถึงอย่างนั้น ก็อย่าลืมนึกว่าแม้เหตุผลเฉพาะคนก็ยังต้องอิงอาศัย
 หลักนี้ จะอิสระออกไปโดยสิ้นเชิงไม่ได้. เหตุผลส่วนตัวเรา ก็ต้องตัดสินตามความ
 ผิดถูก ผิดชอบชั่วดี หรือให้เป็นทุกข์น้อยที่สุด ก็ต้องอิงอาศัยกฎของธรรมชาติ ของ
 กรรม ของอะไรอยู่ด้วยเหมือนกัน; แต่ปล่อยให้มันเป็นอิสระ ว่าเอาเถอะ เลือกเอาได้
 ตามชอบใจ เพราะว่าถ้าเขาสมัครจะตาย สมัครจะฆ่าตัวตายก็ได้ เป็นเหตุผลของเขา
 ไม่ใช่เรื่องที่จะต้องแก้ไข.

เดี๋ยวนี้เราจะพูดถึงหลักทั่วไป ที่ใช้เป็นหลักทุกอย่าง อย่าง หรือว่าตลอดกาล;
 เมื่อตะกั้มก็โต้พูดว่า นักศึกษาหรือพวกคุณส่วนมากนี้ อาจจะไม่เคยได้ยินได้ฟังชื่อของ

สูตร เช่น กาลามสูตร โคตมีสูตร มหาปเทศสูตร เป็นต้น นั้นแหละคือชื่อของหลักเกณฑ์ที่จะใช้ศีลวินัยหา :-

ถ้าเป็น **ปัญหาเกี่ยวกับความเชื่อ** ก็ใช้หลักเกณฑ์อย่างกาลามสูตร.

ถ้าเป็น **ปัญหาเกี่ยวกับการปฏิบัติ** ก็ใช้หลักเกณฑ์อย่างเช่นโคตมีสูตร.

ถ้าเป็น **ปัญหาเกี่ยวกับความกำกวม** ของสิ่งที่แปลกที่ใหม่เข้ามา **ในทางระเบียบการปฏิบัติ** ก็ใช้หลักเกณฑ์อย่างมหาปเทศ ในพระวินัย.

ถ้ามันเป็น **ปัญหาที่เกิดมาจากความกำกวมของปัญหาที่เกิดขึ้น** เกี่ยวกับหลักวิชาหรือตำรา^๕ ก็ใช้หลักมหาปเทศ อย่างสุดต้นตะ; มหาปเทศมี ๒ คือ สำหรับปัญหาทางวินัย ทางระเบียบก็อย่างหนึ่ง แล้วปัญหาทางหลักวิชา ตำรับตำราทั่วไปนี้ มันก็อีกอย่างหนึ่ง เขาเรียกมหาปเทศทั้งนั้น.

เราลองศึกษาพิจารณาตุ๊กกันสัก ๔ อย่าง ๔ เรื่องนี้ก็จะพอ ^๕ผมได้พยายามนี้กรวบรวมและเลือกมา อย่างดีที่สุดแล้ว ในที่สุดมันก็ไม่พ้นไปจาก ๔ เรื่องนี้ ในพระคัมภีร์ทั้งหมด.

หลักกาลามสูตร เกี่ยวกับความเชื่อ

หลักที่ใช้ศีลวินัยหาเกี่ยวกับความเชื่อ เรียกว่ากาลามสูตร ^๕นี้เป็นคำถามที่คนเขาถามพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับความเชื่อ ^๕ว่าจะเชื่อใครดี? จะเชื่ออะไรดี? พระพุทธเจ้าก็ตรัสหลักเกณฑ์อันนี้ออกมาให้คนเหล่านั้นฟัง ^๕ว่าเราจะเชื่อนี้เราใช้หลักเกณฑ์อย่างไร.

มีเรื่องว่าชาวบ้านพวกหนึ่งเขาอยู่ในที่ ๆ เป็นทางผ่าน เตียวศาสตาคณะนั้นมา, เตียวศาสตาคณะนั้นมา, เตียวศาสตาคณะโน้นมา เพราะเป็นทางผ่าน. เขาก็ได้รับคำแนะนำมากมายหลายแบบ จนไม่รู้จะเชื่อใครดี; พอพระพุทธรเจ้าผ่านมา เขาก็ถามว่าจะเชื่ออย่างไรดี คุณมันมากจนเวียนหัว พระพุทธรเจ้าจึงตรัสเรื่องนี้.

คุณก็เอามาสังเกตดูซิ ว่าเราอยู่ในกรุงเทพ ฯ ก็เป็นที่มา ที่ไหลมาแห่งหลักวิชาความรู้คำสั่งสอน แล้วจะเชื่ออันไหนดี? ในเมื่อฟังดูแล้ว ก็ไปคนละอย่างคนละทาง. ความที่เป็นคนละอย่างละทางนี้ บางทีก็ผิดกันแต่เพียงวิธีพูด ช่างโน้นเหมือนกันก็มี; แต่ว่าส่วนใหญ่หลักเกณฑ์หัวใจนั้น ต่างกันเสียทีเดียว ทำให้เราลำบากในการที่จะรับเอาอันไหนมาเป็นหลักปฏิบัติ.

พระพุทธรเจ้า ตรัสตอบคนเหล่านั้นด้วยหลักที่เรียกว่า *กาลามสูตร* เพราะว่าตรัสแก่ชาวบ้านที่ชื่อว่าพวกหมู่บ้านกาลามะ. โดยหลักใหญ่ ๆ ก็มีว่า ถ้าได้ยินได้ฟังคำบอกนั้นมาทางใดก็ตาม ให้มีหลักตัดสินก่อนแต่ที่จะเชื่ออยู่ ๑๐ ประการด้วยกัน, ๑๐ ประการนี้เราแบ่งเป็น ๓ พวกได้ : พวกที่จะได้ยินได้ฟัง น้อย่างหนึ่ง, พวกที่เกี่ยวกับคิดเอาเอง อย่างหนึ่ง, พวกที่ขึ้นอยู่กับบุคคล ที่เป็นครูบาอาจารย์พวกหนึ่ง.

๔ พวกแรกที่เกี่ยวข้องกับได้ยินได้ฟังนั้น มีอยู่ว่า *มา อนุสฺสเวน -อย่าเชื่อเพราะได้ฟังตามๆกันมา, มา อติกราย-อย่าเชื่อเพราะว่าเขากำลังพูดกันอยู่กระฉ่อน, มา ปรมฺปราย-อย่าเชื่อเพราะว่าเขาทำสืบๆ สืบๆ กันมาโดยทางการกระทำอย่างนั้นๆ, มา ปฏิกสมฺปทาเนน -อย่าเชื่อเพราะว่ามันมีอยู่ในตำรา.* ทั้ง ๔ อย่างนี้ เนื่องด้วยการได้ยินได้ฟังได้อ่าน ก็รวมอยู่ในการฟังจากข้างนอก.

อนุสฺสเวน นี้ได้ยิน ได้ฟัง ก็บอก ๆ กันมา, *อติกราย* นี้กำลังลืออยู่ กระฉ่อน เป็นข่าวใหญ่ตื่นตูมอยู่ในที่ใดที่หนึ่ง, *ปรมปราย* นี้ทำสืบ ๆ กันมาโดยไม่ต้องพูดกันเลย แต่มันก็เป็นการเสดง คือพูดด้วยกิริยา ไม่ได้พูดด้วยปาก แล้วก็มียู่ในตำรา. นี้ก็พูดได้ชัดว่า ไม่ให้เชื่อตำรานั้นเอง แม้เป็นสิ่งที่มียู่ในตำรา อย่าเพิ่งเชื่อ.

อีก ๔ พวก เกี่ยวกับตัวเราเอง เกี่ยวกับความคิดนึก คำหนึ่งคำนวลของเราเอง : *มา ตกทุกเหตุ – อย่าเชื่อด้วยเหตุผลของตรรกทาง logic, มา นยเหตุ – อย่าเชื่อด้วยเหตุผลทางปรัชญา, มา อากาการปริวิตกฺเคน – อย่าเชื่อด้วยการตรึกตามอาการได้แก่พวกสามัญสำนึก, มา ทฎฺฐินิขิตฺมานกฺขนฺติยา – อย่าเชื่อเพราะมันทนต่อความคิดเห็นของเรา* ทนต่อข้อแย้งโดยความคิดเห็นของเรา.

อันแรก *มา ตกทุกเหตุ* นี้อย่าเชื่อด้วยเหตุผลเพียงตรรก เพราะว่าตรรกมันผิดได้ ในเมื่อเหตุผลมันผิดได้ หรือมันไขว้กันอยู่อย่างใดอย่างหนึ่ง. หรือตรรกเป็นเรื่องของเด็กอมมือ. *มา นยเหตุ* – อย่าเชื่อด้วยวิธีคิดตามแบบปรัชญา มีนัยะตามแบบหนึ่ง อาศัยเหตุผลอีกแบบหนึ่ง คือความคาดคะเน ซึ่งก็ไม่เหมือนกันกับทางตรรก. ทางตรรกนั้นถือว่า เป็นความชัดแจ้งด้วยเหตุผลนั้น. ถ้าเรื่องที่ชัดแจ้งอย่างนั้นไม่ได้ เหตุผลนั้นก็ใช้ไปในทางการคาดคะเน.

ที่นี้ *อากาการปริวิตกฺเคน* – ปล่อยไปตามสามัญสำนึก เหตุผลบ้าง ไม่ใช่เหตุผลบ้าง อย่างที่เรียกว่า *common sense* ก็อยู่ในพวกนี้ ก็อย่าเพิ่งเชื่อ ให้ระวังให้ดี. ที่ว่า “ทนต่อความคิดของเรา” ที่เข้าไปเฟ่งคฺดู เฟ่งค่านหรือเฟ่งนี้ ก็อย่าเพิ่งเชื่อ แม้ว่ามันทนได้ก็อย่าเพิ่งเชื่อ; เพราะว่าถ้าฝ่ายเราโง่ จะว่าอย่างไร; ของที่จมันก็ทนได้ต่อความเฟ่งพิสุจน์ด้วยความโง่ของเรา. นี้อันนี้เป็นหลักที่ใช้อยู่ในวิชาวิทยาศาสตร์ว่า

ถ้ามันทนต่อความเพ่งพิศดูนี้ได้ ให้ถือเอา; แต่ทางพุทธศาสนายังเป็นวิทยาศาสตร์ที่ดีกว่านั้น คือว่าอย่าเพ่อ ให้ออกไปก่อน. นี่ ๔ ข้อนี้ เนื่องจากความคิดนึก คำหนึ่ง คำนวน อะไรของเราเอง; ๔ ข้อแรกนั้นปล่อยไปตามข้างนอก ได้ยินได้ฟังได้อ่านข้างนอก.

อีก ๒ ข้อสุดท้ายนั้นว่า *มา ภพฺรุษฺตาย – อย่าเชื่อเพราะว่าผู้พูดนั้นน่าเชื่อ*, แล้วก็ *มา สมโณ โน ครุติ – อย่าเชื่อด้วยเหตุว่าสมณะนี้เป็นครูของเรา*. นี่อีก ๒ ข้อรวมกันเป็น ๑๐ ข้อ. อย่าเชื่อเพราะว่าผู้พูดมีลักษณะท่าทางน่าเชื่อ นี่น่าหวัหิม? แล้วก็อย่าเชื่อเพราะว่าผู้เป็นครูของเรา. นี่ก็น่าประหลาดที่ว่าคล้ายกับว่าจะสอนให้เด็กถือต่ออาจารย์; แต่ความมุ่งหมายไม่ใช่อย่างนั้น ไม่ใช่ให้ยกตัว ยกหู ชูหาง ไม่เชื่อครูบาอาจารย์. สำหรับภริยาอาการภายนอกทุกอย่างต้องเคารพนบนอบต้องเชื่อฟังต้องรับเอาไปด้วยดี แต่ในใจมันยังไม่เชื่อ ยังไม่ปลงความเชื่อ : รับไปสำหรับจะเชื่อ แต่ยังไม่ปลงความเชื่อ.

ทีนี้ เมื่อไม่เชื่อด้วยอาการ ๑๐ อย่างนี้แล้ว ก็กลายเป็นว่าจะเชื่ออะไร? ถ้าตามคำพูดที่อยู่ในรูปของภาษาบาลี เขาเรียงไว้ยืดยาว สรุปสั้น ๆ ก็คือว่า เชื่อความรู้สึกที่ตัวรู้สึกอยู่เองว่ามันตรงกันกับที่เขาพูด : เชื่อ *experience* ของตัวเอง ถ้า *experience* ในข้อนี้ไม่มี ก็ยังไม่ต้องเชื่อ.

สำหรับตรงนี้ อยากจะขอแนะนำอย่างหนึ่งว่า คนเราเชื่อตัวเองกันทั้งนั้น ถ้าเกณฑ์ให้เชื่อผู้อื่นแล้ว ก็เชื่อไปทีก่อน ไม่ใช่เชื่อจริง; เพราะว่าการจริงมันมีอยู่ ว่า สิ่งที่เราเรียกว่า *ความจริง* นั้น มันมีเท่าที่เรารู้จักเท่านั้น, เท่าที่เรารู้จักและรู้สึกก็มี *experience* ในตัวมันเท่านั้น ไม่อย่างนั้น เราจะไม่ยอมรับว่าเป็นความจริง. ฉะนั้น

ความจริงทางตรรก ความจริงทางปรัชญานั้นเป็นเรื่องความจริงแท้ปาก เราก็ยอมรับเป็นความจริงแท้ปาก; แต่ถ้าจริงจาก *experience* ละก็เป็นจริง.

คนเรายอมรับว่า จริงเฉพาะเท่าที่เรารู้แล้วเท่านั้น; ที่เรายังไม่รู้ นั้น เราจะไม่ยอมรับว่าจริง แม้ปากเราจะยอมรับว่าจริง มันก็รับพอไปทีเท่านั้น. นี่เขาถือเป็นหลักมาแต่โบราณกาล : ความจริงนั้นคือสิ่งที่เรารู้จักแล้วเท่านั้น นอกนั้นยังไม่จริง. ด้วยเหตุนี้ความจริงจึงมีต่าง ๆ ต่างกัน เพราะว่าคนทั้งหลายไม่ได้รู้จักสิ่งนั้น ๆ เท่ากัน หรือตรงกัน ต่างคนต่างมีจริงของตัว; อันนี้ก็ **มีผลทางดีและทางร้าย** คือทำให้เกิดความดี, **ดี** ขึ้นมา **ไม่เชื่อก็ได้**, หรือว่าทำให้เกิดความ **เข้าใจถูกต้อง** ไปตามลำดับ **ก็ได้**. ฉะนั้นความจริงของมนุษย์คือความเท็จ ก็จะเชื่อได้เท่าที่รู้จักว่าจริง รู้สึกว่าจริง ด้วย *experience*. ที่เมื่อ *experience* ของเขาอยู่ในขอบเขตจำกัด ก็ไม่รู้หมด หรือรู้จริง มันก็กลายเป็นของที่ถุกนึกเดียวเท่านั้น.

แต่เดี๋ยวนี้ **ในสูตรนี้ มีหลักที่วางไว้ว่า** ให้เราใช้สิ่งนี้ เพื่อขยายออกไปให้ถึงที่สุด; เพราะว่าสิ่งที่เรายังไม่รู้จริง มันไม่มีประโยชน์อะไรแก่เรา, เท่าที่เรารู้จริงโดย *experience* นี้ มันมีประโยชน์แก่เรา, แล้วเรื่องของเรามันก็มีเท่าที่ความสามารถของ *experience* มันจะบอกให้ หรือมันจะช่วยได้ เหลือออกนั้นทิ้งไว้ก่อนดีกว่า. ค่อย ๆ ติดตามไปจนกว่ามันจะมีการขยายตัวของ *experience* ที่ออกไป – ออกไป – ออกไป รู้ได้ในที่สุด ถึงที่สุดได้เหมือนกัน; ฉะนั้นเราจึงไม่เชื่อข้างนอก ไม่เชื่อคำพูดข้างนอก ไม่เชื่อการคำนึง คำนวณที่เกินกว่าขอบเขตของ *experience* แล้วก็ **ไม่ฝากไว้กับตำรา ไม่ฝากไว้กับบุคคล.**

นี่ พระพุทธเจ้าท่านเป็นนักประชาธิปไตย แล้วเป็นผู้เบียดเบียน เป็นผู้
 บริสุทธิ์ ถึงกับตรัสออกมาว่า “อย่าเชื่อฉัน”. พระพุทธเจ้าเป็นผู้บอกเสียเองว่า “อย่า
 เชื่อฉัน”; แต่ฟังเอาไป แล้วก็ไปวัดหรือไปหยั่งดูด้วยความรู้สึกของตัว เมื่อมีเหตุผล
 ที่ชัดเจนแล้วจึงเชื่อ.

ยกตัวอย่างเช่น พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ความโลภเป็นของร้อน, ความ
 โกรธเป็นของร้อน, ความหลงเป็นของร้อน, เราก็ยังไม่เชื่อ; จนกว่าจะนึกถึงว่า
 ความโลภที่เราเคย : เคยโลภมาแล้วนั้น แล้วมันร้อนอย่างไร, ความโกรธที่เราเคยโกรธ
 มาแล้วนั้น มันร้อนอย่างไร, ความโง่งที่เราเคยโง่งมาแล้วนั้นมันร้อนอย่างไร, ที่นี้เราก็เชื่อ.
 อย่างนี้เชื่อตัว *experience*; ไม่ได้เชื่อพระพุทธเจ้า เชื่อตัวเราเองหมายถึงเชื่อ *experience*
 ของเราเอง. ท่านต้องการอย่างนี้; ฉะนั้นจึงไม่ให้เชื่อ แม้แต่ว่า “สมณะนี้เป็นครู
 ของเรา”.

แต่ว่าถ้าเป็นเรื่องวิชาเล็ก ๆ วิชาเบื้องต้น วิชาเตรียมของเด็ก ๆ นี้ก็เชื่อได้
 สำหรับที่จะไปทำให้เป็นความแน่นอนข้างหน้า; ดังนั้นก็มีได้หมายความว่าเราจะไม่ฟัง
 อะไรเสียเลย เราจะไม่อ่านอะไรเสียเลย เราจะไม่รับเอาคำของครูบาอาจารย์ไปเสียเลย.
 เราก็ฟัง แต่เราไม่เชื่อ : เขาจะเล่าลือกันมาอย่างไรเราก็ไม่เชื่อ, เขาจะทำตาม ๆ กันอยู่
 อย่างไรเราก็ยังไม่เชื่อ, เขียนไว้ในพระไตรปิฎกอย่างไรเราก็ยังไม่เชื่อ, เหตุผลทางตรรก
 ทาง *logic* ทาง *philosophy* ทางอะไรก็ตาม ที่เขาก้าวหน้าขึ้นเวลานี้ เราก็ยังไม่เชื่อ, จน
 กว่ามันจะปรับกันได้กับ *experience* เท่าที่เรามี เหลือนอกนั้นเราฝากไว้ก่อน เรายังไม่
 จำเป็นจะต้องไปเชื่อ. เราก็มีไว้เป็นปัญหาที่คาราคาซังอย่างนี้ เพราะว่าปัญหาที่จะทำ
 อันตรายเราก็ถือว่าปัญหาเท่าที่มันมีอยู่จริง ถ้ามันมีอยู่จริง เราก็มี *experience* ในอันนั้น
 แล้ว แล้วเราก็สามารถจะแก้ไขมันได้.

นี่คือหลักทางกาลามสูตร มีอยู่ ๑๐ ข้ออย่างนี้ สำหรับตัดสินปัญหาที่เกี่ยวกับความเชื่อ เนื่องจากความเชื่อเป็นสิ่งแรกของการตั้งต้นที่จะทำการงาน ; เราจึงต้องทดสอบ ตรวจสอบ ทำสังคายนา *scrutinize* ให้ดี ๆ อย่าให้ความเชื่อผิด ถ้าจุดตั้งต้นมันผิด แล้วมันก็ผิดตลอดสาย. ฉะนั้นเราเอาข้างปลอดภัยไว้ คือยังไม่เชื่อ, แล้วเชื่อไปตามลำดับของความเจนจัดในใจ ที่เรียกว่า *experience*.

experience นี้ก็ต้องมีไว้เป็น ๒ อย่าง คือมีไว้เป็น ๒ อย่าง : *experience* ทางร่างกาย ทางวัตถุ ทางระบบทางกาย นี้ก็อย่างหนึ่ง, อีกอย่างหนึ่ง *experience* ทางวิญญาณ – *spiritual experience* นี้เป็นรากฐานของหลักธรรมของศาสนา ของความดับทุกข์ ของนิพพาน คือเรามีชีวิตอยู่แล้วมันผ่านไป ๆ. เรื่องทางฝ่าย *spiritual* นั้นไม่ใช่เรื่องทำมาหากิน หรืออะไรโดยตรง แต่เป็นเรื่องทางจิตใจ ที่เกิดมาจากสิ่งทั้งหลายทั้งปวงนั้น. เป็นข้อมูล เป็นต้นทุนสำหรับที่จะมีความรู้ หรือการตัดสินใจ หรือการปฏิบัติให้ถูกต้อง. ถ้าเราไม่มีมากพอ คือไม่มี *spiritual experience* มากพอ แล้วจะไม่เข้าใจหลักธรรมโดยเฉพาะในทางศาสนา เช่นพุทธศาสนา.

เราจะต้องไม่มีความเจนจัดแต่เพียงเรื่องทางปากทางท้องทางเนื้อทางหนัง ต้องมีความเจนจัดในทางเรื่องนามธรรมอันลึกซึ้ง : เรื่องความโลภ ความโกรธ ความหลง โดยเฉพาะนี้, เรื่องความยึดมั่นเกี่ยวกับตัวกู – ของกู เป็นทุกข์ทุกทีที่มีความยึดมั่นนี้; ถ้าเรามีความรู้อย่างนี้ด้วยใจจริง ไม่ใช่ฟังจากหนังสือ ถ้าเรารู้จริง รู้ประจักษ์ใจจริงนี้ เรียกว่ารากฐานที่ดี เดียวนี้เขาเรียกกันทั่วไปว่า *spiritual experience* ที่จะใช้เป็นรากฐานของการศึกษา. แม้แต่ปรัชญา ถ้าเขาใช้สิ่งนี้เป็นรากฐาน ปรัชญาก็จะเดินไปในทางที่ดี ที่มีประโยชน์; ถ้าเขาใช้คำนี้คำนวลตาม *logic* ปรัชญาจะพาเขารกเข้าพง คือไม่มีที่สิ้นสุด. ฉะนั้นอย่าไปหลงปรัชญาสมัยใหม่นัก ก็มันไปฝากไว้กับ *logic* ถ้าเป็น

หลักทางธรรมแล้ว มันก็ฝากไว้กับ *spiritual experience* ; แม้จะมองกันในรูปปรัชญา ก็ควรอาศัยอันนี้เป็นหลัก ซึ่งได้แก่หลักของกาลามสูตร, ฉะนั้นหลักกาลามสูตรนี้เป็นหลักที่ดี สำหรับที่จะเป็นวิทยาศาสตร์ หรือว่าเป็นปรัชญาที่อาศัยได้ ไม่ใช่ปรัชญาอย่างที่เขาสั่งเพื่อกันไป ไม่มีจุดหมาย, นี่คือหลักตัดสินปัญหาเกี่ยวกับความเชื่อ เรามีอิสระที่จะใช้.

หลักโคตมีสูตร เกี่ยวกับการปฏิบัติ

ที่นี้กลุ่มที่ ๒ **หลักที่จะใช้ตัดสินปัญหาเกี่ยวกับการปฏิบัติ** : ปฏิบัติงานทุกอย่างในชีวิตประจำวัน ตลอดจนไปถึงการปฏิบัติทางธรรม ทางศาสนา ถ้าอย่างนั้นเราใช้หลักโคตมีสูตร. อยากจะบอกให้ทราบเสียก่อนว่า หลักที่พระพุทธเจ้าตรัสนี้มุ่งหมายจะเพื่อค้ำทุกข์ไปนิพพานทั้งนั้น ; แต่เดี๋ยวนี้หลักเหล่านั้น ควรเอามาใช้ได้ แม้แต่ผู้ที่ยังอยู่ในโลกนี้ คือในการงาน ในอาชีพ ในอะไรต่างๆ นี้ ซึ่งยังไม่เหลือวแล่นิพพาน ; แต่ก็จะเป็นนิพพานอยู่ในตัวได้ เป็นนิพพานโดยปริยาย. ถ้าเราทำถูกในการงานประจำวัน เรื่องทำมาหากินนี้ ก็จะเป็นนิพพานที่เย็นอยู่ในโลกนี้ได้เหมือนกัน แต่เราไม่ได้เล็งถึง. เพราะฉะนั้น หลักเหล่านั้นย่อมใช้ได้ทั้งเรื่องต่ำ ๆ เรื่องปากเรื่องท้องอะไร รวมทั้งเรื่องจิตเรื่องใจ เรื่องไปนิพพาน.

หลักที่เรียกว่าโคตมีสูตรนี้ มีอยู่ ๘ หัวข้อ แล้วก็แยกออกเป็น ๒ ฝ่าย ๘ หัวข้อ ฝ่ายที่อย่าไปทำเข้า : ๘ หัวข้อ ฝ่ายที่ควรทำ ; แล้วก็เรื่องเดียวกันแหละ เขาวางหลักไว้อย่างนี้ ถ้าไม่เข้ากับหลักอย่างนี้ อย่าทำ, ถ้าเข้ากับหลักอย่างนี้ก็รับทำ หลักมีอยู่ว่า :-

ข้อที่ ๑ **ทำให้เกิดความกำหนัดข้อมใจ** : ภาษาในโรงเรียนนักธรรม
เกิดความกำหนัดข้อมใจ หมายความว่าเกิดความยึดมั่นถือมั่น. **ถ้าทำให้เกิดความยึดมั่น
ถือมั่นแล้ว ไม่ใช่ทางที่ถูก**, ถ้าทำให้เกิดความปล่อยาง นั่นเป็นทางที่ถูก.

ข้อที่ ๒ **ให้เกิดความทุกข์** หรือก่อความทุกข์ นี้เราเชื่อ *experience* ของ
เราได้ทันทีว่า นั่นมันก่อความทุกข์ หรือทำลายความทุกข์; ถ้ามันก่อความทุกข์อย่าไป
เอากับมัน มันต้องเป็นไปอย่างเห็นชัดว่าทำลายความทุกข์.

ข้อที่ ๓ **สะสมกิเลส** คือก่อกิเลส **หรือไม่สะสมกิเลส**. กิเลสนี้รู้กัน
โดยหลักทั่วไปได้เลยว่า ความโลภ ความโกรธ ความหลง มีมูลมาจากอวิชชา ความโง่.

ข้อที่ ๔ **เป็นไปเพื่ออยากใหญ่** หมายความว่าอยากในส่วนเกิน; อยาก
ใหญ่นั้นมันต้องอยากในส่วนเกินเสมอแหละ, เพราะโง่จึงอยากใหญ่ เติลิตเป็ดเป็งใน
ส่วนเกิน. อย่างผมเคยพูดเป็นความเห็นส่วนตัวของผมว่า ไปโลกพระจันทร์หรืออะไร
พวกนี้ เป็นความอยากในส่วนเกิน อย่าเพ้อทำศึกว่า มันเป็นอยากใหญ่ กระโดดออกไป
เกินจำเป็น; แล้วอย่างนี้มันอยากออกไปด้วยกิเลสทั้งนั้น ไม่ใช่สติปัญญา.

ข้อที่ ๕ **สันโดษหรือไม่สันโดษ** อยากใหญ่มันมุ่งแต่ความอยาก ๆ อยาก ๆ
ออกไป มันก็พาให้ออกนอกขอบเขตมากไป. ส่วนสันโดษนี้ เขาแปลกันมาผิด ๆ ว่า
สันโดษนั้นไม่ให้ทำอะไร นั่นมันแปลผิด คนโง่พูด; พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสอย่างนั้น.
สันโดษ คืออ้อม พอใจอยู่กับสิ่งที่กำลังมีอยู่. ถ้าเราไม่มีสันโดษ เราจะไม่เคยรู้สึกอ้อม
ด้วยอะไรเลย ด้วยเงิน ด้วยของ ด้วยอะไรก็ตาม แล้วเราก็มัวเป็นเปรตอยู่ตลอดเวลา.

เมื่อเราทำได้เท่านี้ เราก็พอใจ อิ่มอก อิ่มใจ แล้วเราก็ทำมากขึ้น เราก็อิ่มอก อิ่มใจมากขึ้น นี้เรียกว่า **สันโดษ** แปลว่า **ยินดีด้วยสิ่งที่กำลังมีอยู่**; **สะ** แปลว่า **มีอยู่** หรือว่า **ของตน**, **โดย**, **ตุฏฐิ** นั้น คือ **ยินดี** ยินดีด้วยของที่กำลังมีอยู่แห่งตน แต่ไม่ได้หมายความว่าให้หยุด ให้ช้เกียจ หรือหยุดเสียเพียงเท่านั้น. คุณสอบไล่ได้ชั้น ประถม ๑ ก็ต้องพอใจ สอบได้ประถม ๒ ก็พอใจ ประถม ๓ ก็พอใจ; พอใจหล่อ เลียงให้จิตใจมีความอิ่ม ไม่หิวเป็นเปรตอยู่เสมอ.

หรือว่า เราได้อะไรมาในวันนี้เท่านี้ หรือว่าเราทำอะไรสำเร็จในวันนี้เพียงเท่านี้ เราก็ควรจะพอใจที่เราได้ทำสำเร็จ อยู่ทุกวัน ก้าวหน้า อยู่ทุกวัน; แล้วก็พอใจเท่าที่มันก้าวหน้าแล้ว, แล้วก็ทำต่อไปเพื่อให้มันมีความพอใจในส่วนที่ก้าวหน้าต่อไป. อย่างนี้เรียกว่าสันโดษ.

ถ้า **หลักเกณฑ์อะไร** หรือว่าคำสอนอะไรก็ตาม หรือการปฏิบัติก็ตาม ที่ **ทำให้ไม่รู้จักสันโดษ** แล้ว **ก็ไม่ใช้คำสั่งสอนที่ถูกต้อง**; มันจะทำให้คนหิวเป็นเปรต อยู่ตลอดเวลา. เราจะเป็นมนุษย์ที่อิ่มเอิบ อิ่มเอมอยู่ตลอดเวลา สดชื่น แจ่มใส เยือกเย็น อยู่ตลอดเวลาด้วยความสันโดษนี้.

ข้อที่ ๖ **คลุกคลีกันเป็นหมู่**; นี้ระวังให้ดี ถ้าคุณเข้าใจผิดแล้วก็มิโทษมาก. พระพุทธเจ้าตรัสว่า การคลุกคลีกันเป็นหมู่นั้นผิด, แล้วการไม่คลุกคลีกันเป็นหมู่นั้นถูก. นี้คุณจะเห็นว่า เราก็คลุกคลีกันเป็นหมู่ในการเล่าเรียน ในการเล่นกีฬาโดยเฉพาะที่สโมสร นี้มีส่วนผิดหรือส่วนถูกอย่างไร? **คลุกคลีกันเป็นหมู่** นี้หมายความว่า **ทำไปตามอำนาจของกิเลสหรือความโง่** หรือความรู้สึกฝ่ายต่ำ.

การตั้งสมาคมของสถาบันต่างๆ นั้น มีทางที่จะผิดก็ได้ ถูกก็ได้ ถ้าสมาคม
นั้นตั้งขึ้น เพื่อ **คลุกคลีกันเป็นหมู่** ตามความต้องการของกิเลสแล้ว ผิดทั้งนั้นแหละ
ไม่ว่าจะตั้งขึ้นที่มหาวิทยาลัยไหน; แต่ถ้าตั้งขึ้นเพื่อประชุมกันทำสิ่งที่ควรทำ แล้วร่วมมือ
กันให้มันสำเร็จดี อย่างนี้ถูก ไม่เรียกว่าคลุกคลีกันเป็นหมู่. “คลุกคลีกันเป็นหมู่” นั้น
หมายถึงข้อที่ว่า อาศัยความงัว หรืออาศัยกิเลส แล้วอาศัยความเอรีตอรรอยมาเล่นหัวกัน
เสียเรื่อยไป.

ยกตัวอย่าง ให้เห็นง่ายๆ เช่นพระเณรอยู่ในวัดนี้ ก็หาโอกาสแต่จะมาจับ
กลุ่มกันคุยเล่น หยอกเอินกันไปอย่างนี้ คลุกคลีกันเป็นหมู่แบบนี้ผิด; แต่ถ้ามารวม
กันศึกษาเล่าเรียนมารวมกันทำปาฏิโมกข์ เปิดเผยความบริสุทธิ์ของตัวเอง อย่างนี้ไม่ใช่
คลุกคลีกันเป็นหมู่. จะจำง่าย ๆ ก็ คลุกคลีกันเป็นหมู่นั้น เหมือนกับว่าสุนัขและแมว
มันไล่หยอกกันเป็นหมู่อย่างนั้น; จำภาพติดตาไว้เถอะ แล้วเราไม่ทำอย่างนั้นก็แล้วกัน.
แต่ถ้ามารวมหัวรวมแรง รวมอะไรกัน เพื่อจะทำหน้าที่ให้ลุล่วงไป แม้จะมากมายตั้งร้อย
ตั้งพัน ตั้งหมื่น ก็ไม่ได้ห้ามไว้ในข้อนี้ กลับส่งเสริมเสียอีก. ความสามัคคีกันทำหน้าที่
ที่ต้องทำให้ลุล่วงไปนี้ ทำประโยชน์ให้สำเร็จ; ส่วนคลุกคลีกันเป็นหมู่นั้น เพื่อกิเลส
เพื่อเล่นหัว.

ข้อที่ ๗ คือ **ความเกียจคร้านหรือไม่เกียจคร้าน** คำนี้มีความหมายกว้าง
ความเกียจคร้านโดยทั่วไปเราก็ไม่ชอบกันอยู่แล้ว แต่มันยังมีว่า ขยันขันแข็งหรือเปล่า;
ไม่เกียจคร้านหมายถึงเอาจริงเอาจัง ขยันขันแข็ง อุตสาหะ วิริยะ *industrious* ในหน้าที่
ของตัวนี้ มันก็เรียกว่าไม่เกียจคร้าน. ถ้ามันเป็นไปเพื่อตรงกันข้าม ก็เรียกว่าเกียจคร้าน;
บางที่ใช้เหตุผลของตัวคือ ๆ ว่า เรามีอิสระ เรามีประชาธิปไตย เราอยากจะนอน ใคร
จะว่าอะไรเรา มันก็ถูกของเขา. แต่มันเป็นความเหลวไหล ความเพาะนิสัยที่ให้เหลวไหล

มากขึ้น. เรื่องเดินทางของชีวิต มันเรื่องใหญ่โต มัวเหลวไหล หรือมัวทำอย่างที่เราเรียกว่า
ทำเล่น ๆ หรือเสียไม่ได้มัน มันไม่พอกัน; ฉะนั้นต้องขยันขันแข็ง เอาจริงเอาจัง แต่
แล้วก็ไม่ใช่บ้าบิ่น. จงระวังไว้ด้วย ความขยันขันแข็งกับความบ้าบิ่นนั้น มันต่างกันมาก.

ข้อที่ ๘ ข้อสุดท้ายนี้ **เลี้ยงยากหรือเลี้ยงง่าย**, เป็นอยู่ยากหรือเป็นอยู่ง่าย.
ถ้ามีหลักให้เป็นอยู่ง่าย เลี้ยงง่ายก็เรียกว่าถูก, ถ้าเป็นอยู่ยาก พิถีพิถันต้องอย่างนั้นอย่างนี้
มันก็ไม่ถูก เป็นเรื่องของกิเลสตัวยเหมือนกัน. ฉะนั้นในหมู่บรรพชิตเราในหมู่สงฆ์
ของเรา นี้ จึงมุ่งหมายให้เป็นอยู่ง่ายที่สุดเลย การกิน การอยู่ การนุ่ง การห่ม การอะไร
ต่าง ๆ ให้มันง่ายที่สุด.

คุณทบทวนดูที ๆ ว่าการปฏิบัตินั้น มัน **จะถูกต้องเมื่อ** มันเป็นไปในหลัก
ที่ว่า **ไม่ไปติดในสิ่งใด : ไม่กำหนดข้อมใจ, ไม่ก่อให้เกิดความทุกข์มากขึ้น, ไม่ก่อให้เกิด**
กิเลสมากขึ้น, ไม่ทำให้อยากในส่วนเกิน แม้แต่สติปัญญานี้ก็ไมควรรอยากในส่วนเกิน,
สันโดษ, ไม่คลุกคลีกันเป็นหมู่, ขยันขันแข็ง, เลี้ยงง่าย.

ถ้า **ตรงกันข้าม** มันก็ติด ยึดติด **ติดด้วยอำนาจของกิเลส** เช่นติดการพนัน
ติดผีเน ติดกัญชา; นี้ก็เรียกว่าติด. ติดเงิน ติดของ ติดสวย ติดงาม ติดอะไรต่าง ๆ,
มัน **เพิ่มความทุกข์มากขึ้น** เพิ่มกิเลสมากขึ้น, **อยากในส่วนเกิน, ไม่รู้จักอิ่มจักพอ**
ไม่รู้จักอิ่มแม้แต่วินาทีเดียว ในชีวิตนี้ไม่มีความอิ่มแม้แต่วินาทีเดียว, **คลุกคลีกันเป็นหมู่**
เพื่อเล่นหัว, แล้วเอาเปรียบ ขี้เกียจเอาเปรียบสังคม, เลี้ยงยาก, พิถีพิถันเรื่องเป็นอยู่;
อย่างนี้ผิด.

นี้ก็เกิดปัญหาทางปฏิบัติขึ้นแม้ในโรงเรียน ในมหาวิทยาลัย ในชีวิตประจำวัน
ก็ใช้หลักเหล่านี้ได้; หลักที่ไปนิพพานเหล่านี้ใช้ได้ในการแก้ปัญหาวิตชีวิตประจำวัน,

เพื่อนิพพานเล็กๆ ประจำวัน คือความเย็นออกเย็นใจเป็นประจำวัน. ในชีวิตประจำวันนี้ ใช้หลักอันนี้ได้ ซึ่งเป็นหลักสำหรับไปนิพพานโดยแท้จริง.

ระบบของการเป็นอยู่ หรือ *mode of living* อย่างนี้ ถูกทั้งหมดเลย ทั้งเด็กผู้ใหญ่ ทั้งอยู่ในโลกไปก่อน หรือว่าจะไปนิพพานแล้ว; **เอาไปจัดให้เป็นหลักที่สี่ในชีวิตประจำวัน.** เมื่อในโรงเรียน ในมหาวิทยาลัย เขาไม่สอนอย่างนี้ เขาไม่ให้ใช้หลักอย่างนี้; ส่วนตัวเรา^{นี้} ส่วนฝ่ายด้านวิญญานของเรา^{นี้} เราอาจมีหลักอย่างนี้ เราทำตนเองได้ แล้วก็อยู่ในโลกกับเขาได้ โดยสงบสุข ยิ่งกว่าพวกเขาที่ไม่สนใจในหลักอย่างนี้.

ถ้าคุณกลับไปจากที่นี่ คุณลองไปดูให้ดีๆ แล้วก็ **ปรับชีวิตประจำวันไม่ให้ผิดหลัก** เหล่านี้ ให้ประกอบอยู่ด้วยหลักเหล่านี้. พอมีปัญหาอะไรเกิดขึ้น เป็นของที่ไม่รู้ว่าจะเอาอย่างไรแน่ ก็ลองไล่ไปดูทีละหลักทีละหลัก : เรื่องรับน้องใหม่มันบ้าเท่าไร ? สังเกตดูจากหลักเหล่านี้. เดียวนี้เป็นปัญหาไปทั่วโลกแล้ว พิธีการรับน้องใหม่มันบ้าเท่าไรก็ดูจากหลักเหล่านี้; แล้วอย่าไปร่วมมือบ้ากับเขาเสียก็แล้วกัน. นัยกตัวอย่างของการที่จะใช้ทัศนบัญญัติ อย่าให้เตลิดเป็ดเป้งไป จนไม่เป็นผู้เป็นคน ไม่เป็นมนุษย์มันอย่างชาวบ้านเขาเรียก เพราะมันผิดหลักเหล่านี้; ^{นี่}เป็นตัวอย่าง^{นี้}ทั้งนั้น.

หลักมหาปเทศฝ่ายวินัยหรือระเบียบ

ที่^{นี้} เวลาเหลืออยู่นิดเดียว ก็จะพูดถึง **หลักมหาปเทศ** คือ **หลักพื้นฐาน** ที่จะตัดสินเรื่องเกี่ยวกับของแปลกของใหม่ที่เพิ่งมีมา : วัตถุประสงค์ของกัถิ การกระทำกัถิ

ความคิดนึกก็ตี ที่มันแปลกเข้ามา เราจะต้องตัดสินใจว่า ควรจะรับเอาหรือไม่; หลักทางวินัยในพระพุทธศาสนามีอยู่ ๔ ข้อ:-

สิ่งใด **ไม่มีบัญญัติไว้** ในบทบัญญัติว่า **สิ่งนี้ไม่ควร**, คือ ไม่มีในบทบัญญัติว่าไม่ควร; เราแยกเป็น ๒ ทาง : ว่า **ถ้าสิ่งนั้นเข้ากันได้** กับสิ่งที่บัญญัติไว้ว่า**ไม่ควร** แต่กาลก่อนนี้ **เราก็จักออกไป เป็นสิ่งที่ไม่ควร**; แต่ถ้าไป **เข้ากันได้กับสิ่งที่ควร** คือบัญญัติไว้ว่า**ควร** แล้วเราก็กฎบัติน้อยกว่า**ควร** สิ่งแปลกสิ่งใหม่นี้ ก็ **จัดไว้กับพวกที่ควร**. ของแปลกใหม่เข้ามา ยังไม่รู้ว่าจะควรหรือไม่ควร เอาไปเทียบกับสิ่งที่ได้มีบัญญัติ หรือถือปฏิบัติกันอยู่แล้ว ไปเข้ากันได้กับฝ่ายที่**ควร** ก็ถือว่า**ควร**; ถ้าไปเข้าได้กับฝ่ายที่**ไม่ควร** ก็ถือว่า**ไม่ควร**; นี่มันได้ ๒ อย่าง.

สิ่งใดที่ **ไม่ได้อนุญาตไว้ว่าควร**; อย่าเอาไปปนกันให้มันยุ่งกับกลุ่มแรกว่า ที่ไม่ได้ห้ามว่า**ไม่ควร**. เทียนที่ **ไม่ได้อนุญาตไว้ว่าควร** ก็มีอยู่ ๒ แ่ง. ในกลุ่มหนึ่งๆ แบ่งออกเป็น ๒ แ่ง ก็เลยได้ ๔ ข้อ. ที่ไม่ได้ห้ามไว้ก่อน เราก็มารู้ว่า**สิ่งนี้ไปเข้ากับพวกไหนได้**; ถ้าเข้าได้กับ**พวกไม่ควร** ก็ให้ถือว่า**สิ่งนี้** สิ่งมาใหม่นี้ **ไม่ควร**, ถ้ามันไป **เข้ากันได้** กับสิ่งที่**ควร** ละก็ สิ่งมาใหม่นี้ **ก็ควร** คือ **ทำได้**.

ที่นี้ อีกทีก็ว่าพวกที่ **ไม่ได้อนุญาตไว้** หรือ **แนะไว้ว่าควร** แต่มาใหม่อีกแล้ว ก็เลยมาแยกว่า ถ้ามันไป **เข้ากันได้กับพวกที่**ไม่ควร**** ก็ให้ถือว่า**ไม่ควร**, ถ้า **เข้ากันได้กับพวกที่**ควร**** ที่ถือว่า**ควร** ที่บัญญัติว่า**ควร** ก็กลายเป็นเรื่อง**ที่ควร** ไป.

มันเป็น logic อยู่นิดหน่อย ที่แยกออกไปเป็นพวกที่ **ไม่ได้ห้ามไว้หรือไม่ได้อุญาตไว้** เป็น ๒ อย่าง เพื่อไม่ให้มันทางแก้ตัว. คนเรามันมีกิเลสสำหรับแก้ตัว;

เพราะฉะนั้น ในทางศาสนา หรือบทบัญญัติของพระพุทธเจ้า จึงมีไว้สำหรับไม่ให้แก้ตัว ; ส่วนที่ไม่ได้ห้ามไว้มันก็อย่างหนึ่ง, ส่วนที่ไม่ได้อนุญาตไว้มันก็อย่างหนึ่ง. ลองไปแยกกันดู แล้วแต่ว่ามัน จะควรหรือไม่ควร ก็โดยที่จะเข้ากันได้กับฝ่ายไหน. นี้เกี่ยวกับระเบียบ เกี่ยวกับวินัยที่จะต้องปฏิบัติ; แม่ของชาวบ้านในบ้านเรือน ก็ให้หลักอันนี้ได้ในเมื่อเกี่ยวกับวินัย, วินัยคือระเบียบ คือบทบัญญัติที่เป็นการบังคับ.

หลักมหาปเทศ ฝ่ายธรรมะ

ที่นี้ก็มาถึงเรื่องที่ไม่เกี่ยวกับการบังคับ ก็เรียกว่า สุตตันตะ, เป็นหลักธรรมะไม่บังคับ ไม่ใช่กฎหมาย ไม่ใช่วินัย ก็เรียกว่า มหาปเทศทางฝ่ายสุตตันตะ คือฝ่ายธรรมะก็มีอยู่ ๔ ข้อเหมือนกัน; เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกันอยู่กับการอ้างอิง คือปัญหาที่จะเกิดขึ้นเกี่ยวกับวิชาหรือตำรา เมื่อเป็นความกำกวมขึ้นมา ไม่รู้จะเอาอย่างไรแน่ พระพุทธเจ้าท่านวางหลักไว้ ๔ อย่างว่า:-

ข้อที่ ๑. แม้ว่าจะได้รับฟังไปจากพระพุทธเจ้าเอง เคียงนี้ ก็อย่าเพ่อถือว่าถูก หรือรับเอาทันที ให้ทำกรรมวิธีที่เรียกว่า สุตเต อโสาเรตพพิ คือ หยั่งลงไปดูในสูตร คือเอาบทที่เป็นปัญหานั้นมาหยั่ง ทดสอบไปในสูตรทั้งหลาย; และ วินเย สนทเสตพพิ คือ เทียบดูในวินัย. หยั่งลงไปดูในสูตร เทียบกันดูกับวินัย นี้มีอยู่ว่า สูตรกับวินัย; สูตรคือธรรมะ วินัยคือวินัย.

หลักเกณฑ์ทางธรรมเรียกว่าสูตร หลักเกณฑ์ทางวินัยเรียกว่าวินัย; ให้เอาไปหยั่ง เพื่อ สอบดูกับสูตร ทั้งหลาย หรือว่าระเบียบของสูตรทั้งหลายด้วย, เอาไปเทียบ

กัณฑ์วินัย หลักเกณฑ์ทางวินัยทั้งหลายด้วย. เอ้า, ถ่าลงกันได้ **ไม่ขัดกับสูตรหรือวินัย** ทั้งหลายทั่วไปแล้ว ก็ให้ถือเอา ให้รับเอา. นี่พระพุทธเจ้าเป็นประชาธิปไตย ถึงอย่างนี้ ไม่ผูกขาดความคิดเห็นของพระองค์เอง, เปิดให้กว้าง เอาไป เอาไปวิจารณ์ เอาไปทดสอบ; นี่จึงวางบทมหาปเทศข้อแรกว่า แม้จะรับฟังมาเฉพาะพระพักตร์ ก็ยังเปิดโอกาสให้ไปทดสอบดูกับธรรมวินัยทั้งหลาย ที่ได้วางไว้แล้ว ที่ได้บัญญัติไว้แล้ว นี่ข้อที่ ๑.

ข้อที่ ๒. แม้จะ **รับฟังมาจากคณะสงฆ์** : คณะสงฆ์ทั้งหมดที่มีสังฆปาโมกข์ ก็ยังไม่เอาทันที; ให้เอาไป **หยั่งดู** ในสูตร เอาไป **เทียบดู** ในวินัยอย่างเดียวกัน. ถ้าเข้ากันได้กับหลักทั่วไปในสูตร ในวินัย ในนั้น จึงเอา จึงใช้ได้ - ถูก และควร.

ข้อที่ ๓. **รับฟังมาจากพระเถระผู้เป็นพหูสูต** : เป็นพระเถระ เป็นผู้เฒ่าผู้แก่ มีราตรียาว รู้จักโลกมานานแล้ว, แล้วก็เป็นผู้เป็นคณะด้วย, แล้วก็แต่ละองค์เป็นพหูสูต คือเรียนมาก หรือคงแก่เรียนด้วย; ก็ **อย่าเพื่อรับเอา, อย่าเพื่อฟัง, อย่าเพื่อ.** ให้มาทดสอบ ด้วยวิธีว่า **หยั่งลงดู** ในสูตร เทียบกับดูในวินัย; ถ้าเข้ากันได้กับแนวทั่วไปของสูตร ของวินัยแล้ว จึงรับเอา.

ข้อที่ ๔. อันสุดท้าย **รับฟังมาจากพระเถระองค์หนึ่ง** ซึ่งเป็นพหูสูต; อย่างพระเถระองค์หนึ่ง เขาเล่าลือกันว่า เป็นผู้แตกฉาน เป็นผู้มีความรู้ เป็นผู้มีอะไร นี้ก็อย่าเพื่อ อย่าเพื่อเชื่อ **อย่าเพื่อถือเอา.** ให้มาทำการ **หยั่งลงดู** ในสูตร เทียบกับดู **ในวินัย** โดยหลักทั่วไป มันลงกันได้ ในสูตร ในวินัยแล้ว จึงรับเอา.

นี่ขอตักเตือนว่า นี่ไม่ใช่คำสอนที่สอนให้ถือตาม ให้หัวสูง ให้ไม่เชื่อใคร; คงอ่อนน้อมถ่อมตัวอย่างยิ่งอยู่เสมอ **รับฟังเอามาด้วยดี** แต่เอามาทดสอบอย่างนี้ :

ทดสอบในสูตร ด้วยการ **หยั่งลงในสูตร** **ทดสอบในวินัย** ด้วยการ **เทียบคู้กับวินัย** ;
แล้วจึงเห็นว่า อ้าว, มันถูกแน่ ความกำกวมมันก็ไม่มี.

นี้ใจความสำคัญอยู่ตรงที่ว่า จะเป็นระเบียบ กฎหมาย กิติ มันมีหลักใหญ่ๆ
ซึ่งผิดไม่ได้ มันเป็นหลักใหญ่ที่มองเห็น. ที่นี้ในสูตรในธรรมะ ในฝ่ายธรรมะที่ไม่ใช่
กฎหมายไม่ใช่วินัย มันก็มีแนวของมัน มีทิศทาง มี outline มีแนวใหญ่ที่เราจะสังเกต
เห็น. ถ้าเข้าแนวใหญ่ไม่ได้แล้ว **ก็ตัดทิ้งไปได้** เอาไว้ก็ไม่มีประโยชน์อะไร
แม้รับมาจากพระพุทธเจ้า; ก็หมายความว่า เราไม่สามารถจะทำให้เข้ากับแนวใหญ่
นั้นได้ ไม่ใช่พระพุทธเจ้าตรัสผิด. พระพุทธเจ้าตรัสถูก แต่หูเราเชื่อมไปก็ไม่ได้ หรือ
ว่าเราไม่มีความรู้พอที่จะฟังถ้อยคำนั้น ให้มีความหมายถูกต้องก็ได้; คำพูดก็มีความ
หมายเฉพาะ เราถือเอาความหมายผิด คำพูดนั้นก็เลยใช้ไม่ได้.

อย่างพระพุทธเจ้าตรัสว่า “**ว่าง**” นี้ คนโง่สมันนี่เขาก็ว่า “ไม่มีอะไร” หรือ
“สูญเปล่า” นี้; แต่คำว่า “**สูญญาตา**” ของพระพุทธเจ้า **ไม่ได้หมายความว่าสูญเปล่า**
หรือไม่มีอะไร. สูญญาก็มีทุกอย่าง แต่ว่าไม่มีตัวตนเท่านั้น; นี้เราฟังมาจาก
พระพุทธเจ้าว่าสูญญาตา แล้วมาตีความหมายว่า ไม่มีอะไร หรือสูญเปล่า เรามั่นบ้ำเอง.
นี้มีทางที่จะฟังผิดได้ ทั้งที่พระพุทธเจ้าก็ตรัสถูกแล้ว.

พระพุทธเจ้าได้วางหลักว่า ให้เอามาเทียบกันคู้กับหลักใหญ่ๆ ที่มีอยู่เป็น
พื้นฐานแล้ว; เช่นท่านพูดว่า *อนัตตา ไม่ใช่ตัวตน เป็นอนิจจัง ทุกขัง เปลี่ยนไป
ตามเหตุตามปัจจัย เปลี่ยนไปตามธรรมชาติ*; นี่ก็เป็นการรู้เรื่องว่างขึ้นมาทันที,
รู้เรื่องว่างอย่างถูกต้องขึ้นมาทันที โดยอาการที่เรียกว่า เอาไป **หยั่งลงไป** ในสูตร
เหมือนกับหยั่งปรอทวัดน้ำลงไปในน้ำ, **ไปเทียบกันคู้กับวินัย.**

วัตถุอย่างนี้แล้ว ก็พบความถูกต้อง ๔ ประการนี้ว่า แม้รับฟังมาจากพระ
 พักตร์ ก้อย่าเพ่อ, แม้รับฟังมาจากคณะสงฆ์ที่ประกอบไปด้วยสังฆปาโมกข์ ก้อย่าเพ่อ,
 แม้รับฟังมาจากกลุ่มของผู้คงแก่เรียน ก้อย่าเพ่อ, แม้รับฟังมาจากบุคคลผู้คงแก่เรียน
 ก้อย่าเพ่อ, ขอให้เขาไปทดสอบ โดยวิธีหยั่งลงไปในสูตร เทียบกันดูกับวินัย : **สูตรเต
 โอสาทะพหุ, วินย สนุทสุเสตพหุ.** มันจะเป็นหลักที่ทำความปลอดภัยให้แก่เรา
 ผู้เกิดมาในโลก ที่จะมีอะไรยุ่งยากมากขึ้นทุกที, จะทำความล้มเสงสัย หรือกำกวม
 ให้แก่เรามากขึ้นทุกที.

เรา**ใช้หลักดังกล่าวมานี้** เราไม่มีทางผิด; แต่ไม่ได้หมายความว่าให้คือ
 ให้กระต้าง ให้หัวแข็ง ให้หัวสูง ไม่เชื่อใครเสียเลย; มีแต่**ว่าจะทำความปลอดภัย**
ให้ โดยการว่าจะไม่ตีความหมายผิด จะไม่ถือเอาความหมายผิด หูของเรามันเขื่อน ฟังผิด
 ตีความหมายผิดก็ได้. นี่ป้องกันไม่ให้เกิดโรคชนิดนี้ขึ้นมา ในการตัดสินปัญหาต่าง ๆ
 ก็ต้องทำอย่างนี้.

เวลาของเรามีพอ เพียงให้พูดกันโดยหัวข้อใหญ่ ๆ ๔ หัวข้อ ว่าโดย**หลัก
 กาลามสูตร** สำหรับตัดสินความเชื่อ, โดย**หลักโคตมีสูตร** สำหรับตัดสินการปฏิบัติ,
 โดย**มหาปเทศทางวินัย** สำหรับตัดสินความกำกวมที่มันเกิดขึ้นทางระเบียบทางวินัย
 ปัญหาทางวินัย, แล้วก็**มหาปเทศฝ่ายสุตตันตะ** นี้สำหรับตัดสินปัญหาที่มันเกิดขึ้น
 เป็นความกำกวมทางฝ่ายวิชาหรือตำรา เช่นการเล่าเรียนในโรงเรียน ในครูบาอาจารย์,
 เป็นปัญหา; ก็ใช้หลักนี้ตัดสินปัญหา เพื่อจะแยกดู. แม้ว่าเป็นปัญหาที่เกี่ยวกับหลัก
 ใหญ่ หรือเป็นปัญหาเหตุผลส่วนตัว เหตุผลส่วนตัวก็ใช้ได้ โดยไม่ทิ้งหลักอันนี้ เพียง

แต่มีอิสระที่จะเลือกมากกว่า : เป็นปัญหาที่แก้ไขได้หรือแก้ไขไม่ได้, ถ้าแก้ไขได้ก็แก้ไขให้ดี โดยอาศัยหลักอันนี้, ถ้าแก้ไขไม่ได้ ก็ทำให้มันดี ก็โดยหลักอันนี้. นี่แปลว่าต้องทำให้ดีที่สุดอยู่เสมอ ไม่ว่าในกรณีที่แก้ไขได้ หรือแก้ไขไม่ได้ เรียกว่า หลักทัศนปัญหาชีวิตในทุกกรณีของบุคคลทุกคน ในการที่จะแก้ไข เยียวยา รักษาโรคของสัตว์โลกทั้งปวง รวมตัวเราคนหนึ่งด้วย.

นี่เวลาที่มีอยู่มันก็หมด หรือมันเลยไปบ้าง.

วงล้อของชีวิตในชีวิตประจำวัน

วันที่ ๙ เมษายน ๒๕๑๔
สำหรับพวกเราที่นี่
ได้ล่วงมาถึงเวลา ๔.๓๐ น. แล้ว.

วันนี้เป็นการบรรยายครั้งที่ ๑๑ และเป็นเรื่องที่ ๒ ของความรู้ที่จำเป็น
ก่อนแต่ที่จะมีการเยียวยารักษา จะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า วงล้อของชีวิตในชีวิต
ประจำวัน.

จะรักษาโรคของชีวิต ต้องรู้ความลับแห่งชีวิตก่อน

ทำไมจึงได้พูดเรื่องนี้ ในชื่ออย่างนี้? เรื่องทั้งหมดของเราก็มี เรื่องการ
แก้ไขเยียวยารักษาโรคของชาวโลก ตามแบบของพระพุทธเจ้า, ในการแก้ไขเยียวยา

รักษาโรคของชีวิตนั้น จำเป็นที่จะต้องรู้ความลับ เป็นต้น ของสิ่งที่เรียกว่าชีวิตนั้น ในชีวิตประจำวัน หรือแต่ละวัน. ถ้าเราไม่รู้ความลับอันนี้ ก็ไม่มีหนทางที่จะแก้ไข เยียวยา หรือรักษาโรค หรืออะไรต่างๆ ในปัญหาของชีวิต หรือตัวชีวิตเองได้.

ต้องรู้ความเร้นลับ อะไรบางอย่าง **ของชีวิต** ที่ยังไม่ค่อยเปิดเผยแก่คนทุกคน, หรือจะเปิดเผย มันก็เปิดเผยแต่ในค้ำทางฝ่ายวัตถุ หรือฝ่ายร่างกาย. ฝ่ายจิตใจยังไม่เปิดเผย หรือจะเปิดเผยบ้าง ก็แต่เพียงบางส่วนที่ไม่ลึกซึ้ง; ดังนั้นเราจึงไม่อาจจะแก้ไขโรคของชีวิตนี้ในส่วนลึก คือความลับทุกซัสน์เชิงได้. บรรดาความลับของชีวิตนี้ ที่เกี่ยวกับความลับทุกซัสน์ โดยตรงแล้วก็คือ ห่วงเหมือนกับ ห่วงโซ่แห่งพดลิจของจิต.

จิตมีพดลิจอยู่ตลอดเวลา แล้วมันคล้องกัน เป็นห่วง หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **วัฏฏสงสารหรือโคจรวัฏฏ์**; นี่เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด ในบรรดาความลับของสิ่งที่เรียกว่าชีวิต สำหรับการที่จะแก้ไข รักษาเยียวยา ปรับปรุงต่างๆ ให้มีความลับทุกซัสน์เชิง. แม้พวกคุณจะเป็นนักศึกษา แต่ก็คงไม่มีความรู้เรื่องนี้ เพราะยังไม่ได้เรียน, เพราะมันไม่ได้อยู่ในหลักสูตรของคุณ, หรืออาจจะยังไม่ทราบ.

วงล้อที่คล้องกันเป็นห่วงที่สำคัญที่สุด คือการอาศัยกันเกิดขึ้น คล้องกันไปเป็นห่วง เป็นลูกโซ่ของสิ่งที่เรียกว่าตัวกู; ตัวกูในทางความยึดมั่นถือมั่น ทางจิตทางวิญญาณ; เมื่อเป็นอย่างนี้ก็จะไม่รู้จัก “ชาติ” หรือความเกิด ที่สำคัญกว่าชาติที่รู้จักกันอยู่โดยทั่วไป. ถ้าว่า **ชาติ - ความเกิด** นี้ มีหลายความหมาย; **ชาติ - ความเกิด** ที่สำคัญที่สุดกว่าชาติที่รู้จักกันอยู่แล้วทุกๆ ไปนี้ มันมีอยู่ชาติหนึ่ง นี้อาจจะยังไม่รู้หรือไม่เคยคิดว่ามันมี. ฉะนั้นขอให้พยายามทำความเข้าใจในเรื่องนี้ในวันนี้ ซึ่งจะเรียกว่า **“วงล้อที่ซ่อนเร้นอยู่ในตัวชีวิต”**.

แล้วขอเตือนว่า ถ้าอยากรู้ความลับลึกซึ่งอะไรทำนองนี้ แล้วก็**ให้หันไปหวั**
ครู ไปตามเดิม : **สพพณฺณ** **สพพทสฺสาวี** **ชินโน** **อาจริโย** **มม** **มหาการุณิโก** **สตฺถา**
สพพโลกติกิจฺฉโลก - **อาจารย์ของเรา**นั้น **เป็นผู้รู้สิ่งทั้งปวง** **เป็นผู้เห็นสิ่งทั้งปวง** **เป็น**
ผู้ชนะมารแล้ว **เป็นพระศาสดาผู้ประกอบไปด้วยกรุณาอันยิ่งใหญ่** **เป็นผู้รักษา**
เยี่ยวยาโรคของสัตว์โลกทั้งปวง **ทั้งนี้**; ให้ความหมายในถ้อยคำเหล่านั้นมันแจ่มชัดอยู่ใน
 ใจเสมอ ใจนั้น ก็จะพร้อมที่จะรู้ความลับของสิ่งทั้งปวง. **นี่คือข้อที่ว่าทำไมจึงมา**
พูดเรื่องนี้.

ที่นี้ ก็จะได้อ่านถึงตัวเรื่องของมันต่อไป เรื่องแรกก็คือ **“ห่วงโซ่แห่งพฤติกรรม**
ของจิต หรือ วงล้อของชีวิต” ที่หมุนจ้อยู่ตลอดเวลา ทั้งเป็นชนิดที่ไต่สำนึกและเต็ม
 สำนึก; ในขั้นแรกเราจะพูดถึงคำว่า **“วงล้อ”** เสียก่อนดีกว่า.

พึงรู้จัก สังสารจักร ของชีวิต

ชีวิตนี้ **เอาความหมายกว้างๆ คือความเป็นอยู่** **ความมีอยู่**; **ชื่อว่า**
ความเป็นอยู่ **หรือ ชีวิต** **นี้ ต้องมีการหมุน** **หรือ ที่เรียกว่า วงล้อ.** **ตัว วงล้อ** **นั้นเขา**
เรียกว่า จักร, **จักร** **นี้** **ที่เราเรียกว่าเครื่องจักรอะไรนี้.** **จักร** **ตัวนี้** **แปลว่า** **วงล้อ,**
การหมุน **ของมัน** **เขาเรียกว่า** **สังสาระ** **หรือ** **สงสาร** **ไม่ใช่** **เมตตา** **สงสาร** **ซึ่งเป็นอีก**
คำหนึ่งต่างหาก. **สังสาระ** **แปลว่า** **หมุนไป,** **สังสารวัฏฏ์** **สังสารจักร - หมุนไปแห่ง**
วงล้อ.

ชีวิตมีอยู่ได้ **แม้ชีวิต** **ในฝ่ายรูปธรรม** **และ** **แม้รูปธรรมที่ปราศจากชีวิต**; **เช่น**
อย่าง **ใน** **ปริมาณหนึ่ง** **ๆ** **ตาม** **ความรู้สมัยใหม่** **นี้** **ก็มีอนุภาคของมันอันหนึ่ง** **ซึ่งหมุนอยู่**

รอบ ๆ อนุภาคอีกอันหนึ่ง; ถ้าไม่มีการหมุนอันนี้ มันก็ไม่มี ความหมายของคำว่า ปริมาณหนึ่ง ๆ. ในปริมาณหนึ่งนี้ จะถือว่ามีชีวิตหรือไม่มีชีวิต? คนสมัยนี้เขาถือว่า ไม่มีชีวิต; แต่ข้อที่ มันมีการหมุนอยู่รอบ ๆ ตลอดเวลา จึงทรงตัวอยู่ได้ หรือมีอยู่ได้ มันก็ **ควรจะเรียกว่ามีชีวิต.** “**ความมีอยู่**” ตามแบบของสิ่งที่เราไม่เรียกมันว่ามีชีวิต แม้แต่ปริมาณของแร่ธาตุ ก็ต้องมีอาการอย่างนี้ ที่เรียกว่าสังสารจักร หรือสังสารวัฏฏ์; ถ้าปราศจากสังสารจักรแล้ว ชีวิตมันก็มีอยู่ไม่ได้.

ตรงนี้ก็อยากจะเตือนไว้เสมอว่า คำพูด **ภาษาธรรมะ** นี้จะลึกซึ้งอย่างไร ก็ **ยืมภาษา** ง่าย ๆ ธรรมดา **ของชาวบ้านมาใช้เสมอไป.** ให้จำไว้; เช่นคำว่า “**หนทาง**” นี้ ยืมมาใช้เป็น **อัญญัณคิมรรค** เพื่อปฏิบัติและเพื่อจะดับทุกข์, ความเย็นของ ความร้อนนั้น ที่เรียกว่า **ดับลง** แล้ว ก็เรียกว่า **นิพพาน.** ในที่นี้ก็เหมือนกัน ยืม คำว่า “**ล้อเกวียน**” มาใช้ แทนความหมายของคำว่า “**จักรของชีวิต**”, แล้วที่มันหมุน ๆ ก็คืออะไรหมุนก็ตาม ก็เอามาเป็นการหมุนของจักรของชีวิต นับตั้งแต่ **สังสารวัฏฏ์** ของ วัตถุแท้ ๆ ที่เราเรียกว่ามันไม่มีชีวิต มันก็มี **สังสารจักร** อันนี้.

ที่นี้ ก็มาถึง **สิ่งมีชีวิต** ในส่วนที่เป็นร่างกาย มันก็ **ประกอบด้วยสังสาร- จักร** อยู่หลาย ๆ อย่าง ที่เป็นอย่างหยาบที่สุด ก็คือ **เกิด แก่ เจ็บ ตาย เวียนไป ๆ เป็น วงใหญ่ ๆ** นี้; **วงแคบ** เข้ามา มันก็มี **อดีต อนาคต ปัจจุบัน** ที่เรียกว่า **วัย : ปฐมวัย มัชฌิมวัย บัจฉิมวัย** ตามเรื่องของมัน.

มองแคบเข้ามา **ร่างกายที่อยู่ใต้เพราะการไหลเวียน** ของ **สิ่งที่ไหล เวียน** : ไหลเวียนของโลหิต, ไหลเวียนของการหายใจ, ไหลเวียนของเนื้อหนังล้วน ๆ, คือเซลล์ต่าง ๆ ที่มันต้องหะยอยกันด้วยการสับเปลี่ยน; นี้ก็มีอาการที่เรียกว่า **หมุน. อาการ**

ที่หมุนก็เรียกว่ามันเป็นห่วงโซ่ คือคล้องกันหลาย ๆ วง ; นอกจากจะหมุนไปในหนึ่งวงแล้ว มันยังคล้องกันอยู่ทุกวง มันสัมพันธ์สืบทอดกัน. นี่สิ่งที่เรียกว่าชีวิตมันก็มี.

แม้ในเซลล์หนึ่ง ๆ มันก็ยังมีการไหลเวียนของการได้กิน ได้ตั้งอยู่ ได้ถ่ายออกไป ได้เกิดขึ้น แล้วก็ไต่สลายไป ในวงเล็ก ๆ เฉพาะเซลล์ก็มี, ในวงใหญ่ ๆ เฉพาะกลุ่มของเซลล์ก็มี. ถ้ามันไม่มีอาการหมุนอย่างนั้นมันอยู่ไม่ได้; ฉะนั้น **ชีวิตจึงเป็นการหมุน**. การหมุนนี้เป็นอาการของวงล้อ นี้ฝ่ายวัตถุ ฝ่ายร่างกายมันเป็นอย่างนี้เต็มที ; แต่ปัญหาส่วนใหญ่มันอยู่ที่ฝ่ายจิตใจหรือฝ่ายนามธรรม; ฉะนั้น เราจึงมีสิ่งที่เรียกว่า **วงล้อฝ่ายนามธรรม** ที่เป็นเรื่องของกิเลส และความทุกข์.

บุคคลสูงสุดคือ **พระอรหันต์** ก็แปลว่า **ผู้ทำลายวงล้อนี้เสียได้** กิเลสหรือความทุกข์มันก็หยุดหมุน. คำว่าพระอรหันต์ในความหมายหนึ่ง แปลว่า ผู้หักวงล้อเสียได้ ล้อหมุนไม่ได้อีกต่อไป; ฉะนั้น จึงสะอาด จึงบริสุทธิ์ จึงไม่มีความทุกข์. พระอรหันต์หักวงล้อของอะไร ? ก็ของชีวิต. ของชีวิตในตำแหน่งไหน ? ก็ชีวิตในฝ่ายนามธรรม. **วงล้อนี้ประกอบด้วย กิเลส กรรม และ ผลกรรม** ซึ่งเราจะได้พูดกันต่อไป.

ในที่นี้ขอให้อ่านสิ่งที่เรียกว่า “วงล้อ” และวงล้อในชีวิต ที่มีอยู่มากมายหลายล้าน หลายแขนง ; แต่ละวงหมุน หมุนเพื่อวัตถุแท้ ๆ อยู่, หมุนเพื่อร่างกายอยู่, หมุนเพื่อจิตใจอยู่, หมุนเพื่อให้กิเลสหรือความทุกข์จะเกิดขึ้น; นี่เรียกว่าพฤติกรรมของจิต, **พฤติกรรม** เป็นภาษาสันสกฤต **วัตถุ** เป็นภาษาบาลี แปลว่า **ความเป็นไป ความไม่หยุด**, หรือ **motion** แปลว่า **พฤติกรรม**. **มีพฤติกรรมก็ต้องไป**; ไปนี้ไม่ได้ไปซื้อ ๆ มันไปเป็นอย่าง **หมุนไป**. ที่เราเห็นนั่นเห็นแต่การไป เราไม่เห็นการหมุนที่เป็นวัตถุ

ล้วน ๆ; เช่นหลอดไฟฟ้าสว่างไว้อยู่^๕ คือการหมุนที่ลึบเป็นรอบ ๆ จากเครื่องกำเนิดไฟฟ้ามาที่หลอด แล้วกลับไป^๕ นาที่หนึ่งตั้งพัน ตั้งหลายพัน ตั้งหมื่นก็มี แล้วแต่เขาจะทำมันขึ้น^๕; เราไปมองเห็นแต่มันไป และไม่ได้เห็นว่าในส่วนหนึ่งมันหมุน.

วงกลมหรือ วงล้อแห่งพฤติกรรมของจิต คือ *motion* ของจิต ที่พุ่งไปทางไหน ก็ตามใจหรือว่ามันพุ่งอยู่เป็นวงกลมใหญ่ก็ตาม **ในนั้นมันมีวงกลมเล็ก**; เพราะฉะนั้นจิตมัน **เคลื่อนไปด้วยอาการหมุน**. อย่างนี้เราเรียกว่าวงล้อแห่งชีวิต แห่งสิ่งที่เป็นอยู่ไม่ว่าเป็นอยู่ชนิดไหน วัตถุก็ได้ ร่างกายก็ได้ จิตใจก็ได้ รวมกันก็ได้.

พฤติกรรมของจิตมีได้สำนึกและเต็มสำนึก

ที่พูดว่าในขณะที่แห่งจิตได้สำนึก หรือเต็มสำนึก นั้นก็มีวงล้ออย่างที่ว่า^๕ นั้นก็พูดถึงเรื่องจิต; พฤติของจิต ๒ ประเภท : ประเภทได้สำนึก และประเภทเต็มสำนึก.

พฤติกรรมของจิตได้สำนึก นี้ไม่มี *conscious* ที่เรารู้; แต่มันก็มีอยู่อย่างแรง นั่นคือตัวจิตเอง ตัวสิ่งที่เรียกว่าจิตล้วน ๆ ยังไม่เกี่ยวกับความรู้สึก ไม่มี *concept* อะไรเลย มันก็มีการหมุนอย่างวงล้อ.

ตัวสิ่งที่เรียกว่าจิต นั้น ถ้าไม่มีการหมุน ก็ไม่มีสิ่งที่เรียกว่าจิต; เช่นเดียวกับอะตอม (*atom*) หนึ่ง ๆ ถ้าไม่มีการหมุนแห่งอนุภาค ก็ไม่มีอะตอมหนึ่ง ๆ. นั่นเป็นธาตุวัตถุ. ที่นี้ธาตุจิตใจนั้นก็มีอาการอย่างนั้น : เขาเรียกเป็น ๓ ระยะ หรือ ๓ ขณะว่า **อุปบาท** แปลว่า **เกิดขึ้น**, **จิติ** แปลว่า **ตั้งอยู่**, **เภท** หรือ **ภงค** นี้ดับลง. **นามธรรม** หรือว่าธาตุฝ่ายนามธรรมหนึ่งมีการ **เกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วดับลง**, เกิดขึ้น – ตั้งอยู่ – แล้ว

ดับลง ดียิบ. ^๕นี่คือการเกิดของสิ่งที่เรียกว่าจิต ที่เกิดอยู่ แล้วจิตจึงมีอยู่; ถ้าขาดสิ่ง^๕ จิตก็มีได้มี.

เหมือนกับว่ากระแสของไฟ ที่มีวิ่งมาที่หลอดไฟ : ผ่านแล้วก็กลับไป แล้วก็วิ่งมาอีก, ผ่านแล้วก็กลับไป, นีดวงไฟมันจึงโรอยู่ได้. ทางนามธรรมทางจิตก็เหมือนกัน สิ่ง^๕ที่เรียกว่า **จิตนั้นมีอยู่ด้วยความหมุน หรือจักรของการเกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไป**, เกิดขึ้น - ตั้งอยู่ - ดับไป, ดียิบ; แล้วนามธรรมอันนั้นก็มีลักษณะเป็นจิตอยู่ในร่างกาย^๕. อย่างนี้จิตใต้สำนึกไม่มี concept ไม่มีอะไร แต่อยู่ตลอดเวลา กว่าชีวิตชุดนี้จะดับลงไป; ^๕นี่เรียกว่าพฤติกรรมของจิตหรือวงล้อของจิต แล้วก็ใต้สำนึก คือเราไม่รู้รู้สึก แล้วมันก็ไม่ทำ concept ไม่มี conception อะไรเลย, อยู่คล้ายๆกับว่าอยู่เป็นรากฐาน เช่นเดียวกับอะตอมอันหนึ่งเป็นรากฐานของสิ่งต่างๆ ที่มันจะปรุ่กันขึ้นมาเป็นนั่นเป็นนี่.

จิตที่เต็มสำนึก หมายความว่า **จิตที่มีการทำงานที่** มี concept; มันจะมาจากไหนอย่างไรนั้น เป็นรายละเอียดมากเกินไป อย่าเพื่อพูดถึงในที่นี้ แต่ว่าได้มีอะไรแทรกเข้ามา ให้มันเกิดเป็นจิตที่กำลังมี concept คือมีการทำงานทำหน้าที่.

เปรียบเทียบให้เห็นง่ายๆ กันลิ้ม ก็เช่นว่ากระแสไฟฟ้า ที่เราทำมันขึ้นมา มีแรงมาก แล้วหมุนอยู่เฉยๆ อย่างนี้ ไม่มี load นี่เหมือนกับจิตใต้สำนึก, หรือที่เรียกว่า ภาวักจิต - จิตประจำชาติ ประจำภพ เป็นพื้นฐานอยู่เหมือนกระแสไฟฟ้าที่ไม่มี load. ที่นี้กระแสไฟฟ้าที่เราทำ load อะไรใส่เข้าไปนี้ มันชั่วคราว ชั่วเรื่อง ชั่วขณะ^๕ มันก็คงเป็นกระแสไฟฟ้า; แต่มันถูกบรรทุทุกด้วย load อย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วมันก็ต่างกัน.

จิตใต้สำนึกชนิดนั้น เต็มมันเต็มสำนึก โดยการที่มี load อะไรเข้าไป; เช่นมีการกระทบทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ฯ ที่เราเคยพูดกันมากแล้ว, แล้วมันเกิดการปรงขึ้นจากการกระทบนั้น เป็นผัสสะ แล้วก็ เป็นเวทนา. ที่นี้ ก็จะ เป็นกิเลส ตัณหา ตอนนั้นแหละคือวงล้อที่เต็มสำนึก แล้วก็ เป็นตัวเรื่องตัวราว ตัวปัญหาหรือตัวอันตราย ที่จะเกิดทุกข์หรือเกิดสุข; วงล้อนี้คือวงล้อที่ต้องจัดการทำลาย อย่าให้เกิดขึ้น หรือว่าควบคุมไว้ในสภาพที่ไม่เป็นอันตราย หรือพอจะทนได้.

สรุปความว่า จิตใต้สำนึกเป็นภวังคจิต หมุนอยู่เป็นพื้นฐานเลย ๆ ไม่ประกอบอยู่ด้วยตัวกู ไม่มี concept ว่าตัวกู. จิตที่เต็มสำนึก เขาเรียกว่าชวณะจิต คือจิตที่มันมี load แล้ว มันจะปรงกันไปจนเกิดตัวกู, ความยึดมันถือมัน : มันหมายถึงทางจิตว่าตัวกูนั้นแหละ หรือแม้มันไม่ทันจะเกิดตัวกู แต่มันปรงมาถึงขนาดครึ่ง ๆ กลาง ๆ แล้วมันสลายไปก็ได้ มีเหมือนกัน. แต่ส่วนใหญ่ของ คนธรรมดา สามัญแล้ว มันต้องเกิดตัวกู ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง : ตัวกูอย่างมีความโลภ ตัวกูอย่างมีความโกรธ ตัวกูอย่างมีความหลง มันต้องเกิด.

เช่น ตาเห็นรูปเข้า มันก็เกิดการปรงขึ้นมาทันที; ภวังคจิตที่ไม่มี load นั้น ก็เกิดมี load เป็นชวณะจิตขึ้นมาทันที. ตาเห็นรูปแล้วก็รู้สึกต่อรูปนั้น : ถ้าสวย สุขเวทนาจึงเกิด, ถ้าไม่สวย ทุกขเวทนาจึงเกิด.

เมื่อเกิดเวทนาอย่างนี้แล้ว ถ้าสวยมันก็รัก ก็อยากจะได้ อยากจะดม อยากจะ ฯลฯ; เป็นกิเลส ตัณหาอย่างใดอย่างหนึ่ง ประเภทความโลภหรือราคะ. ถ้ามันไม่สวยก็ชังใจ ก็โกรธ เกิดกิเลสประเภทโทสะ หรือโกรธขึ้นมา; ถ้ามันยังเป็นที่น่าระแวงสงสัย ไม่รู้ว่าอะไรอีก มันก็โง่ หลง โมหะ วนเวียนสนใจอยู่นั้น. นี้เรียกว่า

พฤติกรรมของจิตเต็มสำนึก จนเกิดตัวกู : กุมน้อยาก, หรือกุ่มันเกลียด, หรือกุ่มันโกรธ, หรือกุ่มันอิจฉาริษยา หรือมันแล้วแต่ มันมีมาก; ตอนนั้นมันก็เป็นทุกข์ทั้งนั้น. **พฤติกรรมของจิต**, อย่าทำเล่นกับมัน, เป็นวงล้อที่ปรุ่งแล้วหมุน มัน **อาศัยกันเกิดขันธ์** จนเกิด **ตัวกู** แล้วเป็นความทุกข์.

โซ่แห่งพฤติกรรมของจิตคล้องกัน เรียกว่าปฏิจจนุปบาท

นี่เรื่องห่วงโซ่แห่งพฤติกรรมของจิต มันมีอยู่อย่างนี้ ที่มันเพียงแต่เกิด - ตับ, เกิด - ตับ, เกิด - ตับอยู่เฉย ๆ นั้น ไม่มีปัญหา; พอร่างกายแตกตับ มันก็สิ้นสุดเอง. แต่ที่มันเกิด - ตับ, เกิด - ตับ ชนิดที่มัน **เกี่ยวกับกิเลส** หรือเป็นกิเลส **นคอตัวปัญหา**. แล้ว **อาการที่มันอาศัยกัน** - อาศัยกันมาเป็นระยะ ๆ ระยะ ๆ **จนเกิดเต็มรูปเป็นตัวกู เป็นความทุกข์** แล้วก็กลับไปตั้งต้นใหม่ : นี่คือพฤติกรรมของจิต ที่หมุนเป็นวงกลม แล้วคล้องกันเป็นห่วงโซ่; อย่างนี้เขาเรียกเป็นภาษาบาลี จำยากสำหรับพวกที่ไม่เรียน ภาษาบาลี โดยเรียกว่า **ปฏิจจนุปบาท : ปฏิจจะ** แปลว่า **อาศัยกัน** อาศัยซึ่งกัน และกัน, **สมุปบาท** แปลว่า **เกิดขึ้นพร้อมบริบูรณ์**, **ความอาศัยกัน** ซึ่ง **อาศัยกัน - อาศัยกัน** แล้ว **เกิดขันธ์พร้อมบริบูรณ์** เขาเรียกปฏิจจนุปบาท.

ถ้าคุณไม่เคยได้ยินได้ฟัง ไม่ได้ศึกษา คุณก็คิดว่ามันอยู่ที่ไหนก็ไม่รู้ แล้วมันเป็นเรื่องทางศาสนา เป็นเรื่องของคนแก่เข้าไปเรียนเข้าเถอะ; แต่ที่จริงมันคือ **สิ่งที่เกิดอยู่ในชีวิตเป็นประจำ** เป็นขณะ ๆ ตลอดเวลา **วันหนึ่งไม่รู้ว่ามีกี่วัน** ก็ห่วง. ตัวเรากำลังคิดได้ รู้สึกได้ พุดได้ ทำได้ นั่นเอง มันมีอยู่ได้เพราะสิ่งนี้ คือสิ่งที่คล้องกันเป็นห่วง หมุนไปรอบ ๆ รอบ ๆ รอบ ๆ, แล้วมันมีชนิดที่มันเป็นสำนึกด้วยกิเลส เกิดตัวกูแล้วเป็นทุกข์.

เราต้องการจะทำลายห่วง^๕ ต้องการจะทำลายวงล้ออันนี้ คือวงล้อแห่งความทุกข์^๕; ส่วนวงล้ออันอื่นๆ ไม่จำเป็น ให้มันไปตามเรื่องของมัน : เรื่องกินเข้าไปแล้วย่อย - เลียงร่างกายแล้วก็ถ่ายออกมา - แล้วกินเข้าไป; นี่ก็ไม่ต้องการทำลายมัน รักษาควบคุมมันให้ดีๆ. หรือความไหลเวียนอะไรต่างๆ ก็ควบคุมมันให้ดี ให้ร่างกายมันปกติ, หรือจิตที่มันมีพฤติกรรมแต่เพียงว่า เกิดขึ้น - ตั้งอยู่ - ตับไป เป็นภวังคจิต^๕ นี้ก็ไม่ต้องไปทำลายมัน; ถ้าไปทำลายมัน ก็คือทำลายชีวิตทั้งหมด.

ชีวิต ชนิดหนึ่ง ที่เป็นอยู่ของกิเลส และกรรม และวิบาก^๕ นี้ต้องการทำลาย, ต้องการควบคุม, ควบคุมได้ก็คือมันไม่เกิด, ไม่เกิดก็คือการทำลาย คือมันหมุนไม่ได้ มันก็เป็นทุกข์ไม่ได้ เท่านั้นที่พอแล้ว. จะเรียกว่าควบคุมก็ได้ จะเรียกว่าทำลายก็ได้ แต่เขาเรียกเป็นภาพพจน์ที่รุนแรง เรียกว่าหักเสี้ยวซึ่งวงล้อของสังสารจักรของชีวิต; พังแล้วมันน่ากลัว มันก็จริง โดยความหมายเนื้อแท้มันจริง คือวงกลมนี้มันหมุนไม่ได้. เดียวกันจะพูดกันถึงเรื่องนี้.

พิจารณาดู อาการคล้อยกันเป็นสายโซ่ของปฏิจสุมุขปาหา

อาการอาศัยกันเกิดขึ้น - อาศัยกันเกิดขึ้นนี้ เป็น ปฏิจสุมุขปาหา^๕ หวงใหญ่^๕ หนึ่ง มีบัญญัติรายชื่อตั้ง ๑๑ - ๑๒ ชื่อ :-

อวิชชา - สภาพที่ปราศจากความรู้^๕ ทำให้เกิดสังขาร คืออำนาจปรุงแต่งให้สิ่งนั้นหยุดอยู่ไม่ได้ ต้องเปลี่ยนแปลงไป.

สังขารเป็นเหตุให้เกิดวิญญาณ คือจิตชนิดที่จะทำหน้าที่ของจิต; จิตที่อยู่เฉย ๆ เป็นภวังคจิต มันไม่ทำหน้าที่อะไรได้ มันถูกสังขารปรุงให้เป็นวิญญาณ. วิญญาณคือจิตชนิดที่จะทำหน้าที่รับอารมณ์ได้ เฉพาะเรื่องเฉพาะขณะเท่านั้น.

วิญญาณนึกทำหน้าที่นามรูป คือกายกับใจ ที่มันยังไม่เป็นอะไร ยังไม่ทำหน้าที่อะไร เหมือนกับตายดำนอนอยู่ ให้ลุกขึ้นมาเป็นกายกับใจที่ทำหน้าที่ได้ชั่วขณะ ชั่วเรื่อง ชั่วขณะนั้น ชั่วตาเห็นรูป ชั่วหูฟังเสียง ฯลฯ ชั่วขณะอย่างนั้นเท่านั้น. นามรูปที่เป็น active นั้น มันเกิดขึ้น; นอกจากนั้นมันเป็น dormant – ที่หลับอยู่, เป็นกายกับใจที่ไม่ทำหน้าที่; วิญญาณนั้นมันจะทำให้กายกับใจที่หลับอยู่เกิดเป็น active ขึ้นมาคือทำหน้าที่.

กายกับใจหรือ **นามกับรูป** อันนี้ มันก็ทำให้ **อวัยวะ ๖** คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ๖ อวัยวะที่หลับอยู่นี้ ลุกขึ้นมาทำหน้าที่ รับอารมณ์ รับอะไรทางตา ทางหู ทางจมูก ฯลฯ.

ที่นี้การที่ว่า **อวัยวะข้างใน** นี้ มัน พบกันเข้ากับสิ่งข้างนอก คือรูป เสียง กลิ่น รส ฯลฯ ที่จะเข้ามากระทบนี้ เขา เรียกว่าการกระทบ หรือว่า **ผัสสะ** มันก็เกิดขึ้น.

กระทบ **ผัสสะ** เกิด อย่างนั้นแล้ว **กัมเวทนา** เกิดขึ้น ถูกใจหรือไม่ถูกใจ.

เวทนา เกิดขึ้นแล้ว มันก็ทำให้เกิด **ตัณหา** คือความต้องการด้วยความเื่องอันนี้; เพราะมันมีมูลมาจากอวิชชา มันตั้งต้นมาจากอวิชชา มันก็มีความอยากหรือความเื่อง เรียกว่าตัณหา. ถูกใจก็อยากจะยึดครอง, ไม่ถูกใจก็อยากจะทำลาย, ส่วนใหญ่

มันเป็นอย่างนี้. ถ้า **เป็นไปในกามารมณ** ก็เรียกว่า **กามตัณหา**, ถ้า **เป็นไปในสิ่งที่ เป็นรูปบริสุทธ** ไม่มีกามารมณ หรือเป็นเพียงความมี ความเป็น ก็เรียกว่า **ภวตัณหา**, ถ้า **เป็นไปในสิ่งที่ไม่มีรูป** หรือไม่มีควมมีความเป็น ก็เรียกว่า **วิภวตัณหา**, ความอยาก และความโง่ มี ๓ ประเภทอย่างนี้.

เมื่อ **ตัณหาเกิดขึ้นแล้ว** ก็ไม่ต้องสงสัย ที่ **กัสมน** ในสิ่งที่มันอยาก มันต้องการ นี้เรียกว่า **อุปาทาน**.

พฤตติของจิตมี **concept** **มาถึงอุปาทาน** อย่างนี้แล้ว ก็เรียกว่า **พร้อม มีความพร้อมที่จะเป็นอยู่** หรือเป็นชีวิตอันหนึ่งในขณะนั้น เขาเรียกว่า **ภพ**. **ภพ**นี้เรียกเป็นภาษาที่จะเข้าใจสำหรับพวกคุณก็คือคำว่า **existence** คือ **ความมีอยู่ เป็นอยู่** เป็นขึ้นมาพร้อมของชีวิตนี้ เรียกว่า **ภพ**.

หลังจากภพก็มีชาติ คือ **ความเกิด**; นี้ **เป็นความรู้สึกที่เป็นตัวตน** หรือ **ตัวเรา** **ตัวอะไรเต็มที**. นี้ **ชาติ**ที่คนยังไม่รู้จัก ก็คือ **ชาติ**ตอนนั้น; ไม่ใช่ **ชาติ**ที่เกิดจากท้องแม่. เป็น **ชาติ**ที่เกิดมาจาก **อวิชชา**ประจำวัน.

พอมิชาติอย่างนี้แล้ว **ก็มีชรา** **มรณะ** **โสกะ** **ปริเทวะ** หรือว่า **ความเกิด** **ความแก่** **ความเจ็บ** **ความตาย** ที่นอนหลับอยู่เฉยๆ **ไม่รู้**อยู่ที่ไหน จะมาเป็นปัญหาขึ้นในใจทันที : เป็น **ความทุกข์** เป็น **ความกลัว** เป็น **ความอะไร**. มันมี **เกิด** **แก่** **เจ็บ** **ตาย** ได้ **อย่างใจ** **ไม่ได้**อย่างใจ, **พบกับ**สิ่งที่ **ไม่ชอบ** **พลัดพราก**จาก **สิ่งที่ชอบ**, **ปรารถนา** **อะไรแล้ว** **ไม่ได้**อย่างนั้น.

นี่เรียกว่า ความทุกข์ มาจากคันหา อุปาทาน ภพ และชาติ อย่างนี้; พอถึงความทุกข์ ก็เรียกว่ารอบหนึ่งแล้ว.

ที่ความทุกข์เกิดแล้ว ไม่ใช่โอวิชชามันหมด โอวิชชามันยังอยู่ คือมันยังมี ความเคยชินที่จะเกิดอยู่นั้นแหละ; เตียว, ที่มันไปกระทบทางตา ทางหู ทางจมูก ทางไหนเข้าอีก มันก็ทำงานอย่างนี้อีก เป็นวงๆ ไปอย่างนี้. นี่คือ ปฏิจจสมุปบาท ที่เรียกแล้วพังยาก แล้วไม่มีใครสนใจ; ที่แท้ก็คือ motion – อาการของ สิ่งซึ่งประหลาด ลึกลับอันหนึ่ง ที่ หมุนอยู่ในตัวคน นี้ แล้ว ทำให้เกิดความรู้สึกที่เป็นทุกข์.

นี่ วงล้อแห่งชีวิตที่อันตราย ที่ธรรมดาคน ที่ พระอรหันต์หัก ละเสียได้ ทำลายเสียได้; ปุถุชนยังทำลายไม่ได้ ปุถุชนก็ต้องเป็นทุกข์ไปเรื่อย ๆ. นี่เรามาพูดกัน สำหรับให้รู้ให้เข้าใจ เพราะเป็นความรู้ที่จำเป็นก่อนแต่ที่จะรักษาเยียวชีวิตนี้ให้ ปราศจากโรคทางวิญญาณ. โรคทางร่างกาย เป็นหน้าที่ของคุณที่เรียนแพทย์ เป็นแพทย์ ทางฝ่ายร่างกาย, แต่โรคทางจิตทางวิญญาณเป็นหน้าที่ของพระพุทธเจ้า ผู้เป็น นายแพทย์ รักษาโรคแห่งสัตว์โลกทั้งปวง เป็นโรคทางจิตหรือโรคทางวิญญาณไป ทางนี้ ขึ้นอยู่กับ วงล้อของชีวิต ที่หมุนไปในลักษณะที่จะเกิดความทุกข์ มีวิธีว่า เป็นมูลเหตุ.

นี่เรียกว่าห่วงโซ่แห่งเหตุของจิต ชนิตเต็มสำนึก ประชุมมาเป็นนิเลส คันหา แล้วก็ ทำกรรม แล้วก็ ทำให้เกิดผลของกรรม แล้วก็ เป็นความทุกข์.

ปฏิจจสมุปบาท ๑๑ อาการ ๑๒ ทังผลของมันคือ ความทุกข์นี้ นั้นแหละ คือตัวชีวิตประจำวัน ที่ซ่อนเร้นอยู่; ถ้าอันนี้ไม่เกิด ชีวิตก็ไม่มีความหมายอะไร

มันเหมือนกับต้นไม้ ซึ่งไม่มีความหมายที่เป็นทุกข์ร้อนอะไร. แต่เพราะมันมีวิวัฒนาการมาก จนเกิดความรู้สึกก่อนนั้นขึ้นมาเป็นคราว ๆ มันจึงถึงขนาดที่จะเป็นทุกข์; ยังมีวิวัฒนาการในส่วนนั้นมาก ยิ่งเป็นทุกข์มาก.

มนุษย์มีความทุกข์มากกว่าสัตว์ไตร่จกาน เพราะสัตว์ไตร่จกานนั้น พุทธิของจิตในทำนองนั้นมันไม่มี หรือไม่ค่อยจะมี; ส่วนของมนุษย์เรามันมีมาก แล้วมากเกินไปจนขอบเขต, เป็นปัญหาเฉพาะมนุษย์ และเฉพาะมนุษย์ที่มีวิวัฒนาการแรงขึ้นไป ๆ คนป่าสมัยหินไม่ค่อยมีเรื่องอย่างนี้ เพราะยังอยู่ในระดับที่ยังต่ำต้อยมาก; ถ้า **สิ่งเจริญด้วยสติปัญญาและความคิด** มันก็ **ยิ่งมีกิเลสลึกและสูง**, กิเลสยิ่งลึกและสูง **ความทุกข์ยิ่งมาก**.

ยิ่งรู้มากยิ่งยาวนาน **สิ่งเจริญยิ่งเป็นทุกข์** ในส่วนนี้ ฉะนั้น มนุษย์สมัยที่มีความเจริญนี้ ยิ่งมีความทุกข์มากกว่า มนุษย์ในสมัยที่ยังไม่ค่อยเจริญ หรือมากกว่าสัตว์ที่มันยังไม่มีความเจริญในขั้นนี้. วงล้อแห่งชีวิตของสัตว์ จึงไม่ค่อยมีความหมายอะไร, ของคนป่าสมัยหินก็ไม่ค่อยมีความหมายอะไร; เกิด แก่ เจ็บ ตาย อยู่ตามธรรมดา. ส่วนของมนุษย์ที่เจริญด้วยความคิดนี้ เกิดวิวัฒนาการมาก แล้วก็ยิ่งมีกิเลสมาก มีกรรมมาก มีผลกรรมมาก คือความเดือดร้อนที่มีอยู่ในชีวิตประจำวัน ที่เรียกว่าความทุกข์มันมาก.

ปัญหาควรรทราบ เกี่ยวกับ ปฏิจจสมุปบาท

นี่ถ้าจะมีคำถามเพื่อความเข้าใจที่ออกมามากกว่า **เมื่อไร มีอาการ อันนี้** คือมีอาการ **หมุนแห่งล้อของชีวิตในค้ำพุดิของจิตนี้**? ตอบได้อย่างไม่มีผิดเลยว่า **เมื่อ**

มีการกระทบทางอายตนะ, “มีการกระทบทางอายตนะ” เป็นคำบัญญัติให้ชัดเจน คือเมื่อตาเห็นรูป เมื่อหูฟังเสียง เมื่อจมูกได้กลิ่น เมื่อลิ้นได้รส เมื่อผิวหนังได้สัมผัส ทางผิวหนัง เมื่อจิตมันได้อารมณ์สำหรับคิดนึกรู้สึก มีอยู่ ๖ คู่; เมื่อนั้นแหละ **เมื่อมีการกระทบทางอายตนะ** นั้นแหละ ความหมุนรอบที่เป็นอันตรายนั้นมันเกิด คือ **ปฏิจ-สมุปบาทมันเกิด.** ถ้าจัดการไม่ดี เป็นคนโง่ไม่รู้เท่า ก็ต้องเป็นทุกข์ไปตามธรรมดาสามัญของปุถุชน; ช่วยไม่ได้. ถ้าเป็นพระอริยเจ้า ก็รู้จักจัด รู้จักทำ ให้มีทุกข์น้อย หรือไม่ทุกข์เลย แล้วแต่ว่าจะจะเป็นพระอริยเจ้าชั้นไหน ระดับไหน.

ถามว่า **เมื่อไร?** ก็เมื่อ**มีการกระทบทางอายตนะ : “อินทรีย์พบอารมณ์เข้าแล้ว ทำงานเที่ยงตรงหลักต่างหาก”** **อินทรีย์** คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ **พบอารมณ์** คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส แล้ว **ทำงานไปตามกฎของธรรมชาติ;** เมื่อนั้นแหละจะ **เกิด อันนี้ : วงล้อแห่งชีวิต - ปฏิจสมุปบาทที่มีความทุกข์.**

วงล้อ **เกิดได้เมื่อขาดอะไร?** นั้นผมตั้งปัญหาเอาเองว่า **เมื่อขาดอะไร?** **เมื่อขาด วิชา** เมื่อ**ขาดสติปัญญา.** เมื่อ **ขาดวิชา** ก็คือเมื่อมันมี**อวิชา;** **ถ้าอวิชาอยู่ วิชามันก็ไม่อยู่;** **ถ้าวิชาอยู่ อวิชามันก็ไม่อยู่** เพราะฉะนั้น ปฏิจสมุปบาทมันมันเกิดได้ **เมื่อมันขาดวิชา,** เวลานั้นมันขาดวิชาหรือขาดสติสัมปชัญญะ ซึ่งเป็นท้าววิชา.

สติ คือ วิชา ที่วิ่งมาทันเวลา, **สัมปชัญญะ คือ วิชา** นั้นที่มีอยู่ตลอดเวลา; มันมาแล้วมันอยู่ตลอดเวลา. เพราะขาดสติสัมปชัญญะนี้ วงล้อแห่งชีวิตมันก็หมุนในลักษณะของความทุกข์, หรือก็คืออาการของปฏิจสมุปบาทนี้ มันเกิดเมื่อขาดวิชา คือขาดสติ, อวิชากำลังครอบครองชีวิตจักรวาลนี้. ถ้าชีวิตชีวิตจักรวาล

ถูกรอบครองอยู่ด้วยวิชา มันก็สลายเท่านั้นแหละ; เทียนมันมีวิชาแทรกเข้ามา
 กรอบเข้ามา กรอบครองอยู่เป็นคราวๆ แล้วมากเสียด้วย เพราะว่าเทียนตาเห็นรูป
 เทียนหูฟังเสียง เทียนจมูกได้กลิ่น ฯลฯ; ที่นี้คนโง่ ก็เปิดโอกาสให้อวิชชายึดครอง.

ถ้าจะถามว่า **จะป้องกันมันได้อย่างไร?** ก็ตอบด้วยกำปั้นทุบดินว่า **ป้องกัน
 ได้ด้วยสติ, ด้วยวิชาหรือด้วยสติ;** ฉะนั้นเราจะต้องมีสติ **มีสติจนชำนาญ** หรือ
ไม่เคยเคลอสติ. อะไรมาสติมันมีทุกที อย่างนี้เรียกว่ามีสติที่ชำนาญ สติที่ทันทั่วทั้ง
 อยู่เสมอ; นี่เป็นเครื่องป้องกันไม่ให้วงล้อของมันเกิดหมุนขึ้นมา. วงล้อของปฏิจ
 สมุขปาห ไม่มีทางที่จะปรุของมันขึ้นมาเป็นความทุกข์ เพราะป้องกันไว้ได้ด้วยสติ, **กระแส
 แห่งปฏิจสมุขปาหนี้จะถูกกันไว้ด้วยสติ** ไม่ให้มันเกิดขึ้นมาได้ ไม่ให้มันหมุนได้.
 นี่ภาษาธรรมะที่ลึกๆ ที่ชวนง่วงนอนเป็นอย่างนี้.

ที่เราพูดมาถึงเรื่องห่วงโซ่แห่งพฤติกรรมของจิต คือ **วงล้อแห่งชีวิต ได้แก่พฤติกรรม
 ของจิต ที่หมุนไปด้วยการปรุ เป็นวงกลม** ตั้งแต่เอาวิชาถึงความทุกข์นี้รอบหนึ่ง
 เทียบก็รอบหนึ่ง – เทียบก็รอบหนึ่ง – เทียบก็รอบหนึ่ง; ในชีวิตวันหนึ่งนี้ ก็ไม่รู้ว่ามีกี่รอบ
 กี่สิกรอบ ไปถึงหลายร้อยรอบก็ได้ แล้วแต่มีเรื่องมากหรือเรื่องน้อย คนโง่มากหรือ
 โง่น้อย. คนโง่มากมีสติน้อย ก็ปรุได้มากในวันหนึ่งๆ, คนที่มีธรรมะ ฐุธรรมะ
 มีสติสัมปชัญญะ ก็ปรุได้น้อยรอบ หรือไม่ปรุเลยก็ได้, หลายๆ วันจึงจะเกิดตัวกุ
 สักครั้งหนึ่งก็ได้, หลายๆ เดือนจะเกิดตัวกุสักครั้งหนึ่งก็ได้. นี่คือโกลั้เข้าไปทางความ
 เป็นพระอริยะเจ้า; ถ้าเกิดมากในอันดับธรรมตาสามัญ ก็เรียกว่าเป็นปุถุชน.

ปฏิจสุมุปาบทวงหนึ่ง แบ่งได้เป็นสามตอน

ที่นี่เราจะมอดดูในแง่ที่ **เป็นวงล้ออย่างไร**? มอดดูตัวจักร, จักรหรือวงล้อมันเป็นอย่างไร? เมื่อตะกั้มันหยุดถึงการหมุนไป; ที่นี่จะมอดเฉพาะตัววงล้อกันสักที คือว่าในปฏิจสุมุปาบท ทั้ง ๑๑ อย่างหรือ ๑๒ อย่างนั้นแหละ **ตอนหนึ่งเป็นนิเลส, ตอนหนึ่งเป็นกรรม, ตอนหนึ่งเป็นผลกรรม**, เรารู้จักเรื่องชนิดนี้ ที่เห็นในส่วนที่เห็นง่าย ๆ กันเสียก่อน.

กรรมหรือกิริยานี้ มันทำเพราะอยากทำ; เรา **จะทำอะไร** มัน **ทำเพราะอยากทำ** ถ้าไม่อยากทำแล้วมันมีการกระทำไม่ได้. มันมี **การอยาก** ที่จะทำ, แล้วถ้าตามันก็มี **การกระทำ**, พอมีการกระทำลงไป มันก็มีปฏิกริยา หรือ *reaction* เกิดขึ้นมา **นี่คือผลของกรรม** เกี่ยวกับความทุกข์ก็มี ไม่เกี่ยวกับความทุกข์ก็มี. ถ้าไม่ได้ทำด้วยเจตนา ก็ไม่เกี่ยวกับความทุกข์ คือ **ไม่ได้ทำด้วยนิเลส**; เช่นกึ่งไม้หักลงมานี้ มันจะมีปฏิกริยาที่แผ่นดินมากมายสักเท่าไรก็ตามใจ อย่างนี้ก็ไม่ได้เรียกว่าความทุกข์ เพราะมันไม่ใช่สิ่งที่มีจิตมีวิญญาณ มีความคิดปรุงแต่งอะไรได้ มันจึงเป็นเพียง *action* ที่ปราศจากชีวิต ปราศจากความรู้สึก; อย่างนี้ก็ **ไม่เรียกว่ากรรม**.

ที่เรียกว่า **กรรม ต้องมีความรู้สึกที่เป็นนิเลส** เช่น *ความโลภ ความโกรธ ความหลง* ก็ตาม; **นี่เป็นนิเลส** รวมแล้วก็คือความโง่. อวิชชานั้นแหละเป็นนิเลส ปรุงให้เกิดเป็นตัณหา เป็นอุปาทานขึ้นมา **นี่คืออยากทำด้วยความโง่** ด้วยความไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไร มันจึงอยาก; ถ้ามันรู้ว่าอะไรเป็นอะไรเสียแล้ว มันไม่อยาก เขาไม่เรียกว่าความอยากด้วย.

ถ้าเป็นความรู้อันนี้ว่าควรทำอะไรอย่างไร อย่างนี้ไม่ใช่ความอยาก; ส่วนความอยากนั้นมันโง่ แล้วมันอยากเหมือนใจจะขาด มันอยากด้วยความโง่ อย่างนี้เรียกว่ากิเลส. ถ้าทำไปด้วยกิเลส อันนี้ก็เรียกว่ากรรม พอกรรมแล้วก็ต้องมีผลกรรม; ได้รับความกรรมแล้ว ไม่ใช่ว่าจะหยุดอยากได้ มันก็อยากอย่างอื่นต่อไปอีก. นี่มันเป็นผลที่เกิดมาจากผลกรรมนั้นอีกทีหนึ่ง มาเป็นกิเลสใหม่ ก็ทำกรรมอีก ได้รับความกรรมอีก, แล้วก็อยากต่อไปอีก ทำกรรมอีก ได้รับความกรรมอีก; นี่เป็นวงกลมอย่างนี้ ก็เรียกว่าวัฏฏสงสาร ความหมุนไปแห่งวงกลม หรือหมุนไปแห่งจักร.

สังสารจักร หรือวัฏฏสงสารนี้อยู่ในคน แล้วก็ในวันหนึ่ง ๆ ก็มีได้หลาย ๆ วง. อย่าไปเข้าใจว่าชาตินี้ทำกรรม แล้วชาติเข้าโลงไปแล้วจึงจะรับผลกรรม ไปกันไกล ๆ อย่างนั้น. พวกนั้นเขาพูดกันอย่างนั้น ก็ตามใจเขา; แต่พระพุทธเจ้าท่านไม่พูดอย่างนั้น. ตามความรู้ของผมที่ได้ศึกษามาตลอดเวลานี้ ระบุปฏิจาสมุปบาทในชีวิตประจำวัน วงหนึ่ง ๆ ไม่รู้กี่วง; เพราะเหตุว่า วันหนึ่งเราอยากด้วยความโง่นี่หลายหน **อยากด้วยความโง่ที่ไร มีการทำกรรมที่นั่น** แล้ว**ทันใดนั้นก็ผลแห่งกรรม**, แล้วมาทำให้เกิดความอยากใหม่อีก. นี่มันวนอยู่อย่างนี้ ในวันหนึ่งมีได้หลายหน; ฉะนั้นปฏิจาสมุปบาทนั้น คือเรื่องที่จะเกิดขึ้นแก่ชีวิตประจำวัน วันหนึ่งมากมายหลายหน.

นี่คือวงล้อ **ตัววงล้อมันอยู่นิ่ง** พูดเป็นภาษาไทยธรรมดาก็คือ **อยากแล้วกระทำ แล้วได้ผล, แล้วก็อยากอีก แล้วกระทำ แล้วได้ผล, แล้วก็อยากอีก แล้วกระทำ แล้วได้ผล**; นี่คือวงล้อวงหนึ่ง ซึ่งคล้องกันเป็นห่วงโซ่. ถ้าไปดูโซ่เส้นหนึ่งจะเห็นว่าหลายวง แล้วแต่ละวงมันคล้องกันไปเรื่อย มันจึงเป็นสายโซ่. ผลสุดท้ายของวงกลมอันนี้ มันตั้งต้นให้เกิดวงกลมอันที่ ๒ แล้ววงกลมอันที่ ๓ เรื่อยไปเป็นสายโซ่ทั้งนี้; ถ้าดูห่วงสายก็เป็นปฏิจาสมุปบาทที่มันคล้องกันเป็นชีวิตที่ยืดยาว, ถ้าดูเฉพาะวง ๆ มันก็เป็นวงล้อวงหนึ่ง.

ที่นี้ เมื่อตะกี้ บอกแล้วว่า ปฏิจอกสมุปบาท นี้ **ตั้งต้นตั้งแต่ อวิชชา สังขาร** วิญญาณ นามรูป आयตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ๑๑ อยู่ข้างต้น ก่อนชาติ นี้ เป็นฝ่ายเหตุ. ชาติ มีความทุกข์ ทั้งหลายในฝ่ายโน้น เป็นผล; ฉะนั้น ตั้งแต่ อวิชชา ไปถึง สังขาร วิญญาณ นามรูป आयตนะ ผัสสะ เวทนา นี้เป็น ขณะแห่งการเตรียม **พร้อมที่จะเกิดกิเลส** : อวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป आयตนะ ผัสสะ และกระทั่งเวทนา มันลุกขึ้นมาจากการเป็นธาตุที่หลับอยู่หนึ่ง ๆ เป็นนามรูปคือ กายกับใจที่มีอายตนะ ที่พร้อมที่จะทำงาน, แล้วมันทำงาน แล้วก็มีเวทนาเกิดขึ้น; ตอนนี้เป็น การเตรียมพร้อมที่จะเกิดกิเลส, เป็นสังขารธรรมที่เตรียมพร้อมที่จะเกิดกิเลส.

พอเกิดเวทนาแล้ว ก็เกิดตัณหาและอุปาทาน ตอนนี้เป็นตัวกิเลส : เรากำลังอยากอะไรอยู่อย่างจะขาดใจ แล้วยึดมั่นในสิ่งที่อยากอยู่อย่างเหนียวแน่นนี้; นี้ เรียกว่ากิเลส คือตัณหาและอุปาทาน.

พอเกิดอุปาทานแล้วก็จะเกิดสิ่งที่เรียกว่า ภพ นี้คือกรรม คือการกระทำ ที่เต็มรูปของตัณหาและอุปาทาน นี้เป็นตัวภพ คือความมีอยู่; ตัวความมีอยู่ หรือตัว ชีวิตตั้งต้นสมบูรณ์ที่จะออกมา เรียกว่า **กรรมภพ** คือ **การปรุงแต่งของกิเลส** นั้น ๆ เรียกว่า **กรรม**.

พอมีกรรม อย่างนี้แล้ว ก็มีผลกรรม คือชาติ ชรา พยาธิ มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัสสะ อุปายาส; เหมือนที่คุ้นสวดอยู่ตะกี้หยก ๆ นั้น คือตัว ผลกรรม.

เมื่อไม่ต้องการมีทุกข์ จะต้องทำลายอวิชชาหรือกิเลส

ในปฏิจสุมุปาทสายหนึ่ง ตั้งแต่ อวิชชามาถึงเวทนา นี้เป็นการเตรียมพร้อมของกิเลส, ตัณหา อุปาทาน นี้คือ ตัวิกิเลส. ที่นี้เราพูดรวบกันเสียว่า เตรียมพร้อมแห่งกิเลส และตัวิกิเลส นี้เป็นพวกกิเลสไปเสียเลยก็แล้วกัน : ตั้งแต่ อวิชชามาถึงอุปาทาน นี้คือกิเลส, ภพ คือ กรรม,ชาติ ชรา พยาธิ มรณะ คือ ผลกรรม คือความทุกข์. นี้บัญญัติอยู่ที่ตัวความทุกข์; ถ้าไม่มีความทุกข์ ก็ไม่มีเรื่องอะไร.

ที่นี้ เราต้องการที่จะไม่มีทุกข์ ไม่ให้ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความกลัว ความโกรธ ความเกลียด อะไรก็ตาม อย่าให้มีมันมีเป็นปัญหาขึ้นมา; เราก็ต้องทำลายอวิชชา ทำลายกิเลส, ไม่สร้างกรรมที่จะเป็นตัวกฐขึ้นมา แล้วก็มาโกรธ มาเกลียด มากลัว มาลำบากอยู่ที่นี้. ทุกคราวที่เห็นรูป ฟังเสียง ตมกลิ่น ลิ้มรส อย่าให้เกิดวงล้อที่หมุนขึ้นมาในลักษณะอย่างนี้ เราก็เย็นสบาย คือสงบอยู่ สะอาดอยู่ สว่างอยู่ สงบอยู่ นี้ก็สบาย ไม่มีความทุกข์. นี้พูดด้วยหัวข้อ สำหรับให้ไปกันคว่า.

กิเลส ไม่มีตัวไม่มีตนอะไร เป็นความรู้สึกที่ปรุงแต่งขึ้นมาในจิต แต่มันก็มีอุทุมพิเศษมาก เหลือประมาณ แล้วก็ทำให้เกิดกรรม ขึ้นมา แล้วมันก็ช่วยไม่ได้ที่จะไม่เป็นไปตามกรรม หรือผลกรรม เพราะมันมาจากอวิชชา; ต่อเมื่อทำลายอวิชชาได้ มันจึงจะไม่มิกิเลส ไม่ทำกรรม ไม่รับผลกรรม. ถ้ายังโง่อยู่แล้ว ก็ต้องมีกิเลส มีกรรม มีรับผลกรรม. เดียวนี้เรายังไม่เป็นพระอรียเจ้า เรายังโง่เต็มที่อยู่ ก็ต้องทนไป; ถ้านทนไม่ไหว ก็อันตรายที่จะแก้ไขมัน จึงต้องมีความรู้เรื่องนี้. เพราะฉะนั้น

ผมจึงกล่าวว่า “เป็นความรู้ที่**จำเป็นที่จะต้องรู้** ก่อนแต่การที่จะมีการเชี่ยวชาญรักษาโรคตามแบบของพระพุทธเจ้า”. นี่จะต้องรู้เรื่องอะไรอีกหลายๆชุด หลายๆเรื่อง ก่อนแต่ที่จะลงมือทำการเชี่ยวชาญรักษาโรค.

ต้องรู้จักความลับแห่งวงล้อของชีวิตก่อนรักษาโรค

ความลับที่จะต้องเปิดเผยออกมา ความลับเกี่ยวกับวงล้อของชีวิต, ชีวิตเป็นวงล้อ ไม่ว่าชีวิตชนิดไหน แล้วมันมีความลับซ่อนอยู่ที่นี้. **ความลับที่เราจะต้องรู้** ก็เกี่ยวกับ**กิเลสและกรรมและผลกรรม** : เรา**ต้องรู้กฎแห่งกรรม**, เราจะ**ต้องรู้ประเภทของกรรม**, จะ**ต้องรู้สมุฏฐานของกรรม**, เราจะ**ต้องรู้การทำลายเสียซึ่งวงล้อแห่งกรรม**.

กฎของกรรม นี้ก็มีมาก บัวยการที่จะไปพูดมันทั้งหมด : กฎแห่งกรรมคือปัจจุสมุปบาทที่พูดมาแล้ว, กฎแห่งกรรมก็คือว่ากิเลสให้ทำกรรม กรรมให้เกิดผลกรรม ผลกรรมมาหล่อเลี้ยงกิเลส, กิเลสให้มันเกิดกรรม กรรมให้มันเกิดผลกรรมเวียนอยู่อย่างนี้, นี้เป็น**ตัวกฎแห่งกรรมที่สำคัญที่สุด**; มันเกี่ยวกับมนุษย์ตรงที่ว่า มนุษย์ทนไม่ได้ ต้องทำกรรมอันนี้ เพราะมนุษย์มีกิเลส. ที่นี้**มนุษย์ทำกรรม** เข้าแล้ว มนุษย์อย่าหนีไปไหนเลย หนีไม่พ้นหรอก **จะต้องรับผลของกรรม**; มนุษย์รับผลของกรรมแล้วยังไม่หายใจ ยังมีกิเลสสำหรับทำกรรมอีกเรื่อยไป นี้กรรมดี กรรมชั่ว กรรมอะไรก็ตาม มนุษย์ไปทำเข้า แล้วมันก็ต้องมีปฏิภิกิริยาที่มนุษย์; ฉะนั้นมนุษย์จึงเวียนว้ายไปตามกรรม. นี้เรียกว่า**กฎแห่งกรรมที่เกี่ยวกับมนุษย์**.

ประเภทแห่งกรรม เขาไปจำแนกกันฟังเพื่อ, มันป่วยการ กรรมดี กรรมชั่ว กรรม ๑๒ กรรมอะไร อายากรู้ก็ไปเรียนเอาเองเถิด. ผมไม่ชอบพูดเรื่องที่ไม่คุ้มกับเวลา เป็นนอภิธรรมเพื่อ. ถ้าเป็นนอภิธรรมจริง เรื่อง **กรรม** มีอยู่ **๒ ประเภท** คือ **กรรมดำ กรรมขาว**; นี่คือการดี กรรมชั่วนี้ ที่ทำให้เราสุขและทุกข์ตามประสา โง่ ๆ นี้. สุขและทุกข์ตามประสาโง่ ๆ คือ สุขอย่างที่คนโง่สุข คนปดุษนสุข เป็นผลของกรรมขาว, แล้วปดุษนทนทุกข์ เพราะผลของกรรมดำ.

ที่นี้ มัน **มีกรรม** ที่ไม่อาจจะเรียกว่าดำหรือขาว คือกรรมที่พระพุทธเจ้า ท่านพบใหม่มาสอน คือ **กรรมที่จะหักเสียซึ่งวงล้อแห่งวัฏฏะ** นี้ : เราปฏิบัติถูกต้องตามมรรคมีองค์ ๘ ประการ เป็นหลักของพุทธศาสนา แล้วหักเสียซึ่งวงล้อแห่งกรรมดำ กรรมขาว หักเสียซึ่งวงล้อแห่งวัฏฏะ นั้นแหละกรรมที่ไม่ดำไม่ขาว คืออริยมรรค. ประพฤติใน **อริยมรรค** นี้ **เป็นกรรมที่ไม่ดำไม่ขาว** แล้วก็ ทำลายวงล้อแห่งความทุกข์ **เสียได้**; **นี้กรรมที่นำไปโลกุตตระ.**

กรรมที่นำไปเวียนว่ายอยู่ในโลกียะ ^{นี้คือ} **กรรมดำกรรมขาว**; **กรรมไม่ดำไม่ขาว** ก็ถึง **ออกไปเสียจากโลกียะ ไปสู่โลกุตตระ** คือออกไปเสียนอกวงล้อ วงล้อก็เป็นหมัน. ^{นี้ก็เรียกว่า} **หักเสียซึ่งวงล้อ** แล้วก็เลยได้กรรมเพียง ๒ ประเภท : **กรรมที่หมุนติคอยู่ในวงล้อ** หรือเป็นวงล้อนี้กรรมหนึ่ง, แล้วกรรมที่จะทำลายทุกข์ วงล้อนี้เสียให้แหละ ^{นี้} มันเป็นอีกกรรมหนึ่ง.

ประเภทแรก เรียกว่า **กรรมดำกรรมขาว** คือดีชั่ว สุขทุกข์อยู่ที่นี้, และเป็นสุขเก็ สุขหลอก สุข ก สะกต ไม่ใช่สุข ข สะกต; แต่คนก็หลงไหลกันมาก สุกร้อนนั้นแหละ.

กรรมไม่คำไม่ขาว หุบวงล้อนี้หักไปแล้ว ที่นี้จะสุขอย่างนิพพาน คือสุขเย็น ไม่ใช่สุขร้อน; แต่เขาไม่เรียกว่าสุข เขาเรียกว่า **ที่สุดแห่งความทุกข์**. พระพุทธเจ้า ท่านพูดอย่างภาษาของท่านว่า “ที่สุดแห่งความทุกข์”; แต่อย่างนี้ชาวบ้านฟังไม่ถูก ก็ต้องพูดภาษาชาวบ้านว่า นี่โวย! สุขอย่างยิ่งอยู่ที่นี้โวย! สุขอย่างยิ่งอยู่ที่นิพพาน, ท่านพูดชวนชาวบ้านให้สนใจ; แต่ถ้าพูดตามแบบของพระอรหันต์แล้ว ต้องพูดว่า **ที่สุดแห่งความทุกข์**.

สมุฏฐานแห่งกรรม ถ้าคุณฟังผมพูดเข้าใจมาแต่ต้น คุณตอบได้เองว่า สมุฏฐานแห่งกรรมคืออะไร. กรรมประเภทคำขาว, คำขาว สุขทุกข์, วนเวียนอยู่นี้ **สมุฏฐานของมันคืออวิชชา** คือความโง่ คือ กิเลส; **ถ้ากรรมคือไม่คำไม่ขาว** ที่จะพาไปนิพพานนั้น **สมุฏฐานของมันคืออวิชชา** หรือเรียกอีกทีว่า **โพร**; โพรหรืออวิชชา หรือปัญญา มันเหมือนกัน. **วิชชานี้เป็นสมุฏฐานของกรรมไม่คำไม่ขาว, อวิชชานี้เป็นสมุฏฐานของกรรมคำกรรมขาว** สำหรับให้เวียนว่ายอยู่ในวงล้อนี้ อวิชชาเป็นสมุฏฐาน. ที่นี้วิชชามันตรงกันข้ามกับอวิชชา มันเป็นสมุฏฐานของกรรมไม่คำไม่ขาว ที่มันจะหุบวงล้อนี้ให้เหลกกลากไป. นี่เรียกว่าสมุฏฐานแห่งกรรม แยกกรรมออกเป็น ๒ ฝ่าย : กรรมฝ่ายนี้ก็มีสมุฏฐานอย่างนี้, กรรมฝ่ายนี้ก็มีสมุฏฐานอย่างนี้.

การทำลายวงล้อแห่งกรรม ก็คือ **อย่าไปทำกรรมที่มันเป็นคำ ๆ ขาว ๆ อยู่**, อย่าไปมัวยุ่งกรรมคำ ๆ ขาว ๆ โดยทำแต่กรรมในด้านที่จะไม่คำไม่ขาว ไม่สุข ไม่ทุกข์ ไม่กระโดดโลดเต้น อยู่ไปตามการถูกเชิดของกิเลสนี้. เตี้ยวนี่เรามันโง่ เราก็ถูกเชิดอยู่ด้วยกิเลสชั้น ๆ ลง ๆ, ชั้น ๆ ลง ๆ คือฟู ๆ แฝบ ๆ เตี้ยหัวเราะเตี้ยร้องไห้ อยู่อย่างนี้ คือเตี้ยสุขเตี้ยทุกข์อยู่ตามแบบชาวบ้านนี้. **ทำลายวงล้อแห่งกรรม** ก็หันไปหากรรมที่ **ไม่คำไม่ขาว** ไม่เป็นเหตุให้ต้องเวียนว่าย หรือหมุนเป็นวงกลมอีกต่อไป,

ไม่มีขึ้น ไม่มีลง ไม่ต้องหัวเราะ ไม่ต้องร้องไห้ ไม่ต้องสุข ไม่ต้องทุกข์ ไม่ต้องดี
ไม่ต้องชั่ว คืออยู่เหนือดีเหนือชั่ว.

ถ้ายังฟังไม่ถูก ก็เอาไปคิดต่อไปจนกว่ามันจะรู้ จะเข้าใจ เหนือดีเหนือชั่ว
นี่มันเข้าใจยาก; ถ้ายังไม่เข้าใจ ก็อย่าเพิ่งอวดดีว่า คำพูดนี้มันบ้า ๆ บอ ๆ. **พุทธ-**
ศาสนามุ่งจะยกคนขึ้นเหนือคน; คุณมาบวชในพุทธศาสนา แล้วมาเข้าใจว่า
เรื่องเหนือดีเหนือชั่วนี้บ้า ๆ บอ ๆ คุณก็จะบ้าเอง, มาบวชในพุทธศาสนาเพื่อจะอยู่
เหนือดีเหนือชั่ว แล้วก็ไม่เข้าใจ แล้วก็ไม่สนใจ เห็นว่าเป็นเรื่องบ้า ๆ บอ ๆ.

ถ้าจะอยู่เหนือความทุกข์ทั้งปวง ต้องอยู่เหนือความดีความชั่ว เพราะ
ความดีความชั่ว มันปรุงแต่ง มันเสือกไส ให้หมุนไปในวงกลมของความดีความชั่ว คือ
วัฏฏสงสาร; เรามาบวชในพุทธศาสนา นึกอวดดีตนเพื่อจะหักวงล้อนี้. แต่ถ้าคุณบวช
ระหว่างปีติภาคเรียน มันก็ได้แต่ศึกษาพอให้รู้เค้าเงื่อน ส่วนการกระทำมันค่อนข้างจะ
ยืดยาว.

ขอให้เข้าใจไว้ด้วย ให้มองเห็นด้วยว่าแม้สักไป **เป็นฆราวาสแล้วก็ยังทำได้**
ถ้ารู้จักศึกษา รู้จักสังเกตกิเลสที่มันจะเกิดขึ้นในชีวิตประจำวันนี้; เราก็ทำการศึกษาหรือ
พยายามจะหักวงล้อไปตามแบบของฆราวาส ผู้มีเรื่องมาก มีภาระมาก. บรรพชิตมี
เรื่องน้อย ภาระน้อย ทำได้ดีกว่า เร็วกว่า; แต่ฆราวาสก็ทำได้อย่างช้า ๆ หรือหนัก ๆ
หรืออืด ๆ ไป ก็ยังดีกว่าไม่ทำ เพื่อมันจะมีความทุกข์น้อยเข้า.

สรุปความแล้ว วันนี้เรามานพุดกันถึงเรื่อง **วงล้อของชีวิต** ในตัวชีวิตประจำวัน
วงหรือกงล้อแห่งชีวิต กับ **วิธีที่จะหักวงล้อ** หรือหักกงแห่งชีวิต หรือถ้าทำไม่ได้ถึง

ขนาดนั้น ก็เพียงแค่ควบคุมความหมุนหรือการหมุนของมัน อย่าให้มันระหกระเหิน หรือว่ามันบอบช้ำมากนัก. ถ้าหักวงล้อนี้เสียได้ ก็ไม่มีความทุกข์เลย, ถ้ายังหักมันเสียไม่ได้ ก็ควบคุมการหมุนของมันให้ดีๆ ให้อยู่ในอำนาจของสติปัญญา อย่าให้ความโง่ มันพาไปโดยส่วนเดียว.

นี้เรียกว่า **มีชีวิตอยู่ด้วยวิชา ดีกว่าที่จะมีชีวิตรอดอยู่ด้วยวิชา**; อวิชา แปลว่าปราศจากความรู้, วิชาแปลว่าความรู้ รู้เรื่องอะไร รู้เรื่องความลับของชีวิต คือ รู้เรื่องวงล้อแห่งชีวิต ที่มันหมุนอยู่อย่างไร, โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชีวิตทางฝ่ายนามธรรม ที่เกี่ยวกับกิเลส และความทุกข์. ส่วนวงล้อหรือความหมุนอย่างอื่นๆ ทางวัตถุ ทางร่างกาย ก็มีอยู่ พวกคุณอาจจะรู้ดีกว่าผม ผมไม่ค่อยมีความรู้เรื่องอะตอม เรื่องโมเลกุล (molecule) อะไรเหมือนคุณ; นั่นมันวงล้อแห่งวัตถุ. ผมศึกษาแต่เรื่อง **วงล้อแห่งนามธรรม กิเลส วัฏฏสงสาร เป็นวงล้อแห่งความทุกข์ประจำวัน** แล้วชำระสะสาง ให้มันจางไป จางไปจนมันไม่หมุนได้.

เวลาที่กำหนดไว้ก็พอดี นกก็ร้องบอก เมื่อก่อนนาฬิกาคนแก่ เหลว ไม่ร้อง ไม่ตี
วันนี้มันก็ตีตามเวลาตรงเป๊ะ.

อภิธรรมของชีวิต

วันที่ ๑๐ เมษายน ๒๕๑๔

สำหรับพวกเรา

ได้ล่วงมาถึงเวลา ๔.๑๕ น. แล้ว.

วันนี้เป็นครั้งที่ ๑๒ ของการบรรยาย เป็นเรื่องที่ ๓ ของความรู้ที่จำเป็นก่อนการเขี่ยวารักษาโรค; หมายความว่าเรื่องที่เราจะต้องทราบก่อนการแก้ไขเขี่ยวารักษาโรคกิเลสนั้น เข้ามาเป็นเรื่องที่ ๓ แล้ว. เรื่องที่ ๑ คือเรื่องหลักตัดสินว่าจะไรถูกอะไรผิด, เรื่องที่ ๒ ความหมุนของสิ่งที่ประกอบกันขึ้นเป็นชีวิต เรียกว่าวงล้อของชีวิต ในชีวิตประจำวัน, วันนี้มาถึงเรื่อง อภิธรรมของชีวิต.

เรื่องอภิธรรมนี้ จะพูดอย่างปรมัตถ์สัก

ทำไมจึงพูดเรื่องนี้? ผมเข้าใจว่า ส่วนใหญ่ของนักศึกษาชั้นนี้ ยังไม่รู้จักคำว่า “**อภิธรรม**” หรือ **ปรมัตถธรรม**; แม้จะได้ยินได้ฟังคำนี้อยู่บ้าง ก็ยังเข้าใจน้อยจนไม่สำเร็จประโยชน์. ฉะนั้น จึงต้องพูดกันให้เข้าใจคำๆ นี้ เพราะมันเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความลับ ของสิ่งที่เรียกว่าชีวิตด้วยเหมือนกัน คือมันบอกให้ทราบถึงเรื่องโลกหรือเรื่องเหตุให้เกิดโลกโดยทั่วๆ ไปในแง่ลึก. แม้จะเป็นนักศึกษาในมหาวิทยาลัย ก็จะไม่เคยศึกษาถึงเรื่องการพูด ที่มีความจริง ที่แยกกันอยู่เป็น ๒ ชนิด อย่างที่ในภาษาวัตถุเราเรียกว่า สมมติสักข์ กับ ปรมัตถ์สักข์ : สมมติสักข์ ก็เหมือนที่เขาใช้ในภาษาปรัชญาว่า *relative truth*, พวกปรมัตถ์สักข์ก็ตรงกับ *absolute truth*.

relative truth นั้นหมายถึง **ความจริงที่พูดกันอยู่ในวงการพูดของชาวบ้าน** แต่มันเป็นความจริงที่ยืดหยุ่นได้, หรือเอาสิ่งที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเท่าไรมาเป็นหลัก คือมองไม่เห็นส่วนลึก, หรือส่วนทั้งหมดที่ยังไม่ปรากฏ แล้วก็พูดไปอย่างผิวเผิน ขึ้นอยู่กับสิ่งที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้า แล้วมันเปลี่ยนแปลงได้ หรือยืดหยุ่นได้; ส่วนความจริงปรมัตถ์ *absolute truth* นั้น มีแต่ผู้ที่มีมองเห็นตลอดแล้ว ก็พูดในด้านลึกที่สุด.

สิ่งที่เรียกว่า *relative truth* นั้นจึงตรงกับคำว่า **สมมติสักข์** คือความจริงที่พูดไปตามสมมติ, ส่วน *absolute truth* ก็คือ **ความจริงที่เป็นปรมัตถ์** คือจริงถึงที่สุด ไม่เกี่ยวกับการสมมติ ถือว่ามันเป็นการพูดอย่างธรรมเนียมฐานแท้ และถึงที่สุดแห่งเรื่องนั้นๆ ซึ่งคนธรรมดาที่ยังมองไม่เห็น นั้นแหละคนที่รู้จึงสอนให้.

สิ่งที่เรียกว่า อภิธรรม^{๕๕} นี้ ขึ้นอยู่กับประเภทหลัง คือประเภท absolute truth, แต่ถึงอย่างนั้น ก็ขอให้เข้าใจว่า ทุกสิ่งนั้นมีส่วนที่เขว ส่วนที่พูดไปตามไม่รู้. เพราะฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่าอภิธรรม ก็มีอภิธรรมแท้กับอภิธรรมเพื่อ; ในที่นี้เราจะพูดถึงอภิธรรมแท้ และเป็น อภิธรรมของชีวิต หมายความว่าที่เกี่ยวกับชีวิตโดยตรง แล้วเฉพาะในแง่ที่เกี่ยวกับการรักษาโรคกิเลสเท่านั้น; แง่นอกนั้นไม่จำเป็น ถึงมันจะมีอยู่มากมายก็ไม่จำเป็น.

ถ้าได้ยินคำว่า อภิธรรม หรือปรมัตถธรรมละก็ ให้รู้ว่าในเมืองไทย^{๕๖} ก็มีอยู่เป็น ๒ ชนิด คือ ชนิดที่ตรงที่จริงแท้ แล้วก็ตรงไปยังเรื่องกับทุกข์ หรือกับกิเลสโดยตรง, กับ อภิธรรมที่เพื่อ ก็คือว่าพูดไปอย่างให้มันละเอียดที่สุด ให้นำอัจฉริยที่สุดอะไรไปตามนั้น ผิดๆ ก็มี แล้วก็ไม่ใช่จำเป็น.

ถ้าอยากรู้อภิธรรมแท้ละก็ขยันไหว้ครู คือระลึกนึกถึงพระบรมครูอยู่เสมอ ให้จิตใจมันแน่วไปทางนั้น ให้มันลึก ให้มันสุขุมลึกซึ้ง แล้วจะมองเห็นส่วนนี้ได้ สัพพัญญู สัพพทสฺสาวี ชินโ อจาริโย มม มหาการุณิโก สุตตา สัพพโลกตักกิจฺฉิโก ขยันท่องไว้ว่า อาจารย์ของเรา เป็นผู้รู้สิ่งทั้งปวง เป็นผู้มองเห็นสิ่งทั้งปวง เป็นพระศาสดาผู้มั่งคั่งมหาใหญ่หลวง เป็นนายแพทย์ผู้เยียวยาโรคของสัตว์โลกทั้งปวง ดังนี้.

กาลาน^{๕๗} มีความหมายที่ลึก อยู่ในนั้น; เพราะพระพุทธเจ้าท่านเป็นผู้รู้สิ่งทั้งปวง เห็นสิ่งทั้งปวง จึงเห็นในส่วนลึก : ษณะมาร ได้นั้นยังเป็นส่วน ลึกที่สุด, ท่านเป็นผู้มั่งคั่งมหาใหญ่หลวง แล้วก็จะต้องเลือกสอนแต่สิ่งที่ไม่มิโทษ หรือไม่เสียเวลา มีแต่ประโยชน์ และรักษาโรคของสัตว์โลกทั้งปวง ^{๕๘}นี่เป็นคำพูดในแง่ลึก, เป็นอภิธรรมอยู่แล้ว ในตัว; หมายความว่า สัตว์โลกทั้งปวงในทุกๆ โลก เป็นโรคทาง

ทางวิญญาณ ไม่ยกเว้นใคร เว้นแต่พวกที่เป็นพระอรียบุคคลแล้ว จึงจะหายโรคสิ้นเชิง ก็เฉพาะพระอรียบุคคลในชั้นที่เป็นพระอรหันต์เท่านั้น นอกนั้นก็ยังมีโรคเหลืออยู่บ้าง ค่อย ๆ หายไป.

อะไรคืออภิธรรม

เอาละ, เราจะได้พูดกันถึงสิ่งที่เรียกว่า **อภิธรรม** ^{นี้}คืออะไร? ก็ต้องหมายถึง อภิธรรมแท้ ไม่ใช่อภิธรรมเพื่อหรือเกิน. อภิธรรมแท้ก็หมายถึง *absolute truth* อย่างที่วานี้ คือปรมัตถสัจจ์ หรือปรมัตถธรรม. อยากจะบอกเป็นข้อแรกว่า อันนี้ไม่ใช่ปรัชญา; แม้คำว่า *ปรัชญา* จะแปลว่า *ปัญญา* ก็จริง แต่ในภาษาไทยเอาไปใช้เป็น *คำแปล* ของ *philosophy*.

ที่นี้ *philosophy* โดยทั่วไป เราไม่ดีว่าเป็น *absolute truth*; ใครจะถือ ก็ตามใจ ผมไม่ดี, แล้วก็มีพรรคพวกที่ไม่ยอมถือ คือไม่ยอมถือว่า *philosophy* เป็น *absolute truth*; เพราะว่ามันมิใช่วิทยาศาสตร์ เพราะว่ามันยังขึ้นอยู่กับเหตุผลของการ คำนึงคำนวณ ไปยังสิ่งที่ยังไม่รู้ กำลังอยากรู้ หรือเพิ่งรู้ใหม่ ๆ ตื่นไปว่ามันถูกแล้ว ปรัชญา อยู่แค่นี้. ความรู้อะไรใหม่เข้ามา แปลกเข้ามา ค้นพบก็สมมติเป็นปรัชญา; ความรู้ที่เพิ่งพบ กำลังตื่นกันอย่างยิ่ง แล้วมันก็ไม่ใช่ความจริงถึงที่สุด นี้ไม่ใช่ *absolute truth*, นี้มีปัญหายุ่งยากเหลือไว้ ทิ้งไว้ให้คิดต่อไป.

อภิธรรมที่แท้ ^{นี้}ไม่ใช่ปรัชญา แม้ว่าจะมีวิธีพูด หรือจุดมุ่งหมายอย่างเดียวกับปรัชญา ฉะนั้นเราจะเรียกว่า *absolute truth* หรืออภิธรรม หรือปรมัตถธรรม.

ไปดีกว่าที่จะไปเรียกว่าปรัชญา หรือ *philosophy* ; เพราะสิ่งที่เรียกว่า “**อภิธรรม**” ในที่นี้ เรา**มุ่งไปทางเป็นวิทยาศาสตร์** มากกว่าที่จะเป็นปรัชญา คือมีเหตุผลประจักษ์ทางฝ่ายจิตใจ คือปรากฏอยู่กับจิตใจ; แม้ไม่เป็นวัตถุที่มาแจ้งให้ดูอย่างวัตถุ แต่มันแจ้งให้ดูอย่างทางจิตใจ คือรู้ประจักษ์อยู่กับจิตใจ ในข้อที่มันดับทุกข์ได้ แล้วเราไม่เอาอะไรมากไปกว่านั้น ถ้ามันดับทุกข์ ได้ก็ถือว่าถูก. ระวังหน่อย; ก็แต่เพียงว่าให้มันดับทุกข์ให้จริงเท่านั้น.

สิ่งที่เรียกว่า **ปรัชญา** หรือ *philosophy* นั้น **ยังเป็นสิ่งที่กำวม** ยังเป็นเพียงความคาดคะเน; อย่างที่**ในกาลามสูตร เรียกว่า **นยเหตุ**** – เป็นเรื่องคาดคะเนโดยนัยะแห่งเหตุผล สำหรับใช้กับสิ่งใหม่ๆ ที่กำลังค้นคว้า พอออกมาก็เป็นเรื่องที่พอใจ. นี่ยังไม่รับรองว่าถูกถึงที่สุด, แล้วส่วนมากก็ไปในเรื่องที่ไม่จำเป็น^{๕๕}. เรื่องที่จำเป็นกลับไม่สนใจ; เรื่องที่จำเป็นหรือเรื่องดับทุกข์^{๕๕} มันกลับไม่ต้องการวิธีการอย่างปรัชญา มันต้องการวิธีการอย่างวิทยาศาสตร์.

ต้องจำไว้อีกอย่างหนึ่งว่า เรื่องๆ เดียวกันนั้น สำหรับคนโง่มันเป็นปรัชญา, สำหรับคนรู้ถึงที่สุด มันเป็นวิทยาศาสตร์. ฉะนั้น ขอให้คุณจำไว้ว่า เรื่องที่เป็น **ศุทธศาสนา** ที่จริงที่สำคัญ เช่นเรื่องอริยสัจจ์ เช่นเรื่องปฏิจจนสมุปปาต^{๕๕} สำหรับ **คนยังไม่รู้** ยังเรียนอยู่ ยังอะไรรู้^{๕๕} มัน **เป็นปรัชญา** จริงในข้อนี้; แต่สำหรับ**ผู้ที่ปฏิบัติได้แล้ว** โดยเฉพาะพระอรหันต์นี่ มัน **พ้นความเป็นปรัชญา** มันเป็นวิทยาศาสตร์ มันกลายเป็นชัดแจ้งอยู่ในใจของท่าน ในเรื่องว่า **ทุกข์เป็นอย่างไร เหตุให้เกิดทุกข์เป็นอย่างไร** แล้ว**ทุกข์ที่ดับไปหมดแล้ว มันอย่างไร** มันชัดแจ้งอยู่ในใจของท่าน.

ตัวพุทธศาสนาเป็นปรัชญาไปไม่ได้ มัน เป็นวิทยาศาสตร์ อย่างเดียวกับวิทยาศาสตร์ทางวัตถุ; แต่เดิยวมัน เป็นวิทยาศาสตร์ทางจิตใจหรือทางนามธรรม. นี้คนเขาก็มักจะเหมา ๆ กันว่า เรื่องทางนามธรรมเป็นปรัชญาอย่างเดียว นี้เพราะไม่รู้เรื่องของพระอรียเจ้า ไม่รู้จักคำว่า *ปจจตุตถ เวทิตพโพ วิญญูหิ* หรือไม่รู้จักคำว่า *สนทญุจิกโก* ที่เราสวทกกันอยู่; เมื่อมันยังไม่เป็น *สนทญุจิกโก* ไม่เป็น *ปจจตุตถ เวทิตพโพ* มัน ก็เป็นปรัชญาสำหรับค่านึงค่านวลไป.

ที่นี้ ผรั่งที่เข้ามาแรกเรียนพุทธศาสนา ในหัวข้อนี้ เขาเห็นเป็นปรัชญาไปหมด; แต่พระอรียเจ้าหรือพระอรหันต์เห็นอย่างนี้เป็นวิทยาศาสตร์ เป็นของเปิดเผยอย่างธรรมดา. ฉะนั้นอะไรเป็นวิทยาศาสตร์ อะไรเป็นปรัชญา ก็ต่างกันอยู่อย่างนี้ : ถ้าอาศัยค่านึงค่านวลอยู่เรื่อยไป มันก็ยังเป็นปรัชญาอยู่เรื่อยไป.

นักเรียนในโรงเรียนนักรรรมนี้ เรียนอรียสัจจ เรียนปฏิจจสมุปปาทอย่างปรัชญา; ที่แรกก็อย่างความรู้ท่องจำเท่านั้นแหละ แล้วก็สอบไล่ได้เหมือนกัน. ต่อมาก็ *คิดค้นไป ในรูปของปรัชญา*, พวกผรั่งมาถึง ก็มาแตะต้องในรูปของปรัชญา มันจึงไม่ได้ผล เรียนเท่าไร ๆ มันก็ *คับทุกข์ไม่ได้* มันเป็นรูปปรัชญาอยู่เรื่อย. เมื่อ *ปฏิบัติ* ชนิดที่ควมคุมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนี้ *ไม่ให้เกิดตัวกู - ของกู* นี้ จฉนจิตใจมันเปลี่ยนสภาพ ไปเป็นจิตใจที่ไม่มีกิเลส มันก็รู้ความที่ไม่มีกิเลส รู้ความที่ไม่มีทุกข์ขัดแจ้ง *กลายเป็นวิทยาศาสตร์ฝ่ายนามธรรม.*

เรื่อง *อภิธรรม* หรือ *ปรมัตถธรรม* ที่แท้ หมายถึงเรื่องอย่างนี้ : คือ *ความรู้ผู้รู้ ผู้บรรลุธรรมแล้ว เห็นแจ้ง แล้วหลุดไว้.* ถ้าเรายังไม่ถึง มันก็เป็นปรัชญาสำหรับเรา; เราก็รีบทำให้มันเป็นวิทยาศาสตร์ *นี้สิ่งที่เรียกว่าอภิธรรม.* อภิธรรม

แต่ก็พูดถึงเรื่องนี้ ทั้งสำหรับคนที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะและคนที่บรรลุนิติภาวะแล้ว; ฉะนั้นขอให้ถือว่า เราเล็งถึงความจริงในขั้นปรมัตถ์ คือ **จริงแท้** จริงแท้คือขาดความเป็นอภิธรรม; ส่วน อภิธรรมนอกนั้นเกินหรือเพื่อ เรียนจนตายก็ไม่จบ. **อภิธรรมแท้** อภิธรรมจำเป็นที่จะต้องเรียนนั้น ก็มีอยู่ในขอบเขตที่จำกัด โดยเฉพาะในพุทธศาสนา ก็จะมีเรื่องเดียวเท่านั้น คือเรื่องความว่าง, ความว่างเป็นสิ่งที่อยู่ลึก ที่มองเห็นยาก เข้าใจยาก เป็นปรัชญาไปก่อนจนกว่าจะเข้าถึง จึงจะเป็นวิทยาศาสตร์.

อภิธรรม ในที่นี้ เราหมายถึงเรื่องความว่าง; จะรู้แล้วหรือยังไม่รู้ หรือจะรู้แล้วก็ตามใจ. เรื่องความว่างนี้ ถือว่าเป็นเรื่องชั้นอภิธรรม หรือปรมัตถธรรม; ให้ศึกษาไปในวิถีทางที่มันจะดับทุกข์โดยตรง ไม่ใช่ศึกษาไปในวิถีทางที่เป็นวิชาความรู้ที่เดินเรื่อยไป จนไม่รู้จะไปทางไหน. สมัยนี้เขาเรียนปรัชญากันในรูปนั้นทั้งนั้น คือว่า เรียนมาก เรียนทุกแขนง สำหรับเปรียบเทียบ ก็เลยต้องไม่รู้จัก; เพราะมันมากเกินไป จนคนนั่นเอง ก็ไม่รู้ว่าทำอะไร. สิ่งที่เป็นศาสนาเลยกลายเป็นปรัชญาไปหมด; หนังสือชั้นหลังที่เขารวบรวมข้อความในพระคัมภีร์ทางศาสนา หรือที่เกี่ยวข้องกับศาสนา มาให้คนเรียนกันอย่างนี้ มันไปในรูปของปรัชญา.

ยกตัวอย่างที่น่าประหลาด น่าสงสัย หรือน่าอะไรทำนองนี้ เช่นคำว่า พระเจ้านี้ เช่นคำว่า God นี้ มันมีความหมายอย่างไรบ้างนี้ เขาสืบค้นมาตั้งแต่ครั้งแรกที่มนุษย์เริ่มมีคำว่า God ขึ้นมาในคำพูดคงจะหลายพันปี จนกระทั่งบัดนี้ definition ของคำว่า God มีทั้งพันชนิด หรือเกินกว่าพันชนิด แล้วก็ดูซิ เดียวกันคนก็เลยไม่รู้ว่าเป็นอะไร, แล้วก็เข้าไม่ถึง God; เพราะเอา God นี้มาทำเป็นวัตถุของปรัชญาไปเสีย.

ก่อนหน้าเขาเอา *God* เป็นวัตถุของศาสนา มันง่ายเขาพูดไว้คำเดียวชัดๆ เชื่ออย่างนั้น ปฏิบัติตามนั้น มันก็สำเร็จประโยชน์; เทียวนี้มามองกันในแง่ปรัชญา คนหนึ่งว่าอย่างนี้ คนหนึ่งว่าอย่างโน้น ตั้งแต่หลายพันปีแล้วมาจนถึงบัดนี้. มันมีตั้งเป็นพันหรือกว่าพัน ความคิด ความเห็น ทำพระเจ้าให้เป็นปรัชญาเพื่อเจ้อ เพื่อให้คนไม่ต้องมีพระเจ้ากัน. ในโลกนี้มนุษย์กำลังไม่มีพระเจ้า ในศาสนาที่ถือพระเจ้า. **ธรรมะคือความดับทุกข์** นี้ก็เหมือนกัน พอคิดไปในมือของนักเมापรัชญาแล้วมันก็ไปอยู่ในรูปอย่างนี้; **พวกมันจนไม่รู้เรื่อง** คือมันขยายแตกแขนงออกไป, แตกแขนงออกไป จนไม่รู้ว่าจะเอาอันไหน.

วิธีการศึกษาแบบนี้ ผมว่าน่าสงสาร; ยิ่งศึกษาอะไร ยิ่งไม่รู้สิ่งนั้น, ยิ่งศึกษาพระเจ้ายิ่งไม่รู้จักพระเจ้า, **ยิ่งศึกษาพุทธศาสนา ก็ยิ่งไม่รู้จักพุทธศาสนา.** ถ้าศึกษาอย่างวิธีของฝรั่งแล้ว ก็รู้แต่เปลือกของพุทธศาสนา ที่พร้อออกไป, พร้อออกไปไม่เข้าถึงตัวจริง. ถ้าสมมติว่าเขาจับปมที่เป็นตัวจริงได้ เขาก็ศึกษาไปอย่างพวกปรัชญาอีก; เช่น ถ้าจะศึกษาเรื่องความว่าง ก็ศึกษาวิธีปรัชญาอีก มันก็ไม่ว่างได้ ไม่ทำให้จิตว่างได้. เพราะพุทธศาสนาเรามีหลักสำหรับปฏิบัติลงไปตรงๆ จนมีจิตใจที่ว่าง : ว่างจากตัวกู – ของกู แล้วก็ไม่รู้จักมีความทุกข์นี้; **นี่พิสดูณ์ตรงที่ “เตียวนี้ไม่มี ความทุกข์”.**

มันนี่ เป็นวิทยาศาสตร์ไป ไม่ใช่ปรัชญา; แต่ถ้าพูด คำหนึ่ง คำนวน ภาคคะเน หรือใช้เหตุผล ใช้ *logic* อะไรมันก็เป็นปรัชญาเรื่อยไปไม่มีจบ แล้วไม่ได้ประโยชน์อะไรเลย ในทางที่จะดับทุกข์; ได้แต่ประโยชน์สำหรับที่จะเป็นนักปราชญ์ พูดย้ำนั่นล่ายไป, หรือว่าไม่บ้ำนั่นล่าย ก็พูดไม่รู้จบ, แล้วก็ยังน่าสงสารที่ว่า แม้ว่าฝรั่งจะมาเรียนพุทธศาสนากันมากขึ้น ก็ไม่ถึงจุดที่เป็นตัวพุทธศาสนา ในรูปของศาสนา คือไม่เป็น *religion* ขึ้นมาได้; แต่กลายเป็นปรัชญา เป็นอะไรไปเสียเรื่อย..

พิจารณาวิธีอธิบายหลักศาสนาให้ถูกต้อง จะเข้าใจอภิธรรมง่ายขึ้น

มีคำพูดอยู่อีก ๒ คำ ถ้านึกถึง แล้วจะเข้าใจคำว่าอภิธรรมนี้ได้ง่ายขึ้น ก็คือ คำพูดหรือวิธีอธิบาย หรือหลักหลักศาสนาอะไรก็ตาม มันพูดได้เป็น ๒ ชั้น :-

ชั้นที่เปิดเผย เขาเรียกว่า *exoteric* พูดข้างนอก พูดอย่างเปิดเผย เหมือนกับเราท่องพุทธศาสนานี้ เรียนตัวหนังสือ เรียนพระไตรปิฎกอย่างนี้ มันเป็นเรื่องเปิดเผย แสดงตัวอาการ หรือตัวปรากฏการณ์ข้างนอกนี้.

ยังมีคำว่า *esoteric* นี้ มัน เป็นความลับ ; นเอามาพูดเปิดเผยอย่างนั้น ไม่ได้ เลยอดเฉพาะคน โดยบอกให้เฉพาะคนคล้ายๆกับรหัสลับ.

พุทธศาสนา ก็เหมือนกัน ที่พูดไปแปดหมื่นสี่พันธรรมชาันธ์ เป็นตัวหนังสือ ปรากฏอยู่นี้ มันก็ลักษณะ *exoteric* คือข้างนอก หรือเปิดเผย ; ส่วนที่เราจะสอน วิปัสสนา หรืออะไรที่เป็นการ เฉพาะคน เฉพาะบุคคล เฉพาะเรื่องของบุคคลที่มีกิเลสไม่เหมือนกันแล้ว ก็ ต้องโดยวิธีที่กลับตรงกันข้าม กับที่เคยสอนมาแล้ว.

ยกตัวอย่างที่คุณจะเข้าใจได้ง่าย จะจำได้ง่าย เช่นว่า สอนให้ ทังดี สอนให้ ละชั่ว ; อย่างนี้ เป็นพวก *exoteric* ทั้งหมด ทั้งนั้น ง่าย ๆ ดัน ๆ เปิดเผย. แต่พอถึง ชั้นลึกซึ้ง นั้นสอนประเภทว่า ดินนี้ก็อย่าไปเอากับมัน ; นี่มันเป็น *esoteric* อย่างนี้, เพราะว่าดินนี้ก็ทำให้เรามีความทุกข์อย่างดี ชั่วก็ทำให้เรามีความทุกข์อย่างชั่ว ; เพราะฉะนั้นเราไม่เอาทั้งดีทั้งชั่ว นี้เป็นอภิธรรมขึ้นมา.

สอนให้ทำดีเสียเกือบตาย ก็เพื่อให้ทำเสียก่อน ให้รู้จักว่า **คืนนี้ ก็คือของที่มีโทษอย่างลึกซึ้ง ไม่ปรากฏชัด** เหมือนความชั่ว; โทษของความชั่วมันปรากฏชัด แต่โทษของความดีมันไม่ปรากฏชัด แล้วถ้าไม่ทำดีให้มากพอเสียก่อน ก็ไม่รู้หรอกว่า มันมีโทษแฝงอยู่. ฉะนั้นจึงไม่บอกเรื่องนี้ในที่แรก บอกแต่ว่าทำดีๆ ทำดี : มีความเจริญไปสวรรค์ ไปพรหมโลก ไปอะไรก็ทำดีกันอย่างนี้.

พอทำได้ ก็รู้ของมันเอง ว่า แม้สวรรค์นี้ก็หลอก, หลอกจ้วงเว่ย คือเต็มไปด้วยความโง่ความหลง ในเรื่องความสุขเอรีตอร้อยทางเนื้อ ทางหนัง ทางอะไรนี้; แม้พรหมโลก มันก็เหมือนนักบวชยาเสพติด : ฝัน หรือเซโรอื่น ในความสุขชนิดที่ซึมกระที่อยู่ออย่างนั้นแหละ มันไม่ใช่ความหลุดพ้น.

ถ้าเป็นเรื่องหลุดพ้น ต้องสลัดทิ้ง ๆ ออกไปเสีย; เพราะฉะนั้นเรื่อง **นิพพาน** นี้ **จึงเป็นเรื่องเหนือดเหนือขั้ว** เหนือบุญเหนือบาป เหนือสุขเหนือทุกข์ จนไม่พูดว่าอะไร จนใช้คำรวมว่าว่าง; ว่างนั้นมันก็เหนือดี เหนือชั่ว เหนือสุข เหนือทุกข์. นี่คำสอนในรหัสที่เป็นความลับนี้ เฉพาะคน แล้วพูดไปก็ไม่ค่อยจะสำเร็จ มีอยู่ประเภทหนึ่ง; นี่คือพวกอกัธรรมแท้. ที่พูดเป็นตัวหนังสือมากมายไปอย่างนั้น อย่างนี้ก็ **เป็นอกัธรรมเพื่อ**.

คุณจะเข้าใจหรือไม่ จะทำได้หรือไม่นี้ มันอีกส่วนหนึ่ง; แต่ขอให้จำไปก่อน ให้จำคำพูดหรือว่าหลักเกณฑ์อันนี้ไว้ก่อน สำหรับในอนาคต จะจับตัวอกัธรรมแท้ได้ แล้วก็สลัดอกัธรรมเพื่อออกไป. แล้วสิ่งที่คุณกำลังกระหายจะเรียนนั้น เป็นอกัธรรมเพื่อทั้งนั้น, เป็นรูปปรัชญาทั้งนั้น; เพราะ **ว่าตัวพุทธศาสนาแท้ ๆ ต้องเรียนด้วยการกระทำ** ไม่อาจจะมาเรียนด้วยการนั่งพูดให้ฟังอย่างนี้, หรือไม่

อาจจะเรียนด้วยพวก speculation กำหนดไปตามนั้นนั้น นั้นนั้น, logic อย่างนั้นอย่างนั้น. นั้นไม่ใช่ตัวพุทธศาสนาแท้ มันเป็นเปลือก แล้วเป็นอภิธรรมเพื่อ; ฉะนั้น อภิธรรมแท้ ก็มีแต่ส่วนหนึ่ง ที่จะ **ต้องเรียนด้วยการทำลงไปจริงๆ.**

ศึกษาอภิธรรม เรื่องความว่าง

ยกตัวอย่างเรื่องความว่าง นี้ ให้ไปเอามาให้หมดจากพระไตรปิฎก เรื่องความว่าง มันก็ถึงความว่างไม่ได้; **นี้ ต้องเรียนด้วยการกระทำ** ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ แล้วก็ต่อเมื่อ **ทำถูกต้องสำเร็จ** เท่านั้น **จึงจะพบกับความว่าง.** ที่ทำ ทำจนตายไม่เคยสำเร็จก็มี; ฉะนั้นเรียนจากธรรมชาติสอน บางทีจะง่ายกว่า ซึ่งผมใช้วิธีนี้บอกคนที่มาที่นี้อยู่เป็นประจำว่า พอคุณเข้ามาในสวนโมกข์นี้ คุณได้รับการสอนจากธรรมชาติ; ความเปลี่ยนแปลงในทางจิตใจเกิดขึ้น ได้ชิมรสตัวอย่างของความว่าง ไม่มี ความทุกข์. คนนั้นเขาก็รู้ด้วยใจเอง เป็น *experience* อยู่ในใจเต็มที่ ว่า แหม, สบายจริงว๊าย! วันนั้นทำไมมันจึงสบายจริง, มันนั่งอยู่ที่นั่นแล้วสบายบอกไม่ถูกนี่, ถ้าเป็นคนที่ไม่เข้ามาครั้งแรกจะรู้สึกอย่างนั้นทั้งนั้น มันเป็นตัว *experience* ที่ไม่ต้องใช้เหตุผล, ไม่ต้องอาศัยเหตุผลอะไร มันรู้สึกประจักษ์อยู่กับใจ.

ที่นี้ผมก็บอกว่า อ้าว, คิดคู้ชิ ทำไมมันจึงเป็นอย่างนั้นเล่า? ให้นั่งคิดกันไป คิดกันมา บางคนก็คิดออก บางคนก็คิดไม่ออก เพราะมันไม่ใช่คิดเสียแล้ว. เรื่องนี้ **ไม่ต้องคิด** หรือ **สังเกตเท่านั้น** มันมีอยู่แล้ว แต่เราสังเกตไม่เห็น; ถ้าไปใช้การคิดมันก็ไม่พบกัน ไม่เจอกัน. **ต้องไปใช้การสังเกต** : อ้าว, ที่นี้ไม่มีอะไรของเราเว้ย, ที่นี้ไม่มีอะไรเป็นของกู เวลานี้แหละ; แล้วเราก็กำลังลืมตัวกู ไม่เกิดความคิด

ที่เป็นตัวกู ลืมทุกอย่างที่เป็นของกู มันก็เลยว่างจากตัวกู ว่างจากของกู สบายบอกไม่ถูก ที่นั่งอยู่โคนไม้ตรงนั้น.

คนบางคน พอได้รับคำชี้แจงอย่างนี้ ก็สังเกตเห็นว่า ความว่างปรากฏแก่จิตชั่วขณะนั้นก็เลยได้ชิมรสของความว่าง; อย่างนี้แหละคือตัวอภิธรรมแท้ อภิธรรมตัวจริง ไม่ใช่คำพูด, และไม่ใช่อภิธรรมส่วนเพื่อหรือส่วนเกิน. เขาได้ความรู้ และได้การปฏิบัติโดยอัตโนมัติ ที่ธรรมชาติดสอนให้, แล้วก็ได้รับผลของการปฏิบัตินั้น คือความสบายบอกไม่ถูกเท่านั้น.

นี่จะมองในแง่ของความรู้ ก็เป็นความรู้อันใหม่, จะมองในแง่ของการปฏิบัติ ก็มองได้ เพราะจิตของเขากำลังเปลี่ยนหมด, ผลของการปฏิบัติ หรือ เขาก็กำลังสบายอย่างยิ่ง. นี่การมาในครั้งแรก มักจะได้บทเรียนอันนี้; แต่ว่าคนส่วนมากก็มาทศนาจร แล้วก็ไม่รู้สีก.

คนส่วนหนึ่ง ซึ่งเขามาในรูปเพื่อจะแสวงหาอะไรที่ยังไม่รู้ คือแสวงหาธรรมะนี้ เผอิญมันมาสบายเข้าอย่างนี้, แล้วก็ได้รับคำชี้แจงให้รู้จักจิตรู้จักนี่ก็อย่างนี้ เขาก็พบตัวธรรมะที่เป็นมหรสพทางวิญญาณแท้. นี่คืออภิธรรมแท้ ที่ดับทุกข์อยู่ในเวลานั้น ไม่ใช่เรื่องส่วนเพื่อหรือส่วนเกิน; แล้วผู้นั้นก็รู้จักความว่าง ชิมรสของความว่าง. นี่อภิธรรมที่กำลังเอามาพูดให้สนใจ รวมอยู่ที่คำ ๆ เดียวว่า “ว่าง”.

ก่อนแต่มีความรู้เรื่องนี้ พอได้ยินคำว่า “ว่าง” มันก็คิดว่าไม่มีอะไร, นี่พวกคุณก็จะคิดอย่างนั้นกันทั้งนั้นแหละ, นั่นมันว่างชนิดหนึ่ง. ว่าง vacuum ทางวัตถุ นั่นมันว่างอีกชนิดหนึ่ง; ไม่ใช่ว่างที่กำลังพูด ซึ่งว่างทางวิญญาณ ว่างจาก

concept ว่าตัวกู – ว่าของกู นี้เรียกว่าว่าง. สิ่งอื่น ๆ นั้นมันก็ยังมียู่ตามเดิม แล้ว เราไม่ได้ไปถือว่ามี เป็นตัวเป็นตนอะไร ก็เท่ากับไม่มี; นี้ก็เรียกว่าว่างด้วย เหมือนกัน.

ตัวสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องว่าง มีอยู่

ที่นี้ สำหรับตัวบท ตัวสูตร ที่เราจะอิงอาศัยเกี่ยวกับการศึกษาอภิธรรมแท้; เรื่องความว่างนี้ เราถือตามพระพุทธภาษิต แล้วก็พบได้ง่าย ๆ ว่า **เรื่องที่เกี่ยวข้องกับ สุนฺณุตตาทั้งหมด นี้คืออภิธรรมแท้.** ผมใช้คำว่า “ทั้งหมด” ก็อย่าเข้าใจไปว่าหมด จนกระทั่งเป็นเรื่องปรัชญาไปอีก; “เกี่ยวกับสุนฺณุตตาทั้งหมด” เท่าที่มันเกี่ยวกับความรู้สึก ในจิตใจนี้ ถ้าเป็นคำสอน คำพูด ก็เท่าที่พูดในขอบเขตเพียงเท่านั้น **เป็นคำที่พระพุทธเจ้าท่านตรัส.** ถ้าเลยนี้ ท่านไม่ตรัส ท่านไม่เอามาสอนให้เกินกว่ากำมือเดียว; แม้ว่าจะรู้เท่ากับใบไม้ทั้งป่า ก็เอามาสอนเพียงใบไม้กำมือเดียว : **เป็นพระบาลี** ที่ถ้าจำไว้ได้ ก็ดีเหมือนกันว่า **ये เต สุตตุนตา – ระเบียบแห่งพระสูตรทั้งหลายเหล่านี้, ตถาคตภาสิตา – ที่ตถาคตตรัสไว้, คมภีรา – เป็นของลึกซึ้ง, คมภีรุตตา – มีเนื้อความลึกซึ้ง, โลกุตตรา – เหนือวิสัยโลก, สุนฺณตปปฏิสียุตตา – เนืองเฉพาะด้วย สุนฺณุตตา.**

เรื่องต่างๆ ที่พระองค์ตรัส เกี่ยวเนื่องกับเรื่องความว่าง ที่เป็นเรื่องลึก มีความหมายอันลึก แล้วเป็นเรื่องเหนือวิสัยโลกนั้นหมายความว่า **ถ้าเป็นเรื่องวิสัยโลก** มันก็มีอัตตา มีตัวกู – มีของกู ตามความรู้สึกสามัญสำนึกที่ค่อนข้างขึ้น ๆ นี้เรียกว่า เรื่องโลกิยา; โลกิยะ โลกิยา ในระดับโลกอยู่ในวิสัยโลก ก็มีตัวกู. ถ้าเป็นโลกุตตระ

มันก็เหนือโลก, เหนือวิสัยอันนี้ เหนือความรู้สึกอันนี้ คือไม่มีตัวกู เรียกว่าสูญญตา หรือว่างจากตัวกู. เมื่อไม่มีตัวกูแล้ว ของกูมันก็ไม่มี; นี่มันเป็นธรรมดา; ฉะนั้น เราจู้จนกระทั่งไม่รู้สีกว่ามีตัวกู มีแต่ธรรมชาติล้วน ๆ.

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค เขาเขียนไว้ประโยคหนึ่ง ซึ่งดีมาก *สุทฺธิธมฺมา ปวตฺตุนฺติ - ธรรมชาติล้วน ๆ นี้เป็นไป* ไม่มีอะไร; ให้มองเห็นว่าสิ่งที่มันเป็นไป- เป็นไป- เป็นไปนี้ : ทุกอย่างรวมทั้งชีวิตร่างกายของคนของสัตว์ ของอะไรนี้ เรียกว่า สิ่งที่เป็นไปนี้; **สิ่งที่เป็นไปนี้ไม่มีอะไรนอกจากธรรมชาติล้วน ๆ.**

ในพระไตรปิฎกเอง ก็มีคำที่พูดไว้ชัดอย่างนี้; แต่ว่าเป็นถ้อยคำที่ว่าเป็น *สุทฺธิ ธมฺมสมุปฺปาท์ สุทฺธิ สงฺขารสนฺตตี*; ถ้าจำไว้ได้ก็ดี *สุทฺธิ* แปลว่า *ล้วน ๆ, ธมฺมสมุปฺปาท์ - การเกิดขึ้นแห่งธรรมชาติ, สุทฺธิ - ล้วน ๆ, สงฺขารสนฺตตี - คือการ สืบต่อออกของสังขารธรรม.*

สุทฺธิ ธมฺมสมุปฺปาท์ คือ การเกิดขึ้นของธรรมชาติล้วน ๆ ว่าไม่ทำอะไร. บรรดาที่มีปรากฏการณ์ปรากฏขึ้นแก่ความรู้สึกของเรา **ก็ไม่ใช่อะไร** นอกจากการ **เกิดขึ้นแห่งธรรมชาติล้วน ๆ**; ธรรมชาติคือสิ่งที่เป็นไปเอง เป็นตัวธรรมชาติ เป็นของธรรมชาติ ไม่ใช่ตัวกู - ไม่ใช่ของกู, ไม่ใช่ตัวเรา ไม่ใช่ของเรา; นี่เขาเรียกว่า ธรรมชาติ.

จะมองดูในแง่ดิน น้ำ ลม ไฟ หรือจะมองดูในแง่ที่มันเป็นธาตุอะไรต่าง ๆ, หรือจะเป็นวิทยาศาสตร์ปัจจุบัน เป็น *atom* เป็น *molecule* เป็นเนื้อเป็นหนังอะไร ขึ้นมาก็สุดแท้ นั่นแหละเขาเรียกว่าธรรมชาติ : การเกิดขึ้น มีขึ้นแห่งธรรมชาติ แล้วก็ **ล้วน ๆ ไม่มีอะไร.** นี่เป็นแง่แรกว่า มันเกิดขึ้นมา.

สุทธิ สงขารสนตติ - ธรรมชาตินั้นไม่ได้เป็นเดี่ยว, หรือว่ามันไม่ได้เป็นหยดอยู่อย่างเดี่ยว ๆ; มันสัมพันธ์กัน : ธรรมชาตินั้น ธรรมชาตินั้น ธรรมชาตินั้น, มันเป็นส่วน ๆ ส่วน ๆ แล้วมันสัมพันธ์กัน. อย่างนั้นมันก็มีการที่กระทำแก่กันและกัน แล้วเกิดสิ่งใหม่ขึ้นมา; เขาเรียกว่าปรุ้ง, มันมีหน้าที่ที่จะปรุ้ง หรือปรุ้งอยู่เสมอ คือมัน *condition* กันอยู่เสมอ; เช่นอันนั้นมันมาพบกับอันนั้น แล้วมันก็เกิดสิ่งใหม่ : *molecule* อย่างนี้ มาพบกับ *molecule* อย่างนี้ มันก็ผสมกันทำงานเป็นอันใหม่เกิดขึ้นมา, เป็นของใหม่ๆ เกิดขึ้นมาเรื่อยในโลกนี้ ไม่มีที่สิ้นสุด; อย่างนี้เขาเรียกว่า **สนตติ** คือการสืบทอดกันไปของสิ่งที่มันปรุ้งกันเรื่อย เรียกว่า **สงขารสนตติ** - การสืบทอดแห่งสิ่งที่มันปรุ้งกันเรื่อย.

ทุกสิ่งว่างจากตน เพราะมีแต่ความปรุ้งแต่ง

จะยกตัวอย่างในคนเรา ถ้าพูดอย่างภาษาวัตถุ ก็ว่ามีดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ วิญญาณ มีอยู่ ๖ ธาตุ, หรือจะพูดว่า มีรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณก็ได้; แต่ไม่ดีเท่ากับพูดว่า มี ๖ ธาตุ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม แล้วธาตุอากาศคือธาตุว่าง แล้วก็ธาตุวิญญาณ คือใจ. ๖ ธาตุนี้มันปนกันยุ่ง ปรุ้งกันเป็นทางร่างกาย กิ่งอกงามไป, ทางความคิดก็งอกเงยออกมาเป็น *concept* ใหม่ๆ ใหม่ๆ เรื่อย แล้วก็ทำไป; แล้วก็ปฏิบัติกระทำใจ แล้วก็ปรุ้งอันใหม่, แล้วทำไปเรื่อย. นี่ **สงขาร-สนตติ** หมายความว่าอย่างนี้.

สิ่งที่มันอยู่หนึ่งไม่ได้ มันมาพบกันแล้ว มันปรุ้งกันเรื่อยนี้ มันสืบทอดความเป็นอย่างนี้ของมันเรื่อย; มีแต่อย่างนี้ล้วน ๆ ไม่มีตัวกู - ไม่มีของกู. **นี่คืออภิธรรม** เรื่องความว่างที่แท้จริง แล้วก็ที่จำเป็นเท่านั้น เท่าที่อยู่ในวงของการปฏิบัติ ไม่เพ้อ.

คำเหล่านี้ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “*เนื่องด้วยสัญญาตา เนื่องด้วยความว่างนี้ เป็นคำที่ตถาคตกล่าว ที่ลึกซึ้ง ที่มีอรรถลึกซึ้งเหนือโลก*” มันหมายถึงอย่างนี้ : หมายถึงมองดูโลกในแง่ที่มันว่างเปล่า จากตัวกู - ของกู โลกมีอะไรเต็มไปหมด ก็มีไปซึ มีอยู่ตามเต็ม; แต่เรามองแล้วมันไม่ใช่, มันไม่มีอันไหนที่เป็นตัวตนของมันเอง หรือว่าตัวตนของเรา มีแต่เป็นธรรมชาติเกิดขึ้นล้วน ๆ แล้วก็ปรุ่ร่งเต่างกันไป เป็นการสืบต่ออยู่เรื่อยล้วน ๆ.

วิทยาศาสตร์อย่างฟิสิกส์นี้ ก็ช่วยได้; แต่มันช่วยได้ในระยะจำกัด มันไปไม่ไกล เช่นอะไรที่เราเคยหลงว่าอย่างนั้นอย่างนี้ พอไปดูตามวิธีของการแยกธาตุ การพิสูจน์ทางเคมี ทางอะไรก็ตาม มันก็บอกว่า มันก็เป็นเพียงเท่านั้น.

เช่นว่า ชีวิตคืออะไร? ชีวิตคือความสดชื่นของเนื้อ *protoplasm* ในเซลล์หนึ่ง ๆ นี้ มันก็ตายค้ำนแค่นั้น; แต่มันก็ดีกว่าที่จะไปหลงว่าเป็นชีวิตชีวอะไรจริงจัง. ให้เห็นแต่เพียงมีเซลล์ประกอบกันเข้า ในเซลล์นั้นยังสดอยู่ ก็เรียกว่ามีชีวิตอยู่; อย่างนี้ มันก็เรียกว่าเริ่มเห็นว่างเหมือนกัน แต่เห็นในแง่สั้น ๆ ตัน ๆ ในแง่ทางฟิสิกส์.

ส่วนทางนามธรรมนั้น ยังไม่มีปัญญาเห็น; เพราะมันเป็นเรื่องที่สูงไปในทางฝ่ายศาสนา, แล้วต้องอาศัยความรู้ทางศาสนา ซึ่งเป็นวิทยาศาสตร์ทางฝ่ายนามธรรมที่พวกฤๅษีมี. พระสัมมาสัมพุทธเจ้าค้นพบนี้. แม้จะมองดูไปยังวัตถุ คือเนื้อหนังร่างกาย มันก็มองคนละแง่ กว่าที่ว่่านักวิทยาศาสตร์ปัจจุบันจะศึกษาเรื่องสรีระวิทยา หรือเรื่องอะไรต่าง ๆ, แล้วก็ยังมีอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งฝ่ายวิทยาศาสตร์ทางวัตถุมองไม่ได้ คือเรื่องทางจิตใจ.

ทีนี้ พอมาถึงเรื่องทางจิตใจ มันเหมือนกับเข้าไปในดงมืด เว้งว้างมหาศาล; ถ้าเราจะไม่ติดตามมันให้หมดนั้น ก็ไม่มีเวลา จะตายเสียก่อน. เราติดตามในวงจำกัด เท่าที่ว่า **ทำอะไรความทุกข์จะไม่เกิดขึ้น** ก็พอแล้ว; ฉะนั้นจึงมองแต่ในขอบเขตจำกัด เฉพาะที่ว่าใจจะไม่เกิดความทุกข์ ก็พอแล้ว. จริงหรือไม่จริง ก็อย่าไปรู้จักได้; แต่ถ้าใจไม่เกิดความทุกข์แล้ว นั่นแหละคือจริงแล้ว นั่นแหละคือถูกแล้ว. จริงหรือถูก เพียงเท่านั้นพอแล้ว เลยนั่นอย่าเอาเลย; เพราะความจริงมันอาจจะยังมีมากกว่านั้น อีกมาก แต่มันเป็นจริงเพื่อ, จริงไม่ประกอบด้วยประโยชน์. จริงเท่าที่ประกอบด้วย ประโยชน์นี้พอแล้ว; ใครจะมาพิสูจน์ว่าเป็นเท็จอยู่ก็ยังได้เหมือนกัน เพราะว่า เบื้องหลังของอันนั้น ยังมีอีกมาก.

ในเมื่อความดับทุกข์หรือความไม่มีทุกข์ มันก็ไม่ใช่ของที่เป็นสาระอะไร; เพราะฉะนั้นตัวความสุข หรือตัวนิพพานก็เลยว่างจากตัวตนไปด้วย. ผลสุดท้ายของ วิชาความรู้เรื่องว่างนี้ คือนิพพาน; นิพพานก็พลอยว่างไปด้วย เพราะหมายความว่า ไม่เอาอะไรหมด. นี่จิต มันจึงว่างอย่างไม่เอาอะไรทั้งหมด ก็เลยไม่มีความทุกข์จริง เหมือนกัน แล้วพออยู่ไปตามสมควรแก่เวลา ร่างกายมันก็แตกดับไป มันก็เลิกกัน ปิด เรื่องกันเท่านั้นเอง.

รวมความแล้วเอาแต่เพียงว่า **ตลอดเวลาที่มีชีวิตอยู่นี้ ไม่เคยมีความทุกข์** เลย พอแล้ว; ตายแล้วก็ไม่ต้องการจะไปเกิดเป็นอะไรขึ้นมาอีก เพราะเกิดก็มีความทุกข์อีก นี่ก็เลยปิดฉากตัดตอนเสียเพียงเท่านั้น ว่าไม่มีตัวกู ไม่มีของกู ไม่มีตัวตน ไม่มีของตน, ไม่มีตัวตนที่เกิดอยู่ ไม่มีตัวตนที่จะต้องตายไปเกิดใหม่. ไม่มีตัวตนอย่างนี้ คือว่าง ว่างจากตัวตน.

ในโลกมันจะเคลื่อนไปค้ำอะไรก็อย่าง ก้อสงไขยก้ตามใจเถอะ ทั้งหมคเรฯ มองในแง่ที่**ไม่มีตัวตนที่ตรงไหน** ที่**จิดจะไปเกาะ** ไปยึดเอาเป็นของตน; นี้เรียกว่า **จิดว่างจากความเกาะเกี่ยวในสิ่งใด ๆ** ทั้งหมด. เรื่อง **ความว่างในขอบเขตที่จำกัด** สำหรับค้ำความทุกข์ มันมีอย่างนี้ แล้วก็ป็นเรื่องทางฝ่ายนามธรรม หรือทางฝ่าย วิญญาน ทางฝ่าย *spiritual*.

ถ้าจะอาศัย เรื่องทางฝ่ายฟิสิกส์หรือ *mental* กันบ้าง ก็เพียงป็นเครื่องช่วย สำหรับจะมองดูเท่านั้นแหละ เพราะปรากฏการณ์นั้นก็แสดงออกทางฟิสิกส์ ทาง *mental*. เรื่องทาง *spiritual* นั้น จะไม่มีตัวตนให้เป็นวัตถุเลย, ความสุขหรือความทุกข์มันอยู่ใน ฝ่ายโน้น; ฝ่าย *spiritual* ซึ่งไม่มีตัวตนเลยไม่มีวัตถุปรากฏเลย. นี้วิชาวิทยาศาสตร์สมัย บัจุบันก็ศึกษาแต่ในเรื่องทางฟิสิกส์ ทางเคมี สูงขึ้นไปเพียงระบบประสาทป็น *mentality* ยังไม่ใช่เรื่องทาง *spirituality*.

เรามาเรียนทางศาสนาเพิ่มเติม ให้รู้จักส่วนที่ป็นปรมัตถธรรม ป็น อภิธรรมนี้ แล้วก็ป็นอันว่ารู้หมค ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ สำหรับที่**จะไม่มีความทุกข์**; ส่วนสำหรับอย่างอื่นนั้นอย่าไปเรียนเลย จะเรียกว่าบ้า ก็จจะบ้าเรียน เกล็ดเปิดเปิงไป จนไม่พบกันกับความค้ำทุกข์. ถ้าว่าเราเรียนแต่เรื่องความค้ำทุกข์ได้แล้ว มันก็พอแล้ว สำหรับมนุษย์; นี้เขาจึงให้มุ่งไปยังความค้ำทุกข์ ไม่ให้เรียนเรื่องเพ้อ.

การศึกษาศาสนาตามคัมภีร์ต้องรู้จักเลือกส่วนที่ไม่เพ้อ

คัมภีร์อภิธรรม ที่เรียกว่า อภิธรรมปฏิภก หรืออะไรในพุทธศาสนานี้ ป็นส่วนเพ้อ; อภิธรรมส่วนไม่เพ้อ ส่วนแท้ ก็คือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสุตตันตะ ที่พูดถึง

สูญญา เรื่องเคี้ยวเท่านั้น ไม่เพ้อ, เป็นอภิธรรมแท้และไม่เพ้อ. อภิธรรมนอกนั้น เป็นปรัชญาที่เพ้อ เขียนเป็นทัวหนังสือแล้ว มากกว่าส่วนที่เป็นสุตตันตะเสียอีก มันแจก ลุกออกไปทีหลังเรื่อยเมื่อเร็ว ๆ นี้.

พระคัมภีร์ยังต้องระวัง; พระคัมภีร์ที่มีไว้สำหรับไปกันเรื่อย : เป็นนักปราชญ์เป็นอะไรไปเรื่อย เป็นปรัชญาไปเรื่อย ก็มียุ่เหมือนกันในพระไตรปิฎกนี้; พระพุทธเจ้า ท่านจึงจำกัดเฉพาะว่า “เรื่องที่ผมพูดนั้น มีแต่เรื่องสูญญา แล้วก็สูญญาในขอบเขตที่ผมจะดับทุกข์ได้” คือว่า ช่วยให้คนมีจิตใจอยู่นั่นโลกได้.

คนจิตใจทำอยู่ได้โลก โลกมันก็บีบคั้นเอาให้เป็นทุกข์; ถ้าเรามีจิตใจอยู่นั่นโลก โลกก็ทำอะไรเราไม่ได้; ฉะนั้น เราจึงอยู่ในโลกนี้ด้วยชัยชนะ. เขาจะบ้ากันไปถึงไหนก็ตามใจ เราไม่มีความทุกข์เสียโดยทางร่างกายให้อยู่ร่วมโลกกัน; แต่โดยทางจิตใจให้อยู่คนละโลก หรือว่าเราอยู่นั่นโลก, เขาอยู่ในโลก. นั่นคือผลของสิ่งที่เรียกว่าอภิธรรม หรือปรมัตถธรรม ที่จะสอนให้มองดูโลก, มองดูความนั่นโลก ที่เรียกว่าความดับสนิทแห่งโลก; เป็นเรื่องอริยสัจจ์ : ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความไม่มีทุกข์ ทางให้ถึงความไม่มีทุกข์.

พูดอีกทีหนึ่ง พูดว่าโลก เหตุให้เกิดโลก ความดับสนิทแห่งโลก ทางให้ถึงความดับสนิทแห่งโลกนี้ อย่างนี้ พระพุทธเจ้าก็ตรัสเรียกเหมือนกัน. นี้ความไม่มีโลกนั่นแหละคือความไม่มีโลกสำหรับเรา คือเรามาอยู่นั่นโลก โลกทำอะไรแก่เราไม่ได้ : โลกนี้จะทำให้เราเกลียดหรือรักไม่ได้, โลกนี้จะทำให้เราทุกข์หรือสุขไม่ได้; นี้คือความดับสนิทแห่งโลก. และสำหรับเราผู้นั้น ที่มีการเข้าถึงเรื่องนี้ ทำให้อยู่นั่นโลก เรียกว่าโลกุตตรา, แล้วก็ลึกซึ้ง มีความหมายลึกซึ้ง. พระพุทธเจ้าท่าน

ตรัสว่า ท่านจะพูดแต่เรื่อง^๕ เรื่องอื่นไม่พูด เพราะเป็นอภิธรรมเพื่อ; ส่วนเรื่อง^๕ มันเป็นอภิธรรมจริง อภิธรรมแท้.

นี่ผมพูดโดยหัวข้อให้คฤฬพงษ์ว่า อภิธรรมของชีวิตนี้ ต้องพูดถึงอภิธรรมแท้ อภิธรรมยิ่ง อย่างยิ่ง ที่จะจับทุกขได้ คืออภิธรรมเรื่องสัญญา; อภิธรรมนอกนั้น อีกสี่หมื่นสองพันธรรมชั้นนั้น มันเพื่อ เว้นไว้แต่ว่า คนฉลาดเอาเรื่องเหล่านั้นมาทะลอม กันเข้า ให้เหลือเป็นเรื่องสัญญา จึงจะไม่เพื่อ. ^{๕๕}นี่คือเรื่องสัญญา ^{๕๖}นี่คือเรื่องความว่าง.

ต้องรู้จักความว่าง มิฉะนั้นจะมีความทุกข์

อยากจะพูดฝากไปด้วยว่า ความว่าง^{๕๗}ต้องรู้ มิฉะนั้นจะมีความทุกข์, เรื่อง ความว่าง^{๕๘}จะต้องปฏิบัติ มิฉะนั้นจะมีความทุกข์, เรื่องความว่างหรือสิ่งที่เรียกว่า ความว่าง^{๕๙}นี้เป็นสิ่งที่ต้องมี ต้องมีอยู่ในจิตใจ ไม่อย่างนั้นจะเป็นทุกข์. ^{๕๘}ต้องรู้เรื่อง^{๕๙} ต้องปฏิบัติเรื่อง^{๕๙} ต้องมีเรื่อง^{๕๙} ถ้าไม่มีจะเป็นทุกข์; ฉะนั้นต้องมีความว่างในจิต คือ อย่าไปเกาะ ไปจับ ไปยึดอะไรเข้า นั้นเรียกว่าไม่ว่าง.

คำว่า ^{๕๖}ยึดมั่นถือมั่น ^{๕๖}นั่นแหละ คือไม่ว่าง : ถ้าพูดอย่างทางฟิสิกส์ มือของเราจับอะไรอยู่ มือของเราไม่ว่าง; ถ้ามือของเรามิได้จับอะไรอยู่ มือของเราว่างฟรี เป็นอิสระ. จิตใจก็เหมือนกัน ถ้าไปจับเข้าที่อะไรอยู่ เขาเรียกว่ายึดมั่นถือมั่น ที่สิ่งนั้นอยู่ ไม่ว่าง เพราะเป็นทาสของสิ่งนั้น ถูกผูกมัดไว้ด้วยสิ่งนั้น มันก็เป็นทุกข์.

ตลอดเวลาหลายสิบปี ที่ผมผ่านมา ผมสังเกตเห็นแล้วว่า ที่ **ทุกคนไม่รู้** เรื่องนี้ กับนักศึกษาศาสน์ปัจจุบันนี้ ที่ไปเรียนเมืองนอกเมืองนา มา ก็ **เพราะไม่เข้าใจ คำว่า ยึดมั่นถือมั่น** เท่านั้นแหละ. เขาฟังด้วยหู ได้ยินแล้วเขาไม่รู้ความหมายที่ถูกต้อง ไปเกิดปัญหาหยาบหยาบไปเสียหมด ว่าเมื่อไม่มีตัวตนเป็นจิตใจ แล้วจะไปยึดมั่นถือมั่นอย่างไร, จะพูดถึงยึดมั่นหรือไม่ยึดมั่นทำไม, นี้ไปเสียอย่างนี้; เพราะไม่รู้ภาษาธรรม ภาษาฝ่ายวิญญาณ ที่ว่าจิตมันก็ยึดมั่นถือมั่นได้ เหมือนกับมือ หรือร่างกายที่มันยึดมั่นถือมั่นได้. ความหมายที่ว่า ยึดมั่นถือมั่น ถ้าทางกายก็เห็นชัด เพราะว่ามันเป็นภาษาที่มีอยู่ก่อน ยึดด้วยมืออย่างนี้; แต่พอพูดว่ายึดด้วยใจ ฟังไม่ค่อยถูก. ถ้าเมื่อไรฟังถูกว่า ยึดด้วยใจ คือทำอะไรแล้ว ก็จะเข้าใจเรื่องนี้.

ต้องเข้าใจคำว่ายึดมั่นถือมั่นจึงจะปฏิบัติถูก

ขอให้สนใจคำว่า “ยึดมั่นถือมั่น” นี้; ถ้าพูดอีกทีก็คือ คำว่าหมายมั่น, มีจิตใจที่หมายมั่นเข้าไปในสิ่งนั้น นั่นแหละคือยึดมั่นถือมั่น. หรือว่ามันฝังตัวเข้าไปนี้ เช่นเราฝังตัวเข้าไปในการเรียนอย่างนี้ คุณฟังออก; แล้วการเรียนอยู่ที่ไหน? ตัวนี้ฝังเข้าไปได้อย่างไร? นี่มันเรื่องภาษานามธรรม เราฝังตัวเข้าไปในสิ่งนี้ หมายความว่าเรามอบหมายชีวิตจิตใจทั้งหมดให้แก่สิ่งนี้; นี่ก็คือยึดมั่นถือมั่น. ถ้าทำไปด้วยความอยาก ความกระหายของอวิชชา, หรือพูดว่ากำหนด ความกำหนดที่จริง. คือใจมันเข้าไปจับไปเกาะ ไปยึด ไปที่ตัวนั้นแหละ, ที่สิ่งนั้น ไปกำหนดที่จริงในความรัก ในเพศตรงกันข้ามเป็นต้น นี่ก็เรียกว่ายึดมั่นถือมั่น.

พูดกันภาษาไทย ยังฟังกันไม่ค่อยถูก แล้วจะให้ไปพูดเป็นภาษาอังกฤษ นั้นมันก็ลำบาก, เราพูดกับคนไทยด้วยกันยังฟังไม่ค่อยถูก หรือฟังไม่ถูกเอาเสียเลยนี่ แล้วไปพูดด้วยภาษาต่างประเทศ กับชาวต่างประเทศก็ยิ่งลำบาก. เขาก็พยายามแปล กันไป **ยึดมั่นถือมั่น** นี้เรียกว่าเป็น *attachment* บ้าง เป็น *clinging* บ้าง เป็น *grabbing* บ้าง; เป็นอะไรอีกหลายคำ มันก็อย่างเดียวกันแหละ ที่คนไทยพูดเป็นไทยฟังไม่ถูก, คนฝรั่งพูดเป็นฝรั่งก็ฟังไม่ถูก เพราะว่าพูดภาษาคนเสียเรื่อย เล็งถึงเรื่องทางฝ่ายวัตถุ, ฝ่ายกายเสียเรื่อย ไม่เป็นฝ่ายนามธรรม ไม่เลยไปถึงฝ่าย *spiritual* เสียเลยอย่างนี้. ฉะนั้น ถ้าคำว่า *attachment*, คำว่า *clinging*, คำว่า *grabbing* อะไรก็ตาม, เป็นเรื่องทางฝ่าย *spiritualism* แล้วก็จะฟังถูก เข้าใจได้.

ทีนี้ ในภาษาไทยเรา ก็ระลึกถึงคำเหล่านี้ไว้หลาย ๆ คำ **ยึดมั่นถือมั่น** ก็ได้ **กำหนดจริง** ก็ได้, **หมายมั่นปั้นมือ** ก็ได้, **ฝังตัวเข้าไป** ก็ได้; ในคำหลาย ๆ คำเหล่านี้ มีความหมายเป็นอย่างเดียวกัน คือไปยึด จับ ด้วยความรู้สึกของจิต ด้วยอำนาจของความ โง่ คืออวิชชาอันนี้แหละ นี้เรียกว่า **ความยึดมั่นถือมั่น**. พอยึดมั่นถือมั่นเมื่อใดก็มีความทุกข์เมื่อนั้น; **สงขจิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา** บทสวดมนต์ ทำวัตร เช้านี้ : ทัวยึดมั่นถือมั่นในเบญจขันธ์นั้นแหละเป็นตัวทุกข์, หรือพูดเอาตัววัตถุเป็นหลัก ก็ว่า “**เบญจขันธ์ที่ถูกยึดมั่นถือมั่นอยู่ในเวลานั้น นั่นแหละเป็นตัวทุกข์**” ก็หมายความว่า เบญจขันธ์นั้น ในเวลานั้น มีความยึดมั่นถือมั่น คือกายกับใจของเรา, ในเวลาใดมีความ ยึดมั่นถือมั่น ในเวลานั้นกายกับใจของเราจะเป็นทุกข์. ทีนี้ ในเวลาที่กายกับใจของเรา **ปราศจากความยึดมั่นถือมั่นชั่วขณะนั้นเราก็คือไม่เป็นทุกข์** จนกว่าเราจะมีความยึดมั่น ถือมั่นอีก.

เมื่อชาวบ้านมาถึงตรงนี้ (ที่สวนโมกข์) ความยึดมั่นถือมั่นมันจางไปเอง หรือ ไม่มีอะไรที่จะทำให้อึดมั่นถือมั่น มันก็สบายบอกไม่ถูก; พอกลับไปถึงบ้าน มันก็มีเรื่อง

ยึดมั่นถือมั่น อย่างเต็ม ก็เป็นทุกข์อีก. ฉะนั้น ถ้าเขาเอาจิตใจที่มีอยู่ในขณะที่นั่งอยู่ในสวนโมกข์นั้นกลับไปบ้านได้ด้วย มันก็ไม่มี ความทุกข์ คือว่างจากความยึดมั่นถือมั่น ; ก็ควรจะศึกษาอภิธรรมด้วยวิธีอย่างนี้ สำหรับชาวบ้านจะรู้ได้เร็ว.

มีสูตร, สูตรอย่างนี้หมายถึง formula คือบทนิยามหรือสูตร **ที่พระพุทธเจ้า ท่านตรัสไว้** เฉพาะเป็นหัวใจของพุทธศาสนาว่า **“สิ่งทั้งหลายทั้งปวงอันใคร ๆ ไม่ควรยึดมั่น”**. สิ่งทั้งหลายทั้งปวง คือสิ่งที่ใคร ๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น **นี้เป็นหัวใจของ พุทธศาสนา** เป็นยอดสุดหรือสรุปของอภิธรรม เป็นบาลีว่า **สพฺเพ ธมฺมา นาลิ อภินิเวสย**.

ผู้ที่มีความรู้ในเรื่องนี้เขาชอบใจมาก ติดอยู่ที่ริมฝีปาก หรือเขียนไว้ที่กระຈกเงา เขียนไว้ทุกหนทุกแห่ง เพื่อให้มันเห็นอยู่เสมอ เตือนอยู่เสมอ ว่า **สพฺเพ ธมฺมา นาลิ อภินิเวสย – สิ่งทั้งหลายทั้งปวง อันใคร ๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น ว่าตัวกูหรือว่าของกู**. ถ้าคุณเข้าใจอันนี้ ก็คือเข้าใจหมดทั้งพุทธศาสนา, ถ้าปฏิบัติข้อนี้ ก็คือปฏิบัติหมดทั้งพุทธศาสนา, **จะมีศีล สมาธิ ปัญญา มีอะไรทุกอย่างอยู่ในการปฏิบัติที่ไม่ยึดมั่นถือมั่น**. พอมีผลเกิดขึ้นจากอันนี้ ก็คือได้รับผลที่แท้จริงเต็มรูปของพุทธศาสนา คือ **ไม่มีความทุกข์เลย ; ไม่มีความทุกข์เลย**นี้เขาเรียกว่า**บรรลุมรรค ผล นิพพาน** : เริ่มไม่มีทุกข์ – ไม่มีทุกข์ จนหมดทุกข์ เรียกว่านิพพาน.

เข้าใจคำว่า จิตว่าง, ความว่าง, แล้วจะดับทุกข์ได้

ขอให้เข้าใจสิ่งที่เรียกว่า**อภิธรรม** หรือ**ปรมัตถธรรม**ในพุทธศาสนา ในหลักอย่างนี้ โดยหลักอย่างนี้ และตัวคำ**เพียงคำพูดพยางค์เดียวว่า “ว่าง”**. แล้วก็

อย่าไปโง่ตามพวกนักปราชญ์เพื่อนั้น; ไม่เข้าใจคำว่าว่างจนแล้วจนรอด เพราะเขารู้มากเกินไป รู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอด บ้าหอบฟาง หอบความรู้ไว้ท่วมหัวท่วมหู เหมือนกับหอบฟางท่วมหัวท่วมหู แล้วในนั้นไม่มีข้าวสารสักเม็ดเดียว. นักปราชญ์สมัยนี้เป็นเสียอย่างนี้ ก็เลยเข้าใจพุทธศาสนาไม่ได้ มีไว้แต่เปลือกนอก หรือเนืองอกของพุทธศาสนา ที่มันงอกออกไป – งอกออกไป – งอกออกไป, พุดเป็นคั่งเป็นแคว บ้าน้ำลาย. เขาใช้คำว่า “บ้าน้ำลาย” ให้น้ำลายออกมาสักเกวียนหนึ่ง ตวงได้สักเกวียนหนึ่ง มันก็ไม่ถูกเรื่อง ไม่ถูกจุด ไม่มีประโยชน์อะไร นี่เขาเรียกว่าคำพุดที่บ้าน้ำลาย.

คำว่า “ว่าง” คำเดียว^{นี้} **อย่าไปประมาท** อย่าไปทำเล่นกับคำ^{นี้}; **ทุกอย่างมันว่าง** แต่เราหลงไปว่าไม่ว่าง. มันไม่มีคน แต่เราหลงไปว่ามีคน เพราะเรารู้สึก^{นี้} ว่าคน ๆ หรือตัวกู อยู่ตลอดเวลา; **ที่แท้ เป็นเพียงการเกิดบนของธรรมชาติล้วน ๆ** เป็นเพียงการสืบต่อไปของสังขารล้วน ๆ.

คำว่า “สังขาร” ในที่^{นี้} ก็หมายถึงสิ่งที่ไม่อยู่นิ่ง คือปรุกกันเรื่อย. อย่าไปเข้าใจคำว่า สังขาร คือร่างกาย^{นี้}; นั่นมันแคบชนิดเดียว เป็นภาษาลูกเด็ก ๆ. สังขารก็คือร่างกาย ^{นี้}สังขารก็คือตาย^{นี้} มันก็ถูก, สังขารคือร่างกาย^{นี้} คือสิ่งที่ปรุกอยู่เรื่อย; ลองหยุดการปรุก^{นี้} สังขาร^{นี้}จะหยุด; **เน่าลงทันที.**

คุณเรียนแพทย์ คุณรู้ดีกว่าผม มันมีการ *condition, conditioning* กันอยู่เรื่อยในสังขาร ในร่างกาย^{นี้} มันจึงอยู่กันเดี๋ยวน้อย^{นี้}อยู่ได้. พอลองมันหยุด *conditioning* อัน^{นี้}หยุด^{นี้} มันก็ยุบลงไปทันทีก็ยิ่งกว่าตาย; ^{นี้}จะ^{นี้}มีแต่ *conditioning, process of condition* ^{นี้} มันมีอยู่เรื่อย ตั้งแต่ทางข้างนอก คือวัตถุสิ่งของ ต้นไม้ สัตว์ กระทั่งมาถึงในสุด คือตัวเราเอง^{นี้} มันไม่มีอะไร นอกจากกระแสแห่งความไหลของ *process*

of condition นี้ มีอยู่ตลอดเวลา. ถ้าเห็นว่ามีเพียงอันนั้นล้วน ๆ นั่นคือ **เห็นความว่าง** แล้วก็เห็นไป, เห็นไป **จนไม่ยึดถือสิ่งใด** ไม่ยึดถือร่างกาย ไม่ยึดถือจิตใจ ไม่ยึดถือสิ่งที่เกิดขึ้นกับจิตใจ นั่นก็คือเห็นว่างแล้ว **จิตว่าง**.

พอเห็น ทุกอย่างข้างนอกคือ **โลกทั้งหมด ว่างจากตัวกู จิตว่างทันที**; เพราะไม่รู้จะไปเอาอะไรที่ไหน ไม่รู้จะไปจับฉวยอะไรเป็นตัวกูที่ไหน นี่เรียกว่าจิตว่าง ตามแบบของพุทธศาสนา ไม่ใช่จิตว่างแบบอรรถพาล. จิตว่างแบบอรรถพาลก็มีอยู่หลายอย่าง หลายชนิด; มันว่างสำหรับจะเอาเปรียบคนอื่น สำหรับจะตามใจกิเลส พูดแต่ปาก อย่างนี้เป็นจิตว่างอรรถพาล.

ถ้า **จิตว่างที่พระพุทธเจ้าท่านสอน** คือว่า **เห็นโลกเป็นของว่าง** เสียก่อน แล้ว **จิตว่าง** ไม่รู้จะจับฉวยอะไร; นี่คือว่างที่แท้จริง ที่มีประโยชน์ ที่จะดับทุกข์. ความเกิดก็ว่าง ความแก่ก็ว่าง ความตายก็ว่าง มันก็ไม่มาทำอะไรเรา มันไม่มาทำให้เราเดือดร้อน; เพราะความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย, เบญจขันธ์นั้นมันว่าง.

ถ้าเรา **ไม่ยึดถือส่วนใดเป็นตัวเรา** มันเปลี่ยนแปลง อยู่ตามธรรมชาติ มันก็เป็นไปชั้ : มันจะถูกเขียด ถูกเฉือน ถูกอะไร ก็เป็นไปชั้; นั่น **เป็นเรื่องของธรรมชาติ** ไม่ใช่ตัวกู ไม่ใช่ตัวเรา. ฉะนั้น เราจึงไม่รัก ไม่โกรธ ไม่เกลียด ไม่กลัว ไม่อะไรทุกอย่าง ในเมื่อจิตมันเห็นความว่าง.

ที่นี้ เมื่อเห็นความว่างนี้ มีสติปัญญาเต็มอยู่ มันก็รู้ว่าควรทำอะไร ควรปล่อยให้มันตาย หรือว่าควรรักษามันไว้ชั้ ควรวิ่งหนีหรือควรต่อสู้ หรือควรอะไร มันก็ทำไปได้ แต่ในใจไม่เป็นทุกข์.

ถ้าไม่มีธรรมะเรื่องว่าง จะเป็นทุกข์ไปหมด

ถ้าไม่มีธรรมะข้อนี้ มันจะเป็นทุกข์ไปหมด นอนอยู่เฉยๆ ก็เป็นทุกข์ อย่ว่าแต่จะไปสู้อสู้อข้างอะไรที่ไหน นอนอยู่เฉยๆ มันก็เป็นทุกข์; **พอเห็นว่างมันไม่มีความทุกข์** อยู่เฉยๆ ก็ไม่มีความทุกข์, เષชฌอันตรายก็ไม่มีมีความทุกข์, เષชฌความเกิดแก่ เจ็บ ตาย ก็ไม่มีความทุกข์, มันป้องกันได้อย่างนี้; ฉะนั้นอย่าหาว่าเป็นเรื่องบ้าๆ บอๆ.

ที่ว่าว่างไม่มีอะไร แล้วจะเอาอะไร **เนื่องมาจากไม่เข้าใจคำนี้** แล้วแปลผิด, แปลคำนี้ผิด. คำว่า **สฺยญฺญา** แปลว่า **ความว่าง**; เขามาแปลเสียใหม่ผิดๆ ว่า “ความสูญเปล่า”. ความสูญเปล่านั้นมีความหมายเป็นแง่ใจ เป็น *pessimistic* แง่ร้ายแง่อะไรไปแล้ว; **ความว่าง** นี้มันไม่ใช่แง่ร้าย ไม่ใช่แง่ดี **มันอยู่เหนือร้ายเหนือดี**. ถ้าว่างแล้วก็หมดปัญหา โดยประการทั้งปวง; นิพพานที่ว่าง นี้ก็หมายความว่า ในที่สุดเราไปถึงนิพพาน มันก็ยิ่งรู้สึกว่างอยู่นั้นแหละ.

เราตั้งต้นเดี๋ยวนี้ว่า **คน** คือ ตัวกูนี้ มองเห็นจน **ว่าง** **กาย** **ใจ** **นี้ว่าง**, **สิ่งที่เกิดขงกับกายใจนี้ว่าง**; พอมองเห็นว่างอย่างนี้ ก็ไม่มียึดมั่นถือมั่น ไม่มีกิเลสก็เกิดความไม่มีทุกข์ขึ้นมา. ความไม่มีทุกข์นั้นก็ว่าง; นี้เขาเรียกว่าว่างทุกสิ่ง. ให้ความทุกข์ว่างนั้นแหละดีที่สุดใน; ถ้าความทุกข์มี มันก็เล่นงานเรา, ถ้าความทุกข์ว่าง มันก็ไม่เล่นงานเรา.

กิเลสหรือ **ความทุกข์ว่าง** **นี้เป็นวิธิต** จะเป็นพุทแบบ *esoteric* หรือพุท **อย่างรหัสลับ**; พุทวิธิตลับที่ลึกลับที่สุด ว่าให้มองความทุกข์ว่างไป แล้วก็ไม่มีเรื่องที่จะต้องดับทุกข์; ได้กำไรเท่าไร.

เตี้ยนั่นเรามองอะไรเป็นปัญหา เป็นตัว เป็นก้อน เป็นอะไรขึ้นมาหมด เรา
ก็มีหน้าที่ที่จะฟาดฟันปัญหา มันก็เหนื่อยตาย. ถ้าเรามีจิตใจชนิดที่ไม่มีปัญหาเกิดขึ้นนี้ ;
แม้ว่าเราจะต้องแก้ไขปัญหานั้น เราก็ไม่แก้ไข ด้วยคิด ด้วยรู้สึกว่ามันเป็นปัญหา
ยุ่งยาก ลำบากเหลือเกิน, ซึ่งพอเห็นเข้าก็เป็นทุกข์เสียแล้ว นี่เพราะไม่เห็นว่าง. ถ้า
เห็นปัญหาเป็นของว่าง คือเกิดขึ้นมาตามธรรมชาติล้วน ๆ อย่างนั้นแล้ว ก็เป็นบทเรียนสนุก
สำหรับที่จะชำระสะสางแก้ไขไป มันได้ประโยชน์ได้เปรียบกว่ากันอย่างนี้ ขอให้ไป
มองดูให้ดี ๆ.

สมมติถ้าเราเจอเสือตัวหนึ่ง ถ้าเรา**มีความรู้เรื่องว่างนี้**; เราก็ว่าง, เสือก
ว่าง, แล้วมันก็ไม่กลัว. พอไม่กลัวแล้ว จะทำอะไร ก็ทำลงไปซิ : จะฆ่าเสือ หรือ
จะวิ่งหนี หรือจะขึ้นต้นไม้ หรือว่าอะไรมันก็**ไม่ต้องกลัว** ทั้งนั้นแหละ **ไม่มีความทุกข์**
ก็แล้วกัน. ถ้าไม่ว่าง มันยึดถือแล้ว เห็นแต่รูปเสือมันก็กลัว. คนบางคนเห็นแต่โลง
ก็กลัวแล้ว, เห็นโลงในร้านขายโลง มันก็กลัวแล้ว; ไปถึงขนาดนี้. ที่นี้คนที่รู้
ก็ไม่มีอะไร : ไม่มีคนเป็น ไม่มีคนตาย ไม่มีผี; โลงก็ไม่น่ากลัว ผีแท้ ๆ มันยังไม่มี
มันยังไม่น่ากลัว แล้วจะไปกลัวโลงทำไม.

นี่คืออภิธรรม, อภิธรรมของชีวิต ที่จำเป็นแก่ชีวิต ที่ถ้าเข้าไม่ถึง จะต้อง
เป็นทุกข์; ถ้าเข้าถึงก็ไม่มีทุกข์. รู้เรื่องนี้ไว้เสียก่อนลงมือเชี่ยวชาญรักษาโรคของ
กิเลส ก็ง่าย. นี่เป็น **วิชาแพทย์ทางฝ่ายวิญญาณ**

เอาละ เวลาที่กำหนดไว้มันก็หมด สำหรับวันนี้ ก็ยุติไว้แค่นี้
จะต้องไปบิดบาตมากหรือไกลเป็นพิเศษ ก็เลิกก่อนเวลา อย่างวันก่อน ๆ.

เทกนิคกรรม

- ๑๓ -

๑๓ เมษายน ๒๕๑๔

อภิธรรมของชีวิต (ต่อ)

วันที่ ๑๓ เมษายน ๒๕๑๔

สำหรับพวกเราที่นี่

ล่วงมาถึงเวลา ๔.๑๕ น. แล้ว

วันนี้เป็นครั้งที่ ๑๓ ของการบรรยาย เป็นเวลาที่จะได้กล่าวกันถึงเรื่องหนึ่ง
เรื่องใดตามเคย. จะได้กล่าวถึงเรื่องที่ ๔ ของสิ่งที่จะต้องรู้ ก่อนที่จะมีการรักษา
เยี่ยวยาโรคทางวิญญาณ และจะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า อภิธรรมของชีวิตต่อ หมาย
ความว่าต่อจากครั้งที่แล้วมา.

พูดเรื่องอภิธรรมของชีวิต (ต่อ) เพราะยังมีส่วนลึกควรรู้

ทำไมจึงได้พูดเรื่องนี้ต่อ ก็เพราะเหตุว่า มันยังมีแง่ลึก หรือ ส่วนลึก ของเรื่องนี้ คือ **เรื่องโรคของชีวิต** ยังเหลืออยู่บ้าง สำหรับจะให้รู้ต่อไป ที่เรียกว่าเป็น เรื่องอภิธรรมของชีวิต แต่ก็ยังไม่ลึกจนถึงกับเป็นส่วนเกิน.

ตรงนี้อาจจะข้อมความเข้าใจอีกครั้งหนึ่ง สำหรับผู้ที่ยังไม่เคยได้ยินได้ฟัง ว่า **อภิธรรม** คำนี้ มันแปลได้ว่า **ธรรมะส่วนยิ่ง** ก็ได้ **ธรรมะส่วนเกิน** ก็ได้; คำว่า **อภิ** โดยปกติแปลว่า **ยิ่ง** **อภิธรรม** แปลว่า **ธรรมอันยิ่ง**. ที่นี้ คำว่า **ยิ่ง** นั้นขอให้สังเกต ดูให้ดีทุกๆคน ว่า **ยิ่งไปในทางเกิน** หรือว่า **ยิ่งไปในทางสูงสุด**; ถ้ายิ่งไปในทาง สูงสุดก็มีประโยชน์ หรือเรียกว่าดี; แต่ถ้ายิ่งไปในทางเกิน ก็ดีเกินไปจนถึงกับใช้ ไม่ได้ หรือว่าเสียเวลาเปล่าๆ.

อภิธรรมของชีวิต มีความหมายไปในทางธรรมะอันยิ่ง อันสูงสุด; ไม่ใช่ส่วนเพื่อหรือส่วนเกิน ไม่ต้องเกินในส่วนการศึกษาเล่าเรียน จนถึงกับใช้ก่อนกรวด หรือเมื่ตมะขามช่วยในการเรียน, แล้วก็ยิ่งเรียนก็ยิ่งยกหูชูหาง, เป็นอาจารย์อภิธรรม โกรธง่าย โกรธเร็ว ชี้เหนียวจัด กว่าอาจารย์พวกอื่น ตามที่ปรากฏอยู่. ข้อนั้นถ้าเกินในส่วนความรู้หรือการศึกษาเล่าเรียนแล้ว ก็ยังต้องไม่เกินในฝ่ายวัตถุเป็นอภิธรรมรังหนุด้วย.

คุณอาจจะไม่เข้าใจคำว่า **“อภิธรรมรังหนุ”** ก็ว่ามันเกิดเป็นประเพณีขึ้นมาว่า ถ้าใครจัดให้มีการเทศน์อภิธรรม หรือว่าสร้างคัมภีร์อภิธรรมละก็ เป็นการได้กุศลสูงสุด โปรดพ่อโปรดแม่ได้ ก็เลยสร้างพระคัมภีร์อภิธรรมไบลานกันเป็นการใหญ่ สมัยก่อนโน้น ชุตตะ ๑๕ บาท, คัมภีร์ไบลาน ๗ ผูก อ่านก็ไม่รู้เรื่อง; เพราะว่าเขาทำเพียงว่าให้

สร้างกันขึ้นไว้ในพระพุทธศาสนา. พวกเจ๊กก็เขียนขาย แล้วก็เที่ยวเร่ขายทุกบันไดเรือน, แล้วสร้างกันไว้มากแต่ละวัด ๆ จนไม่มีที่เก็บ ต้องไว้บนเพดานของโรงฉัน แล้วก็กลายเป็นรังหนูเต็มไปหมด. นี่มันก็เพื่อในส่วนวัตถุ.

ต้องหลีกเลี่ยงการเห็น อย่างนี้ **ให้เหลือแต่อภิธรรมที่จำเป็น** แล้วก็เป็นส่วนยิ่งหรือสูงสุด ให้สมกับคำว่าอภิธรรม ซึ่งในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ใช้คำนี้ ถึงจะมีใช้ก็ใช้อย่างภาษาธรรมคา คือว่าธรรมะส่วนเกิน มีไว้สำหรับนักปราชญ์ หรือผู้ที่กำลังมันสมองเหลือเพื่อ; ส่วนคนทั่วไปไม่ต้อง; คู่กันกับคำว่าอภินิย. อภินิยก็เหมือนกัน มันเป็นส่วนเกินสำหรับผู้ที่จรรยาเพื่อเป็นนักปราชญ์, อภิธรรมก็เป็นส่วนเกิน สำหรับจรรยาเพื่อเป็นนักปราชญ์; ตามปกติก็ธรรมวินัยเฉย ๆ ก็พอ. สิ่งที่เรียกว่า **อภิธรรม เป็นคำที่บัญญัติขึ้นใช้ในอุคหลัง** จนกระทั่งเกินเลยเถิดไป; ที่นี้เราจึงกลับมาให้พอดี เพราะว่า เป็นคำที่เป็นสถาบันในตัวมันเอง คือเป็นคำศักดิ์สิทธิ์ จนเป็นที่สนใจของคน.

อภิธรรมแท้ เป็นเรื่อง สุกุญญา

ที่นี้ เราก็จะได้พูดถึงความหมายของอภิธรรมต่อไปจากครั้งที่แล้วมา ซึ่งครั้งที่แล้วมา ได้พูดถึงเรื่องสุกุญญา, แล้วก็บอกว่าไม่มีอภิธรรมไหน นอกจาก **เรื่อง สุกุญญา** ที่จะ **เป็นอภิธรรมจริง** คือเป็นการบอกความจริงถึงที่สุด บอกความไม่มีคนหรือว่างจากคนนี่ เป็นอภิธรรมจริง อภิธรรมสูงสุด. ถ้าวกกลับไปหาคน ไปหาสวรรค์ ไปหาสุคติตามความต้องการของคน นี่ก็เป็นอภิธรรมที่เพื่อไป, จนวกกลับมาหาเรื่องต่ำ ๆ เตี้ย ๆ จะได้ไปเกิดในสวรรค์ ด้วยมหากุศลอย่างนั้นอย่างนี้ ไปติดอยู่ที่นี้ ไม่ว่าจะมันก็เลยเป็นสิ่งที่น่าหัวเราะ.

ทั้งปัญหาต่างๆ นิตติเยวว่า เรื่อง **ไม่มีคน** กับเรื่อง **มีคน** นี้ **อันไหนจะเป็นอภิธรรมกว่า?** อย่าทำเล่นกับคำถามข้อนี้. คุณเอาไปคิดได้ตลอดชีวิต ว่าเรื่องไม่มีคนกับเรื่องมีคนนี้ อันไหนมันลึกซึ้งกว่า? แต่พอมาถึงตอนนี้ ก็จะต้องระวางมิจาปฏิฐิ; เรื่องมีคน เรื่องไม่มีคนนี้ มันกลายเป็นมิจาปฏิฐิไป ไม่ทันรู้ตัวก็ได้.

พูดว่า **มีคน** แล้วก็คนนี้ด้วย **คน** นี้ **เวอนว่าตายเกิด** เรื่อยไป แล้วก็มีคนอย่างนี้เขาเรียกว่า **มิจาปฏิฐิ** **ขนิคัสสทธิปฏิฐิ**. **สัสสตะ** แปลว่า **มีอยู่**; เขาจัดเป็นมิจาปฏิฐิเหมือนกัน เพราะมันยึดมันไปในทางคน แล้วก็**มีอยู่**. **ถ้าว่าคนไม่มี** เสียเลย มันก็มี **เป็นมิจาปฏิฐิ** อีกชนิดหนึ่ง เขาเรียกว่า **นัตติทธิปฏิฐิ**; **นัตติกะ** แปลว่า **ไม่มี**, สัสสตะแปลว่า **มีอยู่อย่างเที่ยงแท้**. ทั้ง ๒ อย่างนี้มันก็เป็นมิจาปฏิฐิ : **สัสสทธิปฏิฐิ** นั้น **มีอยู่** อย่างเที่ยงแท้ตลอดเวลา คือคนนั้น, **นัตติทธิปฏิฐิ** นั้น กลายเป็นว่า **ไม่มีอะไรเลย**.

ส่วน **พุทธศาสนา** ที่ถูกต้องนี้ **มีอยู่** ตรงที่ว่า **มีทุกอย่าง** แต่ **ไม่ควรเรียกส่วนไหนว่าคน**. สัสสทธิปฏิฐิ ก็เป็น *positive* มากเกินไป, นัตติทธิปฏิฐิเป็น *negative* มากเกินไป. ที่นี้อยู่ตรงกลางนี้ มันเป็น *positive* เฉพาะเมื่อเราพูดกันอย่างสมมติอย่างโลกๆ, แล้วมันก็เป็น *negative* เมื่อพูดกันอย่างความจริงอันสูงสุด : พูดอย่าง *relative truth* ก็มีคน, พูดอย่าง *absolute truth* ก็ไม่มีคน, ให้จำไว้อย่างนี้.

พุทธศาสนาถือว่าความรู้สึกที่ว่า **“มีคน”** ทำให้เกิดทุกข์

นี่ทำไมจะต้องพูดถึงเรื่องไม่มีคน? นี่เป็นปัญหาหรือเป็นอภิธรรมตรรกะ; เพราะ **ความรู้สึกว่ามีคน** นั้น มัน **ทำให้เกิดความทุกข์** แล้วก็อย่างละเอียดด้วย. ที่

จริงเรื่องที่ว่ามีคนนั้นเป็น *instinct* อันหนึ่ง ซึ่งสัตว์ที่มีชีวิตจะต้องมี. ในวิชาจิตวิทยา ซึ่งเป็นอย่างของสมัยปัจจุบันนี้หยกๆ ก็พูดถึง *instinct* ที่ทำความเข้าใจว่า “เรามีอยู่”; นั่นมันเป็นของธรรมชาติ, ธรรมชาติที่มีชีวิต จะต้องรู้สึกว่ามีอยู่ นั่นเป็นที่แน่นอน.

จิตวิทยาสมัยโบราณ ในประเทศอินเดียของนักปราชญ์ ของฤๅษี มุนี ก็เล็งถึงข้อนี้ว่า “คน นั้นมีอยู่”, **หลุดไปในรูปมี “อยู่”** ทั้งศาสนาฮินดู หรือศาสนาพราหมณ์ หรือยอดของศาสนาพราหมณ์ คือเวทันทะนี้ ก็หลุดไปในรูปมีอยู่ทั้งนั้น อัตตามีอยู่ทั้งนั้น. แต่ก็ไม่พ้นที่จะให้รู้ว่า อตฺตาไหนปลอม อตฺตาไหนจริง; อตฺตาที่ทำให้เกิดความทุกข์นั้นปลอม, อตฺตาที่ไม่ทำให้เกิดความทุกข์นั้นเชื่อว่าจริง.

ส่วน **พุทธศาสนา** นั้น ไม่อยากจะเรียกว่า อตฺตาเสียทั้ง ๒ อย่างเลย. ที่มันไม่ทำให้เกิดความทุกข์นี้ เมื่อไม่เรียกว่าอตฺตา ไม่เรียกว่าตัวตน แล้วจะเรียกว่าอะไร? ก็เลยไป **เรียกว่า ธรรมชาติบริสุทธิ์**, ธรรมชาติล้วนๆ, ธรรมชาติที่ประกอบอยู่ด้วยสติปัญญา, ไม่ต้องมีอตฺตา ไม่ต้องมีตัวกู, ไม่ต้องมีของกู.

ความรู้สึกที่เรียกว่า *egoism* นี้ มันก็จำเป็นที่สิ่งที่มีชีวิตจะต้องมี; พุทได้โดย *logic* ก็ว่า **ถ้าไม่มีความรู้สึก “ตัวเรามี” และอยากมีชีวิตอยู่แล้ว สิ่งต่างๆ จะขึ้นมาไม่ได้** วิวัฒนาการอยู่ไม่ได้; เช่นต้นไม้ก็จะมิอยู่ไม่ได้ เพราะจะไม่มีความรู้สึกอันหนึ่ง ซึ่งทำให้เซลล์ต่างๆ ในต้นไม้มันนั้นมันนั้น แสงหาอาหาร หรือเจริญงอกงาม. ดูเถอะต้นไม้ต้องการแสงแดด ต้องการอะไรอย่างเห็นได้ชัด ในความรู้สึกที่อยากจะอยู่; ฉะนั้น “ความมี” อันนั้นมันก็เป็นรากฐานของชีวิต ทำให้ชีวิตมีอยู่. แต่ในระดับต้นไม้ ความรู้สึกที่ว่าตัวฉันนั้นมันยังไม่เข้มข้น ถึงจะเรียกได้ว่าเป็นทิวทิวหรือเป็นอะไรขึ้นมา; มันเป็นเพียงความรู้สึกที่ว่าเรามีอยู่ เราจะต้องอยู่ เราจะไม่ตาย.

พอมมาถึงสัตว์เดรัจฉาน มันก็มีมากขึ้นไปอีก; เพราะเป็นสิ่งที่เคลื่อนที่ได้ และวิวัฒนาการสูงกว่า. **ปัญหาของสัตว์เดรัจฉานก็มีมากกว่าต้นไม้** ในปัญหาในเรื่องที่ว่า “ฉันมีอยู่” นี้; ฉะนั้น สัตว์เดรัจฉาน จึงมีการแสวงหาอาหาร หรือการต่อสู้ หรือการอะไรที่รุนแรงกว่าต้นไม้ มันก็ **เริ่มแสดงอาการแห่งความทุกข์** ให้เห็น ไม่มากก็น้อย.

ที่นี้พอมมาถึงคน, นี้ บัญหามันอยู่ที่ความเป็นคนนี่; **เป็นคน** ตอนแรกๆ ก็ไม่ค่อยสนใจอะไรนัก ในเรื่องตัวกู่นี้ ก็ปล่อยไปตามธรรมชาติ คล้ายสัตว์เดรัจฉานอยู่ มากเหมือนกัน. แต่พอมมาถึงระยะหนึ่ง ที่เป็นคนเต็มๆ **มีความคิดนึกสูง** รู้จักผิดชอบชั่วดี; ตอนนี่ **ความเป็นคนแสดงพิษ** หรือว่าแสดงฤทธิ์เดชออกมาเต็มที่ มีความทุกข์อย่างลึกซึ้ง ละเอียตลึกซึ้งสุขุมเกิดขึ้นมาใหม่.

อย่างพวกคริสเตียนเขาพูดว่า เมื่อคนกินผลไม้ที่พระเจ้าห้ามเข้าไปเป็นครั้งแรกนั้นแหละ คนก็เริ่มมีความทุกข์; เพราะว่า ผลไม้ที่กินเข้าไปนั้น มันทำให้รู้จัก ยึดติดยี่งอมีความเป็นคนเข้มแข็ง ก็ถือว่าเป็นทุกข์ตั้งแต่นั้น, แล้วก็ตายตั้งแต่ตรงนั้น. หมายความว่าตายจากความสงบสุขตามธรรมชาติ มีความยุ่งยากลำบาก จะต้องไปดิ้นรนต่อสู้ ให้ชนะความตายอันนี้ ไปมีชีวิตใหม่ข้างหน้าอย่างสูง อย่างไม่มีตัวตน อย่างเห็นแก่พระเจ้า อย่างมีก็มีของพระเจ้า ไม่ใช่มีของเราอย่างนี้. อันนี้คล้ายกันแทบทุกศาสนา.

การมีตน ทั้งที่ไม่มีตน

ศาสนาพุทธสอนให้รู้จักมีตัวตนชนิดที่ไม่ใช่ตน; “ไม่ใช่ตน” นี้ หมายความว่า สัตว์ชาติญาณแห่งความรู้สึกรู้ว่า “เรามีอยู่” นี้ ต้องถูกควบคุม; *egoism* ที่มัน

เจริญวัฒนาขึ้นมาเรื่อยๆ ต้องถูกควบคุมยิ่งขึ้น ๆ ยิ่งขึ้น ตามส่วนที่มันวิวัฒนาการเหมือนกัน; ไม่อย่างนั้นมนุษย์จะมีความทุกข์มากกว่าสัตว์ไตร่จันแล้วก็มากกว่าต้นไม้ มากกว่าอะไรอีกมาก มากจนเหลือที่จะเป็นมนุษย์ ที่สมควรแก่คำว่า “มนุษย์” คือมันมีความทุกข์มากเกินไป. ฉะนั้น ความรู้อันนี้เกิดขึ้น เป็นความรู้สำหรับควบคุมความรู้สึกที่ว่า เรามีอยู่หรือตัวเรามีอยู่นี้ ให้มันไม่เป็นอันตราย. **ความรู้ส่วนนี้ เราเรียกว่าอภิธรรมใน ๘๕ ทน** เพราะคำอื่นก็ไม่เหมาะ.

นี่อยากจะให้สูตรท่องจำ *formula* สำหรับท่องจำว่า “**คนมีได้ทั้งที่ไม่มีคน**”. ถ้าคุณเข้าใจประโยคนี้ ก็เข้าใจเรื่องนั้นแหละ; ถ้าไม่เข้าใจประโยคนี้ ก็ไม่เข้าใจ. จะไปพูดกับชาวบ้าน หรือจะไปพูดกับพวกฝรั่งอะไรก็ตาม เขาก็คงจะหัวเราะ แล้วก็ไม่ใช่เข้าใจไปจนกว่าเขาจะเข้าใจ; เพราะว่าเราพูดว่า “คนมีได้ และมีอยู่ ทั้งที่ไม่มีใช้คนทั้งที่ไม่มีคน”, “คนมีได้ทั้งที่ไม่มีคน” ให้มันสั้นที่สุดอย่างนั้น. หมายความว่า **ตามธรรมชาติอันแท้จริงนั้น มันเป็นเพียงวิวัฒนาการของสิ่งที่มีชีวิต** : เป็นต้นไม้ เป็นสัตว์ไตร่จัน เป็นมนุษย์ ไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ แล้วก็เป็นตัวธรรมชาติ.

ที่นี้ **ในตัวธรรมชาติ** นี้มีความรู้สึกที่ว่า **เราเป็นเราเกิดขึ้นมา, เกิดขึ้นมาแบบนั้นทุกที**. ถ้าธรรมชาตินี้ยังไม่วิวัฒนาการ ความรู้สึกตัวเราเป็นเรานั้นก็มีน้อย มีน้อยๆ น้อยจนแทบไม่ปรากฏ; เช่นในต้นไม้ ความรู้สึกที่ว่าเป็นเรานั้น มันน้อยเกินไป จนไม่เป็นความรู้สึกที่รุนแรง หรือเค็คร้อน ต้นไม้ก็อยู่ได้ หาเลี้ยงชีวิตได้ เจริญงอกงามขึ้นมาได้. พอเป็นสัตว์ไตร่จันก็มากกว่านั้น, พอเป็นคนก็มากกว่านั้น; ฉะนั้น **คน** จึงเป็นสัตว์รับบาปถึงที่สุด คือมีความทุกข์ เพราะมีตัวนี้ มากกว่าสัตว์ไตร่จัน หรือต้นไม้.

เตียว^๕ เรา^๕ก็มาศึกษาเรื่อง^๕เอง ให้^๕รู้จักความเป็นคน^๕ ที่^๕มี^๕ได้^๕โดย^๕ไม่^๕ต้อง^๕มี^๕คน^๕ แล้ว^๕ควบคุม^๕มัน^๕ให้^๕ได้^๕; ฉะนั้น^๕ ความ^๕รู้^๕ที่^๕สำคัญ^๕ก็^๕คือ^๕ ความ^๕รู้^๕ที่^๕จะ^๕ควบคุม^๕ความ^๕รู้^๕ที่^๕ว่า^๕ตัว^๕กุน^๕ให้^๕ได้^๕ จะ^๕เป็น^๕การ^๕ควบคุม^๕ชนิด^๕ที่^๕ไม่^๕ให้^๕มัน^๕ทำ^๕ผิด^๕, หรือ^๕ว่า^๕ จะ^๕เป็น^๕การ^๕ควบคุม^๕ให้^๕มัน^๕ไม่^๕รู้^๕สึก^๕ว่า^๕เป็น^๕ตัว^๕กุน^๕เสีย^๕เลย^๕ นี้^๕แล้ว^๕แต่^๕จะ^๕สามารถ^๕ทำ^๕ได้^๕เท่า^๕ไร^๕.

ดู^๕ๆ^๕ มัน^๕ก็^๕เป็น^๕เรื่อง^๕น่า^๕หวั^๕ง^๕ก็^๕ได้^๕ น่า^๕สง^๕สาร^๕ก็^๕ได้^๕; เป็น^๕คน^๕แล้ว^๕ก็^๕มา^๕สอน^๕กัน^๕ ถึง^๕เรื่อง^๕ให้^๕รู้^๕ว่า^๕ไม่^๕ใช่^๕คน^๕ มัน^๕ยาก^๕ที่^๕จะ^๕เข้า^๕ใจ^๕แก่^๕คน^๕ที่^๕หลง^๕ใน^๕ความ^๕เป็น^๕คน^๕มาก^๕ โดยเฉพาะ^๕คน^๕ใน^๕สมัย^๕นี้^๕ แม้^๕เรียน^๕จาก^๕มหา^๕วิท^๕าลัย^๕ เป็น^๕โปร^๕เฟส^๕เซอร์^๕; เป็น^๕แล้ว^๕ก็^๕ยัง^๕มี^๕ความ^๕หลง^๕ใน^๕ความ^๕เป็น^๕คน^๕มาก^๕ขึ้น^๕.

เรื่อง^๕ยาก^๕ของ^๕พุทธ^๕ศา^๕ส^๕นา^๕ คือ^๕เรื่อง^๕ส^๕ญ^๕ญ^๕ตา^๕, ไม่^๕มี^๕คน^๕

นี่^๕คือ^๕ เรื่อง^๕ยาก^๕ของ^๕พุทธ^๕ศา^๕ส^๕นา^๕ ที่^๕เป็น^๕หัวใจ^๕ของ^๕พุทธ^๕ศา^๕ส^๕นา^๕ ที่^๕มัน^๕ยาก^๕ถึง^๕ขนาด^๕ที่^๕ว่า^๕ พระ^๕พุทธ^๕เจ้า^๕ตรัส^๕รู้^๕แล้ว^๕ ก็^๕ทรง^๕ลัง^๕เล^๕ว่า^๕ จะ^๕สอน^๕ดี^๕หรือ^๕ไม่^๕สอน^๕ดี^๕ เพราะ^๕เรื่อง^๕นี้^๕มัน^๕ลึก^๕เกิน^๕ไป^๕. ครั้ง^๕แรก^๕ก็^๕ทรง^๕น้อม^๕พระ^๕ทัย^๕ไป^๕ใน^๕ทาง^๕ที่^๕ว่า^๕ ไม่^๕สอน^๕ มัน^๕ยาก^๕เกิน^๕ไป^๕; แต่^๕ความ^๕ลัง^๕เล^๕ยัง^๕มี^๕อยู่^๕ แล้ว^๕ความ^๕กรุ^๕ณ^๕า^๕มัน^๕มา^๕ช่วย^๕สม^๕ทบ^๕ พระ^๕พุทธ^๕เจ้า^๕ท่าน^๕จึง^๕กลับ^๕พระ^๕ทัย^๕ใหม่^๕ว่า^๕ เอ^๕้า^๕, สอน^๕ เผื่อ^๕ว่า^๕คน^๕บาง^๕คน^๕จะ^๕เข้า^๕ใจ^๕ได้^๕.

ถ้า^๕ไม่^๕ทรง^๕สอน^๕ คน^๕บาง^๕คน^๕นั้น^๕แหละ^๕ จะ^๕ส^๕ญ^๕ญ^๕เสีย^๕ประโยชน์^๕ที่^๕ควร^๕จะ^๕ได้^๕รับ^๕; ฉะนั้น^๕ จึง^๕ทรง^๕สอน^๕เรื่อง^๕หัวใจ^๕ของ^๕ธรรม^๕ะ^๕ คือ^๕เรื่อง^๕ไม่^๕มี^๕คน^๕ ที่^๕เร^๕ีย^๕ก^๕ว่า^๕ เรื่อง^๕อนัตตา^๕ หรือ^๕เรื่อง^๕ส^๕ญ^๕ญ^๕ตา^๕: มี^๕แต่^๕ธรรม^๕ชา^๕ติ^๕ล้วน^๕ๆ^๕ เป็น^๕ไป^๕ตาม^๕ธรรม^๕ชา^๕ติ^๕. ถ้า^๕ใน^๕นั้น^๕เกิด^๕ความ^๕รู้^๕สึก^๕ที่^๕ถูก^๕ต้อง^๕ ก็^๕ไม่^๕มี^๕ทุกข์^๕, ถ้า^๕ใน^๕นั้น^๕เกิด^๕ความ^๕รู้^๕สึก^๕ที่^๕ไม่^๕ถูก^๕ต้อง^๕ ใน^๕ธรรม^๕ชา^๕ติ^๕นั้น^๕ก็^๕จะ^๕เป็น^๕

ทุกชั้นมา; ไม่ต้องเอามาจากไหน เอามาจากภายใน ในตัวธรรมชาตินั้น. เพราะฉะนั้น อะไรๆ มันจึงมารวมอยู่ในคน ในสิ่งที่เรียกว่าคนนั้น, ปัญหาต่างๆ มันมารวมอยู่ในสิ่งที่เรียกว่าคน.

ที่นี้ คำว่า “คน” ใน ภาษาธรรมดา เราก็หมายถึงคน ๆ หนึ่ง มีกายกับังใจ เป็นคนหนึ่ง; แต่ใน ภาษาธรรมะ อันลึกซึ้ง คำว่า “คน” หมายถึงความโง่. ความ ยึดมั่นสำคัญผิดว่าฉัน ว่าคน คนคือผลผลิตของมิจฉาทิฏฐิ, หรือว่า ความเห็นที่ยังไม่ตรง เข้าใจว่าเราเป็นคน น้อยๆเอาไปปนกัน. คนในทางฝ่ายฟิสิกส์ หมายถึงร่างกาย ที่ยาวาวหนึ่งนี้ มีความคิดนึกได้นี้; แต่ คนทางฝ่าย spiritualism หมายถึง ความ เข้าใจผิด ที่เรียกว่า อุปาทาน ว่ามีตัวตน มีคน นั้นเป็นมายาอย่างยิ่งเลย. แต่ใคร จะไปรู้ ว่ามันเป็นมายา; เพราะว่าเมื่อจิตนี้ถือเสียว่าฉันเป็นคน แล้วมันก็ว่าเป็น ของจริง เป็นของจริงของจิต ที่กำลังไม่รู้อะไร.

ที่นี้ มันก็เกิดมี ๒ คนขึ้นมา : คนทางร่างกาย, และ คนทางมิจฉาทิฏฐิ หรือ อุปาทาน. สำหรับคนทางมิจฉาทิฏฐิ หรือ อุปาทาน ยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตนนี้ ก็เห็นชัดอยู่แล้ว พุทธชัดอยู่แล้วว่า มันเป็นอวิชา ความโง่ ความเข้าใจผิด ความหลง ความหลง ของอวิชาโดยไม่รู้สีกตัว.

ตัวคนฝ่ายฟิสิกส์ นี้ คือ ตัวคนที่มร่างกายเป็นคน มีความรู้สึกคิดนึกอยู่ใน นั้นได้ นั้นมันก็เป็นคน; เราจะถือว่า คนมีอยู่จริง หรือไม่มีอยู่จริง ก็แล้วแต่สติ ปัญญาเหมือนกัน. ตามปกติเราต้องถือว่า มีอยู่จริง; แต่ว่าสิ่งนั้นมันจะควรเรียกว่าคน หรือไม่ควรเรียกว่าคน นั้นมันอีกเรื่องหนึ่ง. ภาษาธรรมดาเขาถือว่า มันต้องเรียกว่าคน เพราะว่าพวกมันมาตั้งแต่เกิดมา ก็ต้องเรียกว่า คน; ถ้าไม่อย่างนั้น จะพวกมันไม่รู้เรื่อง

จะฟังกันไม่รู้เรื่องในภาษาพูด ตัวร่างกายที่ยาวาาหนึ่งนั้นมีความรู้สึกคิดนึกได้ขึ้น คือคนในฝ่ายฟิสิกส์.

แต่แล้ว ความรู้สึกคิดนึกได้ ที่มีอยู่ในคนฝ่ายฟิสิกส์นั้น จะเป็นต้นเหตุของความมีคนในส่วนที่มันเป็นปัญหา เป็นปัญหาทางศาสนา; เพราะว่า ถ้าความรู้สึกอันนั้นเดินไปถึงขนาดมีความยึดมั่นถือมั่นแล้ว จะต้องมีความทุกข์ขึ้นในคนนั้นแหละ ในร่างกายที่ยาวาาประมาณวาาหนึ่งนี้. ถ้าไม่มีความเห็นผิดเกิดขึ้น ในร่างกายที่ยาวาาหนึ่งนั้นก็ยังไม่มีทุกข์ หรือมีความไม่มีทุกข์อยู่.

เดี๋ยวก็มีความทุกข์ เดี๋ยวก็มีความไม่มีทุกข์ ในร่างกายที่ยาวาาหนึ่งนี้; แล้วมูลเหตุที่เป็นอย่างนั้น คือมูลเหตุที่ทำให้ทุกข์นั้น ก็มีอยู่ในนั้น, หรือสติปัญญาที่จะทำให้ไม่ทุกข์ มันก็มีอยู่ในนั้น. รู้จักควบคุมให้ได้ รู้จักแยกกันให้ได้ เอาแต่ฝ่ายที่มันจะไม่เกิดความทุกข์ก็แล้วกัน, อะไรๆ ในร่างกายที่ยาวาาหนึ่งนี้ เอาแต่ฝ่ายที่ไม่เกิดความทุกข์.

พระพุทธเจ้าตรัสเรียกความทุกข์ว่าโลกและมีอยู่ในคน

ฉะนั้น พระพุทธเจ้าท่านตรัส เป็นคำที่น่าสนใจอีกคำหนึ่ง คือคำว่า “โลก”; แทนที่จะเรียกว่า ความทุกข์ ท่านเรียกว่า โลก เพราะว่าโลกนั้น มันเป็นความหมายของความแตกดับได้ หรือแตกดับอยู่เสมอ. ความทุกข์ก็คือโลก, โลกก็คือความทุกข์; แล้วก็เอาโลกนี้มาอยู่ในคน : โลก กัตติ เหตุให้เกิดโลก กัตติ ความดับสนิทแห่งโลก กัตติ สติปัญญาที่ถึงความดับสนิทแห่งโลก กัตติ ล้วนแต่อยู่ในคน.

ขอให้เข้าใจว่า ภาษาธรรมะที่ใช้พูดกันอยู่ ศึกษากันอยู่มันเป็นอย่างนี้ มันติดกันอยู่กับภาษาชาวบ้าน. คำว่า “โลก” มันอยู่นอกคน เขาหมายถึงทั่วโลก *the globe* นั้น มันก็อยู่นอกคนจริงซี้; คนก็เป็นส่วนหนึ่ง อนุภาคหนึ่ง ของสิ่งที่เรียกว่า *the globe*. พอมาถึง *the world* แล้วก็ปัญหา ว่า *world* ชนิดไหนกันแน่? ถ้า *world* อย่าง *the globe* มันก็ถูกแล้ว มันก็ใหญ่โตอยู่นอกคน; ถ้า *the world* อย่าง ความรู้สึกนึกคิดแล้ว มันก็อยู่ในคน มารวมอยู่ในคนที่ยาวาวหนึ่งซี้ได้. เพราะฉะนั้น เรื่องมันคงแปลก หรือลำบากสำหรับพวกคุณ ที่ไม่เคยฟังมาก่อน ไม่เคยสนใจมาก่อน ก็เอาไปคิดไปนึกดู.

คุณก็จะพูดว่า “คนอยู่ในโลก”; แต่พระพุทธเจ้าท่านว่า “โลกอยู่ในคน”; ลูกศิษย์กับอาจารย์ก็พูดกันไปคนละทางอย่างนี้; ต่อเมื่อไรคุณมีความเห็นชัดว่าโลกอยู่ในคน เมื่อนั้นแหละจะเข้าใจคำพูดของพระพุทธเจ้า. พระพุทธเจ้าว่าโลกก็ตี เหตุให้เกิดโลกก็ตี ก็อยู่ในคน, แล้วยังแถมว่า ความมอยู่เหนือโลกก็ตี ก็อยู่ในคน นอกโลกเหนือโลกก็อยู่ในคน.

คน ในที่นี้ หมายถึงทางฟิสิกส์ คือร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่ง มีความรู้สึกนึกคิดได้. ให้เราหา, มองให้เห็น : โลกก็ตี เหนือโลกก็ตี อยู่ในคน. นี่จะเป็นเหตุให้เข้าใจว่า **กิเลส** ก็ตี **ความทุกข์** ก็ตี **นิพพาน** ก็ตี มีอยู่ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่งซี้ แล้วแต่จะตั้งเอาอันไหนออกมาในความรู้สึก. ถ้าตั้งเอาส่วนโง่ขึ้นมาในความรู้สึก มันก็เป็นทุกข์แน่นอน; มันมิได้มีคนอยู่จริง. ถ้าตั้งเอาอภิธรรมแท้ขึ้นมา คือรู้ความจริง เรื่องไม่มีคนได้ มันก็ไม่มีความทุกข์ ฉะนั้น ชีวิตนี้ก็ไม่มีความทุกข์.

เราจึงเรียกว่า เป็นความรู้เพียงข้อเดียว เรื่องเดียว แล้วก็ลึกซึ้งที่สุด คือ **ความรู้เรื่องไม่มีคน แล้วดับทุกข์ให้ได้**. **เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณฺตี** - **เรื่องนรกซึ่งเรื่องนรกประณีต, ยทํ สพฺพสงฺขารสมโณ** - **เรื่องนรกคือเรื่องที่สงบราบเรียบเสียได้ซึ่งสังขารทั้งปวง**. สังขารคือการปรุงแต่งทางกาย ทางวัตถุ ทางจิตทางใจอะไรก็สังขาร, ที่มันปรุงแต่ง เป็นสัตว์เป็นคน เป็นความรู้สึกรู้คิดนึก เป็นคัลเหา อุปาทาน; นี้อือสังขารทั้งปวง, แล้วมันเป็นทุกข์. การที่จะดับอันนี้เสียได้นี้ ละเชียก ลึกซึ้ง สุขุม.

บวชระหว่างปีตภาคเพียงเดือนหนึ่งนี้ คงจะทำให้แจ้ง ในเรื่องทีกล่าวมานี้ไม่ได้; แต่ก็ต้องพยายามหาวิธีให้เข้าใจไว้ สำหรับเอาไปทำให้แจ้งในโอกาสข้างหน้า. หรือว่าถ้าใครจะทำให้แจ้งได้เดี๋ยวนี้ก็วิเศษ; แต่ว่าทำให้แจ้งในส่วนที่มันเป็นวิธีการหรือเป็นความจริงอันหนึ่งไว้ก่อนก็ได้ แม้ว่ายังควบคุมมันไม่ได้ ยังละมันไม่ได้. แต่ก็ให้รู้ว่ามันเป็นอย่างไร, จะต้องควบคุมมันอย่างไร, แล้วมันอยู่ที่ไหน; ถ้าเอาไปไว้ที่อื่นคือนอกร่างกายออกไป แล้วมันก็ผิดแน่. สำหรับเรื่องนี้ โลกก็อยู่ในคน, เห็นโลกก็อยู่ในคน; **คนในที่นี้หมายถึงร่างกาย** ที่ยาวประมาณวาหนึ่ง. นี้เรื่องคนอยู่ในโลก หรือว่าโลกอยู่ในคน มันก็สนุกดี.

ไปหาความดับทุกข์นอกร่างกายนี้จะหาไม่พบ

ที่นี้เราไม่รู้ว่ **โลกที่แท้จริง** หรือเห็นโลกที่แท้จริง มันอยู่ในร่างกายที่ยาววาหนึ่งนี้; หนีไปหาความดับทุกข์ข้างนอกโน้น : สวรรค์อยู่ที่ไหน นรกอยู่ที่ไหน นิพพานอยู่ที่ไหน จิตใจมุ่งออกไปข้างนอก ไกลลึบไปทุกทีๆ; เหมือนกับเทวดาองค์นั้นเขาจะไปหาที่สุดแห่งโลก ว่ามันอยู่ที่ตรงไหน หาเท่าไรก็ไม่พบ ตายเกิด, ตายเกิด อีกร้อยชาติ มันก็ไม่พบ.

เวทาคองคั่นนั้นเขามีความเร็ว ที่จะไปด้วยความเร็วยิ่งกว่าหေး ; หมายความว่าจากโลกฝ่ายนี้ ไปสู่สุคติโลกฝ่ายโน้น คือโลกกลมๆ นั้นได้ในพริบตาเดียวนี้. เขา **หาที่สุดแห่งโลกไม่พบ** ก็ไปเฝ้าทูลถามพระพุทธเจ้า ว่ามันอยู่ที่ไหน ที่สุคติโลก ? **พระพุทธเจ้าท่านจะต้องตรัส** ทำนอง ถ้าเราพูดอย่างสมัยนี้หยาบๆ ก็จะต้องว่า โอ๊ยบ้า, มัน **อยู่ข้างในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่ง**. ฉะนั้น การที่จะไปหาอะไรข้างนอก, นอกร่างกายที่ยาววาหนึ่งนี้ มันไม่ใช่เรื่องของธรรมะ ไม่ใช่เรื่องของศาสนา ; ต้องหาความทุกข์ หาความดับทุกข์กันในร่างกายที่ยาววาหนึ่งนี้.

เดี๋ยวนี้คนทั้งปวง ไปเที่ยวหาความดับทุกข์นอกโลก นอกร่างกายนี้ นอกคน ; **มันแต่จะจัดการกับเรื่องโลกนอกตัว** นี้ มันก็มีอาการเหมือนกับคนบ้า ; จะทำไปอย่างไรได้ ในเมื่อปัญหามันอยู่ในตัวคน, แล้วจะไปแก้ปัญหานอกตัวคน มันก็บ้า เป็นบ้ากันทั้งโลก แล้วก็ทำโลกให้ปั่นป่วนวุ่นวาย.

คุณก็กำลังศึกษาเล่าเรียน ที่จะช่วยกันทำโลกให้มีสันติ. ถ้าจะเป็นสันติจริงๆ ต้องจัดการในคนนี้ : รักษาโรคก็รักษาโรคในคนนี้ จะเป็นโรคกายก็ตี โรคทางวิญญาณก็ตี ต้องจัดการกันในคนนี้. สันติภาพของโลกนั้น มันมาจากความโง่ของคน, ทำให้เรื่องต่างๆ มันเกิดขึ้นมามาก. ความโง่ก็มีความหมายสำคัญอยู่ตรงที่ว่าไม่รู้จักจัด ไม่รู้จักทำอะไร ให้ถูกต้องในภายในร่างกายจิตใจนี้ ; ไปมัวจัดข้างนอกกันเสียเรื่อย ก็เรียกว่าแก้ที่ปลายเหตุ แล้วมันก็ไม่มีความสำเร็จได้.

ต้องแก้ที่จิตใจของคน ที่เป็นต้นเหตุ แล้วจึงจะออกไปเป็นสันติหรือความสุข ออกไป-ออกไป ทั่วโลกได้ ; ถ้าจะไปบีบบังคับมาจากข้างนอก กระทั่งจะไปโลกพระจันทร์ หรือไปโลกพระอังคาร ไปโลกไหนๆ มันก็เป็นเรื่องหลอกตัวเอง ; อย่างดีที่สุกก็เป็นเรื่องหลอกตัวเอง, อย่างเลวที่สุกก็หลอกผู้อื่น หรือว่าข่มขู่ผู้อื่น.

โลกอยู่ในคน โลกุตตระก็อยู่ในคน

สรุปความในตอนนี้ ก็ให้รู้ว่า **โลกอยู่ในคน** ก็แล้วกัน, ก็โลกๆ จะมีที่ชนิด
ก็โลก ก็อยู่ในคน. คนในที่นี้หมายถึงทางฟิสิกส์ คือร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่ง
มีความรู้สึกคิดนึกได้ คือยังไม่ตาย. โลกข้างนอกนั้น ไม่ใช่โลกที่เป็นตัวปัญหา,
โลกข้างในคือโลกที่ว่าเป็นตัวปัญหา หรือเป็นต้นตอของปัญหาทั้งปวง. ปัญหาทั้งปวง
เป็นสิ่งที่เราไปแก้ไขโลกข้างนอกไม่ได้ ไปแก้ไขก็เหมือนกับคนบ้า แล้วก็ยิ่งบ้า;
ถ้าแก้ไขโลกข้างใน มันอยู่ในวิสัยที่แก้ไขได้ สำเร็จประโยชน์ได้, ไม่ใช่เรื่องบ้า, เป็น
เรื่องพุทธศาสนา. ที่เรามาบวชกันชั่วคราวเพื่อจะศึกษาขึ้น กล่าวเป็นเรื่องสรุปแล้ว ก็คือ
จัดการกับโลกข้างใน.

ที่นี้ อยากจะพูดคำว่า เหนือโลกอีกสักชนิดหนึ่ง เหนือโลกนี้ คำ บาลีว่า
โลกุตฺตร; *โลกะ* แปลว่า *โลก*, *อุตฺตร* แปลว่า *เหนือ* หรือ *ยิ่งไปกว่า*, *โลกุตฺตร*
จึงว่า *เหนือโลก* หรือ *ยิ่งไปกว่าโลก*. เมื่อตะก็พูดว่า โลกทั้งโลกก็อยู่ในคน,
โลกุตตระ เหนือโลก ยิ่งไปกว่าโลก ก็ยังอยู่ในคน ในร่างกายที่ยาววาหนึ่ง ที่มีจิตใจนี้;
ฉะนั้น ก็ให้หาให้พบโลกุตตระในคนนี้อีก, ในร่างกายที่ยาววาหนึ่งนี้อีกคน. ที่เป็นมา
เกิดเป็นอุปาทานขึ้นมาว่า ตัวกู - ของกู นั่นคือเป็นตัวทุกข์ เป็นตัวโลกที่เป็นความทุกข์;
ที่นี้ ตับตัวนั้นเสีย มันก็เป็นไม่มีทุกข์ เป็นไม่มีโลก เป็นเหนือโลก.

ที่นี้ อยากจะให้พวกคุณ ที่เรียนมาแต่เรื่องฟิสิกส์นี้เข้าใจได้ ก็จะต้องพูดว่า
ในบางเวลาเท่านั้นจิตใจของเราอยู่เหนือโลกบ้างก็มี; ก็คือว่า เมื่อสิ่งแวดล้อมตัวเราทั้งหมด
มันทำอะไรแก่จิตใจของเราไม่ได้ เวลานั้นเรียกว่า เราอยู่เหนือโลกได้. หรือว่า เมื่อมัน
ไม่ทำก็แล้วกัน เราไม่มีปัญญาสามารถอะไรไปต่อสู้กับมัน; เมื่อมันไม่ทำ เมื่อมันยังไม่ได้

มาทำ ก็เรียกว่าเมื่อนั้นเราอยู่เหนือความครอบงำของโลกได้เหมือนกัน เป็น โลกุตตระ โดยอ้อม.

เมื่อโลกยังไม่ครอบงำย่ำยี จิตใจยังสบายคืออยู่^๕ เมื่อนั้น เวลานั้น ที่นั้น พอจะเรียกว่า เป็นโลกุตตระตัวอย่าง, โลกุตตระโดยอ้อม. ให้เข้าใจกันเสีย บ้างว่า เวลาไหนที่โลกมันไม่ครอบงำจิตใจของเรา จิตใจก็ไม่มีความทุกข์; หมายถึงว่า รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์อะไรต่างๆ ที่มันจะมา ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย^๕ นี้ มันไม่มาย่ำยีจิตใจ นั้นแหละเรียกว่าเวลานั้นเป็นตัวอย่าง ให้เข้าใจคำว่าเหนือ โลก. ในชีวิตประจำวันของเรา^๕ ก็มีอยู่เหมือนกัน บางขณะที่โลกมันไม่มาย่ำยีจิตใจ.

โลกุตตระ มีได้แก่ทุกคน

ที่^๕การที่โลกจะไม่ย่ำยีจิตใจนั้น ถ้ามันเป็นเอง เราก็เรียกว่ามันบังเอิญ เป็นเอง; เราไม่มีความสามารถอะไร. แต่ในบางกรณีเราศึกษาเล่าเรียนธรรมวิเศษของ พระพุทธเจ้า, เรารู้จักป้องกัน ไม่ให้โลกมาย่ำยี หรือว่าเราไล่มันออกไปได้; ตอนนั้น แหละพอจะคุยได้ ว่าเรามีฝีมือลายมือที่จะต่อสู้กับโลก หรือก็ตักมันออกไปชั่วขณะหนึ่ง ก็ยังดี. **อย่าให้โลกมาทรมานย่ำยีจิตใจ** จิตใจนี้กำลังฟรีเป็นอิสระจากโลก จาก อำนาจบีบบังคับของโลก; **นี่ก็เป็นโลกุตตระตัวอย่าง** ได้เหมือนกัน ซึ่งเราก็ทำได้ มากขึ้นทุกที ถ้าเราศึกษาพุทธศาสนาให้ถูกต้อง.

สิ่งที่เรียกว่า **โลกุตตระตัวอย่าง** โลกุตตระชั่วคราวนี้ **มีได้แก่คนทุกคน** : เป็นชาวบ้านก็ได้ เป็นบรรพชิตอยู่ที่วัดก็ได้; เพราะว่าเรื่องจิตใจ^๕ มันไม่มีพระ

ไม่มีขรवास. พระหรือขรवास^๕ มันอยู่ที่แบบฟอร์มข้างนอกนั้น; ส่วนจิตใจยังคงเป็นจิตใจไปตามธรรมชาติ. ฉะนั้น ที่เรียกว่าขรवासอยู่ที่บ้าน บางทีก็มีจิตใจอยู่เหนือโลกได้เหมือนกัน ถ้าฉลาดพอ; ถึงแม้มาอยู่ที่วัด ถ้ามันโง่ ก็จมอยู่ใต้โลกได้เหมือนกัน. ถ้าเอาจิตใจเป็นหลักที่กำลังรู้หรือไม่รู้ กำลังมีสมรรถภาพแค่ไหน; ถ้ารู้ธรรมะเพียงพอ มันก็ช่วยป้องกันจิตใจไม่ให้โลกท่วมทับครอบงำ หรือขจัดออกไปได้. อย่าไปเข้าใจเสียว่า ชาวบ้านทำไม่ได้ ทำได้แต่พระ; เรื่อง^๕ไม่มีชาวบ้าน ไม่มีชาววัด.

เรื่องโลกุตตระ ไม่ใช่เรื่องเหลือวิสัย

ที่^๕ ความสำคัญมีอยู่อีกข้อหนึ่งที่ว่า ถ้ามองให้ดี เข้าใจดีแล้ว เรื่อง^๕ ไม่ใช่เรื่องเหลือวิสัย; ลองคิดดูว่า เรื่อง^๕ไม่ใช่เรื่องเหลือวิสัย. ที่ไปเห็นว่าเหลือวิสัยนั้น มันคือความโง่ของเรา จึงทำให้เห็นว่าเหลือวิสัย. หรือว่าเราจะพูดกันอย่างแบบนักเลง ว่าถ้าพระพุทธเจ้าเอาเรื่องเหลือวิสัยมาสอน มันก็ไม่มีประโยชน์อะไร, หรือพระพุทธเจ้าเองก็จะมีประโยชน์อะไร. ถ้าเอาเรื่องที่เหลือวิสัยของมนุษย์มาสอน มันไม่มีค่าอะไร, เรื่องที่สอนไม่มีค่าอะไร, พระพุทธเจ้าเองก็ไม่มีประโยชน์อะไร; ฉะนั้น ถ้าเราจะรู้จักพระพุทธเจ้าให้ถูกต้อง ก็ต้องรู้จักว่า ท่านต้องไม่สอนเรื่องที่ไม่มีประโยชน์อะไร หรือว่าเหลือวิสัย.

คุณควรจะต้องปัญหาตามขึ้นมาว่า ทำไมมาบวช? มาบวชทำไม? ถ้ามาหาเรื่องเหลือวิสัย มันก็บ้าอีกนั่นแหละ. การมาบวช^๕มันก็เป็นเรื่องบ้า เพราะมาหาเรื่องที่เหลือวิสัย แล้วไม่มีประโยชน์อะไร; ถ้าว่ามาหาเรื่องที่ไม่เหลือวิสัย เอ้า, มันอยู่ตรงไหน ทำไมไม่เอาให้ได้? ถ้าไม่สนใจ มันก็บ้าอีกชนิดหนึ่ง; ต้องสนใจ และเข้าใจ และเอาให้ได้ตามสัจตามส่วน แม้แต่อย่างชั่วคราว ตั้งตัวอย่าง^๕นี้ก็ยังมี.

ให้เข้าใจว่า แม้แต่ **ชาวบ้านไม่ ได้บวช มันก็ไม่เหลือวิสัย**. ที่นี้มาบวช เข้ามาให้มันใกล้ชิดเข้ามาหน่อย ให้มันง่ายขึ้นมาหน่อย คือระบบการเป็นอยู่ของบรรพชิตนั้น มันสะดวกที่จะเข้าใจเรื่องนี้ มากกว่าชาวบ้าน. แต่ก็มีใ้หมายความว่า ชาวบ้านจะ ไม่อาจเข้าใจได้; ชาวบ้านก็ต้องเข้าใจได้เหมือนกัน แต่เราสะดวกกว่า เราเตรียม ความเป็นอยู่ของชีวิตนี้ให้มันง่าย ให้เหมาะที่จะเข้าใจเรื่องอันลึกซึ้งนี้ เพราะฉะนั้น เราจึงมาบวช.

การบวชมันมีความหมายพิเศษอย่างนี้ว่า : **พรหมจรรย์นั้นยากสำหรับ ชาวบ้าน จะประพุดิให้บริสุทธิ์สะอาดได้ ถ้าอย่างโรลก็ออกมาเสียจากบ้านเรือน เอะ จะสามารถประพุดิพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์สะอาดได้โดยไม่ยาก ฉะนั้น จึง ออกบวช**; นี่คือสูตรของการบวช ที่มีอยู่ในพระไตรปิฎก จะมีอย่างนี้.

ส่วนชาวบ้านหรือชาววัดก็ตาม ย่อมมีโอกาสเป็นเวลาที่จิตใจไม่ถูกโลกรบกวน กันบ้าง; เพราะการกระทำให้เป็นเช่นนั้น **ต้องไม่เหลือวิสัย**, และที่ **ธรรมชาติ เป็นให้เอง** ทำให้เอง **ก็มีอยู่** คือเวลาที่เราร่วงจากการรบกวนของสิ่งแวดล้อมต้องมีอยู่. ถ้าไม่อย่างนั้น; พวกคุณรู้จักว่าผมว่า มันต้องเป็นบ้า แล้วต้องตายเพราะบ้านั้น. ถ้ามันสมองไม่ได้รับการพักผ่อน จากการรบกวนของสิ่งแวดล้อม คนต้องเป็นบ้า แล้ว ต้องตายเพราะเป็นโรคบ้า; แต่ธรรมชาติก็มีการพักผ่อนเสียเอง เช่นนอนหลับเสียเอง มันก็หลีกออกไปได้จากการบีบคั้นของโลก.

แต่เดี๋ยวนี้ มันมีการบีบคั้นชนิดอื่นอีก ที่เพียงแต่นอนหลับยังช่วยไม่ได้ คือ **เมื่อตื่น ๆ อยู่ มัน ถูกบีบบังคับด้วยตัณหา อุปาทาน** ทำให้หลงละเอียตไปเป็น คราว ๆ. เราก็มามองกัน ในแง่ว่าถูกบีบบังคั้นนี้มันไม่สนุกเลย, หรือว่าถ้าปล่อยให้ถูก

บีบคั้นหนักเข้า มันก็เป็นน้ำอีกเหมือนกัน. เพราะฉะนั้น คนที่ปล่อยให้ความวิตกกังวลครอบงำนั้นเป็นอย่างไร; คุณลองคิดถึง, ให้ความวิตกกังวลครอบงำมากเข้าๆ จะเป็นอย่างไรบ้าง? มันก็จะ **ต้องมีความผิดปกติในระบบของมันสมอง ระบบของประสาทของโลหิต** ผลสุดท้ายก็ต้องเกิดโรคนั่นที่กำลังเกิดกันอยู่นี้.

โรคทางวิญญาณ เป็นต้นเหตุของโรคทางร่างกาย

เรื่องโรคทางวิญญาณ เป็นต้นเหตุของโรคทางร่างกาย นั้นผมขอยืนยัน; **โรคทางวิญญาณ คือโรคที่จิตใจไม่ได้รับความเป็นอิสระ** จากการบีบคั้นของสิ่งแวดล้อมอยู่มากเกินไป; นี้เรียกว่าโรคทางวิญญาณ แล้วก็ เป็นต้นเหตุให้เกิดโรคทางร่างกาย. ที่นี้ วิชาแพทย์ของคุณ บางทีจะสนใจแต่จุดที่มันเป็นโรคทางร่างกาย ไม่สนใจในจุดต้นเหตุแท้จริง ที่ว่ามันเป็นโรคทางวิญญาณ; วิญญาณถูกกิเลส หรือตัณหาอุปาทานบีบคั้นอยู่เสมอ วิตกกังวลอยู่เสมอ ถึงในขั้นรู้สึกก็มี ไม่รู้สึกก็มี. ความวิตกกังวลของมนุษย์มีได้ทั้งรู้สึก คือเป็น conscious ก็มี เป็น sub-conscious ก็มี ตลอดเวลานี้ คนก็ต้องเป็นโรคทางวิญญาณ คือความวิตกกังวลนั้น, แล้วมันก็มาเป็นต้นเหตุของโรคทางร่างกายโดยตรงอีกทีหนึ่ง; ฉะนั้น ถ้าเราไม่เป็นโรคทางวิญญาณกันแล้ว โรคทางร่างกายก็จะหายาก.

นี่เดี๋ยวนี้เรามองกันแต่ในตำรวัตถุหรือตำร่างกาย อย่างเช่นโรคที่เป็นปัญหาอยู่เวลานี้ : เป็นโรคหัวใจ เป็นโรคความดันสูง เป็นโรคเบาหวาน นั้นแหละ; หมอก็สนใจกันแต่ในแง่วัตถุ แ่งที่เห็นได้ด้วยวัตถุ ด้วยตา ด้วยเครื่องมือ; ไม่มองเลยไปถึงข้อที่ว่า มันมีมูลมาจากโรคทางวิญญาณ, คือความที่ **จิตถูกบีบคั้นด้วยกิเลส**

ค้นหา อุปาทาน อยู่เสมอ. จิตไม่เคยอยู่ในสภาพที่เรียกว่า โลกุตตระ คือว่างจากการบีบคั้นของโรคนั้น ไม่เคยเลย; จะว่างสักหน่อยเพียงว่านอนหลับ, แม้นอนก็ยังไม่หลับไม่สนิทมากขึ้นทุกที.

อยากจะพูดว่า คนในโลกสมัยปัจจุบันนี้นอนหลับไม่สนิทมากขึ้นทุกที เพราะวิตกกังวลมาก หวังมากกว่าคนสมัยโบราณโน้น; ความพักผ่อนที่เป็นอิสระจากการบีบคั้นของกิเลสมันก็เหลือน้อยเข้า หรือมีไม่จริง หรือมีไม่มากพอ. ภายก็เริ่มปั่นป่วนในทางระบบประสาท แล้วมาถึงจิตใจ มันก็มีผลเป็นเพียงปฏิกิริยาเท่านั้นไม่ใช่ตัวโรคว่าความดันสูงบ้าง หัวใจไม่ปกติบ้าง ใช้น้ำตาลไม่หมดเป็นเบาหวานบ้าง อะไรบ้าง; แล้วเรามามัวแก้กันแต่ที่ตรงนี้ มันก็ได้เหมือนกัน มันก็ระงับไปได้เป็นขณะๆ ก็เป็นการเพิ่มปัญหาให้เรื่อยไป ไม่มีที่สิ้นสุด เพราะไม่ได้ตัดที่ต้นเหตุ.

ผมได้ยินพวกรายงานการแพทย์เขาพูดกันต่าง ๆ นานา แล้วสรุปเอามาดู เช่นว่า **โรคเบาหวาน ว่าเป็นกรรมพันธุ์** ว่าคนที่ปู่ ย่า ตา ยาย เคยเป็น มันก็เป็นง่าย มันก็จริงซิ; เพราะถ้าปู่ ย่า ตา ยาย เป็นคนที่มีวิตกกังวลมากขึ้นทุกที, ความวิตกกังวลนั้นก็ทำให้เกิดความปั่นป่วนในร่างกาย แม้แต่การใช้น้ำตาลไม่หมด หรือว่าไม่สร้างขึ้นใช้ให้พอ. เมื่อบิดามารดาที่มีความเป็นอย่างนั้นมา ก็ถ่ายทอดพันธุ์นี้ให้ลูกหลานได้เหมือนกัน มันก็ถูกแล้ว; แต่มันไม่ใช่กรรมพันธุ์ทางเนื้อหนัง **เป็นกรรมพันธุ์ทางวิญญาณ** ที่เป็นโรคทางวิญญาณ.

ได้ยินว่ากัน ว่า **ผู้หญิงเป็นโรคเบาหวานมาก**; ผมก็อยากอธิบายว่าผู้หญิงสมัยนี้มีวิตกกังวลมากกว่าผู้ชาย เพราะอยาก ทะเยอทะยาน หวัง อะไรมากกว่าผู้ชาย. ความวิตกกังวลก็มีมากกว่าผู้ชาย รับประทานผิดชอบในทางครอบครัวมาก หุยมหิมไปหมด ก็มีโอกาที่จะเป็นโรคเบาหวานมากกว่าผู้ชาย.

ที่เห็นว่า **คนสูงอายุเป็นโรคเบาหวานมากกว่าคนต่ำอายุ** มันก็ยิ่งแน่นอน เพราะว่าคุณสูงอายุมีวิตกกังวลมากกว่าเด็ก ๆ. ประเทศไทยเราก็มีสถิติเบาหวานสูงขึ้น ก็เพราะประเทศไทยมันเพิ่งมีเรื่องยุ่ง ๆ ตามกันพวกฝรั่งมากขึ้น ก็ควรจะเป็นโรคเบาหวานมากขึ้น เพราะไปรับเอาเรื่องที่ทำให้วิตกกังวลมากขึ้น; เพราะฉะนั้นประเทศไทย ก็จะต้องเป็นโรคเบาหวานกันมากขึ้น. บางทีก็พูดเอาคือ ๆ ว่า ร่างกายมันผลิตอินซูลินไม่พอ แล้วทำไมไม่ถามว่า ทำไมมันจึงผลิตไม่พอ? เพราะว่ามันเป็นโรควิตกกังวลมากขึ้น จึงใช้น้ำตาลไม่หมด. ทำไมมันใช้ไม่หมด? ก็เพราะมีวิตกกังวลมากขึ้น ทำไมไม่มองกันในโรคทางวิญญาณ.

ถ้าจะพูดว่า เพราะว่า **การออกกำลังกายไม่พอ** มันก็**เพราะว่าคนมีวิตกกังวลมาก** ไม่อยากออกกำลังกาย; การออกกำลังกายไม่มีผล เพราะว่าใจมันเต็มไปด้วยวิตกกังวล ขึ้นไปออกกำลังกาย มันก็มีโรคลำบากอย่างอื่นเกิดขึ้นมาแทน. ฉะนั้น การออกกำลังกายไม่สนุก เพราะคนมันมีวิตกกังวลมาก; แต่ถ้าไปออกกำลังกายได้ มันก็แก้ได้เหมือนกัน, ออกกำลังกายเพื่อแก้วิตกกังวลนี้ ดีกว่าที่จะทำให้ร่างกายแข็งแรง มันได้ประโยชน์กว่า.

นี่ถ้ามองกันในวัตถุประสงค์มากขึ้นไปอีก ว่าอาหารบางชนิดเหมาะสำหรับช่วยแก้โรคเบาหวาน เช่น อาหารโปรตีนจะดีกว่าอาหารไขมัน อย่างนี้เป็นต้น; ก็ต้องรู้เถอะว่าอาหารชนิดนั้นมันช่วยบรรเทาความวิตกกังวลได้กว่าอาหารอีกประเภทหนึ่ง.

ในที่สุด มันก็มารวมอยู่ที่โรคทางจิตทางวิญญาณ เป็นต้นเหตุทาง *mental* หรือทาง *physical*. เทียบนี้ **พระก็เริ่มเป็นโรคเบาหวาน** เพราะพระไม่**เป็นพระมาก**; พระไปมีความวิตกกังวลอย่างชาวบ้านมากขึ้น. แม้เป็นสมภารเป็นผู้หลักผู้ใหญ่

พระก็เป็นโรคเบาหวาน ซึ่งไม่ควรจะเป็น หรือไม่เคยเป็น เพราะว่าเคยมีแต่วิตกกังวลน้อย; เดียวนี้พระมาเป็นผู้มีวิตกกังวลมากเหมือนกับชาวบ้านขึ้นมา.

นี่พูดพอเป็นตัวอย่างเท่านั้น จะพูดไปหลายอย่าง ก็ไม่มีเวลาหรือว่ามันเกินจำเป็น; พูดพอให้เข้าใจได้ว่า **ต้นเหตุแห่งโรคอันแท้จริงนั้นคือ โรคทางวิญญาณ** คือความที่ชีวิตหรือวิญญาณ มันไม่ได้เป็นอิสระจากความย้ายของโรคภายนอกเพียงพอ, มันเต็มอยู่ด้วยความวิตกกังวล ทั้งที่เป็น conscious และ sub-conscious. ฉะนั้นถ้าคุณ **จะรู้จักพุทธศาสนาที่ประโยชน์** ก็ **จงรู้จัก** เรื่องนี้ คือเรื่องที่มี **โรคทางวิญญาณ** เสียอยู่เป็นประจำ, ซึ่งโรคนี้ก็มีมากมายทุกชนิดกันทุกชนิด; ลึกซึ้งซับซ้อนมากชนิด; ต้องเอาธรรมะมาแก้ไขโรคนี้ ให้คนมีหัวใจที่เป็นอิสระจากการบีบคั้นของโรคนี้มากมายชนิดที่ชนิด หรือมากมาย จึงจะทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่น่าชื่นชมบ้าง.

จะแก้โรคทางวิญญาณได้ ต้องสนใจอภิธรรมของชีวิต

ขอให้หลับตามองเห็นว่า ถ้าเรา**ไม่เป็นโรคทางวิญญาณ** กันแล้ว มันจะสบายสักเท่าไร; ความเบียดเบียนกันก็ไม่มี กอรบั่นก็ไม่มี **โรคทางร่างกายก็ไม่มี** หรือมีน้อยจนหาทำยาก. พอเป็นโรคทางวิญญาณกันแล้ว มันก็เต็มไปด้วยสงคราม ด้วยการเบียดเบียน ด้วยการกอรบั่น ด้วยความเห็นแก่ตัว จนทำลายผู้อื่นได้อย่างเลือดเย็น, แล้วก็**มีโรคร้าย** ไข้เจ็บทางกายเพิ่มขึ้น ๆ เพิ่มขึ้น. เพราะว่าพอเรามีความวิตกกังวลทางจิตใจแล้ว ความต้านทานโรคในร่างกายนี้ก็ลดต่ำลงไป; ได้รับความเชื่ออะไรมานั่นก็จะ**เป็นโรค** นั้นไปเสียทุกสิ่งทุกอย่าง. แม้แต่โรคง่าย ๆ ถ้าความต้านทานทางร่างกายต่ำ, เพราะความต้านทานทางจิตใจต่ำ มันก็พร้อมที่จะเป็นโรคทุกโรค และพร้อมที่จะประตีสฐู

โรคใหม่ๆ ขึ้นมาแปลกๆ. ถ้าจะแก้ **ปัญหาของโรคทางร่างกาย** ก็ดี ทางเศรษฐกิจ ทางอะไรก็ดี **จะต้องแก้ไขเรื่องเป็นโรคทางวิญญาณ**; **นี่คืออภิธรรมของชีวิต** ชนิด ส่วนตัวก็ดี ชนิดสังคมก็ดี.

ขอให้สนใจเรื่องอภิธรรมของชีวิตในแง่ **นี้** คงจะได้ประโยชน์คุ้มกับที่ **มา** มาทบทวนระหว่างปีตกภาคกันดูบ้าง; **ฉะนั้น** เราจะสนใจเรื่องที่จะช่วยแก้ไขโรคทาง วิญญาณ ก็คือหลักคำสอนเรื่องอนัตตา. **ถ้าพูดว่า พุทธศาสนาทั้งหมดอยู่ที่อะไร? ก็อยู่ที่อนัตตา หรือ สุนฺญตา คำเดียว; นั่นแหละคือ ตั๋วตา หรือว่าทุกอย่างที่จะแก้ไข โรคทางวิญญาณ.**

ต้องรู้อภิธรรมของชีวิต คือเรื่องอนัตตา

เดี๋ยวนี้สิ่งที่เรียกว่า **อนัตตา หรือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นสิ่งที่ถูก หัวเราะเยาะโดยคนสมัยใหม่.** เขาหันไปสนใจอะไรกัน? คุณก็รู้อยู่แล้ว ไปหลงไหล อะไรมากถึงขนาดที่ว่า จะเห็นเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นเรื่องครีคระ. เป็น เรื่องของคนโง่. คนหนุ่มคนสาวที่กำลังบ้าสุดเหวี่ยงนั้น เป็นเพราะอะไร? เพราะเป็น อะไร? คนเหล่านี้จึงถูกดูหมิ่นเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา **ว่าเป็นเรื่องของคนบ้า คนโง่ครีคระไม่มีประโยชน์อะไร.** ที่แท้มันก็คือเรื่องที่ไม่เมื่อเขาไม่มีแล้ว เขาก็เป็นบ้า สุดๆเหวี่ยง.

คนหนุ่มคนสาวสมัยนี้ **น่าสงสาร น่าสังเวช น่าขยะแขยงมากขึ้น** ทั้งที่เรียน ในมหาวิทยาลัย หรือเรียนยิ่งกว่ามหาวิทยาลัย; **เขาโง่ในเรื่องทางจิตทางวิญญาณ** ไป

ฉลาดในเรื่องทางวัตถุอย่างเดียวกันเพื่อ แล้วมันก็ช่วยอะไรไม่ได้. เห็นไหม? มีการฆ่าตัวตาย มีระเบิดขวด หรือมีอะไรชนิดที่ไม่ควรจะมีมากขึ้น ๆ มากขึ้น ๆ. นี่คือพวกที่เห็นว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นเรื่องครึคระ; แต่แล้วมันก็ช่วยไม่ได้. ผมก็ไม่รู้จะช่วยอะไรได้ หรือพูดอะไรได้ เพราะว่าเรื่องนี้คือเรื่องที่จะแก้ไขโรคทางวิญญาณ.

คุณ **ต้องสนใจเรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา** หรือเรื่องสัญญาตาก็ได้. ถ้าเรา **เรียกรวม ๆ** ที่เดียว เราเรียกว่า **สัญญาตา**; ถ้าเราจะไปแยกมันออกมา ก็เป็นอนิจจังเรื่องหนึ่ง, ทุกขังเรื่องหนึ่ง, อนัตตาเรื่องหนึ่ง, มันเป็น ๓ เรื่อง. ขอให้เข้าใจเรื่องนี้ จะช่วยตัวเองได้ จะเป็นโรคทางวิญญาณน้อยลง; ถ้าสังกมสนใจเรื่องนี้แล้ว **สังกมจะเป็นโรคทางวิญญาณน้อยลง** ปัญหายุ่งยากอย่างอื่นมันก็จะน้อยเข้า ๆ เหมือนกัน.

อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นี้เป็นกฎของธรรมชาติ หรือฝรั่งเขาเรียกว่าเป็นกฎของพระเจ้า, พระเจ้าคือธรรมชาติ. พอพูดว่าพระเจ้า คนหนุ่มคนสาวสมัยนี้ก็ดูถูก; เขามีความโง่มาก จนดูถูกพระเจ้า. เราไม่พูดว่าเป็นกฎของพระเจ้า เราพูดว่าเป็นกฎของธรรมชาติ เขาก็ยังดูถูกอยู่อีกนั่นแหละ ว่ากฎของธรรมชาติ; เรื่องอื่นนั่นคิดว่าสนุกกว่า มีประโยชน์กว่า ทำไมจะมาพูดเรื่องกฎธรรมชาติ : อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา; นี่มันเป็นเสียอย่างนี้ เพราะเขาต้องการแต่ความเอร็ดอร่อยทางเนื้อหนัง.

คนหนุ่มคนสาวสมัยนี้ ต้องการแต่ความเอร็ดอร่อยทางเนื้อหนัง ซึ่งเป็นคำคำที่หยาบคาย เลวทรามที่สุดของทางศาสนา; ความเอร็ดอร่อยทางเนื้อหนังนี่ที่เขาบูชากันนัก ก็คือคำสาปแช่งของทางฝ่ายศาสนา ว่าสัตว์นรกบูชาความเอร็ดอร่อยทางเนื้อหนัง. นั่นแหละคือเป็นเหตุให้จมอยู่ใต้โลก ไม่มีวันที่จะโง่ห่วยขึ้นมาเหนือโลก.

อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นกฎของธรรมชาติ; อย่าต่อต้าน

นี่ต้องรู้ภริกรรมของชีวิตในลักษณะอย่างนี้ จึงจะเป็นสิ่งที่เรียกว่ามีประโยชน์ คือปฏิบัติได้แล้วมีประโยชน์. สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง นี่เป็นกฎของธรรมชาติ; แต่เราไปหลงว่ามันเที่ยงในสิ่งทั้งหลาย ไปยึดว่าตัวกู ว่าของกูเข้า ก็เป็นทุกข์; เรากลับเห็นเป็นสุขหรือสนุก. สิ่งทั้งหลายเป็นของธรรมชาติ ไม่ใช่ของกู เขาก็คิดว่าของกู : ความรักของกู ความสุขของกู ความมร่อยของกู; นี่ก็เรียกว่าทำสงครามกับธรรมชาติ หรือว่าต่อต้านธรรมชาติ ทำสงครามกับพระเจ้า ต่อต้านพระเจ้า มันก็มีแต่ถูกทำลาย แผลกลาญไป; คนจึงฆ่าตัวตายบ้าง จึงเลวทรามอย่างอื่นอย่างน่าขยะแขยงบ้าง. นี้โลกเวลานเป็นอย่างนี้.

ผมขอรับรองว่า คุณอย่าไปสมทบกับเขาก็แล้วกัน; อยู่เป็นคนของพระพุทธเจ้า ไปดูก่อน อย่าไปสมทบกับคนพวกนี้ ที่เป็นพวกต่อต้านพระพุทธเจ้า ต่อต้านกฎของธรรมชาติ ต่อต้านพระเจ้า ซึ่งเป็นกลุ่มของพญามารของซาตาน.

บวชสักทีก็ให้รู้เรื่องนี่ ซึ่งผมถือว่าเป็นภริกรรมของชีวิต ที่จำเป็นที่สุดแก่พวกคุณ ไม่มีส่วนเพื่อ ไม่มีส่วนเกิน; จึงเอาเรื่อง สัจจตุคา หรือเรื่อง อนัตตา มาย้ำอีก มาขยายความให้เห็นว่าจำเป็นที่จะต้องมองเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ในสิ่งทั้งปวง ที่เรากำลังโง่ กำลังหลง. มันมีเสน่ห์หล่อเรา เราโง่ไปกินเหยื่อของมันเข้า ก็มีจิตใจที่ตกไปอยู่ภายใต้อำนาจของสิ่งเหล่านี้; มันทำให้เราไม่มีความหลับหรือพักผ่อนทางวิญญาณ มีความกระหายหิวเป็นปรตอยู่เสมอทั้งหลับทั้งตื่น หลับแล้วยังฝันเป็นเรื่องหิวกระหายนี้. นี่เป็นภริกรรมของชีวิตในส่วนความทุกข์.

ต้องควบคุมความรู้สึกที่เป็น ตัวกู — ของกู แล้วไม่มีทุกข์

อภิธรรมของชีวิตใน ส่วนความคับทุกข์ ก็อย่าไปเป็นทาสมัน ถอยออกมาเสีย; ให้รู้จักให้เพียงพอ แล้วก็ควบคุมสิ่งที่เรียกว่าคนนั้นให้ได้. จะถือว่า “คนมี” หรือ “คนไม่มี” ก็ตามใจ; ถ้าถือว่าคนไม่มี ก็อย่าให้เตลิดเปิดเปิงไปจนเป็นมิจฉาทิฎฐิ, ถ้าถือว่าสิ่งต่างๆ มี ก็อย่าไปคิดว่าเป็นคน หรือเป็นของคน. อย่าคิดว่าเป็นตัวกูหรือเป็นของกู^{นี้}; เรา **ควบคุมความรู้สึกว่าตัวกูหรือคน** นี้เสียได้ หรือชนะมันได้เลยก็ยิ่งดี. **ควบคุม**หมายความว่ามันยังต่อสู้ ถ้าต่อสู้ชนะได้ก็ยิ่งดี.

ความรู้สึกที่เป็น egoism ^{นี้} ถ้าควบคุมได้มันก็เป็นคนดีเท่านั้นแหละ; แต่ยังมีทุกข์ตามแบบคนดี. ถ้าชนะได้เลย มันไม่มีความรู้สึกเป็นคนดีหรือคนชั่ว มีแต่ธรรมชาติอันบริสุทธิ์. **ธรรมชาติอันบริสุทธิ์ คือ ร่างกายบริสุทธิ์ จิตใจบริสุทธิ์ เต็มอยู่ด้วยสติปัญญา** มันก็ทำให้ร่างกายและจิตใจทำอะไรได้ อยู่ในโลกนี้ถูกต้องไปหมด.

คำว่า “ถูกต้อง” ในที่นี้คือ **ไม่เป็นทุกข์**; ถ้า **เป็นทุกข์** แล้วทางธรรมะถือว่า **ไม่ถูกต้อง**. เช่น คุณทำงานสำเร็จรวยเป็นมหาเศรษฐีอย่างนี้ ทางโลกเขาก็พูดว่าเป็นความถูกต้อง; แต่ทางธรรมเขาจะพูดว่า ต้องดูก่อนว่ามันเป็นทุกข์หรือไม่ทุกข์, ถ้ามีความทุกข์แล้วมันไม่ถูกต้อง. มีเงินสักบาทเดียว ไม่มีความทุกข์ ดีกว่าถูกต้องกว่า ที่จะเป็นมหาเศรษฐี มีเงินไม่รู้เท่าไร แต่ก็ยังมีความทุกข์; ฉะนั้น **ความถูกต้อง** ^{นี้} ต้อง **อยู่ที่ความไม่มีความทุกข์**.

จงควบคุม egoism หรือว่า egoistic conception ที่มันจะพุ่งขึ้นมาเป็นตัวกู - ของกู^{นี้}ให้ถูกต้อง, อย่าให้มีความทุกข์ มันก็จบเท่านั้น. เรื่องพุทธศาสนาอัน มหาศาล ก็จบลงที่ตรง^{นี้} ด้วยคำสั้น ๆ ว่า “เป็นสัจจตุคา ว้างจากตัวกู - ว้างจาก ของกู”. ถ้าไม่จบ มันก็ไม่จบที่ตรง^{นี้}; เพราะไม่รู้เรื่อง^{นี้} แล้วก็ไปกันไม่มีที่สิ้นสุด ไปจนเราไม่มีตัวเลขจะคำนวณว่าจะไปทางทิศไหนเท่าไร ล้วนแต่เป็นความทุกข์ทั้งนั้น.

ถ้าจบมันก็จบชนิดเดียวที่จุด^{นี้} จุดที่ว่างไปเสียจากความหมายมันว่า ตัวกู - ว่าของกู^{นี้} แล้วเหลืออยู่แต่สติปัญญาถูกต้อง ในร่างกายที่ไม่มีทางจะทำผิดอีกต่อไป; ไม่เป็นโรคทางวิญญาณ ไม่เป็นโรคทางร่างกาย ไม่เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียน ผู้อื่น ก็เรียกว่าได้สิ่งที่ที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้ โดยมารู้เรื่องอภิธรรมของชีวิต.

ที่เรียกว่า อภิธรรมของชีวิตนั้นเรียกอย่างอื่นก็ได้; แต่เรียกอภิธรรมของ ชีวิต^{นี้} เพื่อให้เหมาะสม ก็เพื่อต่อต้านอภิธรรมเพื่อ, แล้วก็ถือว่าได้ซึ่งอภิธรรมจริง. สิ่งนี้ควรเรียกว่า อภิธรรม คือสิ่งสูงสุด สิ่งประเสริฐที่สุด ความรู้ที่ประเสริฐที่สุด การกระทำที่ประเสริฐที่สุด แล้วก็มีผลประเสริฐที่สุด สมกับที่เกิดมาเป็นมนุษย์ ไม่ควร จะมีความทุกข์ ไม่อย่างนั้นจะเลวกว่าสัตว์ แล้วเลวกว่าต้นไม้ เลวกว่าก้อนหินก้อนดิน.

เอาละเวลาของเราก็หมด.

ภาวะความไม่มีโรคแห่งชีวิต

วันที่ ๑๔ เมษายน ๒๕๑๔

สำหรับพวกเรานี้ ได้ล่วงมาถึงเวลาจวน ๔.๓๐ น. แล้ว;
เป็นเวลาที่จะได้พูดคุยกันถึงเรื่องใดเรื่องหนึ่งตามเคย.

วันนี้จะได้กล่าวถึงเรื่อง ภาวะไม่มีโรคแห่งชีวิต ครึ่งนี้เป็นครั้งที่ ๑๔
ของการบรรยาย และได้เปลี่ยนเรื่อง จากการบรรยายถึงความรู้ที่จะต้องรู้ก่อน.
การเยียวยา มา เป็นเรื่องของ การได้รับประโยชน์ของการเยียวยา; เพราะว่า
เรื่องการเยียวยารักษาโรคนั้น เราได้พูดคุยกันแล้วตั้งแต่ตอนแรกๆ. บัดนี้ก็เป็น
สมควรที่จะพูดถึงเรื่องสุดท้าย คือภาวะไม่มีโรค คำว่า “โรค” ในที่นี้ ก็หมายถึง
โรคฝ่ายวิญญาณ, ภาวะไม่มีโรคทางฝ่ายวิญญาณของชีวิต.

ความไม่มีโรคเป็นลาภสูงสุด หมายถึงโรคทางวิญญาณ

ทุกคนหรือแทบทุกคนจะได้ยินคำว่า “ความไม่มีโรคเป็นยอดแห่งลาภ”, *อาโรคยปรมาลาภา* – ความไม่มีโรคเป็นยอดแห่งลาภ หรือว่าเป็นลาภอันสูงสุด; บาลีนี้เขาก็ หมายถึงไม่มีโรคทางวิญญาณ มากกว่าที่จะหมายถึงโรคทางร่างกาย. แม้คนจะไม่มีโรคทางร่างกาย ก็มีโรคทางวิญญาณอยู่, แล้วโรคทางวิญญาณนี้เสียบแทงลึกซึ้งกว่าโรคทางร่างกาย และเป็นมูลเหตุของโรคทางร่างกายทั้งหลายทุกชนิด. **เมื่อมีโรคะ โทสะ โมหะแล้ว** **ง่ายที่จะเป็นโรคทางร่างกายทุกชนิด**; โดยเฉพาะความวิตกกังวลซึ่งเป็นเรื่องของโมหะ, บางทีก็เจือด้วยโลภะ โทสะ แล้วแต่เรื่อง, เป็นเหตุให้สูญเสียความปกติทางร่างกาย. **ทางศาสนาจึงต้องการจะกำจัดโรคทางฝ่ายวิญญาณโดยเฉพาะ.**

อีกทางหนึ่งก็ถึงเวลาอันสมควรที่จะเข้าใจเรื่องนี้ เพราะว่า **ถ้าเข้าใจเรื่องคนก็จะเอาจริงเอาจังกับเรื่องนั้นมากกว่าเดิม**; เทียบกับความเอาจริงเอาจังมันยังมีน้อย ไม่มากเหมือนที่เราเคยพูดกันวันก่อนว่า **ควรที่จะต้องการให้หายโรค** นั้นมากเหมือนคนที่ถูกจับกดลงไปใต้น้ำ หายใจไม่ได้, เขาต้องการมากที่สุด ที่จะโผล่ขึ้นมาพ้นน้ำ เพื่อจะหายใจ. ฉะนั้น ขอให้คนที่ไม่มีโรคทางวิญญาณนั้น รู้จักมันให้ดี, แล้วก็อยากหายโรคทางวิญญาณให้มาก **เหมือนกับคนที่เขาถูกจับกดลงไปใต้น้ำ แล้วต้องการจะขึ้นมาหายใจบนน้ำ** ฉันทก็ฉันทนั้น.

ถ้าพูดอีกทางหนึ่งก็ว่า **ถ้าเป็นนักศึกษาที่แท้จริง เรื่องชนิดนี้ควรจะรู้** ถ้าไม่รู้เรื่องชนิดนี้ ก็ไม่ควรจะเรียกว่าเป็นนักศึกษาที่แท้จริง เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิตจิตใจของคนเราอยู่โดยตรง. หรือมองอีกทีหนึ่งก็ว่า เป็น **เรื่องสูงสุดของชีวิตมนุษย์**

การศึกษาจึงต้องรู้เรื่องที่ดีที่สุดของมนุษย์ ไม่อย่างนั้นก็ไม่ควรจะเรียกว่านักศึกษา ;
 เทียบนั้นนักศึกษารู้กันแต่เรื่องปากเรื่องท้อง แล้วก็บ้จยที่จะได้มา ซึ่งวัตถุประสงค์บำรุงปากบำรุง
 ท้อง. แม้จะก้าวหน้าในวิชาความรู้ไปไกลลิบเท่าไร มันก็เป็นเรื่องทางวัตถุ แสวงหา
 วัตถุมาบำรุงปากบำรุงท้อง กำลังละเลยเรื่องทางวิญญาณ **ก็มีความเป็นอัมพาลทาง
 วิญญาณ**; ที่นี้ ยังมีความรู้ทางโลกมาก ความเป็นอัมพาลทางวิญญาณนี้ **เป็นเหตุ
 ให้เบียดเบียนตนเอง ให้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่มีที่สิ้นสุด.**

อีกทางหนึ่ง ก็คือว่า ที่ว่า **พระพุทธเจ้าเป็นนายแพทย์ ผู้รักษาโรค** ของ
 สัตว์โลกทั้งปวง **นี้ก็หมายถึงโรคทางวิญญาณโดยเฉพาะ** ที่ได้พูดกันมาแล้วอย่าง
 ช้าชาก.

ที่นี้ ขอเตือนให้ไหว้ครูอยู่เสมอ ในการศึกษาหรือในการปฏิบัติงานก็ดี ว่า
**สพฺพญฺญู สพฺพทสสวํ ชินฺโน อจฺริโย มม มหาการุณิกो สดฺดา สพฺพโลก-
 ติกิจฺจโก** - อาจารย์ของเราเป็นผู้รู้สิ่งทั้งปวง เป็นผู้เห็นสิ่งทั้งปวง เป็นผู้สั่งสอน
 ที่มีกรุณาอันใหญ่หลวง เป็นนายแพทย์ผู้เยี่ยวยารักษาโรคของสัตว์โลกทั้งปวง ดังนี้.

ภาวะสงบเย็นทางวิญญาณคือนิพพาน

ที่นี้ก็จะต้องพูดถึงภาวะสงบเย็นของชีวิต ที่เรียกว่าภาวะปราศจากโรคทาง
 วิญญาณของชีวิต; **ถ้าปราศจากโรคก็คือความสงบเย็น.** คำว่า “โรค” ทั่วหนังสือ
 แปลว่า เสียบแทง; เสียบแทงมันก็ไม่สงบเย็น มันเร่าร้อน กระวนกระวาย. ภาวะ
 สงบเย็นทางวิญญาณ คือปราศจากโรคทางวิญญาณ; **ที่ใช้คำว่า “ภาวะสงบเย็น”**

นี้ถือตามภาษาบาลี ภาษาโบราณ. นิยมเอาภาษาวัตถุมาใช้ สงบหรือเย็นทางวัตถุ ไม่มีไฟเผาให้ร้อนที่ร่างกายก่อน, แล้วต่อมาก็เอามาใช้กับเรื่องจิตใจ. จิตใจไม่มีไฟเผาให้ร้อน ก็เป็นความสงบเย็นของจิตใจ แล้วก็มีอยู่เป็นหลายชั้น หลายๆ ชนิดด้วย, ชนิดหนึ่งก็มีหลายๆ ชั้นด้วย.

วันนี้เราจะพูดกันถึงเรื่อง **ภาวะความสงบเย็นของวิญญาณ** ที่แท้ ก็คือจะพูดเรื่อง**นิพพาน**; เนื่องจากนิพพานมีหลายชนิด และหลายระดับ นี้ก็ต้องพูดกันมากหน่อย.

คำว่า “**นิพพาน**” ความหมายตามตัวหนังสือโดยตรง แปลว่า **ไปหมดแห่งความร้อน** คือ**ดับเย็น** แต่เนื่องจากภาษามันมีความกำกวม ซึ่งเป็นเหตุให้มองเห็นไปได้หลายแง่; อย่าง **นิพพาน** คำนี้แปลว่า **ไม่มีเหลือ** คือ**หมด**; **พานะ** แปลว่า **ไปมันก็ไปหมดไม่เหลือแห่งความร้อน**. แต่ถ้า **นิ** แปลว่า **ไม่**, **พานะ** แปลว่า **เสียบแทง** เหมือนกับเอาทลวงแทงนี้; **นิพพานะ** ก็แปลว่า **ไม่เสียบแทง**. **ไปหมดแห่งความร้อน** ก็**แสดงถึงเหตุ**มากกว่า; **ไม่เสียบแทง** นี้**แสดงถึงผล**. เมื่อเป็นความร้อนมันก็เสียบแทงตามวิธีของความร้อน; นิพพาน จึงแปลว่าไปหมดแห่งความร้อนเป็น **ความหมายอันแรก** ที่ตรงตามตัวหนังสือที่สุด คือ **ไม่เสียบแทง** หรืออะไรทำนองนี้. ความหมายที่ถนัดออกมารองๆ ลงมา เอาความก็คือไม่มีทุกข์, ไม่มีทุกข์เหลืออยู่เลย, **ไม่มีความทุกข์**.

ภาวะของนิพพานมีเป็นชั้น ๆ

มนุษย์เริ่มรู้จักนิพพาน คือความไม่ร้อน หรือความไม่ทุกข์นี้มาตามลำดับ เรียกว่า “**นิพพานโดยประวัติศาสตร์**” ก็มีสัก ๓ ยุค มี ๓ ชนิด แต่ละยุคก็มีแต่ละชนิด.

ยุคแรก ที่นึกถึงเรื่องนี้ ว่ามีกินมีใช้ ทางร่างกายตามธรรมชาติแล้ว ยังมีอะไรที่ดีกว่านั้น ก็หันไปสนใจเรื่องกามารมณ์, ก็เลยสนใจกันเป็นการใหญ่ ในการที่จะได้กามารมณ์ที่เต็มเปี่ยมอย่างไร เท่าไร มันก็เลยไปถึงเรื่องกิจกรรมระหว่างเพศเป็นส่วนใหญ่ เกิดมีตำราขึ้นมากมายเหมือนกัน. ถ้าเราพิจารณาดูตำราเหล่านั้น ก็เป็นเรื่องเทคนิคมากเหมือนกัน แล้วเขาก็ไม่ค่อยมีจิตทรามเกินไปเหมือนคนสมัยนี้ ที่บ้ากามารมณ์.

คนสมัยนี้บูชากามารมณ์อย่างมีจิตทราม; ถ้าเป็นอย่างโบราณ ในประเทศอินเดียโดยเฉพาะแล้ว บรรพตต์แรกของคัมภีร์ชนิตนี้ ขึ้นมาโดยประโยคที่ว่า *การประกอบกิจกรรมระหว่างเพศ เป็นการประพฤติธรรมในชีวิตชนิดหนึ่ง จึงเป็นสิ่งที่ต้องกระทำให้ถูกต้องที่สุด หรือดีที่สุด*; หมายความว่า เขาต้องการจะเอารสชาติจากกามารมณ์ชนิดที่ถูกต้องที่สุด คือเป็นธรรมที่สุด ไม่เหมือนกับคนจิตทรามสมัยนี้ แสวงหาและบริโภคกามารมณ์อย่างเลวทรามนี้ แล้วช่วยกันแก้ไขหลักเกณฑ์ความนิยมต่าง ๆ ว่ามันถูกแล้ว ว่ามันไม่เลวทราม ไม่ลามกอนาจาร.

ที่ว่า *กามารมณ์เป็นนิพพานของคนยุคแรก*นี้ เขาหมายถึงมีความถูกต้อง คือจะไม่เพิ่มความร้อน หรือความเลวทรามอะไรขึ้นมาอีกด้วย คือไม่มีความทุกข์เกินไป; แต่แล้วมันก็ไม่ใช้เรื่องที่จะไม่มีทุกข์ได้ มันก็มีทุกข์ซ่อนอยู่ตามส่วน.

ยุคที่สอง. เมื่อยุคแรกไปถึงที่สุด หมกซิดของมันแล้ว ก็มียุคใหม่เกิดขึ้น คือพวกมีสติปัญญา มีความรู้ ว่า คงไม่ไหวแล้ว ที่มีกามารมณ์เป็นความสงบเย็นนี้ เขาก็หันไปหาเรื่องทางจิตใจ เป็นขั้นแรก คือไปหาความสงบทางจิตใจ กระทำทางจิตใจ; ไม่ใช่กระทำทางสติปัญญา.

เราต้องรู้จักแยกกันเสียอย่างนี้ด้วย : มีวิธีบังคับจิตใจให้หยุด ให้สงบ ; ไม่ใช่อาศัยสติปัญญาตัดรากเหง้าของกิเลส, ยังไม่ถึง ; นั่นมันเป็นเรื่องทางฝ่าย mental หรือ mentality ยังไม่ถึง spirituality. การที่เราบังคับสมาธิให้ถูกวิธีนี้ ไม่เกี่ยวกับสติปัญญาเลย จะมีอยู่นิดหน่อยก็ตรงที่ ทำให้จิตเป็นสมาธิเท่านั้น.

เมื่อค้นคว้ากันในทางนี้มากขึ้นๆ แล้วก็พบภาวะที่สงบเย็น ที่แปลก หรือ ที่ดีกว่าความอึดทนทางกามารมณ์ ; กับบัญญัติสมาธิว่าเป็นนิพพานกันขึ้นมาอีกยุคหนึ่ง หรืออีกชนิดหนึ่ง แล้วก็นิยมถือเอาจตุตถฌานเป็นอย่างน้อย, จตุตถฌานเป็นฌานที่ ๔ ในเรื่องรูปฌาน เทียบก็จะต้องพูดถึง. แต่ในที่นี้ให้รู้ว่า เริ่มมีความรู้ทางจิตใจ ทำจิตให้สงบ โดยกำหนดอยู่ที่อารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง แล้วก็ขยับขยายให้มันสงบลึกลงไป – ลึกลงไป – ลึกลงไป จึงมีการบัญญัติเป็น ฌานที่ ๑ ฌานที่ ๒ ฌานที่ ๓ ฌานที่ ๔. ฌานที่ ๔ อยู่ในวิสัยที่จะทำได้กันเป็นส่วนมาก แล้วก็มีความสงบเย็นพอ ; ฉะนั้นจึงถูกสมมติหรือว่าเข้าใจเอาเองว่า มันเป็นนิพพานกันแค่นั้นเอง.

ต่อมาความมึนคึมนั้นยังไปไต่ไกลกว่านั้นอีก ก็ว่าสมาธิที่มีสิ่งที่มีรูปร่างเป็นวัตถุนี้ ก็ยังหยابไปตามวัตถุ. ที่นั่นสิ่งที่ไม่ใช่วัตถุมาเป็นอารมณ์ จะละเอียดกว่า ก็เกิดความรู้คิดค้นมาได้เป็น **สมาธิประเภทรูปฌาน** เป็นฌานหรือสมาธิ ที่เอาสิ่งที่ไม่มีรูปเป็นอารมณ์เกิดขึ้นมาอีกชุดหนึ่ง เป็นอรุพฌาน. เอาอากาศความว่างเป็นอารมณ์บ้าง, เอาวิญญาณเป็นอารมณ์บ้าง, เอาความไม่มีอะไรเป็นอารมณ์บ้าง, เอาความรู้สึกที่ไม่รู้สึกอะไร คล้ายๆ กับตายแล้วเป็นอารมณ์ อย่างนี้บ้าง.

คันอะไรได้ขึ้นมาใหม่ ก็เรียกว่านิพพานทั้งนั้น, ค้นได้ชั้นไหนขึ้นมาใหม่ ก็เรียกว่าชั้นนั้นเป็นนิพพาน แล้วก็อวกก็แสดงก็เปิดเผยแก่กันและกัน ; ก็มียุคที่เอาความสงบแห่งจิตที่เกิดจากการบังคับกระทำไปยังจิตโดยตรง ไม่เกี่ยวกับสติปัญญา.

ยุคที่สาม นานเข้าๆ เกิดพระพุทธเจ้า หรือบุคคลประเภทพระสัมมาสัม-
 พุทธเจ้า ท่านรู้อย่างนี้ยังไม่ไข่นิพพานที่แท้จริง หรือถึงที่สุด มันยังมีความรู้สึกที่ติด
 ที่ยึดอยู่ในสิ่งเหล่านั้น หรือในตัวยุสขุของตนเอง; จึงค้นไปในทางที่ว่า จะต้องสลัด
 ความติด ความยึดมั่น จึงพบไปในทางสติปัญญาสูงสุด คือสติปัญญาที่มากพอที่จะให้
 รู้ว่า **ธรรมชาติล้วนๆ นี้ ไม่ใช่ตัวเรา ไม่ใช่ของเรา;** เมื่อไม่ยึดถือ ก็ไม่เกิด
 โลกะ โทสะ โมหะ. การสันนิเสสโดยสติปัญญามันก็เกิดขึ้น เป็นนิพพานขึ้นมาอีกระบบ
 หนึ่ง อีกยุคหนึ่ง คือยุคสุดท้าย; แล้วก็**ไม่ปรากฏว่าใครจะค้นนิพพานให้ดีกว่านี้ได้.**

นี้เราลองไล่มาดูทั้ง ๓ อย่าง : **กามารมณ์เป็นนิพพาน เป็นเรื่องเนื้อหนัง,**
ความสงบแห่งจิต ด้วยอำนาจสมาธิเป็นนิพพาน **นี้ เป็นเรื่องจิต,** ส่วน**ความสันนิเสส**
เป็นนิพพานนี้เป็นเรื่องปัญญา; มันก็มี ๓ ชั้น คือ เกี่ยวกับกายชั้นหนึ่ง, เกี่ยวกับจิต
 ชั้นหนึ่ง, เกี่ยวกับวิญญาณชั้นหนึ่ง. ความระงับไปแห่งโรคนี้จะเป็น ๓ ชั้นอย่างนี้;
 ผมจึงถือเอาหลักอันนี้มาพูด ว่าโรคนี้มีอยู่ ๓ ชั้น โรคกาย โรคจิต โรควิญญาณ. ฉะนั้น
ความปราศจากโรค ทั้ง ๓ ชนิดนี้ ก็ เป็นความสงบซึ่งมีความหมายเป็นนิพพาน
 สูงต่ำกันอยู่ตามลำดับของคุณภาพที่มันมี; แล้วก็มีประวัติศาสตร์เป็นมา เป็นยุคๆ
 อย่างนี้ เรียกว่ามนุษย์ก้าวหน้าทางวัฒนธรรมฝ่ายจิตมาเป็นลำดับอย่างนี้.

นิพพานแต่ละอย่างมีหลายแบบ

ที่นี้ ในแต่ละอย่างๆ กามารมณ์เป็นนิพพาน ก็มีกามารมณ์หลายแบบ,
 ความสงบแห่งจิตเป็นนิพพาน ก็มีความสงบหลายแบบหลายชั้น.

ความสิ้นกิเลสเป็นนิพพาน ก็มีหลายๆ ชั้น ซึ่งจะได้พูดถึงต่อไป คืออย่าง
ชั่วคราวบ้าง ยังไม่แท้จริงบ้าง; หรือว่าแม้แต่แท้จริงแล้ว มันก็ยังมันเป็นระยะ เหมือน
กับที่ *กล่าวไว้ในคัมภีร์ อิติวุตตกะ* : สิ้นกิเลสสิ้นเชิงลงไปแล้ว แต่ในขณะที่แรกนั้น
มันยังกรุ่นๆ อยู่ ต้องรอไปอีกระยะหนึ่ง จึงจะเย็นสนิท เขาเรียก ว่า สอุปาทิเสสนิพพาน
และอนุปาทิเสสนิพพาน; นิพพานยังมีอุปาทิเหลือ และนิพพานไม่มีอุปาทิเหลือ.
เมื่อสิ้นกิเลสลงไปทันควัน แต่ *เวทนา* ยังเป็นของร้อน อยู่สำหรับบุคคลนั้น; *จนกว่า*
เวทนาจะเป็นของเย็นสนิท สำหรับบุคคลนั้น จึงจะเรียกว่าเป็น *อนุปาทิเสสนิพพาน*.

เปรียบเทียบเหมือนกับว่า ก้อนไฟแดงๆ ถ่านไฟก้อนแดงๆ นี้ ทำให้มัน
เย็นสนิทหมดความเป็นไฟแดงๆ นี้, เหนือราคาลงไปอย่างนี้ คำสนิทแล้วนี้ แต่ในขณะที่
ทันควันนั้น มันยังร้อนอยู่ เพราะว่าไอร้อนมันยังเหลืออยู่. แต่จะไม่เรียกว่าดับแล้ว
ก็ไม่ได้ เพราะดับแล้ว มันเย็น มันคำสนิทแล้ว ไม่มีทางจะลุกเป็นไฟขึ้นมาได้อีกแล้ว;
แต่มันก็ยังอุ่น ยังร้อน ยังมีไอร้อนอยู่ อย่างนี้เป็นนิพพานชนิดที่สิ้นกิเลสแล้ว แต่เวทนา
ยังเป็นของร้อน ต้องรอไปอีกระยะหนึ่ง จนถ่านไฟก้อนนั้น เย็นสนิทอีกทีหนึ่ง จึงจะ
เป็นนิพพานสิ้นกิเลส แล้วเวทนาเป็นของเย็น. นี่มันเป็น ๒ ชนิด ๒ ชั้น อยู่อย่างนี้
แล้วก็มีนัยอย่างอื่นอีกมาก.

เป็นอันว่า ในขั้นแรกก็เอาตามประวัติของมัน ถือว่ากามารมณ์เป็นนิพพาน
อยู่ยุคหนึ่ง, ความสงบแห่งจิตเป็นนิพพานอยู่ยุคหนึ่ง, ความสิ้นไปแห่งกิเลสเป็นนิพพาน
ยุคสุดท้าย; แล้วก็จะพูดกันถึงนิพพานชนิดสติปัญญาแบบสุดท้ายนี้ ว่ามันมีอะไรที่ต้อง
สนใจอยู่อีก.

นิพพานในพุทธศาสนาแบ่งเป็นชั้น ๆ

นิพพานชนิดที่เสด็จถึงความไม่มีกิเลสนี้ ยังแบ่งได้เป็นชั้น ๆ เรียกว่านิพพานในพุทธศาสนาดีกว่า; นิพพานกามารมณฺ์ หรือนิพพานฌานสมาบัติชั้น เป็นนิพพานนอกพุทธศาสนา หรือก่อนพุทธศาสนา. **นิพพานในพุทธศาสนา**นี้ เสด็จถึงนิพพาน **เพราะความไม่มีแห่งกิเลส**; นี้อาจจะแบ่งเป็นชั้นได้.

ขั้นที่ ๑. ที่ **แรกรู้จัก** หรือบังเอิญ หรือชั่วคราวเท่านั้น เพียงทำให้รู้จักความที่ไม่มีกิเลสในบางครั้งโดยบังเอิญนี้; ความประจวบเหมาะ นี้ก็เรียกว่า **นิพพานประจวบเหมาะ** ด้วยเหตุบังเอิญที่ได้ทำให้กิเลสไม่รบกวนจิตใจสักพักหนึ่ง **เรียกเป็นบาลีว่า ตทกฺคินิพฺพาน** : นิพพานคือความที่ไม่ถูกกิเลสรบกวน เพราะความประจวบเหมาะของสิ่งแวดล้อมชั่วขณะหนึ่ง.

อันนี้ก็เรียกว่านิพพานได้ เพราะว่าตอนนั้น เวลานั้น ไม่มีกิเลสรบกวน; แต่ **เป็นกุปฺปธรรม** หมายความว่ากลับ **ถูกรบกวนอีกก็ได้** เพราะว่าจิตไม่สิ้นกิเลส ไม่สิ้นความเคยชินแห่งกิเลส. อย่างนี้ก็เรียกว่าชั่วคราวชั่วสมัย เป็นภาษาบาลีเรียกว่า **สามายิกิ**; **สามายิกิ** ก็คือคำว่า **สมัยะ** แล้วลงวิภคติบังเอิญเป็น สามายิกะ, ลงกะ, แล้วก็ต้องทิ้งะ ตัวสะให้ยาวไปเป็นสา. นี้ตามหลักของภาษาบาลีมันเป็นอย่างนี้ เนื่องด้วยสมัยเป็น **สามายิกิ**. เจโตวิมุตติกิตติ วิโมกข์กิตติ นิพพานกิตติ มีชนิดที่เป็นสามายิกิอย่างนี้คือยังไม่แท้จริงถึงที่สุด; แต่เนื่องด้วยมีปรากฏการณ์ หรือมีผลแก่จิตในเวลานั้นเหมือนกันกับถึงที่สุด. เพราะมันไม่ถึงที่สุดเป็นของชั่วคราว เราเลยเรียกว่า **สามายิกิ-ชั่วสมัย**.

นิพพานชั้นนี้จึง **เป็นอุปสรรค** ก็ว่ากลับกำเริบ กลับยุ่งยากได้อีก เพราะ
ว่ายังไม่จริงถึงที่สุด; แต่ก็มีประโยชน์หลายๆ ทาง ก็ว่าเป็นเรื่องที่ทำให้รู้จักสิ่งใหม่
ความแปลกประหลาด หรือของวิเศษสิ่งใหม่ มีมากกว่าที่ธรรมชาติมีให้.

ที่จริง **ความไม่มีกิเลสบรรพชน** **ก็อยู่ตามธรรมชาติ** โดยไม่ต้องทำ
อะไรเลย; เช่นเวลาที่นอนหลับสนิท หรือเวลาบางครั้งบางคราวอารมณ์ไม่ถูกปรุงแต่ง
มากมาย จิตใจไม่ถูกรบกวน ก็มีความสบายชนิดนี้ แต่ว่าปล่อยไปตามบุญตามกรรม
หรือว่าตามธรรมชาติเกินไป. มันเป็นการพักผ่อนตามธรรมชาติ เพราะว่าสัตว์ที่มีชีวิต
ต้องนอนหลับพักผ่อน.

เวลาพักผ่อนนั้นไม่มีกิเลสเสียบแทงเหมือนกัน ก็เป็นแก่นั่นเดียวกันกับ
ตหังคนิพพาน คือมีเหตุปัจจัยเหมาะสม; ด้วยเราพยายามบ้าง, หรือเราพยายาม
จะปฏิบัติให้สิ้นกิเลส แต่ยังไม่ทันจะสิ้นกิเลส **มีความประจวบเหมาะ** ใดๆอย่างหนึ่ง
ทำให้กิเลสหยุด หรือระงับไปมากที่สุดชั่วคราว จนหลงไปว่าเป็นนิพพานจริงก็มี.

หรือว่าที่เราจะจัดจะทำเอาเอง เช่นไปในสถานที่ที่มีธรรมชาติ หรือมีสิ่ง
แวดล้อมอะไร ชวนให้ลืมตัวกู-ของกู; อย่างที่ผมยกตัวอย่างว่า มาที่สวนโมกข์นี้
คนเขารู้สึกสบายบอกไม่ถูก เพราะว่าสถานที่มันช่วยแวดล้อม ไม่ให้จิตถูกรบกวนด้วย
ตัวกู-ของกู ก็ **เป็นนิพพานบังเอิญ** ประจวบเหมาะชั่วคราวด้วยเหมือนกัน. เรา
จะเรียกมันอีกอย่างว่า นิพพานตัวอย่าง นิพพานขิมสองเป็นตัวอย่าง ให้เกิดความ
สนใจ.

อันแรกหรือขั้นแรก นิพพานมีอยู่อย่างนี้ แล้วก็มีประโยชน์ที่จะหล่อเลี้ยงชีวิตให้สดชื่น หรือว่าเป็นความพักผ่อนของชีวิตที่เพียงพอ. ถ้าพักผ่อนไม่พอ ก็เป็นโรคกำเริบมาถึงทางกาย; เช่นนอนหลับไม่พอนี้ จะเป็นโรคทางกาย หรือจะเป็นโรคร้ายถึงกับเสียชีวิตได้. ฉะนั้น การที่มีการพักผ่อนทางจิต แม้ชนิดชั่วคราวนั้น ก็เป็นการดีที่สุด ที่จะมีโอกาสเป็นโรคทางวิญญาณน้อยลง ทางกายก็สบายมาก; แม้อย่างนี้ ก็เรียกว่าเป็นนิพพานชนิดหนึ่งเป็น **อันค้ำแรก** เรียกว่า **นิพพานประจวบเหมาะ** ของสิ่งแวดล้อม เป็นจิตปราศจากความรบกวนของกิเลส เป็นได้สมัยหนึ่ง คือระยะหนึ่ง.

นิพพานขั้นที่ ๒, เรียกว่า **วิภังขณนิพพาน** นี้ไม่ปล่อยตามความประจวบเหมาะ ไม่ปล่อยให้หวังความประจวบเหมาะอย่างนั้น; เราจะทำให้ดีกว่านั้น มันก็มาถึงการจัดปรับปรุงเกี่ยวกับจิตโดยตรงนี้ ซึ่งไปป้องกันกับนิพพานยุคโบราณ ที่ถือเอาสมาธิหรือฌาน หรือสมาบัติเป็นนิพพาน แต่ทำได้ดีกว่า ทำได้ง่ายกว่า ทำได้เร็วกว่า. มีการเจริญรูปฌานในแบบที่ปรับปรุงแล้ว เป็นของพุทธศาสนาขึ้นมา แล้วก็มีโอกาสที่จะสงบเย็นอย่างนิพพาน เป็นความสุขยิ่งกว่าความสุขทางกามารมณ์หรือทางโลก ๆ จนเป็นที่พอใจได้ ในเวลาทันตาทันใจ คือไม่ต้องรอต่อตายแล้ว. นี้ถ้ามีความสามารถในการบังคับจิตเท่าไร ก็มีได้มากเท่านั้น แต่แล้วก็ไม่พ้นจากการที่เป็นของชั่วคราว เป็นสามายิกะเหมือนกัน คือเป็นชั่วที่บังคับจิตไว้ได้, เสร็จแล้วก็เป็นกุปฺปธรรม คือกลับกำเริบไปสู่ความไม่สงบ เมื่อไรอีกก็ได้ ฉะนั้น ยังเป็นสามายิกะ ยังเป็นกุปฺปธรรมเหมือนอันแรก.

นิพพานขั้นที่ ๓, ก็คือว่า เป็น **สมุจฺเจตนิพพาน** ขั้นที่ ๒ นั้นเรียกว่า **วิภังขณนิพพาน** ขั้นที่ ๓ นี้เรียกว่า **สมุจฺเจตนิพพาน** คือ **เฉียบขาด** เต็ดขาดลงไป. นี้ถึงถึงการที่ทำให้กิเลสจริง ๆ สิ้นไป ด้วยการถูกตัดราก ตัดเหง้า ตัดเหตุปัจจัยของมัน.

กิเลสชนิดไหน ประเภทไหน สิ้นไปด้วยลักษณะอย่างนี้ ก็เรียกว่าสมุจเฉตนิพพานได้
๕ ๕
ทรงนิน.

สมมติว่ากิเลสมีอยู่ ๑๐ ชนิด เราทำให้มันสูญสิ้นไปทั้งรากเหง้าได้ ๓ ชนิด
ก็เป็นสมุจเฉตนิพพานชนิดหนึ่ง, ถ้ามันได้ไปถึง ๕ ชนิด ก็เป็นสมุจเฉตนิพพานอีก
ชนิดหนึ่ง, ถ้าทำได้หมดก็เป็นสมุจเฉตนิพพานสูงสุด. อย่างนี้เขาไม่เรียกว่าชั่วคราว
เพราะว่ากิเลสได้สิ้นไป, กิเลสนั้นสิ้นไปโดยแท้จริง ไม่หวนกลับมาอีก; เพราะฉะนั้น
มันจึงไม่เป็นของชั่วคราวสำหรับกิเลสนั้น. ที่มันก็ไม่เป็นกุปปธรรม มันกลายเป็น
อกุปปธรรม แปลว่า ไม่กลับกำเริบ. นี่เป็นนิพพานที่เด็ดขาดหรือแท้จริง โดยอาศัย
การตัดรากเหง้าของกิเลสออกไปได้.

ที่มันมีนิพพานประเภทแท้จริง คือ สมุจเฉตนิพพาน นี้ มันก็ยังอาจจะ
หรือถ้าต้องการ **แบ่งออกไปเป็นชนิด ๆ ก็ได้** แล้วแต่ว่าอาศัยสติปัญญาชนิดไหน มาเป็น
เครื่องช่วยตัดรากเหง้าของกิเลส; ตามหลักที่บัญญัติขึ้นชั้นหลัง ยังไม่เคยพบในพระ-
ไตรปิฎก แต่ว่าก็มีเหตุผลที่ยอมรับไว้ได้ โดยหลักมหาปเทศ.

นี่พูดกันโดยหลักเกณฑ์ ก็ว่า ถ้าความ **สิ้นกิเลส** เป็นไปได้ **เพราะอาศัยสติ**
ปัญญา ที่มองเห็นอนัตตาอย่างออกหน้าที่สุด นิพพานนั้นเขาเรียกว่า **สุญญตนิพพาน**
- **นิพพานที่อาศัยสุญญตาเป็นกำลังสำคัญ**, นิพพานที่อาศัยอนัตตาหรือสุญญตาเป็น
กำลังสำคัญ นี้ก็เรียกว่า **สุญญตนิพพาน**. ถ้านิพพานนั้นได้อาศัยสติปัญญาของการ
เห็นอนิจจังอย่างออกหน้า นิพพานนั้นก็เรียกว่า **อนิมิตตนิพพาน**, แต่ถ้าสติปัญญา
มันอาศัยความทุกข์ เห็นความทุกข์มาออกหน้า แล้วนิพพานขึ้นมา นิพพานนั้นเป็นสิ่งที่
ที่เรียกกันว่า **อัปปีหิตนิพพาน**.

ชื่อนิพพานที่กล่าวมา เป็นภาษาที่เขาเรียกว่าภาษาอภิธรรม เป็นภาษาที่ลึก
ไปกว่าภาษาธรรมดา; แต่ที่จริงนั้น มันก็เห็นทั้งอนิจจัง ทุกขัง อนัตตากลมกลืนกันอยู่
ในนั้น ทั้ง ๓ อย่าง; หากแต่ว่าบางคน หรือบางกรณีเห็น **หนักไปแต่ในแง่ของ
อนัตตา**, บางคนก็ **หนักไปในแง่ของอนิจจัง** บางคนก็ **ทุกขัง** แล้วแต่อุปนิสัยสันดาน
สิ่งแวดล้อมของบุคคลคนหนึ่ง ๆ ทำให้จิตใจของเขาจะมองเห็นปัญหาในแง่ของทุกขัง
หรืออนิจจัง หรืออนัตตา เป็นแง่เด่นที่สุด. แต่**ความจริง** มันมีอยู่ว่า **ถ้าเห็นอนิจจัง
ก็ต้องเห็นทุกขัง, เห็นทุกขัง ก็ต้องเห็นอนัตตา.**

เราจะไม่แบ่งเป็น ๓ ชนิดอย่างที่กล่าวมานี้ก็ได้ แต่เมื่อศึกษากันอย่างละเอียด
แล้ว เห็นได้ว่ามีอยู่อย่างนี้; แล้วที่**สำเร็จประโยชน์โดยมากที่สุด คือเห็นอนัตตา**
- **เห็นความไม่ใช่คน** นี้ แล้วจึงมีความสิ้นไปแห่งกิเลส. การที่เห็นเพียงอนิจจังรุนแรง
นั้น มันก็พ้นได้ เพราะว่าเห็นอนัตตาเหมือนกันโดยแฝงอยู่ในนั้น.

ที่นี้บางเวลา คนเรา**ตั้งต้นด้วยการเห็นความไม่ใช่** รุนแรงก่อน; ถ้า
สังเกตดูก็จะเข้าใจได้ บางคน บางกรณี บางเวลา **ตั้งต้นการเห็นความไม่ใช่** อย่างรุนแรง
แล้วก็**ไม่ไปคำนึงถึงอนัตตา** อะไร; เมื่อบอกว่าไม่ไหวมีแต่ความเปลี่ยนแปลง ไม่มีตัว
จริงเลยนี้ **อนัตตาเลยแฝงอยู่ในความเปลี่ยนแปลงนั้น** แล้วก็**ไม่หวังที่จะยึดอะไรเป็น**
ตัวกู - ของกู.

บางกรณี บางคน **ความทุกข์บีบคั้น** ก็เห็นแต่ในแง่ของความทุกข์; ความ
ทุกข์บีบคั้นอยู่เรื่อย ก็มองเห็นว่า โอ๊ย, ไม่มีอะไรไว้อัย มีแต่ความทุกข์ทั้งนั้น. **สิ่งที่**
เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ไม่มีอะไร มีแต่ความทุกข์ทั้งนั้น เห็นรุนแรงไปในแง่ของความ
ทุกข์ มันก็**ไม่ยึดถือสิ่งทั้งหลายทั้งปวง** ที่มีแต่ความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปทั้งนั้น. อาศัย

ความเห็นทุกชั้น^๕ เป็นพื้นฐาน เป็นรากฐานมาออกหน้า มาทำให้หยุดยั้งมันถ้อมมัน หรือทำลายความยึดมั่นถ้อมมันเสียได้.

การแบ่งนิพพานเป็น ๓ อย่างเช่น^๕ คงจะถือเป็นหลักสำคัญกันอยู่ยุคหนึ่ง ฉะนั้น จึงมีพูดถึงกันมาก และแม้แต่เขียนรูปภาพนิพพาน ก็เขียนเป็น ๓ ชนิดอย่าง^๕. เขาเขียนรูปภาพนิพพานเป็นแก้ว ๓ ทวง หรือ ๓ ชนิด ตามที่เรียกว่า สุนฺณุตตนิพพาน, อนิมิตตนิพพาน อัปฺปณิหิตตนิพพาน.

สิ่งที่เรียกว่า “นิพพาน”^๕ บางทีก็เรียกว่า “วิโมกข์” บางทีก็เรียกว่า “วิมุตติ” ชื่อไม่ค่อยเหมือนกัน ; แต่เนื้อแท้หรือความหมายมันเหมือนกัน คือปราศจากทุกข์หรือว่าดับไปแห่งทุกข์ หรือหลุดพ้นไปได้จากความทุกข์.

๕ คุณพ่ung แล้วทบทวนดูให้ดีๆ นิพพานมีความเป็นมาอย่างไร, คือประวัติศาสตร์ของนิพพานได้เกิดขึ้นในโลกอย่างไร ทั้งแต่มนุษย์รู้จักการมรณเป็นนิพพาน รู้จักความสงบจิตเป็นนิพพาน รู้จักความไม่มีแห่งกิเลสเป็นนิพพาน มันไม่ใช่อันเดียวกัน. ความไม่มีกิเลสสามารถเป็นนิพพาน^๕ ก็ยังแบ่งได้เป็น grade ที่ต่ำกว่า, แล้วก็สูงขึ้นมา แล้วก็ดีที่สุด, แล้วชนิดที่สุคนั้น ก็ยังมีการแบ่งได้ตามความรู้ ที่อาศัยอะไร เป็นรากฐานชั้นต้น ก็แบ่งได้เป็น ๓ อย่างอีก. นี่คือพวกแบ่ง พวกวิจัยออกไปเป็น อย่างๆ โดยการวิเคราะห์ดู. ในเมื่อเข้าใจหลักเกณฑ์เหล่านี้แล้ว ก็ไปมองเห็นได้เองว่า ความสงบเย็น^๕ นั้น มีอยู่หลายชนิด สูงต่ำกว่ากัน ความสงบเย็นชนิดไหนเป็นอย่างไร ; เราเรียกว่า ความหายโรค. สภาพที่ไม่มีโรคทางวิญญาณ^๕ มีอยู่หลายชั้นเหมือนกัน ๕ ชั้นหนึ่งก็มีหลายชนิด ชนิดหนึ่งก็มีอยู่หลายชั้น อย่างนี้เป็นหลักชั้นต้น พูแต่หัวข้อ เป็นหลักชั้นต้น สำหรับจะกำหนดจดจำไว้.

เรามีโรคทางกาย มีโรคทางจิต มีโรคทางวิญญาณ ก็ทำให้หายไปได้ โดยวิธีที่ว่า หายชั่วคราว เพราะประจวบเหมาะของสิ่งแวดล้อม, หรือว่าหายชั่วคราว เพราะเราบีบบังคับไว้ได้, หรือว่าหายเด็ดขาด เพราะเราตัดต้นเหตุของมันได้หมดจด. การที่จะตัดต้นเหตุของมันได้ ก็มีว่า จะอาศัยอนิจจัง หรืออาศัยทุกขัง หรืออาศัยอนัตตา; เอาความรู้อันไหนมาตัดต้นเหตุของมันโดยเฉพาะ ก็แล้วแต่บุคคลนั้น ๆ เขาชินอยู่กับอะไร หรือว่าเหมาะที่จะเห็นอะไร.

แบ่งนิพพานตามหลักของภาษา

ที่นี้ ก็อยากจะพูดถึงคำว่านิพพาน ในทางภาษาศาสตร์ นี้ก็ควรรู้สำหรับผู้ที่ยังไม่รู้. เมื่อเอาภาษาเป็นหลัก นิพพานก็แบ่งไปตามหลักของภาษา กลายเป็นว่า **นิพพานของสิ่งที่มีความร้อน คือ ความเย็นลงของสิ่งที่มีความร้อน**; คำว่า นิพพาน จึงมี **ไขแก้ววัตถุ** ของ ก็ได้ **ไขแก้วสัตว์เดรัจฉาน** ก็ได้ **ไขแก้วมนุษย์** ก็ได้.

นิพพานที่ **ไขแก้ววัตถุ** ก็คือวัตถุของร้อน อะไรมันเป็นวัตถุร้อน แล้วมันเย็นลง ๆ เย็นลง นั่นก็เป็น **นิพพานของวัตถุ** นั้น. เช่นถ่านไฟแดง ๆ เมื่อตะกุกตัวอย่างมา เอาคีมคีบออกมาจากเตาแล้ววางลง มันก็เปลี่ยนสี จากสีขาวเป็นสีเหลือง จากสีเหลืองเป็นสีแดง เป็นสีดำในที่สุกนั้น; เย็นลงแห่งถ่านไฟนั้น ๆ คือนิพพานแห่งถ่านไฟนั้น.

ของร้อนอย่างอื่น ๆ อาหารที่เราจะกิน ถ้ายังร้อนกินไม่ได้ น้ำชา กาแฟ ร้อนเกินไป กินไม่ได้ ต้องรอให้มันนิพพานเสียพอสมควรก่อน แล้วจึงจะกินเข้าไปได้.

นี่นิพพานแห่งวัตรผู้มีมากมาย พุทกัณอยู่ในบ้านเรือน; เด็ก ๆ ก็พูดเป็น ร้องตะโกนว่า ข้าหรือว่าแกงนี้ มันนิพพานพอสมควรแล้ว มากินเถอะ. นี่เป็นภาษาชาวบ้านพูดในบ้านเรือน เย็นแห่งวัตร หรือนิพพานแห่งวัตร.

นิพพานแห่งสัตว์เดรัจฉาน ก็หมายความว่าสัตว์เดรัจฉานตัวนี้ เย็นแล้ว, ร้อนของสัตว์เดรัจฉาน คือความร้ายกาจของมัน มันจะกัดเอา หรือมันจะทำอันตรายอย่างใดอย่างหนึ่ง. ถ้าเราฝึกมันดี ขจัดความโหดร้ายหรือพิษร้ายของมันออกไปเสียได้ เป็นสัตว์ที่ปลอดภัยโดยประการทั้งปวงแล้ว ก็เรียกว่าสัตว์เดรัจฉานตัวนี้ มันก็นิพพานแล้ว ไม่ใช่ตาย.

นิพพานของคน ก็คือว่ากิเลสไม่รบกวน มีความเย็น เย็นชั่วคราว หรือเย็นตลอดกาลก็ตามใจ นี่เป็นนิพพานแห่งคน. อย่าลืมข้อสำคัญที่สุดข้อหนึ่ง คือนิพพานเป็น ๆ ไม่ใช่ต่อตายแล้ว. นิพพานต่อตายแล้วนั้น คนโง่พูด ยิ่งกันยังไม่พบในพระคัมภีร์ ที่ว่านิพพานต่อตายแล้ว; ตายแล้วจึงนิพพาน จะไปมีประโยชน์อะไรกันจะมีประโยชน์แก่ใคร. มันต้องนิพพานเป็น ๆ นี้ แล้วมันเย็นได้เท่าไร ก็เป็นนิพพานเท่านั้น; พอเข้าโลงไปแล้ว ก็ไม่ต้องพูดถึงแล้ว; ถ้าพูดถึงก็มันเป็นเรื่องพูดอย่างสมมติ พูดอย่างมีความต้องการอย่างอื่น.

แต่มันมีสิ่งที่ทำให้ฉันอยู่ได้อย่างหนึ่ง ก็คือว่า คน นี้ทำลายร่างกาย, ทำลายสังขารลงไปด้วยนิพพานชนิดไหน? ถ้าคน นี้ เขาตายลงไปด้วยนิพพานชนิดที่กิเลสยังมีเหลือ อยู่ก็เรียกว่า เขานิพพานลงไปด้วย สอุปาทิเสสนิพพาน. ถ้าเป็น พระอรหันต์ ร่างกายแตกดับลงไป ก็เรียกว่า ร่างกายนี้ แยกดับ ลงไปด้วยอุปาทิเสสนิพพาน; เพราะว่าจิตใจของเขาเวลานั้นมีอยู่ หรือประกอบอยู่ด้วย

อนุปาติเสสนิพพาน ไม่มีกิเลสเหลืออยู่เลย. ฉะนั้น การตายของเขานั้น ตายด้วย นิพพานชนิดนี้; ถ้าผิดจากนี้ ก็ล้วนแต่ตายด้วย สอุปาทิเสสนิพพาน คือ นิพพานที่ยังมี กิเลสเหลืออยู่.

ที่จะไปเกิดอีกเป็นอย่างไร ไม่ต้องพูดถึง บัวยการ; นี้เราจะพูดกันที่มัน เห็นชัดอยู่เดี๋ยวนี้ : ถ้า **คนปฏฺยุบนตายลง** ก็หมายความว่า ตายลงไปด้วยกิเลส คือ **ไม่มี นิพพาน**. ถ้าจะถือว่าเขาตายด้วยตักขนิพพาน เวลานั้นเขาสงบดี มันก็ได้เหมือนกัน; แต่มันไม่ขึ้นถึงระดับหรือมาตรฐาน เพราะฉะนั้น ไม่มีใครพูดกัน; แล้วก็จะไม่พูดกันถึง นิพพานอย่างอื่นดอก; ถ้าตายลง เขาเพิ่งเล็งไปในข้อที่ว่า ตายลงด้วยอนุปาติเสสนิพพานหรือไม่ เท่านั้นแหละ.

คุณจะตายลงด้วยนิพพานชนิดไหน ก็ไปคอยสังเกตดูตนเอง คงจะมีประโยชน์ เพราะอาจจะตายเมื่อไรก็ได้ : อุบัติเหตุตายเมื่อไรก็ได้ หรือว่าตายไปตามธรรมชาติ เมื่อแก่เมื่อเฒ่าก็ได้; เตรียมพร้อมที่จะรู้ว่า มันจะตายลงด้วยนิพพานอะไร ในเมื่อ จิตใจมีสภาพเป็นอย่างไร. พุทธภาษาที่เรากำลังพูดอยู่ก็คือว่า **จะตายลงด้วยสภาพของ จิตปราศจากโรคชนิดไหน**.

นิพพาน เป็นเรื่องของ คนเป็น

ที่นี้ ก็ได้พูดแล้วว่า **นิพพานนี้ เป็นเรื่องของคนเป็น** ไม่ใช่เรื่องของ คนตาย หรือคนตายแล้ว ก็ต้องชี้ให้เห็นกันต่อไปอีกว่า จะมีได้อย่างไรในชีวิตที่เป็น ๆ อยู่ **จะนิพพานได้อย่างไร? ทำไร? หรือว่าทั้งบรรพชิต ทั้งฆราวาส ทั้งชาวบ้าน**

ทั้งชาววัดนี้ จะเกี่ยวข้องกับสิ่งที่เรียกว่านิพพานได้อย่างไร คือว่าจะอยู่ในสถานะที่ปราศจากโรคได้อย่างไร? ก็จะต้องพูดถึงสิ่งที่เรียกว่า วิหารธรรม ที่มีได้ในชีวิตประจำวัน.

วิหารธรรม แปลว่า ธรรมเป็นเครื่องอยู่; หมายความว่าเรามีชีวิตที่มีลมหายใจอยู่มากด้วยความรู้สึกอย่างไร ความรู้สึกอย่างนั้น เรียกว่า วิหารธรรมอันหนึ่งๆ. ถ้าถือตามหลักของพุทธศาสนา อยู่ในขอบเขตของพระพุทธศาสนา เอาพระพุทธเจ้าเป็นหลัก ก็จำแนกวิหารธรรมออกเป็น ๔ เรียกว่า วิหารธรรมที่เป็นทิพย์, ทิพย์หรือของทิพย์นี้, วิหารธรรมที่เป็นพรหม, วิหารธรรมที่เป็นอริยะ, แล้วก็วิหารธรรมที่เรียกชื่อว่า สุญญตาวิหาร.

วิหารธรรมที่เป็นของทิพย์ เรียกว่าทิพย์วิหาร ทิพย์วิหาร ฟังดูเพราะมาก, ทิพย์วิหาร ทิพย์วิหารธรรม มีชีวิตอยู่ด้วยทิพย์วิหาร หรืออยู่ในวิหารที่เป็นทิพย์; หมายความว่า เวลานั้น เรามีจิตใจประกอบอยู่ด้วยความสงบเย็น ที่มาจากรูปฌาน ๔ ชนิดแท้จริง หรือชนิดที่แรกเริ่ม หรือว่ามันมีความรู้สึกในขั้นแรกเริ่มที่จะเป็นอย่างนั้น คือจิตของเราสบาย ไม่มีอะไรรบกวน แล้วก็เรียกว่าทิพย์วิหารนี้ทั้งนั้น, แม้ว่าเราจะไม่รู้จักเรียกมันว่าปฐมฌาน ทุตติฌาน ตติยฌานอะไร. เมื่อพระพุทธเจ้าท่านเป็นทารกในงานแรกนาขวัญท่านก็มีทิพย์วิหารนี้. เพียงปฐมฌานเท่านั้น ก็ทำให้เราสบาย ไม่มีอะไรรบกวน, จิตสงบลึกพอสมควร เรียกว่าเวลานั้นเราอยู่ในทิพย์วิหาร.

ถ้าสูงไปกว่านั้นเป็น พรหมวิหาร ก็คือว่า เราอยู่ด้วยความรู้สึกเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ตลอดเวลา แล้วมีความสุข มีความพอใจในความรู้สึกอันนั้น; อย่างนี้เรียกว่าอยู่ในพรหมวิหาร ในวิหารอย่างพรหม ซึ่งบาง

เวลาเราก็มีได้ทั้งชาวบ้านและชาววัด. สมมติว่าเราเอื้อเฟื้อช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความเมตตา
กรุณา แล้วมานั่งสบายใจอยู่ ก็น่าที่ กี่ชั่วโมงก็ตามใจ อย่างนี้เรียกว่าเราอยู่ในวิหαρ-
ธรรมที่เป็นพรหม ที่นี่ เต็มวัน ไม่ใช่ต่อตายแล้ว. ถ้าผมพูดละก็ขอให้เข้าใจเถอะ
๔๔ และ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ไม่พูดอย่างต่อตายแล้ว เหมือนอย่างที่เขาคูตกัน.

ที่นี่ ถ้าว่ากิเลสไม่รบกวน, พระอรหันต์ไม่มีกิเลสรบกวน ท่านอยู่ด้วย
ความรู้สึกที่กิเลสไม่รบกวน อย่างนี้เขาเรียกว่า อริยวิหαρ. ถ้าเราจะมีอริยวิหาร์กันบ้าง
ก็ขณะที่เรามีจิตใจเหมือนพระอริยเจ้า ซึ่งโลกะ โทสะ โมหะไม่รบกวน ; เย็นถึงขนาดนั้น
แม้ชั่วคราว ชั่วขณะ อย่างนี้ก็เรียกว่าเป็นอริยวิหาร์ได้โดยอนุโลม.

ส่วนอันสุดท้าย ที่เรียกว่า สุนฺญตาวิหาร์ นั้น อยู่ด้วยความรู้สึกว่าง ไม่รู้สึก
ในสุข ที่เกิดจากอะไรเหล่านี้, อยู่ด้วยจิตที่ว่าง จากความรู้สึกในอะไร. แม้ว่าในขณะนั้น
จะรู้สึกว่ามีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, มีรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส, เข้ามาแตะต้อง
ก็ไม่รับเอา ในฐานะที่ว่าจะเป็นตัวกูหรือเป็นของกูนี้; แปลว่า เป็นอยู่ด้วยความ
รู้สึกที่ว่างจากตัวกู-ของกู เราก็เรียกว่า สุนฺญตาวิหาร์.

วิหาร์ธรรมมี : ทิพยวิหาร์ พรหมวิหาร์ อริยวิหาร์ และ สุนฺญตาวิหาร์
เป็น ๔ วิหาร์อยู่; เหมือนกับบ้าน ๔ หลัง, วิหาร์ ๔ หลัง อย่างนี้; เข้าไปอยู่ใน
หลังไหน ก็เรียกว่าเป็นอย่างนั้น. ถ้าคุณศึกษาให้ดี คุณจะพบได้ว่า มีได้ในชีวิตนี้
แม้ในพวกราวาส. ฉะนั้น ไปศึกษาเรื่องความรู้สึกของจิตใจนี้ให้มาก ๆ จะพบได้;
เพราะว่า เรื่องต่อตายแล้วไม่มีประโยชน์. ถ้าจะรอต่อเป็นพระอรหันต์แล้ว ยังไม่รู้
ว่าเมื่อไร ก็รับเอาชนิดตัวอย่าง หรือชิมลอง หรือเท่าที่มันจะมีได้กันเสียแต่เต็ยวันเถอะ.

พยายามให้เข้าถึงวิหารนี้ อย่างใดอย่างหนึ่ง ตามที่มันจะเหมาะสม : บางเวลาก็นั่งอยู่ด้วยความรู้สึกสงบ หยุตหนึ่ง, บางเวลาก็นั่งอยู่ด้วยความรู้สึกเมตตา กรุณา อิมอก อิมใจ, บางเวลาก็นั่งอยู่ด้วยความรู้สึกที่เราารู้สึกอยู่ว่า เรากำลังไม่ถูกกิเลสรบกวน, บางเวลาเราก็จะนั่งอยู่ด้วยจิตใจที่มีความว่าง ไม่รู้สึกอะไรที่จะเป็นเรื่องเป็นราว แต่ว่าสบายอยู่ในตัวมันเอง คือว่างอยู่ในตัวมันเอง แล้วก็ไม่มีทุกข์อยู่ในตัวมันเอง ไม่ต้องรู้สึกก็ได้. นี้เรียกว่าวิหารธรรม คือภาวะที่ปราศจากโรคเหมือนกัน, ปราศจากความเสียบแทงของโลกด้วยเหมือนกัน.

ขอให้สังเกตว่า มัน **ไม่มี** สิ่งที่เรียกว่า **นิริยวิหาร** หรือ **มณฺษยวิหาร** ; เพราะนิริยวิหารนี้ไม่ไหว มันทนไม่ไหว ไม่มีใครจะเข้าไปอยู่. มณฺษยวิหารมันก็ไม่ไหวเหมือนกัน มันเหวี่ยงไหลโคลย้อย; นั่นคือมณฺษยวิหาร ขวนขวายอยู่ตัวเป็นเกลียวเพื่อจะเป็นอย่างนั้นเพื่อจะเป็นอย่างนี้ มันก็ทนไม่ไหวเหมือนกัน. ไม่มีนิริยวิหาร หรือนรกวihar ไม่มีมณฺษยวิหาร; แต่โผล่ไปมีทิพยวิหาร พรหมวิหาร อริยวิหาร สุญญตา-วิหารที่น่าชื่นอกชื่นใจ.

นิริยวิหาร ถ้ามี ก็มีสำหรับสัตว์นรก ในขณะนั้น เราไม่ต้องการ เราไม่พูดถึงดีกว่า. เมื่อจิตใจร้อนเป็นไฟเผา หรือว่าใจเป็นสัตว์เดรัจฉาน หรือหัวเป็นเปรต หรือกลัวเป็นอสุรกาย ก็มีเหมือนกันแหละ; มันก็อยู่ในวิหารอย่างนั้นไม่ไหวไม่มีดีกว่า. หรือ เป็นมณฺษยวิหาร อยู่ด้วยความวิตกกังวล เหวี่ยงไหลโคลย้อย มันก็ไม่ไหวไม่น่าสนใจ แล้วมันเป็นของที่ทนยาก มันเปลี่ยนไป เปลี่ยนมา ผลุบผลับๆ จะนั่งอยู่หนึ่งๆ ไม่ได้ ไม่เหมือนนั่งอยู่ในวิหาร ๔ ชนิดที่กล่าวแล้ว.

ถ้ามีนิริยวิหาร หรือ มนุษยวิหาร ได้ ก็ไม่ใช่ภาวะที่ปราศจากโรคทางวิญญาณ เพราะฉะนั้นไม่พูดถึง เพราะวัน^๕หรือเรื่อง^๕ เรากำลังพูดถึงเรื่องภาวะที่ปราศจากโรคทางวิญญาณ ; ดังนั้นจึงพูดได้แต่ทิพยวิหาร พรหมวิหาร อริยวิหาร สุธมฺมาวิหาร ซึ่งเป็นนิพพานชนิดโคชนิกหนึ่ง ชั้นโคชนหนึ่ง ระดับโคระดับหนึ่งอยู่ในตัวมันเอง.

สภาวะปราศจากโรคทางวิญญาณ มีหลักที่จะอธิบายได้ดังนี้. ถ้าอยากได้ก็ขยันไหว้ครู เพื่อจะได้ทำตามครูด้วยชีวิตจิตใจทั้งหมด : สพุทฺถุ สพุทฺทสุสวี่ ชินอจฺจริโย มม - อาจารย์ของเรา^๕รู้^๕สิ่ง^๕ทั้ง^๕ปวง เห็น^๕สิ่ง^๕ทั้ง^๕ปวง ชนะ^๕มาร^๕แล้ว, มหาการุณิก สดฺธา สพุทฺโลกติกิจฺจโก - เป็นผู้^๕สั่งสอน^๕ที่มี^๕กรุณา^๕อันใหญ่หลวง เป็นนายแพทย์ผู้รักษาเยียวยาโรคของสัตว์^๕ทั้ง^๕ปวง ^๕ดังนั้น; ^๕นี่ถึง^๕ไว้เสมอ จะมีความแน่นแฟ้นมั่นคงในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในนิพพาน.

เมื่อเป็นนายแพทย์ทางวิญญาณได้แล้ว การเป็นนายแพทย์ทางวัตถุทางกาย^๕ก็เป็นของง่าย.

เอาละเวลาที่กำหนดไว้ก็หมด.

โอบาหลลลลลล

การบรรยายในครั้งนั้
เป็นการบรรยายพิเศษ,
เป็นเรื่งสั้ที่จะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่จะลลลลล.

ครั้งนั้พูดตามความต้องการของสมาชิกจำนวนหนึ่ง ซึ่งจะต้องลลลลล
แล้วก็ต้องการจะได้ฟังเป็นพิเศษ ถึงเรื่งที่้เป็นประโยชน์แก่การที่้จะลลลลล ออก
ไปเป็นขรรวาล.

สำหรับประโยชน์หรือหน้าที้ ที่้ผู้ลลลลลไปแล้วจะต้องทำ จนได้รับ
ประโยชน์นั้น มันก็เนื่องกันอยู่กับการบวขเข้ามามี **ถ้าเราบวขว่าบวขเข้ามามีเพื่อ**

ประโยชน์อะไร ; การลาสิกขาออกไป ก็หมายความว่าได้รับสิ่งนี้, ประโยชน์อันนั้นกลับออกไป. นี่เป็นคำตอบที่ถูกต้องที่สุด.

ประวัติธรรมเนียมการบวช

สำหรับการให้ **คนหนุ่มบวชชั่วคราว** ช่วงขณะนี้เป็นธรรมเนียมมาแต่**เด็กคำบรรพ** คือว่า รู้ไม่ได้ว่านานสักเท่าไร; คือก่อนพุทธกาลก็เห็นจะมีอยู่แล้ว คำว่าบวชในกรณีอย่างนี้ ไม่ใช่บวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนา แต่หมายถึงการเข้าไปอยู่ในอาศรมใดอาศรมหนึ่ง ซึ่งมีครูบาอาจารย์ควบคุมตลอดเวลาระยะหนึ่ง จนกว่าจะครบตามหลักสูตร แล้วก็ลาสิกขาออกมา เพื่อจะไปอยู่บ้าน. **คนที่ผ่านหลักสูตรในอาศรมหนึ่ง ๆ อย่างสมบูรณ์แล้วกลับออกมาอย่างนี้ เขาเรียกว่าบัตติค** ฉะนั้น คำว่า **“บัตติค”** นี้ใช้ในกรณีเช่นนี้ ในอินเดียมาตั้งแต่ไม่รู้ว่ามีนานเท่าไร จนเดี๋ยวนี้ก็ยังมีใช้อยู่.

ทีนี้ถ้าว่าไปอยู่ในอาศรมชนิดที่ **ไม่กลับออกมาเป็นฆราวาส** แต่ปฏิบัติเพื่อทำลายกิเลส จนสิ้นสุดหลักสูตรไปแล้ว เป็นที่พอใจของครูบาอาจารย์แล้ว เรียกว่าจบหลักสูตรนั้นแล้ว ก็เป็นนักบวชตลอดไป; อย่างนี้เขา **เรียกว่าสามี หรือ สวามี. สวามี** แปลว่า **นาย, สามี** ก็ตาม. **สามี เป็นคำบาลี, สวามี เป็นคำสันสกฤต** คำนี้แปลว่านาย. เดี่ยวนี้คนนี้เขาเป็นนายตัวเองได้แล้ว ไม่ต้องมีใครมาช่วยเป็นนาย; อย่างนี้เขาเรียกว่า **สวามี** คือบังคับกิเลสได้ ปกครองตัวเองได้ อยู่เหนือกิเลส เหนือความชั่ว อย่างนี้เรียกว่า **สวามี. ถ้าหากว่า จะต้อง ออกมาเป็นฆราวาส ก็เรียกว่าบัตติค.**

วิชาที่เขาสอน สำหรับผู้ที่จะกลับออกมาเป็นฆราวาส เป็นมัดเทศน์ ก็มีเพียงเรียกว่าข้อเดียวก็ได้ คือ การบังคับตัวเองให้ได้. นั่นคงจะดีเป็นหลักว่า รู้ว่าดีชั่วนั้นมันไม่ยาก พุกกันไม่ก็คำก็รู้; แต่ว่า การที่จะบังคับตัวเองให้เว้นความชั่ว และปฏิบัติความดีให้ได้ นั้นยากมาก; ลำพังพุกกันก็ไม่สำเร็จ, ปฏิบัติอยู่อย่างเคร่งครัด เคร่งเครียดมันก็ยังไม่ค่อยจะสำเร็จ. ฉะนั้นจึงต้องทำไประยะหนึ่ง จนกว่าครูบาอาจารย์จะบอกว่า เออ นี่ใช้ได้, จึงจะลาออกมาเป็นฆราวาสที่ดี.

เรื่องนั้นมันก็จะเปรียบเทียบกันได้อีกกับเรื่องเก่าแก่คือคำบรรพ์ เกินกว่านั้นไปอีก ก็คือเรื่องที่ว่า มานพคนหนุ่มนี้ ออกไปหาฤๅษีไซไฟร ในตงในป่า ที่ว่ามีชื่อเสียง ไปศึกษาศิลปศาสตร์; เป็นที่พอใจแล้วก็กลับมาครองบ้านครองเมือง สามารถเอาชนะปัญหาต่างๆ ได้ ในทางบ้านเมือง. นั่นมันเรื่องบ้านเมือง เรื่องโลก เรื่องเป็นอยู่อย่างโลก ๆ มีฝีมือในการใช้อาวุธ รู้จักอะไรต่างๆ ที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับโลก ๆ มาก. ส่วนที่ไปอยู่ในอาศรม เพื่อที่รู้จักตัวเองให้ละเอียดนั้น เป็นเรื่องทางธรรม หรือทางจิตทางวิญญาณมาก.

เดี๋ยวนี้เราก็อยู่ในพวกหลังนี้คือ ขวบขั้วคราวตามประเพณี หรือว่าคือโอกาสจวยโอกาสบวชในระหว่างปีตภาค อย่างนั้นมันก็มีความมุ่งหมายอย่างเดียวกัน เพื่อเข้าไปอยู่ในกรอบหรือระเบียบสำหรับปฏิบัติ. ที่เรียกว่าอาศรม, อาศรมนั้นเขาไม่ได้หมายความว่า เป็นสำนักฤๅษี สำนักโยคีอะไร เขาหมายถึงระเบียบปฏิบัติ ที่ต้องปฏิบัติพร้อมกันมาก ๆ ก็เลยเรียกที่อยู่ของคนปฏิบัติกันมาก ๆ อย่างนั้นว่า อาศรมไปเสียด้วย.

การมาสู่อาศรมบรรพชิต เป็นเรื่องฝึกบังคับตัวเอง

เราออกมาสู่อาศรมอย่างบรรพชิตสักหนึ่ง, ออกมาเข้าอาศรมนี้ โดยหวังว่าเราจะได้รับประโยชน์เป็นพิเศษ. บางคนก็รู้ว่าประโยชน์นั้นคืออะไร, บางคนก็ยังไม่รู้สองดูเท่านั้น : เขาวามันคงจะมีประโยชน์ก็เอา, เขาว่าจะได้บุญก็เอา. แต่ถ้าว่าจะเอาประโยชน์กันแล้ว ความหมายก็จะอยู่ตามเดิม คือว่า **เข้ามาสู่ระเบียบปฏิบัติที่เป็นการบังคับตัวเอง** อย่างสุดความสามารถ.

เมื่อเราเป็นฆราวาสอยู่ก่อนนั้น มันมีแต่ความรู้ที่เรียน ๆ ท่อง ๆ จำ ๆ หรือเข้าใจ แต่ไม่สามารถบังคับตัวเองให้เป็นอย่างนั้นได้ : เรียนรู้เรื่องศีล เรื่องอะไรก็รู้ แต่ไม่สามารถจะบังคับให้ทำได้ตามนั้น. โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือการควบคุมตัวเองไม่ให้ไปตามอำนาจของกิเลส, หรือว่าความออกถล่นออกหนต่อความบีบคั้นของกิเลส ในฆราวาสมันไม่มี. เพราะว่าเขาไม่ต้องการ, เพราะว่าการปล่อยไปตามอำนาจของกิเลสนั้นมันสนุกสนานเอร็ดอร่อย เรียกว่าความสุขอย่างฆราวาส แล้วมันเลยชอบเขต จนกลายเป็นความทุกข์, หรืออาจที่จะกลายเป็นความทุกข์ เมื่อไรก็ได้; ถ้าเราไม่สามารถจะห้ามล้อ ไม่สามารถจะควบคุม สิ่งที่เรียกว่ากิเลส.

ฉะนั้น ถ้าออกมาบวชเสียสักคราวหนึ่ง **บวชจริง** กัน ไม่ใช่บวชเล่น ๆ กัน มันก็มี **โอกาสที่เป็นการบังคับตัวเอง** อย่างจริงจังระยะหนึ่ง เดือนหนึ่ง สองเดือน สามเดือน แล้วแต่จะบวชได้; อย่างนี้คือประโยชน์หรืออานิสงส์ ที่มันจะได้จริง ๆ. ถ้าฝึกจากนี้ ก็ได้อานิสงส์อย่างละเมอ ๆ ตามประเพณี; เพราะฉะนั้น ขอให้ผู้ที่ขอลาสิกขา มองเห็นสิ่งนี้ ที่เป็นวัตถุประสงค์มุ่งหมายของการบวช เป็นข้อแรก หรือเป็นข้อสำคัญ.

เรื่องนอกนั้นมันเป็นผลเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่นว่า จะมีโอกาสศึกษาเป็นพิเศษ
 อย่างนี้ในหลักธรรมะ นี้ก็เป็นเรื่องเล็กน้อย เพราะว่าไม่บวชก็ศึกษาได้สำหรับสมัยนี้ ;
 แต่**โอกาสที่จะบังคับจิตใจ** **หายากในเพศฆราวาส**. ฉะนั้น การบวชจึงเหมาะใน
 การบังคับจิตใจอย่างรุนแรง ให้จิตอยู่ในอำนาจ หรือควบคุมไว้ให้มันอยู่ในอำนาจ.
 เปรียบเสมือนความขังที่ฉลาด บังคับข้างตกน้ำมันไว้ได้ในอำนาจแห่งตน ฉันทก็ฉันท
 นั้น, คือให้ภิกษุเป็นผู้บังคับจิต ควบคุมจิตให้อยู่ในอำนาจแห่งตน เหมือนความขัง
 ที่ฉลาดบังคับข้างที่ตกน้ำมัน ให้อยู่ในอำนาจแห่งตน.

การเปรียบ **จิตเหมือนข้างตกน้ำมัน** นี้เป็นเรื่องที่ถูกต้อง. จิตนี้พอไป
 บังคับเข้า มันอาละวาด มันดิ้นรน มันต่อสู้ มันจะทำอันตราย เหมือนกับข้างตกน้ำมัน ;
 ที่นี้ เราก็มาฝึกในลักษณะที่ฉลาดกว่า หรืออดทน หรือพากเพียร หรืออะไรก็ตาม
 เข้าไป ให้เป็นผู้บังคับจิตได้ ควบคุมจิตได้ อยู่ในเหตุผล อยู่ในอำนาจของสติปัญญา.
 พอออกไปเป็นฆราวาส ก็เป็นผู้ที่บังคับจิตได้ในหลาย ๆ ด้าน ให้อยู่ในเหตุผล ให้อยู่
 ในความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ตามที่เราอยู่ก่อนแล้ว แต่เราบังคับไม่ได้. เทียวนี้ เราก็
 กลายเป็นผู้ที่บังคับได้ ; ถ้าได้อย่างนี้ ก็เรียกว่า **เป็นบัณฑิตกลบออกไปสู่เพศฆราวาส**.

ความรู้ที่ได้ออกศึกษาระหว่างบวช ช่วยให้การปฏิบัติธรรมถูกต้อง

ที่นี้ ก็ยังมี**ผลพลอยได้** อย่างที่ว่า คือวิชา ความรู้ที่จะมาเรียนได้ดีในเวลา
 บวช นี้ก็ยังมีอยู่ ; เช่น **ความรู้ลึก ๆ** ที่เรียกกันว่า **ปรมัตถ์** หรือว่า เรื่องที่ลึกซึ้ง
 ในพุทธศาสนา, เช่น **เรื่องความว่าง** เรื่องตัวกู-ของกู อะไรนี้, ถือโอกาสศึกษา
 ให้เข้าใจยิ่งขึ้น แล้วก็เอาไปใช้ประโยชน์ให้ได้. นี้ก็เป็นผลที่ดีมากเหมือนกัน เพราะ

มันรวมอยู่ในการบังคับตัวเองได้; ถ้าใคร มีความรู้เรื่องความว่าง หรือ เรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น จนเอาไปใช้ประโยชน์ได้ นั่นคือ บังคับตัวได้.

เดี๋ยวนี้เราก็มีอะไรหลายๆอย่าง ที่ทำให้เต็มที่ไม่ได้ แต่เท่าที่ทำได้นั้นก็ไม่น้อย; ฉะนั้น ก็ขอให้ถือเอาเรื่องบังคับจิตตนเป็นเรื่องแรก เป็นประเด็นสำคัญ แล้วนอกนั้น ให้เป็นประเด็นที่มันแวดล้อมอยู่กับประเด็นนี้. เพราะว่าการบังคับจิตนี้ มันก็มีหลายๆลักษณะ หลายระดับ : บังคับอย่างซึ่งหน้า อย่างนี้มันก็ไกลาหล่วนวาย, แต่ถ้าบังคับอย่างอุบายที่ลึกซึ้ง ไม่มีไกลาหล่วนวาย ก็ยังบังคับได้ดีกว่า. ฉะนั้น การบังคับจิตหรือบังคับกิเลส ด้วยกำลังของจิตเอง กำลังของใจอีกทีหนึ่งนั้น ก็เป็นเรื่องที่เรียกว่ามีการต่อสู้กันรน ไม่สงบ; แต่ถ้าบังคับด้วยกำลังของปัญญา สติปัญญาเหนือกว่า เป็นอุบายที่เหนือกว่า กิเลสเป็นฝ่ายที่ไม่รู้เท่าทันนี้ ก็บังคับมันได้ดีกว่า แนบเนียนกว่า เรียกร้อยกว่า.

เรื่อง ศีลนั้นเป็นพื้นฐานสำหรับจะช่วย ถ้าอยู่ในระเบียบของศีลแล้ว การที่จะบังคับจิตหรือเราจะมีปัญญานี้ มันมีได้ง่ายกว่าที่ไม่มีศีล. ฉะนั้น เราก็ไปเป็นคนที่มีศีลอยู่เป็นปกติ, ถือหลักของศีลได้ถูกต้อง; แล้วความเป็นอยู่ของตนนั้น จะส่งเสริมให้มีกำลังจิตชนิดที่เพียงพอที่จะบังคับกิเลส. กำลังจิตนี้ จะมาช่วยในกำลังปัญญา ที่จะรู้เท่าทันกิเลส แล้วบังคับมันด้วยอุบายอันแนบคาย ก็บังคับได้ดี; เรียกว่าเป็นอยู่อย่างที่เราเรียกว่า ชนะกิเลสอยู่ได้ตลอดเวลา ไม่มีความพ่ายแพ้.

ยังเหลืออยู่หน่อยเดียวว่า ที่เราได้ยิน ได้ฟัง ได้ศึกษาเล่าเรียนนี้ จะเอาไปใช้ปฏิบัติจริงได้อย่างไร บางทีรู้แล้วเอาไปใช้ไม่ได้ เพราะไม่เข้าใจ, หรือว่าเข้าใจแล้ว แต่ยังไม่เข้าใจวิธีใช้ วิธีบังคับ; เพียงแต่เข้าใจเรื่อง นี้ก็ไม่พอเหมือนกัน.

ถ้าไม่เข้าใจ มันจะเกิดปัญหาใหม่ขึ้นมาอีก นี่เลยขาดทุน ; เช่นไม่เข้าใจเรื่องศีล หรือมีความมงงายเกี่ยวกับเรื่องศีลเพิ่มขึ้น มันก็ลำบากที่จะออกไปมีศีล. เมื่อก่อนไม่รู้ ไม่ชู้กับศีล ก็ยังไม่ค่อยมีปัญหา พอมาศึกษาเรื่องศีลละเอียดลออเข้า อ้าว, กลายเป็นมีปัญหาเข้า ไม่รู้ว่าจะปฏิบัติอย่างไร ให้สมบูรณ์ให้มีศีลได้. ฉะนั้น อยากจะแนะในเรื่องนี้ ในส่วนที่เป็นหัวใจของเรื่อง.

หลักปฏิบัติศีล โดยไม่ขาดศีล

คำว่า “ศีล” นั้น เป็นการกระทำชนิดหนึ่ง ซึ่ง เรียกว่า กรรม ก็ได้เหมือนกัน, แล้วก็เอาเจตนาเป็นหลัก มีความแน่นอน หรือมีความสำคัญอยู่ที่เจตนา คือเจตนาไม่ชั่ว เจตนาดี แล้ว ทำกรรมทางกาย ทางวาจา นี้ ให้ดี ก็มีศีล เท่านั้น. ถือศีลข้อเดียวนี้ ก็มีศีลทั้งหมด จะมีที่ร้อยข้อก็ตามใจ มีผลเป็นการบังคับตัวเองได้ ให้มีกรรมหรือการกระทำด้วยเจตนาทางกาย ทางวาจาถูกต้อง ; นี่คือศีล. ไม่ใช่เอาตามตัวหนังสือตีพิมพ์ มันจะเกิดความยุ่งยากลำบาก.

ยกตัวอย่าง เช่นว่า ศีลข้อที่ ๑ ว่าไม่ให้ฆ่าสัตว์อย่างนี้ มันก็เลยไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร เพราะการที่จะทำให้สัตว์ตายนั้น ต้องมีอยู่เป็นประจำ. ทำอย่างไร จึงจะไม่ขาดศีล? ถ้ารู้เรื่องศีลถูกต้อง ก็จะเข้าใจได้ว่า ไม่มีเจตนาในการประทุษร้าย มีเจตนาเป็นอย่างอื่น ไม่ได้เจตนาประทุษร้ายชีวิตของสัตว์ที่มีชีวิต แล้วก็เรียกว่า ไม่ขาดศีล. เพราะฉะนั้น คนเราจึงมีศีลได้ ทั้งที่เป็นฆวนาทำนา แล้วก็ฆ่าสัตว์เพราะการทำนา, หรือว่าจะต้องปราบเข้าศึกศัตรู ก็ทำไปได้โดยไม่ต้องขาดศีล.

แม้ที่สุดแล้ว เราจะต้องใช้ยานำบัตโรค ที่ต้องทำลายเชื้อโรค ก็ทำไปได้ โดยไม่ต้องขาดศีล; เพราะถึงถึงเจตนา ไม่มีเจตนาจะประทุษร้ายสิ่งที่มีชีวิตเหล่านั้น. แต่มีเจตนาที่จะป้องกันชีวิตของตนเอง, ป้องกันหรือรักษาความถูกต้อง ความเป็นธรรม ความยุติธรรมอะไรต่าง ๆ.

ขอให้มิจิตใจอย่างนั้น แล้วก็มีศีลได้ โดยไม่ต้องสงสัยดังเลหรือร้อนใจ : อย่างชวานาต้องมีความแน่ใจว่า เราไม่ได้ตั้งใจจะประทุษร้าย สัตว์เล็ก ๆ ที่มันจะต้องตาย เนื่องในการไถนาหรือทำอะไรก็ตาม. การทำนาเป็นสิ่งที่ต้องทำ ก็ถือว่าเป็นการหาเลี้ยงชีวิต, แล้วเราก็ตั้งใจจะทำนา; ไม่ใช่ตั้งใจจะประทุษร้ายสัตว์เหล่านั้น. เช่นเดียวกับภิกษุในพุทธศาสนานี้ ถ้าถึงคราวที่จะต้องฉันทาย หรือทำอะไรที่ไปทำอันตรายเชื้อโรค หรือสิ่งมีชีวิตในลำไส้ในกระเพาะ ก็ฉันทได้ โดยไม่ต้องขาดศีลแม้ที่เป็นศีลของพระ ที่ละเอียดยี่สิบสี่ขึ้นไปอีก ไม่ต้องพูดถึงชาวบ้าน; เมื่อพระฉันทายได้ ชาวบ้านก็ต้องกินยาคายได้ โดยไม่ต้องขาดศีล ยิ่งไปกว่าพระเสียอีก.

เรื่องนี้ในบางลัทธิ บางศาสนา เขาบัญญัติไว้ชัด แจงเป็นข้อ ๆ หรือจะเพ่งบัญญัติทีหลังก็ตามใจเถอะ แต่เขาแจงไว้เป็นข้อ ๆ ชัดเลย. ส่วนในพุทธศาสนาของเราไม่ได้แจง ไม่ได้แยกทำให้มันชัดถึงขนาดนั้น; แต่พูดไว้ในลักษณะที่อาจจะไปแจงหรือไปแยก หรือไปวิเคราะห์เข้าใจได้ด้วยตนเอง โดยมีบทนิยามว่า **อย่าประทุษร้ายชีวิตของสิ่งที่มีชีวิตด้วยเจตนา.** อย่างนี้คุณเอาไปคิดเถอะ มันจะไม่มีปัญหา “อย่ามีเจตนาประทุษร้ายชีวิตของสิ่งที่มีชีวิต”; มีเจตนาเป็นอย่างอื่น ฉะนั้นจึงไม่ขาดศีล ทั้งที่การกระทำของเรา บางทีทำให้สัตว์ต้องตายลงไป เป็นจำนวนมากก็ได้ เช่นกินยาคายไปนี้ ศัพท์ยาคายไรมันก็ต้องตายไปเป็นจำนวนมาก เป็นต้น.

นี่เป็นตัวอย่างเท่านั้น ว่า ถ้ารู้อะไรถูกต้องแล้ว ปัญหาไม่มี; ถ้ารู้ไม่ถูกต้องแล้วปัญหาก็เพิ่มขึ้น, แล้วเราก็ลำบากมากกว่าเดิม ก็จะกลายเป็นว่า เมื่อไม่บวชนี้ยังพอที่จะมีศีล พอบวชเข้าแล้วไม่รู้จะมีศีลอย่างไร. นี่มันเป็นเรื่องความเขลาของคนนั้น; ไม่ใช่หลักการในทางศาสนาจะทำให้ลำบากยุ่งยากอย่างนั้น.

ในศาสนาเช่น *ศาสนาไชนะ* นี้ เคยอ่านพบ *บัญญัติไว้ชัด* เลย : ศิลปาณาติบาต นี่สำหรับบรรพชิตคือนักบวช มีความหมายอย่างนั้น, แล้วก็สำหรับชาวบ้านทั่วไป มีความหมาย หรือขอบเขตอย่างนั้น, สำหรับชาวนามีความหมายขอบเขตอย่างนั้น, สำหรับทหาร หรือผู้ทำหน้าที่อย่างทหารนี้ มีขอบเขตอย่างนั้น, เขาพูดไว้ชัดคนก็เลยปฏิบัติได้โดยไม่ต้องมีความลังเล.

การทำสัตว์ตายของชาวนามีชาติศีล, การปราบปรามฆ่าศึกเพื่อความเป็นธรรมโดยบริสุทธิ์ใจอย่างนี้ ทำเขาตายก็ไม่ชาติศีล; นี่ก็อาจจะมียุทธศาสตร์ไปได้ถึงกับว่าการที่ช่วยกันปราบโจรผู้ร้ายหรือปราบเสือ ปราบอะไรที่เป็นอันตรายของหมู่บ้านให้หมดไป นี่มันก็ไม่ต้องชาติศีลสำหรับชาวบ้าน. แต่สำหรับพระละก็ทำไม่ได้ เพราะเขาบัญญัติไว้ชัดเจนว่า พระต้องฆนาคนั้น ๆ, ชาวบ้านก็ต้องมีฆนาคนั้น ๆ เป็นขอบเขตไป.

พระของศาสนาไชนะนี้ อย่าว่าแต่จะฆ่าสัตว์มีคมแมลงเลย แม้แต่จะทำพิธีพันธุ้ไม่ให้สิ้นชีวิตไป ก็ยังไม่ได้ ถือว่าเป็นเรื่องร้ายแรงมาก พระไม่มีกึ่งองค์ที่รักษาได้ในส่วนของพระ. ขรราวาสมีมาก เขาก็ปฏิบัติไปตามหน้าที่ หรือว่าตามขอบเขตของขรราวาส แล้วเขาก็อยู่ได้โดยความเป็นผาสุก.

ส่วนใน พุทธบริษัท เรา ก็ถือศีล ให้มีศีล อย่างนี้ โดยไม่ต้องเสียไปในส่วน
ศีล แต่ก็ประกอบงานอาชีพได้ ค้ำครองโลกได้ ปรามศัตรูได้ อะไรได้เหมือนกัน;
ฉะนั้นจึงหวังว่า เมื่อมาบวชนี้ จะศึกษาเรื่องเหล่านี้ให้เข้าใจได้ดี แล้วออกไปก็ปฏิบัติได้ดี
ก็หมดปัญหาไป ยิ่งกว่าเมื่อยังไม่บวช. สรุปความสั้น ๆ ว่า :-

ยกตัวอย่างศีล ๕ : ศีลข้อที่ ๑ นั้น อยู่ที่เจตนา ที่จะประทุษร้าย ชีวิต
ของเขาโดยตรง ไม่ใช่เจตนาอย่างอื่นจึงจะขาดศีลข้อที่ ๑.

ศีลข้อที่ ๒ ก็อยู่ที่ ประทุษร้ายทรัพย์สินของเขาด้วยเจตนา เหมือนกัน.

ศีลข้อที่ ๓ ประทุษร้ายของรักใคร่ของเขาด้วยเจตนา เหมือนกัน.

ศีลข้อที่ ๔ ประทุษร้ายประโยชน์หรือสิทธิอันชอบ ธรรมของผู้อื่นด้วย
เจตนา โดยใช้วาจาเป็นเครื่องมือ.

ศีลข้อที่ ๕ ประทุษร้ายสติสมปฤติอันปกติของตนเอง ให้เสียสติสมปฤติ
ไป; นี้มีเจตนาทั้งนั้น.

ศีลข้ออื่น ๆ มันก็ออกไปจากศีลที่เป็นหลักเป็นประธานเหล่านี้ ฉะนั้นจึง
หวังว่าลาสิกขาออกไปนี้ คงจะมีศีลที่ดีกว่าเดิม มีมากกว่าเดิม.

ประโยชน์จากการฝึกสมาธิ

ที่นี้ ก็มาถึงเรื่องสมาธิ ถ้าในระหว่างบวชได้ฝึกสมาธิ ก็มีหวังมากที่จะได้ประโยชน์จากสมาธิ, หรือแม้แต่ศึกษาเรื่องสมาธิโดยหลักวิชา มันก็ยังมีประโยชน์. แต่ถ้าฝึกการบังคับจิตใจ บังคับใจตัวเองอยู่เสมอ นั่นก็อนุโลมเป็นสมาธิชนิดหนึ่งอยู่เหมือนกัน : บังคับจิตให้ปกติได้ บังคับจิตให้อยู่ในขอบเขต ในเรื่องในรอยที่ต้องประสงค์ ให้อยู่ในเรื่องที่ต้องการให้คิดหรือกระทำนี้ ทำให้มีสมาธิในการศึกษาเล่าเรียน ในการทำการงาน ในการตัดสินใจ หรืออะไรทุกอย่าง. นี้ก็ได้ประโยชน์ในแง่ของสมาธิ ติดตัวออกไป สำหรับผู้ลาสิกขา.

การฝึกปัญญาจะมีได้ถึงขั้นสูง

เรื่องปัญญานี้ มันยืดยาว แต่ว่าอย่างน้อยก็พูดได้ว่า ระหว่างบวชรู้อะไรแตกฉานออกไป ก็เอาไปใช้ประโยชน์ได้เพิ่มขนอก. เรื่องปัญญานี้ คือเรื่องเกี่ยวด้นตัวกู-ของกู; ยอดสุดของปัญญาไปรู้ว่า ไม่มีอะไรเป็นตัวกู-ของกู คือไม่ไปยึดมั่นหมายสิ่งใดโดยความเป็นตัวกู-ของกู.

ฆราวาสก็ทำได้ตามสัดส่วนของฆราวาส อย่างที่ พระพุทธเจ้าตรัสไว้เองว่า เป็นประโยชน์แก่กุลแก่ฆราวาสเป็นอย่างมาก คือเรื่องสุญญตา มิฉะนั้นฆราวาสก็จะยึดมั่นถือมั่นมากเกินไป จนมีความทุกข์ยุ่งยากลำบาก, หรือเลยไปกว่านั้น ก็มีกิเลส โสภะ โทสะ โมหะ มากเกินไป เกินกว่าความพอดีของฆราวาส.

เรื่อง **สูญญา** - เรื่อง **ไม่ยึดมั่นถือมั่น** นี้ ยึดหยุ่นได้ คือว่า *adjust* ได้ตามที่ต้องการ เป็นระดับๆ เป็นชั้นๆ ไป. ขรราวาสก็มีหลายๆ ชนิด : เป็นเด็กก็มี เป็นผู้ใหญ่ก็มี ก็มีปัญหาเรื่องนี้; ยังเป็นคนหนุ่มคนสาวอยู่ก็มี เป็นคนแก่คนเฒ่าก็มี; เอาไปใช้ให้ถูกต้องแล้วก็มีประโยชน์ทั้งนั้น ไม่มีโทษเลย. เพราะว่าความร้อนเป็นนรกนั้น มันมาจากความยึดมั่นถือมั่นเสมอ ไม่มาจากสิ่งอื่น.

ความร้อนใจ อย่างกับนรกเข้าไปอยู่ในใจนี้ มาจาก **ความยึดมั่นถือมั่น** อย่างเดียว แล้วโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในของรัก ของพอใจ มันก็เป็นทุกข์เป็นร้อนเพราะของรักของพอใจนี้. ถ้าคลายออกเสียบ้าง ทำไปด้วยสติปัญญา ของรักของพอใจก็มีประโยชน์ คือพออยู่ได้ พอทนได้ แล้วก็มีความเอร็ดอร่อย ชนิดที่ไม่ถึงกับเป็นโทษเรื่อยๆ ไป; จนกว่าจิตใจมันจะขึ้นสูงว่า นี่มันเรื่องบ้าโง่ๆ, แล้วก็ข้ามชั้นไปได้ เลื่อนชั้นไปได้ โดยเห็นว่าเรื่องเพศนั้นมันเรื่องทั้งสกปรก ทั้งเห็นกเห็นเอย เพื่อความบ้าแวมเดียวเท่านั้น เพื่ออารมณ์ขบเดียวเท่านั้น ทั้งเห็นเอยทั้งสกปรก.

ตอนแรกก็ไม่นึกอย่างนี้ มันไปมองแต่รส ที่เป็นเหยื่อเป็นอัสสาหะ แล้วหลงไหลท่วมเท เพื่อการมารมดทั้งทางเพศ ระหว่างเพศ. ต่อ **เมื่อมีสติปัญญาสูงสุด** จึงจะรู้ว่าเอ้า, มันเรื่องบ้า ไม่ทำก็ได้; หรือถ้าจะไปเกี่ยวข้องกับ ก็อย่าให้ต้องเป็นทุกข์. มีหน้าที่ที่จะสืบพันธุ์มีลูกมีหลาน ก็ทำไปโดยที่ไม่ต้องสกปรกมาก หรือว่าเป็นทุกข์มาก.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า เรื่อง **สูญญา** ก็เป็นประโยชน์แก่คุณอย่างใหญ่หลวงแก่ขรราวาส. นี่ก็ใช้เรื่องปัญญาถูกต้อง แล้วเต็ม คือเพียงพอแก่ความต้องการของความเป็นขรราวาสเป็นชั้นๆ เป็นชั้นๆ นับตั้งแต่หนุ่มสาว หรือเป็นพ่อบ้าน แม่เรือน เป็นคนแก่ คนเฒ่า เพราะสิ่งต่างๆ มันเปลี่ยนไปตามวัย. ปฏิบัติให้ถูกต้องตามวัย ความ

ทุกข์มันก็น้อยอยู่ได้ทุกอย่าง จนกระทั่งมันไม่มีเลย; นี่เราเรียกว่าเป็นสิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้ คือภาวะที่ไม่มีทุกข์ หรือมีทุกข์ที่น้อยที่สุด เท่าที่มันจะน้อยได้ในทุกชั้น ทุกระดับของชีวิตของเรา.

ถ้าทุกข์มีมากเกินไป มากโดยไม่ควรจะมีอย่างนี้ มันก็เป็นเรื่องโง่ เรื่องหลง เรื่องอวิชชา เรื่องอัมพาล เรื่องปฤชณที่เป็นอัมพาล; ไม่ได้สิ่งที่ดี หรือว่าไม่ต้องพูดถึงที่ที่สุด, ไม่ได้แม้แต่สิ่งที่ดีตามธรรมชาติของมนุษย์; มันเป็นอยู่ด้วยความหลง. ถึงแม้จะเป็นฆราวาสก็อย่าเป็นอยู่ด้วยความหลง; ต้องเป็นอยู่ด้วยสติปัญญา ตามความเหมาะสมของเพศ ของหน้าที่การงาน ทั้งผู้หญิง ทั้งผู้ชาย ทั้งคนหนุ่มคนสาว ทั้งคนเฒ่าคนแก่.

เมื่อลาสิกขาแล้วต้องเป็นฆราวาสสัตบุรุษ

ถ้าเราบวชเข้ามา อยู่ในอาศรมบรรพชิต แล้วจะกลับออกไปสู่อาศรมฆราวาส ก็มีปัญหาลักษณะ มีวัตถุประสงค์มุ่งหมายอย่างนี้ คือ **จะต้องดีเอาไว้ได้**; กลับออกไปให้ **ได้ความรู้ความสามารถ** อันนี้ติดตัวไปเป็นฆราวาสที่ดี **เป็นฆราวาสที่เป็นสัตบุรุษ**; ไม่ใช่เขาห้ามการมีคู่ครอง หรือห้ามการทำอาชีพ หรือห้ามการมีเกียรติยศชื่อเสียง. เหล่านั้นเขาปล่อยไปตามเรื่องของฆราวาส; แต่ **ควบคุมไม่ให้ความทุกข์ หรือความเสียหายเกิดขึ้นเพราะสิ่งนั้น**. ขอให้ไปสังเกตดู ไปอ่านดูเรื่องต่างๆ ที่ปรากฏเป็นหลักฐาน คือความเบียดเบียนกัน หรือว่าความเบียดเบียนตัวเอง ยิ่งตัวเองตายอะไรก็ตาม มันก็มาจากความโง่ในเรื่องนี้ทั้งนั้น.

เดียนคนโง่มาก เห็นได้จากข่าวในหนังสือพิมพ์ *ฆ่าตัวเองตายโดยไม่มีเหตุผลที่สมควร* หรือไม่มีเหตุผลเลยอย่างนี้; เพราะโง่มาก บ้ามาก ยึดถือมาก; เรื่องนิตเดียนก็ยึดถือ. ถ้าเป็นคนสมัยก่อนเขาหัวเราะ; คนสมัยนี้ฆ่าตัวตาย เพราะสมัยนี้โง่มากกว่า. อย่างคู่รักเขาไม่เชื่อตรงนิตเดียนก็ฆ่าตัวตาย นันันบ้าเท่าไร; ถ้าเป็นคนสมัยก่อนเขาก็หัวเราะ หรือเขาไปหาเอาใหม่ได้ แล้วก็ไม่ต้องฆ่าตัวตาย เขามีแต่หัวเราะ.

คนสมัยนี้ *บ้าอุคมคติของความยึดมั่นถือมั่น* ผิดหวังนิตเดียนก็ฆ่าตัวตาย; นี้เรื่องเพศ. เรื่องอื่นๆ ก็เหมือนกัน เรื่องเกียรติยศ ชื่อเสียง เรื่องลาภเรื่องผลอะไร มันก็เหมือนกัน ฆ่าตัวตายได้ง่ายๆ. หรือว่าอยู่ด้วยความทุกข์ทรมานอย่างยิ่ง หัวเราะไม่ออก สลัดออกไปจากจิตใจไม่ได้ ก็เพราะไม่มีธรรมะมากเหมือนคนสมัยโบราณ มีแต่ความรู้ในการแสวงหามา ในการหามา – หามา – หามา; ไม่มีความรู้ในการที่จะป้องกันอย่าให้อันตรายเกิดขึ้นจากสิ่งที่ได้มา.

ต้องรู้ธรรมะไว้ให้เพียงพอที่จะป้องกันอันตราย

นี่พวกคุณก็จำไว้ให้ดีกว่า เดียนคุณก็มีความสามารถหาเงิน หาชื่อเสียง หาอะไร, หามา – หามา – หามา; แล้วคุณก็ไม่มีความรู้เพียงพอที่จะป้องกันอันตราย ที่จะเกิดขึ้นจากสิ่งที่หามา. *สิ่งที่ป้องกันอันตรายจากสิ่งที่ได้มา ๘๘* ๘๘ ธรรมะนั้นเอง, คือธรรมะที่เราผูกกันอยู่ทุกวันนี้เอง จะช่วยป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้นจากสิ่งที่เราได้มามากขึ้น ๆ มากขึ้น ๆ; เพราะเดียนเราฉลาดหยิ่งกว่าคนโบราณ อันตรายที่จะเกิดแก่จิตใจ มันก็มากกว่าที่จะเกิดแก่คนโบราณ. เรา *ควรจะมีธรรมะพอที่จะป้องกัน* อย่าให้สิ่งที่ได้มานัน มาเป็นอันตราย มาเป็นศัตรูทำลายเราไป.

ไปตฤเถอะว่า เรื่องในโลกนี้ ที่มีกว้างขวางทั่วทั้งโลกนี้ มันก็ **เดือดร้อนกันอยู่**; เพราะ **ไม่มีความรู้** ข้อนี้ **ไม่มีความรู้ คือธรรมะ** ที่จะป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้นมา จากการแสวงหากิถิ จากการไต่ถามกิถิ จากการบริโภคนิสสัยที่ไต่ถามกิถิไม่รู้ทั้งนั้น มันก็เลยมีความทุกข์ไปตั้งแต่เกิดจะแสวงหา, กำลังแสวงหาอยู่, กำลังไต่ถาม, กำลังมีอยู่, เป็นทุกข์ไปหมด.

ความรู้เรื่อง ไม่ยึดมั่นถือมั่น เรื่องเดียวเท่านั้นแหละ ที่จะช่วยได้; เรื่องอื่นไม่มี. แต่แล้วเราก็ไม่เข้าใจพอ ไม่เข้าใจเรื่องความยึดมั่นถือมั่นนี้เพียงพอ มันก็ยึดมั่นถือมั่นอยู่เรื่อย.

ตรงนี้ก็อยากจะพูดเลยไปถึงว่า **ธรรมะในพุทธศาสนาขั้นที่เป็นหัวใจ** คือเรื่อง **ไม่ยึดมั่นถือมั่น** สำหรับ **เอาไปใช้ในทุภกครณี** ในความเป็นฆราวาส; ให้เป็นผู้ชนะอยู่เสมอ อย่าให้กลายเป็นผู้แพ้, ให้อยู่ในโลกด้วยชัยชนะ ไม่ต้องหนีโลก ไม่ต้องกลัวโลก ไม่ต้องหนีโลกแล้วก็อยู่ในโลกโดยมีชัยชนะ ไม่ว่าเรื่องอะไร ไม่ว่ากรณีอะไร; อย่างน้อยที่สุดเราไม่เดือดร้อน ไม่เป็นทุกข์เพราะสิ่งเหล่านั้นเลย คือมันทำให้เราเป็นทุกข์ไม่ได้ ก็เรียกว่าเราชนะมันเรื่อย.

เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ สามเรื่องใหญ่ๆ นี้ ไม่มีเรื่องอะไร : เรื่องกิน เรื่องหนึ่ง, แล้วเรื่องกามารมณ์ เรื่องหนึ่ง, แล้วเรื่องเกียรติเรื่องหนึ่ง; นี้ **ทำกับมันไม่ได้ มันจะกัดเอา** ตายแล้วตายอีก, ตายแล้วตายอีก ไม่รู้กี่ครั้ง. **ต้องมีเครื่องมือสำหรับที่จะชนะมัน** แล้วอยู่ได้โดยที่ว่ามีเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติเต็มที เท่าที่ควรจะมี, เท่าที่ฆราวาสจะพึงมี แล้วก็ไม่มีทุกข์เกิดขึ้นเพราะสามสิ่งนี้; เพียงเท่านั้นก็เป็นประโยชน์มหาศาลแล้ว อยู่ในโลกโดยไม่ต้องมีความพ่ายแพ้.

ปัญหาอาจจะมีว่า ทำไมบางพวกเขาจึงไม่ต้องการ ? แล้วก็พาลจะหาว่าคนที่
ไม่ต้องการ หรือไม่ชอบ กิน กาม เกียรติก็กลายเป็นคนบ้าไป; นั่นมันขึ้นอยู่กับเรื่อง
หลายเรื่อง คือวัย ของอายุนี้ก็ทำให้ถอยห่างออกไปได้, หรือว่าสติปัญญาที่มากไปกว่า
ระดับธรรมดา มันก็ขี้เกียจจะไปยัง กับเรื่องทั้งเหนื่อยทั้งสกปรก เพื่ออารมณ์บ้าๆบอๆเดียว.
คนพวกหนึ่งจะหลงก็หลงไปซี; แต่คนพวกที่ไม่อยากจะหลง ไม่ต้องการจะหลง เขา
ก็มีสิทธิ์ที่จะไม่หลง.

นี่ถ้าพูดในระดับกลาง ๆ ก็ว่า จะอยู่อย่างไรก็ตาม **จะอยู่ในแบบไหนก็ตาม
ต้องไม่มีความทุกข์** หนึ่งนั้น; มิฉะนั้นจะไม่ชื่อว่าได้รับประโยชน์จากธรรมะ หรือว่า
จากพุทธศาสนา หรือว่าจากความเป็นพุทธบริษัทของตัว. เราเป็น **พุทธบริษัท ก็ควร
จะได้ประโยชน์อะไรจากความเป็นพุทธบริษัท** คือมีธรรมะสำหรับป้องกัน ไม่ให้
ความทุกข์เกิดขึ้นแก่เพศฆราวาส เมื่อยังสมักรที่จะอยู่ในเพศฆราวาส. เรื่องมันก็จบ
เท่านั้น; เมื่อ **ไม่มีความทุกข์** แล้วก็ถือว่า **เป็นเรื่องดีที่สุดของมนุษย์**. เรื่องกิน
เรื่องกาม เรื่องเกียรติเหล่านั้น มันหามาได้ไม่จำกัด; แต่ถ้ามีไม่เป็น หาไม่เป็น
ก็เป็นทุกข์. เมื่อไม่เป็นทุกข์มันก็พอแล้ว ก็เรียกว่าดีที่สุดสำหรับความเป็นฆราวาส.

สำหรับที่สูงไปกว่าฆราวาส เป็นบรรพชิต ก็ไม่เกี่ยวข้องเสียเลยก็ได้; เขา
มีสิทธิ์ที่จะทำอย่างนั้น ไปทำสิ่งอื่นที่ดีกว่า คืออย่างน้อยก็อยู่ด้วยความสะดวกสบายตลอด
ชีวิตไปก็ได้ ไม่มีอยู่ ไม่มีตาย อย่างนั้นจึงสงบเย็น. ถ้าดีกว่านั้นอีก ก็ไปช่วยเหลือ
เพื่อนมนุษย์สัตว์ทั้งหลายให้เป็นอย่างนั้นบ้าง; นี่ก็คือดีที่สุด สุขยอดแล้ว ตัวเอง
ก็ชนะแล้ว แล้วก็ช่วยผู้อื่นให้ชนะด้วย นี่คือความดีสุดยอดของมนุษย์ทั้งสิ้น.

แต่ถ้าเกิดจะแบ่งแยกกันว่า มนุษย์ฆราวาสก็ให้ดี **ที่สุดอยู่แค่มนุษย์ฆราวาส**
เพียงว่ามีกิน มีกาม มีเกียรติแล้ว ไม่ต้องเดือดร้อนอะไรมากมาย เพราะสิ่งเหล่านั้น;

ซึ่งถือว่าดีที่สุดของความเป็นฆราวาส ; อย่างนี้ก็อาศัยธรรมะข้อเดียวกัน คือ ความ
ไม่ยึดมั่นถือมั่น.

ถ้าจะออกไปเป็นฆราวาส ก็ต้องเอาสิ่งเหล่านั้นไปให้เพียงพอ แล้วให้มัน
เลื่อนชั้นตัวเองสูงขึ้นไปตามวัย ตามที่ธรรมชาติกำหนดให้ว่า ร่างกายก็ดี จิตใจก็ดี
มันเปลี่ยนไปตามวัยตามเวลา แล้วทำให้มันเข้ารูปกัน.

ควรเข้าใจ คำว่า “ลสิกขา” ให้ถูกต้อง

ที่นี้ มาถึงสิ่งที่ผมต้องการจะพูด คือพูดเรื่องคำว่า “สิก” หรือ ลสิกขา นี้
คนยังเข้าใจผิดกันอยู่มาก เนื่องมาจากหลายๆทาง หลายๆระดับ. ที่โง่ที่สุดก็ใช้คำว่า
“ลสิก” แล้วไม่รู้จะเขียนอย่างไร คำว่า “ลสิก” นี้จะเขียน สอ คอ สระอี กอ สะกด
ลสิก ก็คือลขาศิก เลยไม่รู้ว่าคุณหมายว่าอย่างไร. ลสิกขณินั้นคือลขาศิก ;
หมายความว่าแพ้ขาศิก มันก็เลยโง่ ลสิกขณินั้น. ที่นี้ว่า “ลสิก” เอาสอลอมา สระอี
กอ สะกด ; สิก นี้ก็แปลว่าสิกหรือ นี้ทำให้มันสิกหรอนี้ มันก็ไม่ได้ มันไม่ถูก มัน
ต้องไม่สิกหรือ.

คำนี้ ที่แท้จริงมันมาจากคำว่า ลสิกขา หรือ ลสิกขา ในภาษาสันสกฤต ;
แต่พอมาเป็นภาษาไทย ไปใส่สระอีเข้าเป็นศีกษา ลศีกษาคือลสิก. คำว่าลสิกที่ถูก
ต้อง ควรจะต้องเขียน สอ-คอ สระอี กอ สะกด แล้วสอบออกนั้ ; ลศีกษา, ล
ศีกษอย่างนั้น นั้นถูก คือลาการศีกษาแบบบรรพชิต แล้วไปมีการศีกษาอย่างฆราวาส
ตามเดิม.

ข้อนี้ มีปัญหามาก คือลาถันอย่างไร? แล้วคำที่ทำให้เข้าใจผิดมันก็มีอยู่มาก
คือว่า **กลับไปสู่อินเทศ**. **หิวะ** ตัวนี้เป็นคำกำกวม คือ แปลว่า **เลว** ก็ได้ มันแปลว่า
ต่ำ ก็ได้; การลาสิกขานี้ ในบาลีมีว่ากลับไปหาอินเทศ คือเทศที่ต่ำ. แต่ **สมัช**
โบริณ นั้น **กลับไปสู่อินเทศ** คือ ขรราวสนี้ **ด้วยความเสียหายทั้งนี้**; ไม่ใช่กลับไป
ไปอย่างมีความถูกต้อง หรือด้วยเจตนาที่ต้องการเพียงเท่านั้น เพราะเขาไม่มีธรรมเนียมสัก;
ลาสิกขามันจึงไม่มี มีแต่ทั้งศึกษา หรือว่าละศึกษา กลับออกไปอย่างน่าเกลียด.

เกี่ยวนี้เราไม่อยู่ในรูปนั้น เรารู้อาจจะบวชเท่านั้นเพื่อศึกษา แล้วก็กลับไปสู่อินเทศ
ขรราวสนี้ก็แปลว่า **บอกคนสิกขาอย่างภิกษุ ไปรับสิกขาอย่างขรราวส**. ศีล หรือ
สมาธิ หรือ ปัญญา ชนิดที่ขรราวสจะต้องถือเพียงเท่าไรก็ไปมีอย่างนั้น; ศีล สมาธิ
ปัญญา ของบรรพชิตที่มันสูงเกินไป เราก็กินเสีย. นี่คือการที่คุ้นจะลาสิกขา คือมีอาการ
อย่างนี้. อย่าได้เข้าใจเคล็ดเบ็ดเบี่ยง จนว่ากินหมด; ถ้ากินหมดเป็นมิชฉาภิฎฐิ :
กินพระพุทฺธ กินพระธรรม กินพระสงฆ์, กินธรรมะ กินความรู้ทางธรรมะ หรือการ
ปฏิบัติทางธรรมะ กินหมดนี้ อย่างนี้ก็ล้มละลาย.

การลาสิกขานี้ ไม่กินพระพุทฺธ ไม่กินพระธรรม ไม่กินพระสงฆ์, **ไม่กิน**
พระพุทฺธศาสนา; กินแต่ศึกษา หรือข้อปฏิบัติส่วนเกินของขรราวส ที่มันเป็นส่วน
ของบรรพชิต ส่วนนี้จะกิน. มันเป็นส่วนเกินของขรราวส ไม่จำเป็น แล้วก็ไปมีอย่าง
ส่วนของขรราวสเต็มเปี่ยม ก็ใช้ได้; ก็มี **ธรรมะเรื่องสุญญตา เรื่องอนัตตา เรื่อง**
ไม่ยึดมั่นถือมั่น อย่างที่ขรราวสจะพึงมี **ให้สมตามที่พระพุทฺธเจ้าท่านตรัสว่า**
หลักเกณฑ์เรื่องสุญญตานั้น มีประโยชน์เกื้อกูลที่สุด แม้แก่พวกขรราวส; นี่เป็น
พุทฺธภาษิต มีอยู่อย่างนี้; ฉะนั้น ส่วนนี้เราก็กิน.

ความรู้อันจะไปคู่อยู่กับกบิลเลศทุกชนิด เราไม่ค้น ไม่ละทิ้งหรือไม่ลาสิกขาในส่วนนี้; ลาสิกขาที่เขามบัญญัติไว้เฉพาะสำหรับภิกษุชั้น ก็ต้องลาแต่ในส่วนนี้. เพราะเดี๋ยวนี้เราไม่สมัครจะเป็นภิกษุ เราไม่สมัครจะเข้าพวกภิกษุ ที่จะไปเร็ว ๆ; เราต้องการจะออกไปเป็นฆราวาสที่ไปช้า ๆ มันก็มีระเบียบสิกขาอย่างอื่น.

ฉะนั้น การที่คุณจะ “ลาสิกขา” ออกไปนี้ **อย่าให้เป็นสีกหรอ,** หรือว่าอย่าให้มันเป็นไปทำอะไรกันกับข้าศึก; เป็นแต่เพียงปรับปรุงสิ่งที่เราจะต้องมีประจำตัวเรา ให้เหมาะแก่การที่จะไปดำรงชีวิตอย่างฆราวาส ครองเรือน มีครอบครัว มีการเป็นอยู่ กระทำตามระดับของฆราวาส. สิกขาที่ถึงกับเว้นเมถุนธรรมโดยเด็ดขาด เว้นการกินอาหารเย็นอะไรเหล่านี้ มันของบรรพชิต. นี่เราไปเป็นฆราวาส ก็ไม่มีข้อผูกพัน ก็ทำได้ตามที่ฆราวาสจะพึงกระทำกับสิ่งเหล่านี้ แต่ก็ต้องไม่ให้มันเป็นทุกข์ขึ้นมา; อย่างนี้เรียกว่าทำถูกต้อง บวชได้รับประโยชน์, ลาสิกขาออกไปอย่างถูกต้อง แล้วก็ยังมีประโยชน์อยู่ตามเดิม.

อย่าไปเข้าใจผิดว่ามันเลวลง มันเป็นแต่เพียงปรับปรุงให้เหมาะสมกับเพศที่จะเป็นอยู่; ก็จริงละ ที่ว่าจะต้องเรียกว่า เป็นเพศที่ต่ำกว่า; ฆราวาสชั้นมันเป็นเพศที่หมายถึงว่า ระบบการเป็นอยู่ที่มันต่ำกว่าเพศบรรพชิต. คำว่าเพศไม่ได้หมายถึงเครื่องหมายของผู้หญิงผู้ชาย; หมายถึงทั่วไป เช่นเพศบรรพชิต เพศกฤหัสถ์ เขาใช้คำ ๆ เดียวกัน มันหมายถึงระบบการเป็นอยู่อะไรอันหนึ่ง.

การลาสิกขา ของเรา **ต้องทำให้ถูกต้อง** เมื่อจะกล่าวคำลาสิกขาในวันลาสิกขา, **ต้องทำให้ถูกต้อง** ให้มีเหตุผล ให้ยังพอใจอยู่. **อย่าให้เป็นเรื่องฉิบหาย**

เสียหาย หรือว่าเสียใจ; อย่างนั้นคือโง่, อย่างนั้นคือไม่มีสติสัมปชัญญะ แล้วลาสิกขา จะมีโทษร้าย คือสูญเสียความรู้สึกผิดชอบชั่วดี.

ถ้าคุณทำได้แบบนี้ ไม่ต้องดูฤกษ์ยาม ไม่ต้องดูเวลานาที; ดูฤกษ์ ดูเวลานาที แล้วก็ยังไม่จบหายก็มี ไช้ไหม? **ฤกษ์ดียามดี อยู่ที่ประพตติ** ประพตติถูกต้อง; ประพตติดี ประพตติถูกต้องเมื่อไร มันก็เป็นฤกษ์ดียามดีเมื่อนั้น. ฉะนั้น การลาสิกขา ต้องกระทำด้วยจิตใจที่แจ่มแจ้ง สว่างไสว ประกอบอยู่ด้วยสติสัมปชัญญะเป็นความถูกต้อง ในการที่จะละเพศบรรพชิตไปสู่เพศฆราวาส, แล้วทำอะไรต่อไปตามจุดหมายของ ฆราวาส โดยถือว่า เรามันยังมีความเหมาะสมเพียงแค่นั้น.

นี่ก็เป็นสิทธิอันชอบธรรม หรือว่าไม่ได้ผิดหลักอะไรเลย; หลักธรรมะ ในพุทธศาสนาที่ไม่ผิด เพราะเรายังอยู่ในระดับนี้ ยังมีความเหมาะสมอย่างนี้ เราก็เลือก เอาอย่างนี้; ถ้าเราทำได้ดีกว่านี้ มันก็เป็นส่วนดีของเราต่างหาก. ฉะนั้นการบวช เข้ามา ก็มาหาระเบียบวินัยที่เคร่งครัดกว่าความเป็นฆราวาส เลยเป็นผู้แข็งแกร่งกว่าเดิม; ความแข็งแกร่งอันนี้ออกมาใช้ได้เมื่อกลับไปสู่ความเป็นฆราวาสอีก.

แต่ว่าทรงมันขึ้นอยู่กับว่า ระหว่างที่เราบวชนี้ เราทำอะไรบ้าง? ถ้าเรา ทำถูกต้องตามเรื่องของบรรพชิต เราได้ความแข็งแกร่ง ไปทั้งทางร่างกาย ทั้งทางจิต ทั้งทางวิญญาน จะเป็น**สัมมรรณภาพ** ทั้งทางกาย ทั้งทางจิต ทั้งทางวิญญาน. นี่ ตามที่ผมบัญญัติขึ้นพูดให้ฟังกันง่าย ๆ ว่ามีอยู่ ๓ ชนิดนี้ มันก็ได้รับประโยชน์มหาศาล. การบวชนี้ **นำไปสู่การได้สิ่งที่ดีที่สุด** ที่มนุษย์ควรจะได้เป็นแน่นอน.

การบวชหรือลาสิกขา ต้องทำด้วยสติสัมปชัญญะ

อย่าอวดดี อย่าทะนง อย่าลืมหัก; ในการบวชเข้ามาก็ดี ในการสึกออกไปก็ดี ทำด้วยสติสัมปชัญญะ, แล้วให้สำนึกไว้สักอย่างหนึ่งว่า เราบวชนั้นมันถูกต้องมันดี. เราจะถือเป็นหลักว่า เรา **กลับออกไปด้วยปัญญาของบัณฑิต**, บัณฑิตในวิชาควบคุมบังคับตัวเอง. **เอาปัญญาไปโดยที่พระพุทธเจ้าคงให้** แล้วก็มีอยู่ตลอดชีวิต **อย่าไปทรยศต่อปัญญาอันนี้เข้า** แล้ว **ดีตลอดกาล** เป็นเครื่องรางที่คุ้มได้จิตใจตลอดชีวิตด้วยเหมือนกัน.

ทีนี้ เพื่อความไม่ประมาทอย่างยิ่ง ยิ่งขึ้นไปอีก อะไร ๆ ที่มันจะช่วยให้เราไม่ลืมหักแล้วก็รีบ ๆ ทำ รีบ ๆ รักษาเอาไว้ สงวนเอาไว้; มีอุปชฌาย์ อาจารย์ก็ขยันไปมาหาสู่ เพื่อจะไม่ลืมหัก. **อะไรที่มันเป็นอนุสรณ์ของการบวช อันนั้นต้องรักษาไว้ เป็นเครื่องกำลัม.**

ผมมักจะแนะนำคนที่จะสึกนี้ว่า **ผ้าเหลือง บาตร** นี้ดีมาก อย่ารังเกียจ เอาไปด้วย **เอาไปไว้ที่บ้าน** ที่ห้องหนังสือ ที่อะไร ที่จะเก็บอยู่ได้ **เพื่อเป็นที่ระลึกแก่การที่ได้บวช** หรือว่าดีกว่านั้นอีก ก็เพื่อขู่เรา ขู่ตัวเองนี้ว่า “มีบวชแล้ว มีจะทำให้เลว ๆ ไม่ได้” **บาตรและผ้าเหลืองที่เอาไปไว้ดูอยู่บ่อย ๆ นั้น จะขู่ตัวเราให้ระมัดระวัง** **ให้ไม่ประมาท ให้มีพิธี มีโอศติ์ปะ.**

ผมรู้สึกว่ารูปถ่ายก็ไม่ดีเท่า เช่นคุณจะทำรูปถ่ายเมื่อบวชไว้ ไปติดแขวนไว้เนี่ย มันไม่ขู่เรามากเหมือนบาตรและจีวร. ลองเอาไปเก็บไว้; ถ้าเราไม่มีที่เก็บ เราเก็บไว้ในห้อง ในตู้ ในอะไรก็ได้ จะไว้ในห้องหนังสือก็ได้ หรือไว้ในที่ ๆ จะเหลือบ

เห็นได้บ่อยๆ จะมีประโยชน์มาก ในการที่จะชู้ไม่ให้เราล้มตัว. บาตร จีวรเป็นของ ศักดิ์สิทธิ์ เป็นของที่ว่าไม่ใช่มีค่าอย่างวัตถุ, เป็นของที่มีค่าทางวิญญาณ ที่ราคาไม่ไหว, สัญลักษณ์ของพระอรหันต์. **บาตร จีวรเป็นสัญลักษณ์ของพระอรหันต์** สัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้า คือผู้ที่ตี ผู้ที่ไม่เลว ผู้ที่สูงสุด นี้เรามีไว้ก็เพื่อจะชู้ว่า “อ้าว, ก็แกเคยบวชมาแล้ว ทำเหลวไหลไม่ได้”.

นี่เป็นตัวอย่างอันหนึ่ง เพื่อให้เข้าใจว่าเรา **ต้องมีสิ่งที่จะคอยเตือนเรา หรือ คอยชู้เรา** อย่าให้กลับเหลวไหล เหลาะแหละ หละหลวม. รูปถ่ายนี้บางที่จะชิน ถ้าแขวนท่าคาอยู่เสมอ มันก็ชินได้ ไม่ขลังเท่ากับบาตรหรือจีวร. ถ้าเราไปมีครอบครัว มีลูกมีหลาน เด็กๆ ไปเกิดเห็นบาตร จีวรนั้นเข้า จะมีอิทธิพลมาก ในการที่จะทำให้เขานับถือความศักดิ์สิทธิ์ของศาสนา หรือว่าอยากจะบวชขึ้นมาบ้าง หรือรู้ว่าพ่อของเรานี้ เป็นอะไร มีอะไรดีที่มากน้อยนี้.

นี่โดยมากที่เห็นๆ มันตรงกันข้าม พอลาสิกขาแล้ว บาตร จีวร น้อยากจะเตะทิ้งให้มันลึงไป ไม่มีค่าไม่มีความหมาย; จะเอาไปให้ใครสักที ก็ให้ทิ้งสกปรกทิ้งเลอะเทอะอย่างนั้น เพราะว่าแม่จะเอาไปให้ใคร ไม่ทำอย่างผมว่านี่ ก็ยังต้องทำให้สะอาดเสียก่อน แล้วเอาไปถวายเขา.

เดี๋ยวนี้เรามาคำมัน ในฐานะที่ว่ามันเป็นวัตถุศักดิ์สิทธิ์ สัญลักษณ์ของพระอรหันต์ ของธรรมะของสิ่งสูงสุด ศักดิ์สิทธิ์ทั้งนั้น. ในหนังสือนิยาย นิทานปรัมปรา เขาว่าผ้ากาสาฬหพัศตร์ของภิกษุนี้ แม้แต่พญาช้างฉัททันต์ก็ยังกลัว, คือสัตว์ไตรภวานก็ยังกลัว. พุศให้มันมีความศักดิ์สิทธิ์; ไม่ใช่เป็นของมีค่าอย่างวัตถุ ชื้อมาจากร้านค้าแล้วมีค่าเพียงเท่านั้น แต่มีความหมายในความเป็นสัญลักษณ์ของสิ่งสูงสุด แล้วก็

ศักดิ์สิทธิ์ด้วย. ฉะนั้น ควรเอามาใช้เป็นประโยชน์สำหรับควบคุมตัวเราต่อไป จนกว่ามันจะถึงขั้นสูงสุด ที่ไม่ต้องการควบคุมอีกแล้ว.

นี่ตัวอย่างของเคล็ดหรือความลับ ที่เกี่ยวกับการบวช เกี่ยวกับการสึก, หรือว่าเกี่ยวกับการไปเป็นฆราวาสตลอดไป จะต้องมียะไรที่พิเศษ หรือว่าเป็นเทคนิคอยู่ในตัวมันเอง ที่มันจะคุ้มครองให้ปลอดภัยได้; ก็แปลว่าเราได้เต็มที่ในการบวช ในการสึก และในการที่จะเป็นฆราวาสต่อไปอีก.

บวชแล้วขอให้รู้หลักเกณฑ์พุทธศาสนากฎต้อง

ขอให้การบวช แม้ระหว่างปีตภานนี้ เป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างนี้ คือรู้ **หลักเกณฑ์พุทธศาสนากฎต้อง** ี่ขึ้น จนไม่มีปัญหายุ่งยาก เกี่ยวกับวิชา หรือว่าหลักเกณฑ์นั้นๆ, แล้วก็สบายใจ แล้วก็เป็นผู้สามารถปฏิบัติ ในการบังคับ ควบคุมกาย วาจา ใจ ได้ดีไปกว่าแต่ก่อน, แล้วก็มีความสามารถจะช่วยเหลือผู้อื่นได้ด้วย มันก็หมดเท่านั้นเอง ประโยชน์มันมีเท่านั้นเอง. นี่เรื่องของผู้ที่จะลาสิกขา.

เรื่องเบ็ดเตล็ด; ยกตัวอย่าง เช่น **เรื่องรคน้ำมนต์** ก็ขอให้ตีความหมายเป็น**เรื่องทางจิตทางวิญญาณ** คือว่าให้พระธรรมคำสอน หรือให้หลักการปฏิบัติที่มันรต อารตจิตใจของเรา. แม้ในเวลาลาสิกขานี้ ว่าเราได้ทำดีที่สุด เท่าที่มนุษย์จะทำได้แล้ว ในการบวช ในการอะไรนี้. หรือว่า**โอบาทของอุปัชฌาย์** ของ **อาจารย์ที่จะให้** ในเวลานั้นๆ **แหละเป็นน้ำมนต์**; ส่วนน้ำจริงๆ นั้น ไว้สำหรับคนโง่และคนขลาด ไม่เหมาะสำหรับนักศึกษา; แต่ถ้าจะทำเพื่อให้คนอื่นสบายใจก็ได้เหมือนกัน.

นี่เป็นความเห็นส่วนตัวผม จะทำเรื่องไสยศาสตร์ เรื่องมงายอะไรบ้าง ก็เพื่อให้คนอื่นสบายใจ ก็ได้เหมือนกัน; ส่วนเราไม่จำเป็น. บางทีผมก็ยังมีหลักอย่างนั้น เพราะว่ามันไม่มีทางออกอย่างอื่น ก็หมายความว่า เราไม่สามารถจะแก้ไขความโง่งมมลายของใครบางคนได้ : เอ้า, ช่างหัวมัน, ทำพอให้เขาสบายใจ แต่เราไม่มีความหมายเลย จนกว่าเมื่อไรเขาจะฟื้นสภาวะนั้น เราจึงจะไม่ทำ หรือว่าเราจึงจะบอกเขา.

นี้ก็เพื่ออย่าให้เกิดความวุ่นวายอะไรขึ้นมา ในระหว่างญาติ ในระหว่างครอบครัว หรืออะไรนี้; แต่ถ้าเราสามารถพูดจากันเข้าใจได้ก็ดี ก็ไม่ต้องทำ. เช่นบิดามารดา ต้องการให้หาฤกษ์ยามแล้วเราไม่หา แล้วท่านปวดหัวนี้ อย่าไปฝันขนาดนั้นก็หาก็ได้; แต่หัวเราอยู่ในใจ แล้วก็ทำไป. อย่างนี้เรียกว่าถูกกว่าที่จะไปถือเกณฑ์ตรงไม่รู้ไม่ชี้ กุจะเอาตามเหตุผลหรือสติปัญญา; นี่มันก็ไม่ถูก มันเป็นเรื่องเถรตรงเกินพอดี. ฉะนั้น เราพยายามพูดจาดี พูดจาให้เข้าใจ แล้วไม่ต้องทำ ก็ได้ ก็ดี; แต่ถ้าพูดกันไม่รู้เรื่องเวลาไม่พอ เราก็ต้องทำบ้าง พอให้คนอื่นเหล่านั้นไม่ต้องอึดร้อน. นี่ต้องมีการผ่อนผัน สันยาศัยด้วยสติปัญญาอย่างนี้; ไม่ใช่ความมงมลาย แล้วก็รวมอยู่ในส่วนหนึ่งของความเป็นบัณฑิต. บวชแล้วสึกออกไปเป็นบัณฑิตนี้ ก็มีอะไรหลายๆ มากประเดี๋ยรรวมอยู่ในความเป็นบัณฑิต รวมเรื่องรู้จักผ่อนผันสันยาศัยด้วย.

ขอให้ **ใช้สติสัมปชัญญะ อย่าตลุนตลัน** อย่าเถรตรง อย่าบ้าบิ่น อย่าอะไรทุกอย่าง มันก็ไม่เสียทีที่ได้บวช ออกไปเป็นบัณฑิต.

มีคำอีกคำหนึ่ง ใช้คำว่า ทิต, ทอทหาร สระอิ ทอ สะกด นี้เรียกว่า ทิต. นี่เขาใช้สำหรับคนที่มงายตลอดเวลาบวช, สึกออกไปก็เต็มไปด้วยความมงมลายอย่างนี้ เรียกว่าเป็น ทิต; ไม่ใช่บัณฑิตอย่างที่ผมพูด. แต่ที่จริงคำนี้ มันก็มาจากคำว่า บัณฑิต

นั่นนะ อ่านตามหลักภาษาบาลีต้องอ่านว่า บัน แล้วก็ ทิต ท นางมณโฑนั้น เขาอ่านว่า ทิต ว่าตอทิต นี้ภาษาไทยชอบตัดคำบางคำที่ไม่จำเป็นทิ้ง ตัดบัณออกไปเหลือแต่ทิต. **ทิต คือบัณทิต;** แต่พอมาคนบางคนสะเพร่า ออกเสียงทิต เป็น ทิต และพอเหมาะพอดีกันก็ว่า ส่วนมากมันถึงม गया บวชอยู่ตั้ง ๑๐ พรรษาแล้ว สึกออกไปเป็นคน गया นั้นแหละเอา ทิต ให้ไป เอาปริญาทิตให้ไป. ส่วนเราเอาปริญญาบัณทิตที่ถูกต้องไว้แล้วกัน จะออกเสียงว่าบัณทิตก็ได้ บัณทิตก็ได้ มีความถูกต้องอยู่เสมอ; อย่าไปเป็น ทิต; ต้องออกไปเป็นบัณทิต ก็มีแต่สวัสดิมงคล รตนามนต์ชนิดไหนก็ได้.

สรุปความว่า มันมีธรรมะอยู่กับเนื้อกับตัวเต็มที่อยู่ตามเดิม แม้จะลาออกไปเป็นเพศฆราวาส; นอกนั้นเป็นเรื่องปลีกย่อย เป็นเรื่องฝอย. เรื่องใหญ่คือออกไปด้วยสติสัมปชัญญะ ทำอะไรให้ดีกว่าเดิม; ดีกว่าเดิมคือดีกว่าเมื่อก่อนบวช เมื่อยังไม่ได้บวช. นี้ผลก็มีเท่านั้น.

เอาละเวลาก็สมควร

เทกิจนกรรม

- ๑๖ -

๑๕ เมษายน ๒๕๑๔

สิ่งที่จะเป็นเหมือนวัคซีน ป้องกันโรคทางวิญญาณ

วันที่ ๑๕ เมษายน ๒๕๑๔

สำหรับพวกเราที่ ได้ล่วงมาถึงเวลาจนจะ ๔.๓๐ น. แล้ว;

เป็นเวลาที่ได้กำหนดไว้ว่าจะได้พูดกันถึงเรื่อง เรื่องใด เรื่องหนึ่ง.

ในวันนี้จะได้กล่าวต่อไปโดยหัวข้อว่า สิ่งที่จะเป็นเหมือนวัคซีน ป้องกันโรคทางวิญญาณ. ครึ่งนี้เป็นครั้งที่ ๑๕ ของการบรรยาย ซึ่งจะถือว่าเป็นครั้งสุดท้ายของการบรรยายเรื่องเทกิจนกรรม คือธรรมะสำหรับบุคคลผู้รักษาเยียวยาโรคทางวิญญาณโดยเฉพาะ.

ถ้าเราจะทบทวนดู ก็จะเห็นได้ว่า ในตอนแรกที่สุดเราพูดถึงถึง **นายแพทย์ผู้รักษาโรคทางวิญญาณของสัตว์โลกทั้งปวง** คือพระพุทเจ้า เรียกว่า **สพฺพโลกตักขิณโก**, แล้วก็พูดถึงลักษณะ **อาการของโรคทางวิญญาณ** ซึ่งพระพุทเจ้าจะต้องรักษา แก่ สัตว์โลกทั้งปวง, แล้วก็ได้พูดถึง **วิธีการเยียวยารักษา** หรือสิ่งซึ่งจะใช้เป็นเครื่องเยียวยารักษา, แล้วก็ได้พูดถึง **ธรรมะประเภทที่เป็นหลักตัดสินความถูกต้อง** ซึ่งเหมือนกับว่า จะวินิจฉัยในการรักษาโรค คือใช้ยานั้นให้ถูกต้อง, แล้วก็ได้พูดถึง **ความรู้ที่จำเป็นที่จะต้องรู้** ก่อนการลงมือรักษาเยียวยาหลายคราวหลายครั้ง, แล้วก็ได้พูดถึง **ภาวะที่ปราศจากโรค** เป็นอย่างไร คือเป็นวัตถุที่ประสงค์มุ่งหมาย, แล้วในวันนั้นจะได้พูดถึงเรื่องประกอบครั้งสุดท้ายว่า **สิ่งที่จะเป็นเหมือนวัคซีนสำหรับป้องกันโรค**.

แล้วก็อยากจะพูดว่า **การยั้งใจไว้ครู่ ก็รวมอยู่ในสิ่งซึ่งจะเป็นเหมือนวัคซีนป้องกันโรคนั้นด้วย** ขอให้พรั่นใจถึงและพิจารณาอยู่เสมอ ว่า **สพฺพญญู** **สพฺพทสฺสาวี** **ชินโน** **อาจริโย** **มม** - อาจารย์ของเรา **เป็นผู้รู้ทุกสิ่ง เป็นผู้เห็นทุกสิ่ง เป็นผู้ชนะมารได้**, **มหาการุณิกโก** **สตถา** **สพฺพโลกตักขิณโก** - เป็นผู้สั่งสอนที่ประกอบด้วยกรุณาอันใหญ่หลวง เป็นนายแพทย์ผู้รักษาโรคของสัตว์โลกทั้งปวง ดังนี้; ให้เป็นยิ่งกว่าการท่องบ่น หรือให้ซึมซาบในข้อเท็จจริง ตามที่กล่าวไว้เป็นคำพูดนั้น ๆ จนเกิดความรู้สึกที่มั่นคงระตุน หรือที่มันทำให้เกิดกำลังใจ ให้เกิดความแน่ใจ ให้เกิดความสบายใจ อะไรทุกอย่าง.

คำว่า **ชินโน** แปลว่า **ผู้ชนะมาร** แล้วนี่ มันหมายถึงไม่มีโรค ไม่มีอุปัทวะทางจิตใจ. อุปัทวะนี้เรียกเป็นภาษาไทย ๆ ว่า **อุปัทวะ** **ไม่มีเรื่องอุปัทวะทางจิตใจ** คือภาวะที่ชนะโรค ปราศจากโรค เป็นยอดแห่งลาภ.

ขยันไหว้ครุแล้ว เราก็จะสามารถรับช่วงหน้าที่แพทย์ จากพระพุทธเจ้า สืบ ๆ กันมาตามลำดับ จนกระทั่งรักษาให้แก่ตัวเองได้; มีจิตปราศจากโรคแล้ว ก็ช่วยเพื่อนมนุษย์ให้ปราศจากโรคทางวิญญาณ, ปราศจากโรคทางวิญญาณแล้ว โรคทางร่างกายแทบจะเกิดไม่ได้. แม้จะเกิดได้ ก็ไม่มีปัญหา คือมันเหมือนกับไม่มีความหมาย กลายเป็นสิ่งที่น่าหัวเราะเยาะ; แม้แต่ความตายก็เป็นของเด็กเล่น ไม่ทำให้ใครกระวนกระวาย นี่เป็นความมุ่งหมายที่พุทธบริษัททุกคนจะต้องไปให้ถึง.

เครื่องป้องกันโรคของพระพุทธเจ้าคือ “เป็นอยู่โดยชอบ”

สำหรับสิ่งที่จะเป็นเครื่องป้องกันโรคตลอดเวลา ทุกอย่างทุกกรณีนี้ มันพูดได้ง่าย ๆ ด้วยพระพุทธภาษิตที่ว่า “เป็นอยู่โดยชอบ” พึงเป็นอยู่โดยชอบ - สมมา วิหเรยฺย ถ้าพูดเป็นนามศัพท์ก็ว่า สัมมาวิหาร. เมื่อครั้งที่แล้วมา เราพูดถึงทิพยวิหาร พรหมวิหาร อริยวิหาร และสุญญตาวินัย ทั้ง ๔ วิหาร; เที่ยวนั้นเราอยากจะพูดเพียงคำเดียว โดยเป็นที่สรุปของทั้งหมดคนนั้นว่า สัมมาวิหาร ตามที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสเหมือนพินัยกรรมสุดท้าย เมื่อใกล้จะเสด็จปรินิพพานอยู่ในเวลาไม่กี่นาทีแล้วว่า :-

ถ้าภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น จักเป็นอยู่โดยชอบไซ้ โลกจะไม่ว่างจากพระอรหันต์; บาลีมีว่า สเจเม ภิกขเว ภิกขุ สมมา วิหเรยฺย - คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุเหล่านั้นจักเป็นอยู่โดยชอบไซ้, อสุญฺเณ โลโก อรหนฺเตหิ อสฺส - โลกก็จะไม่ว่างจากพระอรหันต์. พระอรหันต์ คือผู้ปราศจากโรคอย่างแท้จริง ก็ได้ ด้วยเหตุสักแต่เพียงว่า เป็นอยู่โดยชอบ.

คำพูดสักแต่ว่า “**เป็นอยู่โดยชอบ**” นี้ไม่ใช่คำพูดสักแต่ว่า; มีความหมายมาก แต่พูดไว้สั้นได้เพียงไม่กี่พยางค์ ว่า “**เป็นอยู่โดยชอบ**” ขอให้สนใจคำนี้ แล้วเรื่องนั้นก็ได้อธิบายมาแล้ว **เป็นอยู่โดยชอบนั้นคือ อริยมรรคมีองค์แปด.**

ทรง^{๕๕}นี้ก็จะขอเตือนผู้ใหม่ต่อการศึกษาพุทธศาสนาสักนิตหนึ่งว่า ถ้าจะเรียกชื่อมรรค หรือ อริยมรรค ให้ถูกต้อง ก็**ต้องเรียกว่ามีองค์แปด**; อย่าพูดว่าแปด เจย ๆ. **พูดว่ามรรคแปดนั้นพูดอย่างสะเพร่า, หรือพูดอย่างไม่รู้** เป็นที่หัวเราะเยาะของผู้รู้ กลายเป็นมรรค^{๕๖}ทั้ง ๘ อย่าง ๘ ทาง^{๕๗}. พูดว่ามรรคมีองค์ ๘ *eight fold path* หนทางประกอบด้วย, *fold* แปด มันมีอะไร ๘ อย่าง แล้วมารวมกลมเกลียวเป็นอันเดียวกัน ก็เรียกว่ามรรคหนึ่งเท่านั้น ไม่มีแปด; แต่ว่า หนึ่งนั้นประกอบอยู่ด้วยองค์ประกอบแปด.

มรรคแปดนี้ก็นำหัว ๕ มรรคจะเดินกันอย่างไร เดินวิ่งไป วิ่งมา – วิ่งไป วิ่งมา – วิ่งไป, วิ่งมาทาง^{๕๘}นั้นที่ ทาง^{๕๙}นี้; อย่างนั้นมันก็ไม่ถูก. **เดินทางเดียวประกอบอยู่ด้วยความถูกต้องถึง ๘ อย่าง ในหนทางอันเดียวกัน นี้เรียกว่าเป็นอยู่โดยชอบ.**

แต่ถ้าสรุปแล้ว มรรคมีองค์แปดนั้น ก็คือ **ความถูกต้อง**; ความถูกต้องนี้ต้องมาจากความไม่ผิด; ความไม่ผิด^{๖๐} ก็คือไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใด โดยความเป็นตัวกู – เป็นของกู. พอมีความไม่ยึดมั่นอย่างนี้แล้ว มันไม่มีทางจะทำผิดอะไรได้ ทางกาย ทางวาจา ทางปาก ทางห้อง ทางความคิดเห็นอะไรทุกอย่าง; ฉะนั้น คำว่าชอบ หรือถูกต้องเพียงคำเดียว^{๖๑} มันพอ. **เป็นอยู่โดยชอบ** ก็เหลืออยู่แต่คำว่า **ชอบ** หรือ **ถูกต้อง**; แล้วก็รู้ว่า **ชอบหรือถูกต้องมันพอดี** คือไม่มากไม่น้อย ไม่ตั้งไม่หย่อน^{๖๒}

ไม่ขาดไม่เกินนี้ก็ได้อีก แล้วแต่จะเรียก; ฟังคุณมันคล้ายกับว่าน้อยไป แต่ความถูกต้อง หรือความมากที่สุคนธ์ มันอยู่ที่ความพอดี.

เป็นอยู่อย่างไรจึงจะชอบ คือถูกต้องพอดี

เราจะเป็นอยู่อย่างไร จึงจะเรียกว่า **เป็นอยู่ถูกต้องหรือพอดี** นี่เป็นปัญหา. ถ้าเป็นอยู่อย่างนั้นได้ มันก็เป็นวัคซีนอยู่โดยอัตโนมัติ ที่จะป้องกันทางมาของโรค; หรือการที่จะเกิดโรคใดๆ ขึ้นมา ในขณะที่ตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกได้กลิ่น อะไร เป็นต้น ๖ ประการนั้นในชีวิตประจำวันของคนเรา. จะพูดว่า ไม่รับเชื้อโรคเข้ามา ก็ได้อีก จะพูดว่า ป้องกันไม่ให้มันเกิดอาการที่เป็นโรครุนแรงก็ได้ เราจะพูดด้วยภาษาไทย ธรรมดาๆ ว่า จะทำอะไร จะทำอย่างไร ในชีวิตประจำวัน แล้วจะเป็นเหมือนวัคซีน ป้องกันโรค.

จะทำอะไร อย่างไร นี้ **เราจะพูดถึงคำว่าอย่างไรก่อน**, ก่อนคำว่าอะไร มันเข้าใจง่าย สำหรับความจำหรือความสังเกต.

การที่เราจะทำอะไรนั้น กินความกว้างไปถึงการกระทำ แม้ที่ไม่ได้ตั้งใจ; เช่นการกระทำที่สะเพร่าหรือเผลอไป; เพราะแม้เราจะทำอะไรด้วยความเผลอไป ผล มันก็ต้องเกิดขึ้นเหมือนกัน, แล้วบางทีก็เป็นอันตรายมากเหมือนกัน ที่ทำด้วยเผลอ ด้วยสะเพร่า โดยไม่เจตนา. เพราะฉะนั้น คำว่า **“ทำอะไร”** มันเล็งถึงว่า **ทำโดยเจตนา** ก็ได้, ไม่มีเจตนา ก็ได้. **ไม่รู้** ไม่มีเจตนา นี่มันไม่รู้, หรือว่ารู้แล้วเผลอไป มันก็เท่ากับไม่รู้. **ที่นี้** ที่ว่า **เจตนา** นั้น คือเราต้องการจะทำ และต้องการประโยชน์

อันใดอันหนึ่ง รู้ยุติเต็มที่; ฉะนั้นเมื่อเอาความผลหรือความไม่รู้ มาบวกกันเข้ากับ ความรู้ มันก็เป็นการทำหมดทุกอย่าง หรือทำได้ทุกอย่าง.

นี่จะทำอย่างไร มีชีวิตอยู่อย่างไร? เราไม่หมายความว่า ทำสิ่งเล็กๆ น้อยๆ หรือเป็นเรื่องเป็นราวนิดหน่อย; แต่ว่าหมายถึง เป็นชีวิตทั้งชีวิต. ฉะนั้น ถ้าจะพูดว่า มีชีวิตอยู่อย่างไร จึงจะเป็นวัคชินป้องกันโรคอยู่ในตัวมันเอง? อย่างนี้จะง่ายกว่า จะมีชีวิตอยู่เหมือนกับก้อนหินก้อนดิน, หรือว่าจะมีชีวิตรู้อย่างต้นไม้ มีชีวิต อยู่อย่างแมลง มด แมลงมีชีวิตรู้อย่างสัตว์ไตรัจฉาน, มีชีวิตรู้อย่างคนป่า มีชีวิต อยู่อย่างมนุษย์โบราณ หรือว่ามนุษย์ปัจจุบัน, กระทั่งว่าจะมีชีวิตรู้อย่างเทวดา.

ลองเทียบ มีชีวิต อย่างก้อนดิน

ขอให้จับความหมายของคำพูดเหล่านี้ให้ได้ ที่เป็นหลักกำหนดกันได้ง่ายๆ. **ชีวิตอย่างก้อนดิน ก้อนหิน ต้นไม้** หมายความว่า มันเป็นไปอย่างซื่อๆ ซื่อๆ ตาม ธรรมชาติที่จะไหลเวียนเปลี่ยนแปลงไปเอง; มันไม่บาปไม่กรรม แต่ก็ไม่เจตียวจลาต อะไร เพราะว่าซื่อๆ ซื่อๆ. บางคนก็มองไปในแง่ร้าย บางคนก็ว่านี่ดีที่สุก มันไม่มีความทุกข์.

คำสำคัญในทางศาสนามีอยู่คำหนึ่ง คือคำว่า *innocent*; บางคนก็มองในแง่แล้วว่า มันซื่อ มันซื่อ มันโง่; แต่นักศาสนาเรามองคำนี้เป็นคำสูงสุด คือมัน สะอาด มันบริสุทธิ์ แล้วก็อย่างซื่อๆ อย่างไม่ต้องคิดอะไรมาก, คล้ายๆ กับจะถือว่า ยิ่งคิดมาก ยิ่งรู้มากมันยิ่งคด, มันยิ่งคด ยิ่งคุด. เพราะฉะนั้น **ไม่รู้** **มันบริสุทธิ์**;

ฉะนั้น เป็น innocent ลักษณะของพระเจ้า หรือ ลักษณะของพระ พระอาจารย์ผู้สูงสุด
นี้. เรามีชีวิตอยู่อย่างต้นไม้ กระทั่งก่อนดินก่อนหิน มันมีอากาศคล้ายๆ อย่างนี้ มัน
ชื่อๆ เชื้อๆ คงจะไม่มีใครต้องการ ยิ่งสมัยนี้.

มีชีวิตอย่างสัตว์จำพวกแมลง

หรือ จะมีชีวิตอย่างมดแมลง ซึ่งก็จะต้องแบ่งแยกออกเป็นพวกๆ :
เป็นมดแมลงอย่างผีเสื้อ ส่ารวย สีสวยๆ บินโฉบไปโฉบมา; นี่เป็นคนที่เล่นขี้ส่ารวย
อยู่อย่างเล่นๆ; คนบางคนก็มีชีวิตอยู่อย่างนั้น. หรือว่า เราจะเป็นแมลงชนิดที่มัน
ตุ๋นตุ๋น เป็นอันตรายแก่ผู้อื่น มันก็ตรงกันข้ามกับผีเสื้อ; เช่นแมลงบ่อนี้ หรือสัตว์
มีพิษต่างๆ. หรือว่าจะเป็นแมลงชนิดที่มันขยันขันแข็ง เช่นมด เช่นผึ้ง; แมลงผึ้ง
มีลักษณะที่ว่า ขยันขันแข็งที่สุด มันก็มีความหมายของมันในตัวอย่างหนึ่งเสมอไป มัน
จะขี้เล่น หรือขยันขันแข็ง หรือว่าจะทารุณโหดร้าย ไม่ยอมให้อภัย. นี้เรียกว่ามีชีวิต
อย่างแมลง จะดีหรือไม่ดี ลองไปกิดดู.

มีชีวิตอย่างสัตว์เดรัจฉาน

หรือว่า จะมีชีวิตอย่างสัตว์เดรัจฉาน มันก็หลายพวกอีกเหมือนกัน : สัตว์
เดรัจฉานประเภทที่น่ารัก เพราะมันอ่อนโยนน่าเลื่อมใส; ก็เรียกว่ามีชีวิต อย่างที่มี
ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ นิ่มนวล อ่อนโยน. แต่ว่าสัตว์เดรัจฉานบางชนิด มันกระต้าง

โหดร้าย หยาบคาย, เป็นสัตว์ที่จะคอยกินสัตว์ที่เอือเพื่อเนื้ออ่อนโยน; เช่น เสือ
อย่างนี้ มันก็ผิดกับเนื้อทราย เนื้อกวาง, แมวมันก็ผิดกับหนู.

จะเป็นอยู่อย่างสัตว์เตรจจันที่โหดร้ายก็ได้; ก็เรียกว่าเห็นแก่ตัว. สัตว์
เตรจจันพวกหนึ่ง อยู่อย่างอ่อนโยนเอือเพื่อเนื้อ, อีกพวกหนึ่งก็อยู่อย่างเห็นแก่ตัว.
อย่างแมงก็ต้งจับหนูกิน โดยไม่คำนึงถึงชีวิต เพราะมันไม่มีความรู้เรื่องนี้ ไม่ถือว่ามัน
เป็นบาปหรือขาดศีล เพราะมันไม่มีความรู้เรื่องนี้ มันไม่มีเจตนาจะฆ่า มันมีเจตนาแต่
จะกินอาหารเลี้ยงชีวิต; แต่เราถือว่าเป็นความโหดร้าย.

มีชีวิตอย่างคนป่า

หรือว่า **จะมีชีวิตอยู่อย่างคนป่า** คนป่าต้องแบ่งเป็นอย่างธรรมดา หรือ
อย่างป่าเถื่อน คนป่าอย่างธรรมดานี้. มันก็คือคนป่าสมัยหิน คนป่าสมัยแรกๆ มีใน
โลกนี้ คนป่าอย่างธรรมดา; ส่วน **คนป่าเถื่อน** นั้น คือ **คนป่าในสมัยปัจจุบัน ใน**
สังคม คือคนป่าเถื่อน **ไม่ถือธรรมอะไร** มุ่งแต่จะกอบโกย นี้ก็เรียกว่าป่าเถื่อนชั่ว
ทารุณ หนีป่าเถื่อน.

คนป่าธรรมดาเฉยๆ มันเป็น *barbarianism* นี้มันก็ไม่ชั่วร้าย หรือไม่เหมือนทราย
อะไรนัก. พวก *savage* ที่มันชั่วร้ายนี้ มีลักษณะของคนป่าเถื่อนสมัยปัจจุบันนี้มากกว่า;
เป็นคนป่าเถื่อนได้ทั้งที่เล่าเรียนมา มีปริญญาเป็นหาง. นี้เรียกว่าชีวิตอย่างไร สำหรับคน
ป่าเถื่อน คนอนารยะในยุคปัจจุบันนี้ยังมีมาก. ถ้าคนป่าอย่างธรรมดาสามัญ ยุคศึก-

ถ้าบรรพ์โน้น มันก็มีความอ่อนนุ่ม ถ่อมตัว มีความขลาด มีความกลัว; แต่ถ้ามันมีความป่าเถื่อนแล้วมันก็จะกระต้าง ยกตัว เห็นแก่ตัวจัดกว่าธรรมดา.

เราพูดว่า **คนป่า**; ระวางให้ตี, คนป่าตามธรรมดา ตามธรรมชาติ มันขี้ขลาด มันกลัว มันถ่อมตัว มันวิ่งหนี. คนป่าเถื่อนอย่างยุคปัจจุบันนี้ มันเห็นแก่ตัวจัด มันทำอันตราย มันเป็นอันตราย. นี่ต่างกัน เรียกว่าอย่างเป็นทางการเป็นหน้ามือเป็นหลังมือก็ได้ ในพวกคนป่า ๒ ประเภทนี้. เราลองมีชีวิตอยู่อย่างคนป่าดูบ้าง.

มีชีวิตอย่างมนุษย์ลักษณะต่าง ๆ

หรือว่า **จะมีชีวิตอย่างมนุษย์** มันก็มีหลายแขนง. คำว่า **มนุษย์** นี้ต้องมีความหมายว่ามีจิตใจสูง; อย่างน้อยที่สุดก็ต้องมีจิตใจสูงกว่าธรรมดา กว่าสัตว์ เทร่จ্ঞาน หรือว่าคนป่าที่เป็นสัตว์คน. **มะ** แปลว่า **ใจ**, **อุษะ** แปลว่า **สูง** **ใจสูง** ก็ได้. หรือว่า **เหล่ากอของผู้มีใจสูง** ก็ได้. ให้ถือเอาความหมายของคำว่ามนุษย์อย่างนี้; **ถ้าใจยังต่ำ ก็ยังไม่เป็นมนุษย์ ยังเป็นคน ในระดับเดียวกับสัตว์** ในความหมายอย่างเดียวกับสัตว์เทร่จ্ঞาน, ถ้าเป็นมนุษย์ก็ต้องมีใจสูง.

เรามีคำว่า **“สุภาพบุรุษ”** ขึ้นมาในภาษาพูดในโลกนี้ ก็หมายความว่า **มีใจสูง** เหมือนกัน; สุภาพบุรุษนี้ต้องหมายความว่า **มีใจสูง** เหมือนกัน; ถ้าผิดจากนี้ มันก็เป็นอันธพาล หรือธรรมดาเกินไป. ภาษาจริยธรรมหรือภาษาวัฒนธรรม มีคำว่า **“สุภาพบุรุษ”** นี้มันก็พอแล้ว; ถ้าคนเป็นสุภาพบุรุษกันแล้ว โลกนี้ก็หมดปัญหาได้เหมือนกัน คือไม่มีอันตราย ไม่มีความยุ่งยากลำบาก.

ในทางธรรมะ ในทางศาสนา เราเรียกว่า สัตบุรุษ ในความหมายอย่างเดียวกับสุภาพบุรุษ สัตะ นี้แปลว่า สงบระงับ, สัตบุรุษ นี้หมายถึง ผู้ที่สงบระงับ ไม่มีโทษ ไม่มีอันตราย ทั้งแก่ตัวเองและทั้งแก่ผู้อื่น คือไม่มีโรค ไม่มีโรคทางวิญญาณ ภัยเหมือนกัน.

แต่ถ้าสูงไปอีก ก็จะใช้คำว่า อริยบุคคล อริยมุขย์; อริยบุคคล ปรากฏชัดลงไปทีเดียวว่า ไม่มีโรค. ความไม่มีโรคนั้นก็เด็ดขาด คือว่า ไม่กลับเป็นโรคอีก, หายโรคแล้ว ไม่กลับเป็นโรคอีก. สุภาพบุรุษหรืออะไรทำนองนี้ ยังไม่ค่อยจะแน่ มันอาจจะหายไปเพียงบางครึ่งบางคราว หรือบางกรณี; แต่ถ้าเป็นอริยบุคคลละก็ ต้องหมายความว่ามีโรคหายไปแล้ว โรคนั้นไม่กลับมาอีก.

ชีวิตอริยบุคคล คือชีวิตที่ไม่มีโรค หรือป้องกันโรคโดยอัตโนมัติอย่างยิ่ง, แล้วก็อย่าลืมว่า มันไม่เพ้อ ไม่เกิน ไม่อะไรไปทางไหน มันพอดีอย่างนั้น. ความ เป็นพระอริยเจ้า นี้ อย่าไปคิดว่าเกินวิสัยที่คนธรรมดาจะมีได้ เป็นได้; ให้ถือว่าเป็นความถูกต้องและพอดี;

ถ้าเลยไปจากนั้นอีก มันก็ เป็นมนุษย์อย่างโหดสัตว์ ที่เราออกชื่อมาแล้วว่า สุภาพบุรุษ สัตบุรุษ อริยบุคคล อะไรก็ตาม เป็นเรื่องส่วนตัว; ถ้าดีกว่านั้น ก็เป็นเรื่องที่ฟังเลื่องถึงผู้อื่น. คำว่า โหดสัตว์ ในความหมายสามัญธรรมดานี้ เขา หมายถึง ผู้ที่จะเห็นแก่ผู้อื่นยิ่งกว่าตัว.

คำว่า โหดสัตว์ อาจจะแปลว่า สัตว์ที่เป็นพระพุทธรเจ้า นี้ก็ได้; แต่สัตว์ที่จะเป็นพระพุทธรเจ้า นี้ คือสัตว์ที่ฟังเลื่องผู้อื่นจนลืมตัว ลืมตัวเอง มิได้นึกถึง

ประโยชน์สุขของตัวเอง เพราะมันไปเฟ่งเสียงแก่ผู้อื่น จะให้ผู้อื่นเป็นสุข. กิริยานี้มัน
ปลอดภัยอยู่ในตัว โดยอัตโนมัติ; เพราะผู้ที่เฟ่งเสียงจะทำประโยชน์แก่ผู้อื่นนั้น ทำ
ความชั่วส่วนตัวไม่ได้.

นี่เรียกว่า **ไม่มีทางจะเกิดโรคส่วนตัว** ถ้าอยู่ด้วยความคิดที่เสียสละเพื่อผู้อื่น ;
เพราะสละเพื่อผู้อื่น ไม่มีความเห็นแก่ตัว, ไม่มีตัวกู – ไม่มีของกู จึงเห็นแก่ผู้อื่นได้;
เพราะฉะนั้น ก็เลยเป็นเรื่องที่สูงที่สุด ในความปลอดภัยจากโรคกิเลส. คำว่า **“โพธิสัตว์
นี้”** ภาษาหนังสือตามธรรมคา **จะใช้คำว่ามหาบุรุษ หรือมหาสัตว์** อะไรก็ได้.

หรือจะพูดว่า **มีชีวิตอย่างมนุษย์ สุภาพบุรุษ สัตบุรุษ** นี้ ก็เรียกว่า **มีชีวิต
ที่ประกอบอยู่ด้วยความพอดี**; แต่ถ้า **มีชีวิตอย่างโพธิสัตว์** อย่างมหาสัตว์ อย่าง
มหาบุรุษ ก็หมายความว่า **มีความกรุณาอันใหญ่หลวง** เหมือนพระพุทธเจ้า รัศบี
พระพุทธเจ้าไปเลย, **มหาการุณิก โภาโต** **พระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งของสัตว์** **มีกรุณา
อันใหญ่หลวง.**

ถ้าเราอยาก **จะบำเพ็ญอุกมคคิของโพธิสัตว์** ก็เพิ่มความกรุณาอันใหญ่หลวง
จนกระทั่งลืมความเห็นประโยชน์สุขของตัวเอง; อย่างนี้คนก็ไม่ค่อยชอบ เพราะแต่ละคน
ต้องการจะบริโภคความสุขทางเนื้อหนัง ทางเอริคอร้อยของตัวเอง ให้มันมากยิ่งขึ้นไป
ไม่มีขอบเขต. เนื้อที่สำหรับเป็นพระโพธิสัตว์ จึงไม่ค่อยมี ทั้งที่มันควรจะมี หรือมีได้.
อาชีพที่ประเสริฐ เช่น **อาชีพเป็นครู อาชีพเป็นแพทย์** นี้ **มีโอกาสที่จะเป็นโพธิสัตว์
ได้มาก**; แต่ก็ **เป็นยาก** เพราะคนเป็นโรคเห็นแก่ตัว.

ผมไปที่โรงพยาบาลชั้นใหญ่ **ชั้นมีชื่อเสียงแห่งหนึ่ง** ไปเพื่อจะตรวจอะไร
อย่างหนึ่ง **นี้ไม่ต้องออกชื่อ** **เที่ยวคุณะจับได้.** **หัวหน้าแผนกเป็นแพทย์ชั้นอาจารย์**

ซึ่งนายแพทย์ทั้งหลายก็เรียกว่า อาจารย์ เขาปฏิเสธว่าเขายังไม่ได้กินข้าว แล้วเขามีคนใช้ รออยู่มาก; เขาพูดด้วยน้ำเสียงสะบັดๆ แล้วก็ลุกไป ให้ลูกน้องช่วยทำแทน. เรา ก็ไม่ได้นึกน้อยใจ หรือเสียใจ หรืออะไร; แต่มานึกสงสัยเรื่องน้ำใจของความเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่. ดูหน้าตา ดูลูกตานั้น ไม่ใช่ว่ามีเหตุผลอย่างนั้น, แล้วก็ปรากฏว่าถูกไล่ หรือถูกตอกต โดยเหตุที่คงจะไม่มีอะไร นอกจากความเห็นแก่ตัว.

พวกคุณก็เป็นแพทย์ หรือจะเป็นแพทย์ ที่พูดนี้มิใช่ติเตียน มิใช่เอามาตำเลิก ติเตียน; แต่พูดให้รู้ว่า อาชีพที่จะต้องอาศัยอุดมคติของโพธิสัตว์ดังนี้ ก็ยังเป็นที่ถึง อย่างนั้น. **อุดมคติโพธิสัตว์นี้ นึกถึงผู้อื่นก่อนตัว ก่อนตัวเอง, หรือว่าอย่างน้อยก็** พร้อมๆกันไป นี่เป็นอย่างน้อย; อย่างถูกต้อง ก็นึกถึงผู้อื่นก่อน. คำว่า **โพธิสัตว์ มหาสัตว์ มหาบุรุษ หมายความว่าถึง มหากรุณา.**

มีชีวิตอย่างเทวดา

ที่อยากพูดอันสุดท้ายว่า **จะมีชีวิตอย่างเทวดา** คุ้มบ้าง. คำว่า “เทวดา” นี้ มันมีความหมายกำกวมเหมือนกัน คือกว้างหลายอย่าง : **เทวดากามารมณ์** ในชั้นคฤสิต กาวคิงส์ อะไรกระทั่งปริณิหมิตวสวัตตินี้ ก็เป็นเทวดากามารมณ์. ชั้นพรหมโลก ก็มี**เทวดาชั้นพรหม** : **รูปพรหมบริสุทธ** **อรุปรหมบริสุทธ** ก็เป็นเทวดาค้ำยัน ๕ ๕ ingsนั้น.

ถ้าเป็นเทวดาอย่างกามาวจรนี้ เทวดาที่ผลิตผลิตอยู่ด้วยกามารมณ์นี้ ก็มี ชีวิตชนิดที่กินเหยื่อ เล่นสนุกอะไรอยู่ตลอดเวลา. คนบางคนก็เอาแต่อย่างนั้น ใน

โลกนี้ เป็นเจ้าสำรวย เจ้าสำราญอะไร ก็เรียกว่ามีชีวิตอยู่อย่างเหวตาคาซันกามาจร. ชีวิตอย่างนี้ไม่ป้องกันโรค ไม่เป็นวัคซีนที่ป้องกันโรค อย่าไปบูชามันนัก มันจะเปิดรับโรค หรือเปิดรับเชื้อโรคอย่างกว้างขวาง.

หรือ มีชีวิตอย่างเหวตาคาซันกามาจร คือไม่ยุ่งกับกามารมณ์ ไปยุ่งกับความบริสุทธิ์ หรือว่างจากกามารมณ์, มีตัวกู - ของกู ชนิดที่หยิ่งหรือทะนงตัวเองมากที่สุด ตรงนี้, แล้วก็ซึ่มกระตือ; นี้ใช้คำข้อนิสโกโตก; อยู่ในความพอใจว่าตัวเองบริสุทธิ์ มีตัวกูจัด แต่ว่าจัดในทางยึดมั่นถือมั่นว่าบริสุทธิ์ มีความเป็นอยู่เอื่อยเฉื่อย ไม่โลดโผน เหมือนเหวตาคามาจร. นิสองเป็นเหวตาคาประเภทนี้ดูบ้าง มันก็ไม่ป้องกันโรค ไม่เป็นวัคซีนป้องกันโรค มีแต่ความเอื่อยเฉื่อย มันก็รับโรคประเภทที่เหมาะสมสำหรับความเอื่อยเฉื่อยเข้ามา.

เป็นอะไรก็ไม่ดีเท่าเป็นมนุษย์ให้ถูกต้อง

ชีวิตในหลายๆ ชนิด ที่ยกตัวอย่างมาให้ดูว่า จะมีชีวิตกันแบบไหน จึงจะเป็นวัคซีนป้องกันโรคอยู่ในตัว. คุณใช้ปัญญาพิจารณาดูเอาเอง จะอยู่อย่างกัอนหิน กัอนดินนี้ ผมก็ว่าสบายดีเหมือนกัน สันโดษ ไม่ต้องการอะไรมาก, แล้วมันก็ซื่อๆ เชื้อๆ เป็น Innocent ก็สบายดี; แต่คงไม่มีใครชอบ, ถ้าชอบโลดโผน หรือจะเป็นสำรวย สำราญอย่างผีเสื้อ มันก็ไม่ไหว, จะเคร่งเครียดในการงาน ไม่ดูหน้าอะไร อย่างมดอย่างแมลงผึ้ง มันก็คงจะไม่ไหวเหมือนกัน คงจะทนไม่ได้. นี่จะเป็นเศรษฐี หรือจะเป็นคนป่า หรือจะเป็นมนุษย์แบบไหนกันแน่.

ในที่สุตมันก็จะมาอยู่ที่ความ **เป็นมนุษย์อย่างถูกต้อง** นี้ นับตั้งแต่เป็น **สุภาพบุรุษ เป็นสัตบุรุษ เป็นอริยบุคคล เป็นโพธิสัตว์ เป็นพระพุทธเจ้า เป็นยอกสุต**; รวมความว่า **เป็นมนุษย์กันให้ถูกต้อง** นี้ **จะเป็นวัชรินที่สี่** ข้องกันโรคทางวิญญาณทุกชนิด. นี้กลัวแต่ว่าจะมีความเป็นมนุษย์ไม่ถูกต้อง.

คำที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า **สมมา วิหเรยฺย – เป็นอยู่โดยชอบ** นี้ก็หมายถึงความ **เป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง คือดำเนินอยู่ในอริยมรรค มีองค์ ๘ ประการ**; นี้ถูกต้อง จะหวังความสำเร็จ สำราญอะไรไม่ได้นัก. ถ้าจะพูดถึงสำรวย สำราญ มันก็ สำรวย สำราญอย่างถูกต้อง; ไม่ใช่สำรวย สำราญเป็นทาสของอายตนะ.

ความสำเร็จสำราญอย่างเป็นทาส เป็นข้าของอายตนะ นี้มันไม่ไหว มัน เป็นทาสกิเลส เป็นทาสตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่ประกอบอยู่ด้วยกิเลส นี้คงไม่ไหว. ฉะนั้น คำว่าสำรวยหรือสำราญอย่างผิดเสีย มันคงไม่ไหว; ถ้าสำรวยสำราญมีความหมายอย่างอื่น มันก็จะได้เหมือนกัน.

มันเป็นภาษาที่ว่าสองภาษาอยู่เสมอ : สำรวย สำราญอย่าง **ภาษาธรรม** คือ **อัมเอิบอยู่ในความดีความงามที่ถูกต้อง**, สำรวยสำราญอย่าง **ภาษาโลก** ก็ **เป็นเรื่องของคนใจ** มีสวย ๆ งาม ๆ ตามแบบผิดเสีย.

สวยงามที่แท้จริง เป็นเรื่องทางวิญญาณ แล้วก็มันเหมือนที่เราสวดเมื่อ **ตะกั อาทิ กลฺยาณิ มขุเณกลฺยาณิ ปรีโยสานกลฺยาณิ**; งามอย่างนั้น ไม่ใช่ผิดเสีย. ขอให้มีความเป็นมนุษย์ที่มีความงามอย่างนั้นก็ได้ เรียกว่า เป็นความเป็น

มนุษย์ที่ถูกต้อง แล้วมากขึ้น ๆ, แล้วก็งามอันสุดท้าย ก็งามเพราะเห็นแก่ผู้อื่นยิ่งกว่าตัว.

ถ้าเป็นเทวดา เทวตาชนิดไหนก็ตาม มันเทลิตเปิดเปิงทางไหนก็ไม่รู้, เป็นสัตว์ไตร่จันมันก็ไม่ไหว, เป็นก้อนดินต้นไม้ก็ทนยาก, แต่เป็นมนุษย์ที่อยู่ตรงกลางที่พอดี มันถูกต้องพอดี. ฉะนั้นเรามาศึกษาธรรมะในพระพุทธศาสนา เพื่อความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง ตามแบบที่พระพุทธเจ้าต้องการ สมมา วิหเรยฺย แล้วโลกก็จะไม่ว่างจากพระอรหันต์.

หลักการอย่างนี้ ผมว่า มีชีวิตที่เป็นวัคซีนป้องกันโรคอยู่ในตัวมันเอง ก็ไปพิจารณาดูโดยรายละเอียด นี่คือการทำอะไร มีชีวิตอยู่อย่างไร หรือว่าทำอะไรอย่างไร. นี่คำว่าทำอะไรทำอะไร ก็คือ ทำการเป็นอยู่ ทำการมีชีวิต, แล้วทำอย่างไร ก็ทำให้เป็นมนุษย์ที่ถูกต้องก็พอแล้ว.

ให้ถือว่าคำพูดคำเดียวว่า “มนุษย์” นี้ เป็นคำประเสริฐวิเศษสูงสุด ที่สุดเลย; เทียบมันไม่เป็นมนุษย์แล้ว มันลำบากที่ตรงนี้, หรือว่าจะเป็นคนมนุษย์ก็มนุษย์ปลอม มนุษย์เทียม มนุษย์เก๊ มนุษย์โกง นี่ไม่ใช่มนุษย์ทั้งนั้นแหละ; เป็นอันธพาล เป็นปลุชคนคนพาล ไม่ใช่กัลยาณปลุชคน.

กัลยาณปลุชคน นี้ เริ่มเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง แล้วก็เป็นผู้บริสุทธิ์ เป็นพระอรหันต์ มีความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้องขึ้นมาทุกที; แล้วก็เป็นที่พึ่งมาราวส เป็นที่พึ่งบรรพชิต บวชก็ได้ ไม่บวชก็ได้. ความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง หญิงก็ได้ ชายก็ได้ คนหนุ่มคนสาวก็ได้ ผู้ใหญ่ก็ได้ คนชราก็ได้; แต่ให้เป็นอย่างนี้ให้ถูกต้องอย่างนี้. นี่สำหรับคำว่าอย่างไร.

อะไรคือ กิจที่ต้องกระทำ ต้องพิจารณาให้มาก

นี้ สำหรับคำว่า **อะไร** คือสิ่งที่ต้องทำนั้น คือถูกกระทำนั้น มันก็มีมากขึ้นจนแจกรายละเอียดลงก็ไม่ไหว จะพูดกันเป็นเค้า, เป็นเค้าๆ หรือว่าเป็นประเภทๆ.

อย่างแรก ก็จะมาอย่างสูงสุดว่า **สิ่งที่เราจะต้องทำโดยพุทธประสงค์** หรือโดยโพธิประสงค์ก็ตามใจ เหมือนกัน. พระพุทธเจ้าต้องการให้เราทำอะไร เรารู้หรือเปล่า? สิ่งนั้นแหละคือสิ่งที่เราจะต้องทำ เรียกว่าทำโดยพุทธประสงค์ : จะเป็นอยู่อย่างไร, จะต้องทำอะไร, เราจะต้องทำอะไรบ้าง ในการมีชีวิตอยู่ในโลกนี้. ถ้าเรานับถือพระพุทธเจ้าเป็นพระบรมครู เป็นพระศาสดา เป็นผู้นำ เรา**ต้องเล็งถึงข้อ** **อะไรเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าท่านประสงค์ จะให้เราทำ** แล้วก็ทำอย่างที่ท่านต้องการ จะให้ทำด้วย **ทำสิ่งนั้นตามอย่างตามวิธีที่ท่านต้องการ** จะให้ทำด้วย.

เมื่อตะกัฟุดว่า **โพธิประสงค์** ก็หมายความว่าสติปัญญาต้องการให้ทำ **พุทธ** แปลว่า **พระพุทธเจ้า** ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ต้องการให้ทำ. **พุทธ เป็นบุคคล โพธิ เป็นสติปัญญา**; ไม่ใช่บุคคล. แต่ว่าบุคคลที่มีโพธิ นั้นแหละคือพระพุทธเจ้า มันเรื่องเดียวกัน โดยพุทธประสงค์ หรือโดยโพธิประสงค์ นั้นมันเหมือนกัน **ทำตามความประสงค์ของพระพุทธเจ้าก็ได้, ทำตามสติปัญญาที่มันเป็นสติปัญญาจริง ๆ ก็ได้.**

ก่อนที่จะทำอะไรลงไปก็ถามดู, ถามตัวเองดูว่า มันมันทำโดยอะไร โดยพุทธประสงค์ หรือว่าโดยกิเลสประสงค์? มันก็มีอยู่ ๒ อย่างเท่านั้น ถ้าจะเติมลงไป

อีกอย่างก็ว่า โดยความจำเป็นบังคับ. เราารู้ว่า โดยพุทธประสงค์เป็นอย่างไร, โดยกิเลสประสงค์เป็นอย่างไร; แต่เดี๋ยวนี้ เราถูกอำนาจอะไรบางอย่างในโลกมันบังคับ.

เช่นเราถูกจับไปเป็นเชลยอย่างนี้ เขาบังคับให้เราทำอะไรตามที่เขาต้องการอย่างนี้ นี่ไม่ใช่โดยพุทธประสงค์, แล้วก็ไม่ใช่โดยกิเลสของเราประสงค์; แต่โดยอำนาจบังคับของคนอื่นที่ ๓ หรือคนที่ ๒ แล้วแต่เป็นกรณีอย่างไร. นี่ก็จะต้องตัดสินใจ หรือว่าจะต้องแยกออกไปอีกอย่างหนึ่ง.

โดยพุทธประสงค์ โดยโพธิประสงค์ ก็ยังมีว่า เพื่อตัวเอง หรือว่า เพื่อผู้อื่น แล้วก็ยังมีว่า **อย่างต่ำๆ หรืออย่างระดับกลาง หรืออย่างระดับสูงสุด.** จำถ้อยคำเหล่านี้ไว้ ไปคิดไปนึก ไปแยกแยะดูเอง.

ถ้าว่า **โดยกิเลสประสงค์** หรือว่ากิเลสบังคับก็ตามใจ โดยกิเลสประสงค์หมายความว่า **เราสมัครใจทำด้วยอำนาจของกิเลส;** ไม่ใช่ทำโดยความรู้สึกผิดชอบชั่วดี นี่ทำเพื่อกิเลส ไม่ใช่เพื่อตัวตนอันบริสุทธิ์ หรือไม่ใช่เพื่อผู้อื่นอันบริสุทธิ์. ทำเพื่อกิเลส ซึ่งมันกำลังเป็นนาย แล้วสูงไปไม่ได้, ทำเพื่อกิเลสนี้ มันจึงสูงไปไม่ได้; มันมีแต่ต่ำทรามอย่างเดียว. พุทธอีกทีก็ว่า เพื่อฆ่าตัวเอง; ถ้าทำไปเพื่อกิเลส ก็เพื่อฆ่าตัวเอง เพื่อทำลายตัวเอง. ฉะนั้น มันสูงไปไม่ได้ ก็มีความต่ำทราม. นี่ทำอะไร โดยพุทธประสงค์ก็ไปอย่างหนึ่ง, โดยกิเลสประสงค์มันก็ไปอีกอย่างหนึ่ง.

จึงมีความ **ยับยั้งใจในตอนนั้นให้มาก,** มีความรู้สึกผิดชอบชั่วดีให้มาก, มีสติสัมปชัญญะให้มาก ที่จะทำอะไรลงไปวันหนึ่งๆ ว่านี่ **โดยกิเลสประสงค์ หรือว่า โดยโพธิประสงค์.** โพธิ์ก็หมายความว่าสติปัญญา รู้สึกผิดชอบชั่วดี, กิเลสก็หมายความว่าเพื่อความมีตัวตน ความมีตัวตน ความที่ไม่มีโพธิ์ ก็ไม่สว่างแล้วมันก็มีต.

ทำไปตามกิเลสประสงค์ ก็เพื่อฆ่าตัวเอง ด้วยกิเลสมากๆ; หาเงินได้
 มากๆ ก็เลยเป็นเงินปลอม เงินทุจริต เงินเน่า เงินสกปรก; หาเกียรติได้มากๆ
 ก็เป็นเกียรติที่เน่า ที่เหม็น ที่มีความน่าอยู่ในตัวมันเอง ไม่มีใครรู้; มีอำนาจวาสนา
 มันก็เป็นอำนาจวาสนาที่สกปรก เงินหรือเกียรติ หรืออำนาจวาสนาชนิดนี้ มันเป็นไป
 เพื่อฆ่าตัวเองทั้งนั้น.

ตัวอย่างในประวัติศาสตร์ หรือว่าในปัจจุบันนี้ก็มิ เขามีเงินมาก มีเกียรติ
 มาก มีอำนาจวาสนามาก แล้วก็เพื่อทำลายตัวเอง. เพื่อฆ่าตัวเอง นี้คือกิเลสประสงค์;
กิเลสประสงค์จะฆ่าตัวเอง. ฟังแล้วไม่น่าเชื่อ ที่จะไปหลงไหลในความเอร็ดอร่อย
 ทางเนื้อ ทางหนัง อย่างที่คนหนุ่มคนสาวต้องการกันมากนั่นแหละ มันเพื่อฆ่าตัวเอง;
 แต่เขาก็ไม่ยอมเชื่อ เขายังค้นหุงงไปอย่างนั้น อย่างน้อยก็เพื่อทรมาณตัวเอง อยู่ด้วยไฟ
 คือราคะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง มันเผาอยู่; นี้ไม่ไหว. เอามาพูดให้รู้ว่าสิ่งที่
 เราทำไปตามโทธิประสงค์ กับสิ่งที่เราทำไปตามกิเลสประสงค์นี้ มันต่างกันอย่างไร.

สิ่งที่ทำไป หรือ **ต้องกระทำด้วยอำนาจบังคับ** นี้ก็มีปัญหาที่จะต้องเลือก
 คือ **ยอมตายหรือยอมทำ** มี ๒ อย่าง. สิ่งที่เราเรียกว่าอำนาจนี้ มันมีความหมายมาก มี
 ความสำคัญมาก เพราะใครๆ ต้องอยู่ในวิสัยที่จะต้องเผชิญกับสิ่งนี้แหละ คือสิ่งที่เรียกว่า
 อำนาจ; แล้วพระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสไว้เสียด้วยว่า **อำนาจเป็นใหญ่ในโลก** นี้คนฟัง
 ไม่ค่อยถูก. ผมอยากจะพูดว่า พวกคุณทั้งหมดนี้ก็ยังไม่ถูก ว่า “อำนาจเป็นใหญ่
 ในโลก” พวกนิสิตจะเดินขบวนต่อต้านรัฐบาล ไม่ยอมให้ใช้อำนาจ นั้นเขาลืมไป
 ไม่รู้ความจริงข้อนี้.

คำว่า “อำนาจ” มันมีหลายความหมาย : อำนาจเงิน อำนาจอาวุธ อำนาจ กามารมณ์ อำนาจกิเลส, อะไรนี้เป็นอำนาจทั้งนั้น. ถ้าเขาใช้กำลังกายบังคับ อำนาจ กำลังกาย อำนาจปืน อำนาจอาวุธบังคับ มันก็เป็นอำนาจชนิดหนึ่ง; ก็รวมอยู่ในคำว่า มันเป็นใหญ่ในโลกเหมือนกัน. คุณลองคิดถึงดูซิ โลกบางคราวทั้งโลกนี้ มันตกอยู่ใต้ อำนาจปืน อำนาจกำลังทางวัตถุอย่างนี้; มันก็มีปัญหาว่า เราจะเอาอย่างไร? เราจะ **ยอมตายหรือว่ายอมทำตาม** หรือจะประท้วงด้วยความตายก็ได้เหมือนกัน; นี่เป็นสิ่งที่ต้องวินิจฉัย ต้องเลือก.

สัครุข เขาไม่ได้มีหลักว่า จะบ๊อบบี้ยอมตายไปเสียในทุกกรณี **ไม่ยอมทำตามอำนาจชนิดนี้** เขาก็มีหลักเกณฑ์ที่ว่า **เราจะต้องหลีกเลี่ยง**; ถ้าหลีกเลี่ยงไม่ได้ เราจะยอมทำตามในกรณีที่เราจะทำไหว คือในกรณีที่ยอมไม่ไหวก็ยอมตาย. นี่ อย่างนี้ มันเป็นเหตุผล; มันเป็นความยืดหยุ่น เป็นความที่มุ่งหวังจะทำให้ดีที่สุด, แล้ว อำนาจนั้นมันก็ไม่ยืดยาวอะไร ก็ทนทำไปพักหนึ่ง เดี่ยวมันก็ผ่านไป.

ดูเรื่องสงครามคราวที่แล้วมานี้เป็นตัวอย่างใช้ได้; บางทีก็ต้องยอมที่เรียกว่า *surrender* มันก็ไม่ได้มีความหมายเป็นเรื่องเลว เรื่องผิด เรื่องน่าละอายอะไรเสียอย่างเดียว; บางที *surrender* นั้น กลับเป็นความถูกต้อง แต่บางทีก็เป็นเรื่องน่าหัวเราะเยาะ. ก็ไปเลือกเอาเองซิว่า เราจะปฏิบัติต่ออำนาจที่มันลวงล้ำเข้ามาบังคับ. แล้วอย่าลืมไปว่า **อำนาจอย่างโลก ๆ อย่างนี้ ไม่ร้ายเท่าอำนาจกิเลส ที่เราสัมผัสเป็นทาสมัน.**

อำนาจเงิน เดี่ยวนี้ก็กำลังเป็นปัญหาในโลก; แม้ในประเทศไทยเรา **อำนาจเงิน** ให้ความสำคัญมันบ่นมาก, **แล้วก็มาถึงอำนาจกามารมณ์.** คุณเป็นผู้สำเร็จ การศึกษา แล้วกำลังพ่ายแพ้แก่กามารมณ์; อุตส่าห์เรียน อุตส่าห์ทำงานเหน็ดเหนื่อย

เหงื่อไหลไคลย้อย เพื่อชอกามารมณ์^๕ ในอนาคตด้วยซ้ำไป, เตรียมตัวที่จะเป็นทาส กามารมณ์ตั้งแต่เดี๋ยวนี้ จะไปมีแฟนสวย ๆ หรือจะไปมีเรื่องของกามารมณ์^๕นั้น ที่ ประณีต ที่ไม่มีขอบเขต.

สิ่งที่เรียกว่า กามารมณ์^๕ **ควรจะตั้งอยู่ในขอบเขตจำกัดและพอดี**; ถ้าปล่อยไปหมดแล้ว มันก็กลายเป็นบาปเป็นอกุศล. คำว่ากามารมณ์^๕มันกำกวม จะเรียกว่า กามคุณก็ได้, กามารมณ์ก็ได้, ในบาลีก็มีใช้ทั้ง ๒ คำ หรือหลายคำ; แล้วก็ ไม่ได้ห้ามไว้ ว่าอย่าไปเกี่ยวข้องกับกามารมณ์ หรือว่ากามคุณ. มีหลักว่าไปเกี่ยวข้อง อย่างถูกต้อง ที่เป็นฆราวาสก็เกี่ยวข้องมาก, ที่เป็นบรรพชิตก็เกี่ยวข้องเท่าที่จำเป็น เท่าที่ไม่ผิดศีล ผิดวินัยของบรรพชิต กระทั่งว่า ไม่เกี่ยวข้องเสียเลย นี่เป็นการถูกต้อง.

คำว่ากามารมณ์^๕มันกว้าง **คือว่าสิ่งใดก็ตาม ที่ตรงกับความต้องการของ กิเลส** ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ มันก็ **เป็นกามารมณ์ไปหมด**. ความต้องการของกิเลส ไม่ใช่ความต้องการของความรู้สึกผิดชอบชั่วดี; ถ้าเรามีความรู้สึกผิดชอบชั่วดี เข้าไปเกี่ยวข้องกับกามารมณ์เหล่านี้ กามารมณ์เหล่านี้ก็แปรสภาพ เป็นเพียงสิ่งที่จำเป็นแก่ชีวิตไปได้เหมือนกัน.

มีชีวิตเติบโตเป็นหนุ่มเป็นสาวขึ้นมา ต้องการอารมณ์ทางอายตนะ เช่นทาง ผิวนางเป็นต้น มันเป็นเรื่องที่ยังตัดไม่ได้ ทำลายไม่ได้ ก็ **ต้องเข้าไปเกี่ยวข้องให้ พอเหมาะพอดี**; อย่าถึงกับหลงเป็นหามรุ่งหามค่ำ หรือว่ากลายเป็นอะไรไปก็ไม่รู้. แม้แต่จะใช้คำหยาบๆ เลวๆ ว่า บำบัดความใคร่ อย่างนี้ ก็ให้มันประกอบด้วยธรรม ให้มันพอดี; เพราะว่าเดี๋ยวนี้ความใคร่เป็นสิ่งที่ต้องบำบัด ตามวิสัยของปุถุชนอยู่ในโลก ก็ต้องมีการกระทำที่ถูกต้อง.

ทางศีลธรรมเขาก็บัญญัติไว้เป็นชั้น ๆ ชั้น ๆ สำหรับ **คนที่อยู่ในโลกเต็มที่** **ต้องมีศีลธรรม** ที่จะต้องมีครบครัน มีอะไร มีคูครอง มีคู่บ่าบักความใคร่แก่กัน และกัน ในทางที่ถูกต้อง; แต่ว่าคนที่ต้องการสูงขึ้นไปกว่านั้น ก็ไม่ต้องทำ, หรือ บรรพชิตมีความเกลียดชังสิ่งเหล่านี้แล้วก็หนีออกไป หนีไปทำอย่างอื่นซิ. หนีว่าเป็น **ฆราวาส** อยู่ในโลกนี้ **ก็มีความถูกต้อง** สำหรับจะเกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ในโลก.

สำหรับสิ่งที่จะต้องทำนี้ ยังมีลักษณะอย่างอื่นออกไปอีก; ที่เราพูดกันมา แต่เพียงว่า **สิ่งที่เราจะต้องทำโดยพุทธประสงค์ โดยกิเลสประสงค์ โดยอำนาจบังคับ** นี้แล้ว **ยังมีว่า สิ่งที่จะต้องทำตามระยะ** ระยะกาล ระยะเวลา หนีก็เพื่อจะแบ่งให้เห็น ชัดเข้า ง่ายแก่การปฏิบัตินี้ ระยะเวลานี้ไปแบ่งเอาเองก็ได้.

ระยะกาลที่จะต้องทำตามพุทธประสงค์

ผมก็ขอบพุดว่า **เมื่อศึกษา เมื่อแสวงหา เมื่อได้มา แล้ว เมื่อบริโภคน**. คุณลองจำไปดูว่า มันจะมีประโยชน์ที่มากน้อย; เมื่อศึกษาวิชาความรู้สำหรับการแสวงหา, แล้วที่นั้นก็มาถึงเมื่อแสวงหา, แล้วก็มาถึงเมื่อได้มาหรือไม่ได้มา แล้วก็เมื่อบริโภคน ผลที่ได้มา.

เราไม่ค่อยจะทำอะไรให้รัดกุมหรือตรงจุด; มันเป็นการทำอย่างเลือนๆ ปนๆ เป่ๆ กันไป เรามีการงานที่จะต้องทำ แต่ว่ามันมีระยะกาลที่ว่า เมื่อศึกษาว่าจะทำอย่างไร แล้วก็เมื่อเที่ยวแสวงหางานนั้น จนได้ทำ แล้วก็ได้ผลมา แล้วจะบริโภคนผลนี้ได้อย่างไร.

มันมีปัญหว่า แม้ว่าเมื่อจะบริโภคผลนี้ ก็ยังต้องระวัง; เดียวนี้เต็มไปด้วยความอวดดีตลอดสาย : เมื่อเรียนก็อวดดี, เมื่อหาอาชีพก็อวดดี, เมื่อประกอบอาชีพก็อวดดี, ได้ผลมาก็อวดดี, ก็บริโภคผลด้วยความตะกละ หลับหูหลับตา สิ่งที่กำลังทำอยู่นั้นมันผิดไปหมด แม้ควรจะเป็นของถูก มันกลายเป็นของผิด. ฉะนั้น จะแบ่งเวลาเป็นปฐมวัย มัชฌิมวัย บัณฑิตวัย อะไรก็ได้.

ยังมีที่เรียกว่าโดยสถานการณ์อีกประเภทหนึ่ง สถานการณ์คับขัน สถานการณ์ที่เมื่อเราช่วยกันไม่ได้ มันก็มี; เมื่ออุบัติเหตุหรือเมื่อมันคับขันจนมนุษย์ช่วยมนุษย์ด้วยกันไม่ได้ นี่มันก็มี. ไประวังเอาเอง ไปเลือกเอาเอง ไปทำให้ดี.

ปฏิบัติอย่างไรจะคุ้มครองป้องกันโรคได้

นี่ก็อยากจะพูดอีกสักนิดว่า ทำอย่างไรจึงจะเป็นเครื่องคุ้มครองขึ้นมาได้, ใช้หรือทำอะไร อย่างไร จึงจะเป็นวัคซีนขึ้นมาได้? นี่ก็ว่า **ทำให้ถูกต้อง** เท่านั้นแหละ **พอดี** เท่านั้นแหละ; คำเดียวเท่านั้น **เป็นอยู่โดยชอบ** ที่พูดมาแล้ว. ถ้าหลงหรือลงไป ก็ไปดูคำบรรยายตอนต้นๆ ที่แล้วมา ที่เราพูดถึงการตัดสินใจปัญหาชีวิต ด้วย **หลักกาลามสูตร** ก็ดี ด้วย **หลักตัดสินใจธรรมวินัย** ก็ดี นั่นแหละเครื่องตัดสินใจถูกต้อง แล้วก็ **ทำไปด้วยจิตว่าง** ไม่มียึดถือแม้ในความถูกต้อง ซึ่งจะเกินไปอีก. ทำถูกต้องแล้วก็ไม่ต้องยึดถือในความถูกต้อง ก็ไม่มีความหนักอะไรเกิดขึ้นมาอีก; นี่เรียกว่า **ทำไปด้วยจิตว่าง**. **จงทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง ไม่เป็นการทำลายตัว ไม่เป็นการทำลายผู้อื่น.**

สรุปว่า ถูกต้องล้วนๆ ก็ยังไม่พอ ต้องไม่ยึดถือในความถูกต้องนั้นด้วย จึงจะไม่เกิดผลปฏิบัติกริยาอย่างอื่น ที่มาจากความยึดมั่นถือมั่นในความถูกต้อง. ถ้าถูกต้องแล้วย่อมไม่มีการยึดมั่นถือมั่น ; สติปัญญามั่นคุ้มครองได้ โดยไม่ต้องยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใด. นี่เป็นวัคซีนบ่งกันโรคทางวิญญาณแต่ต้นจนปลาย จนถึงที่สุด.

นี่ขอให้ไปพิจารณากันเป็นเรื่องสุดท้ายของการบรรยายชุดเทกนิจจนธรรม และขอขำว่าขยันไหว้ครู ถวายบทไหว้ครู ที่พูดถึงเกือบจะทุกครั้งว่า สัพพัญญู สัพพทสุสาวี ชิน อารีโย มม - อาจารย์ของเรา รู้สิ่งทั้งปวง เห็นสิ่งทั้งปวง ชนะมารแล้ว, มหาการุณิก สตุธา - เป็นผู้สั่งสอนที่ประกอบด้วยกรุณาใหญ่ เป็น สัพพโลกตักกิจจโก - เป็นนายแพทย์ผู้รักษาเยียวยาโรคของสัตว์โลกทั้งปวง ดังนี้.

เอาละพอกันที เวลาจำกัด.

ดำเนินการจัดพิมพ์โดย

ธรรมทานมูลนิธิ หน้าสวนโมกขพลาราม

๖๘/๑ หมู่ ๖ ต.เลม็ด อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี ๘๔๑๑๐

โทร. (๐๗๗) ๔๓๑๕๕๒, ๔๓๑๕๙๖ - ๗, ๔๓๑๖๖๑ - ๒, โทรสาร. (๐๗๗) ๔๓๑๕๙๗

พิมพ์ที่ธรรมสภา

๑/๔ - ๕ ริมถนนบรมราชชนนี กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๗๐

โทร. ๐ - ๒๔๔๑ - ๑๕๓๕, ๐ - ๒๔๔๑ - ๑๖๐๔ โทรสาร. ๐ - ๒๘๘๘ - ๗๙๔๐

โปรดแก้คำผิด ในธรรมบรรยาย เติจฉนกรรม

[: คำผิดที่แก้เพื่อความสมบูรณ์ตามเทป และตามในใบแก้คำผิดฉบับพิมพ์ครั้งแรก.]

(การนับบรรทัด ให้นับลงมาตั้งแต่บรรทัดบนสุด คือบรรทัดของเลขหน้า,
ถ้ามี (จล) ให้นับขึ้นมาจากล่าง, เพื่อประหยัดเวลา.)

หน้า	บรรทัด	คำที่ผิด	แก้เป็น
[๓]	๔	การโรค	โรค
[๔]	๖	กาย, สูงคือฝ่ายเทวดา, พรหม, มนุษย์	กาย; สูงคือฝ่ายมนุษย์, เทวดา, พรหม
[๔]	๘	กาย; ภาษาธรรมก็มีอยู่ในคน	กาย ที่เป็นภาษาธรรมมีอยู่ในคน
[๔]	๒ (จล)	→วิบาก →กิเลส	กิเลส
[๔]	๙ (จล)	โลก	สัตว์โลก
[๕]	๑๑	ครอบ	ครอบงำ
[๘]	๗	สภาพทาง	สภาพ
[๙]	๕	ยิ่งเป็นความเลวร้ายตนเอง	(ขีดออก)
[๑๐]	๒	ในภาพ	มโนภาพ
[๑๑]	๒	ธรรมคติ	ธรรม คติ
[๑๗]	๓ (จล)	อาโรคยาปรมาลาภา	อาโรคยาปรมา ลามา
[๑๘]	๖	(ขีด “เรียกว่า”ออกคำหนึ่ง)	
[๑๘]	๑๐	ได้	เด็ดขาด
๓	๒	เจ้าเป็น	เจ้า, เป็น
๕	๖	กันกับคำว่า “เห็น”ในที่นี้	กัน, แต่ใช้คำว่า “เห็น”, เห็นในที่นี้
๖	๓ (จล)	ญาณตา	ขานตา
๙	๕ (จล)	ปลุก... ที่สำเร็จ	ปลุก; ... ที่สำเร็จ;
๑๑	๕	จะสอน	สอนอยู่
๑๓	๗	สาวี -	สาวี
๑๓	๗ (จล)	โลก, ...โลก	โรค (และโลก)...โรค (และโลก),
๑๔	๕	ผู้สอน	-ผู้สอน

หน้า	บรรทัด	คำที่ผิด	แก้เป็น
๑๕	๒	อึดต	อึด
๒๓	๘	แม่จะ	แม่
๒๓	๑ (จล)	โลกทั้งปวง	หรือ “โลกทั้งปวง”
๒๓	๔ (จล)	ทั้งปวง,	ทั้งปวง, แก่สัตว์โลกทั้งปวง.
๒๗	๖	แล้ว.	แล้ว,
๒๘	๖/๑๕	ปวงใน/กิเลส	ปวง. ใน/ชนะกิเลส
๓๐	๔ (จล)	ก็เป็น	มันก็ดี
๓๑	๙	อวิชา...ลี	อวิชา...ลี,
๓๒	๕ (จล)	หมาย	หาย
๓๒	๖ (จล)	โลกของโรค	โรคของโลก
๓๔	๙	ไขได้.	ไขได้.”
๓๕	๕	ชา สำ	ชา. สำ
๔๔	๒ (จล)	มี ;	มี :
๔๕	๑๐	อกนิษฐ์	อกนิษฐ์ชั้นภวจักร
๔๕	๕ (จล)	รูปและนาม	รูป, แต่เป็นนาม
๔๕	๖ (จล)	สุทธิ	สุทธิ
๔๖	๒	แล้วก็ต่ำสุด	ตั้งแต่ต่ำสุด ถึง
๔๖	๘	ก็จะ	ก็
๕๑	๓ (จล)	ไพเราะ	ไพเราะ
๖๐	๙ (จล)	ไม่ดีไม่ชั่ว	ทั้งดีทั้งชั่ว
๖๓	๑	สัตว์	สัตว์โลก
๖๓	๑ (จล)	พัน. ...อย่างนี้คือ	พัน : ...อย่างนี้. คือ
๖๓	๔ (จล)	เข้าไป	ที่เข้าไป
๗๑	๒	vacc	vac
๗๓	๙/๑๐	น้อย/วันๆ	น้อย,/วันๆ.
๗๗	๑	ชา	ชา
๘๓	๑๑/๑๓	นั้น./ทุกซ์; ...ยึดมั่น	นั้น, /ทุกซ์. ...ยึดมั่น.
๘๓	๖ (จล)	หนึ่งก็...กันอย่าง	หนึ่ง ก็...กัน อย่าง
๘๖	๗	วัตถุ	วัตถุ.
๘๘	๖ (จล)	มาหัก	ไปหัก
๘๙	๑๐ (จล)	ถึงขนาด	ถูกต้อง

หน้า	บรรทัด	คำที่ผิด	แก้เป็น
๘๐	๕/๕	มันก็/เจ้าได้	ของภุติพิตัจ มันก็/เจ้า
๘๑	๕ (จล)	ไม่ได้. ไม่	ได้ไม่
๘๒	๘	กำลังจะ	กำลัง
๘๓	๒	ของคน	ของมัน
๘๗	๗ (จล)	ก็เป็น	ก็เพิ่ม
๘๘	๗	แต่หัว	แก้ตัว
๑๐๔	๘ (จล)	พละ	พระ
๑๐๗	๖ (จล)	ศาสนา	ศาสนา.
๑๐๘	๖	สิ่งต่างๆ	สิ่ง
๑๐๙	๖/๗	ควรรยังจะ/ๆ.	ยัง/ทุกปี.
๑๑๐	๗/๑๗	พร้อมไป/ว่าโรค	พร้อมอยู่/ว่าโลก
๑๑๑	๘/๑๘/๑๙	ตาจะ/พร้อม/ได้	ตา/แต่พร้อม/ไว้
๑๑๓	๑๐/๑๙	เลือก/ว่า	เรียกว่าถ้า
๑๑๕	๑๐	หนังสือ	หนังสือ,แต่
๑๑๗	๒/๓/๕	เริ่ม/ขึ้น/แรกๆ	เริ่มต้น/ขึ้นไป/แรก
๑๑๙	๔/๗	ให้สิ่ง/แห่งนี้	ให้เกิดสิ่ง/แห่ง นี้
๑๒๑	๑๒	แล้วก็	เรา
๑๒๓	๗/๑๖	เม่นหินา/ว่าการ	เม่น หินา/การ
๑๒๔	๒/๕	แท้ ถือ/ก็เลย	แท้จริงจึงมี/ก็ให้เลย
๑๒๔	๒ (จล)	ลาย...แล้ว...อีก	ลายความโลภ...มัน...ดอก;
๑๒๕	๒/๔	ตัวตน/อหิงสา	ตัวความโลภเป็นต้น/อหิงสา
๑๒๕	๕/๑๑	เกิด...ต้อง/โลภ	เกิดขึ้น...เขา/โลภ ความโกรธ
๑๒๗	๓ (จล)	ที่	นี้
๑๒๘	๓ (จล)	สงฆ์	สงฆ์ ที่
๑๒๙	๕	ตาม	เอา
๑๓๑	๓ (จล)/๗ (จล)	คือการ/ปฏิบัติ	คือ/ปฏิบัติ-
๑๓๔	๑ (จล)/๕ (จล)	เป็นธรรม/กัน	หรือเป็นคำ/กัน.
๑๓๕	๘ (จล)	ที่มัน	ที่มันน่า
๑๓๖	๕ - ๖	หุสุมิ (ทุกคำ)	หุสมิ
๑๓๗	๖ (จล)/๗ (จล)	วาจา/แล้วจะ	วาจายัง/แล้วก็

หน้า	บรรทัด	คำที่ผิด	แก้เป็น
๑๓๘	๒/๑๐	ขอ/ปฏิบัติ	ต้อง/ปฏิบัติที่เป็นการ
๑๔๑	๑/๔/๕/๗ (จล. ทุบบรรทัด)	รู้จัก/ก็เริ่มมีกัน/มี/ว่า	เริ่มรู้จัก/ก็มี/มีขึ้นมา/ว่าเป็น
๑๔๒	๙	สังคมขึ้น	สังคมนั้น
๑๔๔	๖/๑๑	นั้น/ความรัก	นั้น./ของรัก
๑๔๗	๗	ทำสัก	ทำทุก
๑๔๘	๖/๑๑/๑๘/๒๐	อพร/อพร/ในบรรพ/ภาวะ	อพร/อพร/บรรพ/กาละ
๑๔๙	๘	บ้าง	บ้าง คือ
๑๕๑	๖ (จล)	ทันที	ทันที
๑๕๒	๖/๗	แจ่ม/มัน	แจ่ม/เมื่อมัน
๑๕๔	๖	เรียกกันว่า	คู่กันกับ
๑๕๕	๕/๑๔/๒๐	ก็คือ/ใน/ปกติ	ก็คือความ/ใหญ่ใน/ปกติทาง
๑๕๗	๓ (จล)	จงจดจำ	ดังนั้น จงจำไว้
๑๕๘	๑๑	อย่างเดียว	นี้จะเรียกอย่างเดียว ว่า
๑๖๑	๑/๙	ทุก/เต็ม	ในทุก/มีเต็ม
๑๖๒	๓ (จล)	ไป	อยู่
๑๖๖	๗/๑๕	ซึ่ง/กันสิ่งเหล่านี้	สูง ซึ่ง/กัน สิ่งเหล่านี้,
๑๖๗	๙	สุขเต็ม	สุขให้เต็ม
๑๖๙	๘	เรื่อง/ทั้งนั้น	เรื่อง/นั้นๆ
๑๗๐	๓	แก้ไข	แก้ไขตัดแปลง
๑๗๒	๒/๓/๑๓/๑๔	เราสร้าง/และ/ใหญ่/หยุด	แล้วสร้าง/หรือ/ใหญ่ออกไป/ให้หยุด
๑๗๓	๙ (จล)	ซ้อม. วสีนี้...ดีลูก	ซ้อม, วสีนี้. ...ดีลูกที่แรก
๑๗๔	๒ (จล)	ต้องทำ	ทำ
๑๗๕	๑๑/๑๓	ขึ้น นีปีติก่อน/ที่ขึ้น	ขึ้น. คือมีปีติก่อน./ที่ขึ้น;
๑๗๕	๑๒	เรัจมันมีปีติ...แรงขึ้น	เรัจ มันมีปีติ; ...แรงขึ้น.
๑๗๕	๑๔	: เอกัคคตา ก็แปล...เดียว	เรียกว่าเอกัคคตา แปล...เดียว.
๑๗๖	๔	: ตติยฉาน...ใหญ่.	ตติยฉาน ฯลฯ ...ใหญ่ (เช่นธรรมโฆษณ์ ของพุทธทาส เล่ม “อานาปานสติ”.
๑๗๖	๑๓/๑๖	แล้วเขา/ได้ ๑	ที่แรกเขา/ได้, ๑
๑๗๗	๔ (จล)	ตั้งมันแน่นแพ้น -	-ตั้งมันแน่นแพ้น

หน้า	บรรทัด	คำที่ผิด	แก้เป็น
๑๗๘	๒/๑๑	ไปนั้น ไม่...เป็นตัว/นาญ.	ไป มันไม่...เป็น/นาญ;
๑๗๘	๑๐/๑๙	ไปฝึกต่อไป/นิวรรณ์	ไป, ฝึกต่อพิเศษออกไป;/นิวรรณ์ :
๑๘๑	๗	มาถึง	มาถึงเวลา
๑๘๒	๕/๖	ชีวิตก็/นี่ก็ไม่รู้ว่าจะ	ชีวิตซึ่ง/นี่มันก็ไม่รู้ว่าจะ
๑๘๒	๙/๑๖	ตั้งแต่/คือเราเรียกว่า	ตั้งแต่สัตว์/คือเรา
๑๘๓	๔ (จล)	ศาสนานี้	ศาสนา
๑๘๔	๕ (จล)	สูงสุด	สิ่งสูงสุด
๑๘๕	๗ (จล)/๘ (จล)	๔/ทางอัน	๓/ทางที่มัน
๑๘๖	๔/๑๑/๑๔/๑๕	อัน/แล้วก็/รู้อะไร/เดินทาง	คำ/มันก็/รู้/ทาง
๑๘๗	๕ (จล)/๖ (จล)	ไม่รู้ว่าจะต้องเดินทาง นี่ก็/ตั้งไป	นี่ก็/ตั้งไป
๑๘๘	๗ (จล)/๑๔ (จล)	เวลา, ให้/คือทั้ง	เวลา, เป็น/ เพราะทั้ง
๑๘๙	๕	มีจุด	มีอะไรเป็นจุด
๑๙๐	๑ (จล)	ภาษา...ภาษาของ	ภาษาทาง...ภาษาทาง
๑๙๑	๒ (จล)/๔ (จล)	ทางจิต/มันก็	ทางผิด/นั่นมันก็
๑๙๔	๗/๑๐	นี่รู้ว่าปลายทาง/หรือว่าถูกจริงๆ;	นี่ให้รู้ว่ามัน;/ หรือว่า ถูกจริงๆ
๑๙๔	๖ (จล)/๗ (จล)	มันจะ/คือ	มันอยู่/คือถูกมัน
๑๙๕	๑๐/๑๗/๒๑	ทาง./คือ/ตรง	ทางไป./ไป/ตรงก็ได้
๑๙๖	๑ (จล)/๗ (จล)	รู้ไม่สะเพราะจะ/จะไป	รู้ ไม่สะเพราะ จะ/อย่าไป
๑๙๗	๘/๙	นี่จึง/นี่ก็	อะไรนี่จึง/นี่เพราะว่า
๑๙๘	๑ (จล)/๗(จล)	แยกความถูกต้อง/มรรค มรรค	แยกออกมาอีกส่วนหนึ่งว่า/มรรค-มรรค
๑๙๙	๑๑	วิสุทธิความ	วิสุทธิ -ความ
๒๐๐	๕ (จล)	เราก็	มันเหมือนกับ
๒๐๑	๑ (จล)	๙, อ่านดู...แห่ง.	๙ อ่านดู, ...แห่ง (เช่นดูเล่มตุลาการกรรม เล่ม ๑).
๒๐๑	๒ (จล)	อัน...ว่า	สองอัน...ว่า ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ และ
๒๐๑	๑๐ (จล)	โพล่ง	โพล่ง
๒๐๒	๓/๔/๑๔/๑๖	รัด/ชัด เห็นชัด/พุทธ/ถ้าเรา	รัด./ชัด; เห็นชัดอีก/สำหรับพุทธ/ ; ถ้าเรา
๒๐๓	๑ (จล)	สุด; นี่ผ่านไปๆ.	สุด.

หน้า	บรรทัด	คำที่ผิด	แก้เป็น
๒๐๔	๒/๓	ถึง/ก็วิ่ง	ผ่านไปๆถึง/ก็หลีก
๒๐๔	๙	ก็มาบวช	ก็หมด
๒๐๔	๕ (จล)	ยามต้อง	ยาม ต้อง
๒๐๕	๖	เกต	เกตดู
๒๐๙	๒/๑๓	พาน...มติ;/เราก้	พาน. ...มติ/เขาก้
๒๐๙	๑/๒/๘ (จล. ทุกบรรทัด)	ธน/นี้/อยู่	ธนะ/นี้ :/อยู่อย่าง
๒๑๔	๗	จึงถูก	แล้วมันถูก
๒๑๘	บรรทัดที่ ๒ ถึงที่ ๔	คำว่า “จัดไว้เป็นหมู่ ...ถึงคำว่า... ธรรมะที่มี” ตามเทพว่า “มิใช่น้อยนะ ๘๔,๐๐๐ ข้อ หรือ ๘๔,๐๐๐ ประเด็น ๘๔,๐๐๐ ความหมาย, เราเลือกเอามาแต่ อันที่เป็นเครื่องมือ ระบุชื่อเป็นธรรมะที่มีชื่อว่าพละหรืออินทรีย์, ธรรมะที่มีชื่อว่าอิทธิบาท, ธรรมะที่มีชื่อว่าโพชฌงค์เป็นต้น. ธรรมะที่เรียกว่าอินทรีย์คงจะแปลกหูสำหรับพวกคุณอีก ตามเคย. ธรรมะที่มี.	
๒๒๑	๓(จล)	การ	-มีการ
๒๒๔	๓/๔	เหมือน/มีหน้าที่	มันเหมือน/ผู้มีหน้าที่
๒๒๗	๕ (จล)	คือ	หรือ
๒๒๘	๑/๙	เตกัจฉ/ริ -ความ...นี้,	เตกัจฉ/ริ, ความ...นี้
๒๒๙	๙/	ก็เมื่อ/จะใช้	เมื่อ/จะให้
๒๓๐	๑ (จล)/๒ (จล)	เลือก/หมด...เลย...เสมอ. ที่นี้	เลือก,/หมด. ...เฉย...เสมอ; นี้
๒๓๑	๒/๓/๑๘/๒๐	เลือก,/อัน/นี้/ทาวิง	เลือก/อะไรอัน/ที่นี้/ทางวิ
๒๓๒	๑/๒/๔ (จล. ทุกบรรทัด)	งาน...สุด./ที่ใช่/เรา	งาน,...สุด/นี้ใช่/เราว่า
๒๓๓	๒/๔ (จล)	คน/ปฏิบัติ	นี้คน/ -ปฏิบัติ
๒๓๖	๗	ญาณ การงาน	ญาณ. การงาน
๒๓๙	๑๑ (จล)	อิงอา	ซึ่งอิงอา
๒๔๑	๕/๖	แล้ว/จะผิน...ก็ไม่...ก็ได้ เพราะจะเป็นผู้ที่	ถ้า/ไปผิน...มันก็ไม่...เสียแล้ว มัน เป็นผู้ที่จะ
๒๔๑	๑๐	ชาติ. กับ	ชาติ, กับ
๒๔๔	๑ (จล)	ฟังได้อ่านก็...ฟังจาก	ฟัง ได้อ่านก็ต้อง...ฟัง จาก
๒๔๔	๗ (จล)	ที่จะ	ที่เกี่ยวข้อง
๒๔๕	๗/๑๒	ผลของ/หรือตรรก	ผลทาง/ถือตรรก

หน้า	บรรทัด	คำที่ผิด	แก้เป็น
๒๔๕	๓ (จล)	เพ่งนี้	เพ่งอะไรนี้
๒๔๙	๑๒	เป็นข้อ	นี่เป็นข้อ
๒๕๐	๑/๒/๓-๔ (จล)	กิจฉม/มันก็/ฝ่าย ๘...ทำเข้า :	กิจฉม/เขาก้/ฝ่าย : ๘...ทำเข้า,
๒๕๒	๔	โทษ	โทษ
๒๕๓	๑๐	ปาฏิ	ปาดิ
๒๕๔	๒ (จล)	นี้ก็	ถ้า
๒๕๕	๙/๑๖	อย่างนี้/ทั้งนั้น	เหล่านี้/เท่านั้น
๑๕๖	๖	ก็จัด	ก็บัด
๒๕๗	๕ (จล)	สอบไป	สอบลงไป
๒๕๙	๑๐/๑๔	ถูกต้อง/ไ. สุนฺญตา	ถูกต้อง/ไร, มัน
๒๕๙	๑ (จล)/๒ (จล)	ที่ โดย/ไปตาม	ที่. นี่คือ/ไปตามกฎ
๒๖๐	๖	: มันจะ	สองคำนี้จำไว้ด้วยก็ดี มันจะ
๒๖๑	๗	อยู่	อยู่
๒๖๔	๑ (จล)	ชีวิต".	ชีวิตนี้".
๒๖๕	๒ (จล)	ชีวิตมีอยู่ได้	มีการหมุนไปแห่งวงล้อ ชีวิต จึงมีอยู่ได้
๒๖๖	๕	ชีวิต. "ความ...ชีวิต	ชีวิต "–ความ...ชีวิต.
๒๖๗	๑ (จล)/๓ (จล)	หมุนที่/วฤตติ...วฏฏ	หมุน; ที่/วฤตติ...วฤตติ
๒๖๘	๒	ล้วน ๆ ;	ล้วน ๆ
๒๗๑	๗ - ๘ (จล)	ซึ่งอาศัยกัน -	อาศัยกัน
๒๗๕	๕/๑๑	เดี่ยว, ที่น้ำมัน/เพราะ	เดี่ยวน้ำมัน/เพื่อ
๒๗๗	๑๑/๑๗	ใจ/หรือ	ใจ;/คือ
๒๗๗	๑ (จล)/๒ (จล)	ชีวิตชีวิต/หรือก็	ชีวิต ชีวิต/นี่แปล
๒๘๓	๖	ความลับ	นี่คือความลับ
๒๘๔	๕ (จล)/๖ (จล)	ทำลายทุกข์/แล้วก็	ทำลายทุกข์/เราก็
๒๘๕	๕ (จล)	ม้วย่ง	ม้วย่งกับ
๒๘๐	๖/๗/๘	โลก/โลก/วัตถุ	โรค/โรค/วัตถุ
๒๘๑	๑ (จล)/๗ (จล)	เป็นโรคทาง/เป็นพระ	ป่วยเป็นโรค/เป็นผู้ชนะมารแล้ว เป็นพระ
๒๘๒	๒	คลแล้ว จึงจะ	คล แล้วก็จะ

หน้า	บรรทัด	คำที่ผิด	แก้เป็น
๒๙๓	๖	ทุกข์ ได้	ทุกข์ได้
๒๙๕	๕ (จล)	สงสัย	สงสัย
๒๙๖	๖	ธรรมคือ	ธรรมเรื่อง
๒๙๗	๙	ลับ; นี้	ลับ ที่
๓๐๐	๒ (จล)	มันว่าง	มันว่างอีก
๓๐๑	๓ (จล)	โลกนั้นหมาย	โลก. หมายถึง
๓๐๒	๕/๑๓	สุทธิ/ว่าไม่ว่าอะไร.	สุทธิ/: ว่าไม่ว่าอะไร
๓๐๓	๔/๑๖	ที่กระ/ออกมา	ที่มันกระ/ออกมาๆ
๓๐๔	๗ (จล)	เห็นว่าง	เห็นว่างความว่าง
๓๐๗	๑๑/๑๒	เสีย...กายให้/ใจให้	เลย...กายมัน/ใจมัน
๓๐๗	๔ (จล)/๖ (จล)	เรามา/พูด	เรามัน/แต่พูด
๓๐๙	๑/๒/๓ (จล. ทุกบรรทัด)	ต้นนี้/, ที่สิ่งนั้น/, หรือ...จริง	ต้น; นี้/ที่สิ่งนั้น/, หรือ...จริง,
๓๐๙	๔ (จล)/๕ (จล)	มัน./เรื่อง	มัน/, เป็น
๓๑๐	๘/๖ (จล)	เลยอย่างนี้./มัน คือ...เรา,	เลย./มัน, คือ...เรา
๓๑๒	๑ (จล)	ถึงในสุด	ถึงข้างใน
๓๑๓	๒ (จล)	ไว้	ไว้
๓๑๕	๗ (จล)	ก็ไม่มีอะไร	มันไม่มี
๓๑๘	๑	แก้ทั้งบรรทัดว่า ๓๑๘ เตกิจฉกกรรม	
๓๑๘	๑ (จล)/๖(จล)	คัม/ข้อนี้ถ้า	เป็นคัม/นี้เรียกว่า
๓๑๘	๕ (จล)	แล้วก็ต้อง...หนูด้วย.	; แล้วก็ต้อง...หนู.
๓๒๑	๖/๑๘/๑๙	มี “อยู่”/ใน/“ความมี”อัน	“มีอยู่”/ด้วย/อัน
๓๒๒	๘	ก็ปล่อย	มันปล่อย
๓๒๓	๑๐ (จล)	นั้น.	นี้.
๓๒๔	๘	เรียนจาก...เซอร์; เป็น	เรียน...เซอร์ เป็นอะไร
๓๒๕	๖	คนหนึ่ง	คนคนหนึ่ง
๓๒๖	๗ (จล)	ทุกข์.	ทุกข์ก็แล้วกัน.
๓๒๘	๕ - ๖	คำว่า“อะไรก็สังขาร, ที่มันปรุงแต่ง”	ตามเทพว่า “ทางอะไร สังขารที่มันปรุงแต่งแล้วมันก็
๓๒๘	๗/๑๓/๑๘	การที่จะ/ผิดแน่./หันไป	การที่/ผิดแน่/เราก็กินไป

หน้า	บรรทัด	คำที่ผิด	แก้เป็น
๓๓๐	๙/๑๑/๑๒	ที่เรา/คำ บา/โลกะ	เรื่องพุทธศาสนาที่เรา/คำบา/โลก
๓๓๐	๑๓/๑๕/๑๗	จึงว่า/อีกคน. ที่/ตัวนั้น	จึงแปลว่า/อีก. คนที่/อุปาทานนั้น
๓๓๒	๕	ถ้าเอา	นี้เอา
๓๓๓	๑๑	การบวช	การออกบวช
๓๓๔	๙ (จล)	ถึงใน	ใน
๓๓๕	๓	เคยเลย; จะว่าสัก	เคย; มันมี
๓๓๖	๘/๓ (จล)	ขึ้น จึง/ต้นเหตุ	ขึ้น; มัน/ต้นเหตุของโรค
๓๓๘	๔ (จล)/๕ (จล)	ที่เมื่อ/จึงดู	ที่ทำให้เมื่อ/จะดู
๓๓๙	๒	เห็นไหม?	เห็นไหม!
๓๔๐	๕	คำว่า “มันเที่ยงในสิ่งทั้งหลาย” เทปว่า “มันเที่ยง. สิ่งทั้งหลาย”	
๓๔๒	๗	จบนิค จบนี้	จบนิคเดียวกับจุดนี้
๓๔๔	๔	อาโรคยาปรมาลาภา	อาโรคยาปรมา ลาภา
๓๔๕	๗ (จล)	เป็นผู้สั่ง	เป็นผู้ชนะมารแล้ว เป็นผู้สั่ง
๓๔๖	๑๑	คำนี้	: นี้
๓๔๙	๖ (จล)/๘ (จล)	ก็เป็น/นี้จะ	ก็เรียกว่าเป็น/มีอยู่
๓๕๑	๕ (จล)	ให้ยาวเป็นสา.	มะให้ยาวเป็นสามา.
๓๕๑	๖ (จล)	วิภตติปัจจยเป็น...กะ, ลังกะ,	ตฺทริตปัจจย และสิหรืออวิภตติ
			เป็นสามายิก, คือลง ฌิก ปัจจย
			แล้วลบ ฌ,
๓๕๒	๗	แต่ว่า	แต่ว่ามัน
๓๕๔	๗	กิเลสได้	กิเลสใด
๓๕๕	๑ (จล)/๗ (จล)	อาศัย/เมื่อบอก	นี้เรียกว่า/มันบอก
๓๕๖	๒/๖	ความเห็นทุกขนี้ เป็น/หรือ	อาศัยความเห็นทุกขนี้เป็น/คือ
๓๖๐	๕ - ๖ (จล)	คำว่า “ท่านเป็น ...ถึงคำว่า...เราสบาย” ตามเทปว่า “ยังเป็นทารก	
		ในงานแรกนาขวัญท่านก็มีทิพวิหารนี้, เป็นปฐมฉานเท่านั้น. เมื่อใจคอของเราสบาย”	
๓๖๗	๗ (จล)/๘ (จล)	ที่รู้จัก/มีฝีมือในการใช้อาวุธ	รู้จักบังคับ/คือมีฝีมือในการใช้อาวุธหรือ
๓๗๐	๒ (จล)/๖ (จล)	จริง/ในกำ	จริงๆ/ให้กำ
๓๗๑	๕	เข้าไม่...ให้สมบูรณให้	ว่า ไม่...ให้มันสมบูรณได้ ให้
๓๗๔	๒/๑๓/๑๕	โดย/ไป;/มีมาก	ได้ โดย/ไป./ที่มาก

หน้า	บรรทัด	คำที่ผิด	แก้เป็น
๓๗๕	๕ (จล)	หมาย	มันหมาย
๓๗๘	๒/๕ (จล)	โง่/ได้มา	ยิ่งโง่/ได้มาๆ
๓๘๐	๙	ทั้งนั้น;	เท่านั้น;
๓๘๕	๗	แล้วก็	แล้วมันก็
๓๘๒	๓ (จล)	มาร แล้วนี่	มารแล้ว นี่
๓๘๔	๙	ด้วย,	ด้วย
๓๘๖	๘	แมลง มด แมลงมี	มด แมลง มี
๓๘๘	๒ (จล)/๖ (จล)	นี่เรียกว่า/ดูร้าย	จะเลือกเอา;/ ดูร้าย
๓๘๘	๗ (จล)/๘ (จล)	โลกนี้ คน/เถื่อน คน...นี้.	โลก นี้คน/เถื่อน. คน...นี้
๓๘๙	๙ (จล)	หรือว่า	หรือกว่า
๔๐๐	๙ (จล)	อย่างนั้น.	เท่านั้นแหละ.
๔๐๔	๒ (จล)	อาทิ กล	อาทิกล
๔๐๕	๒/๑๑/๑๔	แล้วก็/ไรทำ/แล้ว	แต่ถ้า/ไร. ทำ/กัน
๔๐๖	๓	นี้	ที่นี้
๔๐๗	๑ (จล)/๘ (จล)	ก็ไม่/แล้วสูง	มันก็ไม่/แล้วจึงสูง
๔๐๙	๓ (จล)	ในโลก	มากในโลก
๔๑๒	๙ (จล)	นี้ก็	ที่นี้ก็

๑๕๗ ๕ (จล) แก่ทั้งบรรทัดนี้เป็นว่า(หรือเอาข้อความทั้งหมดนี้ไปใส่แทนในบรรทัดนี้ว่า) :-
ในครั้งที่ ๗ ของการบรรยายนี้ จะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า สภาพจิตที่เหมาะสมแก่
การทำงาน ในทุกกรณี; นับว่าเป็นเรื่องที่ ๓ ของสิ่งที่เป็นการเยียวยารักษาโรค.

ทำไมจึงได้พูดเรื่องนี้ โดยหัวข้อนี้ ? ความมุ่งหมายก็คือ จะให้สิ่งที่เรียกว่าการ
นับถือศาสนานั้น เป็นจริงเป็นจังยิ่งขึ้นไปอีก. เกี่ยวกับการรับนับถือศาสนานั้น, เรื่องแรก
เราก็ได้พูดถึง เรื่อง สรรณาคมน, เรื่องที่ ๒ ได้พูดถึงเรื่อง ศีล, เรื่องที่ ๓ นี้ ก็คือเรื่อง สมาธิ.

สมาธิจำเป็นแก่คนทุกคน, ในทุกกรณี.

นักศึกษายังไม่รู้จัก หรือยังไม่ค่อยจะรู้จัก หรือถึงกับยังเข้าใจผิดอยู่ในเรื่องอันเกี่ยวกับ
สมาธิ; นี่ก็เป็นข้อหนึ่ง มีเหตุผลที่ต้องทำให้พูดเรื่องนี้. สมาธินั้นมันจำเป็นแก่ทุกคน
ในทุกกรณี แม้ว่าคนเหล่านั้นจะไม่รู้สึกหรือรู้จักสิ่งเหล่านี้; ดังนั้น เราจึงต้องพูดให้เป็นที่
เข้าใจ. นักศึกษาบางคนพอได้ยินคำว่าสมาธิก็มีความรู้สึกว่าเป็นเรื่องในวัดในวา ครีคระไป
อีกตามเคย, มีมูลเหตุมาจากความไม่เข้าใจนั่นเอง; เพราะฉะนั้น ขอให้เข้าใจเสียให้ถูกต้อง
แล้วก็จะได้เลิกทำจมูย่นกับเรื่องเหล่านี้.

ขอให้นึกถึงคำว่า "จำเป็นแก่ทุกคน ในทุกกรณี" นี้ไว้ให้เสมอ ในฐานะที่เป็นเครื่อง
เยียวยารักษาโรคนั้น. เราจะต้องไหว้ครูไว้เสมอ ให้ระลึกนึกถึงหรือท่องบทมนตราที่ว่า
"สพฺพญฺญู สพฺพทสฺสวรี ชิน อจฺริโย มม มหาคารุณโก สตุธา สพฺพโลกติจฺจฺจโก" นี้ไว้เป็น
ประจำว่า "อาจารย์ของเรา เป็นผู้รู้สิ่งทั้งปวง เป็นผู้เห็นสิ่งทั้งปวง เป็นผู้ชนะมารแล้ว
เป็นพระศาสดาที่มีกรุณาใหญ่หลวง เป็นผู้แก้ไขเยียวยารักษาโรคของโลกทั้งปวง" ดังนี้.

พระพุทธเจ้าคือนายแพทย์ใหญ่ผู้หนึ่ง แล้วก็เป็บบรมครูของบุคคลทุกคนที่ตั้งตัวเป็น
แพทย์ เหมือนพวกคุณทุกคนที่เป็นนักศึกษาแพทย์อยู่; ต้องรู้จักเยียวยารักษาโรคของโรค
ทั้งทางกายและทางจิตและทางวิญญาณ จึงจะปฏิบัติหน้าที่ของตนได้ผลดี. เพราะฉะนั้น เราจะ
ได้พูดกันถึงเรื่องสิ่งที่เรียกว่าสมาธิ โดยเรียกชื่อมันว่า "สภาพของจิตที่เหมาะสมแก่การงาน
ของคนทุกคน ในทุกกรณี". ที่เราเรียกอย่างนี้เราเรียกโดยเอาผลของมันเป็นหลัก ประโยชน์
อันสูงสุดของมันมาเป็นหลัก แล้วก็ตั้งชื่อให้เป็นบทนิยามที่ฟังรู้เรื่อง แล้วก็ชวนให้สนใจ ชวน
กันให้เลื่อมใส ชวนให้อยากปฏิบัติว่า สมาธินั้น คือสภาพของจิตที่เหมาะสมแก่การงานของ
ทุกคน ในทุกกรณี.

สำหรับสิ่งที่เรียกว่าสมาธินั้น หมายถึงภาวะของจิต หรือสภาพของจิตที่อยู่ในลักษณะ
ที่เรียกว่า เป็นสมาธิ. พวกคุณบางคนอาจจะมีความรู้สึกนึกไปในทางว่า มันนั่งนิ่งตัวแข็งไป
หรือจิตเป็นสิ่งที่หยุดนิ่งอยู่ที่อารมณ์หรือความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่ง. ถ้ามีความรู้สึกอย่างนี้
มีความเข้าใจอย่างนี้ ก็เรียกว่ามันยังถูกชนิดเดียว ถูกน้อยเกินไป.

ข้าพเจ้าเป็นพ่อค้า.

- ๑ เกิดในตระกูล "พณิช" บรรพบุรุษ ทำการค้า, ตัวเองก็เคย ขัดนี้ไปเสีย นามเป็น พ่อค้า ทนวิญญูณ ในนามว่า พุทททล, เป็นลูกชายของ พระ-พุทธเจ้า แต่งงาน กับ นาง สีดา บุตรีของ ยิงกว่า มีทรัพย์ แต่ไม่มี วิชา รู้ ก็น่า กลบ.
- ๒ ทำหน้าที่บิณฑบาต ตามแบบของ พระ-พุทธเจ้า มีใช้ตาม แบบพระ-เพณีนี เก่า ซึ่ง เป็นเรื่อง ที่จริง ๆ ของ โลก; ทำหน้าที่นี้ ได้เงิน ๓๖๐๖๖ บาท แต่ยังไม่ถึงครึ่ง ที่ ประโยชน์อื่น และประโยชน์อื่น ในโลกนี้ ได้ เงิน ที่พอใช้ ซ้ำอีก นอกเหนือ นี้สูง กว่า คนธรรมดา มาก อยู่เหมือนกัน.
- ๓ มีทั้ง คำประ-จำกัน ชื่อ สอนไม่ถูก ฟลุท ฟลุท, นายของ มีสติปัญญา, มีชื่อ คำ ชื่อ "ธรรมวินัย" สำนวนพูด ทุกชั้น ทุกวัย ทุกชนิต ทุกเพศ, ยิงกว่า นี้ยัง สรรพสิ่งกัน.
- ๔ แต่ก็มีในเรื่อง กัน มีของ คน มีสติใจ และ นาม ว่า นายของ ปะลอม, นามกัน คำ ชื่อ ทำสัพพักรู มี สำนวนพูดที่ ต่อเนื่อง, แต่ทั้งนี้ ของเขา ก็ มี สำนวน กับ มีคน สนใจ เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ.
- ๕ มีชื่อ คำพเจ้า อยุ่ อยู่ กว่า ปีแล้ว ก็ ยัง ไม่ จำเป็น ที่จะ ต่อ เขา ตระ-คำ กลับ จะ ทำ ดีดี แต่ ล้วน ล้วน ล้วน ไว้ ไม่ กว่า เดิม มี เลิศ อีก, ที่ อบรม ผู้ สนใจ ให้ คำ ใจ สรรพ คำ เป็น รอยตาม ดี จำแนก แนบ
- ๖ ขอ บัดนี้ ท่าน ทั้ง หลาย ดอง จ-ร จาก ข้าพ เจ้า ดังนี้ มีเงิน ๑๖๖๖๖ บาท มี ข้าพ เจ้า และ ท่าน ของ ข้าพ เจ้า รวม ใช้ กัน นี้ ที่ มี รุก ยิงกว่า เงิน ไป, ๓๓๓๓!

บันทึก

หนังสือชุด “ธรรมโฆษณของพุทธทาส” เท่าที่ได้จัดพิมพ์ขึ้นไว้ในพระพุทธศาสนา
มาจนถึงวันนี้ มีรายชื่อ และเลขหมายประจำเล่ม ดังนี้ :-

ลำดับพิมพ์ออก	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม	
(๑)	พุทธประวัติจากพระโฆษฐ์	๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๑๓]
(๒)	อิทัปปัจจยตา	๑๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๖]
(๓)	สันทลเสตัพพรหม	๑๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๔)	ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๑	๓๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕)	พุทธจักรยธรรม	๑๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖)	ขุมทรัพย์จากพระโฆษฐ์	๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]
(๗)	โอสราตัพพรหม	๑๓ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๘)	พุทธจริยา	๑๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๙)	ตุลาการิกธรรม เล่ม ๑	๑๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๐)	มhidลธรรม	๑๗ . ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๑)	บมธรรม ภาคต้น	๑๙	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๒)	บมธรรม ภาคปลาย	๑๙ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๓)	อานาปานสติภาวนา	๒๐ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๔)	ธรรมปาฏิโมกข์ เล่ม ๑	๓๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๕)	สุญญาตปริทรรคณ์ เล่ม ๑	๓๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๖)	ค้ายธรรมนุตร	๓๗	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๗)	ฆราวาสธรรม	๑๗ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]
(๑๘)	ปรมัตตกลภาวธรรม	๑๔ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๙)	ปฏิบัติปาปริทรรคณ์	๑๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๐)	ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๒	๓๖ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๑)	สุญญาตปริทรรคณ์ เล่ม ๒	๓๔ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๒)	เตกิกจกธรรม	๑๗ . ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๓)	โมกขธรรมประยุกต์	๑๗ . ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๔)	ศารทกาลิกเทศนา	๒๖	
(๒๕)	ศีลธรรม กับ มนุษยโลก	๑๔ . ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๖)	จริยศีลธรรม	๑๔ . ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๗)	การกลับมาแห่งศีลธรรม	๑๔ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๘)	ธรรมสังจสงเคราะห์	๑๔ . ข	
(๒๙)	ปฏิจสมุปบาทจากพระโฆษฐ์	๕	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]
(๓๐)	ธรรมะกับการเมือง	๑๔ . ง	
(๓๑)	เยาวชนกับศีลธรรม	๑๔ . ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๒)	เมื่อธรรมครองโลก	๑๔ . ข	
(๓๓)	โกวัลยธรรม	๑๒ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๓๔)	อาสาฬหบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๔	
(๓๕)	มาฆบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๒	
(๓๖)	พระพุทธคุณบรรยาย	๑๑ . ก	
(๓๗)	วิสาขบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๓	
(๓๘)	ขุมนุมลั้ออายุ เล่ม ๑	๔๒ . ก	
(๓๙)	ธรรมบรรยายต่อทางสุนัข	๓๙ . ค	
(๔๐)	เทคนิคของการมีธรรมะ (เล่ม๑)	๓๗ . ก	
(๔๑)	อะไรคืออะไร?	๓๗ . ค	

